BIBLIOTHECA
CRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

SENECA

VOL. III

AD LVCILIVM EPISTVLARVM MORALIVM QVAE SVPERSVNT

EDIDIT

O. HENSE

LIPSIAE
IN AEDIBVS B.G. TEVBNERI

21259
Seneca

St. Procopius
College Library
LISLE, ILL.

Borrowers are responsible for all books taken out on their cards.

Books may be kept for two weeks and renewed once for the same period, except fiction, 7-day, and reserved books.

A fine of one cent per day will be charged on each book which is not returned according to the above rule.

MAY 15
MAY 29
MAY 29

L. ANNAEI SENECAE OPERA QVAE SVPERSVNT · VOLVMEN III

L. ANNAEI SENECAE

AD LVCILIVM EPISTVLARVM MORALIVM QVAE SVPERSVNT

ITERVM EDIDIT

OTTO HENSE

LIPSIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXIV

871
Sa.h
1905
v.3

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI

21259

AEMILIO CHATELAIN
HENRICO LEBÈGVE

S.

PRAEFATIO.

Quae quindecim annis ante de Senecae epistularum codicibus recte aestimandis breviter praefatus sum, ea fortasse etiam plenius hodie iterare non dubitarem, nisi interim nuntius nobis adlatus esset contigisse docti viri Messanii vigilantiae, ut melioris notae librum ab oblivione vindicaret. ac spem me non omnem abicere novas aliquando chartas accessuras esse scripsi proecdosis p. XXXVIII, reputans tunc imprimis quot locis corruptis Fernandi Pinciani potissimum libri hodie ut videtur deperditi praebuissent salutem. nec dubito quin membranae expectationi nostrae responsurae sint, si modo recte Achilles Beltrami — is enim est felix libri indagator — decimo saeculo exeunti codicem vel ineunti undecimo adsignavit. nosse novum librum mire concupivi. at quid iniquius fuisset quidve inportunius quam si epistulis inquietassem virum doctum precibusque fatigassem, ut praeripere ille mihi permitteret quae mox a se ipso peculiari commentatione thensauroque digna explanatum iri iam promiserat? expectandum igitur paulisper. cum vero editionis huius emissionem diutius tardare non liceat, iam complures enim annos requiritur, spero lectores in bonam partem accepturos esse, si difficiliores de libris manu scriptis quaestiones, inprimis eam quae ad meliorum archetypum delineandum pertinet non ante retractabo, quam commentatio Beltramii in lucem prodierit. fieri enim non poterit quin novo illo subsidio diligenter examinato non modo singulis haud paucis fortasse locis restituendis insperata lux

adfulgeat sed etiam tota nostra codicum aestimatio corrigenda quadamtenus videatur vel supplenda. ad supplementum igitur, si quo opus erit, ego animum compono idque eo minus addere recusabo, quo libentius Alfredus Giesecke, bibliopola eruditissimus, in consilio meo me firmavit. exclusis igitur eis potissimum quaestionibus, quas pro re nata in aliud tempus differre modo opportunius dixi, ex praefatione prioris editionis nunc repeto quae etiam alterius lectori ad manum sint necesse erit, simul ut addam nonnulla quibus quo modo inter se differant duae editiones apertum fiat.

Atque in priore quidem parte operis Annaeani decimo ut videtur saeculo in duo dimidia (ep. 1—88. 89—124) discissi diu est postquam intellexerunt optimae auctoritatis esse quem **p** littera signavit Fickert, codicem Parisinum n. 8540 saeculi decimi ineuntis. olim possedit librum Petrus Pithoeus, cuius nomen (P Pithou) legitur f. 1^{r} et 54^{v}. quinquaginta quattuor enim folia complectitur, quorum tricesimum primum et alterum ex alienae originis libro sed bono et ipso inserta exhibent epistulam 121, 12 ss. et ep. 122. litterae initiales caeruleo colore pictae sunt in prima et secunda epistula, rubro sed nigrescenti in tertia et quarta eodemque etiam VALE et salutationis formula scripta sunt in quattuor prioribus epistulis. septimae decimae salutatio litteraque initialis subrutili coloris sunt, in reliquis verba VALE. SENECA LVCILIO SVO SALVTEM, quibus inter se singulae solent segregari, nigro exarata sunt vel potius fusco. non integer aetatem tulit codex: ut desinit iam verbis *uideatur socrates* (ep. 71, 7), ita media aliquot intercepta sunt folia, quorum iactura quid exciderit notavimus infra p. 12, 10. 19, 21. 153, 10. totum librum excussit simul quanti ille aestimandus sit luculentioribus aliquot exemplis demonstrans Aemilius Chatelain *revue de philol. n. s.* t. I (Lutetiae Paris. a. 1877) p. 101 ss. interim etiam imaginem eius repraesentavit *paléogr. lat.* tab. 171, 1. collationem suam quam a. 1877 publici iuris fecerat quo pacto mihi adhibere liceret, vir tam ingenuus quam doctus roganti ita aperuit, ut

aliquot epistularum collationis denuo a se factae specimen obferret. quo ut fides viri in libris manu scriptis legendis eximie versati confirmata est, ita vix dubium mansit, quin si laborem iterum in se ille reciperet, rebus orthographicis nunc fortasse etiam paulo plus quam olim operae impensurus esset. commemoravi hoc, non quod ego orthographicas discrepantias angustiis adnotationis meae includi voluissem omnes, nam ne contestatas quidem semper utile putavi adscribere, sed ut monerem in hoc quidem genere non ubique ex Chatelainii silentio concludi posse videri. paucas lectiones quae fugerant probatam collatoris diligentiam interim sic ut in codice exstare monuit H. Lebègue in adnotationem recepi. manus secundae, quae pristinam codicis scripturam saepe depravavit, mentionem fere non inieci nisi ubi adnotationem sic perspicuam magis vel commodam fore existimabam. quam inverecunde corrector et imperite librum attrectarit, luculenter exposuit Chatelain *revue de philol.* I p. 162 s.

Damnum quod **p** fecisse dixi ut quodam modo reparetur, duo alii praesto sunt Parisini, quorum antiquior, quem nota **P** signare solent, n. 8658 A decimi esse saeculi visus est technicis, interim noni Chatelainio *paléogr. lat.* fasc. XIII (Paris. a. 1897) p. 22 et tab. 170, 2. librarii nomen Ragamberti traditur subscriptione folii 128^r quam suo loco dedi (post finem ep. 88), sed huius ipsius ultimi folii 128^r sic ut folii 123 non prorsus eandem scripturam videri atque ceterorum animadvertet, opinor, qui duo quae Chatelainiana tabula offeruntur libri specimina inter se compararit. in folio 3^r legitur *Iac. Aug. Thuani,* quod nomen ansam dedit Chatelainio ad coniecturam de origine libri periclitandam l. c. p. 22, 2 adn. 1. priora decem folia vicenis versibus oppleta sunt, undetricenis vel tricenis quae sequuntur. salutationis formula non praeposita est nisi epistulis 1. 53—57. 69. 78, inde a. f. 11^r plerumque additur valedictionis (cf. p. 253, 12 adn.). inter singulas solet epistulas modo plus modo minus intervalli relictum esse. tineis libro corroso per ep. 88 (cf. Chatelain *revue de philol.* I p. 149, 1) etiam per-

niciosior fuit correctoris libido usque adeo interdum grassantis, ut ab adnotatione eam excluderem (cf. quae dixi ad p. 306, 18). collationibus autem libri, quantum ad **p** pertinet supplendum, in proecdosi duabus mihi uti licuit: alteram publici iuris fecerat Chatelain l. s. p. 141 ss., altera est Ludovici Radermacher, qui Buecheleri interventu eandem codicis partem inde ab ep. 71 denuo in usum meum excussit aestate a. 1896. paucos locos quibus Chatelainium cum Radermachero dissentire videbam, a me rogatus inspexit Carolus Kalbfleisch, qui sciscitanti mihi etiam alia quaedam ex libris Parisinis enotavit.

Est etiam tertius Parisinus n. 8539, quem Puteanum optimum praedicaverat Opsopoeus (cf. Schweighaeuser Sen. epist. Argentor. 1809 II p. 242 ss.), nos cum Schweighaeusero (l. c. p. 244) *Par.* **b** vel brevius **b** nominare consuevimus, isque undecimi saeculi. liber cura Chatelainii inde ab ep. 71 ipse quoque excussus est (*revue de philol.* I p. 149 ss.). incipit epistularum contextus a versu antepaenultimo folii 2^{v}, ante quem spatium duorum versuum, quo reciperetur inscriptio, vacuum est relictum. etiam in proximis extremam partem eorum versuum, qui epistulae alicuius fine ad finem ipsi perducti non erant, scriptura vacare voluit librarius. desunt igitur fere inscriptiones, item litterae initiales, nisi quod initiales interdum male additae sunt diversoque atramento a manu posteriore. inde a folio 7^{r} solito atramento subscribi solet Vale, ut tamen id non numquam manus non primae sit aut desit. sed qui imaginem codicis intueri volet hodiernae artis fide expressam, adeat Chatelainiani operis palaeographici tab. 171, 2. ceterum ex recentiore libro adscita esse ea quae manu quadam tertia eaque saeculi fortasse duodecimi inmutata sunt vel adscripta comprobatum ivit Otto Rossbach comment. philol. Vratisl. II 3 p. 43.

P b igitur codicum collationis specimen, quo in proecdosi mihi uti licuit, octodecim (**b**) vel viginti quattuor (**P**) epistularum spatium non excessit. quod ut satis idoneum erat ad cognationem quae **P b** inter et reliquos eiusdem familiae testes (**PLVg**) intercedit illustrandam, ita propter ipsam

librorum bonitatem desiderium mihi non movere non potuerat utrumque codicem penitus cognoscendi. huic desiderio duobus annis ante insigni cura satis fecit me rogante Henricus Lebègue, iam ut tres codices optimi Parisini studio et assiduitate Parisinorum potissimum doctorum nobis reclusi sint. contulit autem Lebègue cum **P** codice epistulas ed. Haasianae 1—5 et 9—70, cum **b** ep. 1—70. eis igitur quarum varias lectiones iam Chatelainii vel Radermacheri diligentia cognitas habui (inprimis 71—88) non neglectis integram nunc et continuam utriusque codicis discrepantiam per octoginta octo epistulas adnotationi inserui. nec sine emolumento, ut opinor. quocumque enim oculos miseris, commune. vinculum, quo cum probatissimis illi colligantur codicibus, quasi manu prenditur. non modo **P** sed etiam **b**, quem undecimo demum saeculo adscribi modo monui, licet peculiarium vitiorum minime immunis sit, suis tamen etiam virtutibus nitet et, quod non tenuiter aestimes, peridoneus est ad minuendum eorum locorum numerum ubi in proecdosi recentiorum librorum testimonia (ς) advocanda erant. de rebus orthographicis, ne quis nesciat, intra eam libri **b** particulam, cuius collationem soli debemus Chatelainio (ep. 71—88), ex silentio viri docti raro aliquid concludere ausus sum. haud pauca eorum, quae ex **P b** enotata vidimus collatoris diligentia, consulto me exclusisse diserte moneo. saepe primae manus scripturas ($\mathbf{P}^1$ $\mathbf{b}^1$) attulisse contentus tacui futtiles correctiones recentiore demum manu illatas tam in **P** quam in **b**. nec raro accidit in **b** ut librarius postquam aberrasse se animadvertit, se ipse corrigeret. etiam has primae manus correctiones, quibus vix quicquam aliud quam librarii diligentiam demonstrare potuissem, plerumque praetermisi. nec impetravi a me, ut quisquiliis talibus ex **b** adnotandis spatium impenderem quales sunt ep. 24, 3 *dampnens* ib. 4 *dampnationem* ib. 5 *oste* (sic $\mathbf{b}^1$) pro *hoste* ib. 6 *capud* ib. 7 *pertinatia* ib. 9 *maxime* (pro-*me*) ib. *inperator* ib. 10 *affrica* aliae, harumque similes commemorare supersedi etiam ex **P**.

Sed satis de Parisinis. subsequatur nunc codex Laurentianus plut. LXXVI 40 sexaginta quinque epistulas conti-

nens priores, folia sexaginta octo membranacea formae fere quadratae. mihi **L** audit. huius aliquot lectiones primus publicavit Hermannus Adolfus Koch in Fleckeiseni annali 1875 p. 715 ss., post hunc Chatelain *revue de philol.* IV 1880 p. 125 ex arte aestimans et aetatem libri et bonitatem. ac de aetate docti fere consentiunt. noni saeculi exeuntis vel ineuntis decimi eum esse adfirmaverat Chatelain, cui adstipulatur O. Rossbach l. c. p. 37. intra annos 850 et 950 scriptus videtur Maximiliano Ihm, qui m. Septembri a. 1894 speciminis causa aliquot epistularum collationem mihi commodavit benivole. eiusdem autem anni m. Octobri Hermannus Schoene mea causa tertiam quartamque decimam epistulam perofficiose conferens primam libri scripturam simillimam esse observavit codici Gregorii Magni epistularum Berolinensi, quem Arndt *schrifttaf.*[2] I tabula sua septima decima proposuit ab ipso adscriptum saeculo nono, decimo ab Ewaldo. tam bonae igitur aetatis libro, quem etiam Gertzii auctoritate collaudatum videbam (*Berl. philol. wochenschr.* 1889 p. 403), cum editionem meam non sine damno carituram intellexissem, Guilelmus Kroll quominus laborem subiret non recusavit et vere ineunte anni 1896 totum codicem mihi excussit. scriptura primae manus pulcra est et dilucida, compendia rara et simplicioris generis, vide nunc Chatelainii *palèogr. lat.* tab. 170, 3. sed aliae intervenere manus, minimum duae. ac secunda ($\mathbf{L}^2$), quam prima vix multo recentiorem putat Kroll, fusci coloris atramento utitur sed in nigrorem magis vertentis quam primae, etsi ab hac vel a tertia non ubique certo potest distingui. tertiae aetate inferioris color est subniger et cinereus. ubi ipsum Krollium in discernendis tertia et secunda non satis sibi confidere vidi, generaliter interdum monui de 'manu recentiore' velut p. 78, 25. at utriusque paucas omnino scripturas in apparatum meum recipi volui. tertiae mutationes praeterii plurimas, non solum quae ad scribendi verba rationem pertinent. solet enim corrector adsimilationis gratia *adgredi* mutare in *aggr-* (velut ep. 51, 6) *adferunt* in *aff-* (40, 1 al.) *adplicuisset* in *appl-* (40, 2) aliaque id genus consimiliter.

simul ad novicios eum confugisse libros, unde interpolaret pristinam scripturam vel explicaret, liquido apparebit, si exempli gratia monuero ep. 1, 1 inter *quaedam* et *tempora* ab L^3 superscriptum esse *enim*, supra *tamen* ab eadem *at tantum*, supra *fit* additum esse *at euenit*, ep. 1, 2 ad *mortem* in margine adiecisse eam *quasi procul esse*, super *prospicimus* posuisse *at conicimus*, 1, 4 post *dicere* supra versum supplevisse *me*, 1, 5 pro *et bono tempore incipies* voluisse *et bono tempore uti incipias*. ineptiret igitur, si quis tam inutili sarcina editionem impediret. sed etiam in eis quae secunda manus novavit commemorandis parcum me exhibui. neque enim vidi cuius scire interesset ep. 33, 1 *asscribi* mutari ex *adscr-* ab L^2, 36, 2. 4. 37, 4. 5. 40, 14 *quemãmodum* ex *quemadm-*, 36, 9 *ãminiculum* ex *adm-*, 41, 1 *ãmittat* scribi pro *adm-*, 41, 3 *ãmiratio* pro *adm-* aliaque istorum similia quae referre immensum est. non magis curavimus numerationem epistularum marginalem, quam secundae manus esse satis certum videtur Krollio. nihili istam esse vel inde patet, quod ep. 50 et 51 eodem signantur numero X. ad eandem manum probabiliter referuntur etiam librorum numeri (velut LIB VI sim.) breviter indicati in margine superiore. scias autem ut salutationis formulam litteramque epistularum principalem ita etiam librorum inscriptiones suo loco a rubricatore exaratas esse uncialibus. etiam plures quam quae modo significatae sunt manus distingui possunt in scholiis margini interdum impositis. ea cum nullius pretii esse Ihm et Kroll uno quod aiunt ore adfirment, bonae chartae meae peperci. quam recte illi iudicarint ut uno saltem alterove exemplo comprobetur, epistulae 6, 3 (*cum animos — trahit*) adscripta sunt haec *Ordo uerborũ honestũ cupiens similes uoluntas in societatem trahit*, dein ad *quidni* pertinens scholium hoc *Ni p ergo interrogatio p comparationẽ*.

Venetum librum (V), de quo recte iudicium fecit Gertz *Berl. philol. wochenschr.* 1889 p. 403, postquam accuratius cognovi ex descriptione, quam eodem anno in Buecheleri usum fecerat Alfredus Holder, cum Haasii editionis contextu mihi contulit Guilelmus Kroll m. Decembri a. 1895. est co-

dex Bessarionis, bibliothecae Marcianae n. CCLXX, Arm. 22, 4, olim cathedralis Remensis, numero 143 signatus a Valentinellio. forma est quadrata. discribitur in septemdecim quaterniones, quibus accedunt folia quinque. decimo saeculo eum tribuit Holder, nono recentiorem esse negat Gertz. et inter vetustissimos habendum esse notis aliquot manifestatur et compendiis, quae quia rara sunt nec reperiuntur nisi in antiquioribus libris, omissa sunt vel obscurata in recentioribus: vide quae adnotavimus p. 254, 1. 255, 2. 277, 1. 369, 2. 9. 371, 20 et quod monuit Gertz l. c. p. 403 adn. et Wattenbach *anleit. zur lat. pal.*[4] p. 72. salutationis formulam plerumque ita omissam esse, ut unus versus scriptura careat, valedictionis fere ubique addi dixi ad p. 253, 12. libri inscriptio non legitur nisi sexti; ab hoc nimirum incipit codex epistulas complexus 53—88. manus correctrices difficile inter se distingui monet Kroll. multa ipsum correxisse librarium (**V** vel $\mathbf{V}^1$). alteram manum ($\mathbf{V}^2$) pallidulo uti atramento, sed ut a primae aetate haud procul abesse videatur. fortasse tertiam agnosci, nisi haec eadem sit ac $\mathbf{V}^2$. denique 'manum recentem' commemorat quasi quartam collator, etsi ne hanc quidem ubique certo a $\mathbf{V}^2$ disiungi posse putat. sic tutius existimavi tertiam quartamque generali 'manus recentioris' sive 'non primae' (cf. ep. 77, 6 adn.) nota comprendere. inter eas igitur correctiones, quas **V**(eneto) sive $\mathbf{V}^1$ Krolliana collatio adsignat, haud paucas scito probas esse, velut ep. 70, 27 *quoque* ubi *quoque* etiam **p** vel $^{d}_{b}$ 71, 13 *periit* et alias quarum copiam passim suppeditat adnotatio (cf. ep. 68, 13. 70, 21. 26. 71, 17. 72, 4. 74, 22. 23. 25. 32. 75, 3. 4. 6. 76, 19. 82, 14. 15. 83, 27). alibi quod recte transscripserat librarius cum non intellegeret, detorsit in peius velut *ñ* supra addendo ep. 53, 5. 59, 10. 63, 7. 74, 16. 32. 78, 22. 79, 17. 83, 10 vel ep. 74, 22 ubi *honesto* mutavit in *honesti*, ib. 25 ubi quod recte dederat *dices* corrigi voluit in *duces*, sed taedet nunc meam sub ipsis epistulis adnotationem expilare. etiam glossemata, quae illa inter lineas interdum addidit aut in margine, cum cura

rettuli, cf. adn. in ep. 80, 9. 81, 16. 83, 4. 85, 29. 86, 6. 9 al. at quae ab altera manu (V²) mutata aut superscripta notarat Kroll, ea ut sine ulla quod aiunt deductione communicarem cum legentibus, a me non obtinui: adeo futtilia haud raro sunt et inepta. non nulla ut hoc saltem loco adponam quippe in ipsum apparatum non recepta, ep. 71, 14 *addixerit* mutavit in *addixerit*^{b}, 75, 7 supra *abstinendus* scripsit *abscidendus*, ib. 8 *est hec im*^{a} supra *ut existimo*, 78, 9 *uenarum* supra *uertebrarum*, ib. 10 inter *hac* et *quaerula* super addidit *quam*, 81, 8 maluit *grati*^{s}, ib. 14 veri vestigia *derata sed* ita obscuravit ut *derata s* expungeret, expunctis super adderet *dederat*, denique *ed* mutaret in *et*, ib. 20 post verba *non aliter quam per speciem iniuriae* supra versum inepte iteravit *quam*, 84, 10 supra *aeneatoribus* posuit *a contuitoribus*, 85, 20 pro *multo* dedit *multo*^{s}, 87, 29 supra *praeteream quid* scripsit *del. et propterea* simul *quod* mutans in *quid*, ib. 38 supra *sophisma* addidit /· *fo*$^{?}$ *ph* /· *calũniã*, 88, 6 in verbis *cum minor Haecuba fuerit* dedit *utrum* supra *cum* litteris *cu* expunctis, ib. 18 *atq.* supra *aequae.* vellem licuisset ubique procul habere ab adnotatione id genus temeritatis. aliquotiens tamen commemoravi, non solum ut specimina eius offerrem lectori, sed ut ne obscurum esset si quid primariae scripturae oblitteratum erat. accedit quod utilem non numquam codici operam navavit corrector ita ut litteras syllabasve falso traditas punctis notaret rectasque supra versum poneret vel alio modo saniorem rationem redderet adscito interdum libro interpolato velut ep. 87, 4 ubi *ł uelim* adscripsit supra *nolim.* consimilem autem huic rationem inii in eis, quae 'recentior' quam vocavi manus corrigendo novavit. non nulla sunt probiora (cf. adn. ep. 66, 19. 23. 67, 7. 74, 33. 75, 7. 76, 29. 77, 7. 78, 18. 81, 22. 83, 16 extr. 87, 7. 41. 88, 1 al.), pleraque tamen ita temeraria, ut non nisi pauca proposuerim quasi gustum daturus (velut ep. 67, 1. 77, 6. 9. 10. 12. 78, 18. 85, 5. 7. 86, 12.

88, 17), multa plane excluserim, velut quod illa supra corruptum istud *litteraq.* scripsit *uariaq.* ep. 66, 15, *regere* addidit supra *gerere* ib. 39, *indolentiam* mutavit in *indulgentiam* ib. 45, *aestus* in *aestus* ib. 46, ep. 67, 7 *arca* mutavit *arca,* 83, 3 extr. supra *progymnasitas* scripsit *ſ· uigiles,* ib. 26 *animi amaram dant* supra *ad minimam radios,* 85, 33 post *rectam* superscripsit *s(cilicet) aspicias,* 86, 1 supra *manibus* scripsit *helligodun,* 87, 35 *tumorem* mutavit in *tumorem,* ib. 41 *an* voluit pro *hanc,* dein *non* expunxit et *an* super addidit, 88, 5 *terrenorum* (ante *bonorum*) ubi *t* V^1, cetera in spatio vacuo manus rec. ut videtur, ib. 17 *euentura* supra *casura,* ib. 19 *obliuione* (sed lineola transverberatum) supra *uctcrno.* sed glossemata, quibus haec potissimum epistula scatet, enumerare longum est.

Veneto apte subiungas de codice **M**(etensi) quaestionem. is est codex bibliothecae publicae Metensis trecentesimus, olim monasterii S. Arnulphi, quem Studemundi vigilantia sibi indicatum per duos primos menses anni 1880 cum editione Fickerti contulit Paulus Wolters idque diligentissime. 'saeculo scriptus est XI ineunte. insunt RELATIO IERONIMI DE SENECA, EPŁE SENECAE AD panlū apm ET pauli AD SENECA, EPYTAPhYVM SENECAE, SECVNTVR DEHINC EPLE MORALES LVCII ANNEI SENECE AD LVCILIVM. epistulae insunt LXXXVIII priores, neque in libros distributae neque numeratae nisi a manibus recentioribus. In fine codicis carmen quoddam legitur de commercio epistularum, quod inter Serenum et Paulum intercessisse ferebatur' sic ille in commentatione bonae frugis plena quam inter 'Exercitationis grammaticae specimina' Bonnae edidit 1881 p. 32. his paucula quae ad describendum librum pertinent addo ex ipsa Woltersii collatione schedulisque per Buechelerum mihi humaniter oblatis. conferatur etiam O. Rossbach l. c. p. 63 s. continet igitur codex ille membranaceus folia centum viginti quattuor versuum tricenorum. praeter duo folia priora ad tutandum librum praefixa quaterniones exhibet quattuor-

decim unumque quinionem. epistularum contextus incipit a decimo sexto versu folii 5^{v}, desinit sine subscriptione in f. 124^{r}. salutationis formula non reperitur nisi ante primam epistulam et ante sexagesimam nonam. et huic quidem superscriptum est SENECA· LVCILIO filio suo Salutẽ. subscribitur plerumque VALE. quod autem sciri quam maxime interest, qui epistulas inde a quinquagesima tertia exaravit, non idem est librarius qui scripsit priores, quamquam qui alteram partem addidit, correctoris quidem munere functus est etiam in priore. vel hinc suspiceris licet quinquaginta duas priores epistulas in **M** diversae originis esse atque insequentes. scimus vero aliquando non nisi quinque libros, id est quinquaginta duas priores epistulas propagari solitas esse, cuius consuetudinis testis adferri potest non modo **V**, quippe qui a quinquagesima tertia demum epistula initium capiat, sed etiam Amplonianus Erfurtensis (cf. Schum *Beschr. verzeichniss der Amplon. handschr.* Berol. 1887 p. 287), Bambergensis (cf. O. Rossbach l. c. p. 55), Trossii liber (cf. Fickert v. I praef. p. XXIII), alii qui quinquagesima altera finiuntur. seorsum igitur de duabus libri Metensis partibus, non ut Woltersio visum est coniunctim iudicandum esse ipso tradendi more commonstratur. atque posteriorem quidem libri sui partem non dubito quin aliter aestimaturus fuerit vir doctus, si tunc alterum eiusdem cum **M** propaginis librum cognitum habuisset et vetustiorem illo et praestantiorem, dico Venetum. communis autem utrique origo lacunis glossematis traiectionibus aliisque corruptelis tam manifesta est, ut congruentiae exempla adscripsisse satis sit haec: ep. 66, 1 *nobis* om. **VM**, ib. *ad contemptum* **VM** ubi paulo rectius *ad* (debuit *a*) *contemptu* **p**, ib. 3 *animos fecisset* **p** *fecisset animos* **V** primo, **M**, ib. 26 *sanum filium* **p** *filium sanum* **VM**. 67, 10 v. *ceterum illic est fortitudo cuius patientia* quae suo loco omittunt **VM**, uterque supplet post verba *tristis uoltus bona* in tmemate undecimo, et quidem **V** *caeterum illic est fortitudo ∴ cuius patientia*, **M** *cẽterum illic ẽ fortitudo cuius patientia.* 68, 9 *malo illa cum disces-*

seris dicas **VM**, ubi *illa* rectius deest in **p**. ep. 70, 11 extr. verba *sic mortem exiturus* om. **VM**. 71, 1 quam subnotavi dittographiam ex **V** *sub manu quoq. sub manu quod,* ea legitur etiam in **M**. 74, 28 *circumdatur* **VM b** *concluditur* **P**, ib. 29 *stabile grande* **VM b** *grande stabile* **P**. 81, 14 *omnia inter se* **VM** *inter se omnia* **P b**, ib. 16 *beneficium mihi* **V** primo, **M** *mihi beneficium* **P b**, ib. 27 *esse gratus* **VM** *gratus esse* **P b**, ib. 32 extr. *quam me beneficii uiolati pudere* perperam **VM b**, *quam e beneficii uiolati pudore* recte **P**. 83, 9 *satis enim est* **VM b** *satis est enim* **P**. 84, 1 *studio quare* **VM** *studia quare* **P b** *studiis quare* alii, ib. 4 *austros* **V** primo, **M**, ib. 8 (cf. quae adnotavi p. 333, 8) *necenii* **VM** *nec enim* **P b**. multa his addi possunt similiter ad persuadendum apta. sed in re aperta eo potius me converto, ut quam longe a pristina archetypi virtute declinaverit Metensis, unius saltem epistulae exemplo demonstrem omissis quibus cum Veneto ille congruit lectionibus primaeque tantum manus ratione habita. ep. 81, 1 *dabit* **M**^{1}, 2 *tam certam* om. **M**^{1}, 3 *ut estimo* **M**, 5. 6 *spe meo animo* **M**, 6 *ne quantum* **M**, ib. *se* om. **M**, ib. *circumscribatur* **M**^{1}, *beneficio adicit — obliuisci debebit* om. **M**, 7 *alus iniuriam* **M**^{1}, 8 *Nam illo de quo* **M**^{1}, ib. *aut minimus quam* **M**^{1}, 9 *efficassimi* **M**, ib. *seposcuntur* **M**^{1}, 11 *quae uidemus* **M**, 12 *uerā amicitia* **M**^{1}, 13 *utcū quiescit et quemadmodum* **M**^{1}, ib. *Uelle non dicitur* **M**, 14 *minus sit· quamuis* **M**, ib. *in domum infuisse· quod* **M**^{1}, ib. *an instruere* **M**^{1}, 15 *sed beneficio suadebit* **M**^{1}, 17 *exhonerant* sed *n* erasa **M**, ib. *cum maxime* recte **M** *cum eo maxime* **V**, 18 *nam hoc* (om. *in*) **M**, 19 *eius* om. **M**^{1}, ib. *circuite* **M**^{1}, 20 *gatus sum* **M**^{1}, ib. *uiri* in fine versus om. **M**, 21 *diuinum formatumque* **M**^{1}, 22 *ad alior* **M**^{1}, ib. *serpens in perniciem pferunt* (om. *alienam*) **M**^{1}, 23 *qua redditurus est* **M**^{1}, ib. *sibi ipsi* **M**, ib. *commemoratio delectat* **M**, 24 *malis una — accepisse delectat* om. **M**, 25 *hominum· aut fortunam* **M**^{1}, ib. *uerba nec ultus* **M**, 26 *sic anima sapientis ubi paria maleficiis sunt* (om. *merita*) **M**, 29 *quo mentes nostras in se trahant* **M**, 31 verba *qui uoluptates laudent, erunt, qui labores malint; erunt* om. **M**, ib. *cur inquis ingratus* $\overset{ss}{ce}$ *sit* **M**^{1}, 32 *ut*

periculosissima sint beneficia. Nam (om. v. *in aliquem magna conferre*) **M**. exadversum nunc pone Venetum, et videbis praeter unum illud *cum maxime* (17), quod in *cum eo maxime* abiit in **V** (cf. p. 311, 14 adn.), his cuiusvis generis mendis quibus commaculatum videmus **M**, liberum ac purum se praestare **V**. careri igitur poterat Metensi fere in eis epistulis, quas Venetus conservavit et ipse, aliquot tamen locis utile existimavi Veneti auctoritatem constabilire adiuncto asseclae Metensis testimonio, cf. p. 237, 11. 291, 9. 346, 2. 355, 2. 364, 3. 372, 17. 374, 8. erraret enim, si quis Metensem ex ipso **V** transscriptum esse putaret. rarae illae quidem sunt, non tamen plane desunt lectiones quibus Metensis propius ad archetypi scripturam accedat quam ipse **V**. uni exemplo modo adlato addatur ep. 70, 8 ubi *commodabit* recte **M** *commendabit* **V**, vel 88, 25 ubi *ipsi* probe **M**, *ipse* $\mathbf{V}^1$ *iste* $\mathbf{V}^2$. in quinque prioribus autem libris quod Metensis mentionem inieci rarius, noli mirari; ibi enim **pLP b** codicum ope de sinceriore memoria satis instructi sumus. auxi tamen interim aliquanto testimonia ex **M** adlata et in prioribus libris, ut ille Veneti vicem, ad quam nullus propius accedit, aliquatenus praestaret, et in reliquis nec tamen sine dilectu utque nusquam ex silentio meo scripturam colligere liceat legenti. ceterum artiore cognationis vinculo cum **L** cohaeret Metensis quam cum **p**.

Inter meliores libros est etiam is codex, cuius prior particula Lugduni Batavorum, altera eaque maior Oxonii adservatur. etenim Vossianum F. 70. I et Canonicianum lat. class. 279 antequam in duos discederent unum olim eundemque librum complesse luculentis indiciis demonstravit Chatelain *revue de philol.* XXI 1897 p. 50 ss. nunc cuivis oculis suis credenti rem perspicuam reddunt singulae utriusque partis paginae ex adverso positae in Chatelainii collectionis palaeographicae tabula 172. hunc autem codicem, qui **O** illi audit decimique videtur saeculi, suspensa manu commendavi in proecdosi. nec potest negari quod dixi in **O** numerum lectionum vere commendabilium, quae non aliunde quoque notae sint, perexiguum esse. adice quod valde lacu-

nosus erat is codex[1]) ex quo derivatus est **O**, et intelleges severe quidem iudicasse Gertzium sed vere, cum Canonicianum 279, id est **O** libri partem longe maiorem, 'non magni pretii' esse moneret *mél. Graux* p. 366. nihilo setius libri utpote optimis et antiquissimis vicini nunc magis rationem habendam esse putavi quam in proecdosi. haud ita raro igitur **O** codicis testimonium ideo addidi, ut hoc adiumento alius libri auctoritatem firmarem. velut ep. 88, 24 in verbis *ergo eius, quam adiuvat, pars est* pronomen *eius* quod in priore editione receperam ex solo **V**, interim fulsi etiam libro **O**, vel ib. 25 *ipsi* olim adnotavi legi in **M**, nunc in **OM**: *ipsi* **OM** *ipse* **VP b** *iste* super scr. $\mathbf{V}^2$. nec inutile erat hunc testem in consilium adhibere ubi **VP b** fere libris adnotatio se continebat, velut p. 258, 24. 273, 5. 274, 8. 275, 2. 324, 11. 327, 7 al. sed etiam in prioribus epistulis saepius eum adscivi, cf. adn. in p. 165, 8. 176, 17. 181, 11. 182, 10. 183, 2. 6. 185, 1. 16. 188, 4. 6. 191, 9. 192, 16. 20. 205, 6. 208, 1 al. commemorare potui **O** vel debui fortasse etiam ep. 77, 12, ubi *boletatione* illud quod merito commendavit Chatelain non modo in **P b** legitur sed etiam in **O**, et sic locis nonnullis aliis. sed plene excutere librum nolui. quod autem paulo largius quam in proecdosi eum adhibere licuit, id debetur tam Chatelainii commentationi egregiae[2]) quam liberalitati Rossbachii, qui cum plagulas huius editionis perlegere in se recepisset perofficiose, multas huius codicis lectiones easque memorabiliores mecum communicavit.

Vt in describendis libris pergam, commemoro bibliothecae Guelferbytanae codicem membranaceum, Gudianum 335.

1) Chatelain *revue de phil.* l. c. p. 54 describit eum ita: L'original semble avoir été mutilé entre le milieu de la lettre 19 et la lettre 54. Les lettres 55—56, 61—64, 70 en partie, 71—74, 76, 78, 81—82, 85—87 ont été omises, et la lettre 88 est mutilée après le § 21 [Fickert]. excerpta potius codice offerri putat Rossbach.

2) Sen. ep. 7, 3 p. 14, 14 in adn. debui scribere '*meridianorum* **OM**, praefert Chatelain coll. Suet. Claud. 34, Tertullian. Apol. 15 *revue de philol. n. s. XXI p. 55,* sed cf. etiam 70, 23 de ira III43, 2'.

hunc (g) quamvis ab homine imperitissimo scriptum inter optimos habendum esse vidit Fickert qui adsignavit eum saeculo decimo. eidem exeunti vel ineunti proximo dedit Guilelmus Allers. liber est miscellaneus: praeter Ciceroniana non nulla (Laelium inprimis) etiam ex Sallustio, Fulgentio aliisque decerpta offeruntur. quae autem ad Senecae epistulas pertinent, ea cum Haasii editione contulit Allers. Allersii collatione a Woltersio descripta ut mihi quoque uti liceret, huius effecit et Buecheleri humanitas. notatu dignum hoc est, quaterniones, quorum numeri in primi cuiusque folii margine inferiore non semper denotati sunt, haud paucos hodie desiderari (plane desunt undecim priores), eos autem qui exstant truncatos esse ex parte nec iusto ordine se excipere. atque in foliis 59—64 legitur Hieronymi vita Senecae, dein Senecae ad Paulum Paulique ad Senecam quae ferebantur epistulae, denique praefatio 'ad Erdemium' scripta. iam insequitur quaternio XV (f. 65—72), quo continentur ep. 15 (inde a verbis *quid tibi cum ceteris* 10), ep. 16. 17. 10. 47 usque ad v. *quidam ut sint* (§ 15), quibus adhaerent v. *Colant te potius serui quam timeant* ex eiusdem epistulae tmemate septimo decimo adsumpta. his adduntur in quat. XIIII (f. 73—80) ep. 43. 42. 5. 12. 15, 1—10 (*quam multos antecesseris*). proximi nunc quaternionis, olim tertii decimi ut videtur, periit primum folium (81), quo olim continebatur prima epistula secundaeque initium, servata sunt f. 82—87, in quibus legitur ep. 2 inde a verbis *de te concipio* (§ 1), dein ep. 3 et 4. ut autem has turbas, quas modo Allersii vel potius Woltersii schedulis usus enarravi, in editionis meae margine explicare longum duxi, sic omnino parce Guelferbytanum adhibui nec sine dilectu. velut ne quis miretur, quod ad epistulam secundam variae lectionis vix quicquam enotatum est, folii 82 pars inferior ita mutilata est, ut de ea citra verbositatem referri nequeat. hoc autem in me recipio, ne huius quidem epistulae reliquiis inesse quod non etiam ex aliis libris disci potuerit. non magis necessarium visum est commonere legentes salutationis formulae modo licenter breviatae a scriba modo per

compendiorum notas vel ita ut una littera infra alteram ponatur exaratae.

Tres primas epistulas (usque ad 3, 5 *alterum tutius. sic utrosque*) post subditicias Senecae Paulique olim exhibuit codex universitatis Argentoratensis C. VI. 5. is *Arg.* a audit Schweighaeusero, **Sa** Fickerto. nos nota **A** eum signamus secuti Buechelerum, qui librum interim bellicae obsidionis incendio combustum contulerat cum editione Fickertiana a. 1863. inerat altera epistularum pars inde ab ep. 89, de qua infra dicendum erit. sed postquam periit primus octo foliorum fasciculus, quem compleverant ep. 89—90, 18 (*nos magnis multisque conqui-*), in huius locum substitutus est alieni libri et ad prius potius epistularum volumen pertinentis quaternio. bonae autem notae illum et ipsum fuisse facile est perspectu. vide modo, quotiens **A** sive cum **p** sive cum **L** sive cum utroque vel etiam cum **P b** conspiret.

Denique in extremis prioris partis epistulis interdum memoriam feci libri ab Oberlino olim collati, quem ubi solius Oberlini testimonio nititur nota *Arg.* **b** signavit Fickert. et e praestantioribus fuisse etiam hunc librum vel paucis eis lectionibus, quas occasione data ut aliorum codicum fidem fulcirem adscripsi, dispicitur, cf. ep. 83, 26. 85, 15. 86, 8. 87, 23. 88, 4. 28. 34. verum ne quis fallatur, vix idem ille erat liber atque Argentinensis **S b** quem vocat Fickert praef. p. XVIII et XXII, quemque *Arg.* **b** vocarat Schweighaeuser. nam quae ab Oberlino enotata sunt, ea cum libro bibliothecae Argent. C. VI. 17, quo usus est Schweighaueser (cf. praef. p. 240 s.), convenire prorsus negat Buecheler. is enim et hunc librum tunc quidem superstitem inspexit et per non nullas epistulas si quid erat discrepantiae adscripsit. neque plures ille libros Argentorati vidit quam viderat Schweighaeuser. erant autem tres, quorum nullius pretii fuisse tertium (*Arg.* **c** Schweighaeuseri, **Sc** Fickerti) quippe chartaceum saeculi XV Buechelerum etiam promptius adfirmare video quam olim Schweighaeuserum (praef. p. 244). commemoravi hoc etiam ideo, quia fuit

nuper qui Oberlini et Schweighaeuseri in 'Arg. b' discrepantiam ex utriusque collatoris neglegentia repeteret.

Iam ad alteram traditionis partem (ep. 89—124) pervenimus. in hac optimae auctoritatis est **B**, id est codex Bambergensis V 14 membranaceus saeculi IX, cuius folium 25^{r} diligenter redditur Chatelainiani operis tabula 173, 1. totum librum cum Schweighaeuseri editione contulit Buecheler a. 1872. et quam curiose id fecerit et prudenter, plus semel cognovi, cum propter aliquam Weidnerianae collationis a Georgio Windhaus Darmstadiae a. 1879 editae discrepantiam aliamve ob causam meis oculis inspicerem codicem, quem cum proecdosin emittere pararem Friburgum Brisigavorum officiose transmisit Fr. Leitschuh, bibliothecae regiae Bambergensis tunc praefectus. interim quem et ipsum iam decessisse maeremus, dialogorum editor meritissimus Aemilius Hermes litteris ad me datis ante hos tres annos nonnulla quae ad supplendam Buecheleri collationem vel etiam corrigendam pertinent obtulit mihi liberaliter. Buecheleri igitur collatione cum haec editionis pars fere sola nitatur, ea repetere fas est verba, quibus ille breviter descripsit codicem in prooemio sex epistulis felicissime a se emendatis Bonnae a. 1879 praemisso p. VI s.: 'continet epistularum libros a XIV ad XX quaternionibus sedecim foliisque quattuor sextante . . . paginae versuum vicenum binum aut vicenum singulum. pulcerrima scriptura et in orthographicis admodum emendata, quamobrem huius generis etiam leuissimas discrepantias (*ae oe e*) enotavi plurimas. rasa satis multa, saepe quae veloci librarius impetu abreptus male incohaverat, raro quae vetustioris exemplaris produnt memoriam. compendia syllabarum paucula, in exitu plura quam in tenore versuum, nulla non volgaria, *et* syllaba etiam ubi medium vocabulum occupat plerumque tractu uno notata est. quaedam partes operis mendis scatent ut extremae epistulae prope omnes aliaeque dialecticae argumentationis difficultatibus implicatae, quaedam nullo fere vitio adfectae apparent. plures in exarando libro operam navarunt scribae, excepit scribam relegendoque adiuvit corrector antiquus.

cuius manum a Fickerto non numquam confusam esse animadverti cum isto homine qui dum ante hos L annos epistulas legit neglegens veterum atque inverecundus foedissima litura alia perfodit et extinxit alia adglutinavit, cuius mutationes memoratu indignas existimavi'. ut autem antiquius exemplar, ex quo Bambergensis liber transscriptus est, aliquot saltem lineis adumbrari possit, alter eiusdem originis codex commemoretur necesse est, Argentoratensis C VI 5, quem antequam Germanorum obsidionis incendio periret, ipsum quoque Buecheleri cura collatum esse dixi supra. Buechelerum igitur audias qualis fuerit codex **A** enarrantem p. V: 'continuerat Senecae ad Lucilium epistulas inde a XIV libro omnes quaternionibus sedecim foliisque quattuor triente. sed primus huic volumini quaternio pridem revolsus deerat, successerat in locum eius adsumptus ex alio volumine in quo pariter primum locum tenuerat quaternio Senecae et Pauli epistulas earumque quae ad Lucilium scriptae sunt tres primas complexus desinens in *sic utrosque* I 3, 5. saeculi IX codex esse mihi visus est aut certe decimo non inferior. complures eum scribae confecerant, impar sibi erat orthographiae ratio, unus constanter *intelligere* exaraverat. ubi ad exitum veniebat quaternio, modo dilatata erat modo in angustius redacta scriptura, ut scires certum propositum fuisse librario ad quem illum perduceret finem. versus paginae habebant vicenos singulos. verba magis conserta et nexa inter se quam separata et distincta lector aliquis non nunquam ut suis quodque litteris componeret adnotarat. pauca correxerat aut eadem quae scripsit manus aut eiusdem fere vetustatis. plane corruperat et deturparat codicem homo rudis simplicitatis qui corrigere eum sibi visus est intrusis atque inlitis editorum commentis noviciis, haec 'manus D. Ioann. Pappi' vocata erat in quaternionibus II f. 1 et VIII f. 2 fortasse a Schweighaeusero, haec quid mutaverit etsi sedulo olim enotavi, nunc silentio praetereundum censeo . . . ceterum Argentoratensis scriptura codicis aperta nitida elegans fuit, syllabarum compendia pauca, *ae* vel *ę* et *e* similiumque vocalium permutatio rara,

maiores litterae non multae et aliquotiens in mediis sententiis positae. atque cum transitus in alium versum aut intermissum aliquod spatium novum disputationis caput indicare soleret, idem tamen accidisse vidi etiam si uno tenore continuata Senecae oratio proflueret.' similitudo autem vel potius congruentia inter Bambergensem et Argentoratensem tanta est, ut mirum profecto non sit quod qui hunc ex illo transscriptum esse censerent exstitere. atque hanc quidem sententiam suam fecit et defendere studuit Aemilius Hermes in programmate gymnasii Meursiani a. 1874 sed unius tantum epistulae varia lectione respecta. examinata cuncta eo inclinabit iudicium, ut duos libros ex eodem archetypo deductos esse credamus ei viro, qui utrumque suis oculis perlustravit, et Argentoratensem quidem solus. sunt enim quae rectius vel paulo rectius quam in **B** scripta exstent in **A** (velut conferas ep. 92, 24 *dolorem* **A** *dolorum* **B**, 103, 5 *sine* **A** *siue* **B**, 114, 14 *ne alas quidem* **A** *nec alas quidem* **B**, 117, 7 *Nihil enim accidere* **A** *Nihil accidere* **B**, ib. *quod tangit* **A** *quod agit* **B**, 117, 16 *perfecte* **A** *perfecta* **B**, 121, 12 *nos scimus* **A** *noscimus* **B**, 122, 8 *florem* **Ap** *flore* **B**, 122, 18 *uitae* **Ap** *uita* **B**, ib. *peccare* Erasm.[2] *spec care* **A** *spectare* **B**) vel ita emendata ut supra scribae facultatem excurrant, quorum iam Buechelero tamquam evidentius exemplum adlatum video illud *ponderosi* ep. 93, 11. nec assequor quomodo talis discrepantia qualis legitur ep. 100, 3 *primo aspectu* **B** *primo aconspectu* **A** explicetur commodius quam si
con
sumatur in archetypo fuisse *primo aspectu*. adde quod ep. 113, 17 quae deprenditur dissensio *ut Dii* **B** *ait dii* **A** iterum ex ipsius archetypi indole lumen accipit. in eo enim *u* litterae formam difficile discerni potuisse ab *ai* duobus elucet exemplis, ep. 122, 8 ubi *primaint* **B** *prima Int* **A** *primunt* rectius **p** et ib. 12 ubi *hiraindo* pro *hirundo* primo **BA**. nec leve momentum habet, quod ep. 110, 18 in solo **B** est emblema hoc *quam pauper tu eras seneca qui ista dixisti*. id enim, si ex ipso **B** descriptum esset, etiam **A** exhiberet: tam religiose, immo tam serviliter **A** codicis scriba quae in con-

textu invenit exprimere solet. vide igitur ne in libri utroque vetustioris margine istud fuerit adscriptum. ex eodem autem margine alia scholia non nulla repetierim, inprimis argumenti indiculos modo in **B** nunc servatos modo in **A** (cf. ep. 90, 31. 94, 56). item glossas inter versus interdum obtulerit archetypus, velut *culi* (i. *coli*) ep. 90, 22 *refert* ep. 91, 19. nec poterit fieri quin haud raro duas simul scripturas archetypo infuisse dicamus, *desimus* et *desiuimus* ep. 90, 31 extr., *derexit* et *direxit* 90, 34 alias, quamquam saepius accidit, ut **B** codicis librarius primo paululum declinaret, dein ipse se corrigeret. hae fere rationes sunt, quibus, si obtinebit Buecheleri de **BA** libris sententia, utendum erit ad archetypi imaginem paulo accuratius delineandam. ne abiecta omni cunctatione pronuntiem, obstat sane codicum illa 'mirabilis atque adeo unica in bonis malisque concordia'. frustra enim quaeritur alterum librorum par quod ex eodem archetypo descriptum sit tanto aequalitatis studio, ut duo librarii spatia quibus in primitivo libro quaterniones folia paginas contineri videbant quasi certatim conservarent. utut autem res se habet, complures mihi causas fuisse cur **A** libri nunc deperditi discrepantiam legentibus offerrem, in propatulo est. una praevideri non poterat. nam ipsum illud editionis Fickertianae exemplar, quod quinquaginta annis ante codicis collatione instruxit Buecheler, cum haud ingratum fore putarem ei bibliothecae, cui ipse olim codex fuerat ornamento, post Buecheleri obitum dono dedi Argentoratensibus. nunc alteri meae editioni intentus ubi denuo inspicere volui collationem, ecce mihi rescribitur librum nescio quo pacto in bibliotheca reperiri non posse. difficilest satiram non scribere.

Particula saltem exemplaris satis antiqui nec omnibus vitiis vel virtutibus eius, ex quo **BA** prodibant, conspirantis repraesentatur libris non nullis qui unam sed ne hanc quidem integram tradunt epistulam (120, 1—13 *in se omnium animos*). horum duos olim adhibuit Buecheler (cf. praef. p. VII), Laurentianum XXXVIII 24 saeculo X vel potius XI adsignandum (vide Chatelain *paléogr. des class.*

lat. t. X), de quo dixit Vmpfenbach praef. Ter. p. XVIII, et Sangallensem numero 878 notatum miscellaneum saeculi X aut XI, de quo egit nuper Steinmeyer *althochd. gloss.* IV p. 455. duos alios idem illud fragmentum exhibentes adiecit O. Rossbach l. c. p. 72 ss. eorumque scripturas a Buecheleri editione discrepantes proposuit. sunt Metensis 377 membranaceus s. XI et Ottobonianus 1031 miscellaneus. atque Ottobonianus quam arte cum Laurentiano XXXVIII 24 cognatus sit, etiam eo prodit quod quattuor foliis (13 ss.) saeculo XI exaratis praeter ultimos Hecyrae Terentianae versus Prisciani de metris Terentii libellum exhibet eique illam epistulae Annaeanae partem subicit. sed his undecimi saeculi libris quominus adnotationem onerarem, complures dissuasere causae. mendis enim, quibus **BA** codicum archetypon maculatum erat, ex quattuor illis alia adduntur satis multa, scripturas autem quas rectius illi quam **BA** tradunt, iam noveramus aliunde, velut ep. 120, 5 *collegimus* pro *colligimus,* ib. *facti* pro *facta,* 7 *tam diu* pro *iam diu,* 12 *casu* (sic ed. Ven. a. 1492 f. LVIII^{v}) pro *casum* vel *cassum,* 13 *effulsit* (*efulsit* ed. vetustissima) pro *offulsit.* commemoravi tamen Laurentianum, cum quo faciunt Metensis et Ottobonianus, in tmemate decimo in quo offerunt, cuius mentionem fecit etiam Dalechamp, *obnixum.* nec supersedi subnotare *enituit* quod coniecit Buecheler § 8, id exstare in Ottoboniano, ubi in reliquis *nituit.* nec male commendavit Rossbach quod § 3 legitur in Ottoboniano *hoc unum dicam nihil bonum nobis uideri,* ubi *hoc unum dicam nihil nobis uideri* praebent **BA** Laur. Sang. certe *bonum* ante *nobis* satis facile intercidere poterat. quamquam cum Metensis exhibeat *hoc unum nihil nobis uideri,* erit fortasse qui *hoc unum dicam, bonum nihil nobis videri,* praeferat auctore Buechelero, ut etiam in Metensi sicut in **BA** Laur. Sang. una se lacuna continere possit, non ad duas debeat confugere. incertum mihi, Buechelero 'fortasse' verum visum est quod interim scimus in quattuor illis omnibus legi § 9 *adnotare* (vel *annot-*) *ut quis,* ubi *ut* omittunt **BA**.

Recentioribus libris (ς), sic voco codices undecimo sae-

culo inferiores, in neutra epistularum parte ut hodie res sunt prorsus potest careri. ut enim singula vocabula haud raro recte leguntur in ς, cum aut omnino absint a melioribus aut eis insint depravata, sic etiam lacunarum supplementa paulo maiorum suggeruntur nonnulla tam apta in ς tamque arguta, ut diffidere eis difficile sit. detrahantur licet aliquot loci quibus redintegrandis etiam medii aevi lectorum aliquem exercitatiorem haud imparem fuisse credibile sit, vel sic remanet haud ita exiguus earum lectionum numerus, quibus concludi debeat recentiores libros non ad unum omnes ex paucis illis antiquioribus, qui nobis hodie noti sunt, originem duxisse. nec id mirabitur, qui meminerit, quot codicum nunc ut videtur deperditorum mentionem iniecerint Pincianus, Erasmus, Gruterus, Opsopoeus, vel qui legerit quae de Laureshamensis monasterii, Murbacensis aliorumque libris ex catalogis composuit M. Manitius mus. Rhen. XLVII suppl. p. 44 ss. nihilo tamen setius summa opus est cautione. praetereo alia vitiorum genera quibus deteriores libri deformati sunt, interpolatio certe adeo in eis gliscebat, ut ubique hoc teneamus necesse sit, non prius nobis ad eos descendere licere quam omni modo temptatum erit emendationi satis facere ope vetustiorum. ad hanc normam conamina emendandi derigere studebam. quando autem usu veniat, ut ad mendum aliquod tollendum ex antiquioribus nihil iam adiumenti sperari possit, id pro re nata saepe difficile est ad decernendum. itaque haud raro ambigitur, utri verae lectionis tenaciores habendi sint, antiquiores libri an recentiores. in universum autem non nego me hodieque propius a Gertzii de recentioribus sententia (cf. *Berl. philol. wochenschr.* 1889 p. 402 ss.) stare quam a Rossbachii qui aliquanto plus eis auctoritatis tribuit l. c. p. 47 ss., licet et ipse existimet salva ratione eos adhiberi non licere nisi cum dilectu. hoc autem sine ulla dubitatione obtineas: cui adsciscere contigerit unum alterumve exemplar vetustiorum quod antea neglectum erat vel parum cognitum, is et insperati auxilii non nihil inveniet et valde deminui videbit eorum locorum numerum, ubi ad recentiores libros confu-

gere necesse sit. idque ipsum interim etiam **P b** librorum scriptura plenius recepta ut iam supra monui patefactum est. neque igitur paenitet me iudicii quod olim feci de recentioribus aliquot qui ad prius epistularum volumen vel ad aliquam eius partem pertinent, velut de Vaticano reginae 1544 (Θ Fickerti), de Wirceburgensi theol. 916, de Erlangensi 354, de Amploniano Erfurtensi 3. item alios nimio, ut mihi quidem videtur, honore dignati sunt docti, velut librum in Montium Hannoniae bibliotheca adservatum, quem illustravit et duodecimo saeculo adsignavit Paulus Thomas in nuntiis academiae regiae Belgicae ser. III t. XXX n. 7 p. 157 ss. et t. XXXV n. 3 p. 304 ss., sed ut scripturas aliunde non notas easdemque utiles proferret admodum paucas. non magis video quid vere lucro apponi possit ex duobus Fickerto olim ignotis libris Bruxellensibus, quorum alter signatus II 1075 (cf. Thomas catal. 344) saeculo tertio decimo tribuitur, quarto decimo alter II 971 (Thomas l. c. 325). quantum enim ex aliquot epistularum specimine iudicare licet, quas mea gratia olim inspexit Buecheler, ad emendandum nihil conferunt. mitto alios.

Etiam de libris nonnullis, qui alterum epistularum volumen offerunt vel duo rursus in unum coniuncta, cum Rossbachio mihi non ubique convenit. utcumque autem loci illi, de quibus cum viro docto controversiam habui in proecdosi quosque nunc explicatius retractare non libet, ad integritatem revocandi sunt, recte ille commonuit etiam recentiorum librorum accuratiore nobis notitia opus esse quam quae Fickerti aperiatur apparatu. immo et augeri hunc necesse esse et corrigi, ut etiam deteriorum librorum indoles patescat clarius nec diutius in obscuro maneat quid inter singulos discriminis sit. ut igitur in commentatione bonae frugis plena, quam ille de Senecae librorum recensione et emendatione scripsit, multum operae impendit etiam huius generis libris exquirendis describendis examinandis, ita interim duodecimi saeculi codicem Harleianum 2659, quo non alterutrum, ut plerisque, sed utrumque epistularum volumen continetur, e tenebris in lucem vocavit, cum proecdosis meae

censuram scriberet *Berl. philol. wochenschr.* 1899 p. 623 ss. nec dubitari potest quin is inter meliores recentiorum vel optimos habendus sit. pergratum autem mihi fecit Rossbach, quod in usum meum etiam huius libri lectionum elenchum nunc adscripsit eumque ad alterum potissimum epistularum volumen, quod ille cum codice collatum habet, spectantem. aliquotiens igitur etiam Harleiani memoriam inieci, sed ut modum mihi imponerem, hoc nimirum prospiciens, ne graviore sarcina premeretur adnotatio. eiusdem autem classis, qua duo diversa epistularum volumina denuo coniunctim tradi coepta sunt non ante duodecimum ut videtur saeculum (cf. Rossbach l. c. p. 32), est etiam is liber, cuius notitiam pleniorem primus dedit Rudolfus Muecke in scholae Ilfeldensis programmate perutili Nordhusae edito a. 1895 et in altera commentatione eidem gymnasio gratulandi causa oblata anno proximo. adservatur codex Velzenae, in urbe Luneburgensi, inter libros ecclesiae Sanctae Mariae. aetatem eius indicat subscriptio post Valerium Maximum, qui voluminis primum locum tenet, subdita haec: *et sic est finis valerii maximi. Qui lectus est in constancia ciuitate. Tempore generalis concilii per dominum benedictum de pilleo poetam laureatum. Anno videlicet domini MCCCCXVI.* ex hoc igitur libro occasione data indicavi lectiones quibus recentiorum hominum suspiciones occupatas vel vidi confirmatas, poteramque id genus paucas alias, si tanti erat, addere, velut ep. 84, 5 commoneo *abducar* legi in Velzensi, quod ex coniectura Erasmi reposui. sed talibus incitatus ne quis calidius utilitati libri confidat, occurrunt in Velzensi criticorum conamina, quae felicia non esse certo demonstrari possit. velut in Epicurea finitione ep. 92, 7 *cuius summum bonum saporibus et coloribus sonis⟨que⟩ constat,* quae ipsius philosophi verbis confirmatur (cf. Epic. fr. 67 et 412 Vs.), Velzensis potius quod suaserat recentiorum aliquis, *solis constat* exhibet. vel ep. 102, 23 *eniti* quod nuper alicui in mentem venit, etiam Velzensis scriptura est. at *emitti* quod est in **BA** optime se habere monuit Buecheler. item ep. 117, 18 *et* addit ante *algere* tam nostrae aetatis quidam doctus

quam liber Velzensis idque inutiliter. quis igitur sponsor recipiet quae recte in isto libro scripta sunt, ea ex vetustioris codicis auctoritate repetenda esse, non ex correctorum sollertia? erraret autem, si quis quae medii aevi homines de suo novarunt ea pariter omnia quasi invita Minerva inventa esse putaret. plenum autem esse Velzensem foedis et temerariis interpolationibus Mueckei lectionum indice satis apparet. habet suam liber utilitatem, non nego, sed eo potissimum, quod ut vix ullus alius documento est, quam nullo traditae scripturae respectu correctores non modo virtutem recentiorum interdum aequarint sed licentiam superarint.

Ut de altera quoque adnotationis parte, qua testimonia scriptorum indicari solent, uno saltem verbo moneam: vellem sane plures mihi adferre licuisset Graecorum locos, quibus Senecae lectionem et studium illustrarem. ut enim ab aliis multa perutiliter de Senecae fontibus observata sunt, ita diu est postquam mihi quoque haec crevit materia in cognoscendis Stoicorum Cynicorumve reliquiis operato. nec raro expertus sum, quam apposita sit Graecorum scriptorum congruentia etiam ad Annaei verba recte constituenda. at prae magna exemplorum quae suppetit copia perpauca adscribenda putavi exceptis eis quibus ipse Seneca scriptoris nomen apposuit. plura enim si dedissem, editionum huius generis modum longe excessissem. parcum autem me esse malui etiam in alius generis testimoniis adscribendis.

Denique non abs re visum est hoc praemonitorum loco enumerare ea quae inde ab a. 1898, quo prodiit proecdosis, publici iuris fecerunt docti, sive epistularum aliquam partem ediderunt ipsi sive commentationes censurasve scripserunt interpretando Senecae vel emendando accomodatas. atque innotuerunt mihi

Aurelio-Giuseppe Amatucci, *Bolletino di filologia classica* 1900, p. 55 s.

Io. ab Arnim, *Stoicorum veterum fragm.* vol. I. II. III. Lips. 1903. 1905.

Aem. Badstuebner, *Beiträge zur Erklärung und Kritik der philosophischen Schriften Senecas.* Hamburg 1901. — *Wochenschr. f. kl. Philol.* 1901, p. 1339 ss.

W. A. Baehrens, *Beiträge zur lateinischen Syntax. Philol. Suppl. XII* 1912, p. 233 ss.

E. Bickel, *Die Schrift des Martinus von Bracara Formula vitae honestae. Rhein. Mus. LX* 1905, p. 505 ss. — *Die Fremdwörter bei dem Philosophen Seneca. Arch. für lat. Lexikogr. und Gramm. XIV* 1905, p. 188. — *Berl. philol. Wochenschr.* 1908, 1114 ss.

Otto Binder, *Die Abfassungszeit von Senekas Briefen.* Tübinger Inaug.-Diss. Tübingen 1905.

H. Blümner, *Berl. philol. Wochenschr.* 1908, p. 644 ss.

A. Bourgery, *Notes critiques sur le texte de Sénèque. Revue de philol. XXXVII* 1913, p. 95 ss.

C. Brakman, *Annaeana nova. Velleiana. Ad scriptores hist. Aug. Ad panegyricos latinos.* Lugd. Bat. 1910.

F. X. Burger, *Über das Verhältniss des Minucius Felix zu dem Philosophen Seneca.* München 1904.

G. Friedrich, *Zu Seneca und Martial. Hermes XLV* 1910, p. 583 ss.

W. Gemoll, *Wochenschrift für kl. Philologie* 1899, p. 804 ss. p. 1291 ss. ibid. 1901, p. 826 s. ibid. 1907, p. 148 ss. p. 1165 ss. ibid. 1909, p. 212 ss.

F. Gustafsson, *Senecas bref I. Akademisk inbjudningsskrift.* Helsingfors 1907.

L. Annaeus Seneca, Ausgewählte moralische Briefe, herausgegeben von P. Hauck. Berlin 1910.

E. Hedicke, *Studia Bentleiana. II Seneca Bentleianus.* Freienwaldiae 1899.

L. Kienzle, *Die Kopulativpartikeln ET QVE ATQVE bei Tacitus Plinius Seneca.* Tübinger Inaug.-Diss. 1906.

A. I. Kronenberg, *Ad Senecae epistulas morales. The classical quarterly Iuly* 1907, p. 205 ss.

S. Linde, *Adversaria in Latinos scriptores.* Lundae 1900.

P. Lunderstedt, *De C. Maecenatis fragmentis (Comment. philol. Ienensis IX 1)* Lips. 1911.

John E. B. Mayor, *Seneca in Alain of Lille* [*Alanus de Insulis Migne Patrolog. CX*] in *Iournal of Philology vol. XX* p. 1 ss.

Felix Mewis, *De Senecae philosophi studiis litterarum.* Diss. Regimont. 1908.

G. H. Mueller, *Animadversiones ad L. Annaei Senecae epistulas quae sunt de oratione spectantes.* Diss. Lips. Weidae Thuring. 1910.

Ioannes Mueller, *Zeitschr. für die österr. Gymn.* 1899, p. 723—726.

K. Niemeyer, *Philol. LVIII* 1899, p. 442 ss.

Gualth. Nieschmidt, *Quatenus in scriptura Romani litteris graecis usi sint.* Diss. Marpurg. a. 1913, p. 42 ss.

C. Preisendanz, *De L. Annaei Senecae patris vestigiis in Senecae philosophi scriptis deprehendendis* (diss. Heidelberg. Tubingae a. 1908) in *Philol. LXVII* 1908, p. 68 ss.

L. Radermacher, *Interpretationes latinae Rhein. Mus. LX* 1905, p. 250 ss.

E. Rolland, *De l'influence de Sénèque le père et des rhéteurs sur Sénèque le philosophe.* Gand 1906.

Otto Rossbach, *Berl. philol. Wochenschr.* 1898, p. 1488 s. 1899, p. 614—626, p. 647—652.

Sal. Rubin, *Die Ethik Senecas in ihrem Verhältnis zur älteren und mittleren Stoa.* Diss. Bern 1901.

H. Schendel, *Quibus auctoribus Romanis L. Annaeus Seneca in rebus patriis usus sit.* Diss. Gryph. 1908.

H. Schenkl, *Allgemeines Litteraturblatt Jahrg. IX n. 13,* p. 409 ss.

Aem. Schmidt, *De poetico sermonis argenteae latinitatis colore capita duo.* Diss. Vratisl. 1909.

F. Schultess, *Berl. phil. Wochenschr.* 1906, p. 324 s.

Th. Stangl, *Berl. philol. Wochenschr.* 1910, p. 1068 ss.

R. B. Steele, *Chiasmus in the epistles of Cicero, Seneca, Pliny and Fronto* (*Studies in honor of Basil L. Gildersleeve.* Baltimore 1902) p. 342 ss.

D. Steyns, *Étude sur les métaphores et les comparaisons de Sénèque le philosophe.* Gand 1906.

Ph. Thielmann, *Blätter f. d. bayer. Gymnasialw.* 1900, p. 560 ss.

Émile Thomas, *Revue critique* 17 *Juillet* 1899, p. 41 ss.

P. Thomas, *Corrections au texte des lettres de Sénèque à Lucilius. 2. serie* (*Extrait des Bulletins de l'Académie royale de Belgique* 3. serie t. XXXV n. 3 1898). Bruxelles 1898. —

Sénèque Morceaux choisis des lettres à Lucilius et des traités de morale texte latin publié par Paul Thomas. *Deuxième édition,* Paris 1903. —

Notes sur Sénèque. Bruxelles 1910.

Aloysius Vhl, *Quaestiones criticae in L. Annaei Senecae dialogos.* Diss. Argentorat. a. 1899.

J. van der Vliet, *Museum* 1899, p. 319 ss.

O. Weissenfels, *Wochenschr. für kl. Philol.* 1901, p. 908 ss.

C. W(eyma)n, *Liter. Centralbl.* 1899 n. 24, p. 822.

H. Wirth, *De Vergili apud Senecam philosophum usu.* Diss. Friburg. a. 1900.

Fuere etiam qui me humaniter adiuverunt, velut nuperrime O. Hey, qui semel mea gratia thesauri linguae latinae copias consuluit ineditas. emendationes aliquot egregias suo-

que loco memoratas debeo benivolentiae quam erga me habuit Aemilius Hermes. ex schedis eiusdem viri docti interim fato nobis erepti utiles nonnullas observationes mihi obtulit Antonius Elter. nemo autem magis sibi me devinxit officiosa voluntate et vigilantia quam Otto Rossbach, qui cum plagulas corrigendi curam mecum partiretur, artam quam cum Senecae libris contraxit familiaritatem denuo et utilissime praestitit et prompte.

Nominum indicem quo testimoniorum numerus aliquotiens adaugetur etiam huic editioni sua cura subiungere non dedignatus est Carolus Kalbfleisch, cui gratias ago quam maximas.

Friburgi Brisigavorum mense Octobri a. 1913.

CONSPECTVS SIGNORVM

p cod. Parisinus n. 8540 cf. praef. p. VI
P cod. Paris. 8658 A cf. praef. p. VII
b cod. Paris. n. 8539 cf. praef. p. VIII
L cod. Laurentianus plut. LXXVI 40 cf. praef. p. IX
V cod. Marcianus n. CCLXX cf. praef. p. XI
M cod. Metensis 300 cf. praef. p. XIV
O cod. Vossianus F. 70. I et Canonicianus lat. class. 279 cf. praef. p. XVII
g cod. Guelferb. Gudianus 335 cf. praef. p. XVIII
Arg. **b** cf. praef. p. XX
B cod. Bambergensis V 14 cf. praef. p. XXI
A cod. Argentoratensis C VI 5 cf. praef. p. XXII
ς codicum recentiorum sive non nulli vel unus sive omnes cf. praef. p. XXV
cod. Harleianus 2659 cf. praef. p. XXVII
cod. Velzensis cf. praef. p. XXVIII

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Ita fac, mi Lucili, vindica te tibi, et tempus, quod 1 I
adhuc aut auferebatur aut subripiebatur aut excidebat,
collige et serva. persuade tibi hoc sic esse, ut scribo:
quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. turpissima tamen est iactura, quae per neglegentiam fit. et si volueris attendere, maxima pars vitae elabitur male agentibus, magna nihil agentibus, tota vita aliud agentibus. quem mihi dabis, 2
qui aliquod pretium tempori ponat, qui diem aestimet, qui intellegat se cotidie mori? in hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars eius iam praeterît. quicquid aetatis retro est, mors tenet. fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas conplectere. sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. dum differtur, vita transcurrit. omnia, 3
Lucili, aliena sunt, tempus tantum nostrum est. in huius rei unius fugacis ac lubricae possessionem natura

Libri inscriptio omissa est in pALP **b**, *etiam epistulae primae* in **A b**, *sed duobus versibus vacuis relictis in* **A**. LIBER PRIMVS *in margine superiore* L^2 ‖ **2** mihi *sed* hi *expunctum* p**A** | uendica **L b** ‖ **4** ut *supra scr.* P^2 ‖ **7** negligentiam L^1 *post* neglegentiam (*sic* **P b** *et primo* p) fit *quattuordecim litterae erasae sunt in* p | adtendere p ‖ **8** magna pars — maxima ς *vere fortasse* elabitur *littera* e *erasa* p labitur *primo* **P** ‖ **9** tota — hagentibus *erasa in* p ‖ **10** aliquid p^1 | pretium **L b** *sed* et *abrasum* **L** precium p**A** p̄tium **P** diem (i *supra vers.*) estimat p ‖ **11** intelligat **L** ‖ **12** mortem non prospicimus P^1 | praeterit L^1 *et primo* p praeteriit **AP b** ‖ **13** quidquid p | mihi (hi *expunctum*) p ‖ **14** conplectere **L P** complectere **b** conplet tare p ‖ **16** transcurritur *sed* ur *exp.* p ‖ **17** tantum **A L P b** tamen p

nos misit, ex qua expellit quicumque vult. et tanta stultitia mortalium est, ut quae minima et vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetravere, patiantur, nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit, cum interim hoc unum est, quod ne gratus qui-
4 dem potest reddere. interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista praecipio. fatebor ingenue: quod apud luxuriosum sed diligentem evenit, ratio mihi constat inpensae. non possum *me* dicere nihil perdere, sed quid perdam et quare et quemadmodum, dicam; causas paupertatis meae reddam. sed evenit mihi, quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt,
5 nemo succurrit. quid ergo est? non puto pauperem, cui quantulumcumque superest, sat est: tu tamen malo serves tua, et bono tempore incipies. nam ut visum est maioribus nostris, sera parsimonia in fundo est. non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

II 1 Ex iis quae mihi scribis, et ex iis quae audio, bonam spem de te concipio: non discurris nec locorum

16 *Hesiodi op. 369* ‖ 20 *cf. ep. 69, 1*

1 expellitur **L**^{1} $\overset{\text{non}}{\text{expellitur}}$ (non *m. sec.*) **b** | quēcumque p^2 | et **ALP b** haec p ‖ 3 repera- **P** | reparabilia sunt *sed* sunt *lineola notatum* **b** | imputari p**P b** ımputari *ut videtur* **A** inputari **L** | inpetrauere **LP** 5 accipit p^1 | 7 qui *om.* p ‖ 8 apud *om.* **b**^{1} | luxoriosum **L**^{1}**P** | euenit **AP b** uenit **L** inueni *corr. ex* inuenit p inuenitur *ci. Meurer* | $\overset{\text{enim}}{\text{ṃihị}}$ **b** *superscr.* **b**^{2} | imp- **b** ‖ 9 me *addidi ante* dicere, *post* dicere *aut post* nihil *inserebant in* ς ‖ 10 quere p^1 ‖ 11 Causis paupertatis me reddam *sed corr.* p^1 | praelisque p ‖ 14 mal$\overset{\text{o}}{\text{e}}$ *corr.* **P**^{1} ‖ 15 incipias *ex* -ies *corr.* **L**^{3} *ut videtur.* et bono tempore parcere incipias *I. van der Vliet. non accedo* ‖ 16 passimonia **b**^{1} ‖ 17 sed *ex corr.* p^2 ‖ 18 Vale *omissum est in* **AP b**, *item inscriptio proximae epistulae in* **AP** *sed uno versu vacuo relicto in* **A** ‖ 20 ııs—$\overset{\text{h}}{\text{ıı}}$s p his—his **AL b**, $\overset{\text{h}}{\text{ı}}$is *(corr. pr. m.)*—his **P**. *fort.* is—is ‖ 21 comcipio p

mutationibus inquietaris. aegri animi ista iactatio est.
primum argumentum conpositae mentis existimo posse
consistere et secum morari. illud autem vide, ne ista 2
lectio auctorum multorum et omnis generis voluminum
habeat aliquid vagum et instabile: certis ingeniis in-
morari et innutriri oportet, si velis aliquid trahere,
quod in animo fideliter sedeat. nusquam est, qui ubi-
que est. vitam in peregrinatione exigentibus hoc evenit,
ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. idem acci-
dat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter
applicant, sed omnia cursim et properantes transmit-
tunt. non prodest cibus nec corpori accedit, qui statim 3
sumptus emittitur; nihil aeque sanitatem impedit quam
remediorum crebra mutatio; non venit vulnus ad cica-
tricem, in quo medicamenta temptantur; non convale-
scit planta, quae saepe transfertur: nihil tam utile est,
ut in transitu prosit. distringit librorum multitudo. ita-
que cum legere non possis, quantum habueris, satis est
habere, quantum legas. 'sed modo' inquis 'hunc librum 4
evolvere volo, modo illum'. fastidientis stomachi est
multa degustare; quae ubi varia sunt et diversa, inqui-
nant, non alunt. probatos itaque semper lege, et si quan-
do ad alios deverti libuerit, ad priores redi. aliquid coti-

1 iactatio *sed* tio *periit vitio chartae* **L** || 3 conssistere p || 4 uotorum *sed* au *supra* uo p || 5 immorari **A** || 8 vitam *om.* **b** | hoc *sed* oc *evanuit* **L** hoc uenit *supra scripta* e *post* c p || 9 mala ospicia p | accidit (*om.* necesse est) **b** || 10 iis *sed* h *supra* i *priorem* p his **AL** $\overset{\text{his}}{\text{ạṣ}}$ **P**[1] *om.* **b**[1]. *malim* is | nulli *ex* nullius p nullus *primo* **P** | se *in ras.* **L**[3] || 11 applicat *super addita* n *ante* t p adplicant **P b** | cursum *primo ut videtur* p | properantes *ut videtur* **L**[1] *ut tamen* o *et* an *foramine paene perierint* transmitunt p || 13 sumtus p | emititur **P** | impendit p inpedit **L P** impedit **b** || 15 *litt.* qu *vel* quo *evanuerunt in* **P** || 16 *inter* tam *et* utile *duae litterae rasae in* **L** || 17 ut p **A P b** qđ *in ras.* **L**[2] | transsitu p | distringit librorum (libo- **b**[1]) p **A P b** Distrait $\overset{\text{imum}}{\text{an}}$ librorum **L** a *prior ex* i *correcta est manu tertia, ab eadem tertia est in ras.* it an *scriptum et* imum *super additum* || 18 que *supra versum* **A** || 19 inquid **b** || 23 diuerti p **A L P b** *sed* i *fort. ex* e *facta radendo* **P** |

die adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii conpara, nec minus adversus ceteras pestes; et cum multa percurreris, unum excerpe, quod illo die coquas. hoc ipse quoque facio; ex pluribus, quae legi, aliquid adprehendo. hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nanctus sum, soleo enim et in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator: 6 'honesta' inquit 'res est laeta paupertas.' illa vero non est paupertas, si laeta est. non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat aut feneret, si alieno inminet, si non adquisita sed adquirenda computat? quis sit divitiarum modus, quaeris. primus habere quod necesse est, proximus quod sat est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

III 1 Epistulas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo; deinde admones me, ne omnia cum eo ad te

6 *Epic. fr. 475 Vs.* ‖ 7 *cf. Hor. carm. III 17, 22 s.* ‖ 10 non qui—pauper est] *hinc ut videtur Minucius Felix Oct. 36, 4*

primores *G. Gemoll* | reddi **b** ‖ 1 cotidie *ante* adversus mortem *iterat* p | mortem **L** *sed* mo *in ras.* L^3 ‖ 2 conp- p **b** comp- **L** cõp- **P** cetera spectes p | 3 percurres p^1 | conquoquas p ‖ 4 hoc *sed* c *supra versum* **A** | pluribus *sed* uribus *in ras.* L^3 | legi (o *m. sec.*) **P** ‖ 5 appr- **b** apud *om.* b^1 ‖ 6 nanctus p nactus **A L P b** ‖ 8 illa uero non est paupertas si leta est. Cui cum paupertate bene conuenit dies est *in margine supplentur post* est laeta paupertas p, *sed v.* cui cum (com b^1) p. — dies est, *quae offerunt etiam* **P b**, *ex fine epistulae quartae perperam huc retracta recte omittunt* **A** L^1 **g** ‖ 10 qui plus cupit quam habet, pauper est *prop. van der Vliet interpretis hoc loco partes agens, non diorthotae* | quid enim **L** *sed* d enim *in ras.* L^3 ‖ 11 archa **A** | poscat **b** | ac (c *in ras.* L^3) feneret (fene *in ras.* L^3) **L** ‖ 12 imminet **A b** sed querenda **b** ‖ 13 conputat **b** | quaeris *sed* is *in ras.* L^3 s *a m. sec.* **b** ‖ 14 nec cesse p | quot **A** | stati **b** | Vale *et epistulae proximae inscriptio (uno versu miniatoris in usum vacuo relicto in* **A**) *omissa sunt in* **A P** b^1 ‖ 16 Epistolas (. pistolas **A b**) p**ALP** b^1

pertinentia communicem, quia non soleas ne ipse quidem id facere: ita *in* eadem epistula illum et dixisti amicum et negasti. itaque si proprio illo verbo quasi publico usus es et sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos bonos viros dicimus, quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus, hac abierit. sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundem credis quantum tibi, vehementer erras et non satis nosti vim verae amicitiae. tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. isti vero praepostero officia permiscent, qui contra praecepta Theophrasti, cum amaverunt, iudicant, et non amant, cum iudicaverunt. diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit. cum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audaciter cum illo loquere quam tecum. tu quidem ita vive, ut nihil tibi committas, nisi quod committere etiam inimico tuo possis. sed quia interveniunt quaedam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. fidelem si putaveris, facies. nam quidam fallere docuerunt, dum timent falli, et illi ius

12 *Theophr. fr. LXXIV W. testimonia collegit Sternbach in Gnomol. Vat. 326*

1 soles **b**^{1} ut videtur ‖ **2** id *om.* **g** | ita in *Gertz:* ita **ALP b** item **p**, idem *H. Mueck* | epistola **LP** epła **A** ‖ **3** si *scripsi:* sic **pALP b** | proprio *Gertz mél. Graux p. 366:* priore **pALP b** ‖ **4** puplico **b** | es| ẽ **b**^{1} ‖ **6** habierit **p**^{1}**P** aberit **b** ‖ **9** *post* amicitiae *addunt* errat et ille qui amicum in atrio quaerit (querit **b**). in conuiuio probat. nullum habet maius malum occupatus homo et bonis suis obsessus quam quod amicos sibi putat quibus ipse non est. **P b** | Tu uere **p** ‖ **11** de te (te *supra scr.*) ipso **A** ‖ **11** miscent **A** ‖ **12** theoprasti (r *in* h *corr.* **L**^{3}) **pL** ‖ **13** diu *sed* u *a m. sec.* **b** ‖ **15** audacter **P** ‖ **17** nichil *sic saepe* **p** | conmittas **L** | commitere **A** ‖ **19** facit **A** | archana **ALP b** | cogitaciones **p** ‖ **20** facias **b** ‖ **21** timent] tim̃ *primo* **A** | illi ius **AP** illius **p**^{1} illi// **L** *in quo fuerit* illius, *nunc* uim *supra scr.* **L**^{3} /// ius *(duae vel tres litt. ras.)* (*supra scr.* illi *m. sec.*) **b**. illi (*sc.* amico) *minus placet, nam generalior est sententia. expectes* ipsi (*sic van der Vliet*) *vel* aliis *sive* alii (*sic Guil. Gemoll*)

peccandi suspicando fecerunt. quid est, quare ego ulla verba coram amico meo retraham? quid est, quare me
4 coram illo non putem solum? quidam quae tantum amicis committenda sunt, obviis narrant et in quaslibet aures, quicquid illos urserit, exonerant. quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, et si possent, ne sibi quidem crediturі interius premunt omne secretum. neutrum faciendum est. utrumque enim vitium est, et omnibus credere et nulli. sed alterum ho-
5 nestius dixerim vitium, alterum tutius. sic utrosque reprehendas, et eos qui semper inquieti sunt, et eos qui semper quiescunt. nam illa tumultu gaudens non est industria, sed exagitatae mentis concursatio. et haec non est quies, quae motum omnem molestiam iudicat, sed
6 dissolutio et languor. itaque hoc, quod apud Pomponium legi, animo mandabitur: 'quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse, quicquid in luce est.' inter se ista miscenda sunt: et quiescenti agendum et agenti quiescendum est. cum rerum natura delibera: illa dicet tibi et diem fecisse se et noctem. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

IIII 1 Persevera ut coepisti et quantum potes propera, quo diutius frui emendato animo et conposito possis. frueris

15 *Pomponium Bononiensem (cf. com. fragm. p. 253 R²) intellexere priores, Pomponium Secundum praeeunte Fickerto Buecheler: hunc ob aetatem et auctoritatem et studiorum genus Senecae maxime idoneum videri potuisse quem testem adhiberet. prosam autem esse orationem post Livium* (*cf.* in turbido) *scriptam*

1 ego **P** *corr. ex* ergo **p** ergo **AL b** | quare ergo *in* ergo quare *corr.* **b** ‖ 5 quidquid **p** | urit **ALP b** *corr. ex* urs erit **p** ‖ 6 karissimorum **p** ‖ 10 sic utrosque] *hic desinit priorum epistularum particula in* **A** *servata* ‖ 12 gaudes (*sed* **n** *supra scr.* **p**¹) **pL**¹ | 15 disolutio **p**¹ | langor **pP** ‖ 17 refugere **P** ‖ 20 et diem fecisse se **pL** se et diem fecisse **P** se et diem *(inter* **i** *et* **e** *una litt. ras.)* fecisse se (se *alterum m.*²) **b** | Vale *et prox. epistulae inscript. om.* **P b** ‖ 22 quod **L.** quo citius *mavult Haupt* | comp- **P** ‖ 23 fueris **b**

quidem etiam dum emendas, etiam dum conponis. alia
tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contempla-
tione mentis ab omni labe purae et splendidae. tenes 2
utique memoria, quantum senseris gaudium, cum prae-
texta posita sumpsisti virilem togam et in forum deduc-
tus es : maius expecta, cum puerilem animum deposue-
ris, et te in viros philosophia transscripserit. adhuc enim
non pueritia sed, quod est gravius, puerilitas remanet.
et hoc quidem peior *res* est, quod auctoritatem habemus
senum, vitia puerorum, nec puerorum tantum sed infan-
tum : illi levia, hi falsa formidant, nos utraque. profice 3
modo : intelleges quaedam ideo minus timenda, quia
multum metus adferunt. nullum *malum est* magnum,
quod extremum est. mors ad te venit : timenda erat, si
tecum esse posset ; *set* necesse est aut non perveniat aut
transeat. 'difficile est' inquis 'animum perducere ad 4
contemptionem animae.' non vides, quam ex frivolis
causis contemnatur ? alius ante amicae fores laqueo pe-
pendit, alius se praecipitavit e tecto, ne dominum sto-
machantem diutius audiret, alius ne reduceretur e fuga,
ferrum adegit in viscera : non putas virtutem hoc effec-
turam, quod efficit nimia formido ? nulli potest secura
vita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui
inter magna bona multos consules numerat. hoc cotidie 5
meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere, quam
multi sic conplectuntur et tenent, quomodo qui aqua tor-
rente rapiuntur, spinas et aspera. plerique inter mortis

1 componas *sed* i *supra* a p^1 ‖ 5 et om. **P** ‖ 7 philosophia *sed* e *supra* a p^1 | transscripseris p *et primo* **P b** *sed* transcr- **P b** ‖ 9 peior p $L^1P^1b^1$ peius (*sic* **g**) *ex* peior *corr.* L^3P *et* **b** *manu minus antiqua uterque* | res *add. Gertz* | autoritatem p b^1 ‖ 12 intelliges *ex* intelleges *ut videtur corr.* L^3, *sic infra saepius* | intelligis (-es b^2) b^1 ‖ 13 malum est *add. Gertz.* nullum magnum malum *Erasm.*^{2} *idque commendavit Madvig Adv. cr. II p. 461* ‖ 14 ad te uenit **LP b** ateanuita p^1 | timenda est **b** ‖ 15 sed *inseruit Gertz* | non **LP b** ne p ‖ 16 iniquis **b** ‖ 17 contemplationem (*corr. ex* contemptati-) p ‖ 18 contempnatur p**P b** | amici **L b**^{1} amico P^1 ‖ 22 efficit p**L** effecit **P b** ‖ 24 numeret p ‖ 26 torrentis p ‖ 27 *ante* spinas *supra scr.* per p per *in marg.* **b**

metum et vitae tormenta miseri fluctuantur et vivere no-
6 lunt, mori nesciunt. fac itaque tibi iucundam vitam om-
nem pro illa sollicitudinem deponendo. nullum bonum
adiuvat habentem, nisi ad cuius amissionem praepara-
tus est animus; nullius autem rei facilior amissio est,
quam quae desiderari amissa non potest. ergo adversus
haec, quae incidere possunt etiam potentissimis, adhor-
7 tare te et indura. de Pompei capite pupillus et spado
tulere sententiam, de Crasso crudelis et insolens Par-
thus; Gaius Caesar iussit Lepidum Dextro tribuno
praebere cervicem, ipse Chaereae praestitit: neminem
eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur,
quantum permiserat. noli huic tranquillitati confidere:
momento mare evertitur. eodem die ubi luserunt navi-
8 gia, sorbentur. cogita posse et latronem et hostem admo-
vere iugulo tuo gladium. ut potestas maior absit, nemo
non servus habet in te vitae necisque arbitrium. ita
dico: quisquis vitam suam contempsit, tuae dominus
est. recognosce exempla eorum, qui domesticis insidiis
perierunt, aut aperta vi aut dolo: intelleges non pau-
ciores servorum ira cecidisse quam regum. quid ad te
itaque, quam potens sit quem times, cum id, propter
9 quod times, nemo non possit? at si forte in manus ho-
stium incideris, victor te duci iubebit: eo nempe, quo
duceris. quid te ipse decipis et hoc nunc primum, quod
olim patiebaris, intellegis? ita dico: ex quo natus es,

1 fluctuantur (ur *transfodit et expunxit* L^3) L^1 **b M** fluctuant **P** *corr. ex* flectant p | et mori **b**. *de asyndeto cf. dial. VI 3, 3* || **2** facitque *primo* **P** | iocundum p^2 **b** *ex* iuc- *corr.* L^3 || **3** deponenda (o *supra* a) p || **5** felicior b^1 || **7** haec **L** hec p omnia **P b** | incidere *sed* ac *ex* in L^3 | potentissimis **b** || **8** pompeii **b** *et ut videtur* p *qui alibi* pompei *sim. et ipse, velut 24, 9* || **10** Gaius] c. **P** || **11** chereae **L** cereae p **P** | **12** tantum illi *om.* b^1 || **13** tranquilitati p || **14** ubi *om.* p | luserunt **LP** lux ē et *(supra versum)* p luxerunt **b** || **16** postestas p || **19** recognosce *om.* p | exemplorum p^1 exemplo sunt *corr.* p exemplum eorum **L P b**: *corr. Schweighaeuser* || **20** et *compendiose ante* intelleges *inseruit* L^3 || **23** aut si **P** b || **25** quid te—intellegis *om.* p

duceris. haec et eiusmodi versanda in animo sunt, si volumus ultimam illam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit.

Sed ut finem epistulae inponam, accipe, quod mihi hodierno die placuit. et hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. 'magnae divitiae sunt lege naturae composita paupertas.' lex autem illa naturae scis quos nobis terminos statuat? non esurire, non sitire, non algere. ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis adsidere liminibus nec supercilium grave et contumeliosam etiam humanitatem pati, non est necesse maria temptare nec sequi castra: parabile est, quod natura desiderat, et adpositum. ad supervacua sudatur. illa sunt, quae togam conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena litora inpingunt: ad manum est, quod sat est. cui cum paupertate bene convenit, dives est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod pertinaciter studes et omnibus omissis hoc unum agis, ut te meliorem cotidie facias, et probo et gaudeo, nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. illud autem te admoneo, ne eorum more, qui non proficere sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo aut genere vitae notabilia sint. asperum cultum et intonsum caput et neglegentiorem barbam et indictum argento odium et cubile humi positum, et quic-

1 *Sen. ep. 24, 20* ‖ 6 *Epik. spruchs. 25 Wotke, cf. Epicuri fr. 477 Vs. ibid. fr. 200*

4 epistole p epistolae **P b** ‖ 5 die *om.* **P** ‖ 11 etiam humanitatem p**P b** inhumanitatem *tribus fere litteris* (etia?) *ante* in *erasis* **L** | pati p^1**L P b** perpeti p^2 ‖ 13 apositum *primo* **b** ‖ 14 que nos **L** *sed* e nos *in ras.* **L**^{3} ‖ 15 cogant **P** | in alieno p^1 | littora p ‖ 16 sac **b** ‖ 17 Vale *om.* **P** ‖ 18 *inscriptionis loco* MODUS QUIDAM HONESTE CONTINENTIAE **P** *et fere* **b** *m. recentiore* ‖ 19 ommissis **L** ‖ 21 horto **b**^{1} ‖ 24 uitae] *litt.* ae *erasas esse in* **L** *testatur Rossbach* ‖ 25 intosum **b**^{1}

quid aliud ambitio nempe *per*versa via sequitur, evita.
satis ipsum nomen philosophiae, etiam si modeste tractetur, invidiosum est: quid si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? intus omnia dissimilia sint,
3 frons populo nostra conveniat. non splendeat toga, ne
sordeat quidem; non habeamus argentum, in quod solidi
auri caelatura descenderit, sed non putemus frugalitatis indicium auro argentoque caruisse: id agamus, ut
meliorem vitam sequamur quam vulgus, non ut contrariam: alioquin quos emendari volumus, fugamus a
nobis et avertimus. illud quoque efficimus, ut nihil
imitari velint nostri, dum timent, ne imitanda sint
4 omnia. hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem et congregationem. a qua professione dissimilitudo nos separabit. videamus, ne ista,
per quae admirationem parare volumus, ridicula et odiosa sint. nempe propositum nostrum est secundum naturam vivere: hoc contra naturam est, torquere corpus
suum et faciles odisse munditias et squalorem adpetere et
5 cibis non tantum vilibus uti sed taetris et horridis. quem-
admodum desiderare delicatas res luxuriae est, ita usitatas et non magno parabiles fugere dementiae. frugali-

17 *cf. ep. 41, 9. 66, 39. 41 al. Zenonis fr. 179 de Arn.*

1 ambitionem peruersa **pLP b**: *corr. Gertz.* ambitio perversa *Haase* ‖ 4 ceperimus **p** | excorpore (e *supra scr. m. sec.*) **P** excerperi **b**^{1} ‖ 5 frons populo nostra **pLP b** frons nostra populo **g**. *secl.* nostra *Schweighaeuser* | coueniat **L** ‖ 6 quod ς *recepi suasore Rossbachio:* quo **pLP b** ‖ 7 fragilitatis **b**^{1} ‖ 8 caruise **p** ‖ 10 uoluimus *sed* i *rasa* **b** ‖ 11 illudque efficimus *prop. Koch* ‖ 16 ridicula et odiosa **pP b** *sed* et *a m. non prima* **b** *duodecim fere litt. erasae sunt in* **L** ridiculo digna *supra scr.* **L**^{3} ‖ 17 nostrum *supra versum m. pr. ut videtur* **b** | naturā *(lineolam super add.* **L**^{3} *ut videtur) in marg.* ϯ rā *sed ut* rā *non certum sit* **L**^{1} ‖ 19 odiose munuitias **p**^{1} ‖ 20 uiribus **P** uirilibus **L**^{1} | tetris ς certis **pL**^{1}**P b** vel spuriis *('id est* spurcis' *Buecheler)* **p** *in marg.* ‖ 21 delicatas *ex* di- **L**^{3} | luxuriae est (luxuriaest *Buecheler*) **P b** luxuria est **p** luxoria (u *supra* o **L**^{2}) est **L** | ita **LP b** tam **p** ‖ 22 dementiae **pLP b** ē *post* dementiae *in ras.* **L**^{3}

tatem exigit philosophia, non poenam, potest autem esse non incompta frugalitas. hic mihi modus placet: temperetur vita inter bonos mores et publicos; suspiciant omnes vitam nostram, sed agnoscant. 'quid ergo? eadem 6
faciemus, quae ceteri? nihil inter nos et illos intererit?' plurimum. dissimiles esse nos vulgo sciat, qui inspexerit propius. qui domum intraverit, nos potius miretur quam supellectilem nostram. magnus ille est, qui fictilibus sic utitur quemadmodum argento. nec ille minor est, qui sic argento utitur quemadmodum fictilibus. infirmi animi est pati non posse divitias.

Sed ut huius quoque diei lucellum tecum commu- 7
nicem, apud Hecatonem nostrum inveni cupiditatium finem etiam ad timoris remedia proficere. 'desines' inquit 'timere, si sperare desieris.' dices: 'quomodo ista tam diversa pariter eunt?' ita est, mi Lucili: cum videantur dissidere, coniuncta sunt. quemadmodum eadem catena et custodiam et militem copulat, sic ista, quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt: spem metus se- 8
quitur. nec miror ista sic ire: utrumque pendentis animi est, utrumque futuri exspectatione solliciti. maxima autem utriusque causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. itaque providentia, maximum bonum condicionis humanae, in malum versa est. ferae pericula, quae vident, 9
fugiunt; cum effugere, securae sunt: nos et venturo tor-

13 *Hecatonis fr. XXV Fowler*

2 frugalitas *sed* ali *in ras.* L^3 ‖ **3** suspiciant *sed* ci *in ras.* L^3 ‖ **4** agnoscunt P^1 | ego b^1 ‖ **6** dissimilis P^1 | esse nos **LP b** es Sonus p^1 nos esse *super add.* p^2 | inpexerit b^1 ‖ **7** proprius p | meretur *primo* **b** ‖ **8** suppellectilem **LP b** ‖ **9** sic utitur] scutitur P^1 | quemādmodum *hic et* **10 L** ‖ **13** catonem **b** | cupiditatum p^2 ‖ **15** dices **L P b** dicis ergo *in ras.* p^2 ‖ **16** eunt *Volkmann:* sunt **pLP b**. *cf.* 20 ‖ **17** desidere b^1 ‖ **18** custodem **L b** *sed* em *in ras.* L^3 | sic ita b^1 | **21** solliciti *sed una littera erasa* p solliciti *ex* -um *radendo fecit* **P** sollicitum **L b** ‖ **22** presentiam p ‖ **24** conditionis p **b** ‖ **26** sunt *in rasura, ut videtur a manu tertia* **L** | uenturo **LMgP b** futuro p. *vide Haasii praef. vol. III p. VII*

quemur et praeterito. multa bona nostra nobis nocent, timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. nemo tantum praesentibus miser est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

VI 1 Intellego, Lucili, non emendari me tantum sed transfigurari. nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. quidni multa habeam, quae debeant colligi, quae extenuari, quae attolli? et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. quibusdam aegris gratulatio fit, cum ipsi aegros se esse sen- 2 serunt. cuperem itaque tecum communicare tam subitam mutationem mei: tunc amicitiae nostrae certiorem fiduciam habere coepissem, illius verae, quam non spes, non timor, non utilitatis suae cura divellit, illius, cum 3 qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. hoc non potest accidere, cum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. quidni non possit? sciunt enim ipsos omnia habere communia, et quidem magis adversa. concipere animo non potes, quantum momenti 4 adferre mihi singulos dies videam. 'mitte' inquis 'et nobis ista, quae tam efficacia expertus es.' ego vero omnia in te cupio transfundere, et in hoc aliquid gaudeo discere, ut doceam. nec me ulla res delectabit, licet sit eximia et salutaris, quam mihi uni sciturus sum. si cum hac

3 Vale *om.* **P b**, *inscr. proximae ep. om.* **P b**^{1} ‖ **5** Intelligo **L** ‖ **6** Nec oc p^1 ‖ aut spero *ex* aspero *corr.* **b** ‖ **7** quidni] cum *in ras.* **P** ‖ **8** corrigi ⊆ ‖ **10** ignorabat **L** *ex* ignorabit p^1 ignorauit *ex* ignorabit **P** ignouit *sed superscr.* ra *sec. vel pr. m.* **b** ‖ uideo **L**^{1} ‖ *post* quibusdam *duobus foliis avulsis perierunt proxima usque ad finem epistulae octavae* (ri potest hoc) *in* p ‖ **11** ipsi **P** ipsis **P**^{1} ipsos **L** *dubito de* **b** ‖ **15** suae] seu **L**^{1} ‖ **17** set **b** ‖ caruerunt **L** caruerint **P** *ex* caruerunt **b** ‖ **19** trahit *sed ante* a *una litt. rasa* **b** ‖ **21** potest **L** ‖ **24** omnia **L**^{1}**P b** ista *super add.* **L**^{3} ‖ **26** quam mihi **L**^{1}**P b** *in* quā^{i}/ m / *mutavit* **L**^{3}

exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam nec enuntiem, reiciam. nullius boni sine socio iucunda possessio est. mittam itaque ipsos tibi libros et ne multum operae inpendas, dum passim profutura sectaris, inponam notas, ut ad ipsa protinus, quae probo et miror, accedas. plus tamen tibi et viva vox et convictus quam oratio proderit. in rem praesentem venias oportet, primum, quia homines amplius oculis quam auribus credunt; deinde, quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si tantummodo audisset: vitae eius interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula sua viveret; Platon et Aristoteles et omnis in diversum itura sapientium turba plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit; Metrodorum et Hermarchum et Polyaenum magnos viros non schola Epicuri sed contubernium fecit. nec in hoc te accerso tantum, ut proficias, sed ut prosis: plurimum enim alter alteri conferemus. 6

Interim quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit dicam. 'quaeris' inquit 'quid profecerim? amicus esse mihi coepi.' multum profecit: numquam erit solus. scito hunc amicum omnibus esse. VALE. 7

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quid tibi vitandum praecipue existimes, quaeris? turbam. nondum illi tuto committeris. ego certe con- 1 VII

20 *Hecat. fr. XXVI Fowler*

1 illam *om.* **b** ‖ 2 iocunda **L b** ‖ 3 istos *ci. Hess* ‖ 10 cleantes **L b** ‖ 12 obseruavit **b** obseruauit *ex* -bit **P** obseruabit *sed* u *supra* b L^1 *ut videtur* | an L^1 **b** in P^1 ut *supra scr.* P^2 ‖ 13 Aristotilis L^1 ‖ 14 sapientium *sic* L^1**P b** | Socrates b^1 ‖ 15 ermarchū *sed* h *ante* ū *superscr.* **P** ermarclum b^1 | polienum **L b** ‖ 16 scola **L P b** ‖ 17 seut *primo* **P** ‖ 18 conferemus *ex* conferimus L^1 **b** ‖ 21 proficerim L^1 ‖ 22 coepi **L**, *om.* **P b** | profecit ≤ proficit **L P b** ‖ 23 Vale *om.* **P b** ‖ 24 *salutationis form. om.* **P** ‖ 25 Quod L^1 Quid *ex* Quod P *erasa* o *supra scr.* i b^2 | existimes **L P b** existimem ≤. *vide P. Thomas ad h. l.* ‖ 26 commiteris **P**

fitebor inbecillitatem meam: numquam mores, quos extuli, refero. aliquid ex eo, quod conposui, turbatur; aliquid ex iis, quae fugavi, redit. quod aegris evenit, quos longa inbecillitas usque eo adfecit, ut nusquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi
2 ex longo morbo reficiuntur. inimica est multorum conversatio: nemo non aliquod nobis vitium aut commendat aut inprimit aut nescientibus adlinit. utique quo maior est populus, cui miscemur, hoc periculi plus est. nihil vero tam damnosum bonis moribus quam in aliquo spectaculo desidere. tunc enim per voluptatem
3 facilius vitia subrepunt. quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. casu in meridianum spectaculum incidi lusus expectans et sales et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore adquiescant: contra est. quicquid ante pugnatum est, misericordia fuit. nunc omissis nugis mera homicidia sunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis cor-
4 poribus expositi numquam frustra manum mittunt. hoc plerique ordinariis paribus et postulaticiis praeferunt. quidni praeferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. quo munimenta? quo artes? omnia ista mortis morae sunt. mane leonibus et ursis homines, meridie spectatoribus suis obiciuntur. interfectores interfecturis iubent obici et victorem in aliam detinent caedem: exitus pugnantium mors est. ferro et igne res geritur. haec

2 comp- **b** ‖ 3 iis *scripsi:* his **L b** hiis **P** ‖ redit **L** red/it **P** rediit **b** ‖ 4 eo *om.* **P** *post* eo *litt. rasa* **b** ‖ affecit **L** *sed* af *in ras.* L^3 ‖ ut nusquam LP^2b unquam *fere* P^1 ‖ 6 ex] et *eras. et supra scr.* ex b^1 *ut videtur* ‖ 9 cui] cū P^1 ‖ cui commiscemur **b** ‖ 13 ambiciosior **LP** ‖ luxoriosior **L** ‖ credelior *primo* **P** ‖ 14 meridianorum **O M**, *praefert Rossbach coll. Suet. Claud. 34, Tertullian. Apol. 15* ‖ 15 expectans **M** expectas L^1 espectus P^1 aspectus P^2 spectas **b** *superscr. m. sec. vel pr.* ‖ 16 quo **b** d *fort. m. sec.* ‖ 17 contra L^1b ars (*supra scr.* P^2) contraria **P** ‖ 18 ommissis **L** ‖ 19 qua P^1 ‖ 20 expositū *primo* **b** ‖ 21 partibus **L** ‖ 24 morae **P** more **L** merae **b** ‖ 25 interfecturis ≤ interfectis **LP b**

fiunt, dum vacat harena. 'sed latrocinium fecit aliquis, occidit hominem.' quid ergo? quia occidit ille, meruit ut hoc pateretur: tu quid meruisti miser, ut hoc spectes? 'occide, verbera, ure! quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? plagis agatur in vulnera, mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiant.' intermissum est spectaculum: 'interim iugulentur homines, ne nihil agatur.' age, ne hoc quidem intellegitis, mala exempla in eos redundare, qui faciunt? agite dis immortalibus gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. subducendus populo est tener animus 6 et parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati et Catoni et Laelio excutere morem suum dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. unum exem- 7 plum luxuriae aut avaritiae multum mali facit: convictor delicatus paulatim enervat et emollit, vicinus dives cupiditatem inritat, malignus comes quamvis candido et simplici rubiginem suam adfricuit: quid tu

1 arena **P** ‖ 2 occidit **L P b** *sed* it *in ras.* **L**^{3} occidet *ut videtur* **L**^{1} | quid ergo occidit hominem **L P b M**: *transposui* ‖ 3 hospectes **b** ‖ 6 plagis agitur] ☨ plangis igitur *in margine* **L**^{1} | agitur *libri: corr. Rossbach* | uulnera **L b M** *sed* a *fortasse ex* e **L**^{1} uolnera **P** ‖ 7 excipiant *sed supra* a *scr.* v *pr. m.* **b** ‖ 8 iugulantur *primo* **b** ‖ 9 nil | nihil agatur age *in hispida membranae parte iam* **L**^{1} *ut videtur*, nihil a *instauravit* **L**^{3} | intelligitis **L b** ‖ 10 diis **L P b** ‖ 11 credulem *primo* **P** 14 morem suum ꝙ mortem suam **P b** mentem (*sed* en *in ras.* **L**^{3} r *non* n *scripserat* **L**^{1}) suam **L** al' licet morē suum *supra scr.* **L**^{3} ‖ 15 ideo **P** | qui *in ras.* **L**^{3} | qui cum *corr. fort. m*^{1} **b** ‖ 16 concinnamus (e *a m. scc.*) **b** | uiciorum **P** ‖ 17 cōmitatu **P** ‖ 18 luxoriae *sed* u *supra* o **L** loxoriae *primo* **P** | cum uictor **b** ‖ 19 emollit (*sed* e **P**^{2}) **P** mollit **L b** *cf. de ira III 8, 2* ‖ 20 inritat **P O M** irritat **b** *ex* inr- **L** ‖ 21 affricuit *sed* af *in ras.* **L**^{3}. adfricuit (*ut modo* irritat) *etiam glossarium Phillipps s. v.* adfricare, *testatur R. Ellis journal of philol. XV p. 11*

accidere his moribus credis, in quos publice factus est
8 impetus? necesse est aut imiteris aut oderis. utrumque
autem devitandum est: neve similis malis fias, quia
multi sunt, neve inimicus multis, quia dissimiles sunt.
recede in te ipsum, quantum potes. cum his versare,
qui te meliorem facturi sunt. illos admitte, quos tu potes
facere meliores. mutuo ista fiunt, et homines, dum do-
9 cent, discunt. non est quod te gloria publicandi ingenii
producat in medium, ut recitare istis velis aut disputare,
quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam
mercem: nemo est, qui intellegere te possit. aliquis for-
tasse, unus aut alter incidet, et hic ipse formandus tibi
erit instituendusque ad intellectum tui. 'cui ergo ista di-
dici?' non est quod timeas, ne operam perdideris: tibi
didicisti.

10 Sed ne soli mihi hodie didicerim, communicabo
tecum, quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eun-
dem fere sensum tria; ex quibus unum haec epistula in
debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait:
11 'unus mihi pro populo est, et populus pro uno.' bene
et ille, quisquis fuit, ambigitur enim de auctore, cum
quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret
ad paucissimos perventurae, 'satis sunt' inquit 'mihi
pauci, satis est unus, satis est nullus.' egregie hoc ter-
tium Epicurus, cum uni ex consortibus studiorum suo-
rum scriberet: 'haec' inquit 'ego non multis, sed tibi:
12 satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.' ista,
mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas vo-

5 cf. *Nat. quaest. IVa. praef. 20* ‖ 19 Democr.] *fr. 302*[a] *Diels*[2] *cf. Heraclit. fr. 49 Diels*[2] ‖ 25 Epic.] *fr. 208 Vs.*

1 publicae *sed* a *expuncta* **L** ‖ 5 ipsum **b** ipse **L**[1]**P** ‖ 10 ista **P** ‖ 11 intelligerere (re *expunxit fortasse* **L**[3]) **L** intelligere **b** | fortassis **P** ‖ 13 dici **P**[1] ‖ 14 tibi **b** *idque reposui ut efficacius:* si tibi **LP** ‖ 16 solũ *primo* **b** ‖ 17 occurrerunt **b** occurrunt **LP** ‖ 18 epistola **LP b** ‖ 20 pro populo] propulo **b**[1] ‖ 21 ambitur **P**[1] ‖ 28 animum *sed* o *supra* um *exp.* **L**[3] *ut videtur*

luptatem ex plurium adsensione venientem. multi te laudant. ecquid habes, cur placeas tibi, si is es, quem intellegant multi? introrsus bona tua spectent. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

'Tu me' inquis 'vitare turbam iubes, secedere et 1 VIII
conscientia esse contentum? ubi illa praecepta vestra,
quae imperant in actu mori?' quod ego tibi videor in-
terim suadere, in hoc me recondidi et fores clusi, ut
prodesse pluribus possem. nullus mihi per otium dies
exit. partem noctium studiis vindico. non vaco somno,
sed succumbo et oculos vigilia fatigatos cadentesque in
opere detineo. secessi non tantum ab hominibus, sed a 2
rebus, et inprimis a meis rebus: posterorum negotium
ago. illis aliqua, quae possint prodesse, conscribo. sa-
lutares admonitiones, velut medicamentorum utilium
compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis
ulceribus expertus, quae etiam si persanata non sunt,
serpere desierunt. rectum iter, quod sero cognovi et las- 3
sus errando, aliis monstro. clamo: 'vitate, quaecumque
vulgo placent, quae casus adtribuit. ad omne fortuitum
bonum suspiciosi pavidique subsistite: et fera et piscis
spe aliqua oblectante decipitur. munera ista fortunae
putatis? insidiae sunt. quisquis vestrum tutam agere
vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata be-

1 plurium] *cf. Gertz ad Sen. de ira II 11, 2* | assensione **P** || 2 ecquid *Erasmus:* et quid *libri* || 3 tua *supra scr.* **b** *om.* **P** | spectant **b** | Vale *om.* **b** || 4 *inscr. om.* **b** || 5 nę̄ **b** corr. *m. 1 ut videtur* || 6 conscientiae **L** | uestra *sed* e (*vix* o) *periit* **L** || 7 Qud **b** 1 *supra scr. m. 2* | interim quod ego tibi videor suadere *ci. Hess* || 8 hoc morecondidi P^1 | clausi **b** || 13 a meis rebus **L M** a rebus meis **P b** rebus *fuere qui tollerent* | negatium **P** || 16 c̄positiones **P** cōp- **M** || 17 si persanata *om.* **P** || 19 uitę P^1 **b** || 20 uolgo **P** | /dtribuit **L** attr- **P b** || 21 subsiste **b** || 22 specie aliqua *Cornelissen* || 23 uestrum L^1 **b** nostrum **P**

neficia devitet, in quibus hoc quoque miserrimi falli-
4 mur: habere nos putamus, haeremus. in praecipitia cursus iste deducit. huius eminentis vitae exitus cadere est. deinde ne resistere quidem licet, cum coepit transversos agere felicitas, aut saltim rectis aut semel ruere: non 5
5 vertit fortuna, sed cernulat et allidit. hanc ergo sanam ac salubrem formam vitae tenete, ut corpori tantum indulgeatis, quantum bonae valitudini satis est. durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus 10 munimentum sit adversus infesta corporis. hanc utrum caespes erexerit an varius lapis gentis alienae, nihil interest: scitote tam bene hominem culmo quam auro tegi. contemnite omnia, quae supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. cogitate nihil praeter animum 15
6 esse mirabile, cui magno nihil magnum est.' si haec mecum, si haec cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti anulum inprimerem, aut in senatu candidato vocem et manum commodarem? mihi 20 crede, qui nihil agere videntur, maiora agunt: humana divinaque simul tractant.

7 Sed iam finis faciendus est et aliquid, ut institui, pro hac epistula dependendum. id non de meo fiet: ad-

1 miserrime *Volkmann* ‖ 2 haeremus (hacremur **b**) *quasi visco. ante Schweighaeuserum praeferebant* habemur, *fort. merito. cf. Rossbach Bresl. ph. abh. II 3 p. 45 Hense in Tel. rel.*[1] *p. LXXXVI adn.* ‖ 4 cepit (ce *in ras.* L[3] coe *fort.* L[1]) **L** | trans uerso **b** ‖ 5 saltim **LPM** saltem **b** *cf. ep. 91, 10* | ruere P[2] fuere P[1] **b** M[1] fruere **L**. *vide Hauptii opusc. II p. 318* ‖ 6 euertit *editio Mentelini, recte, ut videtur etiam Madvigio* | cernultat *κνβιστιᾶι (Philox. 99, 49 G.), adscripsit Muretus* | allidit P ‖ 7 ac] et **b** | tene **b** | corpore **b** | indulges **b** ‖ 10 extinguit **L**[1] | 11 corpori *Erasm.*[2] ‖ 13 hominem *sed* e *ex* u *facta* **b** ‖ 14 contempne **b** ‖ 15 cogita **b** ‖ 17 si hoc cum poteris **b** | cum] cō *primo* P | uideo *dein una litt. rasa* **b** ‖ 19 tabilis *corr.* **b** *m. pr.* | impr- **b** ‖ 20 et manum **L b** ex magnum (vel eximiam *supra scr.* P[2]) P ‖ 24 epistola **L** | deponendum P | adhunc **L**

huc Epicurum complicamus, cuius hanc vocem hodierno die legi: 'philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas.' non differtur in diem, qui se illi subiecit et tradidit: statim circumagitur. hoc enim ipsum philosophiae servire libertas est. potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? quam multi poetae dicunt, quae philosophis aut dicta sunt aut dicenda! non adtingam tragicos nec togatas nostras. habent enim hae quoque aliquid severitatis et sunt inter comoedias ac tragoedias mediae. quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet! quam multa Publilii non excalceatis, sed coturnatis dicenda sunt! unum versum eius, qui ad philosophiam pertinet et ad hanc partem, quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda: 'alienum est omne, quicquid optando evenit.' hunc sensum a te dici non paulo melius et adstrictius memini: 'non est tuum, fortuna quod fecit tuum.' illud etiamnunc melius dictum a te non praeteribo: 'dari bonum quod potuit, auferri potest.' hoc non inputo in solutum: *dedi* de tuo tibi. VALE.

1 *Epicuri fr. 199 Vs.* || 17 *Syri sent. p. 309 Ribb.*[2] || 19. 21 *com. Rom. p. 394 R.*[2]

1 compilamus ⊆ *idque commendat van der Vliet* ‖ 7 nostrum *compend.* **b** ‖ 8 pupl- **b** | al' multa *supra scr.* L^3 ‖ 9 *ante* philosophis *super add.* a L^2 ‖ 10 att- **b M** ‖ 11 haec quoque **L** b^1 ‖ 12 comedias **L** | dissertissimorum **L M** desertisimorum b^1 ‖ 13 minos **b M** | latet *van der Vliet* | publilii **b** publiui P^1 publii **L** ‖ 14 quoturnatis P^1 ‖ 17 nostro (*sed* o *alteram in ras.* L^3) **L** ‖ 18 sensum *Buecheler:* uersum *libri. cf. ep. 7, 10. 97, 13* ‖ 19 medius **b** | et *Muretus:* sed **LP b**. paulo non melius, sed adstrictius *van der Vliet. non accedo, cf.* etiamnunc melius ‖ 21 *a* ri potest non *rursus incipit* p ‖ 22 solatum *primo* **b** | dedi *a me suppletum est in dissertatione Ferdinandi Rech de IN praepositionis ap. Sen. usu Frib. Br. ed. a 1895 p. 70 adn. 1.* do de tuo tibi *mavult O. Rossbach Gruterum secutus*

Seneca Lvcilio svo salvtem.

IX 1 An merito reprehendat in quadam epistula Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum et propter hoc amico non indigere, desideras scire. hoc obicitur Stilboni ab Epicuro et iis quibus summum bo- 5
2 num visum est animus inpatiens. in ambiguitatem incidendum est, si exprimere *ἀπάθειαν* uno verbo cito voluerimus et inpatientiam dicere. poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intellegi. nos eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum ferre possit malum. vide ergo, num satius sit aut invulnerabilem animum dicere aut
3 animum extra omnem patientiam positum. hoc inter nos et illos interest: noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit; illorum ne sentit quidem. illud nobis et illis commune est: sapientem se ipso esse contentum. sed tamen et amicum habere vult et vicinum
4 et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. vide quam sit se contentus: aliquando sui parte contentus est. si illi manum aut morbus aut hostis exciderit, si quis 2 oculum vel oculos casus excusserit, reliquiae illi suae satisfacient, et erit inminuto corpore et amputato tam laetus, quam [in] integro fuit. sed quae si desunt, non
5 desiderat, non deesse mavult. ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit. et hoc, 2 quod dico 'possit', tale est: amissum aequo animo fert.

2 Epic.] *fr. 174 Vs.*

1 *inser. om.* **P b** ‖ 2 epistola **L P b** ‖ 3 ipsi *sed* o *supra expunctum* i *alteram* **L** ‖ 4 hanc *primo* **b** ‖ 5 stillaboni p | his **L** ‖ 6 imp- **b** ‖ 7 ἀPHΔTHΩN L aphathian **P M** afatim **b** *ambigo de* p 8 praeterit P^1 ‖ 9 intelligi **L b** | 11 his p ferre **P b** referre pL^1 perferre *Chatelain* ‖ 12 num p**P b** non L^1 ‖ 14 et inter illos b^1 17 tamen amicum p 20 aut morbus exederit aut hostis exciderit *ci. Tittler* ‖ 21 uel oculos *tamquam variam lectionem olim super additam fuisse iudicat O. Rossbach* ‖ 23 integro b^1: in integro p**L P M** *supra lin.* i **b** *m. sec. nisi subsit dittographia, possis* quam ante integro fuit | si *Buecheler et C. Watzinger:* sibi p**L P b** ubi *coni. Haupt. aberravit Madvig*

sine amico quidem numquam erit. in sua potestate habet, quam cito reparet. quomodo si perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic hic faciendarum amicitiarum artifex substituet alium in locum amissi. quaeris, quomodo amicum cito facturus sit: 6 dicam, si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam, quod debeo, et quantum ad hanc epistulam, paria faciamus. Hecaton ait: 'ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficae carmine: si vis amari, ama.' habet autem non tantum usus amicitiae veteris et certae magnam voluptatem, sed etiam initium et comparatio novae. quod 7 interest inter metentem agricolam et serentem, hoc inter eum, qui amicum paravit et qui parat. Attalus philosophus dicere solebat iucundius esse amicum facere quam habere, 'quomodo artifici iucundius pingere est quam pinxisse'. illa in opere suo occupata sollicitudo ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. non aeque delectatur, qui ab opere perfecto removit manum. iam fructu artis suae fruitur: ipsa fruebatur arte, cum pingeret. fructuosior est adulescentia liberorum, sed infantia dulcior. nunc ad propositum revertamur. sapiens 8 etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult, si nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat, non ad hoc, quod dicebat Epicurus in hac ipsa epistula, 'ut habeat, qui sibi aegro adsideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi', sed ut habeat ali-

8 Hecaton] *fr. XXVII Fowler* ‖ 25 Epic.] *fr. 175 Vs.*

4 in loco p^2 ‖ 7 epistolam **L** ‖ 8 par iam p | facimus *corr.* P^2 | Hecaton **L M** Haec caton p **b** hec athon **P** ‖ 10 ame **b** 10—12 habes — usu — comparationem (conp- **L**) p**L P b**: *corr. Muretus* ‖ 12 initium] inreium p ‖ 14 attulus Γ^1 alios. **b** | 15 iocundius **L b** *sed* u *supra* o *erasa* **L** ‖ 16 iocundius **L** iocundus **b** ‖ 17 pinxississe **b** ‖ 19 aequae **P** ‖ 20 ipsa] ip **b** ‖ 21 adolescentia **L b** ‖ 23 si ob nihil **b** ‖ 25 uaceat p^2 | · non · non p | in hac *supra add. m. recentior* **b** ‖ 26 ipsa *add.* L^3 | epistola **L P** ‖ 27 inopi **L P b** in ipso p^1

quem, cui ipse aegro adsideat, quem ipse circumventum hostili custodia liberet. qui se spectat et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat. quemadmodum coepit, sic desinet: paravit amicum adversum vincla laturum
9 opem: cum primum crepuerit catena, discedet. hae sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat: qui utilitatis causa adsumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos solitudo est, et inde amici fugiunt, ubi probantur. hac re ista tot nefaria exempla sunt aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. necesse est initia inter se et exitus congruant. qui amicus esse coepit, *quia expedit, et desinet,* quia expedit. placebit aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in
10 illa placet praeter ipsam. in quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cuius me morti et opponam et inpendam: ista, quam tu describis, negotiatio est, non amicitia, quae ad commodum accedit, quae quid consecutura
11 sit spectat. non dubie habet aliquid simile amicitiae affectus amantium; possis dicere illam esse insanam

1 cui — adsideat *om.* **P** | ipse *sed* ip *ex* eo *factum* **P**[1] || 2 *post* liberet *in* b Vale *m. ant. dein spatii aliquid* |ħ̣ṣẹ *i. e.* hoc *supra scr.* **P**[2] || 3 ad **P** | 4 desinet esse p | aduersus *vulgo* | uinculatorum **b** || 5 catenam **b** | haec **L** hec **b** || 6 qui] quę *primo* **b** | utilitati **P**[1] || 7 causa *om.* **P** | adsumptus *etiam* **P** *sed* s *fin. erasa* adsumpta **b** || 10 tot *om.* p | sit *erasum est post* nefaria *in* p || 11 metu rel. ς metum rel. p**LP** **b** | prouidentium p**LP** **b** ał ꝓdencium *supra scr.* **L**[3] || 13 quia expedit, et desinet *addidit Haase, recte. quamquam debuit fortasse* desinet esse, *si modo ad haec olim aberravit librarius v. 4* || 14 *post* placebit *supra scr.* ei **L**[3] || 15 in quid **P** **b** inquit **L** in quia (a *ex* u); p | paras **LPb** || 16 possim *ex* possit **P** possum **b** || 17 et *secluserunt editores haud pauci* | opponam *sed* p *prius ex* b **L**[3] || 18 ista p**PL** *sed fortasse* m *erasa* **L** istam **b** | te **P** *sed* v *supra scr.* **P**[2] *ut videtur* | negatiatio **P** || 19 quae quid ς: quae quicquid p**LP**[1] **b** quic *induxit* **P**[2] quaeque quid *ci. Buecheler* || 20 aliquid habet **P** **b** || 21 adf- p effectus **L**

amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis aut gloriae? ipse per se amor omnium aliarum rerum neglegens animos in cupiditatem formae non sine spe mutuae caritatis accendit. quid ergo? ex honestiore causa coit turpis adfectus? 'non 12 agitur' inquis 'nunc de hoc, an amicitia propter se ipsam adpetenda sit.' immo vero nihil magis probandum est. nam si propter se ipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui se ipso contentus est. 'quomodo ergo ad illam accedit?' quomodo ad rem pulcherrimam, non lucro captus nec varietate fortunae perterritus. detrahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad bonos casus. se contentus est sapiens. hoc, mi Lucili, plerique 13 perperam interpretantur: sapientem undique submovent et intra cutem suam cogunt. distinguendum autem est, quid et quatenus vox ista promittat; se contentus est sapiens ad beate vivendum, non ad vivendum. ad hoc enim multis illi rebus opus est, ad illud tantum animo sano et erecto et despiciente fortunam. volo tibi Chry- 14 sippi quoque distinctionem indicare. ait sapientem nulla re egere, et tamen multis illi rebus opus esse. 'contra stulto nulla re opus est, nulla enim re uti scit, sed omnibus eget.' sapienti et manibus et oculis et multis ad cotidianum usum necessariis opus est, eget nulla re.

19 volo tibi — **23** omnibus eget *Chrys. fr. mor. 674 de Arn. Plut. de Stoic. repugn. p. 1038 A de commun. not. p. 1068 A*

1 quisquam *om.* p. *cf. ep. 117, 11 al.* ‖ **3** in cupiditatis *(sed sic corr.)* formam p | cupiditate **b** ‖ **4** spē p '*fortasse pro* specie, *ut volebat Gruterus': Chatelain* ‖ **5** aff- **P b** ‖ **6** *v.* propter se ipsā (ā *ex* a $\mathbf{L}^3$) adpetenda sit. immo uero nihil magis probandum est *in margine* $\mathbf{L}^1$, *om.* p **P b** | *in* p *post* amicitia *verba* nam si *in rasura fuisse videntur* ‖ **8** ipsam] ā **P** | potest **L P b** sed potestne p ‖ **10** accedat quomodo p^1 ‖ **11** perterritus p**L** territus **P** preterritus *(lineolam fecit m. recentior)* **b** | detrahis $\mathbf{L}^1$ ‖ **13** est et sapiens $\mathbf{P}^1$ | mihi *sed* hi *eras.* **P** ‖ **15** cutem] civitatem **b** ‖ **18** *post* illi *una littera rasa est in* **L** ‖ **19** recto **P b** | dispiciente **L** P^1 **b** | *ante* chrys. *litt.* s *transverberata* **P** ‖ **22** uti sciat p^1 ‖ **23** sapienti (*corr. e* sapiens) si et p ‖ **24** eget opus est nulla re p

egere enim necessitatis est, nihil necesse sapienti est.
15 ergo quamvis se ipso contentus sit, amicis illi opus est.
hos cupit habere quam plurimos, non ut beate vivat.
vivet enim etiam sine amicis beate. summum bonum
extrinsecus instrumenta non quaerit. domi colitur, ex 5
se totum est. incipit fortunae esse subiectum, si quam
16 partem sui foris quaerit. 'qualis tamen futura est vita
sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniec-
tus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navi-
gatione longa retentus, aut in desertum litus eiectus?' 10
qualis est Iovis, cum resoluto mundo et dis in unum
confusis paulisper cessante natura adquiescit sibi cogi-
tationibus suis traditus. tale quiddam sapiens facit:
17 in se reconditur, secum est. quamdiu quidem illi licet
suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est et ducit 15
uxorem; se contentus *est* et liberos tollit; se contentus
est et tamen non viveret, si foret sine homine victurus.
ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua, sed naturalis
inritatio. nam ut aliarum nobis rerum innata dulcedo
est, sic amicitiae. quomodo solitudinis odium est et 20
adpetitio societatis, quomodo hominem homini natura
conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos

7 qualis — 14 secum est *Chrys. fr. phys. 1065 de Arn.*

1 sapienti est **P** sapientem est *sed* i *supra* em *expunctum* **L** sapientis est p **b** ‖ 2 amici illi opus sunt p^2 ‖ 5 quaerit| *in marg.* ‡ q̄ritur L^1 ‖ 6 se totum] secutum b^1 | subiectus **pLP b**: *corr. Erasm.*^{2} *p. 83* ‖ 8 relinquaṇtur b^1 ‖ 11 est **pLP b M** *scil.* futura | dis **P** diis **pL b** ‖ 12 paulis per cesis ante **b** | adquiescet *Volkmann* | agitationibus **L** ‖ 13 suis] s *ex* c *fecit* **b** | traditus *sed* s *ex* r *facta* **b** traditur **P** | quidam **b** quidem p^1 | fecit P^1 ‖ 14 illicet L^1 illic et **P b** ‖ 15 abitrio b^1 | se contentus est. se contentus est et ducit *van der Vliet* | 16 est *ante* et liberos *editores ante Schweighaeuserum: om.* **pLP b M** | tollit **P b** tolit (tulit *corr.*) p tulit **L** ‖ 17 est et tamen **LP b M** et tamen p. *sententiam distinxit Madvig* | uiueret si foret p: uiuet si fuerit **LP b M** ‖ 19 inrit- *in* irrit- *corr.* **L** irrit- **P b** ‖ 20 solitudinis *Haupt:* solitudo in **pLP b** ‖ 21 appet- **P** ‖ 22 sic ineest **L** *sed* c in *ex corr.* L^3 e *alteram delevit* L^3 *ut videtur*

amicitiarum adpetentes faciat. nihilominus cum sit 18
amicorum amantissimus, cum illos sibi comparet, saepe
praeferat: omne intra se bonum terminabit et dicet,
quod Stilbon ille dixit, Stilbon quem Epicuri epistula
insequitur: hic enim capta patria, amissis liberis,
amissa uxore cum ex incendio publico solus et tamen
beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab
exitio urbium Poliorcetes fuit, numquid perdidisset,
'omnia' inquit 'bona mea mecum sunt.' ecce vir fortis 19
ac strenuus! ipsam hostis sui victoriam vicit. 'nihil'
inquit 'perdidi': dubitare illum coegit, an vicisset. 'om-
nia mea mecum sunt': [id est iustitia, virtus, prudentia,]
hoc ipsum est nihil bonum putare, quod eripi possit.
miramur animalia quaedam, quae per medios ignes sine
noxa corporum transeant: quanto hic mirabilior vir,
qui per ferrum et ruinas et ignes inlaesus et indemnis
evasit! vides, quanto facilius sit totam gentem quam
unum virum vincere? haec vox illi communis est cum
Stoico. aeque et hic intacta bona per concrematas urbes
fert. se enim ipso contentus est. hoc felicitatem suam
fine designat. ne existimes nos solos generosa verba 20
iactare: et ipse Stilbonis obiurgator Epicurus similem
illi vocem emisit, quam tu boni consule, etiam si hunc

4 *cf. Gnom. Vat. 515ª Sternb.* ‖ 23 Epicurus] *fr. 474 Vs.*

1 adp- p**M**^{1} app- **LP** appentetes **b** nihilominus *sed l supra scr.* **L** 2 illo **P**^{1} ‖ 4 stilbon ille **P b** stilboni ille p**L** | epistola **LP** 6 solus tamen et b. p ‖ 8 *v.* ab exitio (excidio ϛ) urbium *seclusi in proecdosi coll. dial. II 5, 6 Herm., defendit O. Rossbach* ‖ 9 bona *mihi suspectum coll. v. 11 ss. dial. II 5, 6* ˙ *inter* mecum *et* sunt *quattuor litterarum spatium* (sunt *Lebègue*) **b** ‖ 11 oegit **b**^{1} ‖ 12 *v.* id est (id est *om.* **LP b**) iustitia (-ticia p) uirtus prudentia (*sic* p**LP b** *nisi quod* tempancia *post* prudentia *supra scr.* **L**^{3}) *tamquam glossema secl. Buecheler,* id est iustitia *iam Haase* ‖ 13 est p *om.* **LP b** | possit p posset **LP b** ‖ 14 miramur **LP b** Et miramur p | medio **b** ‖ 15 transeant p transeunt **LP b** ‖ 17 euas sit **P** | quantos *in* quanto *corr.* **P**^{1} ‖ 19 con *supra scr.* **b** *pr. ut videtur m.* ‖ 20 fert] *in margine* ŧ fertur **L** | ipso **b** ipse p**L**^{1}**P** ‖ 22 ips^{e} *supra scr. m. sec.* **b** ‖ 23 tu *om.* p | tu boni *om.* **b** *instauravit ibi supra lin. m. recentior* | siunc p

diem iam expunxi. 'si cui' inquit 'sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est.' vel si hoc modo tibi melius enuntiari videtur — id enim agendum est, ut non verbis serviamus, sed sensibus —: 'miser est, qui se non beatissimum iudicat, 21 licet imperet mundo.' ut scias autem hos sensus esse communes, natura scilicet dictante, apud poetam comicum invenies: 'non est beatus, esse se qui non putat.' quid enim refert, qualis status tuus sit, si tibi videtur 22 malus? 'quid ergo?' inquis. 'si beatum se dixerit ille turpiter dives et ille multorum dominus sed plurium servus, beatus sua sententia fiet?' non quid dicat, sed quid sentiat, refert, nec quid uno die sentiat, sed quid adsidue. non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat: nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

X 1 Sic est, non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. non habeo, cum quo te communicatum velim. et vide, quod iudicium meum habeas: audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilbonis auditor, cuius mentionem priore

8 *fab. palliatae inc. fr. LXIV p. 125 R.*[2] *Senecae graecum observatum esse versum velut* μακάριος οὐδεὶς ὅστις οὐχ αὑτῷ δοκεῖ *sim. opinatur Buecheler* ‖ **18** *cf. Nat. quaest. IV a praef. 20* ‖ **21** *ss. cf. Cleanthes Diog. Laert. VII 174*

1 diem expungsi p ‖ **3** hoc modo tibi **L P b** hoc mundo totius p[1] *unde corrector* ut mundo toti | enuntiare **P** | uideatur p uideantur **b** uidetur **L P M**. *hoc frequentius quam* uideatur, *cf. ep. 23, 9. 97, 13. 26, 8* ‖ **4** est *om.* p. *cf. ep. 23, 10. 68, 6. 107, 4* ‖ **5** non *ante* beat. *erasum est in* **L**, *post* beat. *supra scr.* **L**[3] | indicat **b** ‖ **7** communes esse **P** ‖ **8** *post* esse *iterantur* v. communes —beatus esse **b** ‖ **9** si *om.* **P**[1] ‖ **10** diserit **b**[1] ‖ **11** plurimum **L b**[1] ‖ **12** suae sententiae **L** ‖ **13** quis sentiat p ‖ **14** ass- **b** ‖ **17** *inscr. epist. om.* **P b** ‖ **20** quo iudicium meum abeat *Gronovius* ‖ **21** habeo **P b** | ut de adolescentibus aiunt **b** ‖ **22** priori **L**

epistula feci, cum vidisset adulescentulum secreto ambulantem, interrogavit, quid illic solus faceret? 'mecum' inquit 'loquor.' cui Crates 'cave' inquit 'rogo, et diligenter adtende: cum homine malo loqueris.' lugen- 2
tem timentemque custodire solemus, ne solitudine male utatur. nemo est ex inprudentibus, qui relinqui sibi debeat: tunc mala consilia agitant, tunc aut aliis aut ipsis futura pericula struunt, tunc cupiditates inprobas ordinant; tunc quicquid aut metu aut pudore celabat, animus exponit, tunc audaciam acuit, libidinem inritat, iracundiam instigat. denique quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. vide itaque, quid de te sperem, immo quid spondeam mihi, spes enim incerti boni nomen est: non invenio, cum quo te malim esse quam tecum. repeto memoria, quam magno animo 3
quaedam verba proieceris, quanti roboris plena. gratulatus sum protinus mihi et dixi: 'non a summis labris ista venerunt, habent hae voces fundamentum. iste homo non est unus e populo, ad salutem spectat.' sic loquere, 4
sic vive; vide ne te ulla res deprimat. votorum tuorum veterum licet dis gratiam facias, alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valitudinem animi, deinde tunc corporis. quidni tu ista vota saepe facias? audacter deum roga: nihil illum de alieno rogaturus es.

Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistulam 5
mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: 'tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cum

1 epistola **L P** | adol- **L b** ‖ 2 faceret *ex* fec- $\mathbf{P}^2$ ‖ 3 locor **p** ‖ 4 att- **p** | ne cum — loquaris **P b** | lugentem amentemq. *ci. Haupt* ‖ 9 tunc] quod $\mathbf{P}^2$ | quicquid — pudore *om.* **P** ‖ 10 animus tunc exponit **P** expromit ≤ *fort. recte* | irritat **L b** *sed* r *priore ex* n *facta* **L** ‖ 12 indicem perid $\mathbf{p}^2$ ‖ 15 nomen **pL** non **P b** ‖ 15. 16 esse malụm (malim *ex* malum *pr. m.*) **b** ‖ 17 plena *om.* **b** ‖ 18 l$\overset{a}{\text{i}}$bris $\mathbf{P}^1$ ‖ 19 hec **b** ‖ 20 est unus e populo **L** est unus populus **p** est unus e populis (-is *ex* -us *radendo corr.*) **P** eius epopulus **b** ‖ 21 uoue $\mathbf{L}^1$ | ullas res **p** | uotum **b** ‖ 22 deis **pP** diis **L** de his **b** ‖ 24 quidnil **b** ‖ 26 meo *in ras.* $\mathbf{L}^3$ | epistolam **L P**

eo perveneris, ut nihil deum roges, nisi quod rogare possis palam.' nunc enim quanta dementia est hominum! turpissima vota dis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent. et quod scire hominem nolunt, deo narrant. vide ergo, ne hoc praecipi salubriter possit: sic vive cum hominibus, tamquam deus videat; sic loquere cum deo, tamquam homines audiant. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XI 1 Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis, in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. dedit nobis gustum, ad quem respondebit. non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus. ubi se colligebat, verecundiam, bonum in adulescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. hic illum, quantum suspicor, etiam cum se confirmaverit et omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. nulla enim sapientia naturalia corporis [aut animi] vitia ponuntur: quicquid infixum et ingenitum est, lenitur
2 arte, non vincitur. quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis et aestuantibus solet, quibusdam tremunt genua dicturis, quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt: haec nec disciplina nec usus umquam excutit, sed natura vim suam exercet et illo vitio sui
3 etiam robustissimos admonet. inter haec esse et ruborem

2 *ss. fr. de superstitione 36 H. commonet Rossbach*

3 dis p**P** diis **L** deo **b**^{1} | amouerit p^1 **b** ‖ 4 conticescent p**g** *sed ex* conticiscent *corr.* **g** conticiscent **LP** contitescent **b** | 5 precipe p^1 ‖ 8 *inscr. epist. om.* **P b** ‖ 12 respondebit ς res pendebit p **L**^{1} **P b** ‖ 13 *post* locutus *duae vel tres litt. ras.* **b** | ibi **L P b** | uerecundiam p **b** -dia **L P** ‖ 14 adolisc- **L** adolesc- **b** ‖ 18 aut animi *secl. Madvig.* sicut (ita ut *Buecheler*) animi *ci. Gloeckner* ‖ 19 leniter **L**^{1} ‖ 21 erumpi *sed post* i *una litt. rasa* **b** | 23 linga p^1 | titubant *primo* **b** ‖ 25 exeeet p^1 | illos p **L P b**: *corr. Schweighaeuser* | uitio *in* uitii *corr.* **P**^{1} ‖ 26 haec *om.* **b**^{1}

scio, qui gravissimis quoque viris subitus adfunditur. magis quidem in iuvenibus apparet, quibus et plus caloris est et tenera frons. nihilominus et veteranos et senes tangit. quidam numquam magis, quam cum erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, cum faciem 4
eius sanguis invaserat. nihil erat mollius ore Pompei: numquam non coram pluribus rubuit, utique in contionibus. Fabianum, cum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini, et hic illum mire pudor decuit. non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a 5
novitate rei, quae inexercitatos, etiamsi non concutit, movet naturali in hoc facilitate corporis pronos. nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati et mobilis et cito in os prodeuntis. haec, ut dixi, nulla 6
sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. quaecumque adtribuit condicio nascendi et corporis temperatura, cum multum se diuque animus conposuerit, haerebunt. nihil horum vetari potest, non magis quam accersi. artifices scae- 7
nici, qui imitantur adfectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deiciunt enim vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos et deprimunt. ruborem sibi exprimere non possunt: nec prohibetur hic nec adducitur. nihil adversus haec sapientia promittit,

3 fons p^1 | *post* nihilominus *ante* et *aliquid rasi in* **L** | et (*ante* uet.) *om.* **P b** || **4** nunquam **b** | erubuerint p **L P b**: erubuerunt *Schweighaeuser idque commendavit Madvig Adv. II p. 449, sed illud recte tuetur Hammelrath gramm.-stil. beitr. p. 4 adn. 5* | **5** omnem *ex* hominem *radendo corr.* **L** || **6** sylla **L P** silla **b** || **13** ut hoc quidam b^1 || **14** lenti *pro* boni *coni. Haase*, inmoti *O. Rossbach. malim* boni tranquilliq. sanguinis || **15** in nos p^1 | prodeuntis ς prodendentis (*fort. scribere voluit* protendentis*: Fickert*) p prodentis **L P b** || **16** *ante* haberet *3 vel 4 litt. rasae* **b** || **17** att- **L P** || **18** conditio **L P b** || **20** nam magis **L** | accersu p acersi P^1 scenici p **L P b** || **21** motum **P** || **22** repraesentent P^1 || **23** immitatur p || **24** summ- **L P** | rubores P^1 || **26** nihic b^1

nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt.

8 Iam clausulam epistula poscit. accipe, et quidem utilem ac salutarem, quam te affigere animo volo: 'aliquis vir bonus nobis diligendus est ac semper ante oculos habendus, ut sic tamquam illo spectante vivamus et 9 omnia tamquam illo vidente faciamus.' hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit. custodem nobis et paedagogum dedit, nec inmerito: magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis adsistit. aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. o felicem illum, qui non praesens tantum, sed etiam cogitatus emendat. o felicem, qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque eius se conponat atque ordinet. qui sic aliquem vereri potest, 10 cito erit verendus. elige itaque Catonem. si hic tibi videtur nimis rigidus, elige remissioris animi virum Laelium. elige eum, cuius tibi placuit et vita et oratio et ipse animum ante se ferens vultus: illum tibi semper ostende vel custodem vel exemplum. opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant: nisi ad regulam prava non corriges. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XII 1 Quocumque me verti, argumenta senectutis meae video. veneram in suburbanum meum et querebar de inpensis aedificii dilabentis. ait vilicus mihi non esse

4 *Epicuri fr. 210 Vs.*

1 sunt *om.* P^1 ‖ 3 epistola **LP b** | et quidem *Erasmus:* equidem **p L b** equidem **P** ‖ 4 saltarem p^1 | adfigere **p** affigere **L** effigere **P** affligere **b** ‖ 5 diligendus **p** L^1 eligendus **P b** ‖ 6 expectante **p P** ‖ 10 peccatoris *sed* s *rasa* **P** peccatori **b** ‖ 12 tantum factum sed **b** ‖ 13 quis P^1 ‖ 15 comp- **L** ‖ 17 minus **b** ‖ 19 antese (ante se **b**) ferens uultus **P b** ante se furens uultus **L** anteferens uultus **p** | semper tibi **LP b M** 23 *inser. epist. om.* **P b** 26 dillabentis **L** *sed* il *fortasse ex* e L^3 *cuius est etiam* i *extrema ex nescio quo alio ductu facta* |

neglegentiae suae vitium, omnia se facere, sed villam veterem esse. haec villa inter manus meas crevit: quid mihi futurum est, si tam putria sunt aetatis meae saxa? iratus illi proximam occasionem stomachandi arripio. 2 'apparet' inquam 'has platanos neglegi: nullas habent frondes. quam nodosi sunt et retorridi rami, quam tristes et squalidi trunci! hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si inrigaret.' iurat per genium meum se omnia facere, in nulla re cessare curam suam, sed illas vetulas esse. quod intra nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. conversus ad 3 ianuam 'quis est iste?' inquam 'iste decrepitus et merito ad ostium admotus? foras enim spectat. unde istunc nactus es? quid te delectavit alienum mortuum tollere?' at ille 'non cognoscis me?' inquit. 'ego sum Felicio, cui solebas sigillaria adferre. ego sum Philositi vilici filius, deliciolum tuum.' 'perfecte' inquam 'iste delirat. pupulus etiam delicium meum factus est? prorsus potest fieri: dentes illi cum maxime cadunt.'

Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, 4 quocumque adverteram, apparuit. conplectamur illam et amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. gratissima sunt poma, cum fugiunt; pueritiae maximus in exitu decor est; deditos vino potio extrema delectat, illa quae mergit, quae ebrietati summam manum in-

3 *cf. ep. 58, 35*

uilicus **P b M**^{1} uillicus p **L** *cf. epist. 89, 20. 123, 2 dial. III 21, 2* | 2 ereuit **b**^{1} ‖ 3 iam putria *praetulit Muretus* | putrisa **b**^{1} ‖ 4 ille **b**^{1} | arripui **b** ‖ 5 negligi *ex* neglegi **P L**^{3} ‖ 6 nodesuunt **b** | sint **P** ‖ 8 irrigaret **L** *sed* ir *ex corr.* **L**^{3} | ienium **P** ‖ 9 in **L** *sed* i *in ras.* **L**^{3} ‖ 10 intro **P**^{1} ‖ 12 est iste inquam **L** est inquam p **P L** | decrepitur **P**^{1} ‖ 13 istunc nactus p iste (*dein rasura et supra scr.* at istic **L**^{3}) natus *ex corr.* **L**^{3} istic natus **P** iste natus **b**^{1} ‖ 14 es *in* est *corr.* **L**^{3} ‖ 16 cuius *sed* us *rasum* **P** | singillaria **L**^{1} | philosoti **P** | uilici **P** uillici p **L b** ‖ 17 delirat **L** *sed* i *in ras.* **L**^{3} delirat *ex* delerat **P** delerat p **b** ‖ 18 populus **L P b** ‖ 19 ille p | cadent p ‖ 21 auerteram **L P b** | complectamus *primo* **b** ‖ 22 est *om.* **L**^{1} **P**^{1} **b** ‖ 24 deditus *ex* deditos **b** ‖ 25 illa quae p **P b** illaque **L** *sed* q̃ *ex* q. **L**^{3}

ponit. quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. iucundissima est aetas devexa iam, non tamen praeceps. et illam quoque in extrema tegula stantem iudico habere suas voluptates. aut hoc ipsum succedit in locum voluptatium, nullis egere. quam dulce
6 est cupiditates fatigasse ac reliquisse! 'molestum est' inquis 'mortem ante oculos habere.' primum ista tam seni ante oculos debet esse quam iuveni. non enim citamur ex censu. deinde nemo tam senex est, ut inprobe unum diem speret. unus autem dies gradus vitae est. tota actas partibus constat et orbes habet circumductos maiores minoribus: est aliquis, qui omnis conplectatur et cingat; hic pertinet a natali ad diem extremum. est alter, qui annos adulescentiae [ex]cludit. est qui totam pueritiam ambitu suo adstringit. est deinde per se annus in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita conponitur. mensis artiore praecingitur circulo. angustissimum habet dies gyrum, sed et hic ab initio ad
7 exitum venit, ab ortu ad occasum. ideo Heraclitus, cui cognomen fecit orationis obscuritas, 'unus' inquit 'dies par omni est.' hoc alius aliter [ex]cepit. dixit enim parem

9 Heraclitus] *fr. 106 Diels*²

1 ip se *primo* **b** | iocundissimum **L** iocumdissimum **b** | hominis **L** homins **P b** ‖ 2 ioc- **L b** | deuexa **P b** deuexa *ex* diuexa L^3 deuisa p ‖ 3 illa p L^1 b^1 | tegula p L^1 **g P b M** specula *haesitans coni. Madvig.* tegula *commendat Lebègue spectans v.* devexa — praeceps ‖ 4 stantem **P** ‖ 5 uoluptatium **L** uoluptatum b^1 ‖ 6 cupiditatis L^1 ‖ 9 ex censu p excessum *sed* exces *renovatum vel correctum manu tertia* **L** ex cessu **P** excensu **b** | improbe **b** ‖ 11 estas paribus p ‖ 12 omnes **L** | compl- **b** | 13 naturali **L** *sed* ur *in ras.* L^3 ‖ 14 altos **P** *supra scr. m. recentior* | adulescentiae **P** adholescencia p adoloscentiae **L** *sed* o *altera ex* i *corr.* L^3 adolescentiae **b** | cludit *C. Brakman:* excludit *libri.* includit *ci. P. Thomas* ‖ 16 qorum p^1 ‖ 17 comp- **b** ‖ 18 grum *sed* ı *supra scr. m. sec.* **b** ‖ 19 heraditus **b** | cui cognomen scotinon fecit orationis obscuritas *cod. Harlei. 2659 teste Rossbachio* ‖ 20 unus dies, inquit *Haase* ‖ 21 cepit *scripsi*: excepit *libri.* accepit *S. cf. v. 14* | dixit enim alius parem *prop. G. Gemoll*

esse horis, nec mentitur. nam si dies est tempus viginti et quattuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse, quia nox habet, quod dies perdidit. alius ait parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non et in uno die invenias, lucem et noctem. et in alternas mundi vices plura facit ista, non *alia*, ...alias contractior, alias productior. itaque sic ordinandus est dies 8 omnis, tamquam cogat agmen et consummet atque expleat vitam. Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit, cum vino et illis funebribus epulis sibi parentaverat, sic in cubiculum ferebatur a cena, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: *βεβίωται, βεβίωται.* nullo non se die extulit. hoc, quod ille ex mala con- 9 scientia faciebat, nos ex bona faciamus et in somnum ituri laeti hilaresque dicamus: 'vixi et quem dederat cursum fortuna, peregi.' crastinum si adiecerit deus, laeti recipiamus. ille beatissimus est et securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat. quisquis dixit 'vixi', cotidie ad lucrum surgit.

Sed iam debeo epistulam includere. 'sic' inquis 10 'sine ullo ad me peculio veniet?' noli timere: aliquid secum fert. quare aliquid dixi? multum. quid enim hac voce praeclarius, quam illi trado ad te perferendam?

10 *cf. Tac. Annal. II 79* ‖ 16 *Verg. Aen. III 653 cf. Sen. dial. VII 19, 1*

2 IIII or **L** | omnis **P** ‖ 4 similitudinem L^1 ‖ 7 alia *suppl. Gronovius, maiorem esse lacunam putat Buecheler* alia, licet dies sit *proponens vel* alia, cum nox sit. *fort. sufficit* in alt. m. vices paria facit ista nox alias | halias p ‖ 9 consumet **L** consummat **b** ‖ 10 pacubius p **L P** | siriam **P** | usura suam *ci. R. Volkmann* ‖ 11 funeribus P^1 b^1 | parentauerat g P^2 parentauerit **L** P^1 **b** presentauerit (prę- p^1) p | 12 fer///ebatur *una litt. rasa* **P** ‖ 13 bebiōtae bebiōtae p bebiote bebiote **L** bebiotę bebiotę **P** bebiotę **b** ‖ 14 non *exp.* L^3 ‖ 15 ex *om.* b^1 ‖ 17 peregit *sed* t *rasa* **b** | in crastinum p | ad erit p ‖ 18 precipiamus p ‖ 21 epistolam **L P b** | claudere *ep. 17, 11* | sic inquis *sed* sic inq *in ras.* L^1 ‖ 22 sine p **L** ne P^1 **b** ‖ 23 dixi multum **L** *sed litt.* i mu *erasae* ‖ 24 hac] ac *P*

'malum est in necessitate vivere: sed in necessitate vivere necessitas nulla est.' quidni nulla sit? patent undique ad libertatem viae multae breves, faciles. agamus deo gratias, quod nemo in vita teneri potest: calcare
11 ipsas necessitates licet. 'Epicurus' inquis 'dixit. quid tibi cum alieno?' quod verum est, meum est. perseverabo Epicurum tibi ingerere, ut isti, qui in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo, sciant, quae optima sunt, esse communia. VALE.

EXPLICIT LIBER PRIMVS
INCIPIT LIBER SECVNDVS.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XIII 1 Multum tibi esse animi scio. nam etiam antequam instrueres te praeceptis salutaribus et dura vincentibus, satis adversus fortunam placebas tibi, et multo magis, postquam cum illa manum conseruisti viresque expertus es tuas, quae numquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cum multae difficultates hinc et illinc apparuerunt, aliquando vero et propius accesserunt: sic verus ille animus et in alienum non venturus arbitrium
2 probatur. haec eius obrussa est. non potest athleta magnos spiritus ad certamen adferre, qui numquam suggillatus est: ille, qui sanguinem suum vidit, cuius dentes

1 *Epik. spruchs. 9 W.* ‖ 3 *cf. Sen. de ira III 15, 4*

1 multum est p | in cessitate **b**[1] ‖ 2 sint **L**[1] ‖ 5 inquis p **b** inquit **L** inquid **P** | dixit *exp.* **L**[3] ‖ 6 mecum p **L P b** | 7 ingerere *supra scr.* **L**[3] iungere p **L**[1] **P b** ‖ 8 iurant **P b** iurarant p **L**[1] | nec ς ne p **L P b** | ᵉstim̃t *sed* e *non pr. m.* **P** aestiment p **L** sed **L P b** se p ‖ 9 quae ς que que p quaeq. **L** que quae **P** qᵘ quę **b** | esse communia. Vale *om.* **P b** ‖ 10, 11 EXPLICIT LIBER PRIMVS | INCIPIT LIBER SECVNDVS *rubr.* **L** *om.* p **P b**[1] ‖ 12 *salut. formulam om.* **P b** ‖ 13 *an* et iam? ‖ 14 strueres p ‖ 16 que *om.* p ‖ 18 apparuerint **L** *sed* i *in ras.* **L**[2] apparuerunt *ut videtur* **L**[1] ‖ 19 sic *om.* p | 21 obrussa p **P b** ob . . . s. *primae manus reliquiae in* **L** *ceteris erasis,* probacio (*supra vers.* obtrusa) *in ras.* **L**[2] ‖ 22 adferre *sed* d *in* f *corr.* **L**[1] ad//ferre (f *erasa*) **b** | sugillatus **L** | 23 uidit *om.* **b**[1]

crepuere sub pugno, ille, qui subplantatus adversarium toto tulit corpore nec proiecit animum proiectus, qui quotiens cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. ergo, ut similitudinem istam 3
prosequar, saepe iam fortuna supra te fuit, nec tamen tradidisti te, sed subsiluisti et acrior constitisti. multum enim adicit sibi virtus lacessita: tamen si tibi videtur, accipe a me auxilia, quibus munire te possis. plura sunt, 4
Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt, et saepius opinione quam re laboramus. non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. nos enim dicimus omnia ista, quae gemitus mugitusque exprimunt, levia esse et contemnenda: omittamus haec magna verba, sed, di boni, vera. illud tibi praecipio, ne sis miser ante tempus, cum illa, quae velut imminentia expavisti, fortasse numquam ventura sint, certe non venerint. quaedam 5
ergo nos magis torquent quam debent; quaedam ante torquent quam debent; quaedam torquent, cum omnino non debeant. aut augemus dolorem aut fingimus aut praecipimus. primum illud, quia res in controversia est et litem contestatam habemus, in praesentia differatur. quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes: scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant an imbecillitate nostra.

Illud praesta mihi, ut, quotiens circumsteterint, 6
qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias, cogites et cum patientia tua deliberes

1 subplantatus est p ‖ 2 tullit p ‖ 3 quoties L^1 ‖ 7 Si (Si *induxit m. 1*) tamen **b** ‖ 9 lucili **L** *sed* c *supra* c *scr.* L^3 | saepius opinione *sed* us opi *in ras. et* ione *supra vers.* L^1 ‖ 11 summissiore **P** sum misiore **b** | non enim *corr.* p ‖ 12 laeuia p**P** 13 ommittamus **L** omitamus **b** | dei L^1 dii **P b** ‖ 14 *verba* illud tibi — 16 non uenerint *ad finem tmematis septimi relegari vult Schultess* ‖ 15 imminentia **L P b** inm- p ‖ 19 augeamus P^1 ‖ 20 praecimus b^1 | aut praecipimus aut fingimus *mavult G. Hess* | contrauersia *ut videtur* **P** controuersi b^1 ‖ 22 laeue **P** ‖ 23 inter *om.* b^1 | genere b^1 ‖ 26 quoties L^1

ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: quid est, quare isti me conplorent? quid est, quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? est aliquid istic mali, an res ista magis infamis est quam mala? ipse te interroga: numquid sine causa crucior et maereo et quod non est malum, 7 facio? 'quomodo' inquis 'intellegam, vana sint an vera, quibus angor?' accipe huius rei regulam: aut praesentibus torquemur aut futuris aut utrisque. de praesentibus facile iudicium est: si corpus tuum liberum et sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est. videbimus quid futu- 8 rum sit. hodie nihil negotii habet. 'at enim futurum est.' primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali. plerumque enim suspicionibus laboramus, et inludit nobis illa, quae conficere bellum solet, fama, multo autem magis singulos conficit. ita est, mi Lucili: cito accedimus opinioni. non coarguimus illa, quae nos in metum adducunt, nec excutimus, sed trepidamus et sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine 9 auctore sparsa conterruit. nescio quomodo magis vana perturbant. vera enim modum suum habent. quicquid ex incerto venit, coniecturae et paventis animi licentiae traditur. nulli itaque tam perniciosi, tam inrevocabiles quam lymphatici metus sunt. ceteri enim sine ratione, 10 hi sine mente sunt. inquiramus itaque in rem diligenter. verisimile est aliquid futurum mali: non statim verum

2 mecum plorent **b** ‖ 3 transiliri *corr.* p ‖ 6 mereo **P b** ‖ 7 intelligam **L b** | si uana sint **b** ‖ 9 aut (*ante* utrisque) *om* P^1 ‖ 10 iudicium **L** *sed* ciu (ci *in ras.*) *novatum vel corr. manu sec.*, iuditium *fortasse* L^1 | liberum est sanum p**L P b**: *corr. Madvig* ‖ 13 dispice **L** *sed* dis (i *in ras.*) *manu tertia, quae* al' inspice *supra scr.*, despice **b** | sint *om.* b^1 ‖ 15 confitere **b** ‖ 16 magis singulos conficit **LP b** magis a (a *supra scr.*) singulis conficitur **p** ‖ 17 coarguimus *sed* c *in ras.* **P** | q *ex* q. L^3 ‖ 19 illa *in* illi *corr.* P^1 ‖ 20 aliena **P** ‖ 22 perturbent **b** ‖ 24 tam *om.* p | pernitiosi p**P b** ‖ 25 lymphatici *sed* h *supra scr.* L^1 lymphaticis **P** ‖ 26 in re L^1 ł inrę *in margine* L^1 ‖ 27 aliquid futurum *emend.* p^1

est. quam multa non expectata venerunt! quam multa
expectata nusquam conparuerunt! etiam si futurum est,
quid iuvat dolori suo occurrere? satis cito dolebis, cum
venerit: interim tibi meliora promitte. quid facies 11
lucri? tempus. multa intervenient, quibus vicinum
periculum vel prope admotum aut subsistat aut desinat
aut in alienum caput transeat: incendium ad fugam
patuit; quosdam molliter ruina deposuit; aliquando
gladius ab ipsa cervice revocatus est; aliquis carnifici
suo superstes fuit. habet etiam mala fortuna levitatem.
fortasse erit, fortasse non erit: interim non est. meliora
propone. nonnumquam nullis apparentibus signis, quae 12
mali aliquid praenuntient, animus sibi falsas imagines
fingit: aut verbum aliquod dubiae significationis detor-
quet in peius aut maiorem sibi offensam proponit ali-
cuius quam est, et cogitat non quam iratus ille sit, sed
quantum liceat irato. nulla autem causa vitae est, nullus
miseriarum modus, si timeatur quantum potest: hic
prudentia prosit, hic robore animi evidentem quoque
metum respue. si minus, vitio vitium repelle: spe me-
tum tempera. nihil tam certum est ex his, quae timen-
tur, ut non certius sit et formidata subsidere et sperata
decipere. ergo spem ac metum examina, et quotiens in- 13
certa erunt omnia, tibi fave: crede quod mavis. si plu-
res habet sententias metus, nihilominus in hanc partem

2 numquam ς | comparauerunt *supra scr.* P¹ comprauerunt b ‖ 3 satas P¹ | dolebis ς dolebit pLP b ‖ 4 facias b | 6 periculum *om.* p. vicinum vel prope admotum malum aut subs. *coni. O. Rossbach* | uel *ed. Veneta a. 1492 fol. 4ᵛ:* ut L b P¹ aut *(sed* a *supra versum)* p et *ex* ut *radendo corr.* P ‖ 7 incedium P¹ ‖ 9 carnifice P¹ ‖ 13 prenuntient (-cient p) pL b p̄nuntient P *post* prenuntient *3 litt. ras.* b ‖ 15 proponet p ‖ 16 numquam b ‖ 17 uita est p. vitae sit *subdubitans Buecheler* 18 modus *ex* motus *corr.* L¹ | timeatur *corr. ex* timeretur p timeretur L¹ b timetur *sed* tur *in ras.* P *fort. verum* timetur | huic prudentia b ‖ 19 robore *sed* e *erasa* P ‖ 20 reppelle P *om.* b | spe *sed* s *in ras.* L¹ ‖ 21 tempora b¹ ‖ 23 decipere *in* decidere *corr.* p | exanima L¹ ex anima P¹ b | quoties L¹ ‖ 24 tibi facile *sed* cile *in ras.* P ‖ 25 habet *Madvig:* habes *corr. ex*

potius inclina et perturbare te desine, ac subinde hoc in animo volve, maiorem partem mortalium, cum illi nec sit quicquam mali nec pro certo futurum sit, aestuare ac discurrere. nemo enim resistit sibi, cum coepit impelli, nec timorem suum redigit ad verum. nemo dicit: 'vanus auctor est, vanus haec aut finxit aut credidit.' damus nos aurae ferendos. expavescimus dubia pro certis. non servamus modum rerum. statim in timorem vertit scrupulus. pudet me ibi sic tecum loqui et tam lenibus te remediis focillare. alius dicat: 'fortasse non veniet.' tu dic: 'quid porro, si veniet? videbimus uter vincat. fortasse pro me venit, et mors ista vitam honestabit.' cicuta magnum Socratem [con]fecit. Catoni gladium adsertorem libertatis extorque: magnam partem detraxeris gloriae. nimium diu te cohortor, cum tibi admonitione magis quam exhortatione opus sit. non in diversum te a natura tua ducimus: natus es ad ista, quae dicimus. eo magis bonum tuum auge et exorna.

16 Sed iam finem epistulae faciam, si illi signum suum inpressero, id est aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero. 'inter cetera mala hoc quoque habet stultitia: semper incipit vivere.' considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime, et in-

21 *Epicur. fr 494 Vs.*

habis p habebis **L P b** habebit *ed. Rom. fortasse recte* ‖ **2** uelve **b** uolue *bis scr.* **P**[1] ‖ **4** imp- **b** inpelle **P**[1] ‖ **6** uanus auctor (auctor **b**[1]) est. uanus est. aut **L M b** uanus auctor uanus haec (haec *in ras. ut videtur*) aut **P** ‖ **7** aurae f. *Buecheler:* referendos p **L**[1] **P b**. ferendos *Haupt praeunte Haasio qui* rei (*vel* timori) f. *proposuit coll. dial. VI 2, 2. malim* rumori f. *cf. p. 36, 14ss.* ‖ **9** vertit *olim Haase adprobante Hauptio:* uenit p **L**[1] | ibi *vix sanum.* tui *coni. Haupt*, si vis *Madvig non aptius. malim* pudet me, Lucili | et iam **L**[1] ‖ **10** leuibus **b** | focilare **L P b** refocillare (refocilare **M**) *sed* re *supra versum* p ‖ **11** uideb; **P** ‖ **12** veniet *Erasmus* ‖ **13** cita **P**[1] | *malim* Socraten | fecit ⊆ *cf. ep 44, 3:* confecit p **L P** comf- **b**. *vide ne* c̄fecit *corruptum sit ex* effecit, *cf. ep. 21, 2* | catonem **b** ‖ **14** extorque. (ex *in ras.*) **P** ‖ **15** cohorto **b**[1] ‖ **16** exortatione **L P b** ‖ **19** epistolae **L** | suum **L** *sed* su *in ras.* **L**[3] ‖ **20** inp̄sore **P**[1]

telleges, quam foeda sit hominum levitas cotidie nova vitae fundamenta ponentium, novas spes etiam in exitu inchoantium. circumspice tecum singulos: occurrent 17 tibi senes, qui se cum maxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parent. quid est autem turpius quam senex vivere incipiens? non adicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior nec inter vulgata Epicuri dicta, quae mihi et laudare et adoptare permisi. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri carita- 1 XIIII tem; fateor nos huius gerere tutelam. non nego indulgendum illi: serviendum nego. multis enim serviet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. sic gerere nos debemus, non tamquam 2 propter corpus vivere debeamus, sed tamquam non possimus sine corpore. huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis obicit. honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. agatur eius diligentissime cura, ita tamen, ut cum exiget ratio, cum dignitas, cum fides, mittendum in ignes sit. nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda 3 quoque, non tantum pericula, et in tutum nos reducamus excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, nisi fallor, genera sunt: timetur inopia, timentur morbi, timentur quae per vim poten-

1 laeuitas **P** ‖ 3 *in marg.* occurrunt $\mathbf{L}^1$ ‖ 4 ad (*ante* amb.) *om.* **b** ‖ 5 quid est turpius p ‖ 7 huic *om.* p ‖ 8 et (*ante* adopt.) *om.* **P** ‖ 10 *inscr. ep. om.* **P b** ‖ 11 Fate hor p ‖ 14 corpori seruiet p | quia illud $\mathbf{P}^1$ | ad illum p ‖ 15 gerere *ex* genere *corr.* $\mathbf{b}^1$ ‖ 18 contuberniis obiicit (contubernis obicit p^1) **p** ‖ 20 diligentissimi p | ut *om.* p ‖ 21 mittendum in ignes sit **L** amittenda in agone sit *corr. ex* amittendum in igines sit **p** mitendum in ignem sit **P** timendum in ignes sit **b** mittendum et in ignes sit *ci. R. Muecke* ‖ 22 euitamus *corr.* p ‖ 23 quoque ς quaeque p **L P b** | reducimus *corr.* p ‖ 24 excogitamus p | *post* depelli *una litt. rasa* **b** ‖ 25 qorum *primo* **P**

4 tioris eveniunt. ex his omnibus nihil nos magis concutit,
quam quod ex aliena potentia inpendet. magno enim
strepitu et tumultu venit. naturalia mala quae rettuli,
inopia atque morbus, silentio subeunt nec oculis nec
auribus quicquam terroris incutiunt: ingens alterius
mali pompa est. ferrum circa se et ignes habet et catenas
et turbam ferarum, quam in viscera inmittat humana.
5 cogita hoc loco carcerem et cruces et eculeos et uncum
et adactum per medium hominem, qui per os emergeret,
stipitem et distracta in diversum actis curribus membra,
illam tunicam alimentis ignium et inlitam et textam,
et quicquid aliud praeter haec commenta saevitia est.
6 non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est,
cuius et varietas magna et apparatus terribilis est.
nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instru-
menta doloris exposuit, specie enim vincuntur qui pa-
tientia restitissent: ita ex iis, quae animos nostros sub-
igunt et domant, plus proficiunt, quae habent quod
ostendant. illae pestes non minus graves sunt, famem
dico et sitim et praecordiorum subpurationes et febrem
viscera ipsa torrentem. sed latent, nihil habent quod
intentent, quod praeferant: haec ut magna bella aspectu
7 apparatuque vicerunt. demus itaque operam, absti-
neamus offensis. interdum populus est, quem timere de-
beamus; interdum si ea civitatis disciplina est, ut plu-
rima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri; in-
terdum singuli, quibus potestas populi et in populum

2 *in marg.* impendit **L**^{1} O ‖ 3 rettuli **P** retuli p**L b** ‖ 4 inopiae **L** inopię **P b** | morbum **L**^{1} ‖ 5 terroribus excutiunt p ‖ 6 ferrum intra se p ‖ 7 ferrarum *primo* **P** | immittat **b** ‖ 9 hos *sed* h *rasa* **P** ‖ 10 actis *ex* altis **b** ‖ 15 nam *sed* am *ex* ec *fecit m. ant.* **P** ‖ 16 specie **L** *sed* cie *erasit* **L**^{3} *ut videtur* | qui p **P b** quam **L**^{1} | patientia (paci- p) p **P** patientiae **L** pacientię **b** ‖ 17 ex iis (*vel* is) *scripsi:* ex his **L P b** quoque (quo *supra scr.*) ex eis p ‖ 18 quia habent **L** qui habent **P b** ‖ 19 partes *in* pastes *corr.* **P**^{1} ‖ 20 subpurationes p**P** supp- **L b** ‖ 22 *post* intentent *duae litt. rasae* (ur*?*) **P** | praeferent **b** ‖ 23 apparatuque *sed* ap *supra versum* p paratuque **L P b** ‖ 26 in ea *corr.* p

data est. hos omnes amicos habere operosum est, satis est inimicos non habere. itaque sapiens numquam potentium iras provocabit, immo [nec] declinabit, non aliter quam in navigando procellam. cum peteres Si- 8
ciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri minas, ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet et in vertices cogat; non sinistrum petit litus, sed id, a quo propior Charybdis maria convolvit. at ille cautior peritos locorum rogat, quis aestus sit, quae signa dent nubes; longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. pars enim securitatis et in hoc est, non ex professo eam petere, quia, quae quis fugit, damnat. circumspicien- 9
dum ergo nobis est, quomodo a vulgo tuti esse possimus. primum nihil idem concupiscamus: rixa est inter conpetitores. deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci. plures computant quam oderunt. nudum latro transmittit; etiam in obsessa via pauperi pax est. tria 10
deinde ex praecepto veteri praestanda sunt ut vitentur: odium, invidia, contemptus. quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos invidiae timor

1 oper///o///sum (*erat* opersum: *Rossbach*) **b** ‖ 3 immo nec declinabit p**L**[1]**P b** nec *expunxit* **L**[3] *lineola subdita notavit* **b**. *fortasse* immo vero d. | alter p[1] ‖ 5 gubernatur **b** | contemnit *Muretus* ‖ 6 est *om.* p ‖ 7 petiit *scripsit Schweighaeuser* ‖ 8 sed id, a quo *scripsi. idem interim P. Thomas:* sed ita quo **LMP b** sed it (*corr. ex* set id) quo p | proprior **LP** ‖ 11 facit **P b**: faciat **L** faciens p ‖ 13 profeso **P**[1] ‖ 14 fugere *pro* petere *coni. Muretus* | circumspec- *primo* **P** ‖ 15 possumus p ‖ 16 ne *ante* rixa *erasum in* p ‖ 17 comp- **L** ‖ 21 computant **L** conputant **P b** computent p[1] ‖ 23 *inter* prestanda *et* sunt *aliquid rasi* **L** ‖ 25 soli *corr.* p | monstrauit **L** ‖ 26 contemptum nos **P** contemptu (*sic* **L**[1]) nos **L b** contemptum non p | inuidia et (sed p[2]) timor p**L P b**: *corr. Muretus*

transferat ne dum calcare nolumus, videamur posse calcari. multis timendi attulit causas timeri posse. undique nos reducamus: non minus contemni quam suspici
11 nocet. ad philosophiam ergo confugiendum est: hae litterae, non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos infularum loco sunt. nam forensis eloquentia et quaccumque alia populum movet, adversarios habet: haec quieta et sui negotii contemni non potest, cui ab omnibus artibus etiam apud pessimos honor est. numquam in tantum convalescet nequitia, numquam sic contra virtutes coniurabitur, ut non philosophiae nomen venerabile et sacrum maneat. ceterum philosophia ipsa tran-
12 quille modesteque tractanda est. 'quid ergo?' inquis 'videtur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententia reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompeium offendenti-
13 bus aliis Caesarem simul lacessit duos?' potest aliquis disputare an illo tempore capessenda fuerit sapienti res publica. quid tibi vis, Marce Cato? iam non agitur de libertate: olim pessumdata est. quaeritur, utrum Caesar an Pompeius possideat rem p.: quid tibi cum ista contentione? nullae partes tuae sunt: dominus eligitur. quid tua, uter vincat? potest melior vincere, non potest non peior esse, qui vicerit. ultimas partes attigi Catonis. sed ne priores quidem anni fuerunt qui sapientem in illam rapinam rei p. admitterent: quid

1 transferatur p | calcare ≤ calcari p L P b | noluimus L | 2 casus *in* causus *corr.* L², *in marg.* † causas L¹ | timere P b | 7 alia ars populum *maluit Buecheler* | 10 sic^{c}contra P¹ si contra b | 14 tibi met cato p | 17 simol P¹ | 19 tibi vis] tuus b | 20 pessumdatata; queritur. caesar p | 21 remp. quid (qui P¹) L P b rem. praequid p | 22 elegitur *primo* P *corr.* P¹ | 23 quid tua, uter *Lipsius:* quid tu alter (aliter *sed* i *erasa* L) p L P b | 24 *recte Taciti hist. I 50 comparavit Gertz (Mél. Graux p. 366s.), cuius dubitationibus hic non moveor. immo acquiescendum videtur in enarratione Lipsii* | uicerit *corr. ex* uinceret p | 25 nec *(sed* c *supra vers.)* priores p ne priores quidem L P b M | qui] quid b | 26 rei p. admitterent L P b rei preadmitterent p

aliud quam vociferatus est Cato et misit irritas voces, cum modo per populi levatus manus et obrutus sputis exportandus extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem duceretur? sed postea videbimus, an sa- 14
pienti opera rei p. danda sit: interim ad hos te Stoicos voco, qui a re p. exclusi secesserunt ad colendam vitam et humano generi iura condenda sine ulla potentioris offensa. non conturbabit sapiens publicos mores nec populum in se vitae novitate convertet. 'quid ergo? 15
utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur?' promittere tibi hoc non magis possum quam in homine temperanti bonam valitudinem, et tamen facit temperantia bonam valitudinem. perit aliqua navis in portu: sed quid tu accidere in medio mari credis? quanto huic periculum paratius foret multa agenti molientique, cui ne otium quidem tutum est? pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen saepius. ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. denique consilium 16
rerum omnium sapiens, non exitum spectat. initia in potestate nostra sunt: de eventu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. 'at aliquid vexationis adferet, aliquid adversi.' non damnatur latro, cum occidit ***

Nunc ad cotidianam stipem manum porrigis. aurea 17

3 exportandus *Pincianus* (exportantium *Rossbach*): et portandus p **P b** et portandis *sed* u *supra* i *expunctam* **L** | e senatu p esse natu **b** a senatu **L P** ‖ **4** an sapienti. ora. (sapientiora **L**) opera perdenda (-danda p^1) sint p **L** $n\bar{u}_{///}$ (*fuit* $n\bar{u}$ = num *Lebègue*) sapientiora opera perdenda sit **P** an sapientiora opera perpendenda sunt **b**: *corr. Madvig. et* an sapienti opera pendenad sint *iam* O *teste Rossbachio* ‖ **5** ad hos (os P^1 **b**) te (e L^3 *ex corr.*) stoicos **L P b** ad hos testor hic hos (os p^1) p ‖ **6** uoco *sed syll.* uo *bis* p qui a rep. **L** qui a (quia **b**) re. p. **P b** qui (q p^1) a re pre p ‖ **7** potentiors P^1 **b** ‖ **9** qui p ‖ **10** sequitur L^1 *in marg.* ł sequetur L^1 ‖ **12** temperanti L^1**P b** temperato *ex* temperati p | facit temperatio *corr. ex* temperatia p ‖ **15** fore (*sc.* credis) *ci. Buecheler. an* erit? ‖ **18** percus est **b** ‖ **19** expectat p ‖ **21** ad L^1**P b** *corr.* L^2 ‖ **22** aduersa **P** | damnat *Gronovius probabiliter. at vel sic abruptior est oratio, quam ut non plura addidisse Seneca credendus sit. lacunam signavit Haase*

te stipe implebo, et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque eius tibi esse gratior possit. 'is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget.' 'ode' inquis 'auctorem.' ut scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri
18 est aut Metrodori aut alicuius ex illa officina. et quid interest quis dixerit? omnibus dixit. qui eget divitiis, timet pro illis. nemo autem sollicito bono fruitur: adicere illis aliquid studet. dum de incremento cogitat, oblitus est usus. rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat: fit ex domino procurator. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XV 1 Mos antiquis fuit usque ad meam servatus aetatem, primis epistulae verbis adicere: 'si vales bene est, ego valeo.' recte nos dicimus: 'si philosopharis, bene est.' valere autem hoc demum est. sine hoc aeger est animus. corpus quoque, etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici validum est.
2 ergo hanc praecipue valitudinem cura, deinde et illam secundam, quae non magno tibi constabit, si volueris bene valere. stulta est enim, mi Lucili, et minime conveniens litterato viro occupatio exercendi lacertos et dilatandi cervicem ac latera firmandi: cum tibi feliciter sagina cesserit et tori creverint, nec vires umquam opimi bovis nec pondus aequabis. adice nunc,

3 *Epicuri epist. tertia p. 63, 19 Vs.*

1 intemplebo p ‖ 2 *post* eius *sex septemve litt. rasae* **b** ‖ 3 maxime *sed* x *in ras.* **P** ‖ 4 ede inquis (inquit p^1) p **P b** et de (et *expunxit et supra scr.* ad L^2. *in marg.* adde L^1) inquit **L** auctoritatem p ‖ 5 simus ⊆ sumus p **L P b** ‖ 6 moetrodori p ‖ 8 sollicito p **P b** sollicitus M^1 *et opinor* L^1 sollicito/ L^3M^2 ‖ 10 rationis p^1 ratiocinationes *m. saec. XVII* **b** ‖ 11 kalendarum L^1 calendarium **P** ‖ 12 *salutat. om.* **P b** ‖ 13 antiqis *primo* **P**. antiqus *Holthoefer ap. Vsenerum Epic. p. LIII adn. 1* ‖ 16 autem p enim **L P b** | sine hoc *bis* p | est *om.* p ‖ 18 alter p^1 | frenetici p **L P b** | ualum P^1 ‖ 19 Ergo anc p^1 ‖ 20 non] num *dein se ipse corrigens* nunc **b** ‖ 25 opum P^1

quod maiore corporis sarcina animus eliditur et minus agilis est. itaque quantum potes, circumscribe corpus tuum et animo locum laxa. multa secuntur incommoda huic deditos curae: primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit et inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit. deinde copia ciborum subtilitas inpeditur. accedunt pessimae notae mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum et vinum occupati, quibus ad votum dies actus est, si bene desudaverunt, si in locum eius, quod effluxit, multum potionis altius [in] ieiunio iturae regesserunt. bibere et sudare vita cardiaci est. sunt exercitationes et faciles et breves, quae corpus et sine mora lassent et tempori parcant, cuius praecipua ratio habenda est: cursus et cum aliquo pondere manus motae et saltus vel ille, qui corpus in altum levat, vel ille, qui in longum mittit, vel ille, ut ita dicam, saliaris aut, ut contumeliosius dicam, fullonius: quoius libet ex his elige usum rudem, facilem. quicquid facies, cito redi a corpore ad animum: illum noctibus ac diebus exerce. labore modico alitur ille. hanc exercitationem non frigus, non aestus inpediet, ne senectus quidem. id bonum cura, quod vetustate fit melius. neque ego te iubeo semper inminere libro aut pugillaribus: dandum est aliquod intervallum animo, ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. gestatio et corpus concutit et studio non of-

1 corpori P^1 ‖ 2 potest **b** ‖ 5 spiritus **L** | exaurit p^1P^1 | inaffabilem (*corr. ex* ineffabilem) p | intentione p^1 ‖ 7 imp- **P** | noctae **b** ‖ 9 notum **b** ‖ 10 lotum **b** | quo defluxit **L** quod efluxit **P** ‖ 11 ieiunio *Madvig:* in ieiunio L^1 in ieiuno p **P b** *exspectes* in venas ieiunorum | iturae p **L b** gutture **P** ‖ 14 praecipue ≤ *quod commendat P. Thomas* ‖ 15 mortae **b** ‖ 17 salutaris p **L b** saltaris *ex* salut- *radendo fecit* **P** *supra scripserat* L^1 *aliquid, sed erasum est praeter* †: *corr. Erasmus* ‖ 18 fullonius L^1**P b** fullonicius p | quos libet pL^1 quod libet **P b**: *corr. Buecheler* | usum rudem facilem p usum (m *eras.* P) rude facile (rudē facilē L^3) **L P b**. rudi facilem *ci. G. Gemoll;* quod libet ex his elige usurus ex facili *prop. Madvig* ‖ 20 medico p ‖ 21 imp- **L P** ‖ 23 sit **b** | imm- **P** ‖ 24 aliquid **b** ‖ 25 non se soluatur p

ficit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire, quorum nihil ne ambulatio quidem vetat fieri. 7 nec tu intentionem vocis contempseris, quam veto te per gradus et certos modos extollere, deinde deprimere. quid si velis deinde quemadmodum ambules discere? admitte istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet et buccas edentis observet et in tantum procedat, in quantum audaciam eius patientia et credulitate produxeris. quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? usque eo naturale est paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant: nemo 8 statim Quiritium fidem inplorat. ergo utcumque tibi impetus animi suascrit, modo vehementius fac vicinis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur, in id latus. modesta, cum recipies illam revocarisque, descendat, non decidat; media oris uia abeat nec indocto et rustico more desaeviat. non enim id 9 agimus, ut exerceatur vox, sed ut exerceat.

Detraxi tibi non pusillum negotii: una mercedula et unum graecum ad haec beneficia accedet, ecce

21 *Epicur. fr. 491 Vs.*

3 contenseris **b** ‖ 4 certo p | et tollere P^1 **b** | deindeprimere p^1 deinde premere p^2 ‖ 5 dicere P^1 ‖ 6 cos p^1 ‖ 8 patientiae (pac- **b**) credulitate p **P b** patientiae crudelitate L^1: *corr. Lipsius* ‖ 9 a clamore p L ab amara **P** ad morem **b** | protinus **L** *sed* ti *ex corr.* L^3 ‖ 12 transeant *ex* transeunt **L** ‖ 13 impl- **L P** | ego *in* ergo *corr.* g^1 | inpetus tibi **b** ‖ 14 uicinis *adscripserit, qui* convicium *perperam accepit de litigantibus. nec de vitiis agitur* (uiciis ≷) ‖ 15 modo]m̊///// **P** *supra scr.* P^2 | uox quoque te **b** uox te (te *supra vers.* p) quoque p L P ‖ 16 in Id (in id **L** *corr. ex* imad? p) latus p L in i/ llati///s **P** et latus **b**. latus *ἐνεχθείς: Buecheler* | reuocabisque ≷ ‖ 17 descendet (de- *ex* di- **L**) p L^1 | mediatorisui habeat p mediatoris sui habeat L^1 **P** moderatoris sui temperamentum habeat **b**: media oris vi (via *Buecheler*) eat (*vel* abeat) *Madvig*, mediam oris vim habeat *G. Hess* ‖ 18 nec **b** et hoc p L^1 **P** | et inrustico p ‖ 19 exerciatur p ‖ 20 detraxi g detraxit p L **P b** negotiũ **P b** | una *om.* **P b** ‖ 21 graecus **P**. unum graecum *quia supra graeca artificia et negotia detraxit*

insigne praeceptum : 'stulta vita ingrata est et trepida : tota in futurum fertur.' 'quis hoc' inquis 'dicit ?' idem qui supra. quam tu nunc vitam dici existimas stultam ? Babae et Isionis ? non ita est : nostra dicitur, quos caeca cupiditas in nocitura, certe numquam satiatura praecipitat, quibus si quid satis esse posset, fuisset, qui non cogitamus, quam iucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse nec ex fortuna pendere. subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus recordare. cum aspexeris, quot te antecedant, cogita, quot sequantur. si vis gratus esse adversus deos et adversus vitam tuam, cogita, quam multos antecesseris. quid tibi cum ceteris ? te ipse antecessisti. finem constitue, quem transire ne velis quidem, si possis : discedant aliquando ista insidiosa bona et sperantibus meliora quam adsecutis. si quid in illis esset solidi, aliquando et inplerent: nunc haurientium sitim concitant. mittantur speciosi apparatus. et quod futuri temporis incerta sors volvit, quare potius a fortuna inpetrem, ut det, quam a me, ne petam ? quare autem petam ? oblitus fragilitatis humanae congeram ? in quid laborem ? ecce hic dies ultimus est. ut non sit : prope ab ultimo est. VALE.

1 et trepida p trepida L^1 P b trepida ẽ *sed* ẽ *in ras.* L^3 ‖ 2 tota *in margine* L^3 | hoc *supra versum* p *om.* P ‖ 3 isdem p ‖ 4 stulte b | babae et isionis L b babeaetionis p baliae et isionis P | dicitur cocaeca p^1 ‖ 5 in uocitura p ‖ 7 iocundum b ‖ 8 fortuita L *sed in margine* fortuna L^1 | 10 quot te L^1 b cu (quae p^2) te p quod (quę *sed* ę *in ras.* P^2) te P^1 ‖ 11 quot L quoe *corr. ex* quoi p quod (quę *sed* ę *in ras.* P^2) P^1 b ‖ 13 Quid *sed* d *erasa* p ‖ 14 ne possis quidem si uelis p L^1 P b: *traiecit Gertz* ‖ 16 *post* quam *quattuor litt. erasae, quarum secunda fuit fortasse* d L | adsecutis p *ni fallor*, b assecutis (ass- *ex corr.* L^3) L P | quid *ex* quis *fecit* b^1 ‖ 17 impl- L P | aurientium p^1 P ‖ 18 mittantur *Madvig:* immittantur p imitantur L P b | quod M^1 quid p L P b ‖ 20 inpetrem (imp- L) p L inpeterem (d *m. sec*) P inpetere b | nepeteram b | in quid b inquid P inquit p L *corr. ex* inquid p. congeram in quod laborem *Fickert et Koch* | 23 ab *om.* p | Vale *om.* P b^1

Seneca Lvcilio svo salvtem.

XVI 1 Liquere hoc tibi, Lucili, scio, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem sine sapientiae studio et beatam vitam perfecta sapientia effici, ceterum tolerabilem etiam inchoata. sed hoc, quod liquet, firmandum et altius cotidiana meditatione figendum est: plus operis est in eo, ut proposita custodias quam ut honesta proponas. perseverandum est et adsiduo studio robur addendum, donec bona mens sit quod bona voluntas est.
2 itaque tibi apud me pluribus verbis aut adfirmatione iam nil opus: intellego multum te profecisse. quae scribis, unde veniant, scio: non sunt ficta nec colorata. dicam tamen quid sentiam: iam de te spem habeo, nondum fiduciam. tu quoque idem facias volo: non est, quod tibi cito et facile credas. excute te et varie scrutare et observa: illud ante omnia vide, utrum in philosophia
3 an in ipsa vita profeceris. non est philosophia populare artificium nec ostentationi paratum. non in verbis, sed in rebus est. nec in hoc adhibetur, ut cum aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausia: animum format et fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum et per ancipitia fluctuantium derigit cursum. sine hac nemo intrepide potest vivere, nemo secure: innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium

1 *inscr. ep. om.* **P b** | 4 efficit **p** | *post* ceterum *una littera rasa* **L** ‖ 5 inchoari *sed* ri *in ras.* L^3 8 assiduo **P b** | robor *in* robur *corr.* **L** 10 adfirmatione iam nil opus *Madvig:* adfirmatis nec tam (multum *add.* **L**) longis **p L P b M** verbis hanc (*sc.* bonam voluntatem) adfirmantis nego iam opus esse *O. Rossbach* | 11 intelligo **L b** | profecisse **g P b** proficisse L^1 proficisce (proficisse *corr.*) **p** ‖ 12 dictam **b** 13 quid sentiam iam ∈ sententiam quod iam **p L P b** | 15 cito tibi et **b** ‖ 16 philosophiam **P** 17 in *om.* L^1 | proficeris p^1 profeceris **g L P b** *sed ex* profic- **L** | 18 ostentatione **b** | 20 otio nausia **L P b** otium namque *corr. ex* otionauu. **p** ‖ 21 actionis pegit p^1 ‖ 22 ommittenda **L** | sed et gubernaculo (-culum p^1) **p** ‖ 23 antipitia **b** | dirigit **p L b** diligit **P** | 24 nemo — uiuere *om.* **P b** | securus est **P b**

exigant, quod ab hac petendum est. dicet aliquis: 'quid 4
mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si
deus rector est? quid prodest, si casus imperat? nam et
mutari certa non possunt et nihil praeparari potest
adversus incerta, sed aut consilium meum occupavit
deus decrevitque quid facerem, aut consilio meo nihil
fortuna permittit.' quicquid est ex his, Lucili, vel si 5
omnia haec sunt, philosophandum est: sive nos inexo-
rabili lege fata constringunt, sive arbiter deus universi
cuncta disposuit, sive casus res humanas sine ordine
inpellit et iactat, philosophia nos tueri debet. haec ad-
hortabitur, ut deo libenter pareamus, ut fortunae con-
tumaciter; haec docebit, ut deum sequaris, feras casum.
sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, 6
quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut
si fatorum series inligatos trahit, aut si repentina ac
subita dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam
et exhorter, ne patiaris inpetum animi tui delabi et
refrigescere. contine illum et constitue, ut habitus animi
fiat, quod est inpetus.

Iam ab initio, si te bene novi, circumspicies, quid 7
haec epistula munusculi attulerit. excute illam, et in-
venies. non est quod mireris animum meum: adhuc
de alieno liberalis sum. quare autem alienum dixi?
quicquid bene dictum est ab ullo, meum est. istuc
quoque ab Epicuro dictum est: 'si ad naturam vives,
numquam eris pauper: si ad opiniones, numquam eris

26 ab Epicuro] *fr. 201 Vs.*

2 mihi prot est p^1 | quid pro est p || 3 quid pro est p^1 d *supra scr.* p^2 5 deus occupauit **L g P b M** *fortasse recte* | 7 permittitur p | his] huius **b** || 11 imp· **L** | debemus *corr. ex* debetni p || 13 feras *ex* foras **L** || 14 nunc *om.* **P** || 15 si iuris **b** || 16 serie p trait p^1 | hac subita p || 17 dominentur *ut videtur corr. ex* dominantur *m. recentiore* **L** || 18 exorter p^1 h orter (h *m. sec.*) **P** | imp- **L b** || 20 imp- **L P** || 22 epistola **L P** || 25 istut (*malui* istuc *cf. ep. 102, 27* istuc corpus) *Buecheler:* sicut **p L P b** || 26 quoque pL^1P **b** quod *post* quoq. *supra scr.* L^3. sicut illud quoque ab Epicuro dictum est *ci. O. Rossbach* || 27 eras dies p^1

8 dives.' exiguum natura desiderat, opinio inmensum. congeratur in te quicquid multi locupletes possederant. ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat, eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas. non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias. accedant statuae et picturae et quicquid ars ulla luxuriae elabo-
9 ravit: maiora cupere ab his disces. naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia ubi desinant, non habent. nullus enim terminus falso est. viam eunti aliquid extremum est: error inmensus est. retrahe ergo te a vanis, et cum voles scire, quod petes, utrum naturalem habeat an caecam cupiditatem, considera, num possit alicubi consistere: si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XVII 1 Proice omnia ista, si sapis, immo ut sapias, et ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. si quid est, quo teneris, aut expedi aut incide. 'moratur' inquis 'me res familiaris: sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas
2 mihi oneri sit aut ego alicui.' cum hoc dicis, non videris vim ac potentiam eius, de quo cogitas, boni

8 *Epicuri sent. sel. XV p. 74 Vs. cf. ibid. XXX p. 78*

c

1 imensum **b** ‖ 2 quidquid **P** | possederant **pLPb** *sed* possede *in ras.* **L**^{3} *corr. ex* possederent **p** ‖ 3 proueat **p**^{1}**P** ‖ 4 eo **pL** et **P**^{1} **b** ‖ 5 abscondat **b** ‖ 6 calcace **p**^{1} | accedan **P**^{1} ‖ 7 et epicure **P b** | quidquid **P** | helaborauerauit (h *eras. corr.*) **p** ‖ 10 uiã **p** uia **L P b** ‖ 12 cum *supra versum* **L** *ductus renovavit* **L**^{3} | petis ⊱ *haud male* ‖ 13 utrum **LPb** uerum (uirum **p**^{1}) **p** | naturale **p** | considera (considera. **P**) num **LP** *sed* um *in ras.* **L**^{3} considernum **p**^{1} considera non **b** ‖ 15 cito **p**^{1} | natu naturale **b** ‖ 17 *inscr. epist. om.* **P b** ‖ 18 et *om.* **L** ‖ 19 toris uiribus **p**^{1} ‖ 20 est] ero **P**^{1} | expedi aut **pP b** expediunt **L** ‖ 21 inquis me res **LP** inquis meres **b** inquis mos *ex* inquid mores *corr.* **p** | illum *corr. ex* illam **p** ‖ 23 honeris **p**^{1}

nosse. et summam quidem rei pervides, quantum philosophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis, necdum scis, quantum ubique nos adiuvet, quemadmodum et in maximis, ut Ciceronis utar verbo, opituletur ⟨et⟩ in minima descendat. mihi crede, advoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. nempe hoc quaeris et hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit: quid si adpetenda est? multis ad philosophandum obstitere divitiae; paupertas expedita est, secura est. cum classicum cecinit, scit non se peti; cum aqua conclamata est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit; †ut si navigandum est, non strepitat portus nec unius comitatu inquieta sunt litora. non circumstat illum turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. facile est pascere paucos ventres et bene institutos et nihil aliud desiderantes quam inpleri. parvo fames constat, magno fastidium. paupertas contenta est desideriis instantibus satis facere. quid est ergo, quare hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus dives imitatur? si vis vacare animo, aut pauper sis oportet aut pauperi similis. non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura; frugalitas autem paupertas voluntaria est. tolle itaque istas excusationes: ‘nondum habeo, quantum satis est; si ad illam sum-

4 *Cic. fr. 98 p. 326, 1 Muell. ad Hortensium rettulit Lipsius*

1 quidam **b** ‖ 2 partes **L P b** pater (pariter *corr.*) partis **p** ‖ 3 despicis **P b** ‖ 4 maximus *compend.* **b** | aut ciceronis L^1 ‖ 5 et ⊰ *om.* **p** L^1 **P b** ‖ 6 in **L P b** non **p** | consilio **b** ‖ 7 dilatatione **b** ‖ 8 appetenda **P** apendenda **b** ‖ 9 philosofandum p^1 | obstitere *sed* **t** *alt. in ras.* **L** *ut mox* **r** *in* paupertas ‖ 10 dassicum b^1 ‖ 11 aliqua conclamata (a *extrema in ras.* **L**) **p** L^1 **P b** *ex* aliquo conclamato *corr.* **p**: *corr. Gertz et Buecheler* ‖ 12 quaerit ut **p** L^1 quaerit aut **P b** quaeritat *scr. Gertz, sed obsoletum est verbum. malim* quaerit; illi *coll. 14* ‖ 13 strepitat **p**. *scripsi:* strepit at portus *corr. in ras.* **p** strepunt portus **L P b** | inqueta **P** ‖ 14 littora **P b** ‖ 17 desiderans p^1 | impl- **L P** ‖ 19 est (*post* cont.) *om. sed ante* contenta *tres litterae rasae in* **p** ‖ 23 frugalitatis autem **p** ‖ 24 paupertas *ex* -tes corr. **P** ‖ 25 abeo **p** | sat est **p**

mam pervenero, tunc me totum philosophiae dabo.'
atqui nihil prius quam hoc parandum est, quod tu
differs et post cetera paras; ab hoc incipiendum est.
'parare' inquis 'unde vivam volo.' simul et parare
disce: si quid te vetat bene vivere, bene mori non
6 vetat. non est quod nos paupertas a philosophia re-
vocet, ne egestas quidem. toleranda est enim ad hoc
properantibus vel fames. quam toleravere quidam in
obsidionibus, et quod aliud erat illis patientiae prae-
mium quam in arbitrium non cadere victoris? quanto
hic maius est quod promittitur: perpetua libertas,
nullius nec hominis nec dei timor. et quidem vel esu-
7 rienti ad ista veniendum est. perpessi sunt exercitus
inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus
et dictu foedis tulerunt famem. haec omnia passi
sunt pro regno, quo magis mireris, alieno: dubi-
tabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus
liberet? non est ergo prius adquirendum: licet ad
8 philosophiam etiam sine viatico pervenire. ita est?
cum omnia habueris, tunc habere et sapientiam voles?
haec erit ultimum vitae instrumentum et, ut ita dicam,
additamentum? tu vero, sive aliquid habes, iam philo-
sophare — unde enim scis, an iam nimis habeas? — sive
9 nihil, hoc prius quaere quam quicquam. 'at neces-
saria deerunt.' primum deesse non poterunt, quia na-

2 aut qui p ‖ 3 profers p. *commendat Chatelain* | post **L P b** prius (pro p^1) p ‖ 4 et parare **p L P b**. et para et *Madvigii conamen quod magis placet quam Hauptii.* et te parare *scr. Haase* 6 ad philosophiam **b** | philosophiae *sed* e *expuncta* **L** ‖ 7 nec aegestas quidem **L** ‖ 9 illius **L P b** ‖ 11 hic *coni. Madvig:* hoc **p L P b** | magis (1 *ex* **u** *radendo facta*) **P** | quod **p L** quo **P b** | promitatur **b** ‖ 12 et L^1 **b** hec p haec **P** | quidem p quid L^1 **P b** ‖ 13 istä **b** ‖ 14 uixerunt *sed* i *in ras. et* e *ex corr.* **L** | hebarum **b** 15 foedis L^1 P^1 **b** foedius p | famen **b** ‖ 16 quoque *Haase, sed vide Klammeri Animadv. Ann. p. 54* | dubitaũit **b** ‖ 18 liberaret **b** 19 ita est — (22) additamentum *post v.* philosophiae dabo (1) *collocari iubet Hess* ‖ 22 *ss. distinxit commodius quam fieri solebat Aem. Hermes* | seue P^1 ‖ 23 an iam] animum **b** ‖ 24 ad necessaria *corr.* p an necessaria L^1 ‖ 25 potuerunt L^1

tura minimum petit, naturae autem se sapiens accommodat. sed si necessitates ultimae inciderunt, iamdudum exibit e vita et molestus sibi esse desinet. si vero exiguum erit et angustum, quo possit vita produci, id boni consulet nec ultra necessaria sollicitus aut anxius ventri et scapulis suum reddet et occupationes divitum concursationesque ad divitias euntium securus laetusque ridebit ac dicet: 'quid in longum ipse te differs? expectabisne fenoris quaestum aut ex merce conpendium aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim dives? repraesentat opes sapientia, quas cuicumque fecit supervacuas, dedit.' haec ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. saeculum muta, nimis habes. idem est autem omni saeculo, quod sat est.

Poteram hoc loco epistulam claudere, nisi te male instituissem. reges Parthorum non potest quisquam salutare sine munere: tibi valedicere non licet gratis. quid istic? ab Epicuro mutuum sumam: 'multis parasse divitias non finis miseriarum fuit, sed mutatio.' nec hoc miror. non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. illud, quod paupertatem nobis gravem fecerat, et divitias graves fecit. quemadmodum nihil refert, utrum aegrum in ligneo lecto an in aureo conloces: quocumque illum transtuleris, morbum secum suum transferet: sic nihil refert, utrum aeger animus in di-

18 *Epicuri fr. 479 Vs.*

1 natura autem p^1 | nimium P^1 ‖ 2 incidert *cum compendii signo* p ‖ 3 exiet pL exibit M exhibet P^1 exibiet b ‖ 5 ansius b 6 suum L P b uim *corr. ex* suis p ‖ 8 ac dicet L P b accidet p ‖ 9 foenoris L P | comp- P M ‖ 10 tabulis p^1 ‖ 11 quicumque (quiquumque p^1) p ‖ 12 dedet P^1 | pertinet b ‖ 13 est *sed* t *erasa* L | saeculum L seculum p P b | *post* habes *lac. 8 vel 9 litt.* b | idem est *Gertz:* id est p idest L M idem P b. idem autem omni saeculo sat est *ci. Madvig* ‖ 14 saeculo L seculo p P b ‖ 15 epistolam L P | tae male (males p^1) p ‖ 16 Parthorum *Gertz in Sen. dial. p. 414:* parthos p L P b ‖ 22 *ante* fecit *lac. 5 vel 6 litt., post* fecit *lac. decem minimum litt. in* b, *etiam plurium mox post* transtulerit. *sed talia iam raro adnotabimus* ‖ 23 coll- L b ‖ 24 in orbum b | suum secum b ‖ 25 si P^1 | animus aeger P b

vitiis an in paupertate ponatur. malum illum suum sequitur. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XVIII 1 December est mensis: cum maxime civitas sudat. ius luxuriae publicae datum est. ingenti apparatu sonant omnia, tamquam quicquam inter Saturnalia intersit et dies rerum agendarum: adeo nihil interest, ut ⟨non⟩ videatur mihi errasse, qui dixit olim mensem 2 Decembrem fuisse, nunc annum. si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex cotidiana consuetudine movendum an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et hilarius cenandum et exuendam togam. nam quod fieri nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum vestem mutavimus. 3 si te bene novi, arbitri partibus functus nec per omnia nos similes esse pilleatae turbae voluisses nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, cum in illas omnis turba procubuit: certissimum enim argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda et in 4 luxuriam trahentia nec it nec abducitur. hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo siccum ac sobrium esse, illud temperatius, non excerpere se nec insigniri nec misceri omnibus et eadem, sed non eodem

2 sequatur P^1 sequetur P^2 ‖ 3 *inscr. ep. om.* P b ‖ 4 December (D *rubr.*) L ‖ 5 luxoriae L P *sed* u *supra* o L ‖ 6 inter sint b ‖ 7 ut non uideatur ⊆ ut uideatur p L P b. *fort.* ut videatur mihi ñ errasse ‖ 9 anum p^1 alium p^2 | hic *om.* b ‖ 12 an//////dessedere (*prius* d *derasum*) P ‖ 13 ilarius p^1 | cenandum b M caenandum L P coenandum p ‖ 15 causam *sed* m *expuncta* p^1 | mutabimus P b ‖ 17 pileatae p, *sed* pilleum *ep. 47, 18* p *et ipse* ‖ 18 animoni b ‖ 20 in illis p. *cf. de benef. IV 26, 3, non accedo Chatelainio rev. de phil. I p. 106* | enim *om.* P b ‖ 21 in *om.* P | 22 luxoriam *sed* u *supra* o L | nectit L b ‖ 23 sicum P^1 ‖ 24 temperatius P b temperantius p L | excerpere se L P b exercuisse (p^2 *ex* excerpuisse?) p ‖ 25 insigniri p^2 insignire p^1 L P b | sedmisceri *Volkmann*

modo facere. licet enim sine luxuria agere festum diem. ceterum adeo mihi placet temptare animi tui firmitatem, ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste dicas tibi: 'hoc est quod timebatur?' in ipsa securitate animus ad difficilia se praeparet et contra iniurias fortunae inter beneficia firmetur. miles in media pace decurrit, sine ullo hoste vallum iacit et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati prope ad inopiam accesserunt, ne umquam expavescerent quod saepe didicissent. non est nunc quod eximes me dicere Timoneas cenas et pauperum cellas, et quicquid aliud est, per quod luxuria divitiarum taedio ludit: grabatus ille verus sit et sagum et panis durus ac sordidus. hoc triduo et quatriduo fer, interdum pluribus diebus, ut non lusus sit, sed experimentum: tunc, mihi crede, Lucili, exultabis dipondio satur et intelleges ad securitatem non opus esse fortuna: hoc enim, quod necessitati sat est, dat et irata.

12 *Epicuri fr. 158 p. 346 Vs.*

1 luxoria **L** ‖ 3 praecepto *sed* to *sec. ut videtur m.* **b** | precipiamus p ‖ 4 interponas *sed* s *ex m* **L** ‖ 5 dura] *4 litt.* (dare *putat Lebègue*) *ras.* **P** ‖ 7 adifficilia p^1 ac (d *supra* c *expunctam*) difficilia **L** | iniuria p^1 iniuriā p^2 ‖ 9 *post* decurrit *interpunxit P. Thomas* | ulla P^1 | iacit p iacet *in* iacit *corr.* **P** iaci **b** iacet **L**. ducit *Cornelissen*, facit *Willems et P. Thomas. tu vide Liv. XXX 10, 1 L.* ‖ 10 necessaria opus sit p ‖ 11 rem *primo* **P** | uolueris **L** | exerce *Muretus* ‖ 13 *post* ad *sex litt. ras.* ('in omnibus'*? Lebègue*) **b** ‖ 14 dedicissent P^1 dediscissent **b** | *post* non *4 litt. rasae* **b** ‖ 15 temoneas p**LP b**: *corr. Turnebus* | caenas p**LPb** | pauperem p | cellam (-as p^1) p ‖ 16 luxoria *sed* u *supra* o *expunctam* **L** ‖ 17 grabatus **P b M** grabbatus (c *supra* g L^1 *sed eras.*) **L** grabat tus p | ille durus (*corr. ex* uorus) p ‖ 20 Nunc p | dispondio **b** ‖ 21 intelleges *in* intelliges *corr.* **L** intelligens **b** ‖ 22 necessitate p^1 | dat et *coni. Schweighaeuser:* debet p**LP b** dabit et *Haupt*

8 non est tamen quare tu multum tibi facere videaris. facies enim, quod multa milia servorum, multa milia pauperum faciunt: illo nomine te suspice, quod facies non coactus, quod tam facile erit tibi illud pati semper quam aliquando experiri. exerceamur ad palum. et ne inparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. securius divites erimus, si scierimus, quam
9 non sit grave pauperes esse. certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem extingueret, visurus, an aliquid deesset ex plena et consummata voluptate, vel quantum deesset et an dignum quod quis magno labore pensaret. hoc certe in his epistulis ait, quas scripsit Charino magistratu ad Polyaenum. et quidem gloriatur non toto asse *se* pasci, Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto.
10 in hoc tu victu saturitatem putas esse? et voluptas est. voluptas autem non illa levis et fugax et subinde reficienda, sed stabilis et certa. non enim iucunda res est aqua et polenta aut frustum hordeacei panis, sed summa voluptas est posse capere etiam ex his voluptatem et ad id se deduxisse, quod eripere nulla fortunae
11 iniquitas possit. liberaliora alimenta sunt carceris, sepositos ad capitale supplicium non tam anguste, qui occisurus est, pascit: quanta est animi magnitudo ad id sua sponte descendere, quod ne ad extrema quidem decretis timendum sit. hoc est praeoccupare tela for-

14 *Epic. fr. 158 Vs.*

1 tu *deest* P *fort. rasura deletum* ‖ 2 millia *utrobique* p 3 faciant P b | suscipe b ‖ 4 facile *om.* b ‖ 5 exerceatur p | ad paululum pLP b *sed in marg.* Vel ad palum. Ita enim milites solebant p ‖ 7 sciremus P^1 ‖ 8 illo P^1 ‖ 9 famen b ‖ 13 epistolis L b aepistolis P | carino b ‖ 14 pholienum p poliĕnum b se *add. Muretus* tanto b ‖ 15 pasce (pasci p^1) p proficerit LP totum p^2 ‖ 18 iocunda L iocunda b iuda P ‖ 19 fructum p^1 | hordeacei b hordeacii pLP *sed* e *supra* i *priorem* L ‖ 22 liberiora pLP b: *corr. Muretus.* uberiora *Buecheler* ‖ 23 suplicium pP 25 descenderes b ‖ 26 decretis pLP b *sed inter* de *et* cretis *decem litt. erasis* p. deiectis *coni. Madvig,* damnatis *G. Hess* |

tunae. incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetu- 12
dinem et aliquos dies destina, quibus secedas a tuis
rebus minimoque te facias familiarem; incipe cum pau-
pertate habere commercium: 'aude, hospes, contemnere
opes et te quoque dignum finge deo.' nemo alius est 13
deo dignus quam qui opes contempsit. quarum pos-
sessionem tibi non interdico, sed efficere volo, ut illas
intrepide possideas: quod uno consequeris modo, si te
etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas
tamquam exituras semper aspexeris.

Sed iam incipiamus epistulam conplicare. 'prius' 14
inquis 'redde quod debes.' delegabo te ad Epicurum.
ab illo fiet numeratio: 'inmodica ira gignit insaniam.'
hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris
et servum et inimicum. in omnes personas hic exar- 15
descit affectus. tam ex amore nascitur quam ex odio,
non minus inter seria quam inter lusus et iocos. nec
interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem
perveniat animum. sic ignis non refert quam magnus,
sed quo incidat. nam etiam maximum solida non re-
ceperunt; rursus arida et corripi facilia scintillam
quoque fovent usque in incendium. ita est, mi Lucili,

4 *Vergilius Aen. VIII 364 s.* ‖ 12 *Epic. fr. 484 Vs.*

post timendum *videtur fuisse* est *ubi nunc* sit p | talę fortunę *sed in margine* ł talē fortunā *manu vet.* **L** ‖ **2** destines^{a} **b**^{1} ‖ **4** commercium **b** commertium **L** commetium p^{1} cummercium **P** ‖ **5** deo *ex* deum *radendo corr.* **b** | est *om.* **P** ‖ **6** possessionem p **L P b M** -nes *Exc. p. 460 H. malim quod ex Trossii libro adferunt* possessione *coll. ep. 65, 19. 87, 17. dial. III 6, 2. IV 12, 4. V 23, 5. 7. VII 23, 1. X 14, 1* ‖ **8** uni p^{1} ‖ **9** si *om.* p ‖ **11** epistolam **LP b** epistula p | complicare **L** conplicari p^{1} ‖ **13** immod- **P b** ‖ **14** haberis **P** ‖ **16** affectus (adf- **L**^{1} **P**) tam **L P b M** affectus et tam p ‖ **17** iocus **b** ‖ **18** nascitur *sed* a *supra* i *expunctam* **L** ‖ **20** sed quo incidat **L** p^{2} **P** set coincidat p^{1} sed quod incidat **b** | receruntb ‖ **21** rusus **b** | facilia **P b** facilla (i *scr. supra* a *alteram* **L**) p^{1} **L** facillia p^{2} *post* facilla *sex litt. lacuna in* **L**, *inde* facilia facile *ci. C. Brakman* | scintilum p^{1}. *vix latet* scintillulam

ingentis irae exitus furor est, et ideo ira vitanda est non moderationis causa, sed sanitatis. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XIX 1 Exulto, quotiens epistulas tuas accipio. inplent enim me bona spe et iam non promittunt de te, sed spondent. ita fac, oro atque obsecro. quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus; si minus, eripe. satis multum temporis sparsimus: in-
2 cipiamus vasa in senectute colligere. numquid invidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes nec abscondere. numquam enim usque eo te abigam generis humani furore damnato, ut latebram tibi aliquam parari oblivione velim: id age, ut
3 otium tuum non emineat, sed appareat. deinde videbunt de isto, quibus integra sunt et prima consilia, an velint vitam per obscurum transmittere: tibi liberum non est. in medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, clarae et nobiles amicitiae. iam notitia te invasit. ut in extrema mergaris ac penitus recon-
4 daris, tamen priora monstrabunt. tenebras habere non potes: sequetur, quocumque fugeris, multum pristinae lucis. quietem potes vindicare sine ullius odio, sine desiderio aut morsu animi tui. quid enim relinques, quod invitus relictum a te possis cogitare? clientes?

8 *cf. Quaest. nat. IV a. praef. 3*

1 est. Non **P b** ‖ 3 *inscr. ep. om.* **P b**^{1} ‖ 4 Exsulto **L** | quotiens **P b** quoties p^1**L** | epistolas **L P b** | tua p^1 | impl- **L P** ‖ 5 spe iam (*una litt. erasa*) p ‖ 6 habeo **L b** ab eo p^1 abeo **P** ‖ 7 quã amicum **P** 12 ego suaserim **L P b** enim suasero p ‖ 14 te *om* p | damnati p 15 obliuione p et (et *supra scr.* **b**^{1}) obliuionem **L b** obliuionem **P**. *G. Gemoll* in oblivionem *optat* | uelimus p ‖ 16 aparea p^1 apareat p^2 ‖ 20 elegantia *sed post* a *alt. una litt. rasa* **P** elegantiae p**L** eligantie **b** | nobilis **b** | tam **P b** ‖ 21 in extremo *coni. Madvig* | recundaris **b** ‖ 23 prestinae **P**^{1} ‖ 24 sine ullius hodie sine **P**^{1} ‖ 25 relinquis p *sed corr.* p^1 ‖ 26 inuitis p

quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. amicitia olim petebatur, nunc praeda: mutabunt testamenta destituti senes, migrabit ad aliud limen salutator. non potest parvo res magna constare: aestima, utrum te relinquere an aliquid ex tuis malis. utinam quidem tibi senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset: tulit te longe a conspectu vitae salubris rapida felicitas, provincia et procuratio, et quicquid ab istis promittitur: maiora deinde officia te excipient et ex aliis alia. quis exitus erit? quid expectas, donec desinas habere, quod cupias? numquam erit tempus. qualem dicimus seriem esse causarum, ex quibus nectitur fatum, talem esse. . . cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. in eam demissus es vitam, quae numquam tibi terminum miseriarum ac servitutis ipsa factura sit. subduc cervicem iugo tritam: semel illam incidi quam semper premi satius est. si te ad privata rettuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima et undique ingesta non satiant. utrum autem mavis ex inopia saturitatem an in copia famem? et avida felicitas est et alienae aviditati exposita. quamdiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. 'quomodo' inquis 'exibo?' utcumque. cogita, quam multa temere

8 *cf. Nat. quaest. IV a. praef. 1*

2 olim amicitia **L P b** | multabunt **b** ‖ 4 potes p^1 ‖ 5 malis] *in marg.* uelis **L** ‖ 6 intra *supra vers.* p^1 ‖ 7 modum **L P b** modo p^1 modos p^2 | in alum p | missiset p | tulit elonge P^1 ‖ 8 felicitas prouintia (prouincia **P** *post* prouintia *tres quattuorve litt. rasae* **b**) et procuratio **L P b M** felicitas et preparatio p ‖ 11 expectas **L b M** spectas p **P** ‖ 12 erit id t. *prop. Buecheler* | esse — talem *om.* **P** ‖ 13 esse scias *vel* esse puta cupid. *coni. Madvig,* esse necesse est cupid. *C Brakman* ‖ 14 nasciturus *in fine versus* **L,** us *lineola notatum* L^2. *in marg.* † nasciturus *sed* a *supra* i *alteram* **L** | dimissus **L** dimisus **P** ‖ 17 iugatritam **b** ‖ 18 sic *sed* c *rasa* **P** | retuleris p **L P b** ‖ 19 adfatim **L P** c *supra* d *expunctam* L^2 | inpl- *ut videtur* p ‖ 20 maius **L** | post ex *litt. rasa* **b** ‖ 21 famen **b** 22 aliena P^1 **b** | alienae felicitati **L** ‖ 23 sacri *pro* satis *G. Gemoll*

pro pecunia, quam multa laboriose pro honore temptaveris: aliquid et pro otio audendum est, aut in ista sollicitudine procurationum et deinde urbanorum officiorum senescendum in tumultu ac semper novis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitae quiete contigit. quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. quid si illi etiam nunc permiseris crescere? quantum ad successus accesserit, accedet ad metus. volo tibi hoc loco referre dictum Maecenatis vera in ipso eculeo elocuti: 'ipsa enim altitudo attonat summa.' si quaeris, in quo libro dixerit: in eo, qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? ingeniosus ille vir fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi illum enervasset felicitas, immo castrasset. hic te exitus manet, nisi iam contrahes vela, nisi, quod ille sero voluit, terram leges.

Poteram tecum hac Maecenatis sententia parem facere rationem. sed movebis mihi controversiam, si novi te, nec voles quod debeo, in aspero et inprobo accipere. ut se res habet, ab Epicuro versura facienda est. 'ante' inquit 'circumspiciendum est, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas. nam

11 Maecenatis] *fr. 10 Lunderst.* ‖ 22 *Epic. fr. 542 Vs.*

1 laboriosae **L P b** *sed* a *alt. exp.* **L** ‖ 3 sollitudine P^1 | deide p^1 ‖ 4 senescendum **L P b** senescente p^1 senescere p^2. senescenti laborandum in tumultu *coniecit Klammer dubitans* ‖ 5 effugire p^1 quietae *sed* a *exp.* **L** ‖ 7 uilis p^1 ‖ 8 successum **P b** ‖ 9 accedat **L P b** | ametus **P b** ‖ 10 elocuti ∈: elocuit p^1 P^1 uel elucuit uel edocuit *in marg.* p^2 locuti **L** edocuit **b** ‖ 14 ille uir **L P b M** *cod. Arg.* **b** *teste Buechelero* uir ille *ut videtur* p ‖ 17 contraes p^1 ‖ 18 legis **L** ‖ 21 uoles *sed* e *corr. ex nescio qua littera m. non pr.* **P** | debeo *sed* o *m. sec.* **P** | in aspero et inprobo p in aspero et probo **L P b M**. in aspero *si recte interpretati sunt Turnebus et Madvig, possis* debeo in aspero et probo, in inprobo ‖ 22 ut se res (seres **b**) habet ab epicuro **L P b** ut seras (se raes p^1) ab epicuro *sed ut* habet *in rasura sex litterarum ante* ab *fuisse videatur* p ‖ 24 quam—bibas *om.* **P**

sine amico visceratio leonis ac lupi vita est.' hoc 11
non continget tibi, nisi secesseris: alioqui habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. errat autem, qui amicum in atrio quaerit, in convivio probat. nullum habet maius malum occupatus homo et bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est, quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, cum quidam, quo plus debent, magis oderint: leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum. 'quid ergo? beneficia non parant 12
amicitias?' parant, si accepturos licuit eligere, si conlocata, non sparsa sunt. itaque dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientium utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.
VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Si vales et te dignum putas, qui aliquando fias 1 XX
tuus, gaudeo. mea enim gloria erit, si te istinc, ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. illud autem te, mi Lucili, rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas et experimentum profectus tui capias non oratione nec scripto, sed animi firmitate, cupiditatum deminutione: verba rebus proba. aliud 2
propositum est declamantibus et adsensionem coronae

1 uesci ratio p^2 | uitanda **b** ‖ 2 alioqui habebas p^1 alioquin (alio quin **P** alioquim **b**) habebis **L P b M** | conuiuias **P b** ‖ 3 nom̃ clam̃ **P** nomenclator *ut videtur* **L** *in marg.* † clator, *ut alterutro loco voluerit* nomenculator. *dubito de* **b** | degesserit **b** ‖ 4 erat p^1 P^1 ‖ 5 occupatur **P** ‖ 6 obsessus *sed* s *post* ob *supra scr.* L^2 *in marg.* obsessus L^1 ‖ 7 efficacia *om.* p ‖ 8 animos **P b** *fort. rectius* ‖ 9 debitorim (ı *alt. ex* u *radendo facta?*) P^1 ‖ 10 erga **L** ‖ 11 collocata p^2 *ut semper* ‖ 12 accepis **b** ‖ 14 existimas **b** ‖ 16 *inscr. epist. om.* **P b** ‖ 17 te *om.* p | putes p^1 ‖ 18 gaudio p^1 ‖ 20 in *om.* p^1 ‖ 21 dimittas **L** demitas **P** ‖ 22 firmitate cupadatum (cupidatum *corr.* p^1) demunitione p firmitatem cupiditatum deminutione **L** firmitate cupiditatum deminutione (dim- **b**) **P b** ‖ 23 probo **L**

captantibus, aliud his, qui iuvenum et otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent: facere docet philosophia, non dicere, et hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita. . his sit omnium actio †dissertionum color sit. maximum hoc est et officium sapientiae et indicium, ut verbis opera concordent, ut ipse ubique par sibi idemque sit. 'quis hoc praestabit?' pauci, aliqui tamen. est enim difficile hoc: nec hoc dico, sapientem uno semper iturum gradu, sed una via.
3 observa te itaque, numquid vestis tua domusque dissen- 1
tiant, numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus, numquid cenes frugaliter, aedifices luxuriose. unam semel ad quam vivas regulam prende et ad hanc omnem vitam tuam exaequa. quidam se domi contrahunt, dilatant foris et extendunt: vitium est haec diversitas 1
et signum vacillantis animi ac nondum habentis te-
4 norem suum. etiamnunc dicam, unde sit ista inconstantia et dissimilitudo rerum consiliorumque: nemo proponit sibi, quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transilit; nec tantum mutat, sed redit et 2
5 in ea, quae deseruit ac damnavit, revolvitur. itaque ut relinquam definitiones sapientiae veteres et totum

1 *v.* aliud his *damnat Gertz* ‖ 4 ne **L b M** non p nec **P** | rationi **P** | ut ipsa inter se uita// his sit omnium actio dissertionum color sit p ut ipsa inter se uita una/ sit (a *ex* u *ut videtur* L^{s} unus sit **P b**) omnium actio dissensionum (*in marg.* † dissensio) color sit **L P b** ut ipsa inter se uita unius sine omnium actionum dissensione coloris sit ⊆. ut ipsa intra se (intra se *ed. Mentel.*) vita unius sit omnium actionum sine dissensione coloris *suasit Haupt,* aut ipsa inter se vita, unus sit omnium actionum color [sit] *Madvig,* ut ipsa inter se vita una sit, ut unus sit omnium actionum color [sit] *A. J. Kronenberg* ‖ 7 sibi demque p^{1} ‖ 8 hoc *om.* **P** | nec p **L** *sed* ec *ex corr.* L^{3} ne P^{1} **b** ‖ 9 iterum p^{1} iter p^{2} ‖ 10 observa te *scripsi:* obseruare p **L P** (*sed* re *ras.* **P**) **b** *Arg.* **b M** | dissentiat **P b** ‖ 11 in (*ante* te) *om.* p | in tuosordidus p in tuo (intuo b) sordidus **P b** ‖ 12 caenes **L P b** caenis p | luxoriosae L^{1} ‖ 13 selmel p | uias p^{1} | 19 proposuerit **b** ‖ 20 transtulit p | reddit **b** ‖ 21 eam **L** ea *om.* P^{1} ‹q̄ sed *signis post modo additis* **P** ‖ 22 definitionis P^{1} | ueteris p **L P b**

conplectar humanae vitae modum, hoc possum contentus esse: quid est sapientia? semper idem velle atque idem nolle. licet illam exceptiunculam non adicias, ut rectum sit, quod velis: non potest enim cuiquam idem semper placere nisi rectum. nesciunt ergo homines, quid velint, nisi illo momento, quo volunt: in totum nulli velle aut nolle decretum est. variatur cotidie iudicium et in contrarium vertitur ac plerisque agitur vita per lusum. preme ergo quod coepisti, et fortasse perduceris aut ad summum aut eo, quod summum nondum esse solus intellegas. 'quid fiet' inquis 'huic turbae familiarium sine re familiari?' turba ista cum a te pasci desierit, ipsa se pascet, aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies: illa veros certosque amicos retinebit; discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. non est autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod a quibus ameris ostendet? o quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur! huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota deo remissurus, ut contentus sis temet ipso et ex te nascentibus bonis. quae potest esse felicitas propior? redige te ad parva, ex quibus cadere non possis, idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum huius epistulae, quod statim conferam.

Invideas licet, etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. 'magnificentior, mihi crede, sermo tuus in

2 *Sallusti verba Catil. 20, 4. cf. Sen. ep. 109, 16; de ira III 34, 2* ‖ **26** Epicurus] *fr. 206 Vs.*

1 conplecte P^1 ‖ **6** uelint *ut videtur primo* **L** ‖ **7** quotidie **P** ‖ **10** fortassce p ‖ **12** turbae (-be p) familiarium (-rum p -rum *in* -$\overset{1}{\text{r}}$um *corr.* b^1) siue rei familiari (familiarium **P b**) p **L P b**: *correxi* | a te **L** ate **b** ad te p a/// te **P** ‖ **13** se ⊰ te p **L P b** | pascit **L** ‖ **14** potest b^1 | uero P^1 ‖ **15** discedet *ex* -it *corr. m. recentiore* **P**: discedit p^1 **L** P^1 **b** ‖ **16** Non *in ras. m. sec.* **b** | ab P^1 **22** proprior **L** ‖ **24** huius epistulae (epistolae **L**) p **L** epistolae (epłę **b**) huius (eius *sed eras.* **b**) **P b** ‖ **25** inuidias p^1 ut uideas **b** | depende **b** ‖ **26** tuus *sed* us *postmodo add. in ras. m. recentiore* **P** tuum **b**

grabato videbitur et in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur.' ego certe aliter audio, quae dicit Demetrius noster, cum illum vidi nudum, quanto minus quam [in] stramentis incubantem: non
10 praeceptor veri, sed testis est. 'quid ergo? non licet 5
divitias in sinu positas contemnere?' quidni liceat? et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi, multum diuque miratus, quod ad se venerint, ridet suasque audit magis esse quam sentit. multum est non corrumpi divitiarum contubernio; magnus ille, qui 10
11 in divitiis pauper est. 'nescio' inquis 'quomodo paupertatem iste laturus sit, si in illam inciderit.' nec ego, Epicure, † angulus si iste pauper contempturus sit divitias, si in illas inciderit: itaque in utroque mens aestimanda est inspiciendumque, an ille paupertati in- 15
dulgeat, an hic divitiis non indulgeat: alioquin leve argumentum est bonae voluntatis grabatus aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed
12 malle. ceterum magnae indolis est ad ista non properare tamquam meliora, sed praeparari tamquam ad 20
facilia. et sunt, Lucili, facilia: cum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque. inest enim illis,
13 sine qua nihil est iucundum, securitas. necessarium ergo iudico, id quod tibi scripsi magnos viros saepe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria 25

10 nudum *ipse interpretatur Seneca de benef. V 13, 3 ep. 62, 3* ‖ 24 scripsi] *ep. 18, 5*

1 crabatto **L** grabatto **P** ‖ 2 illam **b** probantur **L P**^{1} ‖ 4 in *delevit Haupt* ‖ 7 ibi **b** ‖ 9 suas quae **p** ‖ 10 ille est ∽ *etiam Exc. p. 460 H. vere fortasse, cf. ep. 5, 6* ‖ 12 iste **L** ste **p** | *v.* nec ego— (14) inciderit *om.* **b** ‖ 13 epicuri **p L P**: *corr. Madvig* angulus siiste **p L** angulus. si iste **P** *corrupte*: an vetus iste *ci. Madvig. melius* an tuus iste *P. Thomas. expecto* an pullatus iste *coll. v. 1. potius* an gulossi iste p. c. s. divitias *Buecheler, inde* gulosus iste *vix recte Hauck* ‖ 14 mens/// (*una litt. rasa*) **P** ‖ 15 existimanda **L** ‖ 16 an hic— indulgeat *om.* **P** | alioquim **b** ‖ 17 grabattus **p P M** crabattus **L** ‖ 21 multum **p** ‖ 22 iocunda **L**^{1} **b** *ut mox* iocundum | iucundacoque **p**^{1} ‖ 24 ergo *m. recentiore* **P**: ego **p L P**^{1} **b M**

paupertate exerceamus ad veram. quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus et omnia dura ac difficilia iudicamus: potius excitandus e somno et vellicandus est animus admonendusque naturam nobis minimum constituisse. nemo nascitur dives. quisquis exit in lucem, iussus est lacte et panno esse contentus: ab his initiis nos regna non capiunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cum istis tibi esse negotium iudicas, de quibus 1 XXI
scripseras? maximum negotium tecum habes; tu tibi molestus es. quid velis nescis; melius probas honesta quam sequeris; vides, ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. quid sit autem, quod te inpediat, quia parum ipse dispicis, dicam: magna esse haec existimas, quae relicturus es, et cum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitae, a qua recessurus es, fulgor tamquam 2
in sordida et obscura casurum. erras, Lucili: ex hac vita ad illam adscenditur. quod interest inter splendorem et lucem, cum haec certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno, hoc inter hanc vitam et illam: haec fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa suo lumine inlustris est. studia te tua clarum et nobilem efficient. exemplum Epicuri referam. cum Idomeneo 3
scriberet et illum a vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigidae tunc potentiae ministrum

1 exarceamus **P** ‖ 2 quo deliciis p^2 **b**. quom *O. Rossbach* dil- P^1 | permandauimus **L** ‖ 4 atmon- P^1 ‖ 6 pane et lacte *male compilator excerptorum p. 460 Haase* ‖ 7 is P^1 ‖ 8 *inscr. ep. om.* **P b** | 10 negotium *om.* b^1 | 12 felitas P^1 | 14 desp- **b** | Magna ei hec p^1 ‖ 15 existimes **L** | relictus **L** ur *supra scr.* L^2 ‖ 17 aquam **b** | recessures es **P** | es] *in marg.* ł est **L** | fulgur **L** fulgar **b** ‖ 19 asc- **L** 20 habeat hac **L** ‖ 21 niteat **P** *m. recentior* nitet p^1 **L** P^1 **b M** | aliono p^1 ‖ 22 fulgure **L** ‖ 23 *commodius fuit* ei ‖ 24 lumine] *ante* l *aliquid rasi* (*fort.* uo) **P** | studea P^1 ‖ 25 efficient **L P b M** efficientur p^1 efficient; ut p^2 | ideo meneo **b** ‖ 27 regiae *Lipsius*

et magna tractantem: 'si gloria' inquit 'tangeris, notiorem te epistulae meae facient quam omnia ista, quae
4 colis et propter quae coleris.' numquid ergo mentitus est? quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum litteris suis incidisset? omnes illos megistanas et satrapas et
5 regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta suppressit. nomen Attici perire Ciceronis epistulae non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa et Tiberius progener et Drusus Caesar pronepos; inter tam magna nomina taceretur, nisi *sibi* Cicero illum ad-
5 plicuisset. profunda super nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exerent et in idem quandoque silentium abitura oblivioni resistent ac se diu vindicabunt. quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Vergilius noster duobus memoriam aeternam promisit et praestat: 'fortunati ambo: siquid mea carmina possunt, nulla dies umquam memori vos eximet aevo, dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum accolet imperiumque
6 pater Romanus habebit.' quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienae potentiae fuerunt, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt; post ipsos cito memoria defecit. ingeniorum crescit dignatio nec ipsis tantum honor habetur, sed quicquid illorum memoriae adhaesit, excipitur.

1 *Epic. fr. 123 Vs.* ‖ 16 *Aen. IX 446 ss.*

2 epte **b** epistole (-olae **L P**) p **L P** ‖ 3 numqui p^1 ‖ 4 idominea **L** ‖ 5 incidisset p^1 **L P b** indidisset p^2 | megisthanas **L P** megisthana p^1 magistratus p^2 magis thanas **b** ‖ 7 antici p | parire p^1 perire *sed post* i *aliquid rasi* **L** ‖ 8 epistolae **L** ‖ 9 iter **b** ‖ 10 sibi *inseruit Gertz* | appl- **P L**^{3} ‖ 11 supra **L b** ‖ 13 abitura ς obitura p **L P** p ‖ 15 promitte p | habeo p ‖ 16 posse **P** | uirg- **P b** ‖ 19 unquam memoriam uos p | aeuo dum **L P b** eudum p^1 ‖ 20 capituli p^1 | inmobile p | adc- p | inperiumque **b** ‖ 22 menbra **b** | patientiae *sed* o *supra* a *priorem* **L** ‖ 23 fuerant p **L**: *corr. Gertz* ‖ 24 dum ipsa p ‖ 26 haberetur **b** | sequicquid **P**^{1} | adesit p^1

Ne gratis Idomeneus in epistulam meam venerit, 7
ipse eam de suo redimet. ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletem non publica nec ancipiti via faciat. 'si vis' inquit 'Pythoclea divitem facere, non pecuniae adiciendum, sed cupiditati detrahendum est.' et apertior 8
ista sententia est quam ut interpretanda sit, et disertior quam ut adiuvanda. hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de divitiis dictum: quocumque transtuleris, idem poterit. si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum; si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum; si vis Pythoclea senem facere et inplere vitam, non annis adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. has voces non est quod Epi- 9
curi esse iudices: publicae sunt. quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo: cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum dividere sententiam et sequor, *quod* probo. eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis, qui ad illum confugiunt spe mala inducti, qui velamentum ipsos vitiorum suorum habituros existimant, probem

4 *Epicuri fr. 135 Vs.*

1 epistolam **LP** ‖ **2** ipse am P^1 | adhuc p^1 ‖ **3** pythoclea **P** phytoclea **L** ephito claea p pythocea **b** ‖ **4** pubbica **b** | faciant **P** ‖ **5** inquid p^1 P^1 **b** | pytoclea p^1 phytoclea **L** pitoclea **b** ‖ **7** ut ⊆ *om.* **pLPb** | dissertior **pLP** dissentior **b** ‖ **8** ut *om.* **L** ‖ **10** transtuleris *sed* s *extrema ex* t *ut videtur corr.* **L** b^1 | pytoclea **b** ‖ **11** facere *om.* P^1 ‖ **12** pytheoclea **P** pitoclea **b** ‖ **14** pytoclea **b** | senen *sed* n *priore correcta ex* m **L** ‖ **15** impl- **LP** | vita *Gertz* ‖ **17** fierim senati p^1 ‖ **20** sequor quod probo. eo *Haupt et Madvig:* sequor Pro eo **pL** sequor probeo (prob///o **b**) **Pb** ‖ **21** libentius *ex* bib- *radendo fecit* **b** limentius **P** | istis *Muretus:* isti **pLPb** ‖ **22** ad illam **L** ad illa p: *corr. Haupt* | confugient **LM** *sed* u *supra* e *expunctam* **L** | inducti *sed* c *supra scr.* **L** | qui| ibique *Gertz* ‖ **23** ipsos (in ipsis *corr.* p) **pLPb**. ab ipso se *coni. Haupt,* ipsos *tuetur Madvig* | suorum vitiorum *ed. Rom.* | probem *Muretus:* probent **LPb** proibunt *dubitans ex* p^1 *enotat Chatelain*

quocumque ierint honeste esse vivendum. cum adieris eius hortulos et inscriptum †hortulis 'hospes, hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est', paratus erit istius domicilii custos hospitalis, humanus, et te polenta excipiet et aquam quoque large ministrabit et dicet: 'ecquid bene acceptus es?' 'non inritant' inquit 'hi hortuli famem, sed extinguunt. nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali et gratuito remedio sedant. in hac voluptate consenui.' de his tecum desideriis loquor, quae consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid, ut desinant. nam de illis extraordinariis, quae licet differre, licet castigare et opprimere, hoc unum commonefaciam: ista voluptas naturalis est, non necessaria. huic nihil debes: si quid inpendis, voluntarium est. venter praecepta non audit; poscit, appellat. non est tamen molestus creditor: parvo dimittitur, si modo das illi, quod debes, non quod potes. VALE.

L. ANNAEI SENECAE *EPISTVLARVM* MORALIVM AD LVCILIVM LIB. II EXPLICIT INCIPIT EIVSDEM LIB. III.

1 adieris *Schweighaeuser:* audierithis p^1 adierithis p^2 audierit his **L** adieretis audierit his **P b** adieris eius *Vsener Epic. p. 156* adieris enim *Gertz* ‖ 2 inscriptum hortulis p**L**: inscr. videris hortulis *vel* inscr. videris [hortulis] *prop. Haupt*, inscr. notaveris *Vsener*, inscr. hortulis legeris *Buecheler*, inscriptum portae videris *de Wilamowitz prooem. Gott. aest. 1884 p. 6*, inscriptum advorteris *O. Rossbach* | *latere senarium* hic bene m., hospes, hic s. bonumst *opinatur Vsener* ‖ 6 ecquid **P** hec quid p **b** ecce quid **L** | irritant **Lb** *sed* n *supra lin.* **L** | inquid **P b** ‖ 7 hi *om.* **b** famen **b** | extingunt **LP b** ‖ 9 sedant *ex* sedent **P** | uoluntatae p^1 ‖ 10 locor p ‖ 11 nam] non **b** ‖ 12 licet et castigare et **P** ‖ 13 oprimere p | communefaciam **L** commune faciam **b** | 14 non *om.* p. *cf. Wotke Epikur. spruchs. 20* ‖ 16 apellat p | tamen *sed* n *supra versum* **L** ‖ 17 dimittatur **b** ‖ 18 potest **L** | VALE *om.* p ‖ 19—20 L. ANNAEI SENECCAE MEMORALIVM AD LVCILIVM LIB. II EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM LIB. III p L. ANNAEI SENECAE MORALIVM AD LVCILIVM EXPLICIT LIBER SECVNDVS | INCIPIT LIBER TERTIVS EIVSDEM *rubr.* **L** *om.* **P b**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Iam intellegis educendum esse te ex istis occu- 1 XXII
pationibus speciosis et malis. sed quo modo id consequi possis quaeris. quaedam non nisi a praesente monstrantur. non potest medicus per epistulas cibi aut balinei tempus eligere: vena tangenda est. vetus proverbium est gladiatorem in harena capere consilium: aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentem monet. quid fieri 2
soleat, quid oporteat, in universum et mandari potest et scribi; tale consilium non tantum absentibus, etiam posteris datur: illud alterum, quando fieri debeat aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit, cum rebus ipsis deliberandum est. non tantum praesentis, 3
sed vigilantis est occasionem observare properantem. itaque hanc circumspice, hanc si videris, prende et toto inpetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. et quidem quam sententiam feram, adtende. censeo aut ex ista vita tibi aut e vita exeundum. sed idem illud existimo, leni eundum via, ut quod male inplicuisti, solvas potius quam abrumpas, dummodo si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. nemo tam timidus est, ut malit semper pendere quam semel cadere. in- 4
terim, quod primum est, impedire te noli. contentus esto negotiis, in quae descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. non est quod ad ulteriora nitaris, aut perdes

1 *inscr. ep. om.* **P b** ‖ 2 intelligis **L b** ‖ 3 petiosis p | comodo (p^1) id p quomodo hic id **L** ‖ 4 a praesente **L P b** presente (i *in ras.*) p. praesenti a praesente *Haase* | monstatur b^1 ‖ 5 epistolas **L P** epistulam p ęptas **b** ‖ 6 balnei **L b M** ‖ 7 est *om.* P^1 | arena **P b** ‖ 8 aduersam **b** ‖ 11 sed *quod ante* etiam *est in* ς, *omittunt* p^1 **L P b M** *recte, cf. ep. 78, 21 al.* ‖ 12 poteris b^1 | datur ut (at p^2) illud p ‖ 15 uigilanti P^1 ‖ 17 imp- **L P** | totius p ‖ 18 att- **L** ‖ 20 leniendum **L** | eundum *sed* um *in ras. manu recentiore* **P** ‖ 21 abrumbas p | dummodo—(22) abrumpas *om.* **b** ‖ 24 impediri p^1 inpedire **P b** ‖ 25 quod *compendiose ex* quia *litteris* uia *erasis corr.* p^1 quia **L P b** ‖ 26 alteriora (*om.* ad) **b**

excusationem et apparebit te non incidisse. ista enim, quae dici solent, falsa sunt: 'non potui aliter. quid, si nollem? necesse erat.' nulli necesse est felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere nec instare fortunae ferenti. numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco, et quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo deferre, si quid delibero? Epicuri epistulam ad hanc rem pertinentem lege, Idomeneo quae inscribitur, quem rogat, ut quantum potest fugiat et properet, antequam aliqua vis maior interveniat et auferat libertatem re-
6 cedendi. idem tamen subicit nihil esse temptandum, nisi cum apte poterit tempestiveque temptari. sed cum illud tempus captatum diu venerit, exiliendum ait. dormitare de fuga cogitantem vetat et sperat salutarem etiam ex difficillimis exitum, si nec properemus ante
7 tempus nec cessemus in tempore. puto, nunc et Stoicam sententiam quaeris. non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. expectas forsitan, ut tibi haec dicant: 'turpe est cedere oneri. luctare cum officio, quod semel recepisti. non est vir fortis ac strenuus qui laborem fugit, nisi
8 crescit illi animus ipsa rerum difficultate.' dicentur tibi ista, si operae pretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioqui sordido se et contumelioso labore non conteret nec in negotiis erit negotii causa. ne illud quidem,

13 Epicuri] *fr. 133 Vs.*

1 abparebit P^1 ‖ 3 necessa erat **P** ‖ 4 cursus **L** ‖ 6 consilio **L** *sed* ũ *supra* o *alt. expunciam* L^2 | aduocor et quidam (a *in ras.*) p ‖ 7 prudentiores **L** *sed* r *altera in ras.* L^3 | adcos soleo p^1 8 epistolam p**L** ‖ 9 idomoneo **b** | scribitur p**LP b**: *corr. Haase* 10 potest quantum b^1 ‖ 14 exsil- p, 16 dific- p | properamus p 17 necessemus P^1 | *ante* stoicam *litt. rasa* **P** ‖ 20 forsitam **b** ‖ 21 cedc/// (i *ex* e *radendo facta, fuerit* cedere) honori **P** | luctari LP^1 | semel *om.* **b** | recipisti **P** ‖ 22 actrenuus **b**, 23 dific- p^1 ‖ 25 alioqui L^1**P b** M^1 alioquin p n *supra vers. add.* L^2 ‖ 26 contumeliose **b** | labori P^1 | contereret p^1 conterere *corr.* p ‖ 27 ne aliud quidem p

quod existimas facturum eum, faciet, ut ambitiosis rebus inplicitus semper aestus earum ferat. sed cum viderit gravia, in quibus volutabatur, incerta, ancipitia, referet pedem, non vertet terga, sed sensim recedet in tutum. facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contempseris. illa sunt, quae nos morantur et detinent: 'quid ergo? tam magnas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus, incomitata lectica, atrium vacuum?' ab his ergo inviti homines recedunt et mercedem miseriarum amant, ipsas execrantur. sic de ambitione quomodo de amica queruntur: id est, si verum adfectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. excute istos, qui, quae cupiere, deplorant et de earum rerum locuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos et misere locuntur. ita est, Lucili: paucos servitus, plures servitutem tenent. sed si deponere illam in animo est et libertas bona fide placuit, in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat, quidni tota te cohors Stoicorum probatura sit? omnes Zenones et Chrysippi moderata, honesta, tua suadebunt. sed si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum et quam magna pecunia instruas otium, numquam exitum invenies. nemo cum sarcinis enatat. emerge ad meliorem

aut

2 impl- **L P** ‖ **3** uolutatur **L P b** , ////certe (aut *m. sec.*) **P** ‖ **4** terga *sed* rga *ex corr.* **P** | sensim *ex* semsim **L** sensin **b** | recedet et **P** | **8** messe **p L P²** esse **b¹** ‖ **11** exsecr- **p** | side **P¹** | ambitione **L P b** habitatione (h **p²**) **p** | **12** quaeruntur **L P b** | aff- **L b** ‖ **13** quique **P b** | **14** locuntur *hic et* **17** **p P** loquuntur **L b** ‖ **16** *inter* ferre *et* ipsos *add.* se *supra vers.* **p²** | miserae **L¹** ‖ **17** ista **p** | paucoseruitus **p** | seruitute *(sed compendium supra alt.* e *eras. m. sec.)* tenentur **p** ‖ **19** *ante* autem *5 vel 6 litt. ras.* **b** | aduacationem **p** | **20** sollitudine **P** ‖ **21** quid nil **b** ‖ **22** zenonnes **p¹** | moderata et honesta **L P b** ‖ **23** tua] tuta *male Schweighaeuser. conferantur ep. 9, 19. 21, 2. 23, 6. 41, 6 ss.* | tergiuersaris] i *prior in ras.* **L** ‖ **24** circumspicias **P** *radendo fecit:* circum aspicias **p L P¹ b**

vitam propitiis dis, sed non sic, quomodo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt, ad hoc unum excusati, quod ista, quae urunt, quae excruciant, optantibus data sunt.

13 Iam inprimebam epistulae signum: resolvenda est, ut cum sollemni ad te munusculo veniat et aliquam magnificam vocem ferat secum, et occurrit mihi ecce nescio utrum verior an eloquentior. 'cuius?' inquis:
14 Epicuri, adhuc enim alienas sarcinas † adoro: 'nemo non ita exit e vita, tamquam modo intraverit.' quemcumque vis occupa, adulescentem senem medium: invenies aeque timidum mortis, aeque inscium vitae. nemo quicquam habet facti, in futurum enim nostra distulimus. nihil me magis in ista voce delectat quam
15 quod exprobratur senibus infantia. 'nemo' inquit 'aliter quam qui modo natus est exit e vita.' falsum est: peiores morimur quam nascimur. nostrum istud, non naturae vitium est. illa nobiscum queri debet et dicere: 'quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia ceterisque
16 pestibus: quales intrastis exite.' percepit sapientiam, si quis tam securus morietur quam nascitur: nunc vero trepidamus, cum periculum accessit, non animus

9 Epicuri] *fr. 495 Vs.* ‖ 15 *Epik. spruchs. 60 W.*

1 diis pLP b ‖ 2 bona P^1 ‖ 3 excusat *litt.* i *post* t *erasa* p | quae urunt pL quaerunt P^1 quae erunt b ‖ 5 epistolae LP | resoluendum p ‖ 6 sollempni p P b | minusculo p ‖ 8 nescis p | uereor P^1 | an] ///n (*fort.* i *rasa*) P^1 | inquis *ex* inquid *ut videtur* P inquid b ‖ 9 alienis *coni. Lipsius, at tunc* meas *addidisset Seneca, cf. ep. 23, 2* | adoro LP b adhoro *ut videtur* p^1 adfero p^2. adorno *Erasmus*, adgero *Buecheler*, adopto *ego comparans Ov. fast. IIII 880 Sen. ep. 13, 17, et adsentitur mihi G. Gemoll*, adaperio *C. Brakman coll. ep. 46, 1* ‖ 10 exiit p | quemcum (*om.* que) b ‖ 11 adhulescentem p^1 adul- P adol- Lb 12 inscium LP b insitum *corr. ex* insiccum *ut videtur* p ‖ 14 nihil enim me p ‖ 15 exprobatur P^1 ‖ 16 qui modo *Wolters:* quomodo pLPb | exiit p ‖ 18 nobis conqueri pLP b: *corr. Haase* ‖ 20 superstitutione p ‖ 21 percepit exite. b ‖ 22 qui p^1 | morietur p^2 morientur p^1 moritur L P b

nobis, non color constat, lacrimae nihil profuturae cadunt. quid est turpius quam in ipso limine securitatis esse sollicitum? causa autem haec est, quod in- 17
anes omnium bonorum sumus, † vitae laboramus. non enim apud nos pars eius ulla subsedit: transmissa est et effluxit. nemo quam bene vivat, sed quam diu, curat, cum omnibus possit contingere, ut bene vivant, ut diu, nulli. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum 1 XXIII
hiemps egerit, quae et remissa fuit et brevis, quam malignum ver sit, quam praeposterum frigus, et alias ineptias verba quaerentium? ego vero aliquid, quod et mihi et tibi prodesse possit, scribam. quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? huius fundamentum quod sit quaeris? ne gaudeas vanis. fundamentum hoc esse dixi: culmen est. ad summa 2
pervenit, qui scit, quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit; sollicitus est et incertus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet numquam illum 3
sperata deceperint. hoc ante omnia fac, mi Lucili: disce gaudere. existimas nunc me detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita summoveo, qui spes, dulcissima oblectamenta, devitandas existimo? immo contra nolo

4 sumus, usu vitae *Madvig, sed vitam frustra actam respici merito monet Buecheler. scripserim* vitae iactura (*vel* vitaeq. iactura) laboramus *coll. ep. 1, 1 dial. X 9, 1* ‖ 5 sedit **b** ‖ 6 et *om.* **b** | efluxit **L** | nemo enim quam **b** | curatur **L** ‖ 9 *inscr. ep. om.* **P b** *et sic in seqq. quod non iam adnotabo* | SALLVTEM p ‖ 10 tibi *supra vers.* p | cum *supra v.* **L** ‖ 11 hiems **LP** | fuit et **L** p^2 **P b** fuertit p^1 ‖ 13 ergo *corr.* **b** ‖ 16 quid **L** | si P^1 | siqueris **b** | gaudeas ≤ gaudeat **pLP b** ‖ 17 summam **P b** ‖ 18 quis scit **L** quid scit **P** ‖ 19 non *om.* **P** *sed perierit ras.* ñ | possit **L** | sollicitu est p^1 | prurita **b** ‖ 21 dificili p^1 ‖ 23 me nunc **b** | tibi malta p^1 multas tibi *sed adiecto transpositionis signo* **L** tibi multas **P b** ‖ 24 subm- p | dulcissima (-mas p^2) p | 25 oblectamenti p^2 |

tibi umquam deesse laetitiam. volo illam tibi domi nasci: nascitur, si modo intra te ipsum sit. ceterae hilaritates non implent pectus, frontem remittunt, leves sunt, nisi forte tu iudicas eum gaudere, qui ridet: animus esse debet alacer et fidens et super omnia
4 erectus. mihi crede, verum gaudium res severa est. an tu existimas quemquam soluto vultu et, ut isti delicati locuntur, hilariculo mortem contemnere, paupertati domum aperire, voluptates tenere sub freno, meditari dolorum patientiam? haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. in huius gaudii possessione esse te volo: numquam deficiet, cum
5 semel unde petatur inveneris. levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena adsidue plenius responsura fodienti.
haec, quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem, et quodcumque invecticium gaudium est, fundamento caret: hoc, de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est et quod plus
6 pateat introrsus. fac, oro te, Lucili carissime, quod unum potest praestare felicem: dissice et conculca ista, quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio vel ex alio, ad verum bonum specta et de tuo gaude. quid est autem hoc 'de tuo'? te ipso et tui optima parte. corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede quam

deuitandas (s *in ras. nescio qua m.* p) p**L b** deuitanda **P** | **2** modo **L P b** domu p^1 domus p^2 | caeterum p ‖ **3** inpl- **b** ‖ **5** supra **L P b** ‖ **6** rectus **P** | est an tu **L P b** est tantū p ‖ **7** isti delicati **L P** ista delictia (delicatitia p^2) p ipsi delicati **b** ‖ **8** loquuntur **b** | hilariculo p^1 **L P b** hilari oculo p^2 ‖ **9** apperire p | teneri p^1 ‖ **13** unde *om.* **P b** ‖ **15** ads- p L^1 ass- **P b** ‖ **16** uulgus Lp^2 **P b** uolgus p^1. *non repugnabo si quis* uolgus *recipiat* (*cf. ep. 67, 12*) *sed* uulgus uultu (*7*) *paene constanter archetypus* ‖ **17** inuenticium (-titium **L**) p **L**: *corr. Muretus, et* inuectitium *ex* **P b** *enotavit Lebègue* ‖ **18** locor p ‖ **21** unum te potest prestare **P b M** *fort. recte* | dissice *sic* p **L P b** ‖ **22** splendent Lp^2 **P b** plendeant p | promituntur p | ab alio uel ab alio p ‖ **24** de //uo *una litt. rasa* P^1 ‖ **25** corpus *sed duabus litt. erasis* p | etiam simul fieri **b**

magnam : vanas suggerit voluptates, breves, paenitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. ita dico : in praecipiti voluptas ad dolorem vergit, nisi modum tenuit. modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. veri boni aviditas tuta est. quid sit istud, interrogas, aut unde 7 subeat ? dicam : ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae et continuo tenore unam prementis viam. nam illi, qui ex aliis propositis in alia transiliunt aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurumve possunt suspensi et vagi ? pauci sunt, qui consilio 8 se suaque disponant, ceteri eorum more, quae fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. ex quibus alia lenior unda detinuit ac mollius vexit, alia vehementior rapuit, alia proxima ripae cursu languescente deposuit, alia torrens impetus in mare eiecit. ideo constituendum est, quid velimus, et in eo perseverandum.

Hic est locus solvendi aeris alieni. possum enim 9 tibi vocem Epicuri tui reddere et hanc epistulam liberare : 'molestum est semper vitam incohare.' aut si hoc modo magis sensus potest exprimi : 'male vivunt, qui semper vivere incipiunt.' 'quare ?' inquis, desi- 10

22 *Epic. fr. 493 Vs.*

1 uana p^1, sugerit p | breues penitendas **L P b** breui (breues *ut videtur* p^1) poenitendas p. brevi paen- *praefert Rossbach* ‖ 3 abituras **b** hab- p **L P** *sed expunxta* h **L** *erasa* **P** | voluptas stat, ad d. v. *ci. Madvig* ‖ 4 teneat **b** ‖ 5 uiri **L** P^1 **b** ‖ 6 quid **P b** quod p **L** *fort. recte* ‖ 2 subeas **b** | dicamus **L** | consiliis et rectis **L** ‖ 8 contentu **P** ‖ 9 ex *corr. ut videtur ex* et **P** ‖ 10 *post* nam illi *tres litt. erasae sunt in* p ‖ 11 transmituntur p ‖ 14 quae **L P** que **b** q *et una litt. erasa* p ui *supra* q p^2 ‖ 15 ex quibus alia p **P b** alia ex quibus **L** ‖ 17 *inter* proxima *et* ripe *una litt. erasa, sane* e p proxima eripae **L** proxima ripe **b** proxima erupe **P**. *non praestabit* proximae *vel* proxime ripae | cursus languescens *ci. G. Gemoll* ‖ 18 tor *(sed* rens *supra scr.* p^2) impetus p | inpetus **b** | ido p^1 ‖ 20 aleni **b** ‖ 21 et hanc **L P b** in hanc p | epistolam **L P** ‖ 22 inco are p^1 inchoare **L P b**

derat enim explanationem ista vox. quia semper illis inperfecta vita est. non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. id agendum est, ut satis vixerimus. nemo hoc putat, qui orditur cum
11 maxime vitam. non est quod existimes paucos esse hos: propemodum omnes sunt. quidam vero tunc incipiunt, cum desinendum est. si hoc iudicas mirum, adiciam quod magis admireris: quidam ante vivere desierunt quam inciperent. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXIIII 1 Sollicitum esse te scribis de iudicii eventu, quod tibi furor inimici denuntiat, existimas me suasurum, ut meliora tibi ipse proponas et adquiescas spei blandae. quid enim necesse est mala accersere, satis cito patienda cum venerint, praesumere ac praesens tempus futuri metu perdere? est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum.
2 sed ego alia te ad securitatem via ducam. si vis omnem sollicitudinem exuere, quicquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone, et quodcumque est illud malum, tecum ipse metire ac timorem tuum taxa: intelleges profecto aut non magnum aut non longum
3 esse, quod metuis. nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa aetas tulit. in quamcumque partem rerum vel civilium vel externarum memoriam miseris, occurrent tibi ingenia aut profectus

4 *post* nemo *duae vel tres litt. ras.* **b** | cum p **L P** *om.* **b** tum p^2 || 5 paneos esse os p^1 || 10 *cf. p. 73, 9 adn.* || 11 te esse p | de iudicii euentu **L P b** de iudici euentus p^1 de iudicis aduentu p^2. *fort. retinendum* iudici || 12 inimicum p^2 | et existimas **P b** | 13 ipse **P b M** ipsi p ipso **L** || 14 accersere . satis p**L** accersere (accessere **b**) et satis **P b** || 15 ·cito ≤ scio p scito **L P b** | pacienda p || 16 *post* stultum *supra vers.* et *add.* p^2 || 17 miseros se iam **b** || 18 aliã te ad securitam uiam **L** || 20 est *om.* **L** || 21 *post* ipse *iteratum* illud *sed exp.* **L** || 22 et intelleges p | intelliges **b** || 24 conl- **P** | illa p^1**L P b** alia p^2 | tullit p^1 | in quamcumque partem **P b** in (In p) quacumque partem (parte p^2) p^1 **L** || 26 occurrent **L P b** occurunt p^1 occurrunt p^2

aut inpetus magni. numquid accidere tibi, si damnaris, potest durius quam ut mittaris in exilium, ut ducaris in carcerem? numquid ultra quicquam ulli timendum est quam ut uratur, quam ut pereat? singula ista constitue et contemptores eorum cita, qui non quaerendi, sed eligendi sunt. damnationem suam Rutilius sic tulit, tamquam nihil illi molestum aliud esset quam quod male iudicaretur. exilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter: alter, ut rediret, rei publicae praestitit, alter reditum suum Sullae negavit, cui nihil tunc negabatur. in carcere Socrates disputavit et exire, cum essent qui promitterent fugam, noluit remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis et carceris. Mucius ignibus manum inposuit. acerbum est uri: quanto acerbius, si id te faciente patiaris! vides hominem non eruditum nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, poenas a se inriti conatus exigentem: spectator destillantis in hostili foculo dexterae stetit nec ante removit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus quam crudelitas ad inroganda: facilius Porsenna Mucio ignovit, quod voluerat

1 imp- **L P** | damneris p^2 ‖ 2 aut ducaris ⸗. quam ut d. *ci. Koch,* vel d. *Gertz. sed cf. ep. 50, 1* ‖ 3 ultra quicquam ulli **P** *m. recentior* ultra quicquam illi **L** P^1 **b** ultra quam illi p ‖ 4 ut (*ante* uratur) *om.* **b** ut *sed* t *a m. sec.* **P** ‖ 9 ater $\mathbf{b}^1$ ‖ 10 rei. p. **P b** p(ublicae) *om.* **L** | syllae p **L** | 11 carcerem **P b** *sed* m *rasa* **P** 12 permitterent p ‖ 14 mucius **b** mutius p **L** P^1 ‖ 15 aceruum $p^1 L^1$ 16 aceruius L^1 **P** | non (ñ) *bis* **b** ‖ 19 inriti p L^1 **b** *sed* r *supra* n *expunctam* L^2 irriti **P** | spextator p | destilantes (distilantis p^2) p^1 destillantis **L P** distillantis **b** ‖ 21 ignis *om.* **P b** | illinc *sed* nc *m. recentioris* **P** ‖ 22 in *om.* **b** ‖ 23 *ante* fortius *rasa* f **b** ‖ 24 adidroganda **P** ‖ 25 porsenna **L P b** persona p porsena **M**. *cf. ep. 66, 51 ubi* porsenna **V** porsina p. *item* porsina *cod. Nazarianus de benef. V 16, 5. VII 15, 2* | mutio **L P** | quem **P**

6 occidere, quam sibi Mucius, quod non occiderat. 'de-
cantatae' inquis 'in omnibus scholis fabulae istae sunt;
iam mihi, cum ad contemnendam mortem ventum fue-
rit, Catonem narrabis.' quidni ego narrem ultima illa
nocte Platonis librum legentem posito ad caput gladio? 5
duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat,
alterum ut vellet mori, alterum, ut posset. compositis
ergo rebus, utcumque componi fractae atque ultimae
poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut
7 occidere liceret aut servare contingeret. et stricto gla- 10
dio, quem usque in illum diem ab omni caede purum
servaverat: 'nihil' inquit 'egisti, fortuna, omnibus co-
natibus meis obstando. non pro mea adhuc sed pro
patriae libertate pugnavi, nec agebam tanta pertinacia,
ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam 15
deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in
8 tutum.' inpressit deinde mortiferum corpori vulnus.
quo obligato a medicis cum minus sanguinis haberet,
minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari
sed sibi iratus nudas in vulnus manus egit et gene- 20
rosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum
9 non emisit, sed eiecit. non in hoc exempla nunc con-
gero, ut ingenium exerceam, sed ut te adversus id,
quod maxime terribile videtur, exhorter. facilius autem
exhortabor, si ostendero non fortes tantum viros hoc 25
momentum efflandae animae contempsisse, sed quos-
dam ad alia ignavos in hac re aequasse animum for-
tissimorum, sicut illum Cn. Pompei socerum Scipionem,
qui contrario in Africam vento relatus cum teneri

1 mutius **L P** | occiderit **P b** ‖ 2 scolis **b** colis P^1 ‖ 3 iam p^2 tam p^1 t/m L^1 $t_{//}$ P^1 tu **b** | uentum] tuentum p^2 ‖ 4 quidnil *sed* l *erasa* **b** ‖ 7 conpositis **L b** ‖ 8 conponi **L b** | fracti p ‖ 9 *ante* ag. *duae tresve litt. rasae* **b** ‖ 12 conantibus *sed alt.* n *rasa* **P** ‖ 15 liberos beros p^1 ‖ 19 uirium **L P b** uiri p^1 uirilis p^2 | idem p **P b** ideest **L** ‖ 20 magnus p^1 | gerosum p^1 ‖ 21 illam *ut videtur* L^1 u *supra* a (*?*) L^3 ‖ 22 hinc congero **b** ‖ 25 exhorta-bor *sed* r *fin. exp. m. recentior* **L** exortabor P^1 ‖ 26 afflande p | quosdam *sed* s *ex corr.* **L** ‖ 28 gn p^2**P** gn. **b**

navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverberavit et quaerentibus, ubi imperator esset, 'imperator' inquit 'se bene habet.' vox haec illum parem ma- 10
ioribus fecit et fatalem Scipionibus in Africa gloriam
5 non est interrumpi passa. multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. 'imperator' inquit 'se bene habet.' an aliter debebat imperator, et quidem Catonis, mori? non revoco te ad historias nec ex om- 11
nibus saeculis contemptores mortis, qui sunt plurimi,
10 colligo; respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur: omnis ordinis homines suggerent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderint. mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil timendum
15 sit. securus itaque inimici minas audi. et quamvis 12
conscientia tibi tua fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, et quod aequissimum est, spera et ad id te, quod est iniquissimum, conpara. illud autem ante omnia memento, demere rebus tumultum
20 ac videre, quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile nisi ipsum timorem. quod vides accidere 13
pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris evenit: illi quos amant, quibus adsueverunt, cum quibus lu-

2 inperator *hic et in seqq.* **b** ‖ **3** uos **b** ‖ **4** non est gloriam *sed* gloriam *et* non *transpositionis signo notatis* **L** ‖ **5** interumpi p^1*?* interire p^2 | carthaginem **P b** cartaginem **L** chataginem p^1 ‖ **6** si bene P^1 ‖ **7** debebat *supra scr. m. recentior* **P** ‖ **8** mori *ex* modi *ut videtur corr.* **P** ‖ **11** langore **P** | quęrimus **L** | *post* homines *supra scr.* se p^2 ‖ **12** succurrent **P b** | aetates P^1 | *ante* aetatis *1 vel 2 litt. rasae* (*an* q. *?*) **b** ‖ **13** mortẽ **L** | praeciderint p^2 precederint p^1P^1 praecederunt *sed radendo* u *corr.* in i **b** praecederent *sed* i *supra* e *postremam expunctam* **L** praeciderunt ⫹ mortimenda p^1 ‖ **14** benefacto p | timendum p anteferendum **L** anteferendum timendum (timendumue **b**) **P b** *sed* timendum *punctis notavit m. recentior* **P**. ante (a te *Lipsius*) verendum *Gertz duce Lipsio* ‖ **15** itaque **L P b** atque p | audiet p **L** audies *sed* es *in ras. m. rec.* **P** audit et *(corr. m. 1)* **b** ‖ **16** conscientiam *primo* **b** | tua **L** tuam p^1 tutam p^2 | multi p ‖ **18** comp- **L** ‖ **19** ante *om.* P^1 ‖ **21** quo P^1 ‖ **23** illicos p^1

dunt, si personatos vident, expavescunt: non hominibus tantum, sed rebus persona demenda est et reddenda
14 facies sua. quid mihi gladios et ignes ostendis et turbam carnificum circa te frementem? tolle istam pompam, sub qua lates et stultos territas: mors es, quam nuper servus meus, quam ancilla contempsit. quid tu rursus mihi flagella et eculeos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata et mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? pone ista, quae nos obstupefaciunt. iube conticiscere gemitus et exclamationes et vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem: nempe dolor es, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. levis es, si ferre possum, brevis es, si ferre non possum.
15 haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti. sed an vere audieris, an vere dixeris, effectu proba. hoc enim turpissimum est, quod nobis obici solet, verba nos philosophiae, non opera tractare. quid, tu nunc primum tibi mortem inminere scisti, nunc exilium, nunc dolorem? in haec natus es. quicquid fieri
16 potest, quasi futurum cogitemus. quod facere te moneo, scio certe ⟨te⟩ fecisse: nunc admoneo, ut animum tuum non mergas in istam sollicitudinem. hebetabitur enim et minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. abduc illum a privata causa ad publicam. dic mortale

1 expauescunt *sed* ex *fuerat* et *ut videtur* **P** expasuescunt **b** ‖ 2 redenda **P** ‖ 3 suas **b** | ignis p^1 ‖ 5 sub qua tes p^1 sub qua stas p^2 | es *Lipsius:* est **pLPb** ‖ 7 aparatu **P** ‖ 9 extorquantur **P** | abtata **p** ‖ 10 paticul- p^1 | puni **b** ‖ 11 obstupe faciunt **b** contitescere **b** ‖ 13 *post* elisarum *habet* aceruitaonem (*in* acerationem *mutavit m. 2*) elisarum **P**, *sed lineolam subiecit m. recentior* | acerbitatem **b** aceruitatem p^1**LP** | es *Gertz:* est **pLPb** ‖ 14 stomahicus p^1 ‖ 16 est—est *libri: corr. Gertz. dubitat G. Gemoll* | breuis est *bis* **b** ‖ 17 uolũta **b** ‖ 18 uero (*ante* dix.) **b** ‖ 21 num p^2 *bis in hoc versu* | imminere **L** ‖ 22 num p^2 | hac **L** P^1**b** ‖ 24 scio certe te f. ς scio certe f. **pLP** si hoc uere f. **b** ‖ 25 mergas] mittiges **b** habitabitur P^1 habitatur **b** ‖ 26 exsurg- **L** | adduc **b**

tibi et fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioribus viribus denuntiabitur dolor: ipsae voluptates in tormenta vertuntur, epulae cruditatem adferunt, ebrietates nervorum torporem tremoremque, libidines pedum, manuum, articulorum omnium depravationes. pauper fiam: inter plures ero. 17 exul fiam: ibi me natum putabo, quo mittar. alligabor: quid enim? nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis mei pondus adstrinxit. moriar: hoc dicis, desinam aegrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. non sum tam ineptus, ut Epicu- 18 ream cantilenam hoc loco persequar et dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volvi nec saxum umeris Sisyphi trudi in adversum nec ullius viscera et renasci posse cotidie et carpi: nemo tam puer est, ut Cerberum timeat et tenebras et larvalem habitum nudis ossibus cohaerentium. mors nos aut consumit aut exuit. emissis meliora restant onere detracto, consumptis nihil restat, bona pariter malaque submota sunt. per- 19 mitte mihi hoc loco referre versum tuum, si prius admonuero, ut te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius aliud scribere, aliud sentire! memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere: cotidie morimur. co- 20 tidie enim demitur aliqua pars vitae, et tunc quoque, cum crescimus, vita decrescit. infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adulescentiam. usque ad

11 Epicur. *fr. 341 V.* ‖ 23 *ss. cf. ep. 4, 9. ep. 26, 4. 58, 23. 120, 18 dial. VI 21, 7*

2 potentioris ≤ *idque praefert Rossbach* ‖ 4 crudelit- **b** | aff- *ex* adf- L^3 | ebiet- **b** ‖ 5 *post* tremoremque *tres vel quatt. litt. ras.* **b** | ariculorum P^1 ‖ 7 natum *om.* **b** | putabo comittar p^1 ‖ 8 qui **b** 10 aegrotari **b** ‖ 12 catilenam P^1 ‖ 14 umeris p^1M humeris **L** humero *ex* humerũ *fecit* **P** humerum **b** ‖ 18 honire P^1 | consumtis **P** ‖ 19 summota (subm- **b**) sunt **L P b** submota submo sunt p ‖ 21 sed iam **L** ‖ 25 'procidere*?*' *Buecheler* | 25 *s.* cotidie enim **L P b** cotidie enim cotidie p ‖ 27 decrescitur p ‖ 28 adol- **b** adhul- p

hesternum, quicquid transît temporis, perît; hunc ipsum, quem agimus, diem cum morte dividimus. quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit, sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat: tunc ad illam pervenimus, sed diu veni-
21 mus. haec cum descripsisses quo soles ore, semper quidem magnus, numquam tamen acrior quam ubi veritati commodas verba, dixisti: 'mors non una venit, sed quae rapit, ultima mors est.' malo te legas quam epistulam meam. apparebit enim tibi hanc, quam timemus, mortem extremam esse, non solam.

22 Video quo spectes: quaeris, quid huic epistulae infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum utile. ex hac ipsa materia, quae in manibus fuit, mittetur aliquid. obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos, qui timent, et ait: 'ridiculum est currere ad mortem taedio vitae, cum genere vitae, ut currendum ad mortem esset,
23 effeceris.' item alio loco dicit: 'quid tam ridiculum quam adpetere mortem, cum vitam inquietam tibi feceris metu mortis?' his adicias et illud eiusdem notae licet, tantam hominum inprudentiam esse, immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem.
24 quicquid horum tractaveris, confirmabis animum vel ad mortis vel ad vitae patientiam. [aut] in utrumque

18 *Epicur. fr. 496 Vs.* ‖ 20 *ibid. fr. 498* ‖ 22 *ibid. fr. 497*

1 aesternum **L** sternum **P** | transiit ς | periit ς ‖ 3 sticilicidium p 4 quiquid **P** | 5 quae $\mathbf{P}^1$ ‖ 6 consummat **P b** consumat p consumit **L** | ad illa p, *fort.* p^1 ‖ 7 descripsises p descripsisses *sed* es *fin. in ras. m. sec. ut videtur* **P** | quod **b** ‖ 8 tamen maior *non bene Cornelissen* ‖ 9 commodas ς commendas **p L P b** | una *Muretus:* ultima **p L P b** ‖ 11 epistol- **L P** | adp- p ‖ 12 solum *ut videtur* $\mathbf{L}^1$ ‖ 13 quos expectes **L** | quaeris *om.* **b** huic epistulae **b** hec epistule p hic (huic **P**) epistolae **L P** ‖ 21 app- **b** $\mathbf{L}^3$ ‖ 22 metu mortis *om.* p | note *exp.* p ‖ 23 inmo **b** ‖ 24 quedam p | timorem **b** ‖ 26 penitentiam **P b** | aut (*mutatum ex* ad p^1 at **P b**) in utrumque enim monendi (monendi enim *voluit* $\mathbf{L}^2$) **p L P b**. *seclusi* aut *quasi iteratum ex syll. priore.* ad utrumq.

enim monendi ac firmandi sumus, et ne nimis amemus vitam et ne nimis oderimus. etiam cum ratio suadet finire se, non temere nec cum procursu capiendus est inpetus. vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupavit, libido moriendi. est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio, quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignavos iacentesque: illi contemnunt vitam, hi gravantur. quosdam subit eadem faciendi videndique satietas et vitae non odium sed fastidium, in quod prolabimur ipsa inpellente philosophia, dum dicimus: 'quousque eadem? nempe expergiscar dormiam, esuriam . . ., algebo aestuabo. nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia, fugiunt ac secuntur. diem nox premit, dies noctem, aestas in autumnum desinit, autumno hiemps instat, quae vere conpescitur; omnia sic transeunt ut revertantur. nihil novi facio, nihil novi video: fit aliquando et huius rei nausia.' multi sunt, qui non acerbum iudicent vivere, sed supervacuum. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via XXV

enim movendi *Schweighaeuser* ‖ **2** dderimus **P** ‖ **3** finire se *Madvig (cf. dial. VI 3, 3 Senecae patris controv. X 7):* finire sed **p L P b** | timere **b** | capiendum **b** ‖ **4** imp- **L P** | fugere *ex* fugire **L** ‖ **6** libidi $\mathbf{P}^1$ | **8** inclinati **p** | generosos *ex* generosus $\mathbf{p}^1$ ‖ **9** indolos *sed* e *supra* o *alt. expunctam* **p** | conr- **p** | iacentosque **P** ‖ **10** hi gr.] ingravantur **b** ‖ **11** uiuendique **P b** ‖ **12** quo **b** | prolabimur *ex* probabimur $\mathbf{p}^1$ | mpellente *sed* i *ante* m *supra scr. m. recentiore* **L** ‖ **13** dicimus *sed post* i *priorem una litt. rasa* **L** ‖ **14** esuriam **p L P b** esuriam satiabor ϝ. edam esuriam *scripsit Gertz.* esuriam fastidiam *ego proposui.* esuriam hauriam *O. Rossbach.* esuriam sitiam *minus bene C. Brakman. opus est membris inter se oppositis* **16** sequuntur **L b** | praemittit *sed* tit *exp. m. tertia ut videtur* **L** ‖ **17** auctumnum desinit auctumno **p** | hiems **L** emps $\mathbf{P}^1$ ‖ **18** conf$_{///}$icitur *una litt. rasa* **P** | transeuntur *sed* ur *eras.* **L** ‖ **20** nausia **p P b M** nausea *sed* i *supra* e *m. sec.* **L** | aceruum **p L** $\mathbf{P}^1$ ‖ **22** *cf. p. 73, 9 adn.*

eundum est: alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. utar libertate tota. non amo illum, nisi offendo. 'quid ergo?' inquis 'quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? respice aetatem eius iam duram et intractabilem. non potest refor- 5
2 mari: tenera finguntur.' an profecturus sim nescio. malo successum mihi quam fidem deesse. nec despe- 3 raveris etiam diutinos aegros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos et facere coegeris et pati. ne de altero quidem satis fiduciae ha- 10
beo, excepto eo, quod adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor, qui quamdiu in animo eius duraverit, aliquis erit bonae spei locus. cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui
3 veniat. nec ullum tempus adgrediendi fuit melius quam 15
hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. aliis haec intermissio eius inposuit: mihi verba non dat. exspecto cum magno faenore vitia reditura, quae nunc scio cessare, non deesse. inpendam huic rei dies et
4 utrum possit aliquid agi an non possit, experiar. tu 20
nobis te, ut facis, fortem praesta et sarcinas contrahe. nihil ex his, quae habemus, necessarium est. ad legem naturae revertamur: divitiae paratae sunt. aut gratuitum est, quo egemus, aut vile: panem et aquam natura de-

6 *cf. dial. XII 18, 8* ‖ 22 *Epicur. fr. 602 Us.*

1 eundem P^1 emendenda p ‖ 7 malo successum **L P b** malum successim (successum p^2) p^1 | fidem deesse **L P b** fidentlum *vel* fidendum esse p ‖ 8 etiam *supra vers.* **L** ‖ 9 cogeris **L** 10 de *om.* p | fidutie **b** ‖ 11 erubescis p *sed* is *in ras.* p^2 ‖ 13 ueteratio **P** uetera no/// (*rasa* n) **b** ‖ 14 ne/// (de *ut videtur eras.*) in **b** | ueniat sui *sed transpos. signo addito* **L** ‖ 15 fuerit *Gruterus* ‖ 16 interquiescit **L** iter qui escit p interquiescit **P** inter quiescit **b** | emendatos (u *supra* o L^2) similis **L** | Aliis ec p^1 18 expecto **P b M** | faenere P^1 | redditura *sed* d *priore erasa* **L** ‖ 19 cesare P^1 | imp- **P** | dies et utrum **L P b** dies in (a *supra* i *expunctam ut sit* an p^1) utrum p ‖ 21 facias **L P** *sed* s *supra* as **L** et sarcinas **L** et (*sed* et *exp. et supra scr.* non p^1) sarcinas p | contra hec nihil p ‖ 23 natura P^1 sunt **b** sint **p L** P^1 ‖ 24 quo egemus ς quod agemus (aegemus **P** *m. rec.* **b**) **p L b** P^1 *sed* d *erasa* **P** | aquam *sed* m *m. sec. ut videtur* **P**

siderat. nemo ad haec pauper est, intra quae quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat, ut ait Epicurus, cuius aliquam vocem huic epistulae involvam. 'sic fac' inquit 'omnia, tamquam spectet Epicurus.' prodest sine dubio custodem sibi inposuisse et habere, quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tamquam sub alicuius boni viri ac semper praesentis oculis, sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias, quaecumque facies, tamquam spectet aliquis: omnia nobis mala solitudo persuadet. cum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam 6 tui reverentia, licebit dimittas paedagogum: interim aliquorum te auctoritate custodi, aut Cato ille sit aut Scipio aut Laelius aut talis, cuius interventu perditi quoque homines vitia supprimerent, dum te efficis eum, cum quo peccare non audeas. cum hoc effeceris, et aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere, quod idem suadet Epicurus: 'tunc praecipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba.' dissimilem te fieri multis oportet. dum tibi tutum non est ad te recedere, circumspice singulos: nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse quam secum.

4 *Epicuri fr. 211 Vs.* ‖ 19 Epicurus] *fr. 209 Vs.*

2 cludit **b** ‖ 4 epistolae **LP** | inuoluamus **L** | tanquam **b** | 5 spectat p ‖ 6 qua respicias p quemquem respicias **b** ‖ 9 occulis **b** ‖ 11 sollicitudo p ‖ 13 reuerentiam **L** ‖ 14 auctoritate sed *ut litt.* tate *legi iam non possint* **b** | *inter* aut *et* scipio *tres litt.* (sit *suspicatur Chatelain*) *erasae in* p ‖ 15 aut talis cuius *Herm. Disselbeck et Buecheler:* aut alicuius (aliquius p^1) p**L** aut cuius **P b**. aut alius cuius *coni. Chatelain* ‖ 16 homines *sed* i *supra* e p^1 | supprimerentur p. *vix tamen melius quod voluit* p^1 perditi quoq. hominis vitia supprimerentur. *certe* supprimerent (subpr- **b**) **LP b M** | efficis[a] *supra scr. m. antiqua* **P** | coram quo *Muretus aliique immerito* ‖ 17 alica p^1 ‖ 18 tui esse tuis esse *sed infra* tuis esse *ducta linea* p ‖ 20 turbam **b** ‖ 21 tibi tuum non p ‖ 22 est *Muretus:* sit p**L P b M**. oportet, dum tibi tutum sit ad te recedere. circumspice *P. Thomas* | ad te *sed* d *erasa* **L** singuulos p

'tunc praecipue in te ipse secede, cum esse cogeris in turba': si bonus vir, si quietus, si temperans. alioquin in turbam tibi a te recedendum est: istic malo viro propius es. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXVI 1 Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. aliud iam his annis, certe huic corpori, vocabulum convenit, quoniam quidem senectus lassae aetatis, non fractae, nomen est: inter decrepitos me numera et extrema 2 tangentis. gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo aetatis iniuriam, cum sentiam in corpore. tantum vitia et vitiorum ministeria senuerunt: viget animus et gaudet non multum sibi esse cum corpore. magnam partem oneris sui posuit. exultat et mihi facit controversiam de senectute. hunc ait esse florem 3 suum. credamus illi: bono suo utatur. ire in cogitationem iubet et dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiae debeam, quid aetati, et diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim, †prodesse habiturus. †ad qui si nolim quidquid non

6 Modo dic.] *epist. 12*

1 praecipue **P b** precipue **L** praepraecipue (prae *compendiose bis scr.*) p ‖ 2 turbam **b** | es *aut post* vir *inseri volunt aut* post temperans. *praeoptarim illud* ‖ 3 te p **L** ante **b** *fort. etiam* **P** *olim, ubi nunc* a te *sed* te *in ras. a m. rec.* | male P^1 ‖ 4 proprius est p^1 *sed* t *erasa* ‖ 5 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 6 me senectutis *sed post* me *una litt.* (*puto* e) *erasa* **L** meae senectutis p ‖ 7 posme p | aliut p ‖ 8 is amnis caerte p ‖ 11 tangentes *ex* -is *fec. m. recentior* **P** | te *om.* p ‖ 13 uitiorūministeria p^1 *id compendio* m *litterae eraso corr. in* uitiorum inisteria *vel potius* misteria ‖ 15 honeris p**P** ‖ 16 agit **b** ‖ 17 in *om.* p ‖ 18 iubet **LPb** iubat p a *mutavit in* e *fort.* p^2. lubet *P. Thomas* | despicere **b** *ex* dispicere L^3 ‖ 19 morum] monrem p | sapientiam **b** | qui (d *supra vers.* L^3) **L** ‖ 20 queno limus p ‖ 21 prodesse (s *alt. supra vers.* p^1) habiturus. adquisi nolim quidquid non posse e me gaudeo (*corr. ex* gaudere p^1) p prodesse habiturus adqui (d *in* t *corr.* L^3 atqui **P b**) si nolim quicquid (//////quid **P**) non posse me gaudeo

posse me gaudeo. quae enim querella est, quod incommodum, si quidquid debebat desinere, defecit? 'incommodum summum est' inquis 'minui et deperire et ut proprie dicam, liquescere. non enim subito inpulsi ac prostrati sumus: carpimur. singuli dies aliquid subtrahunt viribus.' ecquis exitus est melior quam in finem suum natura solvente dilabi? non quia aliquid mali ⟨est⟩ ictus et e vita repentinus excessus, sed quia lenis haec est via, subduci. ego certe, velut adpropinquet experimentum et ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me observo et adloquor: 'nihil est' inquam 'adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. levia sunt ista et fallacia pignora animi multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. non timide itaque conponor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis de me iudicaturus sum, utrum loquar fortia an sentiam, numquid simu-

5 vide quae collegimus in ep. 24, 20

(gaudebo L^3) **L P b**. *emendandis verbis desperatis vel supplendis non magis par sum quam alii.* quae nolim, pro peste habiturus (*sc.* animus) aequi, si nolim quicquam non posse me gaudere *ci. Madvig,* quae nolim, pro eo habiturus ac si nolim, quidquid non posse me gaudeo *P. Thomas* proinde habiturus atque si nolim, quidquid non posse me gaudeo *A. I. Kronenberg* | 1 querela (quaer- **L**) **L P b** ‖ 2 sic **b** | quicquid **L P b** | debebat *Fickert et Madvig:* debeat p **L P b** | desinire **b** | deficit p^1 ‖ 3 et (*ante* deperire) *om.* p ‖ 4 propie P^1 **b** ‖ 5 carpimus p^1 ‖ 6 uiribus *om.* **b** | ecquis (*ut coniecit Madvig*) *vel* Ec quis *cod. Wirceburg. teste O. Rossbachio:* hec quis p et quis **L P b** ‖ 7 suum **P b** suũ *ex corr.* L^3 suam *corr.* p | soluentem *sed* m *erasa* **L** | delabi p L^1 **P b** dil- L^3 | aliquid mali ic tus (ictus **L** P^1**b**) et euita (e uita **L**) rep. excessus (excelsus **b**) p **L P b**. *non erit cur scribas* aliquid mali est citus e vita ac rep. exc., *quamquam* mali est citus et e uita *enotatur ex codice Rehdigerano et aliis.* aliquid mali continet e vita rep. exc. *prop. Madvig* ‖ 8 qui alienus hec p ‖ 9 ueled **P** v *supra scr. m. sec.* ‖ 10 et ille laturus *om.* **P** ‖ 11 me *om.* **b** | adlocor p adloquor L^1 alloquor L^3 **P b** ‖ 13 ista et fallacia ∽ ista (et *supra scr.* L^3) fallacia **L P b** iste fallicia p ‖ 14 lenicidiis *primo* p lenocinus **b** | quid ∽ quod p **L P b** | morte p ‖ 15 creditus **b** | conponar *scr. Haase* ‖ 16 strophiis *ex* strophis L^3 | fucgis p ‖ 17 locar *corr. ex* locor **p** | ac **b**

latio fuerit et mimus, quicquid contra fortunam iactavi
6 verborum contumacium. remove existimationem hominum: dubia semper est et in partem utramque dividitur. remove studia tota vita tractata: mors de te pronuntiatura est. ita dico: disputationes et litterata conloquia et ex praeceptis sapientium verba collecta et eruditus sermo non ostendunt verum robur animi. est enim oratio etiam timidissimis audax: quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages. accipio condicionem,
7 non reformido iudicium.' haec mecum loquor, sed tecum quoque me locutum puta. iuvenior es: quid refert? non dinumerantur anni. incertum est, quo loco te mors expectet: itaque tu illam omni loco expecta.
8 Desinere iam volebam et manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra et huic epistulae viaticum dandum est. puta me non dicere, unde sumpturus sum mutuum: scis cuius arca utar. expecta me pusillum, et de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: 'meditare mortem' vel
9 si commodius sit transire ad deos. hic patet sensus: egregia res est mortem condiscere. supervacuum forsitan putas id discere, quod semel utendum est. hoc est ipsum, quare meditari debeamus: semper discendum

19 Epicurus] *fr. 205 V.*

1 mimus ⊆ minimus p minus **L P b** ‖ 3 utraque **P** ‖ 4 tracta **L P b** ‖ 5 liter- p ‖ 6 conl- *in* coll- *corr.* **L** coll- **P** ‖ 8 timidis **P** timidissimus **b** ‖ 9 conditionem **L P b** ‖ 10 locor p ‖ 12 dinumeratur (*sed* n *supra* a p^1) animi p | *ante* inc. *una vel duae litt. rasae* **b** | quo *om.* p quod *sed* d *erasa* **b** ‖ 13 expectet **L** exspectaet p pe///tet **P** spectet **b** | que *om.* **b** | in omni p. *cf. ep. 28, 5* ‖ exspecta p | 14 disinere **P** | expectabat p **P b** ‖ 15 sed — (16) dandum est *om.* **b** | confidenda p | aera (*pro* sacra) *coni. Madvig* | epistolae **L** aepistolae **P** ‖ 17 me tuum p^1 | utar *sed* i *erasa post* u **L** ‖ 18 pusillum **L P** pulsillum p^1 **b** pussillum p^2 ‖ 19 commodauit P^1 **b** *ipsius Senecae esse v.* vel si — deos *monet Buecheler* ‖ 20 si *om.* **P** commodius **L** commodantis (*?*) p *fortasse* commodabit p^1 | ad deos *O. Rossbach:* at (ad **L** p^2 **P b**) nos p **L P b** ad diuos *Haase* | 21 condicere *sed* s *post* i *supra scr.* p^1 ‖ 22 dissere P^1 | quod p **M** quo **L P b** | putandum p

est, quod an sciamus, experiri non possumus. 'medi- 10
tare mortem': qui hoc dicit, meditari libertatem iubet.
qui mori didicit, servire dedidicit. supra omnem po-
tentiam est, certe extra omnem. quid ad illum carcer
5 et custodia et claustra? liberum ostium habet. una est
catena, quae nos alligatos tenet, amor vitae, qui ut non
est abiciendus, ita minuendus est, ut si quando res exiget,
nihil nos detineat nec inpediat, quo minus parati simus,
quod quandoque faciendum est, statim facere. VALE.

10 SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

'Tu me' inquis 'mones? iam enim te ipse monuisti, 1 XXVII
iam correxisti? ideo aliorum emendationi vacas?' non
sum tam inprobus, ut curationes aeger obeam, sed
tamquam in eodem valitudinario iaceam, de communi
15 tecum malo conloquor et remedia communico. sic ita-
que me audi, tamquam mecum loquar. in secretum
te meum admitto et te adhibito mecum exigo. clamo 2
mihi ipse: 'numera annos tuos, et pudebit *te* eadem
velle, quae volueras puer, eadem parare. hoc denique
20 tibi circa mortis diem praesta: moriantur ante te vitia.
dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas: non
venturae tantum, sed praeteritae nocent. quemadmodum
scelera etiam si non sint deprehensa cum fierent, solli-
citudo non cum ipsis abît: ita inprobarum voluptatum
25 etiam post ipsas paenitentia est. non sunt solidae, non
sunt fideles: etiam si non nocent, fugiunt. aliquod po- 3

1 experire p ‖ 3 dicit P^1 **b** | dedidicit *ex* dedicit *corr.* P^2 didicit p **L b** ‖ 4 carcer *sed* c *altera supra scr.* **L** ‖ 5 hostium p **P b** | 6 adl- p ‖ 7 minuendum **b** ‖ 8 cominus P^1 | simus *ex* sumus **L P** sumus p **b** | 9 stim **P** ‖ 10 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 12 correxesti **P** | adeo *mavult R. Volkmann* | emendatione P^1 **b** ‖ 13 impr- **L P** | obeam *sed* o *supra rasuram* p ‖ 15 conlocor p collocor **P** | remedio **L** 18 mihi **L P b** mi (*corr. ex* me) p | te *add. P. Thomas* ‖ 21 turpidas **L** | luendas *Pincianus:* leundas **P** leuandas **L b** leuaturas (*fort.* leuatuilas p^1) p ‖ 22 nocent **L P b** non cient p^1 *sed corr.* ‖ 23 sunt **L P b** | depreensa p ‖ 23 scelerum *Io. Mueller* ‖ 24 abiit p abit **L M** † habet *in marg.* **L** habit (*sed* h *rasa*) **P** habiit **b** | impr- **P**

tius bonum mansurum circumspice. nullum autem est,
nisi quod animus ex se sibi invenit. sola virtus prae-
stat gaudium perpetuum, securum : etiam si quid obstat,
nubium modo intervenit, quae infra feruntur nec um-
4 quam diem vincunt.' quando ad hoc gaudium pervenire
continget ? non quidem cessatur adhuc, sed festinetur.
multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam,
ipse laborem tuum inpendas, si effici cupis. delega-
5 tionem res ista non recipit. aliud litterarum genus
adiutorium admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra
fuit dives. et patrimonium habebat libertini et in-
genium : numquam vidi hominem beatum indecentius.
huic memoria tam mala erat, ut illi nomen modo
Vlixis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos
tam bene [noverat] quam paedagogos nostros novimus.
nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed
inponit, tam perperam tribus quam ille Troianos et
Achivos persalutabat. nihilominus eruditus volebat
6 videri. hanc itaque conpendiariam excogitavit : magna
summa emit servos, unum, qui Homerum teneret, alte-
rum, qui Hesiodum; novem praeterea lyricis singulos
adsignavit. magno emisse illum non est quod mireris :
non invenerat, faciendos locavit. postquam haec fa-
milia illi conparata est, coepit convivas suos inquie-
tare. habebat ad pedes hos, a quibus subinde cum
peteret versus, quos referret, saepe in medio verbo ex-
7 cidebat. suasit illi Satellius Quadratus, stultorum di-

1 cir circumspice p ‖ 3 quod **b** ‖ 6 festinatur p **L P b**: *corr. Gronovius* ‖ 8 imp- **P** | delegationem **P** *m. recentior* deligationem p **L P**^{1} **b** ‖ 9 aliut **P**^{1} | liter- p ‖ 10 admittat **P** ‖ 11 habebit p **P**^{1} 12 incedentius **b** ‖ 13 ut *erasum* **P** ‖ 14 excederet **L b** | achillis *sed* ac *ex* hanc *radendo factum* **P** | priani **b** ‖ 15 noverat *tollendum esse vidit Gronovius* ‖ 16 nomenculator **L** ‖ 17 troianos (i *erasa* **P**) **L**^{2} **P b** troianus p **L**^{1} ‖ 18 achianos **b** ‖ 19 comp- **L** | 20 emit *sed* t *supra vers.* **L** *terminatio* it *a m. recentiore* **P** | homerum *sed* h *supra scr.* **L** h *om.* **b** ‖ 21 lyricis *ex* lir- **L**^{2} lycis **P**^{1} ‖ 22 magnum p ‖ 23 inuerat **b** ‖ 24 comp- **P** ‖ 25 sub indicum p ‖ 26 quod **b** | referet p **P**^{1} ‖ 27 divitio *in* diuitium *corr.* **b**^{1}

vitum adrosor, et quod sequitur, adrisor, et quod duobus his adiunctum est, derisor, ut grammaticos haberet analectas. cum dixisset Sabinus centenis milibus sibi constare singulos servos: 'minoris' inquit 'totidem scrinia emisses'. ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. idem Satellius illum hortari coepit, ut luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. cum Sabinus respondisset: 'et quomodo possum? vix vivo', 'noli, obsecro te' inquit 'istuc dicere: non vides, quam multos servos valentissimos habeas?' bona mens nec commodatur nec emitur. et puto, si venalis esset, non haberet emptorem. at mala cotidie emitur. 8

Sed accipe iam quod debeo et vale. 'divitiae sunt ad legem naturae conposita paupertas.' hoc saepe dicit Epicurus aliter atque aliter: sed numquam nimis dicitur, quod numquam satis discitur. quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. VALE. 9

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Hoc tibi soli putas accidisse et admiraris quasi rem novam, quod peregrinatione tam longa et tot locorum varietatibus non discussisti tristitiam gravitatemque mentis? animum debes mutare, non caelum. licet vastum traieceris mare, licet, ut ait Vergilius noster, 'terraeque urbesque recedant': sequentur te, quocumque perveneris, vitia. hoc idem querenti cuidam So- 1 XXVI 2

11 *s. Sall. Bell. Iug. 35, 10 comparat Brakman* ‖ 14 *cf. Epicur. fr. 477 Vs.* ‖ 23 *cf. Hor. epist. I 11, 27* ‖ 24 Vergilius] *Aen. III 72* terraeq. urbesq. recedunt. *cf. Sen. epist. 70, 2*

2 derisor P b *ex* dirisor L dirisor p | grammatos b ‖ 3 analectos P millibus p b ‖ 4 minores p ‖ 5 tetidem P^1 | scrinea L | tamen L P b tantum p ‖ 7 ortari p b hortare L^1P^1 ‖ 8 grati///lem (a *erasa*) P ‖ 10 te *om.* b ‖ 13 at] a P^1 b | malo b ‖ 14 debet P | et *in ras.* P^2 ‖ 15 comp- L ‖ 17 quod—discitur b | satis dicitur L ‖ 18 inculanda b ‖ 19 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 21 loquorum *primo* P ‖ 22 discusisti P^1 ‖ 24 uirgilius L P b ‖ 25 quoque P^1 ‖ 26 idem L M *sed una litt. ante* idem *erasa* L ibidem p P^1 b | quaerenti L b

crates ait: 'quid miraris nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? premit te eadem causa, quae expulit.' quid terrarum iuvare novitas potest? quid cognitio urbium aut locorum? in inritum cedit ista iactatio. quaeris quare te fuga ista non adiuvet? tecum fugis. onus animi deponendum est: non ante
3 tibi ullus placebit locus. talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Vergilius noster vatis inducit iam concitatae et instigatae multumque habentis in se spiritus non sui: 'bacchatur vates, magnum si pectore possit excussisse deum.' vadis huc illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit, sicut in navi onera inmota minus urgent, inaequaliter convoluta citius eam partem, in quam incubuere, demergunt. quicquid facis, contra te facis et motu ipso
4 noces tibi: aegrum enim concutis. at cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet: in ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo conloceris, hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. magis quis veneris quam quo, interest, et ideo nulli loco addicere debemus animum. cum hac persuasione vivendum est: 'non sum uni angulo natus,
5 patria mea totus hic mundus est.' quod si liqueret tibi, non admirareris nil adiuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras. prima

1 *cf. Sen. epist. 104, 7* ‖ 8 Verg.] *Aen. VI 78 s.*

1 peregrinationis prodese p^1 ‖ 2 cir///cumferas *una litt. rasa* **P** | premit *ex* promit **L** ‖ 3 quae *sed* ae *a m. sec.* **P** | que pulit **p** | iurare **b** ‖ 4 irritum *ex* inr- **L** | cadit **S**. *cf. Sen. Phaed. 182 L. epist. 78, 3* ‖ 7 ibi **b** | abitum **p** animum **b** ‖ 8 uirgilius **L P b** ‖ 9 concitatae et instigatae *e corr.* P^2 concitatam et instigatam **p L b** concitata/// et instigata P^1 | habentes **p** ‖ 10 bachatur **L b** ‖ 11 excussise **p** ‖ 13 minum (*in fin. lin.*) surgent **p** ‖ 14 citius eam **L P b** titius enim **p** ‖ 15 te *om.* **p** ‖ 16 istuc **L** P^1 **b M** *fort. recte* ‖ 17 iocunda L^1 **b** iucunda P^1 ‖ 19 conloceris (l *supra* n *expunctam* L^2) **L P b** cum loceris **p** ‖ 20 quanquo **b** ‖ 21 adicere **p** ‖ 22 uni *sed* u *erasa* **L** ‖ 23 hic est mundus **b** | liquerit **p** ‖ 24 admireris P^1 **b** | nil **p P b** nihil **L** | adiuuare P^1 | regionem P^1 ‖ 25 qua P^1 | migras *sed* s *in ras. m. rec.* **P**

enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. nunc ⟨non⟩ peregrinaris, sed erras et ageris ac locum ex loco mutas, cum illud, quod quaeris, bene vivere, omni loco positum sit. num quid tam turbidum fieri 6
potest quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. sed si liceat disponere se, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam. nam ut loca gravia etiam firmissimam valitudinem temptant, ita bonae quoque menti necdum adhuc perfectae et convalescenti sunt aliqua parum salubria. dissentio ab 7
his, qui in fluctus medios eunt et tumultuosam probantes vitam cotidie cum difficultatibus rerum magno animo conluctantur. sapiens feret ista, non eliget, et malet in pace esse quam in pugna. non multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. 'triginta' inquit 'tyranni Socraten circumsteterunt nec 8
potuerunt animum eius infringere.' quid interest, quot domini sint? servitus una est. hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est.

Tempus est desinere, sed si prius portorium sol- 9
vero. 'initium est salutis notitia peccati.' egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus. nam qui peccare se nescit, corrigi non vult: deprehendas te oportet, antequam emendes. quidam vitiis gloriantur: tu existimas 10
aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? ideo quantum potes, te ipse coargue, inquire in te; accusatoris primum partibus fungere,

3 *cf. Hor. epist. I 11, 29* ‖ 21 *Epicur. fr. 522 Vs.*

1 crederis p^1 ‖ 2 nunc non *Schweighaeuser:* Nunc p **L b** non *in ras.* **P** *m. rec. cf. ep. 104, 16 extr.* | set p | agris $\mathbf{P}^1$ ‖ 4 fingi *ci. P. Thomas* ‖ 5 si *supra vers.* **L** ‖ 9 necdum perfectae et adhuc conv. *P. Thomas* ‖ 10 dissensio **b** ‖ 11 *fort.* is | fructus **b** | in fluctibus eunt p ‖ 13 ferret p ‖ 14 malet *e* mall- *radendo corr.* **P** mallet p **L b** | pigna p ‖ 15 proiectisse **b** | rixando $\mathbf{P}^1$ ‖ 16 inquid p inquis **L P b** | socraten **L P M** socratē **b** socratem p 17 quod $\mathbf{P}^1$ **b** ‖ 18 docemini **P** | sunt **b** ‖ 20 si *om.* **L** | portarium p **L P b** ‖ 21 notitiae p ‖ 23 depre endas p | oportet *om.* p | 25 cogita p ‖ 26 loconaminantur p | argue p

deinde iudicis, novissime deprecatoris. aliquando te offende. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXIX 1 De Marcellino nostro quaeris et vis scire, quid agat. raro ad nos venit, non ulla alia ex causa quam quod audire verum timet, a quo periculo iam abest. nulli enim nisi audituro dicendum est. ideo de Diogene nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt et obvios monuerunt, dubitari solet, an hoc facere 2 debuerint. quid enim, si quis surdos obiurget aut natura morbove mutos? 'quare' inquis 'verbis parcam? gratuita sunt. non possum scire, an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. spargenda manus est. non potest 3 fieri, ut non aliquando succedat multa temptanti.' hoc, mi Lucili, non existimo magno viro faciendum: diluitur eius auctoritas nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare; non est ars, quae ad effectum casu venit. sapientia ars est: certum petat, eligat profecturos, ab is, quos 4 desperavit, recedat, non tamen cito relinquat et in ipsa desperatione extrema remedia temptet. Marcellinum nostrum ego nondum despero. etiamnunc servari potest, sed si cito illi manus porrigitur. est quidem periculum, ne porrigentem trahat: magna in illo ingenii vis est, sed iam tendentis in pravum. nihilominus adibo hoc

2 offendi p ‖ 3 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 4 marcilino **b** ‖ 5 agatur p | non ulla p**L b** n///ulla **P** ‖ 9 dubitari — (10) debuerint *om.* **b** ‖ 10 surdo $\mathbf{P}^1$ ‖ 13 ammoneo **P** *ut mox* (14) amm- ‖ 14 spargenda manus est (*sic* p**L P b**). *nisi vulgaris locutio est, scripserim* spargendum plena manu est | potes *in fine vers.* p ‖ 16 estimo **b** ‖ 17 nec apud eos habet satis **L** ‖ 18 Sagitarius p ‖ 19 ferire p**L P b** *sed* fieri $\mathbf{p}^1$ | 20 ueniunt p ‖ 21 profecturos *sed* e *ex* u *ut videtur corr. et* c *supra vers. add.* **L** | is p his **L P b** ‖ 22 relinquatur p | sed (*pro* et) *ci. Pincianus* ‖ 23 temptat p ‖ 26 trahatur p ‖ 27 tendens *Wolters* | nihilominus *sed* i *postremam ex* o *corr.* **L**

periculum et audebo illi mala sua ostendere. faciet quod solet: advocabit illas facetias, quae risum evocare lugentibus possunt, et in se primum, deinde in nos iocabitur. omnia, quae dicturus sum, occupabit. scrutabitur scholas nostras et obiciet philosophis congiaria, amicas, gulam. ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula. ostendet mihi M. Lepidi philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat. hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. de cuius secta cum quaereretur, Scaurus ait: 'utique Peripateticus non est'. de eodem cum consuleretur Iulius Graecinus, vir egregius, quid sentiret, 'non possum' inquit 'tibi dicere; nescio enim, quid de gradu faciat', tamquam de essedario interrogaretur. hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent quam vendunt, in faciem ingeret. constitui tamen contumelias perpeti: moveat ille mihi risum, ego fortasse illi lacrimas movebo, aut si ridere perseverabit, gaudebo tamquam in malis, quod illi genus insaniae hilare contigerit. sed non est ista hilaritas longa. observa: videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere et acerrime rabere. propositum est adgredi illum et ostendere, quanto pluris fuerit, quom multis minoris videretur. vitia eius etiam si non excidero, inhibebo. non

1 pediculum **P**^{1} ‖ 3 *non praeferam* vel *aut* et lug. ‖ 4 iucabitur p | occupabit **P b** *ex* occupauit **L**^{2} occupauit p | scritabitur p ‖ 5 scolas **L P** | schola/// nostra/// **b** | cogiaria **b** | congiria amicas gulamus p ‖ 6 mihi aliud in adhulterio p ‖ 7 ostendit p | *'quidam habebat* Marci Lepidi' *Erasmus ed. sec. p. 117* mihi p m̄ **L** . . M. **b** · m · **P**. lepidum *omnes. Lepidum supra (ep. 4, 7) memoratum intellegit Buecheler cum Grutero* ‖ 9 adhedendas (adhedente *fort.* p^1) p ‖ 10 squarus **b**^{1} ‖ 11 consulaeretur *aut* consuleretur *mutata priore* e *ex* a **L** | grecinus **L P b** ‖ 13 de gradum p ‖ 15 quid philosophiam p | neclexissent p | quam uendunt *om.* p ‖ 16 constui **b** ‖ 17 ille *ex* illis **b**^{1} *ut videtur* ‖ 18 gaudeo **P b** ‖ 19 in male sanis *coni. Wolters* | hilare *quidam liber Erasmi:* uitare **p L** euitate **P** euitare **b** | contegerit p | 21 accerrime rebere p ‖ 23 quū (quom *Rossbach*) *Erasmus*^{2}: quam **p L P b** | minoris] meroris **b**

desinent, sed intermittent. fortasse autem et desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem graviter adfectis
9 sanitatis loco est bona remissio. dum me illi paro, tu interim, qui potes, qui intellegis, unde quo evaseris, et ex eo suspicaris, quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste. numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. nonne videatur stultus, si quis multitudinem eo loco timeat, per quem transitus singulis est? aeque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. sic istuc natura disposuit: spiritum tibi tam unus eripiet quam unus dedit.

10 Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remisisses. sed ne ego quidem me sordide geram in finem aeris alieni et tibi quod debeo, inpingam. 'numquam volui populo placere. nam quae ego scio, non probat
11 populus: quae probat populus, ego nescio.' 'quis hoc?' inquis, tamquam nescias, cui imperem: Epicurus. sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. quis enim placere populo potest, cui placet virtus? malis artibus popularis favor quaeritur. similem te illis facias oportet. non probabunt, nisi agnoverint. multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris quam qualis aliis. conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest.

11 *Epicur. fr. 187 Vs.*

1 sed **L M** si p **P b** ‖ 2 affectis **b** ‖ 5 intelligis *ex* -ges *corr.* **b** unde p **P b** uade *sed ut incerta sit* **a**, *fort. mutata ex* n **L n** *supra* **a** *expunctam add.* **L**^{2} ‖ 6 conpone **b** | mors est uos p 7 adtolle p attole **b** ‖ 8 nonne *sed* o *ex corr.* **L** ‖ 9 multitudine (*om.* eo loco) timeat p ‖ 10 singuulis p ‖ 12 istud **P** *m. rec.* **b** ‖ 14 remisisses **L** remisises p remississes **P** remississes **b** ‖ 15 *post* ne *aliquid rasi* **b** *fuerit* nec ‖ 16 inpinguam **P** ‖ 19 tanquam nescies p | imperem **L P b** imperim p. imputem *Rossbach,* t. nescias, aes cui imperem *Buecheler* ‖ 21 academici istoici p achademici sthoici **L** ‖ 22 potes. cui p ‖ 23 facies **P** 24 adgnouerint p ‖ 25 calis aliis p ‖ 26 nisi turpium (*om.* turpi — amor) **P**^{1}

quid ergo illa laudata et omnibus praeferenda artibus 12
rebusque philosophia praestabit? scilicet ut malis tibi
placere quam populo, ut aestimes iudicia, non numeres,
ut sine metu deorum hominumque vivas, ut aut vincas
mala aut finias. ceterum, si te videro celebrem secun-
dis vocibus vulgi, si intrante te clamor et plausus,
pantomimica ornamenta, obstrepuerint, si tota civi-
tate te feminae puerique laudaverint, quidni ego tui
miserear, cum sciam, quae via ad istum favorem ferat?
VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. III EXPLICIT
INCIPIT LIB. IIII.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, 1 XXX
aetati obluctantem. sed iam plus illum degravat quam
quod possit attolli: magno senectus et universo pon-
dere incubuit. scis illum semper infirmi corporis et
exsucti fuisse. diu illud continuit et, ut verius dicam,
continuavit: subito defecit. quemadmodum in nave, 2
quae sentinam trahit, uni rimae aut alteri obsistitur,
ubi plurimis locis laxari coepit et cedere, succurri non
potest navigio dehiscenti: ita in senili corpore aliqua-
tenus inbecillitas sustineri et fulciri potest. ubi tam-

3 *ante* populo *duae litt. erasae* **b** | hestimes p est- **b** || 4 dei uel deorum **b** daeorum *sed* a *exp.* **L** || 5 finies **L** | celebre **L** | secundis *fecit erasis nescio quibus litt.* **P** || 7 et (*ante* pantom.) **p** *om.* **L P b M** | obstrepuerunt **b** || 8 te *om* **b** | quidni **L** quid **p** | tui **L P b** tibi **p** || 10 VALE *om.* **p** || 11—13 SAENECCAE AD LVCILIVM LIB. III EXPLICIT. INCIPIT LIB. IIII **p** SENEC AD LVCILIVM LIBER TERTIVS EXPLICIT | INCIPIT LIBER QVARTVS *rubr.* **L** *om.* **P b**. *cf. p. 73, 9 adn.* || 14 *initium epistulae usque ad* obluc *litt. uncialibus exaratum est in* **L** | uidquassum aetatu aetati obluctantem **p** *inde* quassum aetate, aetati obluctantem *Chatelain* || 16 adt- **p** || 19 continiauit **p** concinnauit **L P b**: *corr. Buecheler* | deficit **p** || 20 q. sentinam P^1 sentine **p** | 21 laxare cepit **p** | sciccurri non potes nauigio **p** || 22 item in senilli **p** || 23 inbecillitate p^1 *sed corr.*, inbecillitatis **b** | sustinere **p** | tamquam **L P b** quam **p**

quam in putri aedificio omnis iunctura diducitur, et dum alia excipitur, alia discinditur, circumspiciendum
3 est, quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est. hoc philosophia praestat, in conspectu mortis hilarem et in quocumque corporis habitu fortem laetumque nec deficientem, quamvis deficiatur. magnus gubernator et scisso navigat velo, et, si exarmavit, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. hoc facit Bassus noster et eo animo vultuque finem suum spectat, quo
4 alienum spectare nimis securi putares. magna res est, Lucili, haec et diu discenda, cum adventat hora illa inevitabilis, aequo animo abire. alia genera mortis spei mixta sunt: desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos videbatur oppressura deposuit; mare quos hauserat, eadem vi, qua sorbebat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. huic uni intercedi non potest. nullo genere homines mollius
5 moriuntur sed nec diutius. Bassus noster videbatur mihi prosequi se et conponere et vivere tamquam superstes sibi et sapienter ferre desiderium sui. nam de morte multa loquitur et id agit sedulo, ut nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis; non magis in ipsa quicquam
6 esse molestiae quam post ipsam. tam demens autem est, qui timet, quod non est passurus, quam qui timet, quod

1 deduc- **b** ‖ 2 illa discinditur **L** ‖ 3 bas tamen p ‖ 4 hunc (*sc.* animum) *P. Thomas* ‖ 5 ⟨esse⟩ et *G. Gemoll* | forte (m *erasa*) **b** | la^{u}//tumq; (u *m. recentiore*) **P** ‖ 6 dedeficiatur p ‖ 7 sciso p**P**^{1} ‖ 8 ad *om.* p | facit **L** fiat p ‖ 9 quo p **P b** an quo **L** ‖ 10 spectare **L P b** exspecre p | secure *ex* -ri *corr.* **L** *m. sec.* ‖ 13 moribus p | incerdium p ‖ 14 tuto deposuit *Gertz* | mere p ‖ 15 auxera p auserat **P**^{1} | *post* ui *una vel duae litt. rasae* (ui *opinatur Lebègue*) **b** | eicit **L** | incolomes p **L** ‖ 16 perituri **P b** *primo* **L** periture p ‖ 17 huic uni **L P b** uhic p ‖ 18 mallius p ‖ 19 nec certius *Gertz*, *sed vide ep. 24, 20 extr.* | basses p | uidebantur p ‖ 20 prosequisse p | comp- **P** ‖ 21 ferret **L** ‖ 22 ait **L** | sedelo **P**^{1} ‖ 24 ipsam *sed* m *erasa* **P** ‖ 25 demens] ^{a}mens *sed* a *m. recentiore* **P** | tam demens, ait, est *Gertz*

non est sensurus. an quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentiatur, ea sentiatur? 'ergo' inquit 'mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum.' haec ego scio et saepe dicta et saepe 7
dicenda, sed neque cum legerem, aeque mihi profuerunt, neque cum audirem iis dicentibus, qui negabant timenda, a quorum metu aberant: hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, cum loqueretur de morte vicina. dicam enim quid sentiam: puto fortiorem esse 8
eum, qui in ipsa morte est quam qui circa mortem. mors enim admota etiam inperitis animum dedit non vitandi inevitabilia. sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum adversario praestat et errantem gladium sibi adtemperat. at illa, quae in propinquo est utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quae est rarior nec potest nisi a sapiente praestari. liben- 9
tissime itaque illum audiebam quasi ferentem de morte sententiam et qualis esset eius natura velut propius inspectae indicantem. plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis revixisset et in morte nihil mali esse narraret expertus: accessus mortis quam perturbationem adferat, optime tibi hi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem et viderunt et receperunt. inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. 10
is ait tam stultum esse, qui mortem timeat, quam qui senectutem. nam quemadmodum senectus adulescentiam sequitur, ita mors senectutem. vivere noluit, qui mori

quisquam hoc **P b** quisquis hoc *sed* hoc *supra vers.* p¹ quisquam aut **L** | f//turum **P¹** | credidit p ‖ **4** haec **L P b** ec p ‖ **6** iis *Gertz:* his *sed* h *in ras.* **P** diis p **L b** | *post* negabant *add.* dicentes, *dein exp.* ‖ **9** enim *ed. Mentel.:* etiam p **L P b** | eum esse p ‖ **11** impeditis **P¹** imperitis **b** ‖ **12** neuitabilia **P** | timidissimum p ‖ **13** gladium sibi adtemperat **L P b** sibi gladium sibi adtemptatur p ‖ **14** que in pronquo p ‖ **15** desiderat *sed* esi *in ras. m. tertia* **L** | lentem **L** ‖ **16** prestare p ‖ **18** propius inspecte (-tae **P**) **L P b** propitius expectae *sed supra* ex *add.* ins *m. prima* p ‖ **21** accecus p ‖ **22** aff- **P b** | obtime p **P** ‖ **24** nodecipi *sed* d *facta ex* r p | noluit *sed* n *ex corr.* **L** ‖ **25** his p ‖ **26** adulesc- **P** adolesc- **L b** adhules- p

non vult. vita enim cum exceptione mortis data est; ad
hanc itur. quam ideo timere dementis est, quia certa
11 expectantur, dubia metuuntur. mors necessitatem ha-
bet aequam et invictam. quis queri potest in ea con-
dicione se esse, in qua nemo non est? prima autem pars
est aequitatis aequalitas. sed nunc supervacuum est na-
turae causam agere, quae non aliam voluit legem no-
stram esse quam suam: quicquid conposuit, resolvit, et
12 quicquid resolvit, conponit iterum. iam vero si cui con-
tigit, ut illum senectus leniter emitteret non repente
avolsum vitae, sed minutatim subductum: o ne illum
agere gratias dis omnibus decet, quod satiatus ad re-
quiem homini necessariam, lasso gratam perductus est.
vides quosdam optantes mortem, et quidem magis quam
rogari solet vita. nescio utros existimem maiorem nobis
animum dare, qui deposcunt mortem an qui hilares eam
quietique opperiuntur, quoniam illud ex rabie interdum
ac repentina indignatione fit, haec ex iudicio certo tran-
quillitas est. venit aliquis ad mortem iratus: mortem
venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam
13 diu composuerat. fateor ergo ad hominem mihi carum
ex pluribus me causis frequentius venisse, ut scirem,
an illum totiens eundem invenirem, numquid cum cor-
poris viribus minueretur animi vigor. qui sic cresce-
bat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum
laetitia, cum septimo spatio palmae adpropinquant.

1 ad hanc itur **L P b** adhuc iturus p ‖ 4 inuictamus. quis p | quaeri **L** queri// *fort.* s *erasa* **b** | condicione cesse esse p ‖ 5 prima enim ς ‖ 8 quidquid *utroque loco* p | comp- p **L P** | resoluit et **L** reuoluit et p ‖ 9 componit (conp- p) p **L** conposuit **P b** ‖ 10 leniter ς leuiter p **L P b** ‖ 11 auolsum p auulsum **L P b** | one *ex* om *corr.* p^1 | illum p P^1 **b** ille **L** ‖ 12 dis **P** diis p **L b** | debet **L P b** ‖ 13 gradu **L** ‖ 14 optantis p ‖ 15 rogari *sed* ri *m. recentior in ras.* **P** | utrum **P** ‖ 16 deposuerunt **b** ‖ 17 operiuntur **L** operiuntur **P b** opperiantur p ‖ 19 iratus mortem ς iratus morti p **L P** mortis b^1 ‖ 20 quid se illum (quid ullum p^1) diu p ‖ 21 composuerat (conp- **b**) **L P b** composuerunt p | eorgo (eargo? *corr.*) ad hominemihi p ‖ 22 uenise p ‖ 23 toties **L** | corporis p **L** *ex* corporib; *corr.* P^1 corporibus **b** ‖ 26 spetio p

dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens, pri- 14
mum sperare se nullum dolorem esse in illo extremo
anhelitu; si tamen esset, habere aliquantum in ipsa bre-
vitate solacii. nullum enim dolorem longum esse, qui
magnus est. ceterum succursurum sibi etiam in ipsa
distractione animi corporisque, si cum cruciatu id fieret,
post illum dolorem se dolere non posse. non dubitare
autem se, quin senilis anima in primis labris esset nec
magna vi distraheretur a corpore. 'ignis, qui alentem
materiam occupavit, aqua et interdum ruina extinguen-
dus est: ille, qui alimentis deficitur, sua sponte subsi-
dit.' libenter haec, mi Lucili, audio non tamquam nova, 15
sed tamquam in rem praesentem perductus. quid ergo?
non multos spectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi,
sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem ve-
niunt sine odio vitae et admittunt illam, non adtrahunt.
illud quidem aiebat tormentum nostra nos sentire opera, 16
quod tunc trepidamus, cum prope a nobis esse credimus
mortem. a quo enim non prope est, parata omnibus
locis omnibusque momentis? 'sed consideremus' inquit
'tunc, cum aliqua causa moriendi videtur accedere,
quanto aliae propiores sint, quae non timentur.' hostis
alicui mortem minabatur, hanc cruditas occupavit. si 17
distinguere voluerimus causas metus nostri, inveniemus
alias esse, alias videri. non mortem timemus, sed co-

1 *Epicur. fr. 503* Vs.* ‖ 17 *Epicuri fr. 503* Vs.*

1 quidem *om.* **b** ‖ 3 haberet p **L P b** *sed* t *erasa* **P** | 4 solacii **P** solatii p **L b** | *ante* enim *una litt. rasa* **b** | dolorem *sed* em *fecit ex* um est **b** ‖ 5 ipsa (*ex* ipso) distractionem anime p ‖ 7 se dolore **b** ‖ 9 alentem *Cornelissen:* ualentem *libri* ‖ 10 exst- p ‖ 11 difficitur P^1 | subdit **L** ‖ 13 in re praesente **L** ‖ 14 nō̲ **L** | multis P^1 | expectaui p ‖ 15 apud meabent p ‖ 16 adtrahunt *libri sed* d *exp. et* t *super add. m. sec.* **L** ‖ 17 illū P^1 *supra scr.* e *m. recentior* | alebat *sed* l *ex* i *radendo fecit* **P** alebat p **L b** ‖ 18 tunc *om.* p | credimus p credidimus *sed* di *prius exp. m. sec.* **L** credidimus **P b** ‖ 19 prope non **P b** | est parata **L P b** est trepidami parata p ‖ 21 causam horiendi p ‖ 22 propiores (propior essint **P**) **P b** propriores p **L** ‖ 23 si] sed P^1 ‖ 25 aliis P^1 | esse alias *om.* **P b**

gitationem mortis. ab ipsa enim semper tantundem absumus. ita si timenda mors est, semper timenda est.
18 quod enim morti tempus exemptum est? sed vereri debeo, ne tam longas epistulas peius quam mortem oderis. itaque finem faciam. tu tamen mortem ut numquam timeas, semper cogita. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXI 1 Agnosco Lucilium meum: incipit, quem promiserat, exhibere. sequere illum impetum animi, quo ad optima quaeque calcatis popularibus bonis ibas: non desidero maiorem melioremque te fieri quam moliebaris. fundamenta tua multum loci occupaverunt: tantum effice, quantum conatus es, et illa, quae tecum in animo
2 tulisti, tracta. ad summam sapiens eris, si cluseris aures, quibus ceram parum est obdere: firmiore spissamento opus est quam in sociis usum Vlixem ferunt. illa vox, quae timebatur, erat blanda, non tamen publica, at haec, quae timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. praetervehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes, surdum te amantissimis tuis praesta: bono animo mala precantur. et si esse vis felix, deos ora, ne quid tibi
3 ex his, quae optantur, eveniat. non sunt ista bona, quae in te isti volunt congeri: unum bonum est, quod beatae vitae causa et firmamentum est, sibi fidere. hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor et in eorum numero habitus, quae neque bona sunt neque

3 exsumptum p ‖ 4 epistolas L P ‖ 5 numquam] ñ P 6 Vale *om.* b ‖ 7 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 9 inp- p ‖ 11 moriebaris P^1 12 tua multum loci L P b tua *(sed mutatum in* tum *m. pr.)* loci p 13 quonatus P^1 ‖ 14 summa b sic cluseris L ‖ cluxeris P^1 ‖ 15 cerem p ‖ 17 ad P^1 ‖ 18 una p ‖ 19 circumsonatur p. te circumsonat *Aem. Baehrens, cf. p. 106, 6* ‖ preteruehere L P praeter uehere b praeter uere p ‖ 20 insidiose L ‖ urbis p ‖ 21 male P b ‖ 23 obt- p P ‖ eueniat b eueniant p L P *sed* n *alt. exp.* L ‖ 24 in te isti] inistius b ‖ isti p P iste L ‖ 26 est p L P b sit *in marg.* L

mala. fieri enim non potest, ut una ulla res modo mala sit, modo bona, modo levis et perferenda, modo expavescenda. labor bonum non est. quid ergo est bonum? laboris contemptio. itaque in vanum operosos culpaverim. rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint minusque sibi vinci ac strigare permiserint, adprobabo et clamabo: 'tanto melior, surge et inspira et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera'. generosos animos labor nutrit. non est ergo, quod ex illo vetere † parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: et in totum iam per maxima acto viro turpe est etiamnunc deos fatigare. quid votis opus est? fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta virtus est, turpia, quibus malitia coniuncta est. quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est, nihil atrum, nisi quod tenebras habet aut aliquid in se traxit obscuri, quemadmodum sine adiutorio ignis nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta et turpia virtutis ac malitiae societas efficit. quid ergo est bonum? rerum scientia. quid malum est? rerum imperitia. ille prudens atque artifex pro tempore quaeque repellet aut eliget. sed nec quae repellit timet,

1 ut (qut p) una ulla p **L M** *recte.* ut una **P b** ‖ **2** perferenda **P b** proferenda p **L** ‖ **3** non *om.* **b** ‖ **6** stringare *sed* n *erasa* p strigare *sed in marg.* ł stringere **L** ‖ **7** adprobabo *Haase:* adprobator p admirabor **L P b** | surge et (surget et P^1 **b**) inspira] *contra Hauptii dubitationes (opusc. II p. 323) traditam scripturam defendit Aem. Thomas Herm. XXVIII p. 303 adn. 2* ‖ **8** exupera **b** | generosus animus p ‖ **9** labor p **L** *sed duabus litt. post* labor *erasis* p | nutriit p | ex illo (illi p^1) uetere parentum p **L P b** *addere solent* voto *post* vetere, *malim* ex illo voto vetere p. *aut* exemplo vetere p. *cum Bucchelero.* ex illo vetere parentum tuorum more eligas *C. Brakman* ‖ **10** tuorum *suspectat G. Gemoll, tu vide ep. 32, 4. 60, 1 Pers. II 31 ss.* | quid p P^1 **b** quod **L** *et m. recentiore* **P** | quid (*ante* optes) *libri sed* quod **P** *m. rec.* ‖ **14** turpis esquibus p turbida quibus **b** | **16** aliquid ex in **P** ‖ **17** sine *om.* **b** ‖ **18** nihil *om.* p | acre **b** | frigidūsta honestia p ‖ **19** malicia societas efficitur p ‖ **20** inp- p | impericia rerum **b** ‖ **22** elegit p | nec quae ⊆ quae (que p) nec p **L P b.** *fort.* sed quae repellit nec timet nec | repellet *ex* repellit p

nec miratur quae elegit. si modo magnus illi et in-
victus animus est. summitti te ac deprimi veto. labo-
7 rem si non recuses. parum est: posce. 'quid ergo?'
inquis 'labor frivolus et supervacuus et quem humiles
causae evocaverunt. non est malus?' non magis quam
ille. qui pulchris rebus inpenditur. quoniam animi est
ipsa tolerantia. quae se ad dura et aspera hortatur ac
8 dicit: 'quid cessas? non est viri timere sudorem.' huc
et illud accedat. ut perfecta virtus sit. aequalitas ac
tenor vitae per omnia consonans sibi. quod non potest
esse. nisi rerum scientia contingit et ars. per quam hu-
mana ac divina noscantur. hoc est summum bonum.
quod si occupas. incipis deorum socius esse. non sup-
9 plex. 'quomodo' inquis 'isto pervenitur?' non per Poe-
ninum Graiumve montem nec per deserta Candaviae,
nec Syrtes tibi nec Scylla aut Charybdis adeundae sunt,
quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio:
tutum iter est. iucundum est, ad quod natura te in-
struxit. dedit tibi illa. quae si non deserueris. par deo
10 surges. parem autem te deo pecunia non faciet: deus

1 elegit b helegit p eligit L P *ex* elegit L | illi b ille p L P inuinctus p | 2 submitti p | te *om.* P | 3 quid ergo ⁊: quis ergo p L P quis b | 4 fribolus p fri ulus (o *supra scr. m. rec.*) P | supervacuus et quem *scripsi:* superuacuus est quem p L P b. *interrogandi signum ponunt vulgo post* superuacuus. *ego interlocutori continuavi v.* quem — malus. *cf. ep. 47. 15. 59. 17* ‖ 5 uocauerunt p L P b: *corr. Haase* | 6 inpenditur *sed* n *altera erasa* L inpeditur p impeditur P b *sed* n *supra* e P *m. recentior* | quoniam magni animi est *non apte Madvig* | 8 huc L huic p P b | 9 accedat *ex* accedit *corr.* L | accedat. nperfecta b | 11 contingit *fortasse ex* contingit *corr.* p | asper L | 12 noscantur *etiam* L *sed* a *exp. et super add.* u L | 13 occupns b | daeorum L | sotius p | subplex p | 14 iste b | poeninum *sic* p L b apenninum P | 15 gragiumue L | 16 *post* scylla *una litt. rasa in* L | carridis b ‖ 17 procutratiunculae p procurantiunculae L P b *sed* c *alt. ex* d *ut videtur rudendo fecit* P | 18 tutun b | iocundum L b *sed supra* o *aliquid rasi* L | 19 par deo *e corr.* P *m. recentior* per deos p L b | in deos *fere* P¹ | 20 autem deo (*om.* te) p *fortasse recte cf. ep. 48, 11*

nihil habet. praetexta non faciet: deus nudus est. fama non faciet nec ostentatio tui et in populos nominis dimissa notitia: nemo novit deum, multi de illo male existimant, et inpune. non turba servorum lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. ne forma quidem et vires beatum te facere possunt: nihil horum patitur vetustatem. quaerendum est, quod non 11 fiat in dies eius, quoi non possit obstari. quid hoc est? animus, sed hic rectus, bonus, magnus. quid aliud voces hunc quam deum in corpore humano hospitantem? hic animus tam in equitem Romanum quam in libertinum, quam in servum potest cadere. quid est enim eques Romanus aut libertinus aut servus? nomina ex ambitione aut ex iniuria nata. subsilire in caelum ex angulo licet. exurge modo 'et te quoque dignum finge deo'. finges autem non auro vel argento: non potest ex hac materia imago deo exprimi similis; cogita illos, cum propitii essent, fictiles fuisse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Inquiro de te et ab omnibus sciscitor, qui ex ista 1 XXXII regione veniunt, quid agas, ubi et cum quibus moreris. verba dare non potes: tecum sum. sic vive, tamquam quid facias auditurus sim, immo tamquam visu-

16 *Vergili verbum Aen. VIII 364 plenius relatum epist. 18, 12*

1 daeus *sed* a *expuncta* **L** ‖ 2 in populis p ‖ 3 demissa **P** | ł lis *in margine* **L** *ad* illo *spectans ut videtur* ‖ 4 turbae **L** ‖ 5 per] et *primo* **P** | portantius **L** | deum $\mathbf{P}^1$ **b** ‖ 8 *ante* patitur *add.* non **P** *m. recentior* | uetustemus querendum p | quod *ex* quid *corr.* **L** ‖ 9 fiet p | quoi *Opsopoeus:* quo p **P b** qui **L** | quid p quod *sed* i *super addita m. sec.* **L** ‖ 12 tam **L P b** tuam p ‖ 13 enim *om.* **P b** | eques ẽ. aut **L** eques · r · aut **P b** equesir aut p ‖ 15 aut (*om.* ex) iniuria **L** aut in iniuria **P b** | subsilere p | ex angulu **L** et angelo p ‖ 16 exsurge **L P** ‖ 17 uel p **L** aut **P b** non **M** ‖ 18 immago p | deo p **L P b M**. *non video cur praeferatur* dei ‖ 20 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 21 de te *vel* in te ς: a te p **L P b** ‖ 23 potes *sed* t *post* s *erasa* **L** | tam quid $\mathbf{P}^1$

rus. quaeris quid me maxime ex iis, quae de te audio, delectet? quod nihil audio, quod plerique ex his, quos
2 interrogo, nesciunt quid agas. hoc est salutare, non conversari dissimilibus et diversa cupientibus. habeo quidem fiduciam non posse te detorqueri mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. quid ergo est? non timeo, ne mutent te, timeo, ne inpediant. multum autem nocet etiam qui moratur, utique in tanta brevitate vitae, quam breviorem inconstantia facimus aliud eius subinde atque aliud facientes initium. didu-
3 cimus illam in particulas ac lancinamus. propera ergo, Lucili carissime, et cogita quantum additurus celeritati fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris ac fugientium premere vestigia. fit hoc, premeris: accelera et evade, perduc te in tutum et subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, nihil sibi, in possessione beatae vi-
4 tae positum, quae beatior non fit, si longior. o quando illud videbis tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris et crastini neglegens ut in summa tui satietate! vis scire, quid sit, quod faciat homines avidos futuri? nemo sibi contigit. optaverunt itaque tibi alia parentes tui: sed ego contra omnium tibi eorum contemptum opto, quorum

1 iis p his **L P b** *fort.* is ‖ 5 torqueri (tor queri **b**) **P b** ‖ 6 circueat **b** ‖ 7 te timeo *sed* o *fort. m. sec.* **P** | inpedient p impediant **b** ‖ 9 constantia P^1 ‖ 10 ded- **b** ‖ 11 propter ea ergo **P** ‖ 12 kar- **b** | et *rasura ut videtur periit* **P** | additurus *sed* d *alt. exp. m. sec.* **L** ‖ 13 fu^{e}ris *supra scr.* e *m. sec.* **L** | ^{in}staret **L** | equitantem **L** ‖ 15 adcelera **L b** *sed* d *exp. et* c *super add.* L^2 | et *om. sed ante* euade *unam litt.* (*fort.* d) *erasit* **P** ‖ 16 pulcra p ‖ 17 securum p **L** *sed* am *ut videtur ex* um *corr. m. tertia* **L** ‖ 18 inniti sibi *pro* nihil sibi (*sc.* expectare) *frustra Gronovius* ‖ 19 quo beatior **P** | sit *ex* fit *radendo mutavit* **P** ‖ 20 an te p ‖ 21 neclegens p neglegens **L** P^1 negligens **b P** *m. recentior* ‖ 22 ut *Gertz:* et p **L** *om.* **P b** | satietatem **L** | quid sit *om.* p ‖ 23 quid P^1 | omines p^1 contingit ≤ ‖ 24 obtauerunt p. optaverint *Gertz* | aliena *P. Thomas* ‖ 25 obto p **P** | corum p

illi copiam. vota illorum multos conpilant, ut te locupletent. quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens tandem resistat et certa sit, ut placeat sibi et intellectis veris bonis, quae, simul intellecta sunt, possidentur, aetatis adiectione non egeat. ille demum necessitates supergressus est et exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Desideras his quoque epistulis sicut prioribus 1 XXXIII adscribi aliquas voces nostrorum procerum. non fuerunt circa flosculos occupati: totus contextus illorum virilis est. inaequalitatem scias esse, ubi quae eminent, notabilia sunt. non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota silva surrexit. eiusmodi vocibus referta 2 sunt carmina, refertae historiae. itaque nolo illas Epicuri existimes esse: publicae sunt et maxime nostrae. sed *in* illo magis adnotantur, quia rarae interim interveniunt, quia inexpectatae, quia mirum est fortiter aliquid dici ab homine mollitiam professo. ita enim plerique iudicant. apud me Epicurus est et fortis, licet manuleatus sit. fortitudo et industria et ad bellum prompta mens tam in Persas quam in alte cinctos cadit. non est ergo quod exigas excerpta et repetita: conti- 3 nuum est apud nostros quicquid apud alios excerpitur. non habemus itaque ista ocliferia nec emptorem decipimus nihil inventurum, cum intraverit, praeter illa,

1 comp- **L** ‖ 3 ut uagis **L P b** ut gis p ‖ 5 ueris *Erasmus*^{2}: uerbis p **L P b** ‖ simul ut *sed* ut *insertum m. sec.* **L** ‖ 7 necessitatis **b** | actoratus **P**^{1} ‖ 9 *cf. p.73, 9 adn.* ‖ 10 epistolis **L P** ‖ 11 asscribi **b L** ‖ 13 ubique **L** ‖ 14 admirationi **P b** ammirationi **L** admiratione p | eadem p ‖ 16 refer *(quinque litt. rasae)* te istorie p ‖ 17 et cum maxime *van der Vliet* | maximae **L** ‖ 18 in *suppl. Erasmus*^{1}. *an* sed ex illo*?* | interim *secl. Muretus* ‖ 19 inexspectatae *aut* insperatae ϵ inspectate (-tae **P**) p **L P b** ‖ 21 et *secludi voluit Koch non recte* ‖ 22 manu beatus p ‖ 24 ex certa **b** ‖ 26 oclifera **P**^{1} **b u** *supra* **c** *scr.* **P** *m. recentior*

quae in fronte suspensa sunt. ipsis permittimus, unde
4 velint sumere exemplaria. puta nos velle singulares sententias ex turba separare: cui illas adsignabimus? Zenoni an Cleanthi an Chrysippo an Panaetio an Posidonio? non sumus sub rege: sibi quisque se vindicat. apud 5
istos quicquid Hermarchus dixit, quicquid Metrodorus, ad unum refertur. omnia quae quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu et auspiciis dicta sunt. non possumus, inquam, licet temptemus, educere aliquid ex tanta rerum aequalium multitudine. 'pauperis 10
est numerare pecus.' quocumque miseris oculum, id tibi occurret, quod eminere posset, nisi inter paria legeretur.
5 quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. res geritur et per lineamenta sua 15
ingenii opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. nec recuso, quo minus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres: non est formonsa, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa, cuius universa facies admirationem partibus singulis abstulit. 20
6 si tamen exegeris, non tam mendice tecum agam, sed plena manu fiet: ingens eorum turba est passim iacentium, sumenda erunt, non colligenda. non enim excidunt, sed fluunt. perpetua et inter se contexta sunt. nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc et 25

10 *Ovidi est met. XIII 823* ‖ 19 *cf. Horatius in sat. I 2, 92* o crus, o bracchia!

2 exemplar *Muretus* | uelles ingulam res sententias p ‖ 3 adsignabimus P b adsignauimus p L ‖ 4 ancleanti L chrysppo | P¹ | possidonio p L P b | sum P ‖ 6 quidquid p hermarcos p hermarchus L hermarcus P b | metotdorus b ‖ 9 posumus b ‖ 12 possit L ‖ 13 summatam P¹ summatum b¹ | degestare P¹ ‖ 14 ingenium L ‖ 15 res geritur p L P b. res seritur *prop. Madvig.* per partes igitur *C. Brakman. sed verum nondum repertum est* | liniamenta p L P b ‖ 17 cominus b | menbra p ‖ 18 homine *ex* homini L | formosa L P b ‖ 21 tam mendice p P *sed* i *ex* a *radendo fecit* P tamen indice *sed* en *erasum*, in *super add. m. sec.* L tamen dicet b ‖ 22 manus p P ‖ 25 dubitą̊ b¹ | qui b

extrinsecus auscultantibus. facilius enim singula insidunt circumscripta et carminis modo inclusa. ideo 7
pueris et sententias ediscendas damus et has quas Graeci chrias vocant, quia conplecti illas puerilis animus potest, qui plus adhuc non capit. certi profectus viro captare flosculos turpe est et fulcire se notissimis ac paucissimis vocibus et memoria stare: sibi iam innitatur. dicat ista, non teneat. turpe est enim seni aut prospicienti senectutem ex commentario sapere. 'hoc Zenon dixit': tu quid? 'hoc Cleanthes': tu quid? quousque sub alio moveris? impera et dic, quod memoriae tradatur. aliquid et de tuo profer. omnes itaque istos, num- 8
quam auctores, semper interpretes sub aliena umbra latentes, nihil existimo habere generosi, numquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. memoriam in alienis exercuerunt. aliud autem est meminisse, aliud scire. meminisse est rem commissam memoriae custodire. at contra scire est et sua facere quaeque nec ad exemplar pendere et totiens respicere ad magistrum. 'hoc dixit Zenon, hoc Cleanthes.' aliquid inter te inter- 9
sit et librum. quousque disces? iam et praecipe. quid est quare et audiam, quod legere possum? 'multum' inquit 'viva vox facit.' non quidem haec, quae alienis verbis commodatur et actuari vice fungitur. adice nunc 10

5 *cf. Heinrici summar. ed. Steinmeyer althochd. gloss. III p. 62, 22*

2 carminis **P** *m. recentior* carmini p **L** P^1 **b** ‖ 4 conplecti **L P** *ex* conpleti *corr.* b^1 completi p ‖ 5 quia *Muretus* | non capit certi profectus. uiro *distinguebant ante Madvigium* ‖ 8 sciat ista *mavult Wolters, sed videatur v. 20* | teneatur p ‖ 10 hoc cleanthes **b** hoc cleantes **L** P^1 h *supra scr.* P^2 ocleantes *sed* h *supra lineam post* t p ‖ 11 sub alio merebis? et ipse impera *van der Vliet* | et impera **P b** | memoria p **P** ‖ 15 in *om.* p ‖ 18 et *seclusit Madvig, defendit Rossbach* ‖ 19 exemplare **P** exemplari **b** | totiēs *sed lineola addita manu tertia* **L** ‖ 20 cleantes **L** chleantes p ‖ 21 disces **L** dices p P^1 **b** | quid est quare et *scripsi:* quid est et quare p quidem quod ar te **L** quid est quare (qua **b**) **P b** ‖ 22 possim **L** ‖ 23 inquis (s *in ras.* P^1 *ut videtur*) **P** | non p **P b** num **L** | quidem] quid est **b** ‖ 24 auctuari **b**

quod isti, qui numquam tutelae suae fiunt, primum in ea re secuntur priores, in qua nemo non a priore descivit. deinde in ea re secuntur, quae adhuc quaeritur. numquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. praeterea qui alium sequitur, nihil invenit, immo nec
11 quaerit. quid ergo? non ibo per priorum vestigia? ego vero utar via vetere, sed si propiorem planioremque invenero, hanc muniam. qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. patet omnibus veritas, nondum est occupata. multum ex illa etiam futuris relictum est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXIIII 1 Cresco et exulto et discussa senectute recalesco, quotiens ex iis, quae agis ac scribis, intellego, quantum te ipse, nam turbam olim reliqueras, superieceris. si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fetu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adulescentiam illius suam iudicet: quid evenire credis iis, qui ingenia educaverunt et quae tenera formaverunt, adulta subito vident?
2 adsero te mihi: meum opus es. ego quom vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi sti-

1 *post* in aea re secuntur *duodecim litt. erasae* p ‖ 3 in aea rem p ‖ 4 inuenitur **L** ‖ 5 alium ⊆ aliud p **L P b** | inmo nec queritur p ‖ 6 non *om.* **b** ‖ 7 si *om.* **b** | si priorem p **L** | pleniorem *sed* a *supra* e *priorem expunctam* p^1 ‖ 11 Vale *om.* **P** ‖ 12 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 13 discussa *ex* discusso *m. incerta* **P** ‖ 14 quoties **L** | ex his **L P b** | et scribis ⊆ | intelligo **P b** ‖ 15 ipse] *in marg.* excolueris *adscriptum est in* **L**, *puto ex ep. 35, 1* | relinqueras *primo* **P** | supertegeris p **L b** super te geris **P**: *corr. L. de Jan* ‖ 16 agriculam p agrecolam *primo* **P** ‖ 17 foetu p **L P** fectus **b** | silumnum p ‖ 18 ut *supra vers.* **L** | adulescentiam **P** adolescentiam **L b** adulescentia p ‖ 19 iis **P** his p *et primo* **L** hiis L^3 ıs (*i. e. supra scr.* h) **b** *m. sec. ut videtur* ‖ 20 quae p **L** *sed* ae *ex corr. tertia m.* **L** ‖ 21 assero **L b** | quam p quam *lineola notatum et supra scr.* cū **L** cum **P** cō **b**: *corr. O. Rossbach* ‖ 22 adidi P^1 | addidi stimulos *ex parte reficta* (*sc.* i stim) *in* **b**

mulos nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: et
nunc idem facio, sed iam currentem hortor et invicem
hortantem. 'quid aliud?' inquis 'adhuc volo.' in hoc plu- 3
rimum est, non sic quomodo principia totius operis di-
midium occupare dicuntur: ista res animo constat. ita-
que pars magna bonitatis est velle fieri bonum. scis
quem bonum dicam? perfectum, absolutum, quem ma-
lum facere nulla vis, nulla necessitas possit. hunc te 4
prospicio, si perseveraveris et incubueris et id egeris,
ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac
respondeant sibi et una forma percussa sint. non est
huius animus in recto, cuius acta discordant. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cum te tam valde rogo, ut studeas, meum nego- 1 XXXV
tium ago: habere *te* amicum volo, quod contingere
mihi, nisi pergis ut coepisti excolere te, non potest.
nunc enim amas me, amicus non es. 'quid ergo? haec
inter se diversa sunt?' immo dissimilia: qui amicus
est, amat; qui amat, non utique amicus est. itaque
amicitia semper prodest, amor aliquando etiam nocet.
si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. festina 2
ergo, dum mihi proficis, ne istuc alteri didiceris. ego
quidem percipio iam fructum, cum mihi fingo uno nos
animo futuros et quicquid aetati meae vigoris abscessit,
id ad me ex tua, quamquam non multum abest, redi-
turum. sed tamen re quoque ipsa esse laetus volo. venit 3

1 lente te ire *Aem. Baehrens* ‖ **3** *post* quid *una litt. rasa* **b** | 'quid aliud' inquis 'adhuc nisi volo?' *prop. Madvig. satius duxi distinguere ut supra feci suadente Buechelero.* 'quid aliud' inquis 'quam adhuc volo?' *scr. P. Thomas* ‖ **4** non **L P b** nam p ‖ **5** ista *Haase:* ita p **L P b** | costat, Iataque p ‖ **8** hunc in te **L P b**; *cf. Chatelain ad h. l.* ‖ **9** perseueraris **L** ‖ **12** *ante* acta *tres quattuorue litt.* (acta?) *eras.* **b** ‖ **13** *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ **15** te *add. Linde* ‖ **16** pergas *ex* pergis **L** *m. tertia* | exculere p ‖ **21** dic^{s}as **b**^{1} ‖ **22** istud ς ‖ **23** ꝑcipio *sed post* ꝑ *duae litt. rasae* (re *ut videtur*) *in* **L** | nos] nox **b**^{1} ‖ **24** quidquic **b** | uigores p ‖ **25** id a me **P**^{1} **b** | quaquam **b** | abes traediturum p ‖ **26** ipsa *ex* ista *fortasse corr.* **L** *m. tertia*

ad nos ex iis, quos amamus, etiam absentibus gaudium, sed id leve et evanidum: conspectus et praesentia et conversatio habet aliquid vivae voluptatis, utique si non tantum quem velis, sed qualem velis, videas. adfer itaque te mihi ingens munus, et quo magis instes, cogita
4 te mortalem esse, me senem. propera ad me, sed ad te prius. profice et ante omnia hoc cura, ut constes tibi. quotiens experiri voles, an aliquid actum sit, observa, an eadem hodie velis, quae heri: mutatio voluntatis indicat animum natare, aliubi atque aliubi apparere, prout tulit ventus. non vagatur, quod fixum atque fundatum est. istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus et proficienti provectoque. quid ergo interest? hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat; ille ne commovetur quidem. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXVI 1 Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod umbram et otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, et cum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus: quam utiliter suum negotium gesserit, cotidie illis ostentet. hi, quibus invidetur, non desinent transire: alii eli-

1 iis p his **L** his *ex* iit **P** *m. recentior* ibit **b** ‖ 2 lene **L** ‖ 3 uiuae p **P b** uitae **L** | uoluntatis **b** ‖ 4 affer **b** ‖ 5 te *om.* **P b** | intes **P** *supra scr. m. recentior* | *post* cogita *una litt. rasa* **b** ‖ 8 quotiens (quoties **P**) experiri **P b** quotiēs *(lineola addita m. tertia)* experire **L** quocies experire **p** ‖ 9 an *om.* **P b** | eadem *sed post* a *litt. rasa* **P** | odie p | uelis **P b** uellis p **L** *sed* l *priore erasa* **L** | 10 natare p **L** *sed* a *alt. ex* u *et* e *ex* a *vel* ae *corr. m. tertia* ✝ nutare *in marg.* **L** nūtare (u *m. recentior*) **P** naturę **b** | aliubi **P**^{1} *bis in* alicubi *corr. m. recentior* | *post* apparere *erasum fort.* re **b** ‖ 11 uocatur p ‖ 12 profecto *et post* o *alteram supra scr.* q. **L** | contigit p ‖ 15 ne conmouetur p nec commouetur **L P b** ‖ 16 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 17 contemnat **L** ‖ 21 negotium suum *Haase* ostentet **P** ostendet p **b** ostendit **L**. *an* ostendat? *cf. Madvig adv. II p. 475 adn. 1* ‖ 22 hii **P b**

dentur, alii cadent. res est inquieta felicitas: ipsa se exagitat. movet cerebrum non uno genere: alios in aliud irritat, hos in potentiam, illos in luxuriam. hos inflat, illos mollit et totos resolvit. 'at bene aliquis illam fert.' 2
5 sic, quomodo vinum. itaque non est quod tibi isti persuadeant eum esse felicem, qui a multis obsidetur: sic ad illum, quemadmodum ad lacum concurritur, quem exhauriunt et turbant. 'nugatorium et inertem vocant.' scis quosdam perverse loqui et significare contraria. fe-
10 licem vocabant: quid ergo? erat? ne illud quidem curo, 3 quod quibusdam nimis horridi animi videtur et tetrici. Ariston aiebat malle se adulescentem tristem quam hilarem et amabilem turbae. vinum enim bonum fieri, quod recens durum et asperum visum est; non pati aeta-
15 tem, quod in dolio placuit. sine eum tristem appellent et inimicum processibus suis: bene se dabit in vetustate ipsa tristitia, perseveret modo colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa, quibus perfundi satis est, sed haec, quibus tingendus est animus. hoc est 4
20 discendi tempus. 'quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum?' minime. sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est, ita non omnibus institui. turpis et ridicula res est elementarius senex: iuveni parandum, seni utendum est. facies ergo rem utilissimam
25 tibi, si illum quam optimum feceris: haec aiunt bene-

12 *Aristonis Chii fr. 388 de Arn.*

1 cadentur p ‖ 3 iritat P^1 ‖ 4 aliquid *sed* d *exp. et* s *super add. m. sec. vel tertia* L ‖ 5 si^{c} b^1 uinum L P b uiuemus p | ista p ‖ 6 qui a P b quia L qui p *fortasse recte, videatur Gertzii adn. in dial. p. 256, 14* ‖ 9 quos dam p | peruersse *ex* peruersae *corr.* L | felicem] *in marg-* ł facilē L ‖ 11 et tretrici p ‖ 12 male p | se *om.* P | adhul- p adul- P adol- L b ‖ 14 pacietatem b ‖ 15 sin eum L P b sine ume p ‖ 16 process- *ex* procels- b^1 ‖ 17 ipsa] ista *ed. Th. Iugis* | colere *ex* colore *ut videtur* L | perhibere L b peribere P ‖ 19 sed haec quibus tingendus (tinguendus L P) est L P b sed ad hec quibus tingendum est p ‖ 20 discende P^1 ‖ 21 mine P^1 ‖ 22 itaque non omnibus intitui p | instui P^1 *in* instrui *corr. m. recentior* ‖ 24 seni tendum p ‖ 25 optimum *ex* ultimum b^1 obt- P

ficia esse expetenda tribuendaque, non dubie primae
sortis, quae tam dare prodest quam accipere. denique
nihil illi iam liberi est: spopondit. minus autem turpe
est creditori quam spei bonae decoquere. ad illud aes
alienum solvendum opus est negotianti navigatione pro-
spera, agrum colenti ubertate eius, quam colit, terrae,
caeli favore: ille quod debet, sola potest voluntate per-
6 solvi. in mores fortuna ius non habet. hos disponat, ut
quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat,
qui nec ablatum sibi quicquam sentit nec adiectum, sed
in eodem habitu est, quomodocumque res cedunt. cui
sive adgeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet,
sive aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non
7 fit. si in Parthia natus esset, arcum infans statim ten-
deret; si in Germania, protinus puer tenerum hastile
vibraret; si avorum nostrorum temporibus fuisset, equi-
tare et hostem comminus percutere didicisset. haec sin-
8 gulis disciplina gentis suae suadet atque imperat. quid
ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela,
quod adversus omne hostium genus bene facit, mortem
contemnere, quae quin habeat aliquid in se terribile,
ut et animos nostros, quos in amorem sui natura forma-
vit, offendat, nemo dubitat: nec enim opus esset in id
comparari et acui, in quod instinctu quodam voluntario
iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui.
9 nemo discit, ut si necesse fuerit, aequo animo in rosa
iaceat, sed in hoc duratur, ut tormentis non summittat

1 tribendaque P^1 | dubiae p L dubię P b ‖ 3 illi *om.* P ‖ 4 decoqueri L dequoquere p b eloquio quere P | ad *in* at *dein pursus in* ad *corr.* L | ad illud ad P. ad aliud *subdubitans ci. Rossbach. secludent* illud *fortasse alii, cf. 7* ‖ 8 in mores L P b immores p | 10 oblatum p b | quicquid *sed* id *lineola notatum et* ā *super additum* L ‖ 11 in eodem L in eo p P b | habitu p P habitus L b | cedunt L caedunt p P cędunt b ‖ 12 sine p | adgeruntur p L P *sed g supra* d L^2 d *ex* g fecit P^1 agger- b ‖ 13 excursit P^1 ‖ 14 fuit p ‖ 19 ergo huic L P b er *(in fine vers.)* huic p ‖ 24 conp- p | instinctu L ˢintinctu *corr.* b^1 instrinctu p stinctu P^1 ‖ 25 inremus p | amseruationem P^1 obseruationem b ‖ 27 subm- p

fidem, ut si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius pro vallo pervigilet et ne pilo quidem incumbat, quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. mors nullum habet incommodum. esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. quod si tanta cupiditas te longioris aevi tenet, cogita nihil eorum, quae ab oculis abeunt et in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt, reconduntur, consumi: desinunt ista, non pereunt et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit: veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. sed postea diligentius docebo omnia, quae videntur perire, mutari. aequo animo debet rediturus exire. observa orbem rerum in se remeantium: videbis nihil in hoc mundo extingui, sed vicibus descendere ac surgere. aestas abît, sed alter illam annus adducet; hiemps cecidit, referent illam sui menses; solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. stellarum iste discursus quicquid praeterît repetit: pars caeli levatur assidue, pars mergitur. denique finem faciam, si hoc unum adiecero, nec infantes [nec] pueros nec mente lapsos timere mortem et esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestat, ad quam stultitia perducit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum, sacramento rogatus es. XXXVII 1

2 pro *om.* **b** | pili p^1 *om. sed spatio (4 litt.) vacuo relicto* **P** | incumbat **b** -bant p **P**^{1} -bent **L** ‖ 3 oprepere p **P b** | somnus *ex* -nis **P** | amin- **P** ‖ 5 aliquid *vulgo:* aliquis p **L P b**. *vide Gertz stud. cr. p. 107* | sit ante. **b** ‖ 8 reconditur p | consummi p ‖ 11 quam **L P b** ‖ 12 oblitus p ‖ 13 mutari. utique aequo a. *Io. Mueller* ‖ 15 nihil uidebis **L** | extigui p ‖ 16 abit p **L P b** abiit ς | adducet **P b**: adducit p **L** ‖ 17 hiemps — illam *in ras.* **P** *fort. pr. m.* | hiems **L** | cecidit p **L P b**. cessit, sed *ci. Haase, potuit* cecidit, set *cf. Verg. ge. I 340. adde* sed: *sic tria habes isocola* | 18 iste discursus (dec- **P**) **P b** stedis cursus p ista discursus **L** ‖ 19 praeterit p preteriit **L P b** ‖ 21 nec *secl. Madvig* ‖ 22 lassos p^1 ‖ 23 at p | quem **P**^{1} | stultiam p ‖ 25 *cf. p. 73, 9 adn.*

deridebit te, si quis tibi dixerit mollem esse militiam et facilem. nolo te decipi. eadem honestissimi huius et illius turpissimi auctoramenti verba sunt:
2 'uri, vinciri ferroque necari'. ab illis, qui manus harenae locant et edunt ac bibunt, quae per sanguinem reddant, cavetur, ut ista vel inviti patiantur: a te, ut volens libensque patiaris. illis licet arma summittere, misericordiam populi temptare: tu neque summittes nec vitam rogabis. recto tibi invictoque moriendum est. quid porro prodest paucos dies aut annos lucrificare?
3 sine missione nascimur. 'quomodo ergo' inquis 'me expediam?' effugere non potes necessitates, potes vincere. 'fit via *vi.*' et hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus, denique si vis esse, quod est maximum, liber.
4 hoc contingere aliter non potest. humilis res est stultitia, abiecta, sordida, servilis, multis affectibus et saevissimis subiecta. hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia, quae sola libertas est. una ad hanc fert via, et quidem recta: non aberrabis. vade certo gradu. si vis omnia tibi subicere, te subice rationi; multos reges,

13 *Vergili Aen. II 494*

1 te **P** *m. recentior:* se p **L** P^1 **b** | malitiam **L** ‖ 2 noli p | honestissimo P^1 **b** ‖ 3 illius *ex* ullius *radendo fecit* **P** | auctoramentis **L b P** *sed* s *erasa* **P** ‖ 4 ueri p **L P b** *sed* e *erasa* **P**. uri, vinciri, verberari ferroq. necari *Gertz ex Petronii sat. 117, 5. nisi contraxerit formulam Seneca, vereor ne ordine verborum non servato (cf. epist. 71, 23) scripserit* uri, verberari, vinciri f. n. | uinceri p | necare **b** | arena eloquant p ‖ 7 illis *om.* p | subm- p *hic et* 8 ‖ 9 rogalus p ‖ 10 lucri facere **P b** ‖ 11 missione **L P b** *sed in marg.* re $\mathbf{L}^2$ miscione p | ergo *supra vers.* **L** ‖ 12 effugire p **L** ‖ 13 vi *ex Verg. suppl. Gruterus* | uiam p **P b** unam **L**. vim *Haase*, una *Gertz* ‖ 16 alter p | stultitia **P b** stulta p **L** ‖ 17 afectibus p | seuissimus p ‖ 18 hostem greues (a *supra scr.* p^1) p ‖ 19 alteris **L** | ad te *sed* d *ex corr.* **L** ‖ 22 te subice rationi **L P b** omniae subteratione *sed m. pr. corr. in* omntae subite rationi p omnem subice te r. *Haase* omnem te subice r. *Chatelain* | multi p | regis **b**

si ratio te rexerit. ab illa disces, quid et quemadmodum adgredi debeas; non incides rebus. neminem mihi dabis, qui sciat, quomodo quod vult, coeperit velle: non consilio adductus illo, sed inpetu inpactus est. non minus saepe fortuna in nos incurrit quam nos in illam. turpe est non ire, sed ferri et subito in medio turbine rerum stupentem quaerere: 'huc ego quemadmodum veni?' VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Merito exigis, ut hoc inter nos epistularum com- 1 XXXVIII
mercium frequentemus. plurimum proficit sermo, quia minutatim inrepit animo. disputationes praeparatae et effusae audiente populo plus habent strepitus, minus familiaritatis. philosophia bonum consilium est: consilium nemo clare dat. aliquando utendum est et illis, ut ita dicam, contionibus, ubi qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec submissiora verba veniendum est. facilius intrant et haerent: nec enim multis opus est, sed efficacibus. seminis modo spargenda sunt, 2
quod quamvis sit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat et ex minimo in maximos auctus diffunditur. idem facit ratio: non late patet, si aspicias; in opere crescit. pauca sunt, quae dicuntur, sed si illa animus bene excepit, convalescunt et exurgunt. eadem est, inquam, praeceptorum condicio quae

2 aggredi **b** ‖ **2** quid (*ante* sciat) *sed* d *erasa* **P** | quid sciat quomodo quid uul p ‖ **4** consilium p | illo *quod omisit* p *adverbium esse monuit Fickert.* ullo *ed. Mentel.* | impetu **L P** | impactus **L** ‖ **5** in̄currit *corr.* **b**[1] ‖ **7** quere; huc p ‖ **8** uenio *sed* o *eras.* p ‖ **9** *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ **10** epistol- **L P b** ‖ **11** quia p **L** *sed* a *in ras. m. tertia* **L** | **12** minitatim **b** ‖ **13** habet p ‖ **15** nemo clamitat *ci. C. E. Georges* | **16** inp- p ‖ **17** uellit p ‖ **18** summ- **L b** ‖ **19** intrant et haerent (her- **L**) **L P b** intrent et nerrant p ‖ **20** efficatiobus p ‖ **22** uis res suas p | **23** auctos p | Id facit iratio *sed* i *prius puncto notatum* p | late pate **P**[1] latet//// pate. **b** ‖ **24** aspicias **L P b** ‖ **25** si **L** *om.* p **P**[1] **b** | animos **P**[2] *si non* **P**[1] | bone *ex* bene *corr.* p | excipit **P**[2] | exsurgunt **L P**

seminum: multum efficiunt, et angusta sunt. tantum, ut dixi, idonea mens capiat illa et in se trahat. multa invicem et ipsa generabit et plus reddet quam acceperit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XXXIX 1 Commentarios, quos desideras, diligenter ordinatos et in angustum coactos ego vero conponam. sed vide, ne plus profutura sit ratio ordinaria quam haec, quae nunc vulgo breviarium dicitur, olim cum latine loqueremur, summarium vocabatur. illa res discenti magis necessaria est, haec scienti. illa enim docet, haec admonet. sed utriusque rei tibi copiam faciam. tu a me non est quod illum aut illum exigas: qui
2 notorem dat, ignotus est. scribam ergo quod vis, sed meo more: interim multos habes, quorum scripta nescio an satis ordinent. sume in manus indicem philosophorum: haec ipsa res expergisci te coget, si videris, quam multi tibi laboraverint. concupisces et ipse ex illis unus esse. habet enim hoc optimum in se generosus animus, quod concitatur ad honesta. neminem excelsi ingenii virum humilia delectant et sordida:
3 magnarum rerum species ad se vocat et extollit. quemadmodum flamma surgit in rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis quam quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior et actuosior, quo vehementior fuerit. sed felix, qui ad meliora hunc inpetum dedit: ponet se extra ius dicionemque fortunae.

1 tantą̃ b¹ ‖ 2 capiat ς rapiat p L P b *praestare illud vidit Volkmann* | multam uicem b ‖ 5 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 6 ordinatos ς ornatos L P b hornatos p ‖ 7 comp- P ‖ 8 uidere ne p | ratio *om.* p | ordinario *primo* b ‖ 9 uolgo p ‖ 10 dic^{s}enti L dic- p P¹ b ‖ 13 tu a me L tua me P b tuam p ‖ 14 notuerm p | notorem tendat b ‖ 16 ordinent L P b hordinet *et* n *supra lin.* p¹. ordines *coniecit Madvig non bene*, ordinent *quasi 'ordine res disponant, ordinem servent'* ‖ 17 expergesci *primo* b | cogitet b ‖ 19 oc obtimum p ‖ 23 surget P ‖ 24 ñr// P ‖ 26 hanc p | imp- L P ‖ 27 dicionem que for tunasecunda p

secunda temperabit, adversa comminuet et aliis admiranda despiciet. magni animi est magna contemnere ac mediocria malle quam nimia. illa enim utilia vitaliaque sunt. at haec eo, quod superfluunt, nocent: sic segetem nimia sternit ubertas, sic rami *nimio* onere franguntur, sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. idem animis quoque evenit, quos inmoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam utuntur. qui hostis in quemquam tam contumeliosus fuit quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum inpotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod quae fecere patiuntur. nec inmerito hic illos furor vexat. necesse est enim in inmensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transilit. ille enim habet suum finem, inania et ex libidine orta sine termino sunt. necessaria metitur utilitas: supervacua quo redigis? voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt, et ob hoc miserrimi sunt, quod eo pervenerunt, ut illis quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur, et mala sua, quod malorum ultimum est, et amant. tunc autem est consummata infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent, et desinit esse remedio locus, ubi quae fuerant vitia, mores sunt. VALE.

1 secunda *ex* secunde **P**^{1} temperabit **P b** temperauit p **L** | comminiet (u) **b**^{1} | et *abiecit Muretus* || 3 male quam minima p || 4 at **L** ad **P**^{1} **b** | quo **b** | superfluum p || 5 nimio *addidit Gertz* || 9 quis **P** *m. recentior ex* qui || 12 insanae **L** insane **P** insaniae **b**^{1} in sene p || 13 quae p **P** que **b** q̄. **L** | facere (e) **L** || 15 natularem **b** | transilit p **L P b**. *fuere qui praeferrent* transiliit | suã **b** || 16 libidini p *et primo* **P** || 17 utilitas **L** *sed* s *ex* tes ut *videtur corr.* **L** || 18 mergunt (in) *supra scr. m. recentior* **P** || 21 sunt **b** || 23 et p *om.* **L P b**. *particulam omitti mavult Rossbach* | autem] enim **b**

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XL 1 Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. numquam epistulam tuam accipio, ut non protinus una simus. si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renovant et desiderium [absentiae] falsa atque inani solacio levant: quanto iucundiores sunt litterae, quae vera amici absentis vestigia, veras notas adferunt? nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistulae inpressa praestat, agnoscere. 2 audisse te scribis Serapionem philosophum, cum istuc adplicuisset: 'solet magno cursu verba convellere, quae non effundit una, sed premit et urguet. plura enim veniunt quam quibus vox una sufficiat.' hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse conposita: nihil autem ordinatum est, quod praecipitatur et properat. itaque oratio illa apud Homerum concitata et sine intermissione in morem nivis superveniens *iuveniori* oratori data est, lenis et melle 3 dulcior seni profluit. sic itaque habe, [ut] istam vim

17 *Il. III 221 ss. I 247 ss.*

1 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 3 potes. te *sed* tes. te *in ras. m. recentior* P ‖ 4 epistolam L P ¦ sumus p ‖ 5 iocunde *red* e *in ras. m. tertia* L ‖ 6 desiderium absentiae L P b desideriae absentiae p. absentiae *secl. Gemoll* ‖ 7 inane L ¦ leuent b ¦ ioc- L P b ‖ 8 literae p ¦ notas *om.* b ‖ 9 adferunt (aff- L^5) nam L^1 P afferuntur. nam b adferunt; quanto iucundiores sunt nam p ‖ 10 epistolae L P ecclesiae b ‖ 11 scripsis^{sti} *sed* sti *m. recentior* P ¦ philosophum P b ilosophiã (-phiam L) p L ‖ 12 adplicuisset L^1 P b *sed* i *priorem ex nescio qua alia litt. radendo* P adplicuiset p ‖ 13 effundit *ex* infundit *corr.* L ¦ una ς ima p L P b ¦ urguet p L urguet P^2 *ut videtur* urget b ‖ 16 comp- P b ‖ 19 superveniens iuveni oratori *vel* iuveni [oratori] *Haupt:* superueniens (ens *ex* es *ut videtur* L^3) oratori (hor- p) p L P b. *praetuli* iuveniori oratori ‖ 20 seni L P b sine p ¦ profuit P b ; habe istam ς habe (habere *sed* re *erasum* p) ut istam p L P b *sed* ut *erasum* P. *particula temere inlata videtur priori* sic *quasi responsura, nisi fuit* tu habe, istam. *non accedo Baehrensio beitr. p. 468* ¦ uin dicendi rapidar apidam p

dicendi rapidam atque abundantem aptiorem esse circulanti quam agenti rem magnam ac seriam docentique. aeque stillare illum nolo quam currere: nec extendat aures nec obruat. nam illa quoque inopia et exilitas minus intentum auditorem habet taedio interruptae tarditatis, facilius tamen insidit, quod exspectatur, quam quod praetervolat. denique tradere homines discipulis praecepta dicuntur: non traditur quod fugit. adice nunc, quod quae veritati operam dat ora- 4
tio, inconposita esse debet et simplex: haec popularis nihil habet veri. movere vult turbam et inconsultas aures inpetu rapere, tractandam se non praebet, aufertur: quomodo autem regere potest, quae regi non potest? quid, quod haec oratio, quae sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi inmorantur. multum praeterea habet in- 5
anitatis et vani, plus sonat quam valet. lenienda sunt, quae me exterrent, conpescenda, quae inritant, discutienda, quae fallunt, inhibenda luxuria, corripienda avaritia: quid horum raptim potest fieri? quis medicus aegros in transitu curat? quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum sine dilectu ruentium strepitus? sed ut pleraque, quae fieri posse non 6
crederes, cognovisse satis est, ita istos, qui verba exer-

1 altiorem P^1 *corr.* P^2 | circui antiquam *sed corruptelae signo et supra* ui *et in marg. addito* L ‖ 2 agenti in P b ‖ 3 quam curre *(in fine versus)* nec p | ne extendat b ‖ 5 interreptae P^1 ‖ 6 exp- P b ‖ 8 di//cuntur P ‖ 9 fingit p | quodque L oratio p orationi *sed* ni *exp.* L ‖ 10 inconposita L P b icomposita *sed* i *prior erasa* p. incompta *Schultess et Wolters*, *sed* inconposita *verum esse docet ep. 52, 14, ubi inutiliter* compta *Wolters. Quintiliani IX 4, 32 commonet Buecheler* | estse debet p | populares P^1 b ‖ 11 moueri p b^1 ‖ 12 imp- L P ‖ 13 regere potest P^1 regere potes p L P *ex corr.* b ‖ 16 inmorantur *sed* n *priorem exp.*, m *supra scr.* L^2 ‖ 18 comp- L irritant L b ‖ 19 luxuria *sed* u *alt. in ras. m. tertia* L | conr- p ‖ 22 dilectu L ῾ delictu *in marg. m. sec.* L delictu p dilecto (*sed* e *supra* i *m. recentior*) P delectu b | reentium p ‖ 23 plerique b ‖ 24 crederis P^1 b. *i. τὰ παράδοξα* | ita] ata *sed* t *in ras.* p

cuerunt, abunde est semel audisse. quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata et inmissa est nec potest
7 reprimi? quemadmodum per proclive currentium non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est nec satis decora philosophiae, quae ponere debet verba, non proicere, et
8 pedetemptim procedere. 'quid ergo? non aliquando et insurget?' quidni? sed salva dignitate morum, quam violenta ista et nimia vis exuit. habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem inrevocabilem ac sine lege vadentem. quemadmodum enim iudex subsequi poterit aliquando etiam inperitus et rudis? tum quoque, cum illum aut ostentatio abstulerit aut affectus inpotens sui, tantum festinet atque ingerat,
9 quantum aures pati possunt. recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum quaerunt, et ipse malueris, si necesse est, ut P. Vinicius dicere. 'qui itaque?' cum quaereretur, quomodo P. Vinicius diceret, Asellius ait: 'tractim'. nam Geminus Varius ait: 'quomodo istum disertum dicatis nescio: tria verba non potest iungere.' quidni malis tu sic dicere,

2 discere **P b** dicere p **L** | immitari uellit p | de eorum **L P b** deorum p ‖ 3 corum p ‖ 6 se rapit ς serpit **L P b** serpitur p. *cf. de ira I 7, 4* ‖ 7 de quora *sed* de *ex* do *corr.* p ‖ 8 proiecere **P** ‖ 9 procedere *sed* i *post* o *erasa* **L** ‖ 11 ui P^1 | exuit p **P b** exigit *(si recte intellego Krollium) primum ut videtur in* exiuit *deinde in* exurgit *(?) corr.* **L** | Habet p ‖ 14 uadentem] *retinetur imago torrentis* ‖ 15 imp- **L P** | et rudis **L P** et erudis p er rudis **b** ‖ 16 quoque cum **L P b** quoque p. *malim* quoq. quom ‖ 17 affectus impotens sui *Muretus:* effectus impetus (in petus p inpe///tus *erasa* c **b**) sui **p L P b** *fortasse defendi posse credit Buecheler* ‖ 18 non *sed* o *ex* u b^1 | uideris istos p **L P b** audieris istos ς. invideris istis *coni. Madvig* ‖ 19 quatum p ‖ 20 neces P^1 | ut P. Vinicius *Madvig:* uel p. uinicium (uinicius **P** uinitium **b**) **p L P b**. uelut P. Vinicius *ci. Lipsius* ‖ 22 Arellius *Haase. cf. Sueton. Tib. 42* ‖ 23 desertum p ‖ 24 quidn malis *(post* quidn *trium litt. intervallum vacuum)* p

quomodo Vinicius? aliquis tam insulsus intervenerit 10
quam qui illi singula verba vellenti, tamquam dictaret,
non diceret, ait: 'dic, numquid dicas'. nam Q. Hateri
cursum, suis temporibus oratoris celeberrimi, longe ab-
esse ab homine sano volo: numquam dubitavit, num-
quam intermisit; semel incipiebat, semel desinebat.
quaedam tamen et nationibus puto magis aut minus 11
convenire: in Graecis hanc licentiam tuleris; nos etiam
cum scribimus, interpungere adsuevimus. Cicero quo-
que noster, a quo Romana eloquentia exiluit, grada-
rius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit et
aestimat praebetque aestimandum. Fabianus, vir egre- 12
gius et vita et scientia et, quod post ista est, eloquen-
tia quoque, disputabat expedite magis quam concitate,
ut posses dicere facilitatem esse illam, non celeritatem.
hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo; ut oratio
eius sine impedimento exeat, proferatur tamen malo
quam profluat. eo autem magis te deterreo ab isto 13
morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter
quam si te pudere desierit: perfrices frontem oportet
et te ipse non audias. multa enim inobservatus ille cur-
sus feret, quae reprehendere velis. non potest, inquam, 14
tibi contingere res ista salva verecundia. praeterea exer-
citatione opus est cotidiana et a rebus studium trans-

2 illi p **L** *sed corr. ex* illa *m. tertia* **L** illi si illi **P b** | uellem **P** | dictaret ς dicta et p **L P b** || **3** numquid *Buecheler:* nū quam *sed* q *in ras., videtur fuisse* num uiam p numquam **L P b**. num iam *Madvig* | nam Q. Haterii (*debuit* Hateri) *Lipsius:* namque hateri (haeiteri *sed* i *priore erasa* p) **p P** namq. aetheri **L** namque hęreri **b** || **4** sui p | et longe **P b** || **5** sane **L** | dubitauit **L P b** dubita ut p || **7** aut **L P b** ut p || **9** interpungere p **L** *sed ex* interpugnare *corr.* p^1 inter pungere **b** interpugnare **P** | assue- **b** || **10** noster est a p || **12** fauianus p P^1 || **13** et uitae et scientiae et **L** || **14** disputabat] *post* dis *complures litt. rasae* **b** et expedite p | ^{ex}spedite **P** *fort.* P^1 || **16** recipio: non exigo, ut — exeat. proferatur *distinguitur vulgo: corr. P. Thomas* || **17** proferatur p **L** *sed* r *ante* e *erasa* **L** | malo *ex* mala P^1 || **18** iste res p || **20** quamo sit te p || **21** ipse **L P** ipsum p ipso **b** | multus P^1 | obseruatus p **P** || **22** reprehendere **P b** repraerendere p reprendere **L** *fort. recte* | uellis p

ferendum est ad verba. haec autem etiam si aderunt et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit, ita oratio pressa, non audax. summa ergo summarum haec erit: tardilocum esse te iubeo. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XLI 1 Facis rem optimam et tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem, quam stultum est optare, cum possis a te impetrare. non sunt ad caelum elevandae manus nec exorandus aedituus, ut nos ad aurem simulacri, quasi magis exaudiri possimus, 2 admittat: prope est a te deus, tecum est, intus est. ita dico, Lucili: sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos. hic prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. bonus vero vir sine deo nemo est: an potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exurgere? ille dat consilia magnifica et erecta. in unoquoque virorum bonorum 'quis 3 deus incertum est, habitat deus'. si tibi occurrerit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus et conspectum caeli ramorum aliorum alios protegentium summovens obtentu, illa proceritas silvae et secretum loci et admiratio umbrae in aperto tam den-

12 *cf. Minucius Felix Oct. 32, 7* ‖ 19 *Vergili Aen. VII 352*

1 etiamsi *sed post* m *una litt.* **L** ‖ 4 suma p ‖ 5 tardilocum **p P b M**[1] tardiloquium **L** ‖ 7 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 8 Facies p *idque commendat Rossbach* | si ut **p P b** sicut **L** ‖ 9 et quam **P b** ‖ 10 obtare p | ante p ‖ 12 simulacri — (13) a te *om.* **b** ‖ 13 admittat **L**[1]**P** admitatur p ‖ 14 *post* spiritus *supra scr.* ⏑ (*i.* est) **L**[2] sedet **P** sed et **L** setet *per duo vocis 'et' compendia* p set et (*compend. ut* p) **b** ‖ 15 obseruatur **b**[1] | et *om.* p ‖ 16 ipse tractatur p ‖ 17 an potest **L P b** poitest p ‖ 18 adiuctus *sed* c *erasa* **b** | exsurgere **L P** ‖ 19 recta p **P** ‖ 20 incertum p **P b** incertus **L** † incertum (r *aut* s) *in marg.* **L** | occurrerit *sed* t *exp.* p occurrit **L P b** | ut uetustis **P** ‖ 21 solutam p | egressus p ‖ 22 conspectu celi p | alienorum **b** ‖ 23 summovens obtentu *scripsi:* summouentus p summouens **L M P** sub mouens **b**

sae atque continuae fidem tibi numinis faciet. si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus, animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. magnorum fluminum capita veneramur. subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quaedam vel opacitas vel inmensa altitudo sacravit: si hominem vide- 4
ris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos: non subibit te veneratio eius? non dices: 'ista res maior est altiorque quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit'? vis isto divina descendit. animum 5
excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quicquid timemus optamusque ridentem, caelestis potentia agitat. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. itaque maiore sui parte illic est, unde descendit. quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt, unde mittuntur: sic animus magnus ac sacer et in hoc demissus, ut propius [quidem] divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae: illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tamquam melior interest. quis est ergo hic animus? qui nullo bono nisi suo 6

1 nominis **b** | faciet *Madvig:* facit et p **L P b** faciet et ς ‖ 2 exessis p ‖ 3 factum **b** | laxitantem *(sed* n *exp)* et cauatus p ‖ 4 suspitione **L b** suspitionem **P** ‖ 5 subita et ex p ‖ 6 coruntur p ‖ 7 caelentium **P** | opatitas p ‖ 8 hominum *sed* h *supra lin.* p ‖ 9 interitum P^1 ‖ 10 diuersa **b** ‖ 11 daeos **L** ‖ 12 disces **P** ‖ 13 credi **P b** credis p **L** | quo] co p ‖ 14 isto **L** istuc p **P b M** *cf. ep. 31, 9. 45, 2. 88, 12. 117, 31 al.* ‖ 16 que *om.* **L** ‖ 18 maior suparte p ‖ 21 magnus et sacer **P** | dimissus **L** | propitius *sed* ti *exp.* p ‖ 22 diuina ς quidem diuina p **L P b M.** *malim* quiddam divini ‖ 23 heret origini suae **L** haere to. regnis sue p haeret originis suae P^1 **b** | illinc p **b** illic **L P** | pendent *sed* n *exp.* **L** ‖ 24 ac **L P b** hanc p | nobis *prop. Koch* | est *sed* inter *in marg. suppl.* **L** ‖ 25 hinc p

nitet. quid enim est stultius quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quae ad alium transferri protinus possunt? non faciunt meliorem equum aurei freni. aliter leo aurata iuba mittitur, dum contractatur et ad patientiam recipiendi ornamenti cogitur fatigatus, aliter incultus, integri spiritus: hic scilicet inpetu acer, qualem illum natura esse voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, praefertur illi languido et brat-
7 teato. nemo gloriari nisi suo debet. vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa pondere ad terram eorum, quae tulit, adminicula deducit: num quis huic illam praeferret vitem, cui aureae uvae, aurea folia dependent? propria virtus est in vite fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. familiam formonsam habet et domum pulchram, multum serit, multum fenerat: nihil horum in ipso est, sed
8 circa ipsum. lauda in illo, quod nec eripi potest nec dari, quod proprium hominis est. quaeris quid sit? animus et ratio in animo perfecta. rationale enim animal est homo. consummatur itaque bonum eius, si
9 id inplevit, cui nascitur. quid est autem, quod ab illo ratio haec exigat? rem facillimam, secundum naturam suam vivere. sed hanc difficilem facit communis in-

1 *ante* quam *aliquid rasi* (quam*?*) **b** quamquam **P** | hominem p ‖ 3 meliore p ‖ 4 frena *yrimo* **b** | fleo p ‖ 5 cumtractatur *pr.* **P** cũtractatur **b** | recipiendo **L** ‖ 7 hic p **L** *sed* h *exp.* p | imp- **L** | illum *supra lin.* **L** ‖ 9 illi p illo **L b** illo^{1} **P** | brateato p ‖ 10 noemo p | uitam p ‖ 11 honorat p | pondere *Erasm.*^{2}: pondera p **L P b** | *v.* ad terram *secl. Haase, traiecit Erasm.*^{2} *ante* pondere. *melius* si ipsa ad terram eorum quae tulit pondere adminicula d. *Buecheler,* si ipsa eorum, quae tulit, adminicula pondere ad terram d. *Rossbach. potest etiam* si ipsa adminicula ad terram eorum q. t. pondere d. ‖ 12 adminiculo **L**^{1} **P b** aminiculo p: *corr. Erasm.*^{2} ‖ 13 praeferet **P b** | aureae folia p ‖ 14 proprias *sed* s *erasa* **b** ‖ 16 formonsam p **L P** *sed* n *erasa* **P** formosam **L b** | pulcram p ‖ 17 orum p ‖ 18 in illum **L** ‖ 20 perfecto **b** ‖ 21 eius bonum **b** ‖ 22 impl- **L P** ‖ 23 haec ratio **L** ‖ 24 suam *suspectat G. Gemoll, sed vid. dial. VII 3, 3 Muson. rel. p. 89, 14 H.* | dificilem p | *post* insania *una litt. rasa* **b**

sania: in vitia alter alterum trudimus. quomodo autem revocari ad salutem possunt, quos nemo retinet, populus inpellit? VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTVLARVM MORALIVM LIB. IIII EXPLICIT INCIPIT EIVSDEM LIBER V.

SENECAE LVCILIO SVO SALVTEM.

Iam tibi iste persuasit virum se bonum esse? atqui vir bonus tam cito nec fieri potest nec intelegi. scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundae notae. nam ille alter fortasse tamquam phoenix semel anno quingentesimo nascitur. nec est mirum ex intervallo magna generari: mediocria et in turbam nascentia saepe fortuna producit, eximia vero ipsa raritate commendat. sed iste multum adhuc abest ab eo, quod profitetur. et si sciret, quid esset vir bonus, nondum esse se crederet, fortasse etiam fieri posse desperaret. 'at male existimat de malis.' hoc etiam mali faciunt, nec ulla maior poena nequitiae est quam quod sibi ac suis displicet. 'at odit eos, qui subita et magna potentia inpotenter utuntur.' idem faciet, cum idem potuerit. multorum, quia inbecilla sunt, latent vitia, non minus ausura, cum illis vires suae placuerint, XLII 1 2 3

1 q̄m autem reuocari **L** quomodo autere uocari p ‖ 3 Vale *om.* **P b** ‖ 4—6 L. ANNANEI SENECA LVCILIO SVO SALVTEM. RARVM MORALIVM AD LVCILIVM LIB. IIII EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM LIB. V FELICITER VIVAS ET PLVRAM CONFICIAS. SENECA LVCILIO SVO SAL p **L** *nisi quod hic* L. ANNEI SENECAE LVCILIO LITTERARVM MORALIVM *et infra* PLVRA. *rubricata est inscriptio in* **L** *om.* **P b** ‖ 7 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 8 Iam tibi — bonus *litt. uncialibus scripta in* **L** | iste *frustra in suspicionem venit Haasio* ‖ 9 atque p | nec (*ante* fieri) p **L** ne P^1 **b** ‖ 10 uius p ‖ 11 tanquam **P b** | phoenix **L** ‖ 12 quintecimo p ‖ 13 ex] et **b** | genera **b** | turba p ‖ 16 quid] qui p ‖ 17 nundum p | crederet *sed* e *mediam ex* o *corr.* **L** ‖ 18 disper- P^1 | ad malae p ‖ 19 malificiunt P^1 | pena nequici est p. *poterit* nequitiaest ‖ 20 at(at *corr. in* et *ut videtur* P^1) odit **L P b** adhodit p ‖ 21 et *om.* p | faciet **L** facerit *sed* r *puncto notata* p facient **P b** ‖ 22 potuerit p **L** -erint **P** -erunt **b** ‖ 23 asura p | placuerunt p **b**

quam illa, quae iam felicitas aperuit. instrumenta illis
4 explicandae nequitiae desunt. sic tuto serpens etiam
pestifera tractatur, dum riget frigore: non desunt tunc
illi venena, sed torpent. multorum crudelitas et ambi-
tio et luxuria, ut paria pessimis audeat, fortunae fa- 5
vore deficitur. eadem velle, si † subaudis, cogno-
5 sces: da posse, quantum volunt. meministi, cum quen-
dam adfirmares esse in tua potestate, dixisse me vo-
laticum esse ac levem et te non pedem eius tenere, sed
pennam. mentitus sum? pluma tenebatur, quam remi- 10
sit et fugit. scis, quos postea tibi exhibuerit ludos, quam
multa in caput suum casura temptaverit. non videbat se
per aliorum pericula in suum ruere. non cogitabat, quam
onerosa essent, quae petebat, etiam si supervacua non
6 essent. hoc itaque in his, quae adfectamus, ad quae labore 15
magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in
illis commodi esse aut plus incommodi. quaedam super-
vacua sunt, quaedam tanti non sunt. sed hoc non per-
videmus, et gratuita nobis videntur, quae carissime con-
7 stant. ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola 20
putamus emi, pro quibus pecuniam solvimus, ea gra-
tuita vocamus, pro quibus nos ipsos inpendimus. quae
emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset
danda, si amoenum aliquod fructuosumve praedium, ad

1 felitas P^1 | aperit **P** ‖ 2 tutus **b** ‖ 4 tor /// pent **b** ‖ 5 luxuriae **L** | pari pessimis audiat p | pessimus **b** ‖ 6 uelle subaudis *(in fine uers.* p*)* cognosces p **P b** *sed* sub audis **P b** *et* sub audis *lineola notavit m. recentior* **P** uelle si sub auditis cognoscis **L** uelle si ////// subaudisti cognoscis **g**: si avebis cognoscere *Io. Mueller,* si iuvat audentis, cognosces *Buecheler coll. Verg. Aen. X 284* ‖ 7 meministi, eum cum quando *Hilgenfeld. potuit* meministi, istum cum quando *coll. p. 127, 15* | quendam **P b** quondam **L g** quando p ‖ 8 adfirmare P^1 ‖ 10 pinam p pinnam **b** | mentius p | plura *in* pluma *corr.* **L** ‖ 11 fuit p **L** *sed* **g** *super add.* L^2 | potea P^1 | ludas P^1 | quam *ex* quem P^1 ‖ 12 temtauerit p ‖ 13 periculum **L** ‖ 14 esse *compend.* P^1 ‖ 15 adfectamus L^1 **P** adfecta sumus p affectamus L^2 **b** | ad quae ς atque p **L P b** | laber emagno p ‖ 19 carissimae **L** -mę **P** -ma **b** ‖ 21 *post* emi *una litt. rasa* **b** ‖ 22 vocemus **P** ‖ 23 nolemus **P b** | esse **b** ‖ 24 aliquid **L** | fructuosum P^1

ea paratissimi sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris et libertatis et temporis: adeo nihil est cuique se vilius. idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quotiens ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. saepe maximum pretium est, pro quo nullum datur. multa possum tibi ostendere, quae adquisita acceptaque libertatem nobis extorserint; nostri essemus, si ista nostra non essent. haec ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. 'hoc periturum est.' nempe adventicium fuit: tam facile sine isto vives quam vixisti. si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam adsuescas. 'pecuniam minorem habebis.' nempe et molestiam. 'gratiam minorem.' nempe et invidiam. circumspice ista, quae nos agunt in insaniam, quae cum plurumis lacrimis amittimus: scies non damnum in is molestum esse, sed opinionem damni. nemo illa perisse sentit, sed cogitat. qui se habet, nihil perdidit. sed quoto cuique habere se contigit? VALE.

8 9 10

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quomodo hoc ad me pervenerit quaeris, quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras? is

1 XLIII

11 *cf. ep. 98, 1*

2 *post* temporis *iteratur* et libertatis *in* p ‖ 4 quoties **L** | institorem **L P b** *sed post* insti *tres vel quattuor litt. eras.* **b** insti ens titorem *sed* ens *exp.* p | mentis **L** ‖ 7 praetium p | est eius, pro quo *ci. Madvig, puto, non sine acuminis detrimento* | pro co p | nullŏ **P**, *fort.* **P**^{1} ‖ 8 adquesita p ‖ 9 extorserit **L** | esseimus p ‖ 11 agitur **L** ‖ 12 aduentitium **L b** aduentum **P**^{1} ‖ 13 quam iussisti **b** ‖ 14 perdes *sed* i *supra* e *alt.* p | ass- **b** ‖ 17 in *om* **P** ‖ 18 plurimis **L P b** plurum his p | amitimus **P** | damnum in is *scripsi:* damnum (dampnum **b**) in his **L g P b** dam numinis *sed* i *supra* i *alt. ut sit* in iis p ‖ 19 opinioni p | noemo p ‖ 21 quoto *sed* o *fin. erasa* **b** | contigit p **P b** contingit **L** ‖ 22 *cf. p. 73, 9 adn.* | 24 id **p g b** ad *sed* d *expuncta* **L** *om.* **P** cogitare *in* cogitata *corr.* **L**^{2}

qui scit plurumum, rumor. 'quid ergo?' inquis 'tantus sum, ut possim excitare rumorem?' non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in
2 quo moraris. quicquid inter vicina eminet, magnum est illic, ubi eminet. nam magnitudo ⟨non⟩ habet modum certum: conparatio illam aut tollit aut deprimit. navis, quae in flumine magna est, in mari parvula est. gubernaculum, quod alteri navi magnum, alteri exi-
3 guum est. tu nunc in provincia, licet contemnas ipse te, magnus es. quid agas, quemadmodum cenes, quemadmodum dormias, quaeritur, scitur: eo tibi diligentius vivendum est. tunc autem felicem esse te iudica, cum poteris in publico vivere, cum te parietes tui tegent, non abscondent, quos plerumque circumdatos nobis iudicamus non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius.
4 rem dicam, ex qua mores aestimes nostros: vix quemquam invenies, qui possit aperto ostio vivere. ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit: sic vivimus, ut deprendi sit subito adspici. quid autem prodest recondere se et oculos hominum auresque vitare?
5 bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. si honesta sunt quae facis, omnes sciant, si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? o te miserum, si contemnis hunc testem! VALE.

1 plurumum p plurimum **L g P b** ‖ **4** est illic **L P b** est c illic p ‖ **5** eminet — cõparatio illam *in marg.* **L** | non habet ς habet p **L g** habet modum incertum *unus* ς ‖ **6** illam *om.* **P** | at *ante* tollit *super scr.* **L**^{2} *et* attolit *cod. Wirceburg. et Erlang. idque commendat Rossbach. cf. de tranqu. an. 2, 4 ep. 66, 6* ‖ **7** flumini **b**^{1} | **8** quod in alteri p *ubi* in *corruptum puto ex* en *vel* ē, *fortasse ut fuerit* quod est alteri navi magnum | magnum p **L P b** magnum ς est ‖ **9** prouintia **L** ‖ **10** es **P b** est p **L** *sed* t *erasa* **L** | caenes **L** coenes p cęnes **P** cænas **b** ‖ **11** tibi p tibi die **L P b** *sed* die *induxit* **P**^{1} ‖ **12** iudica cum **L P b** iudicatum p ‖ **13** pote ris *ex* pot. eris **L** | uiuere in publico p ‖ **15** ocultius p ‖ **16** aestimas **L** | **17** hostio p **P b** ‖ **18** obp- **b** ‖ **19** uiuamus p | deprendi p **P** deprehendi **L P** | aspici **L P** ‖ **22** anxia atque sollicita **L P b** axaat que sollita p ‖ **23** s/ciant (i *sub ras.*) p

Seneca lvcilio svo salvtem.

Iterum tu mihi te pusillum facis et dicis 1 XLIII!
malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam, cum possis eximere te vulgo et ad felicitatem hominum maximam emergere. si quid est aliud in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. omnes, si ad originem primam revocantur, a dis sunt. eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te per- 2
duxit industria: at mehercules multis quattuordecim clausa sunt; non omnes curia admittit; castra quoque, quos ad laborem et periculum recipiant, fastidiose legunt: bona mens omnibus patet, omnes ad hoc sumus nobiles. nec reicit quemquam philosophia nec eligit: omnibus lucet. patricius Socrates non fuit. 3
Cleanthes aquam traxit et rigando horto locavit manus. Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. quid est quare desperes his te posse fieri parem? omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum: geres autem, si hoc protinus tibi ipse persuaseris, a
nullo te nobilitate superari. omnibus nobis totidem ante 4
nos sunt: nullius non origo ultra memoriam iacet. Platon ait neminem regem non ex servis esse oriundum, neminem servum non ex regibus. omnia ista longa varietas miscuit et sursum deorsum fortuna ver-

22 Platon] *Theaet. p. 174 E*

1 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 2 tempus illum p b ‖ 3 malignius p L P *sed* i *altera supra lin.* L^2 † maligne *in marg.* L malignus b | 5 quid est p L quidē (qui *in fine vers.*, dē *in initio insequentis*) b quid/// (est *vel* ē *vel* ÷ *eras.*) P ‖ 7 ad primam originem *sunt qui praeferant* | revocentur *Erasmus*[1] | ad/// sunt (*fort.* adissunt P^1) P ‖ 8 et eques p | ordinem *in fine vers.om.* p ‖ 10 clausa p P b clause L clausa *recipi iubet Chatelain.* clausi ς *sed plus semel* equestria (*sc.* subsellia, loca) *Sen. de benef. VII 12* | omnes] i *supra* e L^2 ‖ 15 cleantes p P | traxit L P b traduxit p | rigando L P b rigan *in fine vers.* p ‖ 17 disperes p $L P^1$ | iste p ‖ 18 hi P b his (*sed* s *expuncta*) L is p ‖ 19 si hoc *bis* p | ipse *om.* p ‖ 22 Plato p | non ex seruis esse L P b non exeruisse p | ordinandum b ‖ 23 noeminem p | seruum non *Madvig*: non seruum p L P b

savit. quis est generosus? ad virtutem bene a natura conpositus. hoc unum intuendum est: alioquin si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. a primo mundi ortu usque in hoc tempus perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. nemo in nostram gloriam vixit nec quod ante nos fuit, nostrum est: animus facit nobilem, cui ex quacumque
6 condicione supra fortunam licet surgere. puta itaque te non equitem Romanum esse, sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. 'quomodo?' inquis. si mala bonaque non populo auctore distinxeris. intuendum est non unde veniant, sed quo eant. si quid est, quod vitam beatam potest facere, id bonum est suo iure. depravari enim in malum non
7 potest. quid est ergo, in quo erratur, cum omnes beatam vitam optent? quod instrumenta eius pro ipsa habent et illam, dum petunt, fugiunt. nam cum summa vitae beatae sit solida securitas et eius inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas et per insidiosum iter vitae non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt: ita longius ab effectu eius, quod petunt, semper abscedunt et quo plus operae inpenderunt, hoc se magis impediunt et feruntur retro. quod evenit in labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas inplicat. VALE.

1 est **P b** es p **L** ‖ 3 non inde **L P b** nonde p ‖ 4 ortu (hortu **L**) usque in **L P b** ortuus qui in p ‖ 5 ex plendidis $\mathbf{P}^1$ explendidis **b** sordiisque p ‖ 6 imagnibus p ‖ 7 noemo p | uixit *ex* uexit $\mathbf{L}^2$ quod *om.* p ‖ 9 fortuna p ‖ 11 hoc sequi **L** ‖ 13 distrinxeris **L** quod $\mathbf{b}^1$ 14 eunt $\mathbf{P}^1$ quid est (ē) *ex* quidem *corr.* $\mathbf{L}^2$ | quo p | beatam potest *ex* bonam potes *corr.* p^1 ‖ 15 iuri p ‖ 16 est *om.* p haerratur p ‖ 17 obtant p ‖ 18 summa **P b** summe p summae **L** ‖ 19 eius *secludi vult Gemoll, ego non item* | inconcusa p ‖ 21 ferant p ‖ 23 opere inpenderunt hoc se magis inpediunt (imp- **P b**)**L P b** opere inpediunt *ceteris omissis* p ‖ 24 laberintho (laberyntho **P**) properantibus **L P b** laberynt hoproperantibus (ho *ex* in *corr.* p^1) p | inplicat (impl- **P**) **L P b** inplicatur p

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Librorum istic inopiam esse quereris. non refert, 1 XLV
quam multos, sed quam bonos habeas: lectio certa
prodest, varia delectat. qui, quo destinavit, pervenire
vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur: non
ire istuc, sed errare est. 'vellem' inquis 'magis consi- 2
lium mihi quam libros dares.' ego vero quoscumque
habeo, mittere paratus sum et totum horreum excutere.
me quoque isto, si possem, transferrem, et nisi mature te
finem officii sperarem inpetraturum, hanc senilem ex-
peditionem indixissem mihi nec me Charybdis et Scylla
et fabulosum istud fretum deterrere potuissent. tranas-
sem ista, non solum traiecissem, dummodo te conplecti
possem et praesens aestimare, quantum animo crevisses.
ceterum quod libros meos tibi mitti desideras, non magis 3
ideo me disertum puto quam formonsum putarem, si
imaginem meam peteres. indulgentiae scio istud esse,
non iudicii. et si modo iudicii est, indulgentia tibi in-
posuit. sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tam- 4
quam verum quaeram adhuc, non sciam, et contumaciter
quaeram. non enim me cuiquam emancipavi, nullius no-
men fero. multum magnorum virorum iudicio credo,
aliquid et meo vindico. nam illi quoque non inventa, sed
quaerenda nobis reliquerunt, et invenissent forsitan ne-
cessaria, nisi et supervacua quaesissent. multum illis 5
temporis verborum cavillatio eripuit, captiosae dispu-

1 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 4 delectatus p | quicodestinauit p quid quod aestimauit *in* qui quo destimauit *corr.* L *m. fort. tertia* qui quo (quod P *sed* d *erasa*) destinauit P b ‖ 5 *post* non *una litt. rasa* b | ire *sed* i *ex* m *vel* n *radendo corr.* P ‖ 6 uelem P^1. *expecto* nollem | magis libros mihi quam consilium ꝯ *probat Rossbach* ‖ 7 dare L ‖ 9 posem *corr. ex* posum p | mature P b maturem p mutare L ‖ 10 imp- LP ‖ 11 indixisse p | Nec macaribdis et scilla p | carybdis P b ‖ 12 fabulosam *pr.* L | deterre P^1 ‖ 13 compl- L ‖ 15 desiderans p ‖ 16 des- pL *in* dis- *corr.* P b *utrobique fort. pr. m.* | formonsum p formosam L ł formonsū *in marg.* L formosum P b ‖ 17 indulgentiam p ‖ 21 mecusquame mancipaui b | nullus p ‖ 22 iudico P b ‖ 23 uindindico p | quodque p ‖ 24 reliquerunt *om.* b ‖ 25 nis iinsuperuacua quesisent p

tationes, quae acumen irritum exercent. nectimus nodos et ambiguam significationem verbis inligamus ac deinde dissolvimus: tantum nobis vacat? iam vivere, iam mori scimus? tota illo mente pergendum est, ubi
6 provideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo umquam nisi dum disputat captus est? res fallunt: illas discerne. pro bonis mala amplectimur; optamus contra id, quod optavimus. pugnant vota nostra cum votis,
7 consilia cum consiliis. adulatio quam similis est amicitiae! non imitatur tantum illam, sed vincit et praeterit; apertis ac propitiis auribus recipitur et in praecordia ima descendit, eo ipso gratiosa, quo laedit: doce quemadmodum hanc similitudinem possim dinoscere. venit ad me pro amico blandus inimicus. vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt. temeritas sub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignavia, pro cauto timidus accipitur: in his magno periculo erramus.
8 his certas notas inprime. ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam temptet, nec rursus tam ineptus aut hebes, ut ne sciat tu illi subtilissima collectione persuaseris. sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula et calculi, in quibus me fallacia ipsa delectat. effice, ut quomodo fiat intellegam: perdidi usum. idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata

1 inritum **P** | nectimens p | **2** inligamur L^1 s *supra* r *expunctam* L^3 ‖ 3 uacatur p ‖ **5** re p | deci/piant p **7** fallunt] stillant **b** ‖ **8** discernere p | nala p ampletitur *sed* m *supra* t *alteram* p | **10** adulatio **b** adolatio **L** adalatio p aduolatio **P** *punctum add. m. recentior* ‖ 11 immitatur p ‖ **12** recipitur *ex* repetitur *corr.* p^1 ‖ **13** imma p | ipsa p | quod ledit p ‖ **16** obrepuit p obrepunt *ex* obripuit **b** *m. pr. ut videtur* ‖ **17** lateat p ‖ **18** tumidus **b** timus P^1 ‖ **19** qui *ex* quae P^1 ‖ **20** cornu **L** | tantum stultus p | suum **L** ‖ **21** temptet **L P b** tempetet *corr. ex* temperet p | habes p | ne sciat *Buecheler et Bickel:* nesciat *libri* ‖ 23 no/xa p nonxa *fortasse* p^1 | pretigiatorum p prestrig- **P** | acettubula p ‖ **24** caliculi *Thes. l. l. s.* 'acetabulum' ‖ **25** idem de **L P b** id de p ‖ **26** sophismata enim *sed* enim *exp.* p

appellem? nec ignoranti nocent nec scientem iuvant. si utique vis verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit, sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum et excelsum et mutabilia calcantem, qui neminem videt, cum quo se conmutatum velit, qui hominem ea sola parte aestimat, qua homo est, qui natura magistra utitur, ad illius leges conponitur, sic vivit, quomodo illa praescripsit, cui bona sua nulla vis excutit, qui mala in bonum vertit, certus iudicii, inconcussus, intrepidus, quem aliqua vis movet, nulla perturbat, quem fortuna, cum quod habuit telum nocentissimum vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, et hoc raro: nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant, quae incussa tectis sine ullo habitatoris incommodo crepitat ac solvitur. quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum conpositum est? ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. necessaria iudicat, quorum magna pars supervacua est. etiam quae non est supervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum beatumque praestare. non enim statim bonum est,

14 *hinc Lucanus III 482 s.* ‖ 17 *cf. Al. Rüstow, Der Lügner diss. Erlang. (Lips. a. 1910) p. 95*

1 adp- p | nec scientem p **L** nesci- **P b** | iuuant *ex* iubant *corr.* **L P** *m. recentiore* iubant p ‖ 2 didicere **P** deducere **b** | 3 adp- p | ad quem **L P b** atque p ‖ 4 pecuniã **P** ‖ 5 omne **L P b** inmne *mutatum in* iumne p^1 | excelsum ς excisum p **L P b** | mirabilia p **L P b**: *corr. Haupt* ‖ 6 conmut- L^1 **P b** cõmut- L^2 mut- p ‖ 7 uellit p ‖ 8 comp- **P** | 9 uiuat p ‖ 11 inconcusus p | aliquam p | monet *pr.* p ‖ 12 fotuna p ‖ 13 uim p | pungit p *sed* n *supra lin.* p^1 | uoln- p ‖ 14 hoc raro p **L** hocrato (1 *superadd. pr. m.*) **P** hoc ratio **b** | cetere p | humanum *om.* **b** ‖ 15 disultant **L** desultant *sed* i *supra* e p^1 ‖ 16 nullo **P** ‖ 17 tu ipse *idem ac* tu et ipse. *deleri vult* ipse *Rossbach* | pseudomenon ς eudomenon p **L P b** | 18 appellas **L** apellas p *om.* **P b** de *om.* **P b** | comp- **L P** | 19 quoargue P^1 **b** | uersum **P b** ‖ 20 *post* si *una litt. rasa* **L** | indica corum p ‖ 21 est. etiam — superuacua *om.* **P** ‖ 22 fortunã **P**

si quid necessarium est: aut proicimus bonum, si hoc nomen pani et polentae damus et ceteris, sine quibus
11 vita non ducitur. quod bonum est, utique necessarium est. quod necessarium est, non utique bonum est, quoniam quidem necessaria sunt quaedam eadem vilissima. nemo usque eo dignitatem boni ignorat, ut illud ad haec
12 in diem utilia demittat. quid ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas omnibus magno temporis inpendio quaeri supervacua et multos transisse vitam, dum vitae instrumenta conquirunt? recognosce singulos, considera universos: nullius non vita spectat in cra-
13 stinum. quid in hoc sit mali, quaeris? infinitum. non enim vivunt, sed victuri sunt. omnia differunt. etiamsi adtenderemus, tamen nos vita praecurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit et ultimo die finitur, omni perit. sed ne epistulae modum excedam, quae non debet sinistram manum legentis inplere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam nimium subtilibus et hoc solum curantibus, non et hoc. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XLVI 1 Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi et tamquam lecturus ex commodo adaperui ac tantum degustare volui. deinde blanditus est ipse, ut procederem longius. qui quam disertus fuerit, ex hoc intellegas licet: levis mihi visus est, cum esset nec mei nec tui corporis, sed qui primo aspectu aut Titi Livii aut Epicuri posset videri. tanta autem dulcedine me tenuit et traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerim. sol

2 polentae **L P b** ponenti *corr. ex* poninti p ‖ 3 uita *om.* **P** | necessarium est. quod — (5) quidem *om.* **P** ‖ 4 quod necessarium est *om.* **b** ‖ 5 quidem **L** quid est p quedam **b** | et (et *m. sec.*) eadem **P** ‖ 7 demittat **P b** dimittat p **L** ‖ 8 omnibus **P b** homnibus p nobis omnibus **L** ‖ 9 quaeris **P** ‖ 15 cunciantes **L** *sed* 1 *ex corr. et* t *supra* 1 L^2 ‖ 16 epistolae **L P** ‖ 17 *an* debet et sinistram? | impl- **L** ‖ 18 alium *corr. ex* auum p^1 ‖ 19 subtilius **L** ‖ 20 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 21 tuum quem **L P b** tum que p ‖ 22 apperui p ‖ 26 adsp- p | leuii p ‖ 27 uideri *ex* -re L^3 ‖ 28 et extraxit p

me invitabat, fames admonebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum. non tantum delectatus, sed ga- 2
visus sum. quid ingenii iste habuit, quid animi! dicerem, quid inpetus, si interquievisset, si *ex* intervallo surrexisset: nunc non fuit inpetus, sed tenor, conpositio virilis et sancta; nihilominus interveniebat dulce illud et loco lene. grandis, erectus es: hoc te volo tenere, sic ire. fecit aliquid et materia: ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae incitet. ⟨de⟩ 3
libro plura scribam cum illum retractavero: nunc parum mihi sedet iudicium, tamquam audierim illa, non legerim. sine me et inquirere. non est quod verearis: verum audies. o te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur! nisi quod iam etiam ubi causa sublata est, mentimur consuetudinis causa. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Libenter ex is, qui a te veniunt, cognovi fami- 1 XLVII
liariter te cum servis tuis vivere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. 'servi sunt.' immo homines. 'servi sunt.' immo contubernales. 'servi sunt.' immo humiles amici. 'servi sunt.' immo conservi, si cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae. itaque rideo istos, qui turpe existimant cum servo suo 2

1 minabantamen p | exausi p P^1 || 3 dicerent p || 4 imp- LP interquieuisset, si ex interuallo *Madvig:* interquieuisset, si interuallo L P b interquieuis sed interuallo p || 5 surrecsissed p surressiset b | imp- LP || 6 *ante* uirilis *sex litt. rasae quarum extrema* s b | nilominus P^1 | interuenienbat p | duce b || 7 leni b || 8 elegenda *in* elig- *corr.* L^2 || 9 de libro *s:* libro p L P b set de libro *Madvig* || 12 et sine (set *m sec.*) P || 13 audias p 14 propter quid L | *ante* tibi *habet* mihi *sed inductum lineola m. fort. pr.* b || 17 *cf. p. 73, 9 adn.* || 18 is *scripsi:* his p L b iis P | ad te p || 20 docet *primo* P | servi sunt: immo homines *Macrobius Sat. I 11, 7 Eyss. qui magnam partem huius epistulae in usum suum convertit* || 21 servi sunt: immo conservi, si — fortunae *Macr. l. c.* || 23 cogitaueris] ŧ (*unde* aŧ L^3) cognoueris *in marg. m. prima ut videtur* L, *renovavit m. tertia*

cenare: quare, nisi quia superbissima consuetudo cenanti domino stantium servorum turbam circumdedit? est ille plus quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem ac desuetum iam ventris officio, ut
3 maiore opera omnia egerat quam ingessit: at infelicibus servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. virga murmur omne conpescitur, et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternumenta, singultus. magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur. nocte tota ieiuni mutique perstant.
4 sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram domino loqui non licet. at illi, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum inminens in caput suum avertere: in conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant.
5 deinde eiusdem arrogantiae proverbium iactatur, totidem hostes esse quot servos. non habemus illos hostes, sed facimus. alia interim crudelia, inhumana praetereo, quod ne tamquam hominibus quidem, sed tamquam iumentis abutimur. [quod] cum ad cenandum discubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulen-
6 torum *toro* subditus colligit. alius pretiosas aves scindit: per pectus et clunes certis ductibus circumferens eruditam manum frusta excutit, infelix, qui huic uni rei vivit, ut altilia decenter secet, nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet quam qui necessitatis

1 cenananti *sed alt.* an *erasum* **b** ‖ 2 turbam *sed* m (˜) *eras.* **b** ‖ 3—16 *cf. Marc. l. c. 14* ‖ 4 uetrem p ‖ 5 maiora **L** | incessit p **L** ‖ 7 comp- **P** ‖ 8 tusis p | sternumenta p **L P** sternutamenta **b** sternutamentum *Macr.* ‖ 9 magnummalo p | interpellatum *sed* m *erasum vel vestutate decoloratum* **b** ‖ 10 nocte tota **L P b** nocte tamen p | utique p̄stant **b** ‖ 13 corum hos p ‖ 15 imm- **P b** ‖ 17—19 *cf. Marc. I 11, 13* ‖ 17 adrogantiae $\mathbf{L}^1$ **g** ‖ 18 *cf. Macr. I 11, 14* | esse hostes **P b** ‖ quot—hostes om. **b** ‖ 19 humana **P** ‖ 21 quod *secl. Buecheler* ‖ 22 sputam *sed* m *erasa* **L** | detergit **L** deterget p $\mathbf{P}^1$ detergeret **b** ‖ 23 toro *add. O. Rossbach* | praetiosaues p ‖ 25 frusta **P** frustra p **P b** *sed* r *erasa* **P** | quid **P** ‖ 27 hoc **L P b** ob p | uoluptates **b**

discit. alius vini minister in muliebrem modum ornatus cum aetate luctatur: non potest effugere pueritiam, retrahitur, iamque militari habitu glaber retritis pilis aut penitus evulsis tota nocte pervigilat, quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit et in cubiculo vir, in convivio puer est. alius, cui convivarum censura permissa est, perstat infelix et exspectat, quos adulatio et intemperantia aut gulae aut linguae revocet in crastinum. adice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est, qui sciunt, cuius illum rei sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius novitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. cum his cenare non sustinet et maiestatis suae deminutionem putat ad eandem mensam cum servo suo accedere. di melius! quot ex istis dominos habet! stare ante limen Callisti dominum suum vidi et eum, qui illi inpegerat titulum, qui inter reicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi: rettulit illi gratiam servus ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur: et ipse illum invicem apologavit, et ipse non iudicavit domo sua dignum. dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus! vis tu cogitare istum, quem servum tuum vocas, ex isdem seminibus ortum

1 hornadus p ‖ 2 puritiam **L** ‖ 3 militaris habitus (ab- **P**) **P b** | glaber] lenis caluus ŧ leuis *in marg.* **L** *scholion* leuis caluus *post* glaber *in contextu* **g** *sed ut et ante* leuis *et post* caluus *aliquid rasum sit* | retrisis **b** ‖ 5 et inter cubiculo **L** ‖ 7 prestat p p̄stat **b** *sed lineola supra* p̱ *recentior* | exp- **P b** ‖ 8 adul- **b** adol- **L P**^{1} adhol- p ‖ 11 adsp- p ‖ 12 nausiab- **P b** ‖ 14 demunicionem p diminutionem **P b** ‖ 15 di**P b** dii p**L** ‖ 16 quod **L P b** | habent p**L P b**: *corr. Haase* | calisti p **L b** cẹlestii **P**^{1} ‖ 17 inpegerat **g b** impegerat **P** inpeierat **L** inpelorat p ‖ 18 reicula *Muretus:* ridicula *libri. ridicula in pretio fuisse monet Rossbach* ‖ 19 rettulit **P** retulit **L b** retullit p | prima decuria conitectus p ‖ 20 uocem p uocẽ *super scr. m. tertia* **L** ‖ 21 apologauit p **P b** adpologauit *pr.* **L** *ubi in marg.* excusaū ‖ 22 calistum p **L P** calistrum **b** ‖ 23 callistus p calistus **L P b** | vis tu cogitare (quog- **P**^{1}) **P b** *Macr. I 11, 7 (discrepantias eius non adfero omnes):* illis tu cogitare (gcog- p) p **L** ‖ 24 quam p | isdem **b M** *Macr.* hisdem p **L P**

eodem frui caelo, aeque spirare, aeque vivere, aeque mori! tam tu illum videre ingenuum potes quam ille te servum. Mariana clade multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casae fecit: contemne nunc eius fortunae hominem, in
11 quam transire, dum contemnis, potes. nolo in ingentem me locum inmittere et de usu servorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi, contumeliosissimi sumus. haec tamen praecepti mei summa est: sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velis vivere. quotiens in mentem venerit, quantum tibi in servum *tuum* liceat, veniat in mentem tantundem in te domino tuo licere. 'at ego' inquis 'nullum habeo
12 dominum.' bona aetas est: forsitan habebis. nescis, qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua
13 Darei mater, qua Platon, qua Diogenes? vive cum servo clementer, comiter quoque, et in sermonem illum admitte et in consilium et in convictum. hoc loco adclamabit mihi tota manus delicatorum: 'nihil hac re humilius, nihil turpius.' hos ego eosdem deprehen-
14 dam alienorum servorum osculantes manum. ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam maiores nostri

1 sperare **b** *et primo* **P** ‖ 2 tam tu ς *Macr. I 11, 7:* quam tu p **b** /////tu **P** *ubi* tam *supra scr. m. recentior* tam quam (tanquan g) tu **L g** | ingenuum **L P b** ingentium p liberum *Macr.* ‖ 3 mariana p **L P b** *tuetur Buecheler.* Variana *Lipsius* ‖ 4 per milicia p | grudum p ‖ 6 case fecitur p ‖ 9 quo **L** | contumeliosissimi crudelissimi *Macr. I 11, 13* ‖ 10 haec **L P b** et p ‖ 11 inferiere p | tecum *om.* p ‖ 12 quoties **L**[1] ‖ 13 tuum *addidit Gertz* ‖ 14 at ego **L P** adte ergo p at ergo *sed* r *erasa* **b** ‖ 15 domnum p ‖ 16 haecuba **L b** haeuba *ut videtur* **P** | coeperit **P** caeperit p **L b** | craesus p ‖ 17 darei p **P** dare^{1}i **b**[1] dere **L**[1] | qua Diogenes, qua Plato (Platon *Macrobi cod. Paris.*) ipse *Macr.* ‖ 17 *s. cf. Macr. I 11, 11* ‖ 18 comitem **L** c^{o}//miter (u *erasum*) **P** *corr.* **P**[2] ‖ 19 admite p ‖ 20 delictarum **b** ‖ 21 turbius p | *cf. Macr. l. c. 10* | deprehendem p deprehendo // **P** ‖ 22 manum p **L P b** | nec **P** ‖ 23 *cf. Macr. l. c. 11*

dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? dominum patrem familiae appellaverunt, servos, quod etiam in mimis adhuc durat, familiares. instituerunt diem festum, non quo solo cum servis domini vescerentur, sed quo utique; honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt et domum pusillam rem publicam esse iudicaverunt. 'quid ergo? omnes servos admovebo mensae meae?' non magis quam omnes liberos. erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operae reiecturum, ut puta illum mulionem et illum bubulcum: non ministeriis illos aestimabo, sed moribus. sibi quisque dat mores, ministeria casus adsignat. quidam cenent tecum, quia digni sunt, quidam, ut sint. si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum convictus excutiet. non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro et in curia quaeras: si diligenter adtenderis, et domi invenies. saepe bona materia cessat sine artifice: tempta, et experiere. quemadmodum stultus est, qui equum empturus non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frenos, sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste aut ex condicione, quae vestis modo nobis circumdata est, aestimat. 'servus est.' sed fortasse liber animo. 'servus est.' hoc illi nocebit? ostende, quis non sit: alius libidini servit, alius avaritiae, alius ambitioni, *omnes spei*, omnes

19 *cf. ep. 41, 6*

1 dominos P^1 dominus **b** | detraxerx^{n} b^1 ‖ 2 patri **L** | familias ς *Macr. idque rectius putes, quia ex more maiorum, sed cf. dial. V 35, 2 de benef. IIII 27, 5. 39, 2 epist. 64, 7. 86, 14. 97, 5. 122, 6* | apellauerunt p | quos P^1 **b** ‖ 3 minis **L** ‖ 4 uescentur **L** ‖ 5 utiquoe p. *post* utique *distinxit Gertz* | illi **P** | ierere p ‖ 8 omnis p ‖ 9 me **L P b** ne p | sordidiores *primo* **P** ‖ 11—12 *cf. Macr. l. c. 10* ‖ 13 caenent **L P b** caenet p ‖ 14 si quis enim illis p | exordida P^1 **b** ‖ 15 honestiorem **L** | coniunctus **b** ‖ 15—17 *cf. Macr. I 11, 11* ‖ 17 sepebone p ‖ 18 cesa **L** | experire p **L P b**: *corr. Pontanus, cf. dial. p. 44, 29 Herm.* | quemadm. — 22 aestimat *iterat fere Macr. l. c. 10* ‖ 19 sultus p | ecum p ‖ 20 tractum **b** ‖ 21 qui omnem p ‖ 22—*p. 142, 1 cf. Macr. l. c. 8* ‖ 23 animo seruus **L P b** animo; L seruus *sic* p ‖ 25 omnes spei *servavit Macr., om. libri*

timori. dabo consularem aniculae servientem, dabo ancillulae divitem, ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum: nulla servitus turpior est quam voluntaria. quare non est quod fastidiosi isti te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te praestes et non superbe superiorem: colant potius te quam timeant. 18 dicet aliquis nunc me vocare ad pilleum servos et dominos de fastigio suo deicere, quod dixi: colant potius dominum quam timeant. 'ita inquit prorsus: colant tamquam clientes, tamquam salutatores?' hoc qui dixerit, obliviscetur id dominis parum non esse, quod deo sat est. qui colitur, et amatur: non potest amor 19 cum timore misceri. rectissime ergo facere te iudico, quod timeri a servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris: verberibus muta admonentur. non quicquid nos offendit, et laedit. sed ad rabiem ⟨nos⟩ cogunt pervenire deliciae, ut quicquid non ex voluntate 20 respondit, iram evocet. regum nobis induimus animos. nam illi quoque obliti et suarum virium et inbecillitatis alienae sic excandescunt, sic saeviunt, quasi iniuriam acceperint, a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo; acceperunt

nostri. sententia vere Annaeana, videantur ep. 5, 7. 6, 2. 95, 8. 110, 4. dial. II 9, 2 al. ‖ **1** timori] *aberravit Studemund comm. philol. Vratisl. II 3 p. 66 adn. 63* | consulare p | aniculae (-le **P**) **P b** annicula te **L** *om.* p | ancillune **b** ‖ **3** pantomimarum *Wolters* | *cf. Macr. l. c. 8* | turpior est **L** turbior es p turpior (*om.* est) *Macr.* ‖ **4** fatidiosi $\mathbf{b}^1$ | isti *Schweigh.:* ipsi **p L P b** | deterraeiant p ‖ **5** seruis **L P b** ser s uis p ‖ **6** quolat p ‖ **6—13** *cf. Macr. l. c. 12* ‖ **8** deiecere **P b** *sed* e (*post* i) *erasa* **P** | quot (t *supra lin.*) p ‖ **9** ita—salut. *dedit adversario Haase* | inquit **L P** inquid p **b** *sed* d *ex* s *fecit m. pr.* **b** | prosus **b** ‖ **10** colent p | cliantes p ‖ **12** deos **b** | etiam amatur *Macr.* ‖ **13** relictissime **b** ‖ **14** timori *pr.* **P** timere *pr.* **b** ‖ **15** multa admouentur p $\mathbf{L}^1$ multa admonentur **P b**: *corr. Pincianus* | non] num **b** ‖ **16—18** *cf. Macr. l. c. 13* ‖ **16** et *om.* **L** | nos ς *Macr.:* *om.* p **L P b** | uenire ς ‖ **18** iram furoremq. *Macr.* | animos *corr. ex* -us p ‖ **19** illico que p ‖ **22** suo $\mathbf{P}^1$ ‖ **23** querendo p quaerendo **L P b** captant querendo *recte iunxit Muretus aliique, cf. Madvigi adv. II p. 478 adn.*

iniuriam ut facerent. diutius te morari nolo; non est 21
enim tibi exhortatione opus. hoc habent inter cetera
boni mores: placent sibi, permanent. levis est malitia,
saepe mutatur, non in melius, sed in aliud. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Ad epistulam, quam mihi ex itinere misisti, tam 1 XLVIII
longam quam ipsum iter fuit, postea rescribam. se-
ducere me debeo et quid suadeam circumspicere. nam
tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti:
quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore
mora opus sit, ut solvas quaestionem quam ut pro-
ponas? utique cum aliud tibi expediat, aliud mihi.
iterum ego tamquam Epicureus loquor? mihi vero 2
idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi
quicquid agitur ad te pertinens, meum est. consortium
rerum omnium inter nos facit amicitia. nec secundi
quicquam singulis est nec adversi: in commune vivi-
tur. nec potest quisquam beate degere, qui se tantum
intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri
vivas oportet, si vis tibi vivere. haec societas diligenter 3
et sancte observata, quae nos homines hominibus
miscet et iudicat aliquod esse commune ius generis
humani, plurimum ad illam quoque, de qua loquebar,
interiorem societatem amicitiae colendam proficit. omnia
enim cum amico communia habebit, qui multa cum
homine. hoc, Lucili virorum optime, mihi ab istis sub- 4

5 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 6 epistolam **L P** | *ante* tam *super add.* quae *m. sec.* **L** ‖ 7 longam *sed* m *expuncta* **L** | hiter *quod et* Inter *legi potest* p inter **b** ‖ 9 diu an] dum/// **P** ‖ 10 longiora **L** ‖ 14 idem ς *velut* **M**: id **pLPb** ‖ 15 ad te **Pb** a te **pL** | consortio — amicitiam p *fortasse recte* ‖ 19 qui a *(sed puncto notatum)* omnia adhutili tate sua conuertitur p | alteri **LPb** aliter p ‖ 21 sanctae *ex* sancta *corr.* **L** sanctę **Pb** | obseruandata **b** | homines hominibus ς omnes hominibus **pLPb**. omnes omnibus *Muretus* ‖ 22 aliquod **Pb** aliquid **pL** ‖ 23 decaloqueba//r p ‖ 24 hamicicie colenda p ‖ 25 cum amico communia **LPb** communiacu *sed ultima syll. exp.* p communia cum amico *Haase*

tilibus praecipi malo, quid amico praestare debeam, quid homini, quam quot modis amicus dicatur, et homo quam multa significet. in diversum ecce sapientia et stultitia discedunt: cui accedo? in utram ire partem iubes? illi homo pro amico est, huic amicus non est pro homine. ille amicum sibi parat, hic se amico: tu mihi verba distorques et syllabas digeris. scilicet nisi interrogationes vaferrimas struxero et conclusione falsa a vero nascens mendacium adstrinxero, non potero a fugiendis petenda secernere. pudet me: in re tam seria senes ludimus. [VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.]

6 'Mus syllaba est. mus autem caseum rodit: syllaba ergo caseum rodit.' puta nunc me istuc non posse solvere. quod mihi ex ista inscientia periculum inminet? quod incommodum? sine dubio verendum est, ne quando in muscipulo syllabas capiam aut ne quando, si neglegentior fuero, caseum liber comedat. nisi forte illa acutior est collectio: 'mus syllaba est. syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit.'
7 o pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est, quod tristes docemus et pallidi? vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. alium mors vocat. alium paupertas urit, alium divitiae vel alienae torquent vel suae. ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae sub-

2 quot *ex* quod L^3 P quod **b** | dicatur p P **b** datur L ‖ 3 diuersum *corr. ex* desertum p ‖ 7 distorques L P **b** distor questiones p | dieris p ‖ 8 interrogatione p | uaferrimas^{s}trutsero p ‖ 10 sera L ‖ 11.12 VALE—SALVTEM *deesse 'in plerisque antiquorum exemplarium' ut continuetur una eademque epistula, testatur Pincianus. cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 14 istum L ‖ 15 inscientia *sicut Lipsius coniecerat* P *sed* in *a m. sec.*: scientia p L P^1 **b** ‖ 16 dubium p ‖ 17 muscipulo *sic* p L P^1 muscipula **b**. *cf.* decipulum *et* -la ‖ 18 commedit p ‖ 20 ergo case *in fine versus* p ‖ 22 dim- L P^1 | *post* tristes *erasum* et *in* p | docemur p ‖ 23 palidi p | quod L | promittit p ‖ 24 *v.* alium m. v. *suspecta sunt Mureto* | 26 felicitatis L P *sed* s *erasa* P

ducere cupit. hunc homines male habent, illum di. quid mihi lusoria ista conponis? non est iocandi locus: ad miseros advocatus es. opem laturum te naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus caput pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic, cum quo ludis, timet: succurre, quidquid laque † ti res pendentium penis. omnes undique ad te manus tendunt, perditae vitae perituraeque auxilium aliquod inplorant, in te spes opesque sunt. rogant, ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disiectis et errantibus clarum veritatis lumen ostendas. dic, quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum, quam faciles ⟨leges⟩ posuerit, quam iucunda sit vita, quam expedita illas sequentibus, quam acerba et inplicita eorum, qui opinioni plus quam naturae crediderunt. *ad horum mala levanda valere lusoria ista crediderim,* si prius docueris, quam partem eorum levatura sint. quid istorum cupiditates demit? quid temperat? utinam tantum non prodessent! nocent. hoc tibi, cum voles, manifestissimum faciam, comminui et debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam. pudet

1 di ς dii p **L P b** ‖ 2 lusoria ς lusuria **b** luxoria **L** u *supra* o **L**^{2} luxuria p **P**^{1} | iocundi p **b** ‖ 3 miseras **b** | es **P b** est p **L** | te *omisit duarum litt. spatio relicto* p | naufragiis **L** ‖ 4 egentib **P**^{1} ‖ 5 es **P b** est p **L** *sed* t *exp.* **L** ‖ 6 timet *sed* bi *supra* m **L**^{2} | succurrere quidquid la quetires pondentium penis p succurre quicquid laque tirespondentium poenis **P** succurre quicquid laqueati respondentium poenis (paenis **b**) **L b**. *eiusdem imaginis esse laquei (aut laqueandi) et pendendi verba adparet.* 'sententia haec erat succurre, quidquid laqueist timore pendenti rumpens' *Buecheler. cf. dial. IX 10, 1* ‖ 9 impl- **L P** ‖ 10 uoluntatione *sed* n *priore erasa* **P** ‖ 11 lumen//hostendas p | dic quod p ‖ 13 faciles leges ς faciles **L P**^{1} **b** felices p | posuerunt p | iocunda **L P b** o *facta videtur ex* u *in* **P** ‖ 14 illas **L P b** ilas *corr. ex* alus p illam ς | *post* sequentibus *duodecim litt. erasae in* p | acerua **L** | inplicita] *in marg.* sine pace **L** ‖ 16 ad horum—crediderim *addidi exempli gratia* ‖ 17 quam p **L P b** quae ς ‖ 18 cupiditates **L P b** cupidita *in fine versus* p | temperatur p ‖ 19 prodessent ς prodesset p **L P**^{1} **b**. prodessent. set *Buecheler* prodessent. et *ego. non praefero* nunc et nocent ‖ 20 manifestis imam p

dicere, contra fortunam militaturis quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. hac ad summum bonum itur? per istud philosophiae 'sive nive' et turpes infamesque etiam ad album sedentibus exceptiones? quid enim aliud agitis, cum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur? sed quemadmodum illos praetor, sic
11 hos philosophia in integrum restituit. quid disceditis ab ingentibus promissis et grandia locuti, effecturos vos, ut non magis auri fulgor quam gladii praestringat oculos meos, ut ingenti constantia et quod omnes optant et quod omnes timent calcem, ad grammaticorum elementa descenditis? quid dicitis? 'sic itur ad astra?' hoc enim est, quod mihi philosophia promittit, ut parem deo faciat. ad hoc invitatus sum, ad hoc
12 veni: fidem praesta. quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus et praescriptionibus philosophorum. aperta decent et simplicia bonitatem. etiam si multum superesset aetatis, parce dispensandum erat, ut sufficeret necessariis: nunc quae dementia est supervacua discere in tanta temporis egestate? VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XLIX 1 Est quidem, mi Lucili, supinus et neglegens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur, tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria evocant nec extinctam me-

13 *Verg. Aen. IX 641. cf. Sen. epist. 73, 15*

1 millitaturus *sed* rus *corr. in* ris p ‖ 2 hac L P b hanc p ‖ 3 siue niuem L. *cf. Cic. pro A. Caecina 65* ‖ 5 qui enim p ‖ 6 cecidisset b ‖ 8 ho p | quid disceditis P^2 qui discentis p L P^1 b ‖ 10 fulgor *ex* fulgur P | praestringat L prestringat p P^1 p///stringat *ex* prest- *corr. fort.* P^1 perstringat b ‖ 12 grammatiquorum p ‖ 13 elimenta (*in* elem- *corr.* L^2) discenditis L | descendistis b ‖ 14 enim]ni P^1 ^{e}nī P *m. recentiore* ‖ 15 parem deo] parendo b ‖ 22 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 25 in *super additum est m. sec.* L ‖ 27 ne b | exst- L

moriam reddunt, sed quiescentem inritant, sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut servulus familiaris amisso aut vestis aut domus renovat: ecce Campania et maxime Neapolis ac Pompeiorum tuorum conspectus incredibile est quam recens desiderium tui fecerint: totus mihi in oculis es. cum maxime a te discedo. video lacrimas conbibentem et adfectibus tuis inter ipsam coercitionem exeuntibus non satis resistentem. modo amisisse te videor. quid 2 enim non 'modo' est, si recorderis? modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo desii velle agere, modo desii posse. infinita est velocitas temporis, quae magis apparet respicientibus. nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae transitus lenis est. causam huius rei quaeris? quic- 3 quid temporis transît, eodem loco est: pariter aspicitur, una iacet. omnia in idem profundum cadunt. et alioqui non possunt longa intervalla esse in ea re, quae tota brevis est. punctum est quod vivimus et adhuc puncto minus. sed et hoc minimum specie quadam longioris spatii natura derisit: aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adulescentiam, aliud inclinationem quandam ab adulescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. in quam angusto quo-

1 irritant **b** *e corr.* L^2 | dolorem *ex* -rum *corr.* $L^2 b^1$ *ut videtur* || 2 mittigatus p || 3 seruuli familiarisa *(in fine versus)* misso i p seruuli familiaris amissio **L P b**: *corr. Gertz* | domos P^1 *in* domus *corr.* P^2 || 4 ac *Volkmann:* a p ad **L P b** || 5 conspectum (-tū p) p **L P b**: *corr. Volkmann* || 7 ad te p | conbib- *ex* conlib- P^1 conlib- **b** || 8 aff- **b** *ex* adf- *corr.* L^2 | coercitionem (corer- *pr.* **b**) **P b** cohertionem **L** cer *(in fine vers. et* o *supra* c) tionem p || 9 non ⊆ nobis p **L P b** | amisise p^1 || 11 casus p || 12 disii uelle p || 13 adp- p | respicienstibus p || 14 praesentiam **L** | intantos fallitur p || 16 transiit *sed* i *alt. erasa* p transit **L P b** || 17 in idem *O. Rossbach:* inde p **L b** in **P** | cado/// (m *erasa*) cadunt **P** || 18 esset **L** || 20 sed (*om.* et) hoc p || 21 quedam p | spetii p | diuisit *vulg.* | hoc *om.* p || 22 adolesc- **L b** || 23 ab adulescentia (adol- **L**) **P L** ad adhulescentiam p ab adolescentiam **b** | ad *om.* **b** || 24 aliud ipsam senectutem *om.* **P b** | ipsa p | angusto quodam quot **L**, **P** *ex corr.*, **M** angustam

4 dam quot gradus posuit! modo te prosecutus sum: et tamen hoc 'modo' aetatis nostrae bona portio est, cuius brevitatem aliquando defecturam cogitemus. non solebat mihi tam velox tempus videri: nunc incredibilis cursus apparet, sive quia admoveri lineas sentio, sive quia adtendere coepi et conputare damnum meum. 5 eo magis itaque indignor aliquos ex hoc tempore, quod sufficere ne ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit, in supervacua maiorem partem erogare. negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus, quo legat lyricos: eodem loco *conloco* dialecticos: tristius inepti sunt. illi ex professo 6 lasciviunt, hi agere ipsos aliquid existimant. nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum et a limine salutanda in hoc unum, ne verba nobis dentur et aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. quid te torques et maceras in ea quaestione, quam subtilius est contempsisse quam solvere? securi est et ex commodo migrantis minuta conquirere: cum hostis instat a tergo et movere se iussus est miles, necessitas 7 excutit quicquid pax otiosa collegerat. non vacat mihi verba dubie cadentia consectari et vafritiam in illis meam experiri. 'adspice qui coeant populi, quae moenia clusis ferrum acuant portis.' magno mihi animo stre- 8 pitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum

10 Cicero] *in Hortensio?* ‖ 23 *Verg. Aen. VIII 385 s.*

quodā quod p angusto (annus to **b**) quodam quod **P**^{1} **b** ‖ 3 defecturam *Io. Mueller:* futuram *libri idque tolli vult P. Thomas* ‖ 5 adp- p ‖ 6 comp- **P** | dampnum mū p ‖ 10 nega^{t} *ex* negare *corr.* **b**^{1} ‖ 11 quod **L** ‖ 12 conloco *add. Aem. Hermes,* habeo *suaserat vel* pono *Schweighaeuser* | dialeticos **b** | isti *ex* tristius *fecit* **P** | ineptiunt *P. Thomas* ‖ 14 proficienda tantum **b** ‖ 16 adliquid **b** | in *om.* **b** | magni **LPb** magis p ‖ 18 subtilius p**LPb** *quod retinendum ut argute dictum.* utilius *Madvig* ‖ 21 collegerat **b** colligerat **P** colligarat p**L** ‖ 23 asp- **LPb** ‖ 24 clausis **b** | ferrum *om.* **b** | acunt p | animos. tripitus iste becilli p ‖ 26 sic *sed* c *exp.* **L**

murorum senes feminaeque congererent, cum iuventus intra portas armata signum eruptionis expectaret aut posceret, cum hostilia in portis tela vibrarent et ipsum solum suffossionibus et cuniculis tremeret, sederem otiosus et eiusmodi quaestiunculas ponens: 'quod non perdidisti, habes. cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes' aliaque ad exemplum huius acutae delirationis concinnata. atqui aeque licet tibi demens videar, si istis *nunc* inpendero operam: et nunc obsideor. tunc tamen periculum mihi obsesso externum inmineret, murus me ab hoste secerneret: nunc mortifera mecum sunt. non vaco ad istas ineptias: ingens negotium in manibus est. quid agam? mors me sequitur, fugit vita: adversus haec me doce aliquid. effice, ut ego mortem non fugiam, vita me non effugiat. exhortare adversus difficilia, *ad*de aequanimitatem adversus inevitabilia. angustias temporis mei laxa. doce non esse positum bonum vitae in spatio eius, sed in usu, posse fieri, immo saepissime fieri, ut qui diu vixit, parum vixerit. dic mihi dormituro: 'potes non expergisci'; dic experrecto: 'potes non dormire amplius.' dic exeunti: 'potes non reverti'; dic redeunti: 'potes non

15 *cf. ep. 91, 18*

1 inuentus **b** iuuent/// P^1 us *compend. supra scr.* P^2 || 2 exsp- p **P** || 4 subfo^{s}sionibus *sed* o^{s} *ex* u *corr.* **L** *m. sec.*, ł subfossionibus *in marg.* **L** suffonsionibus *corr. ex* offensionibus p suffossionibus **P b** | cuculis *pr.* **P** | sedrem p || 5 eiusmodi *sed* i *fin. ex* ũ *radendo fecit* **b** || 7 non habes *pr.* **b** | aliaquae *sed* a *ultima expuncta* **L** aliaquę **b** || 8 adque aeque **b** || 9 nunc *add. Gertz. mihi in mentem venerat* si istis in p̃sentia inpendero o. *additamento opus esse negat Rossbach* || 10 obseso *ex* obsesu? p | immin- **b** || 11 mun^{rus} *corr.* $\mathbf{b}^2$ || 12 ineptas P^1 || 15 effingiatur *corr. ex* effugiatur p efugiat **P** *sed* at *in ras.* P^2 *ut videtur* || 16 dific- **P** | adde (da *Schweighaeuser*) aequanimitatem *Linde:* de aequanimitate p **L P b** || 17 angus **b** | tempori^{s} P^1 *ut videtur* | mei laxa **L P b** milaxa p || 18 spaciũ p || 20 expergisci **L P b** *sed* g *in ras.* **P** experqu^{i}sti p || 21 dic redeunt experrecto p *cf. 22* | non *ante* dormire *om.* p P^1 | amplius *exp. m. sec.* **L**

11 exire.' erras, si in navigatione tantum existimas minimum esse, quo *a* morte vita diducitur: in omni loco aeque tenue intervallum est. non ubique se mors tam prope ostendit: ubique tam prope est. has tenebras discute: et facilius ea trades, ad quae praeparatus sum. dociles natura nos edidit et rationem dedit inperfectam, 12 sed quae perfici posset. de iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utraque, et illa, cui alieni corporis abstinentia est, et hac, cui sui cura. si me nolueris per devia ducere, facilius ad id, quo tendo, perveniam. nam ut ait ille tragicus, 'veritatis simplex oratio est.' ideoque illam inplicari non oportet; nec enim quicquam minus convenit quam subdola ista calliditas animis magna conantibus. VALE.

L 1 SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Epistulam tuam accepi post multos menses quam miseras. supervacuum itaque putavi ab eo, qui adferebat, quid ageres quaerere. valde enim bonae memoriae est, si meminit: et tamen spero te sic iam vivere, ut ubicumque eris, sciam quid agas. quid enim aliud agis quam ut meliorem te ipse cottidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intellegas tua vitia esse, quae putas rerum? quaedam enim locis et temporibus adscribimus. at illa, quocumque transierimus, secutura 2 sunt. Harpasten, uxoris meae fatuam, scis heredita-

11 *Euripides Phoen. 479*

2 a *suppl. Muretus, super add.* L^3 | deducitur p **b** | loquo p ‖ 5 atq. **L b** *sed* ad quae *in marg.* L^2 ‖ 7 queprofici p | 8 fragilitate *ut videtur* P^1 | de] du P^1 ‖ 9 °rui P^1 | et ac p | sui *ex* sua **P** ‖ 10 pdeuia *omisso compendii signo* p | 12 inplicari **P** inplicare p L^1 **b** *sed* i *supra* e *expunctam* p implicare L^2 iplicare L^3 | °portet P^1 oportet b^1 ‖ 14 animi **P b** ‖ 15 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 16 Epistolam **L P b** | pos p | multas P^1 ‖ 17 aff- **b** *ex* adf- L^2 ‖ 18 bona// memoria **P** ‖ 19 sic te p | sic] si *supra lin.* P^2 | iam] sciam **P** ‖ 20 ut **p P b** et **L** *sed super add.* ut *m. sec.* **L** ‖ 21 agas b | cottidie p cotidie **L P b** ‖ 22 terroribus **P** ‖ 24 asscr- **b** *ex* adscr- L^2 | at **p P b** ut **L** | illaco cumque p | transierimus **L** traserimus *et* n *supra* a p transerimus P^1 transferimus **b** ‖ 25 harpastem **b** | meae **L P b** me p

rium onus in domo mea remansisse. ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum: si quando fatuo delectari volo, non est mihi longe quaerendus: me rideo. haec fatua subito desiit videre. incredibilem rem tibi narro, sed veram: nescit esse se caecam. subinde paedagogum suum rogat ut migret. ait domum tenebricosam esse. hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi: nemo se avarum esse intellegit, nemo cupidum. caeci tamen ducem quaerunt, nos sine duce erramus et dicimus: 'non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest vivere. non ego sumptuosus sum, sed urbs ipsa magnas inpensas exigit. non est meum vitium, quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitae: adulescentia haec facit.' quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet, et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos aegrotare nescimus. si curari coeperimus, quando tot morborum tantas vires discutiemus? nunc vero ne quaerimus quidem medicum, qui minus negotii haberet, si adhiberetur ad recens vitium. sequerentur teneri et rudes animi recta monstrantem. nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. erubescimus discere bonam mentem. at mehercules, si turpe est magistrum huius rei quaerere, illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere. laborandum est, et ut verum dicam, ne labor quidem magnus

1 auersissimus *ci. R. Agricola:* auarissimus p **L P b** ‖ 2 ipsis **L** | sum si **P** sumpsi p **L** sum// si (p *erasa*) **b** ‖ 3 mihi **L P b** mi p ‖ 4 fatua *glossema videtur Paulo Thomas* | rem *om.* **b** ‖ 5 se caecam] seceam **b** ‖ 6 tenebricosam **P b** tenebrisc- p tenebrosam **L**, *cf. ep. 86, 4* ‖ 7 rigidemus p ‖ 8 aurum $\mathbf{b}^1$ ‖ 9 cupidiũ *exp.* $\mathbf{b}^1$ | caeci tamen **L P b** cecitatem p | nos] non $\mathbf{P}^1$ ‖ 11 sed nemo—sumptuosus sum *om.* **P** | romoe p ‖ 13 est///meum p | nundum p ‖ 14 adul- **P** adol- **L b** adhul- p ‖ 18 morbos tantasue res p **L** morbos tantas (a *alt. ex* o $\mathbf{P}^2$) ue res **P** morbos tanta suę res **b**: *corr. Gertz in Sen. dial. p. 414* ‖ 19 ne *Muretus:* nec p **L P b** *sed* c *supra lin.* p ‖ 22 monstrant/em p ‖ 24 si turpe est p turpe est **L P b M**. turpe non est *Gertz* ‖ 26 casum p

est, si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare incipimus et recorrigere, quam indurescat pravitas eius.
6 sed nec indurata despero. nihil est, quod non expugnet pertinax opera et intenta ac diligens cura. robora in rectum quamvis flexa revocabis; curvatas trabes calor explicat et aliter natae in id finguntur, quod usus noster exigit: quanto facilius animus accipit formam, flexibilis et omni umore obsequentior. quid enim est aliud animus quam quodam modo se habens spiritus? vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia
7 materia, quanto tenuior est. illud, mi Lucili, non est quod te inpediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia nos iam tenet, quod diu in possessione nostri est: ad neminem ante bona mens venit quam mala. omnes praeoccupati sumus. virtutes discere vitia
8 dediscere est. eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi nobis boni perpetua possessio est: non dediscitur virtus. contraria enim male in alieno haerent, ideo depelli et exturbari possunt; fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. virtus secundum naturam est, vitia inimica et infesta
9 sunt. sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt facilisque earum tutela est, ita initium ad illas

1 *cf. Sen. dial. VI 1, 7 ep. 85, 9*

2 paruitas p ‖ 3 induratam ς ‖ 4 *post* robora *una litt. erasa est in* L ‖ 5 flecta P^1 | curbatas L ‖ 6 alternata P | natae L b nater *in fine vers.* p | friguntur *et* n *supra* i p ‖ 7 accepit p ‖ 8 omnium. ore p omni humore L omnium more P b ‖ 12 imp- L | speres *ex* speret b^1 ‖ 13 possessionem L ‖ 15 uitia *om.* P b ‖ 16 discere est. eo *Haupt:* dediscere. sed eo p L sed eo (*om.* dediscere) P b. virtutes discere est vitia dediscere. sed eo *Gronovius. fort.* dediscere est. sed eo | maiorem L | nostri L P b nos *in fine vers.* p ‖ 17 accidere P^1 | semet b | tradit nobis p ‖ 18 contrarię P ‖ 19 mala p L P b: *corr. P. Thomas* | herent L erant p haberent *sed* re *eras.* P^1 habent b ‖ 21 *non praestat* inimica ei et inf., *cf ep. 7, 2* ‖ 22 uirtutes *om.* P b | receptae ς: reğe tae p regete L^1 ge *lineola notavit et* iec *superscr.* L^3 receptę P *sed* c *in ras. et* p *supra lin.* P^2 rege te b ‖ 23 facilisque ς faciliusque p L P^1 b *sed* u *erasa* P

eundi arduum, quia hoc proprium inbecillae mentis atque aegrae est, formidare inexperta. itaque cogenda est, ut incipiat: deinde non est acerba medicina. protinus enim delectat, dum sanat. aliorum remediorum post sanitatem voluptas est, philosophia pariter et salutaris et dulcis est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes 1 LI
Aetnam, ed*itum* illum ac nobilissimum Siciliae montem, quem quare dixerit Messala unicum, sive Valgius, apud utrumque enim legi, non reperio, cum plurima loca evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia: nos utcumque possumus, contenti sumus Bais, quas postero die quam adtigeram reliqui, locum ob hoc devitandum, cum habeat quasdam naturales dotes, quia illum sibi celebrandum luxuria desumpsit. 'quid ergo? 2
ulli loco indicendum est odium?' minime. sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis convenit quam aliqua, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem parum putat aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir aut ad sapien-

1 qui adhoc p | proprium *Madvig:* primum p **L P b** ‖ **2** congenda **b** ‖ **3** acerba **b** acerua p $L^1 P^1$ *corr.* $L^2 P^2$ | medna P^1 ‖ **4** sonat P^1 ‖ **5** possanitatem p | uoluptas *fort. in* volun- *corr.* **b** | philosopha p ‖ **7** *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ **8** istuc **b** ‖ **9** aethnam **L** P^1 **b** *sed* h *erasa* **P** eth/nam p | editum ac (*praetuli* editum illum ac) *Chatelain:* et illuc p **L P b** *sed* illic *ex* illuc *radendo* **P**. Aetnam et illum colis nob. *Io. Mueller* Aetnam excelsum ac nob. *C. Brakman.* et illuc *olim voci* istic *adscriptum fuisse putat Rossbach* ‖ **10** dixeri/t p | messala **L** mesala p messalla (*priore* l *erasa* **P**) P^1 **b** | apud utrumque] *hic unum folium excidit in* p, *nunc ut sequantur v.* quero dum facio *(ep. 53, 4)* ‖ **11** repperio ntu **L b** ‖ **12** tantum **P** tamen L^1 ‖ **14** utrumq; **P** | contentissimus bus **b** ‖ **15** adti/geram *fort.* n *erasa* **P** adtig- **b** attig- **L** | ab hoc P^1 ‖ **16** naturales *ex* natulares b^1 ‖ **17** luxoria *ut passim* L^1 desumsit *pr.* **P** ‖ **19** sapienti//// (a *erasa*) **P** ‖ **20** aliqua] alia ς

tiam tendens declinet tamquam alienam bonis moribus.
3 itaque de secessu cogitans numquam Canopum eliget,
quamvis neminem Canopus esse frugi vetet, ne Baias
quidem: deversorium vitiorum esse coeperunt. illic sibi
plurimum luxuria permittit, illic, tamquam aliqua
4 licentia debeatur loco, magis solvitur. non tantum
corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere
debemus. quemadmodum inter tortores habitare nolim,
sic ne inter popinas quidem. videre ebrios per litora
errantes et comessationes navigantium et symphoniarum
cantibus strepentes lacus et alia, quae velut soluta
legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat, quid
5 necesse est? id agere debemus, ut irritamenta vitio-
rum quam longissime profugiamus. indurandus est
animus et a blandimentis voluptatum procul abstra-
hendus. una Hannibalem hiberna solverunt et indo-
mitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt
6 fomenta Campaniae. armis vicit, vitiis victus est. nobis
quoque militandum est, et quidem genere militiae, quo
numquam quies, numquam otium datur. debellandae
sunt in primis voluptates, quae, ut vides, saeva quo-
que ad se ingenia rapuerunt. si quis sibi proposuerit,
quantum operis adgressus sit, sciet nihil delicate, nihil
molliter esse faciendum. quid mihi cum istis calenti-
bis stagnis? quid cum sudatoriis, in quae siccus vapor
corpora exhausurus includitur? omnis sudor per labo-
7 rem exeat. si faceremus, quod fecit Hannibal, ut inter-
rupto cursu rerum omissoque bello fovendis corporibus

19 *cf. dial. I 5, 1 ep. 97, 5*

1 aliena **b** ‖ 3 conapus **b** ‖ 4 deuersorium P^1 diuersorium **b** *et radendo* P diuersorum **L** | illi **b** ‖ 8 tot tortores **b** ‖ 9 sit **b** | litora **PLb** *sed una litt. ante* t *erasa* **L** ‖ 10 comesat- **L** commessat- **Pb** | sinph- **b** 11 uelut *ex* uelud P^2 ‖ 12 quod P^2 ‖ 13 inritamenta **P** | uitiorum *bis scr. sed alterum deletum est in* **P** ‖ 15 uoluptatium **L** ‖ 17 eneruauerunt] *post* t *rasi aliquid in* **P** ‖ 23 sciat **L** ‖ 25 in q̄ **P** ‖ 26 omnis **LPb** *sed addidit ante* omnis *supra lin.* ut *m. sec.* **P** ‖ 27 interrupto *sed* in *supra lin.* **L** 28 ommissoq: **L** *sed* q: *supra lin.* L^2

operam daremus, nemo non intempestivam desidiam victori quoque, nedum vincenti, periculosam merito reprehenderet: minus nobis quam illis Punica signa sequentibus licet, plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus. fortuna mecum bellum 8 gerit: non sum imperata facturus. iugum non recipio, immo, quod maiore virtute faciendum est, excutio. non est emolliendus animus: si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum est labori, cedendum est pauper- tati; idem sibi in me iuris esse volet et ambitio et ira: inter tot adfectus distrahar, immo discerpar. liber- 9 tas proposita est; ad hoc praemium laboratur. quae sit libertas, quaeris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus, fortunam in aequum deducere. quo die illa me intellexero plus posse, nil poterit. ego illam feram, cum in manu mors sit? his cogitationibus in- 10 tentum loca seria sanctaque eligere oportet. effeminat animos amoenitas nimia nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. et fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus et verna. nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus et nitidus. severior loci disciplina firmat 11 ingenium aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio quam Bais exulabat: ruina eius non

2 periculo sani **L** ‖ 4 cedentibus — 5 perseuerantibus *om.* **P b** ‖ 6 imperita **b** ‖ 7 *post* quod *aliquid rasum* **P** est *vel* ÷ *opinatur Lebègue* ‖ 8 emolliendus ≤ emoti (i *longa quae dicitur*) indui **P b** emoti indus **L** ‖ 11 aff- **b** *ex* adf- $\mathbf{L}^2$ ‖ 14 q̊d die illā ///intellexero **P** quo die illam intellexero **b** quod *(sed* d *erasa)* die illum intellexero **L**: *corr. Lipsius* | nihil **b** ‖ 18 animo **L** | nimia **b** *in ras.* $\mathbf{P}^2$ inima *sed* a *ex* o *corr.* **L** ‖ 21 pallustrique **L** | sanguinata cito subterunt **L** ‖ 22 *post* urbanus *duae fere litt. erasae* **L** ‖ 24 defecit **L b** ‖ 26 cona/tibus **P** ‖ 27 exulabit *Io. Mueller* | ruina ei visa non est tam m. c. *Haupt*

est tam molliter conlocanda. illi quoque, ad quos primos fortuna populi Romani publicas opes transtulit, C. Marius et Cn. Pompeius et *C.* Caesar extruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas inposuerunt summis iugis montium. videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. aspice, quam positionem elegerint, quibus aedificia excitaverint locis
12 et qualia: scies non villas esse, sed castra. habitaturum tu putas umquam fuisse in mica Catonem, ut praenavigantes adulteras dinumeraret et tot genera cumbarum variis coloribus picta et fluvitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convicia? nonne ille manere intra vallum maluisset, quod in unam noctem manu sua ipse duxisset? quidni mallet, quisquis vir est, somnum suum classico quam symphonia
13 rumpi? sed satis diu cum Bais litigavimus, numquam satis cum vitiis, quae, oro te, Lucili, persequere sine modo, sine fine. nam illis quoque nec finis est nec modus. proice quaecumque cor tuum laniant, quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. voluptates praecipue exturba et invisissimas habe: latronum more, quos φιλήτας Aegyptii vocant, in hoc nos amplectuntur, ut strangulent. VALE.

1 collocanda **L b** | *ante* illi *una litt. erasa vel duae in* **L** *fueratne* at illi quoq. *?* ‖ 2 p. r. **L P b** ‖ 3 maurius **L** | cn. **L b** g. n. **P** | C. *ante* Caesar *add. Gertz* | struxerunt **L** ‖ 4 baina **b** | imp- **P** *ut videtur* ‖ 8 scies **L P**^{2} **b** scias **P**^{1} ‖ 9 in mica Catonem *Lipsius:* inimica catonem **L P b**. *Lipsio suffragatur Friedlaender adn. in Martialem II 59, 1 et in Petroni cen. Trim. p. 224.* ibi M. Catonem *ci. Gertz* ‖ 10 et tot **L b** tet tot *sed* tet *lineola transfossum* **P** | generaci umbarum **b** ‖ 11 cumbarum *in* cimbarum *corr.* **P** | fluuitantem **L P b** fluitantem ς ‖ 12 conuitia **L P b** ‖ 13 in unā noctem ansua ipse **P b** ‖ 14 dississet **b** | mallit **L b** ‖ 17 conuitiis **b** ‖ 19 *post* modus (us *m. sec.*) *duae fere litt rasae* **P** ‖ 20 reuelendum **b** ‖ 21 exturba et inuissimas *sed rasa* s *prima* **L** exturba et inuissimas **b** et inuississimas (*om.* exturba **P**) **P**^{1} ‖ 22 philetas (φιλήτας) *Muretus:* hostilistas **L** stilistas **P** pstillistas *sed* l *priorem exp.* **b**^{1}. *de voce* φιλήτης *cf. quae monuit P. Maas Berl. phil. wochenschr. 1912 no. 34* ‖ 23 strangulent (s *om.* **b**) **P b** strangulant **L**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes alio 1 LII
trahit et eo, unde recedere cupimus, inpellit? quid
conluctatur cum animo nostro nec permittit nobis
quicquam semel velle? fluctuamur inter varia consilia.
nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper.
'stultitia' inquis 'est, cui nihil constat, nihil diu placet.' 2
sed quomodo nos aut quando ab illa revellemus? nemo
per se satis valet ut emergat: oportet manum aliquis por-
rigat, aliquis educat. quosdam ait Epicurus ad veritatem 3
sine ullius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. hos
maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi
protulerunt. quosdam indigere ope aliena, non ituros,
si nemo praecesserit, sed bene secuturos. ex his Metro-
dorum ait esse: egregium hoc quoque, sed secundae
sortis ingenium. nos ex illa prima nota non sumus:
bene nobiscum agitur, si in secundam recipimur. ne
hunc quidem contempseris hominem, qui alieno bene-
ficio esse salvus potest: et hoc multum est, velle ser-
vari. praeter haec adhuc invenies genus aliud hominum 4
ne ipsum quidem fastidiendum eorum, qui cogi ad
rectum conpellique possunt, quibus non duce tantum
opus sit, sed adiutore et, ut ita dicam, coactore. hic ter-
tius color est. si quaeris huius quoque exemplar, Hermar-
chum ait Epicurus talem fuisse. itaque alteri magis
gratulatur, alterum magis suspicit. quamvis enim ad
eundem finem uterque pervenerit, tamen maior est

8 *Epic. fr. 192 Vs.*

1 *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 3 imp- **b** ‖ 4 cl̃uct- P^1 colluct- P^2 ‖ 5 fluctuamus **P** *sed* s *in ras. litterae* r ‖ 6 libere// *sed* e *fin. in ras., dein* e *erasa* **P** | obsolute *pr.* **P** ‖ 7 stultia **b** ‖ 8 reuellemus *sed* reuelle *in ras.* P^1 ‖ 12 inp- **b** ‖ 13 tulerunt **P** ‖ 14 ex his **L** ex is P^1 ex iis **b** ‖ 17 recipimur **L P** *sed* r *ex* s L^2 *aut* L^3 recipimimur **b** ‖ 21 ipsę^{um} b^1 ‖ 24 si quaeris **P** Si quąe **L** *sed* c *post* Si *super add.* L^2 | quoq, **L** *om.* **P b** | hermarchum **P L** *sed* r *ante* c *supra lin.* L^2 hermarcum **b** ‖ 25 ait **P** ait et *sed* et *(compendiose scriptum) exp.* **L** ‖ 26 suscipit **L b**

laus idem effecisse in difficiliore materia. puta enim duo aedificia excitata esse, ab imo disparia, aeque excelsa atque magnifica. alterum puram aream accepit: illic protinus opus crevit. alterum fundamenta lassarunt in mollem et fluvidam humum missa multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum: intuenti ambo quicquid fecit ⟨alter,⟩ alterius magna pars et dif-
6 ficilior latet. quaedam ingenia facilia, expedita, quaedam manu, quod aiunt, facienda sunt et in fundamentis suis occupata. itaque illum ego feliciorem dixerim, qui nihil negotii secum habuit, hunc quidem melius de se meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit
7 et ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. hoc durum ac laboriosum ingenium nobis datum scias licet. imus per obstantia. itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. 'quem' inquis 'invocabo?' hunc aut illum. tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant: adiuvare nos possunt non tantum qui sunt,
8 sed qui fuerunt. ex his autem, qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant et communes locos volvunt et in privato circulantur, sed eos, qui vita docent, qui cum dixerunt, quid faciendum sit, probant faciendo, qui docent, quid vitandum sit, nec umquam in eo, quod fugiendum dixerunt, deprehen-

1 difficiliore **L P** e *exp.*, i *super scr.* L^3 difficiliorem *sed* m *erasa* **b** ‖ 2 duo duos aedificia excitasse, ambo paria *Haupt* | ab imo *Buecheler:* ambo **L P b** | disparia **L P b** paria ς ‖ 3 aeque m. ς | alterum **L P b** *ex* alteram *corr.* **L** alter *Haupt* ‖ 4 lassarunt *(ut Lipsius coniecerat) codex Vatic. 2207 fide Chatelainii:* lassabunt **L P b** ‖ 5 inmobilem **P** | fluidam **P b** | humum *ex* humam P^2 | missam L^1 ‖ 6 intuenti ambo *Buecheler:* inueniebo **L P b** in medio *Haupt* | alter *addidi ex* ς. *fortasse* intuenti ambo quicquid fecit alter in aperto est, alterius m. p. *et similiter interim Disselbeck* quicquid facit alter apparet, alterius ‖ 8 quaedam — expedita *om.* **P** | expedita **L** et expedita **b** ‖ 10 illum ego **L** ego illum **P b** ‖ 12 ma//lignitatem **b** ‖ 14 datum est (*sed* est *supra lin.* P^1) scilicet **P** ‖ 18 nos **P b** non L^1 *in* nos *corr.* L^2 ‖ 20 celeritatem **L** ‖ 22 vita *Muretus:* uitam **L P b**. *an* vitam vita? | dixerint **L** ‖ 24 fugiendō̄ **b** *corr. m. sec.* | dixerint **L** deꝑhenduntur **b**

duntur. eum elige adiutorem, quem magis admireris, cum videris quam cum audieris. nec ideo te prohi- 9
buerim hos quoque audire, quibus admittere populum ac disserere consuetudo est, si modo hoc proposito in turbam prodeunt, ut meliores fiant faciantque meliores, si non ambitionis hoc causa exercent. quid enim turpius philosophia captante clamores? numquid aeger laudat medicum secantem? tacete, favete et praebete 10
vos curationi. etiam si exclamaveritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitiorum vestrorum ingemescatis. testari vultis adtendere vos moverique magnitudine rerum? sane liceat: ut quidem iudicetis et feratis de meliore suffragium, quidni non permittam? apud Pythagoram discipulis quinque annis tacendum erat: numquid ergo existimas statim illis et loqui et laudare licuisse? quanta autem dementia eius est, quem cla- 11
mores inperitorum hilarem ex auditorio dimittunt? quid laetaris, quod ab hominibus his laudatus es, quos non potes ipse laudare? disserebat populo Fabianus, sed audiebatur modeste. erumpebat interdum magnus clamor laudantium, sed quem rerum magnitudo evocaverat, non sonus inoffense ac molliter orationis elapsae. intersit aliquid inter clamorem theatri et scholae: est 12
aliqua et laudandi decentia. omnia rerum omnium, si observentur, indicia sunt et argumentum morum ex minimis quoque licet capere: inpudicum et incessus

8 sequentem **b** | tacete fauete ς //tacete //facete *(signum transpositionis add. m. rec.)* **P** facete **L**^{1} facite **L**^{2} *dein aliquid rasi in* **L** tacete facete (facete *ex* facite *m. pr.*) **b** ‖ 10 adtactum **L** ad tacitum **b** | nostrorum **P** | ingemescatis **L P**^{1} ingemiscatis **P** *m. recentior* ingemicatis **b** ‖ 11 *s.* rerum magnitudine **L** ‖ 13 meliora **L** | pythagorum **L** pithagoram **b** phithagorā **P** ‖ 15 ergo **L** *sed* r *supra lin.* **L**^{2} ‖ 17 impeditorum *pr.* **P** | *post* dimittunt *aliquid rasi* **b** ‖ 18 his **L P b** *sed* h *exp.* **L**. *fort.* is | es **P b** est **L** | 19 et disserebat **P** ‖ 21 laudentium **b**. *vix subest* plaudentium ‖ 22 inoffensae *vulgo* ‖ 23 teatri **P** | scolae **L P** ‖ 24 decentia *Koch:* licentia **L P b** scientia ς. diligentia *coni. Gertz* ‖ 25 obseruatur *primo* **b** *corr. m. 1* ‖ 26 et incessus inpudicum **L**

ostendit et manus mota et unum interdum responsum et relatus ad caput digitus et flexus oculorum. inprobum risus, insanum vultus habitusque demonstrat. illa enim in apertum per notas exeunt: qualis quisque sit, scies, si quemadmodum laudet, quemadmodum laudetur,
13 aspexeris. hinc atque illinc philosopho manus auditor intentat et super ipsum caput mirantium turba consistit: non laudatur ille nunc, si intellegis, sed conclamatur. relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent populo placere: philosophia adoretur.
14 permittendum erit aliquando iuvenibus sequi impetum animi, tunc autem, cum hoc ex impetu facient, cum silentium sibi imperare non poterunt. talis laudatio aliquid exhortationis adfert ipsis audientibus et animos adulescentium exstimulat. ad rem commoveantur, non ad verba conposita: alioquin nocet illis eloquentia, si
15 non rerum cupiditatem facit, sed sui. differam hoc in praesentia. desiderat enim propriam et longam exsecutionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. damnum quidem fecisse philosophiam non erit dubium, postquam prostituta est. sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nancta est. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI.

1 ma/nus (g *erasa*) **P** ‖ 5 quemadm. laudetur *om.* **P** ‖ 6 atque **L** itaque **b** itaque et **P** *sed* et *supra lin.* P^2 ‖ 7 consistit *sed* istit *in rasura maioris spatii* P^2 constantium **L b** ‖ 9 relinquatur P^1 n *supra* a *add.* P^2 *ut videtur* | prop- **b** prop- *ex* praep- *ut videtur* **P** (*fort.* P^1) praep- **L** ‖ 10 *ante* phil. *aliquid rasi* **b** ‖ 11 inp- **b** ‖ 12 autem hoc *sed* cum *ante* hoc *eraso* **P** | inp- **P b** ‖ 14 exortationis **P** | aff- **b** ‖ 15 adolesc- **L P b** | conm- **b** | 16 comp- **L** | alioqui *Muretus* ‖ 20 aput **b** ‖ 23 penetrabilibus **L P** *sed* bi *erasum* **P** | *post* sed *una littera rasa* **P** ‖ 24 antistē P^1 | nacta **P** | VALE om. **L** ‖ 25 LANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI. **P** EXPLICIT LIBER V · Ł ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM | INCIPIT LIBER SEXTVS **L** *rubr.* ANNEI SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI INCIP. **V** *om.* **b**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum 1 LIII
est ut navigarem? solvi mari languido. erat sine dubio
caelum grave sordidis nubibus, quae fere aut in aquam
aut in ventum resolvuntur. sed putavi tam pauca
milia a Parthenope tua usque Puteolos subripi posse,
quamvis dubio et inpendente caelo. itaque quo cele-
rius evaderem, protinus per altum ad Nesida derexi
praecisurus omnes sinus. cum iam eo processissem, ut 2
mea nihil interesset, utrum irem an redirem, primum
aequalitas illa, quae me corruperat, periit. nondum
erat tempestas, sed iam inclinatio maris ac subinde
crebrior fluctus. coepi gubernatorem rogare, ut me in
aliquo litore exponeret. aiebat ille aspera esse et in-
portuosa nec quicquam se aeque in tempestate timere
quam terram. peius autem vexabar, quam ut mihi 3
periculum succurreret. nausia enim me segnis haec et
sine exitu torquebat, quae bilem movet nec effundit.
institi itaque gubernatori et illum, vellet nollet, coegi,
peteret litus. cuius ut viciniam attigimus, non expecto,
ut quicquam ex praeceptis Vergilii fiat, 'obvertunt
pelago proras' aut 'ancora de prora iacitur': memor
artificii mei vetus frigidae cultor mitto me in mare,

21 *Aen. VI 3* ‖ 22 *Aen. III 277*

1 *salutationis formula exstat etiam* in **P b** ‖ 3 mari^{s} *sed* s **L**^{2} | languido] us *supra* o **L**^{2} ‖ 5 putaui tam (tā *sed* a *ex* n **V**) **V P** puta uitam **L** | puto uitam **b** | pauca milia **V P** *sed* mi *in ras.* **P** *et* milia *in marg.* **V** paucam illi **L b** ‖ 6 aparte nopecua **b** | a *supra vers.* **P** | partenope **P** ‖ 8 direxi **V L P b** ‖ 10 mea **L V b** *sed post insertum ut videtur in* **V** *duae litt. rasae in* **P** | interessem **L**^{1} | primum primum **L**^{1}**b** *illud expunxit* **L**^{2} *erasit* **b** ‖ 11 periit **L P b** perit **V** perît *Rossbach* ‖ 13 me *supra vers.* **V** ‖ 14 aiebat **L** agebat **V P**^{1}**b** *in* aiebat *corr.* **V P**^{2} ‖ 16 uexabar *sed* x *in ras.* **V** 17 segnis *ex* signis **b**^{1} ‖ 18 sine *periit cum margine ut videtur in* **V** ‖ 20 petere *sed in fine una litt. erasa et* e *fin. add. a m. sec.* **P** ‖ 21 uerg- **L** uirg- **P V b** | obuertunt *Verg.* obuertant **L V P b** *sed* u *supra* a **V** u *supra* a *expunctam* **P** ‖ 22 anchora **P** *Verg.* ancora **V b** inancora **L** ‖ 23 culto **b**

4 quomodo psychrolutam decet, gausapatus. quae putas
me passum, dum per aspera erepo, dum viam quaero,
dum facio? intellexi non inmerito nautis terram timeri.
incredibilia sunt, quae tulerim, cum me ferre non
possem: illud scito, Vlixem non fuisse tam irato mari
natum, ut ubique naufragia faceret: nausiator erat.
et ego quocumque navigare debuero, vicensimo anno
5 perveniam. ut primum stomachum, quem scis nõn
cum mari nausiam effugere, collegi, ut corpus unctione
recreavi, hoc coepi mecum cogitare, quanta nos vitio-
rum nostrorum sequeretur oblivio, etiam corporalium,
quae subinde admonent sui, nedum illorum, quae eo
6 magis latent, quo maiora sunt. levis aliquem motiun-
cula decipit; sed cum crevit et vera febris exarsit,
etiam duro et perpessicio confessionem excipit. pedes
dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimu-
lamus et aut talum extorsisse dicimus nos aut in exer-
citatione aliqua laborasse. dubio et incipiente morbo
quaeritur nomen, qui ubi etiam talaria coepit inten-
dere et utrosque † dextros pedes fecit, necesse est

1 psychro lutam **b** psycrolutam **L** sychro lutã **P** sichrolutam **V** ‖ 2 asperas **b** | erepo *corr. ex* eripio **P** eripio **L V b** | *a* quero dum *inc. rursus* p. *cf. ep. 51, 1* ‖ 3 in morito p | timere *ex* -ri *corr.* L^2 ‖ 4 me ferre] efferre **P**. cum efferre non possim *Rossbach* ‖ 5 possem *Erasmus²:* possim p **L V P b** | scio^{t} **V** | fuisset **L** fuisse// **P** | tamen irato p ‖ 6 natum hubique p ‖ 7 uicensimo *sed in marg.* † uix in uno **V** uincens- p uices- **L P** uiges- **b** ‖ 8 perueniamus p | non *fuere qui secluderent* ‖ 9 effugire p | colegi *sed* l *alt. super add.* **L**. *praestatne* recollegi*?* ‖ 10 caepi **L b** ‖ 12 *post* subinde *supra lin.* ñ **V** | admonent L^1 **V P** ammoneret *sed* r *exp.* p ammonem *ut videtur* **b** | nedum *ex* nudum p ‖ 13 maiores p | aliquam p aliq **b** | motiuncula **V P b** motiunculum **L** mociunculam p ‖ 15 perpes scio p | excepit **L**. excipit *Seneca quia modo* decipit. *prop.* excutit *Haase* ‖ 16 punctiungulas **L V** P^1 **b** pugtiungulas p ‖ 17 calum p ‖ 18 incipienti (i *fin. in ras.*) **P** ‖ 19 etiam talaria *scripsi:* ut (*sed* u *eras.* **P**) talaria p **L V P b** ri *supra vers., et corr.* a *post* l *ex* i **V** *in quo v.* ut talãa^{ri} *ex parte lineolis notata et in marg.* iã talos *adscr. m. sec.* vel tal. *mavult Rossbach* | caepit p **b** ‖ 20 et *sed* t *ex* c*?* **V** ultrosque **b** | dẹxtros$^{t\ e}$ **V**. aegros

podagram fateri. contra evenit in his morbis, quibus 7
adficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus
sentit. non est quod mireris, Lucili carissime. nam qui
leviter dormit, et species secundum quietem capit et
aliquando dormire se dormiens cogitat: gravis sopor
etiam somnia extinguit animumque altius mergit, quam
ut in ullo intellectu sui sit. quare vitia sua nemo 8
confitetur? quia etiamnunc in illis est: somnium nar-
rare vigilantis est, et vitia sua confiteri sanitatis indi-
cium est. expergiscamur ergo, ut errores nostros coar-
guere possimus. sola autem nos philosophia excitabit,
sola somnum excutiet gravem: illi te totum dedica.
dignus illa es, illa digna te est: ite in conplexum alter
alterius. omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte.
non est quod precario philosopheris. si aeger esses, 9
curam intermisisses rei familiaris et forensia tibi ne-
gotia excidissent nec quemquam tanti putares, cui
advocatus in remissione descenderes. toto animo id
ageres, ut quam primum morbo liberareris: quid ergo?
non et nunc idem facies? omnia inpedimenta dimitte
et vaca bonae menti: nemo ad illam pervenit occupa-
tus. exercet philosophia regnum suum; dat tempus,
non accipit. non est res subsiciva; ordinaria est, do-
mina est, adesse iubet. Alexander cuidam civitati 10

ci. Vavassor, distortos *Toupio auctore Chatelain coll. ep. 67, 3, P. Thomas, S. Linde* | **2** aff- **b** adficiuntur *sed* ur *in ras. ut videtur* **V** | animi ≤ animo p**LVPb**. adficimur animo *ci. Rossbach* | peius *om.* **P** | se habet **VP** habet se *addito transpositionis signo* **L** habet **pb** ‖ **4** leuiter] illud ter p | et *post* capit *om.* **LPb** ‖ **5** sopor] sor p ‖ **6** sonia **b** | quam ut in ullo intellectus sui est **L** quam ut in nullo intellectu *(sed* o i *ex corr.)* sui est **V** quam uti (huti p) nullo intellectu sui est (suiest p)**pPb**: *corr. Schultess* ‖ **8** narra p ‖ **10** expergiscamur *sed* i *ex* e **VP** *post* s *duae litt. ras.* **b** expergescamur **L** expergisquāmur p ‖ **12** solas omnium p | te *om.* **b** ‖ **13** digna te est **LVb** dignata est $\mathbf{P}^1$ dignitatem est p compl- **LVP** ‖ **14** negra $\mathbf{P}^1$**b** | aparte **b** ‖ **15** precari (p- = prae- **b**) $\mathbf{P}^1$**b** | egeres es p ‖ **17** quemqu *sed ut* am *fort. evanuerit* **V** quenquam **P** | putares, sui p ‖ **18** remissionem **P** | disc- **L** **19** geres **P** primo p**V** ‖ **20** facias p ‖ **21** uoca p ‖ **23** subsiciva] *in marg.* subsequens **L** ‖ **24** adesse iubet *ci. Haase:* adest et iubet p**LVPb** | ciuitatem p

partem agrorum et dimidium rerum omnium promittenti 'eo' inquit 'proposito in Asiam veni, ut non id acciperem, quod dedissetis, sed ut id haberetis, quod reliquissem.' idem philosophia rebus omnibus, 'non sum hoc tempus acceptura, quod vobis superfuerit, sed
11 id vos habebitis, quod ipsa reiecero.' totam huc converte mentem, huic adside, hanc cole: ingens intervallum inter te et ceteros fiet. omnes mortales multo antecedes, non multo te di antecedent. quaeris, quid inter te et illos interfuturum sit? diutius erunt. at mehercules magni artificis est clusisse totum in exiguo. tantum sapienti sua, quantum deo omnis aetas patet. est aliquid, quo sapiens antecedat deum: ille naturae
12 beneficio non timet, suo sapiens. ecce res magna, habere inbecillitatem hominis, securitatem dei. incredibilis philosophiae vis est ad omnem fortuitam vim retundendam. nullum telum in corpore eius sedet: munita est, solida: quaedam defetigat et velut levia tela laxo sinu eludit, quaedam discutit et in eum usque, qui miserat, respuit. VALE.

20 *cf. Lucanus III 483 s.* tela respuit

3 dissetis **p** | id **LVPb** idem **p** ‖ **4** rebus **pLVPb**: verbis *Haupt* nobis *Wolters* regibus *Buecheler deerrantes. est syncriseos genus breviatum, cuius audacia minuitur Alexandri chria praemissa. de philosophia rebus omnibus praeferenda cf. huius ep. 8 s. ep. 29, 12. 72, 3, de rerum prosopopoeia ep. 3, 6. 22, 2. 24, 13* ‖ **5** hoc ς: hic **pLVPb** ‖ **6** habetis **p** | reiecero *ci. Lipsius:* re aegero **p** re egero **L** reegero **P** reėgero **V** erogauero **b**. erogaro *Haase* relegaro *H. Mueck* | tantum huc (*vel* hac) conuerte mente **p**. *an fuerat* hoc*?* ‖ **7** assidue *sed* u *eras.* **b** ‖ **8** fiat **b** | multo ς*:* auito **pLVP¹b** † aucto *supra scr.* **V** ‖ **9** antecedes *ex* antecedas *corr.* **p**. *deerravit Haupt op. III p. 501* | dii **LVP** dum **b** ‖ **10** inte et illos **b** | at **pV** an **L** ad **P¹b** ‖ **12** sapienti **LPb** sapientia **pV** *sed* a *ultima erasa* **V** | *post* deo *una litterula erasa* **V** ‖ **13** quod **P¹b** ‖ **15** inbecilitatem **p** | dei] dī **VP** ‖ **18** defatigat **L**, *fort.* **P¹** | veluti evitata laxo s. e. *ci. Haupt, suspectans* leuia tela. *fort.* veluti e via delata *cf. ep. 71, 3. sana putat v.* levia tela *Rossbach* ‖ **19** quaedam *sed* e *post inserta* **L** | discutit *ex* discunt *corr.* **L²** ‖ **20** res pui **p**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Longum mihi commeatum dederat mala valitudo; repente me invasit. 'quo genere?' inquis. prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. uni tamen morbo quasi adsignatus sum, quem quare Gracco nomine appellem nescio; satis enim apte dici suspirium potest. brevis autem valde et procellae similis est impetus: intra horam fere desinit. quis enim diu exspirat? omnia corporis aut incommoda aut pericula per me transierunt: nullum mihi videtur molestius. quidni? aliud enim quicquid est, aegrotare est, hoc animam egerere. itaque medici hanc 'meditationem mortis' vocant. facit enim aliquando spiritus ille, quod saepe conatus est. hilarem me putas haec tibi scribere, quia effugi? tam ridicule facio, si hoc fine quasi bona valitudine delector, quam ille, quisquis vicisse se putat, cum vadimonium distulit. ego vero et in ipsa suffocatione non desii cogitationibus laetis ac fortibus adquiescere. 'quid hoc est?' inquam. 'tam saepe mors experitur me? faciat: [at] ego illam diu expertus sum.' 'quando?' inquis. antequam nascerer. mors est non esse. id quale sit, iam scio. hoc erit post me, quod ante me fuit. si quid in hac re tormenti est, necesse est et fuisse, antequam prodiremus in lucem; atqui nullam sensimus tunc vexationem. rogo, non stultissi-

1 LIIII 2 3 4 5

1 *inscr. epist. om.* **V**. *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 2 comitatum **pLVPb**: *corr. Lipsius* ‖ 3 repetente **b** *et pr.* **P** ‖ 5 quare] ł quali *supra scr.* **V** | graece **pL** ‖ 6 apellem **p** ‖ 8 inp- **p** | antra horam (h *supra lin.*) ferende sinit **p** | diu expirat (ex sp- **P**)**LVOPb** audi/ *(fuerat* audis *in fine vers.)* uexsperat **p**. diu vix spirat *Gertz* ‖ 11 quidnil. **b** ‖ 12 ł egerere *(ut coniecerat Chatelain) supra scr.* **V**: egere **p** agere **LVPb** ‖ 13 faciet *Lipsius* ‖ 15 tam ridicule fatio *(erasa post* effugi) *post* delector (16) *pos.* **b** | si ς sic **pVLP** sit **b** ‖ 16 se *om.* **pb**. ille, qui se vicisse putat *P. Thomas* ‖ 19 adquesc- **P** | inquam tam] in quanta **p** ‖ 20 experitur *in* expertum *corr.* **VL**^{2} | at (ad **P**^{1}) ego **LVPb** at dego **p**. at *secl. Gertz* ‖ 21 nasceretur **p** nescerer **P**^{1}**b**^{1} ‖ 22 id quales (*corr. ex* qualis) sit **p** | postcme **p** ‖ 24 antequam] tamquam **p** | proderemus **L** ‖ 25 nulla **p**

mum dicas, si quis existimet lucernae peius esse, cum extincta est, quam antequam accenditur? nos quoque et extinguimur et accendimur: medio illo tempore aliquid patimur, utrimque vero alta securitas est. in hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi, cum illa et praecesserit et secutura sit. quicquid ante nos fuit, mors est. quid enim refert, non incipias an desinas, cum utriusque rei hic
6 sit effectus, non esse? his et eiusmodi exhortationibus, tacitis scilicet, nam verbis locus non erat, adloqui me non desii. deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus coeperat, intervalla maiora fecit et retardatum est ac remansit. nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus: sentio haesitationem quandam eius et moram. quomodo volet, dummodo non ex ani-
7 mo suspirem. hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema, iam praeparatus sum, nihil cogito de die toto. illum tu lauda et imitare, quem non piget mori, cum iuvet vivere. quae est enim virtus cum eiciaris exire? tamen est et hic virtus: eicior quidem, sed tamquam exeam. et ideo numquam eicitur sapiens, quia eici est inde expelli, unde invitus recedas: nihil invitus facit sapiens. necessitatem effugit, quia vult quod coactura est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LV 1 A gestatione cum maxime venio non minus fati-

2 exstincta p**V** ‖ 3 et extinguimur (exst- **V** extingumur **P**^{1}) **LVPb** *sed* st *in ras.* **V** extinguimur p ‖ 4 utrumque **b** uere p 6 secutura **b** secuta p**VLP** ‖ 7 quidquid **V**^{1} ‖ 12 recordatum **b** ‖ 13 ac remansit *libri sed* e *in ras.* **V**. atque emansit (emansit *iam Gronovius*) *Madvig* ‖ 14 fuit **b** | quamdam p**V** ‖ 17 nihi **b** ‖ 18 tu *secl. edit. Mentel.* | immitare p in mitare **b** | quod non p ‖ 19 cu **L**^{1} | iuua **b** iuuat ς ‖ 21 nunquam **b** ‖ 22 inde expelli p**LPb** inde ut expelli *sed* ut *exp.* **V**. inde vi exp. *Gertz, sed sic inutile fit* invitus . unde p**Pb** ut **LV** *sed super add.* unde **V** ‖ 23 uulquod p ‖ 25 *inscr. epist. om.* **V**. *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 26 gestatip**Pb** gestaci- **V** egestati- **L** | cum **V** | uenio] nauigio *super add.* **V**

gatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. labor est enim et diu ferri, ac nescio an eo maior, quia contra naturam est, quae pedes dedit, ut per nos ambularemus, oculos, ut per nos videremus. debilitatem nobis indixere deliciae, et quod diu noluimus, posse desîmus. mihi tamen necessarium erat concutere cor- 2
pus, ut sive bilis insederat faucibus, discuteretur, sive ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio, quam profuisse mihi sensi. ideo diutius vehi perseveravi invitante ipso litore, quod inter Cumas et Servili Vatiae villam curvatur et hinc mari, illinc lacu velut angustum iter cluditur. erat enim a recenti tempestate spissum. fluctus autem illud, ut scis, frequens et concitatus exaequat, longior tranquillitas solvit, cum harenis, quae umore alligantur, sucus abscessit. ex consuetudine tamen mea circumspicere 3
coepi, an aliquid illic invenirem, quod mihi posset bono esse, et derexi oculos in villam, quae aliquando Vatiae fuit. in hac ille praetorius dives, nulla alia re quam otio notus, consenuit et ob hoc unum felix habebatur. nam quotiens aliquos amicitiae Asinii Galli, quotiens Seiani odium, deinde amor merserat, aeque enim offendisse illum quam amasse periculosum fuit, exclamabant homines: 'o Vatia, solus scis vivere.' at 4
ille latere sciebat, non vivere. multum autem interest,

1 anbul- **b** ‖ 3 dedi *pr.* **P** | nos *om.* **b** ‖ 4 sicut oculos, ut *P. Thomas* ‖ 5 delicię **V b** dilicie p del^{i}tiae **L** diliciae **P**^{1} | quodiu **P**^{1} quod nobis (nobis *eras.*) diu **b** ‖ 6 desimus **p L V P**^{1} **b** ni *supra* i **V** desiuimus **P** *m. rec. cf. ep. 90, 31 dial. X 17, 5* ‖ 7 siue] sibi **V** | insideret *ex* insed- **V** insiderat **P** | fac cibus p | sue **b** ‖ 8 alica p ‖ 9 sensi **p L P b** sciebam *supra lin.* **V** ‖ 10 inuitate p | littore **b** ‖ 11 uaciae **L** | curuatur *sed incerta* r *fin.* **V** | *ante* mari *aliquid rasi* **P** ‖ 12 inter **P** | claud- **L** | enim] autem **L** | arcenti **b** ‖ 13 autem **V b** enim **p L P** *cf. ep. 15, 1 adn.* | ut *om.* p | scis *sed* c *super scr.* **L** ‖ 14 concitatas *in* -tatus *corr.* **V** ‖ 15 ar- **p P** | humore **p L** | alig- **L** | secus p ‖ 17 possit **L** ‖ 18 bono *ex* bonum *corr.* p | direxi **p L V P b** ‖ 19 uitiae *in* uatiae *corr.* **V** | in hac — consenuit (20) *om.* p ‖ 21 quoties **L** *hic et* 22 | amicitia ς ‖ 22 merserat *sed* a *ex corr.* **V** ‖ 24 uacia p uatiam **b**

utrum vita tua otiosa sit an ignava. numquam aliter hanc villam Vatia vivo praeteribam, quam ut dicerem: 'Vatia hic situs est.' sed adeo, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est et venerabile, ut etiam, si quid illi simile est, mendacio placeat. otiosum enim hominem seductum existimat vulgus et securum et se contentum, sibi viventem, quorum nihil ulli contingere nisi sapienti potest. ille sollicitus scit sibi vivere. ille enim, quod est primum, scit vivere. nam qui res et homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegavit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal metu oblituit, ille sibi non vivit, sed, quod est turpissimum, ventri, somno, libidini: non continuo sibi vivit, qui nemini. adeo tamen magna res est constantia et in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. de ipsa villa nihil tibi possum certi scribere. frontem enim eius tantum novi et exposita, quae ostendit etiam transeuntibus. speluncae sunt duae magni operis, cuivis laxo atrio pares, manu factae, quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. platanona medius rivus et a mari et ab Acherusio lacu receptus euripi modo dividit, alendis piscibus, etiam si adsidue exhauriatur, sufficiens. sed illi, cum mare patet, parcitur: cum tempestas

2 uatiam **b** uitia *in* uatia *corr.* **V** *hic et* 3 ‖ 4 est et] esset **b** ‖ 6 existima **b** | *post* uulgus *una litt. rasa* **V** | *post* securũ *aliquid rasi in* **L** ‖ 8 sollicitus **pLVb** *sed superadd.* solus **V**. solus *ex* sollicitus *radendo* **P**. *expectes* solus ñ sollicitus μόνος ἀτάραχτος ὤν ‖ 9 sciat *pr.* **p** ‖ 10 quam **p** | cupiditatium **LV** ‖ 11 religauit **pLVP¹b** e *supra* i *priorem* **V** ‖ 12 *inter* timidum *et* atque *eras.* inners **p** | ani/mal (l *sub ras.*) **p** ‖ 14 qui[a] **V** | memini *pr.* **b** | 18 enim *om.* **L** | et **pLVPb** *ex corr. tamen* **V** *exp.* **L** | expositaque ost. **L** ‖ 20 cuivis *Lipsius:* cuius **pLPb** [ex]quius *sed* q *ex* c *facta punctoque notata* **V** | luxo **p** | factẽ *et* ẽ *in ras.* **V** | facta. Aequarum **b** ‖ 21 solem non *in ras.* **P** | in occidente **P** in occidentem innocentem (noc- **V**) **pV** ‖ 22 tenetur **Pb** | platanona] *superadd.* † plateam **V** | medius *sed* dius *in ras.* **P** ‖ 23 accher- **L** | diuiditur **P** ‖ 24 ass- **b** ‖ 25 sed illiricum **L** | mare patet.

piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias 7
trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. has laudes eius ipse novi: esse illam totius anni credo. occurrit enim Favonio et illum adeo excipit, ut Bais neget. non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam et senile conferret. sed non multum ad tranquil- 8
litatem locus confert: animus est, qui sibi commendet omnia. vidi ego in villa hilari et amoena maestos, vidi in media solitudine occupatis similes. quare non est quod existimes ideo parum bene conpositum esse te, quod in Campania non es. quare autem non es? huc usque cogitationes tuas mitte. conversari cum amicis 9
absentibus licet, et quidem quotiens velis, quamdiu velis. magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. praesentia enim nos delicatos facit, et quia aliquando una loquimur, ambulamus, consedimus, cum diducti sumus, nihil de is, quos modo vidimus, cogitamus. et ideo aequo animo ferre debemus absen- 10
tiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. pone hic primum noctes separatas, deinde occupationes utrique diversas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. amicus animo possidendus est; hic 11
autem numquam abest. quemcumque vult, cotidie videt.

mare petet p | pascitur **L** ‖ 2 baias *sed* ai *ex corr.* **L** ‖ 3 parietem] ripam *supra scr.* **V** ‖ 5 illas *ed. Mentel.* | enim *om.* **P** | fauotuo **b** ‖ 6 baias p ‖ 7 egisse **L** | h/unc p | uatia **LVb** uitia **pP**^{1} ‖ 8 sinile *pr.* **P** | conferet p | tranquilitate p ‖ 9 commedet p ‖ 10 ergo **L** | in uillamilariae tamoena p ‖ 11 occupati **L** occupates p ‖ 12 comp- **V** | te esse **b** ‖ 13 quare autem non es? *om.* p ‖ 14 conuersare p ‖ 15 quoties **L** cociens p | uel/is (*erat* uellis) p ‖ 17 deligatos p ‖ 18 ambulemus p | consedimus (us *compend.*) *sed* i *supra* e *et* e *supra* i *manu rec. add.* **V** cũsedimus **b** ‖ 19 deducti p **b** | de is *scripsi:* deis p deis **P** dehis **b** de his **LV** 20 *post* animo *duae litt. erasae* **V** ‖ 23 secreta *sed* s *ex corr.* **V** ‖ 24 uidebimus p | peregrinatione p ‖ 26 nusque *ut videtur* **P**^{1}*?*

itaque mecum stude, mecum cena, mecum ambula: in angusto vivebamus, si quicquam esset cogitationibus clusum. video te, mi Lucili; cum maxime audio. adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistulas, sed codicellos tibi scribere. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LVI 1 Peream, si est tam necessarium quam videtur silentium in studia seposito. ecce undique me varius clamor circumsonat. supra ipsum balneum habito. propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: cum fortiores exercentur et manus plumbo graves iactant, cum aut laborant aut laborantem imitantur, gemitus audio, quotiens retentum spiritum remiserunt, sibilos et acerbissimas respirationes; cum in aliquem inertem et hac plebeia unctione contentum incidi, audio crepitum inlisae manus umeris, quae prout plana pervenit aut concava, ita sonum mutat. si vero pilicrepus supervenit et numerare
2 coepit pilas, actum est. adice nunc scordalum et furem deprensum et illum, cui vox sua in balineo placet. adice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti inpulsae aquae sono saliunt. praeter istos, quorum, si nihil aliud, rectae voces sunt, alipilum cogita tenuem et

2 sic **b** ‖ 4 ut **LVPb** aut p | incupiam **b** | epistol- **LPb** | sē[d] **V** ‖ 5 codicellos *sic* p**LVPb** ‖ 6 *inscriptioni epistulae unus versus vacuus relinqui solet in* **V**. *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 7 Pereum **L** | tamen p ‖ 10 uocumque q; in p ‖ 12 iactant *sed* i *in ras.* **P** ‖ 13 quoties **L** ‖ 14 emiserunt ς | aceruissimas p**LVP** u *in* b *corr.* **V** accerbissima **b** ‖ 15 in *om.* p | hac *rasura periit* **P** ‖ 17 humeris **LVP** *sed* h *supra scr.* **VP** *m. recentiore* | somnum *pr.* **P** ‖ 18 pelicrepus pL^1**Vb** i *supra* e *priorem* **V** *in* pilicr- *corr.* L^2**P** ‖ 19 cepit **V** caepit p**b** | pilos *ex* -as **P** pilus **b** | sordalum p**LPb** sordidum (id *ex* al *ut videtur*) **V** | furum p ‖ 20 deprehensum **L** deprensum *sed lineola eras.* **P** | cui uox] ciuox p | balineo (*sed punctum infra* i **V** i *eras.* **P** balneo **b**) placet **LVPb** balineplacet p ‖ 21 inspi//nam p ‖ 22 aquae] atque **L** | sona p ‖ 23 alipilum (m *add. m. alia ut videtur*) *in* altum *corr.* **V** apilum **P** alipidum **b** | tenuam **L**

stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem nec umquam tacentem, nisi dum vellit alas et alium pro se clamare cogit. iam biberari varias exclamationes et botularium et crustularium et omnes popinarum institores mercem sua quadam et insignita modulatione vendentis. 'o te' inquis 'ferreum aut surdum, cui mens inter tot clamores tam varios, tam dissonos constat, cum Chrysippum nostrum adsidua salutatio perducat ad mortem.' at mehercules ego istum fremitum non magis curo quam fluctum aut deiectum aquae, quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse causam urbem suam transferendi, quod fragorem Nili cadentis ferre non potuit. magis mihi videtur vox avocare quam crepitus. illa enim animum adducit, hic tantum aures implet ac verberat. in his, quae me sine avocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono et fabrum inquilinum et serrarium vicinum, aut hunc, qui ad Metam Sudantem tubulas experitur et tibias, nec cantat, sed exclamat. etiamnunc molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde quam qui continuatur. sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim voce acerbissima remigibus modos dantem. animum enim cogo sibi intentum

2 uellit *sed* l *priorem supra lin.* L^2 | 3 biberari p **LVM** *sed* i *supra* i *extr. ex* e *correctam* **V** liberarii (-ri **b**)**Pb** libarii (libari *debuit*) *Caelius Rhodiginus. cf. Thes. l. L. II 1954, 70* ‖ 4 et (*ante* crust-)**Pb** ex p**LV** | crustularium ς clustularium p**LV** dustularium **Pb** | popinnarum p ‖ 5 institores *sed post* i *alt. duabus litteris* (tu?) *erasis* **V** | suam **LVPb** ‖ 7 inter] p **V** ‖ 8 sdissonos p | crhysippum p chrysippum **VLPb** *sed* r *supra lin.* **L**. Crispum *coll. Sen. epigr. anthol. Lat. 405 R. cf. Lipsius* | nostrum **M** uestrum p**LVPb** | assidua **Lb** ‖ 9 adme hercules p ad *etiam* P^1**b** ‖ 13 uox auocare uidetur **V** ‖ 14 crepitus (t *supra lin.* **V**) illa (ille P^1)**LVPb** crepitus. c illa p ‖ 16 sine *in fine vers. om.* p | essedas **LVPb** eredas p. *cf. corp. gloss. V p. 194 al. G.* raedas *Buecheler* | trascurrentis *sed* n *post* a *super scr.* **V** ‖ 17 serrarium (serar-**L**)**LM** sersarium p ferrarium **VPb** ‖ 18 quia metam P^1 | tabulas p**LVPb**: *corr. Gruterus* ‖ 19 ne p**L** | cantat **LVP** *ex* cantas **b**^{1} cantant p‖ 22 pausarium] au *ex corr. et super add.* ϯ pul **V** | acerb- p**VPb** *sed* **b** *ex* u **V** aceru- **LP**^{1}

esse nec avocari ad externa: omnia licet foris resonent,
dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixen-
tur cupiditas et timor, dum avaritia luxuriaque non
dissideant nec altera alteram vexet. nam quid prodest
6 totius regionis silentium, si adfectus fremunt? 'omnia
noctis erant placida composta quiete.' falsum est.
nulla placida est quies, nisi qua ratio conposuit: nox
exhibet molestiam, non tollit, et sollicitudines mutat.
nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta
sunt quam dies. illa tranquillitas vera est, in quam
7 bona mens explicatur. aspice illum, cui somnus laxae
domus silentio quaeritur, cuius aures ne quis agitet
sonus, omnis servorum turba conticuit et suspensum
accedentium propius vestigium ponitur: huc nempe
versatur atque illuc, somnum inter aegritudines levem
8 captans. quae non audit, audisse se queritur. quid
in causa putas esse? animus illi obstrepit. hic pla-
candus est, huius conpescenda seditio est, quem non
est quod existimes placidum, si iacet corpus. interdum
quies inquieta est. et ideo ad rerum actus excitandi
ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quo-
9 tiens nos male habet inertia sui inpatiens. magni im-
peratores, cum male parere militem vident, aliquo
labore conpescunt et expeditionibus detinent: numquam
vacat lascivire districtis nihilque tam certum est quam

5 *Varronis Atacini Argon. III fr. I R.*

1 ad *om.* p | foras **L** ‖ 2 intus nihil resonent multum sit p | tumultis $\mathbf{P}^1$ ‖ 3 luxoriaque **L** ‖ 4 alteram *ex* -um *corr.* **P b** | uexit *pr.* **P** ‖ 5 si *ex* sed *corr.* $\mathbf{L}^2$ | aff- **b** ‖ 6 placida **P b** *Sen. controv. VII 16, 27:* tacita p **L V** | composta (conp- **V P**)**L V P** composita p conpesta **b** | 7 nisi *supra lin.* **L** | quam *libri: corr. G. Gemoll* | comp- **b** | nox exhibet **L V b** x ex *in ras.* **V** nox exibet p nox hibet $\mathbf{P}^1$ ‖ 8 non *sed* n *alt. in ras.* **V** | tollit ex tulit *corr.* **b** | non mutat *sed* non *exp.* p ‖ 9 nam p **V P b** n̄ **L** | dormien/tium p -entum **P** -enti **b** | 10 quã dies *una litt. post* a *rasa* **V** | 11 adsp- p | somnum **L** ‖ 13 conticu/it p ‖ 14 accendentium **L** accid- $\mathbf{P}^1$ propitius **L** ‖ 15 sonum p **V P b** | inte **L** ‖ 16 adisse *sed* u *super add.* **V** ‖ 17 putes **b** | an mus p | ille p *et pr.* **P** ‖ 18 quae **L** ‖ 21 quoties **L** ‖ 23 parare *pr.* **P** | aliqua p ‖ 24 comp- **L P** ‖ 25 destrictis p $\mathbf{P}^1$

otii vitia negotio discuti. saepe videmur taedio rerum civilium et infelicis atque ingratae stationis paenitentia secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor ac lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. non enim excisa desît, sed fatigata aut etiam obirata rebus parum sibi cedentibus. idem de luxuria dico, quae videtur aliquando cessisse, deinde frugalitatem professos sollicitat atque in media parsimonia voluptates non damnatas, sed relictas petit, et quidem eo vehementius, quo occultius. omnia enim vitia in aperto leniora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cum ex abdito erumpunt ac vim suam proferunt. et avaritiam itaque et ambitionem et cetera mala mentis humanae tunc perniciosissima scias esse, cum simulata sanitate subsidunt. otiosi videmur, et non sumus. nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contemnimus, ut paulo ante dicebam, nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque iam et certas. leve illud ingenium est nec sese adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem et accidentia erigitur. habet intus aliquid sollicitudinis et habet aliquid concepti pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Vergilius noster: ‘et me, quem dudum non ulla iniecta move-

24 *Aen. II 726 ss.*

1 uatia **b** | discutit p ‖ 3 in qua **L** ‖ 4 lasit- **P** ‖ 5 cisa $\mathbf{P}^1$ | desit $\mathbf{P}^1$**b** desiit **L** dēsit *post* t *una litt. rasa* **V** des p | obirata **V** oberata *sed* e *ex* i $\mathbf{L}^2$ obrata p abirata *sed* ab *ras.* **P** abiecta **b** | 7 aliquando *sed* l *ex* b **V** | cecisse **b** ‖ 8 sollicita **P** sollicitae **b** | in *eras.* **P** ‖ 9 reliquas p ‖ 10 qui *litt.* o *super addita* **V** | occultus *pr.* **V** ‖ 11 leuiora **b** ‖ 12 erumpant *sed* u *supra* a $\mathbf{p}^1$ | sui p ‖ 14 perniciosissimo $\mathbf{P}^1$ ‖ 16 cenimus $\mathbf{P}^1$ ‖ 17 contempnimus p contempsimus **VPb** contemisimus *sed* p *supra expunctam* i *priorem* **L** ‖ 18 homo p | contentus **b** *in* concentus *corr.* $\mathbf{V}^2$**P** contemptus p**L** *sed* cent (t *cum compendio*) *supra* temp $\mathbf{L}^2$ ‖ 19 *cf. Gertz in Sen. dial. p. 168 adn. 19* ‖ 20 ne^{c} **V** | sese] esse *sed* es *eras.* **P** ‖ 21 introsus p ‖ 22 et *secludi vult P. Thomas* | contempti **P** ‖ 23 curiosum illum **b** | uirg- **LVPb** ‖ 24 ine *potius quam* me **L** | non nulla **b** | iniecta *ex* ingecta **V** | mouebât **V**

bant tela neque adverso glomerati ex agmine Grai, nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis suspen-
13 sum et pariter comitique onerique timentem.' prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter *se* arma agminis densi, non urbis inpulsae fragor territat: hic alter inperitus est, rebus suis timet ad omnem crepitum expavescens, quem una quaelibet vox pro fremitu accepta deicit, quem motus levissimi ex-
14 animant: timidum illum sarcinae faciunt. quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum 'comitique onerique timentem'. tunc ergo te scito esse conpositum, cum ad te nullus clamor pertinebit, cum te nulla vox tibi excutiet, non si blandietur, non si minabitur, non si inani
15 sono vana circumstrepet. 'quid ergo? non aliquando commodius est et carere convicio?' fateor. itaque ego ex hoc loco migrabo. experiri et exercere me volui. quid necesse est diutius torqueri, cum tam facile remedium Vlixes sociis etiam adversus Sirenas invenerit? VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LVII 1 Cum a Bais deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer: et tantum luti tota via fuit, ut possim videri nihilominus navigasse. totum athletarum fatum mihi illo

3 commiti **V** ‖ 5 inter se *Erasm.*^{2}: inter **pLPb** inter^{im} **V** ‖ 6 imp- **V** | rebus suis timet *secl. P. Thomas* ‖ 7 quem *ex* qum *corr. m. recentiore* **P** cum **pLVb**. quom *igitur in libro antiquiore?* ‖ 8 deiecit **LVPb** | examinant **p** ‖ 9 faciunt *sed* a *supra* u *expunctam* **p** faci^{u}ant **V** faciant **LP**^{1}**b** | quemqumque **p** quaecumque **L** ‖ 10 elegeris *ex* elig- **L**^{2} ‖ 11 commitique **P** *et pr.* **L** | honeri qui **p** ‖ 12 scio *sed* t *post* i *super scr.* **V** | comp- **VP** | ad *ex* at **V** ‖ 13 clamor *supra lin.* **V** ‖ 15 circumstrepet **P** *m. recentiore* -strepit **pL** **VP**^{1}**b** ‖ 16 conuitio **L** conuicto **pPb** conuict^{u}o **V** ‖ 17 et *supra lin.* **V** ‖ 19 ulixes *sed erasa* i *post* u **L** | sir- **b** syr- **pLVP** ‖ 21 *de inscr. epist. cf. p. 73, 9 adn. 170, 6 adn.* ‖ 23 nauim **b** ‖ 24 sed '*vetus lectio*' *Pinciani* | possim *ex* possum **L** ‖ 25 nauigassem *sed* m *exp.* **V** |

die perpetiendum fuit: a ceromate nos haphe excepit
in crypta Neapolitana. nihil illo carcere longius, nihil 2
illis facibus obscurius, quae nobis praestant non ut per
tenebras videamus, sed ut ipsas. ceterum etiam si
5 locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque
res gravis et molesta: quid illic, ubi in se volutatur
et, cum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos, a
quibus excitatus est, recidit? duo incommoda inter se
contraria simul pertulimus: eadem via, eodem die et
10 luto et pulvere laboravimus. aliquid tamen mihi illa 3
obscuritas, quod cogitarem, dedit: sensi quendam ictum
animi et sine metu mutationem, quam insolitae rei
novitas simul ac foeditas fecerat. non de me nunc
tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum
15 a perfecto absum, sed de illo, in quem fortuna ius
perdidit: huius quoque ferietur animus, mutabitur co-
lor. quaedam enim, mi Lucili, nulla effugere virtus 4
potest: admonet illam natura mortalitatis suae. itaque
et vultum adducet ad tristia et inhorrescet ad subita
20 et caligabit, si vastam altitudinem in crepidine eius
constitutus despexerit: non est hoc timor, sed naturalis
adfectio inexpugnabilis rationi. itaque fortes quidam 5
et paratissimi fundere suum sanguinem alienum videre
non possunt. quidam ad vulneris novi, quidam ad

athletarum **p V P b** *sed post* e *una litt. rasa* **V** adletarum (*in marg.* militum **L**^{2}) *sed* t *supra* d *puncto notatam* **L**^{2} | factum **p** ‖ **1** nohapha **b** ‖ **3** facibus *sed* u *supra* a **V** ‖ **5** habered **p** | lucem *supra vers.* **L** | aperto **V** ‖ **6** molestia **b** | quid **V** | q^{i}bq. *ex* ubi **V**^{2} ‖ **7** illo **p** ‖ **8** ex er citatus **p** | recciditur **p** recedit **P**^{1} ‖ **9** simus **b** ‖ **11** obscuritas *ex* oscu- **V** | quendam ictum **L V P b** quendamictiam **p** ‖ **12** insolito **L** ‖ **13** feditas **L** | nuc **V** ‖ **14** ab *om.* **P**^{1} | hominem tolerabile (vel- lē) *pr.* **P** | tolerabile **b** ‖ **15** de *om.* **b** ‖ **17** quaedam enim **L V P b** quendam **p** | nullu *pr.* **b** | effugire **p** | **18** postest **p** | naturam **p** *et pr.* **b** ‖ **19** ad tristia *coni. Gruterus:* ad stristiam **V** ad tristiam **P**^{1} *alt.* ti *supra scr.* **P**^{2} ad tristitiam **L b** a tristiciam **p**. *cf. de benef. I 1, 5* | horrescet **L** ‖ **20** colligabit **p** | crepidinem **p** ‖ **21** disp- **L P** ‖ **22** adfectione **p** affectio **b** ‖ **23** uideri *pr.* **V** ‖ **24** quidem (*ante* ad uulneris) **P**^{1}

veteris et purulenti tractationem inspectionemque succidunt ac linquuntur animo. alii gladium facilius recipiunt quam vident. sensi ergo, ut dicebam, quandam non quidem perturbationem, sed mutationem. rursus ad primum conspectum redditae lucis alacritas rediit incogitata et iniussa. illud deinde mecum loqui coepi, quam inepte quaedam magis aut minus timeremus, cum omnium idem finis esset. quid enim interest, utrum supra aliquem vigilarium ruat an mons? nihil invenies. erunt tamen, qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque mortifera aeque sit: adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permanere non posse et statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber? ego vero non facio: qui hoc dicunt, videntur mihi errare. quemadmodum flamma non potest obprimi, nam circa id effugit, quo urgetur: quemadmodum aer verbere atque ictu non laeditur, ne scinditur quidem, sed circa id, cui cessit, refunditur: sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest nec intra corpus effligi, sed beneficio subtilitatis suae per ipsa, quibus premitur, erumpit. quomodo fulmini, etiam cum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus, sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. itaque de illo

1 purulenti *sed* r *ex corr.* **V** | traxtationem **p** | succedunt *sed* i *supra* e *p* || 2 linguntur **p** *i. e.* linquntur *vel* lincuntur *et* lincuntur **P**^{1} | facilius *sed* s *ex corr.* **V** || 3 quem uidunt **p** || 4 risus **P** || 5 reddiit **p** | 6 illuc **P** || 9 uigilarium '*vetus l.*' *Pinciani* uigiliarium **V** uigiliarum **L** uigiliarum **p** uigiliarium **Pb**. vigilarium (vigella-) *in notis Tiron. (p. 63, 68 Schmitz),* VIGILIARIVM *in titulo CIL. XIIII 527* | an ς aut **pLVPb** || 10 teneant quauis **p** || 12 efficientiā **V** effitientiam *sed* en *supra lin.* **b**^{1} | putes **p** || 13 quid **p** | animum *pr.* **L** || 14 exterriti **b** | tatim **pb** || 16 flama **p** || 17 oprimi **p** obprimi **V** deprimi *ut videtur ex* obpr- **L** oppr- **Pb** | id diffugit **LVPbO** | urguetur **LV** || 18 icti **b** | nec **LV** *sed* c *in* **V** *add. m. rec.* || 20 deφhendi **b** || 21 effligi **L** affligi (*sed* a *ex* e **P**)**Pb** || 22 fulmini *in* fulm̄ *corr.* **L**^{2} || 23 laet- **L** | fluxit **b** | 24 est **P** e *supra scr. m. recentior* | te auior **b** || 25 de illo *om.* **p**

quaerendum est, an possit inmortalis esse. hoc quidem certum habe: si superstes est corpori, praeteri illum nullo genere posse, propter quod non perit, quoniam nulla inmortalitas cum exceptione est nec quicquam noxium aeterno est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas 1 LVIII
sit, numquam magis quam hodierno die intellexi. mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent nec haberent, quaedam vero, *quae* cum habuissent, fastidio nostro perdidissent. quis autem ferat in egestate fastidium? hunc quem Graeci 2
oestron vocant pecora peragentem et totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant. hoc Vergilio licet credas: 'est lucum Silari iuxta ilicibusque virentem plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo Romanum est, oestrum Grai vertere vocantes, asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis diffugiunt armenta.' puto intellegi istud verbum interisse. ne te longe differam, quaedam 3
simplicia in usu erant, sicut 'cernere ferro inter se' dicebant. idem Vergilius hoc probabit tibi: 'ingentis ge-

15 *georg. III 144 ss.* ‖ 21 *Aen. XII 708 s.*

1 immort- p | quidem est **L** ‖ 2 su superstes **L** | preter p propter (*in* preter *corr.* **V**) **V L P b**: *corr. Buecheler.* proteri *praeivit Haupt* ‖ 3 *post* genere *supra lin.* perire **V** | quod non perit **L V P b** quod poterit p ‖ 5 nocxium p ‖ 6 *vide in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 8 odierno P^1 ho///dierno **b** ‖ 10 quae *add. Koch et G. Gemoll: num necessario, dubitat Buecheler* ‖ 11 cum p **L P b** tum (t *ex* d) cum **V** ‖ 13 oestron *sic* p **L V P b** ‖ 14 asilum *ex* asylum *aut hoc ex illo factum* **V** asylum p **L** | uirg- **P b** ‖ 15 locum p. lucos *Verg.* | circa *Verg.* | illicibusque **L** ilicibusquae *primo* **V** licibusque **P** | pluribus p **L V P b** m *supra* b *expunctam* **V** ‖ 16 uelans p | cui nomen *bis scr.* p | asilo *Verg.* asylo **V P b** *ex* asilo L^2 iasylans p | est *bis* **P** ‖ 17 greci **b** | acerba **b** acerua p **L V** P^1 *sed* b *ex* u **V** *et m. recentior* **P** | sonant **b** ‖ 18 diffugiant **P** | intelligi p **L b** *sed hanc discrepantiam posthac omittam* | istut *pr.* **V** ‖ 19 interisse *sed* isse *ex corr.* **V** ‖ 20 dicebant *ed. Mentel.*: dicebantur p **L V p b** ‖ 21 uirg- **P b** | genito p

nitos diversis partibus orbis inter se coiisse viros et cernere ferro.' quod nunc decernere dicimus. simpli-
4 cis illius verbi usus amissus est. dicebant antiqui 'si iusso', id est iussero. hoc nolo mihi credas, sed eidem Vergilio: 'cetera, qua iusso, mecum manus inferat
5 arma.' non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam, quantum tempus apud grammaticum perdiderim, sed ut ex hoc intellegas, quantum apud Ennium et Accium verborum situs occupaverit, cum apud hunc quoque, qui
6 cotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. 'quid sibi' inquis 'ista praeparatio vult? quo spectat?' non celabo te: cupio, si fieri potest, propitiis auribus tuis 'essentiam' dicere; si minus, dicam et iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. si recentiorem quaeris, Fabianum, disertum et elegantem, orationis etiam ad nostrum fastidium nitidae. quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur *οὐσία* res necessaria, natura continens fundamentum omnium? rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti. nihilominus dabo operam, ut ius a te datum parcissime exerceam: fortasse
7 contentus ero mihi licere. quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguae nostrae convicium feci? magis

5 *Aen. XI 467* ‖ 13 *Cic. fr. inc. 10 p. 412 Muell. cf. Sidoni Apoll. c. XIV ep. dedic. p. 233, 9 Luetjoh.* ‖ 15 Fab.] *cf. Halmii adn. in Quintil. II 14, 2*

1 coiisse *Verg.* coisse **L V P** coise p **b**[1] ‖ 4 iussu p | id est si iussero **b** *fort. recte* | iussere **P**[1] | eidem *Haase:* fidem p **L V P b** ‖ 5 uirg- **P b** | caeteraque iusso p | 6 hac *sed* c *in ras.* **P** *m. recentior* | ut ostendam] *et post* ut *et post* e *una littera rasa est in* **V** ‖ 7 graticum p ‖ 8 ex *om.* p | eninium *sed* i *priorem eras.* **L** | actium p atcium **L** ‖ 9 situs p **V P b** sit **L** | quia **L** ‖ 10 excuditur p | qui **P**[1] ‖ 11 ista *sed* st *ex corr.* **V** ‖ 12 copiose fieri **P** | propiciis *ex* -cius **V** | essentiam *Muretus:* quid sentiam p **V L P b** ‖ 15 dissertum **L** | elig- *ex* eleg- **V** eleg- *ex* elig- **L**[2] ‖ 16 ad p **L P b** et **V** | nitidę *sed supra scr.* mitte **V** ‖ 17 OỲCÍȧ **L** usia **V P b** Via p ‖ 18 naturam **L V** naturā *sed compend.* **P**[2] *ut videtur* ‖ 19 nihilhominus p **V** ‖ 20 ad te **L** ‖ 21 contentus **L P** *ex* contemptus *corr.* **V** contemptus p **b** ‖ 22 id p **V P b** hic **L**

damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possum. quae sit haec, quaeris? τὸ ὄν. duri tibi videor ingenii: in medio positum, posse sic transferri, ut dicam 'quod est'. sed multum interesse video: cogor verbum pro vocabulo ponere. sed si ita necesse est, ponam 'quod est'. sex modis 8 hoc a Platone dici amicus noster, homo eruditissimus, hodierno die dicebat. omnes tibi exponam, si ante indicavero esse aliquid genus, esse et speciem. nunc autem primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, a quo nascitur omnis divisio, quo universa conprensa sunt. invenietur autem, si coeperimus singula retro legere; sic enim perducemur ad primum. homo species est, ut Aristoteles ait; 9 equus species est; canis species est. ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa conplectatur et sub se habeat. hoc quid est? animal. ergo genus esse coepit horum omnium, quae modo rettuli, hominis, equi, canis, animal. sed quae- 10 dam [quae] animam habent nec sunt animalia. placet enim satis et arbustis animam inesse. itaque et vivere illa et mori dicimus. ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia et animalia in hac forma sunt et sata. sed quaedam anima carent, ut saxa. itaque erit aliquid animantibus antiquius, corpus scilicet. hoc sic dividam, ut dicam corpora omnia aut animantia esse aut inanima. etiamnunc est aliquid supe- 11

1 remanas p romonas **b** ‖ 2 quem sit hec p ‖ 3 to on *fere* **V P b** | positam p **L V P b**: *corr. Muretus* ‖ 4 transferri uideo ut *sed* trans *in ras. et* uideo *supra scr.* **V** ‖ 5 uideor **V** uideor **b**^{1} | cogo **V P b** | uerbum *sed* m *in ras.* **b** umbo **P** ‖ 6 sed ita (ite **b**) **P b** ‖ 8 dicebatur **L**. docebat *ci. R. Volkmann* ‖ 12 comprehensa **P b** ‖ 15 aequus p u *super add.* p^2 *i.* ecus ‖ 16 aliquid **V** | quaerendum *sed* ae *ex* a, *dein* e *ex* i *corr.* **L** ‖ 17 compl- **V** | quid est p **V P b** quidem **L** ‖ 19 modo *om.* **L** | retuli p **L b** | animal *in* animalis *corr.* **L**^{2} | sed sunt quaedam **P**^{2} | quaedam ς quaedam quae p **L V P b**. *cf.* 24 ‖ 20 animum **L** ‖ 24 ut] et **P** ‖ 25 *fort.* aliquid et anim. | antiquis **b** ‖ 26 sic *ex* sit **P** sit **b** ‖ 27 animantia *unus* ς: animalia p **L V P b** animata ς | inanimalia **b** | aliquid

rius quam corpus. dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. quid ergo erit, ex quo haec deducantur? illud, cui nomen modo parum proprium inposuimus, 'quod est'. sic enim in species secabitur, ut dicamus: 'quod est' aut corporale est aut
12 incorporale. hoc ergo est genus primum et antiquissimum et, ut ita dicam, generale. cetera genera quidem sunt, sed specialia. tamquam homo genus est. habet enim in se nationum species: Graecos, Romanos, Parthos. colorum: albos, nigros, flavos. habet singulos: Catonem, Ciceronem, Lucretium. ita qua multa continet, in genus cadit; qua sub alio est, in speciem. illud genus 'quod est' generale, supra se nihil habet;
13 initium rerum est; omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiamnunc aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, cum
14 sit rerum omnium capax. 'quod est' in has species divido, ut sint corporalia aut incorporalia. nihil tertium est. corpus quomodo divido? ut dicam: aut animantia sunt aut inanima. rursus animantia quemadmodum divido? ut dicam: quaedam animum habent, quaedam tantum animam. aut sic: quaedam inpetum habent, incedunt, transeunt, quaedam solo adfixa radicibus aluntur, crescunt. rursus animalia in quas spe-

ex aliqua *corr.* V *et m. non pr.* P aliqua L b 'aliqua *ex* aliqui' *ex* p *enotat Chatelain sed dubitans de scriptura* aliqui ‖ 1 *ante* corporalia *duae litt. rasae* V ‖ 3 deducantur P b diduc- p L V ‖ 6 incorporare P^1 | genus est V P b ‖ 9 greco p ‖ 10 nigro p ‖ 11 ita qua p L V b qua *in* quia *corr.* V itaque P ‖ 12 cadit] quo alia continet *supra scr. m. recentior* P | qua sub L V P b *sed* i *supra* qua (*i.* quia) V s qua sub p | est *(in fine vers.)* speciem p ‖ 13 generabile p | se//nihil p ‖ 14 sub *om.* b ‖ 15 aliut p | principali p ‖ 16 si prius L V P b spirius p ‖ 18 sit L V P b se p ‖ 19 aut incorporalia *om.* P *ubi* uel non *supra scr. m. recentior* ‖ 20 comodo p ‖ 21 inanima p V P inanimantia L inanimata b | rusus b ‖ 22 quaedum p ‖ 23 aut si quaedam b | imp- L V P ‖ 24 incendunt p b | aff- b aff- *ex* adf- L^2 ‖ 25 crescunt *secl. Haase non recte. tria si fuerint verba, addatur* decrescunt, *quod Buechelero placuit, nisi*

cies seco? aut mortalia sunt aut inmortalia. primum genus Stoicis quibusdam videtur 'quid'. quare videatur, subiciam: 'in rerum' inquiunt 'natura quaedam sunt, quaedam non sunt. et haec autem, quae non sunt, rerum natura conplectitur, quae animo succurrunt, tamquam Centauri, Gigantes et quicquid aliud falsa cogitatione formatum habere aliquam imaginem coepit, quamvis non habeat substantiam.' nunc ad id, quod tibi promisi, revertor, quomodo quaecumque sunt, in sex modos Plato partiatur. primum illud 'quod est' nec visu nec tactu nec ullo sensu conprenditur: cogitabile est. quod generaliter est, tamquam homo generalis, sub oculos non venit; sed specialis venit, ut Cicero et Cato. animal non videtur: cogitatur. videtur autem species eius, equus et canis. secundum ex his, quae sunt, ponit Plato quod eminet et exsuperat omnia. hoc ait per excellentiam esse. poeta communiter dicitur, omnibus enim versus facientibus hoc nomen est, sed iam apud Graecos in unius notam cessit: Homerum intellegas, cum audieris poetam. quid ergo hoc est? deus scilicet, maior ac potentior cunctis. tertium genus est eorum, quae proprie sunt: innumerabilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. quae sint, interrogas. propria Platonis supellex est: ideas vocat, ex quibus omnia, quaecumque videmus, fiunt et ad quas cuncta formantur. hae inmortales, inmutabiles, inviolabiles sunt. quid sit idea, id est, quid

praestat quod mihi in mentem venit arescunt | rusus **b** | quas *sed* s *supra vers.* **V** ‖ **2** quid *sed* o *supra* i *expunctam* **V** ‖ **3** in rerum] iterum **P** ‖ **5** compl- **V** ‖ **6** quidquid *sed post* d *priorem una litt. rasa* **V** | aliud **L V P b** aliquid **p** ‖ **7** formatu **p** | magnem **P** ‖ **8** sustantiam **p** ‖ **10** modis **P** | pratiatur *ex* plat- **b**^{2} ‖ **11** nec uisu *sed* c *supra scr.* **L** | conprehend- **L** cōprẹhend- **O** cōphend- **b** | **14** set cogitatur **P** ‖ **16** exuperat **p** ‖ **17** agit **L** | excillent- *corr. ex* icilent- **p** ‖ **18** oc *supra lin.* **p** ‖ **19** in *om.* **P**^{1} ‖ **21** deus *sed* u *in ras.* **V** deis **P** de his **b** | maiora potentior **P**^{1} ‖ **23** nostra **P** ‖ **24** sunt **b** | supplex **p L**^{1} supplex **b** subplex **P** *sed* el *supra scr. fort.* **P**^{1}**L**^{2} | idaeas **P** idieas **b** ‖ **26** et at quas **p** | hae **L V b** hec **p** haec **P**^{1} ‖ **27** id est] idem **L** | qui platoni **P**^{1}

Platoni esse videatur, audi: 'idea est eorum, quae natura fiunt, exemplar aeternum.' adiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat: volo imaginem tuam facere. exemplar picturae te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens nostra, quem operi suo inponat: ita illa, quae me docet et instruit facies, a qua petitur imitatio, idea est. talia ergo exemplaria infinita habet rerum natura, hominum, piscium, arborum, ad quae quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. quartum locum habebit idos. quid sit hoc idos, attendas oportet et Platoni inputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. nulla est autem sine difficultate subtilitas. paulo ante pictoris imagine utebar. ille cum reddere Vergilium coloribus vellet, ipsum intuebatur. idea erat Vergilii facies, futuri operis exemplar. ex hac quod artifex trahit et operi suo inposuit, idos est. quid intersit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta et operi inposita. alteram artifex imitatur, alteram facit. habet aliquam faciem statua: haec est idos. habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex statuam figuravit: haec idea est. etiamnunc si aliam desideras distinctionem, idos in opere est, idea extra opus, nec tantum extra opus est, sed ante opus. quintum genus est eorum, quae communiter sunt; haec incipiunt ad nos pertinere; hic sunt omnia, homines, pecora, res. sextum genus eorum, quae quasi sunt: tamquam inane, tamquam tempus. quaecumque videmus aut tangimus, Plato in illis non

1 eorum *sed* o *ex corr. ut videtur* V | quę *ex* que *fecit* L^2 || 2 adiciem p | definitione P^1 || 3 quod L || 4 tae p || 5 imp- VP || 6 et *om.* L | e qua *sed* e *exp. et* a *super add.* p || 7 imitatione (ne *eras.*) b || 8 atq. L^1b adq. *sed* ae *supra* q. V atquae P^1 || 10 idos *et sic infra ubique* pLVPb: εἶδος *hoc loco ed. Curionis* | hoc pVPb hic L | adtendas LO || 11 imp- V || 12 supt- V || 13 uirg- LVPb *sed ex* uerg- V || 14 uelet *pr.* P | uirgillii *ex* uerg- V uirgilii Pb || 16 traxit *mavult G. Gemoll* | imp- VP || 19 habet—(20) idos *om.* b | faciam p || 22 alia p || 24 quinctum b || 25 haec *om.* p || 26 peccatores p | genus est eorum ς || 27 sunt ineane tamquam ineane tamquam tempus p

numerat, quae esse proprie putat. fluunt enim et in assidua deminutione atque adiectione sunt. nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuvenis; nemo nostrum est idem mane, qui fuit pridie. corpora nostra rapiuntur fluminum more. quicquid vides, currit cum tempore. nihil ex iis, quae videmus, manet. ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum. hoc est, quod 23
ait Heraclitus: 'in idem flumen bis descendimus et non descendimus.' manet enim idem fluminis nomen, aqua transmissa est. hoc in amne manifestius est quam in homine. sed nos quoque non minus velox cursus praetervehit, et ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque, ne quando moriamur, cum omne momentum mors prioris habitus sit: vis tu non timere, ne semel fiat, quod cotidie fit! de homine dixi, fluvida materia 24
et caduca et omnibus obnoxia causis: mundus quoque, aeterna res et invicta, mutatur nec idem manet. quamvis enim omnia in se habeat, quae habuit, aliter habet quam habuit: ordinem mutat. 'quid ista' inquis 'mihi 25
subtilitas proderit?' si me interrogas, nihil. sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat et, ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare et quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint. ex his quoque, si observaveris, sumes,

8 *Heracl. fr. 49*[a] *Diels*[3] ‖ 14 *ss. vid. quae monui ep. 24, 20*

1 enim (*om.* et in) asidua p ‖ 2 Nemo nemo **O** *cui favet ep. 68, 8* ‖ 4 idem est **P b** ‖ 5 more **L V** moro// p | quicquid **p L V P b** *sed* c *ex* d **V** ‖ 6 his **L O b** is *ex* his *vel* iis *radendo* **P** *fort. recte* | et ego p ‖ 8 eraclitus **L P** heraclithus p | descēdimus *ex* disc- **V** disced- **L** disced- **b** desced- **P** ‖ 9 descendimus *ex* disc- **V** disced- **L** | a quo p ‖ 10 manifestus *sed* s *fin. corr. ex* m **L** ‖ 11 currus **L** | 12 ādmiror **L** ‖ 13 tanopere **P**[1] | amanus p **b** | timemusq. *sed* q. *ex* quae *ut videtur* **L** ‖ 16 fluuida *sic* p **L V P b** ‖ 19 quę *ex* qui *ut videtur* **V** ‖ 20 ista *supra lin.* **L** ‖ 21 supt- *ex* subt- **V** ‖ 23 dici *ex* duci **L** | spascit **b** ‖ 24 *post* sic *aliquid rasi* **P** ‖ 26 sint *sed* in *in ras.* **V** | his **L V b** is p hiis **P** | sames **P**[1] **b**

26 quod possit fieri salutare. hoc ego, Lucili, facere so-
leo: ex omni notione, etiam si a philosophia longissime
aversa est, eruere aliquid conor et utile efficere. quid
istis, quae modo tractavimus, remotius a reformatione
morum? quomodo meliorem me facere ideae Platoni-
cae possunt? quid ex istis traham, quod cupiditates
meas conprimat? vel hoc ipsum, quod omnia ista,
quae sensibus serviunt, quae nos accendunt et inritant,
27 negat Plato ex his esse, quae vere sint. ergo ista
imaginaria sunt et ad tempus aliquam faciem ferunt,
nihil horum stabile nec solidum est: et nos tamen
cupimus, tamquam aut semper futura aut semper habi-
turi. inbecilli fluvidique inter vana constitimus: ad
illa mittamus animum, quae aeterna sunt. miremur
in sublimi volitantes rerum omnium formas deumque
inter illa versantem et hoc providentem, quemadmodum
quae inmortalia facere non potuit, quia materia pro-
hibebat, defendat a morte ac ratione vitium corporis
28 vincat. manent enim cuncta, non quia aeterna sunt,
sed quia defenduntur cura regentis: inmortalia tutore
non egerent. haec conservat artifex fragilitatem ma-
teriae vi sua vincens. contemnamus omnia, quae adeo
pretiosa non sunt, ut an sint omnino, dubium sit.
29 illud simul cogitemus, si mundum ipsum, non minus
mortalem quam nos sumus, providentia periculis exi-
mit, posse aliquatenus nostra quoque providentia lon-

2 notione (*ut ci. de Ian*) *ex* nat- *radendo* **P** natione p **L b** ratione *sed* r *ex* n **V** oratione ς ‖ 3 aliqui p | etitule **P**^{1} *corr.* **P**^{2} ‖ 4 quae modo ς que quodmodo p quod (qđ **L**) modo **L V b** *sed* quod *in* quę *corr.* V^{2} quomodo **P** | remotis p **L V P b**: *corr. Madvig* | a reformatione *in* $\overset{d}{a}$ reformationem *corr.* **V**^{2} ‖ 6 quid **V**^{2} ‖ 7 compr- **L** cōpr- **V** ‖ 8 accidunt p | inritant *in* irr- *corr.* **L**^{2} irr- **b** ‖ 9 hiis **P**. *malim* iis ‖ 10 imaginarisunt p | faciam p ‖ 13 inter ualla (interualla **L V P** per interualla **P**^{2}) constituimus (constituimus *om.* **P**) p **L V P b**: *corr. Gertz* | ad illa *om.* **P** ‖ 15 in sublime p | uolutantes p uolunt- **P** ‖ 17 quiaquia p ‖ 18 acreatione **P** ‖ 20 regentis *sed inter* re *et* g *duae litt. ras.* **P** | tuto (*corr. ex* toto) regerent p ‖ 21 haec] ec p | fragilitem **L** ‖ 25 quem p ‖ 26 posse] potest tamen **b** | nos nostra — prorogare *Rossbach* | longiore p

giorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere et coercere. Plato ipse ad senectutem se diligentia protulit. erat quidem corpus validum ac forte sortitus et illi nomen latitudo pectoris fecerat, sed navigationes ac pericula multum detraxerant viribus: parsimonia tamen et eorum, quae aviditatem evocant, modus et diligens sui tutela perduxit illum ad senectutem multis prohibentibus causis. nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quod natali suo decessit et annum unum atque octogensimum inplevit sine ulla deductione. ideo magi, qui forte Athenis erant, inmolaverunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanae rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata conponunt: non dubito, quin †parat auset paucos dies ex ista summa et sacrificium remittere. potest frugalitas producere senectutem, quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. iucundum est secum esse quam diutissime, cum quis se dignum, quo frueretur, effecit. itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema et finem non opperiri, sed manu facere. prope

1 prorogare **O b** | uoluptates *sed* e *ex* i L^2 || 2 perit ⊆ periit **p L V P b** || 3 se] si P^1 sic **b** | diligentiam p || 4 hac *sed* a *ex* o *corr. et* h *erasa* L^2 || 6 multum *corr. ex* -tam p | parsimoniam *sed* m *fin. ras.* **P** | et *supra lin.* **L** || 7 mundus p | suit ut tela p || 10 contegisse P^1 | decessit *sed* e *prior in ras. ut videtur* **V** || 11 octogensimum p **V P** *sed* n *exp.* **V** *induxit* **P** octogesi- **L b** | impl- **L V P** | ulla deductionem p | dedutione P^1 || 12 immol- **P** || 13 ampliori p | humana errati **L** || 14 consumaset p consumasset et **L** | quam p || 15 nouias p | comp- **V P** | dubio p || 16 parat auset p parat ausisset **L** parata *(in fine lin.)* xusset *ut videtur* V^1 sabata (*aut* falata) xisset V^2 paratus esset **O** parat .... et (*4 litt. eras., quarum prima* a) **P** parat auisset (parat *in fine pag.*) **b** paratus et *ci. Haupt,* paratus sis et (sivisset *C. Brakman*) *Madvig,* par laus sit *Buecheler* || 17 *post* remittere *supra lin. add.* t V^2 *ut videtur* | fragilitas **b** || 18 puto **b** tuto **p L V P** *in* puto *corr.* V^2 P^2 | cūcup- **b** || 19 ioc- **L** *pr.,* **P b** || 20 efficit p || 21 feceremus *sed* ce *exp.* **V** ce *eras.* **P** || 22 et in finē p in *eras.* **P** | opperiri **V L** *sed* p *priorem super add.* L^2 operire p operiri **P b**

est a timente, qui fatum segnis expectat, sicut ille
ultra modum deditus vino est, qui amphoram exiccat
33 et faecem quoque exorbet. de hoc tamen quaeremus,
pars summa vitae utrum [ea] faex sit an liquidissimum
ac purissimum quiddam, si modo mens sine iniuria
est et integri sensus animum iuvant nec defectum et
praemortuum corpus est. plurimum enim refert, vitam
34 aliquis extendat an mortem. at si inutile ministeriis
corpus est, quidni oporteat educere animum laboran-
tem? et fortasse paulo ante quam debet, faciendum
est, ne cum fieri debebit, facere non possis. et cum
maius periculum sit male vivendi quam cito moriendi,
stultus est, qui non exigua temporis mercede magnae
rei aleam redimit. paucos longissima senectus ad mor-
tem sine iniuria pertulit, multis iners vita sine usu
sui iacuit: quanto deinde crudelius iudicas aliquid ex
35 vita perdidisse quam ius finiendae? noli me invitus
audire, tamquam ad te iam pertineat ista sententia,
et quid dicam aestima: non relinquam senectutem, si
me totum mihi reservabit, totum autem ab illa parte
meliore; at si coeperit concutere mentem, si partes
eius convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed ani-
36 mam, prosiliam ex aedificio putri ac ruenti. morbum
morte non fugiam, dumtaxat sanabilem nec officientem

1 factum **P b** *sed* c *ras.* **P** | exsp- **p L** ‖ **2** ultro **P** | deditus *sed* de *post add.* **V** | amphorem **L** | exiccat **p** exsiccat **L V b** exicat *pr.* **P** ‖ **3** exsorbet **L** *et ex corr.* **P** | quaerimus **P** ‖ **4** suma **p** | ea *secl. Haase* | faex ≤: haec **p L V P b** ‖ **6** defectum *sed* c *exp. m. sec.* **V** ‖ **9** est corpus **V P b** | anmum **p** ‖ **13** mecede **p** ‖ **14** aliam **p L** | rediit *sed* m *super add.* **V** ‖ **15** vita *suspectat Io. Mueller* | siue *addita* n *supra* u *expunctam m. fort. sec.* **L** | usu iasui **b** *voluerit ergo* sine usu iacuit sui ‖ **16** quando *ut videtur* **L**[1] *sed* do *(?) expunctum et paene erasum, super add.* to *m. sec.* **L**. *scripserim* quoto (quoto cuiq.) *cf. dial. XII 12, 2* | crudelius *sic* **p L V P b**. levius *coni. Madvig,* utilius *Gertz* ‖ **17** quam ius *Madvig:* quamius **p** quamuis **L V P b**. quam vim *Io. Mueller* | finiendę **L** -de **p P**[1]**b** -da **V P**[2] ‖ **19** quidquid **p** ‖ **20** reseruabit *ex* -auit **V** ‖ **21** contutere **b** ‖ **22** conualere **p** conuaelle **b** | relinquerit **p** | sed **L V P b** si **p** ‖ **23** aedificitio **L** | puri **P** | morbo *addita lineola ut sit* morbom **p** morbus **P** *sed* us *ex* e **P**[2] ‖ **24** fugia **p**

animo. non adferam mihi manus propter dolorem: sic mori vinci est. hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum, exibo, non propter ipsum, sed quia inpedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. inbecillus est et ignavus, qui propter dolorem moritur, stultus, qui doloris causa vivit. sed in longum 37 exeo. est praeterea materia, quae ducere diem possit. et quomodo finem inponere vitae poterit, qui epistulae non potest? vale ergo. quod libentius quam mortes meras lecturus es. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Magnam ex epistula tua percepi voluptatem; per- 1 LIX
mitte enim mihi uti verbis publicis nec illa ad significationem Stoicam revoca. vitium esse voluptatem credimus. sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem adfectionem. scio, in- 2
quam, et voluptatem, si ad nostrum album verba derigimus, rem infamem esse et gaudium nisi sapienti non contingere. est enim animi elatio suis bonis verisque fidentis. vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus magnum gaudium nos ex illius consulatu aut nuptiis aut ex partu uxoris percepisse, quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitae sint: gaudio autem iunctum est non desinere nec in contrarium verti. ita- 3
que cum dicit Vergilius noster 'et mala mentis gaudia',

25 *Aen. VI 278 s.*

1 aff- **b** ‖ 2 *post* uinci *una litt. rasa* **P** ‖ 4 inpedimentūs mihi p ‖ 5 imb- **V** ‖ 8 imp- **V** | epistolae *fere* **L V P b** ‖ 9 mortes meras p **V** L^1 *in* mortis moras *corr.* L^2 mortē////eras (*lineola* P^2 *opinor*) **P** mortis mo////ras **b** ‖ 10 l////cturus **P** luct- **b** ‖ 11 *vide in epist. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 12 Magnum p | agra b^1 | ex *om.* b^1 | epistola (aep- P) **L V P b** | percipi p ‖ 13 ut **P** | uerbis *sed* bis *add.* L^2 ‖ 15 illa p ‖ 16 demonstrandum **L** | aff- **b** aff- *ex* adf- L^2 | sio p ‖ 17 nostrum *ex* nostram p nostram **P** | aluum **p L V P** *ex* alium b^1: *corr. R. Agricola* | dirig- *libri* ‖ 18 gladium **b** ‖ 19 uerisquedfidentis p | confidentis *ed. Mentel.* ‖ 20 si eloquimur p ‖ 21 ex ilius consulatua ut nuptiis p | aut (au **b**) ex nuptiis **L V P b** ‖ 22 uxores p | gaudia saepae p | 23 sunt *pr.* **b** ‖ 24 desinire P^1 | 25 uirg- **P b**

diserte quidem dicit, sed parum proprie. nullum enim malum gaudium est: voluptatibus hoc nomen inposuit et quod voluit expressit. significavit enim homines
4 malo suo laetos. tamen ego non inmerito dixeram cepisse me magnam ex epistula tua voluptatem: quamvis enim ex honesta causa inperitus homo gaudeat, tamen adfectum eius inpotentem et in diversum statim inclinaturum voluptatem voco, opinione falsi boni mo-
tam, inmoderatam et inmodicam. sed ut ad propositum revertar, audi, quid me in epistula tua delectaverit: habes verba in potestate. non effert te oratio nec lon-
5 gius quam destinasti trahit. multi sunt, qui ad id, quod non proposuerant scribere, alicuius verbi placentis decore vocentur, quod tibi non evenit: pressa sunt omnia et rei aptata. loqueris quantum vis et plus signi- 15
ficas quam loqueris. hoc maioris rei indicium est: apparet animum quoque nihil habere supervacui, nihil
6 tumidi. invenio tamen translationes verborum ut non temerarias ita quae periculum sui fecerint. invenio imagines, quibus si quis nos uti vetat et poetis illas 20
solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio: illi, qui simpliciter et demonstrandae rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt, quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poetis, sed ut 25

1 diserte *sed* i *ex* e *radendo* **P** ‖ 4 coepisse **LP** caep- **pb**. *an* pcepisse*?* | magnam *ex* magnum **p** | epistola **LVPOb** *ut fere* 10 ‖ 5 quamuis — (8) uoluptatem *om.* **P** ‖ 6 honesta *Lipsius:* homine ista **pLOb** homi///sta *sed* **h** *erasa et supra trium litt. rasuram* iniu *add.* **V**. non inhonesta *O. Rossbach* | imp- **LV** ‖ 7 aff- **b** aff- *ex* adf- L^2 | diuersam **b** ‖ 8 opinioni P^1 | notam *ex* mot- *radendo* **P** ‖ 11 efferit **p** ‖ 13 alicu *(in fine vers.)* cuius uebi **p** ‖ 14 euocentur *ci. Schweighaeuser,* auocentur *Haase* | nonneuenit **p** | pressa *sed* es *in ras.* **V** ‖ 15 apta **p** ‖ 16 adp- **p** aparet **b** *ubi ante* ap- *aliquid rasi* ‖ 19 ita (*sed* it *ex corr.*) quae **V** itaque **pLPb** | inuonio **p** ‖ 20 poetis] i *ex* a L^2 | illas] *in marg.* ŧ illis **L** ‖ 23 illis qui **p** | demonstranda **p** ‖ 24 causa eloquebantur (loqueb- **L**)**LVPb** causa quapo eliso (*ex* etiso) quebantur **p** *ad* 25 *aberrans* | *post* parabolis *iterat* loquebantur **L** | referti *ex* refecti **V**

inbecillitatis nostrae adminicula sint, ut et dicentem et audientem in rem praesentem adducant. Sextium 7 ecce cum maxime lego, virum acrem, Graecis verbis, Romanis moribus philosophantem. movit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum: 'idem' inquit 'sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut ubicumque infesti aliquid orietur, illic parata praesidia sint et ad nutum regentis sine tumultu respondeant.' quod in exercitibus iis, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut signum ab uno datum peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis ait. illi enim saepe hostem timuere sine causa, tutissimum- 8 que illis iter quod suspectissimum fuit: nihil stultitia pacatum habet. tam superne illi metus est quam infra. utrumque trepidat latus. secuntur pericula et occurrunt. ad omnia pavet, inparata est et ipsis terretur auxiliis. sapiens autem ad omnem incursum munitus, intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. interritus et contra illa ibit et inter illa. nos multa 9 alligant, multa debilitant. diu in istis vitiis iacuimus, elui difficile est. non enim inquinati sumus, sed in-

1 ut et p L et ut V P b. *vix subest* set ut et ‖ 2 in re praesentem p in remihi praesentem *sed* m *fin. exp.* L , adducantur L ‖ 4 moribus *om.* V | moui b ‖ 5 irent p ‖ 6 hosti b ‖ 7 inquit *ex* inquid V^2 | omnis p ‖ 8 oriaetur p orietur *sed* a *supra* e *m. sec.* V | 10 his L b ‖ 11 inperatores *et mox* inperium b ‖ 12 sentient L | sic̄ (= sicut) b | depositae p ‖ 14 esse nobis esse b ‖ 15 timueres *(in fine lin.)* inaecausa p ‖ 17 pacatum L V P *sed ut* a *prior in duarum litt.* (ec *?*) *rasura sit* V peccatum p b | habeut (-bet *ex* -buit) p | superni p ‖ 18 sequuntur V b ‖ 20 auiliis *et quidem* au *ex corr.* V | munitus (-tur L) intentus p L P b intentus munitus *sed addito transpositionis signo* V ‖ 21 *ante* si paup- *2 litt. rasae* P | ignomia P ‖ 22 inp- p b ‖ 23 illa *supra vers.* V | muta p ‖ 24 diu in] de *et 4 fere litt. rasae* P | de iacuimus P^1 ‖ 25 deficile p

fecti. ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quaeram, quod saepe mecum dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat? primo quia non fortiter illam repellimus nec toto ad salutem impetu nitimur, deinde quia illa, quae a sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus nec apertis pectoribus haurimus leviterque tam magnae rei insistimus. quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, adversus vitia discere, qui quantum a vitiis vacat, discit? nemo nostrum in altum descendit. summa tantum decerpsimus et exiguum temporis impendisse philosophiae satis abundeque occupatis fuit. illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus: si invenimus, qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, adgnoscimus. non sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore congessit, tamquam debitum prendimus. optimos nos esse, sapientissimos adfirmantibus adsentimur, cum sciamus illos saepe multa mentiri. adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria cum maxime facimus. mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, [et] in ebrietatibus ac libidinibus temperantissimum. sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos opti-

15 *ss. cf. dial. IX 1, 16*

1 nec p **b** ne/// (c *ras.*) **P** | ab illia (*corr. ex* illa) p ‖ 2 despicio **L V P** despitio **b** i *supra* e $\mathbf{L}^2$ | ita *recte defendit P. Thomas* ista ς ‖ 4 tota *sed* o *supra expunctam* a $\mathbf{L}^2$ | inp- p ‖ 6 peccatoribus p ‖ 7 reinsistimus p | insitimus **b** ‖ 8 utia p ‖ 9 uit *sed* iis *in marg. add. m. fort. sec.* **P** | ñ *ante* discit *super scr.* **V** ‖ 11 inpend- **P** imped- p **L V b** *post* e *super add.* n **V** ‖ 12 inp- p **b** ‖ 13 cito] dicito p | placemus *sed* s *ex* r $\mathbf{V}^2$ 14 agnoscimus **L** adnosc- **b** ‖ 15 quidquid *sed* c *supra* d *priorem sec. ut videtur m.* **V** ‖ 16 adolatio **L V P** u *supra* o *priorem* $\mathbf{V}^2$ *ut videtur*, u *ex* o *radendo* **P** ‖ 17 affex adf- $\mathbf{L}^2$ ‖ 18 adsentimur *sed* s *supra* r *m. recentior* **V** asentimur **b** | illo sepe p ‖ 19 adeoquae *sed* a *alt. exp.* **L** atque p adeo quoque **P** | indulgimus $\mathbf{L}^1$ | laudare p ‖ 20 cum *sed* c *ex* t *radendo fecit* **P** tum p **L V b** | mittissimum p **P b** ‖ 21 subpl- p supl- **P** | in ebr. *ed. Mentel.*: et in ebr. p **L V P b** ‖ 22 temperat- p teperant- **b** ‖ 23 uti ideo **P** | apitimos p *intellego* optumos, *non* opitimos

mos esse credimus. Alexander cum iam in India vaga- 12
retur et gentes ne finitimis quidem satis notas bello
vastaret, in obsidione cuiusdam urbis, *dum* circumit
muros et inbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus
diu persedere et incepta agere perseveravit. deinde
cum represso sanguine sicci vulneris dolor cresceret
et crus suspensum equo paulatim optorpuisset, coactus
apsistere 'omnes' inquit 'iurant esse me Iovis filium,
sed vulnus hoc hominem esse me clamat.' idem nos 13
faciamus. pro sua quemque portione adulatio infatuat.
dicamus: 'vos quidem dicitis me prudentem esse, ego
autem video, quam multa inutilia concupiscam, noci-
tura optem. ne hoc quidem intellego, quod animalibus
satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni 14
modus. quantum capiam, adhuc nescio.' iam docebo,
quemadmodum intellegas te non esse sapientem. sapiens
ille plenus est gaudio, hilaris et placidus, inconcussus;
cum dis ex pari vivit. nunc ipse te consule: si num-
quam maestus es, nulla spes animum tuum futuri
exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par et
aequalis animi tenor erecti et placentis sibi est, per-
venisti ad humani boni summam. sed si adpetis volup-
tates et undique et omnes, scito tantum tibi ex sapientia,
quantum ex gaudio deesse. ad hoc cupis pervenire,
sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te

1 credidimus **V** credidicmus **p** | cum tam **p L** ‖ 3 dum *supra scr.* **P**^{2} *om.* **p L V P**^{1}**b**. *an* ubi*?* | circumit *sed* m *ras.* **P** circuit **b** ‖ 4 inbecillissimam **p** ‖ 5 persedere **L V**^{1} persidere **p V**^{2} per sedere **b** per sedem re **P** ‖ 7 crus **L V b** acrus **p** crux **P** | supensum **b** | obtorp- **L** ‖ 8 absistere **L V P** b *ex* **p V**^{2} *ut videtur* assistere **b** apsistenere **p** | inquid **V P**^{1} ‖ 9 uolnus **V O** ‖ 10 faciamus *sed* a *alt. eras.* **P** | adul- **b** adol- **p L V** u *supra* o **V**^{2} *supra* o *erasam* **P**$^{\cdot m.}$ *recentior* | infatuad **p** ‖ 11 quidem uos *sed addito traiectionis signo* **L** | esse prudentem **b** ‖ 12 inutilia *sed* in *supra vers.* **V** | noscitura **p** no///itura *(2 litt. ras.)* **P**^{1} ‖ 17 penus **b** ‖ 18 diis **L** ‖ 19 es, si nulla *Koch, sed* si — sollicitat *et* si — sibi est *fere isocola sunt* ‖ 20 exp- **V P b** | noctesque *sed* s *supra vers.* **V** ‖ 21 tenor erectis **L** tenori recti **p** | placentis ibi *in* placentis tibi *corr.* **V** ‖ 22 app- **P** *ex* adp- **L**^{2} | 23 et omnes *om.* **p** ‖ 25 qui **L V P b** uix **p**. via *Haase. cf. ep. 68, 9* | diucias **p** | illud **p L** | te esse **b**

speras, inter honores, id est, gaudium inter sollicitudines quaeris. ista, quae sic petis tamquam datura
15 laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium, sed unde stabile magnumque consequantur, ignorant: ille ex conviviis et luxuria, ille ex ambitione et circumfusa clientium turba, ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana ostentatione et nihil sanantibus litteris: omnes istos oblectamenta fallacia et brevia decipiunt, sicut ebrietas, quae unius horae hilarem insaniam longi temporis taedio pensat, sicut plausus et adclamationis secundae favor, qui magna sollicitudine et partus est et expiandus.
16 hoc ergo cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudii aequalitatem. talis est sapientis animus, qualis mundi super lunam: semper illic serenum est. habes ergo et quare velis sapiens esse, si numquam sine gaudio est. gaudium hoc non nascitur nisi ex virtutum con-
17 scientia. non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. 'quid ergo?' inquis 'stulti ac mali non gaudent?' non magis quam praedam nancti leones: cum fatigaverunt se vino ac libidinibus, cum illos nox inter vitia defecit, cum voluptates angusto corpori ultra

1 id est] idem **P** idē **b** | 3 uoluptate p uoluptem **L** ta *supra scr.* **L**^{2} ‖ 4 illo p | unde *in ras. et super add.* qua **V** | stabilē p | *post* magnumque *supra scr.* malum **V** ‖ 5 conuiuis p **L** ‖ 6 circumfusam **L** | clientum **P** | turbā **L** ‖ 7 illa p | alius] illius p | studiorū *sed* u *et* orū *in ras.* **V** tudiorum **P**^{1} **b** | ostentione *sed supra* i *aliquid additum videtur in* **V** ‖ 8 literis p ‖ 10 hunius *ex* hunous p | ore **P** | hilare p ‖ 12 expiandus *sed* i *supra lin.* **V** ‖ 13 hunc *sed* n *supra lin.* **V** | sapientiae *sed post* ti *una litt. rasa* **V** ‖ 14 equalitate p qualitatem **V P b** | mundi p **L V P**^{1} *radendo ex* -us **b** *supra* i *scr.* us **V**, *idem supra* i (*?*) *erasam* **P**^{2}. mundi status *Erasm.*^{1} *an* qualis facies mundi*?* ‖ 15 s. lunam natura *Buecheler* | illuc p ‖ 16 et *Haase*: ut p **L V** ut *exp.* **V** *om.* **P b** | uellis p **L** | esse si numquam *Haase*: esse et sinum quam p esse quia si (si *ut videtur* **P**^{1}, *ubi nunc duae litt. rasae* is **O**) numquam **L V P b O** ‖ 17 es p | Gaudium *corr. ex* Gaudio p^1 | uirtute p ‖ 18 gauderenis fortis p | ni iustus **P**^{1} ‖ 20 nancti **L V O** n *exp.* **V** nacti p **P b** ‖ 21 fatigauerint **P** | nocinter p ‖ 22 defecit *ex* defecit **V**^{2}

quam capiebat ingestae suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Vergilianum illum versum: 'namque ut supremam falsa inter gaudia noctem egerimus, nosti.' omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia et quidem 18
tamquam supremam agunt: illud gaudium, quod deos deorumque aemulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde. quia non est alieni muneris, ne arbitrii quidem alieni est. quod non dedit fortuna, non eripit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Queror, litigo, irascor. etiamnunc optas, quod tibi 1 LX
optavit nutrix tua aut paedagogus aut mater? nondum intellegis, quantum mali optaverint? o quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora
quo cessere felicius. iam non admiror, si omnia nos a prima pueritia mala secuntur: inter execrationes parentum crevimus. exaudiant di nostram quoque pro nobis vocem gratuitam. quousque poscemus aliquid 2
deos ita quasi nondum ipsi alere nos possimus? quamdiu sationibus inplebimus magnarum urbium campos? quamdiu nobis populus metet? quamdiu unius mensae instrumentum multa navigia et quidem non ex uno mari subvehent? taurus paucissimorum iugerum pascuo

2 *Aen. VI 513 s.*

1 ingestas *ex* ingestę V^2 | subpulrare p superare **P** ‖ 2 uirg- **P b** ‖ 3 suppremam **L** | erigerimus *ex* erigimus p ‖ 4 omne p | luxoriosi **L V** u *supra* o *priorem* L^2 luxuriari **b** ‖ 5 supraema p supprema **L** ‖ 7 desinet desineret **L** | non (*om.* est) alieni p ‖ 8 *post* ne *duae litt. rasae* **V** | arbitri p *inde* arbitrî *Rossbach* | 9 dedit **L V P b** uidedit *ex* uidet p ‖ 10 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 11 Quaeror **L V P** ‖ 12 nu/trix p ‖ 13 quantum alii p **L** ‖ 14 inimicitiora **L P** ‖ 15 cessare p ‖ 16 sequuntur **L V b** ‖ 17 dii **L b** | nostram quoque *Buecheler:* quoque nostram p **L V P b** quandoque nostram *Muretus* ‖ 18 uobis *ante* nobis *eras.* **b** ‖ 19 ita quasi *Haase:* quasi ita **L V P b** ita p ‖ 20 rationibus P^1**b** | impl- **V P** impleuimus **L** ‖ 21 mensa est p | instrumentum **P** *m. recentior* strument- **V** $L^P{}^1$ rument- p frument- **b** ‖ 23 tauros p

inpletur; una silva elephantis pluribus sufficit: homo
3 et terra et mari pascitur. quid ergo? tam insatiabelem nobis natura alvum dedit, cum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus? minime. quantulum est enim, quod naturae datur? parvo illa dimittitur. non fames
4 nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. hos itaque, ut ait Sallustius, 'ventri oboedientes' animalium loco numeremus, non hominum, quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. vivit is, qui multis usui est, vivit is, qui se utitur; qui vero latitant et torpent, sic in domo sunt, quomodo in conditivo. horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXI 1 Desinamus, quod voluimus, velle. ego certe id ago, senex ⟨ne⟩ eadem velim, quae puer volui. in hoc unum eunt dies, in hoc noctes, hoc opus meum est, haec cogitatio: inponere veteribus malis finem. id ago, ut mihi instar totius vitae dies sit. nec mehercules tamquam ultimum rapio, sed sic illum aspicio, tam-
2 quam esse vel ultimus possit. hoc animo tibi hanc epistulam scribo, tamquam me cum maxime scribentem

6 *cf. ep. 21 extr.* ‖ 8 *Sall. Catil. 1, 1* ‖ 11 *cf. ep. 58, 34 s. fin.*

1 impl- **L V P** | elefantibus p ‖ 2 et terra pascitur et mari **V P b** ‖ 3 alium b^1 ‖ 4 ut *supra* et *expunctum* L^2 ‖ 5 auiditatem *super addita* i *priore* **V** auiditate P^1 **b** ‖ 8 sallustius p **L** *sed* l *priorem exp.* **L** salustius **V P b** ‖ 9 locum p ‖ 10 ne *ex* non *corr.* L^2 | qui — uiuit is (11) *om.* **V P b** ‖ 11 his **b** ‖ 12 conditiuo] itiuo *exp.*, uctiuo *super add.* **V** ‖ 13 lumine P^1 **b** ‖ 15 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 16 uolumus p **V P b** | ergo p **L** *sed* r *erasa* **L** ‖ 17 ne senex eadem velim *Madvig*: senex eadem uelle (ł nolle *in marg.* L^2 *ut videtur*) p **L V P b** senex ne eadem uelle uidear ς. senex: ea desii velle *prop. Schultess* | que p ‖ 19 inpenere p | finem *in* fidem *corr.* p ‖ 20 mehercules *sed* s *erasa* **L** ‖ 21 ///patio **P** aspitio **b** ‖ 23 epistol- (ep- **V**) **L V P** | cum *om.* **b**

mors evocatura sit. paratus exire sum et ideo fruar
vita, quia quam diu futurum hoc sit, non nimis pendeo.
ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute,
ut bene moriar: bene autem mori est libenter mori.
da operam, ne quid umquam invitus facias. quicquid 3
necesse futurum est repugnanti, [in] volenti necessi-
tas non est. ita dico: qui imperia libens excipit,
partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod
nolit. non qui iussus aliquid facit, miser est, set qui
invitus facit. itaque sic animum conponamus, ut quic-
quid res exiget, id velimus et in primis ut finem nostri
sine tristitia cogitemus. ante ad mortem quam ad vitam 4
praeparandi sumus. satis instructa vita est, sed nos in
instrumenta eius avidi sumus: deesse aliquid nobis vi-
detur et semper videbitur. ut satis vixerimus, nec anni
nec dies faciunt, sed animus. vixi, Lucili carissime,
quantum satis erat: mortem plenus exspecto. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia 1 LXII
turbam negotiorum videri volunt: simulant occupa-
tiones et augent et ipsi se occupant. vaco, Lucili,
vaco et ubicumque sum, ibi meus sum. rebus enim

1 morie uocatura p ‖ 2 non minimis p nominis **b** | pendeo] e *alt. puncto notata* **V** ‖ 5 quicquid p **P b** quidquid **V L**^{1} *in* quicquid *corr.* **L**^{3} *ut videtur* ‖ 6 est repugnati inuolenti p est repugnanti in (in *eras., in marg.* immo **L**^{2} *ut videtur*) uolenti **L** est pugnanti (*supra scr.* † cogitanti **V**) in (*supra scr.* id ÷ **V**) uolenti **V P b** *sed* in *eras.* **P**. repugnati uolenti *archetypus.* innuenti (annuenti *Rossbach*) *pro* inuolenti **M** *Wirceb.* ‖ 7 inp- **b** | libes p ‖ 8 accerbissima p ‖ 9 aliquod **b** | sed **L b** et p **V** *in* sed *corr.* **V** *2 litt. ras.* **P** ‖ 10 facit *exp.* **L** | ita qui sic p | comp- **L P** | quidquid *sed* c *supra* d priorem **V** ‖ 11 exiet p exigit **P** | uellimus p **V** *sed* l *priore erasa* **V** | imprimis **V** | ut *(quod ci. G. Gemoll) ex* ui *corr.* **L** ui p **V** *exp.* **V** *om.* **P b** ‖ 13 satis — (14) sumus *om.* **P** | instructa *sed* a *ex corr.* **V** ‖ 14 in instrumenta **b**: in instrumento (-to *in* -tum *corr.* p) p **L V** | nobis aliquid p ‖ 15 ut **L V P b** et p ‖ 16 faciunt p facient **L V P b** | uix lucili p **P** ‖ 17 plenius **L** | expecto **L P b** ‖ 18 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 20 turba **P**

me non trado, sed commodo, nec consector perdendi temporis causas. et quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto et aliquid in animo salutare con-
2 verso. cum me amicis dedi, non tamen mihi abduco nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit aut causa ex officio nata civi, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocum-
3 que saeculo fuerunt, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero et relictis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror. quidni admirer? vidi nihil ei deesse. contemnere aliquis omnia potest, omnia habere nemo potest. brevissima ad divitias per contemptum divitiarum via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tamquam contempserit omnia, sed tamquam aliis habenda permiserit. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. VI
EXPLICIT INCIPIT LIBER VII.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXIII 1 Moleste fero decessisse Flaccum, amicum tuum, plus tamen aequo dolere te nolo. illud, ut non doleas, vix audebo exigere: et esse melius scio. sed cui ista firmitas animi continget nisi iam multum supra fortu-

1 perdendi *corr. ex* perdidi p ‖ 2 temporis *om.* L ‖ 4 tam̄ L *compendium add. m. sec.* ‖ 5 tempus ad (ad *supra scr.*) aliquid L ‖ 6 ciuili ς ‖ 7 quoque LPb quoq̊. *(supra scr.* V² *ut videtur)* V quocumque p | ad *ex* at L³ *supra litt. correctam aliquid rasi* L ‖ 9 *post* optimum *una littera rasa* V | conchili- Lb conclyli- p ‖ 11 nihil deis se (*om.* ei) p nihil eidem esse b | contempnere p Pb ‖ 12 *s.* addiutias b ‖ 13 contemtum p contentum b ‖ 14 *post* noster *add.* est V *litt. rasa* (ẽ ?) P | sic uiuit non LVPb non sic uiuit p ‖ 15 aliis *sed* is *ex corr.* V | permiserunt p ‖ 16 *s.* L. ANNAEI SENECCE LVCILIVM LIB VI. EXPLC. INCIPIT LIB VII FELICITER. SENECA LVCILIO SVO SALVTEM. p L. ANN̄ SENECAE AD LVCILIVM LIBER VI · EXPLICIT | *(f. 64ʳ)* INCIPIT EIVSDEM LIBER · VII · FELICITER *haec rubr.* L. *deest tam libri quam epist. inscr. in* VPb *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 19 moleste — plus tamen (20) *litt. uncialibus scr.* L ‖ 20 dolore *ex* dolore L³ dolore p ‖ 21 *post* scio *aliquid ras.* V ‖ 22 continget *addita* n *altera supra vers.* V

nam elato? illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrimas, si non nimiae decucurrerunt, si ipsi illas repressimus. nec sicci sint oculi amisso amico nec fluant. lacrimandum est, non plorandum. duram tibi 2 legem videor ponere, cum poetarum Graecorum maximus ius flendi dederit in unum dumtaxat diem, cum dixerit etiam Niobam de cibo cogitasse? quaeris, unde sint lamentationes, unde inmodici fletus? per lacrimas argumenta desiderii quaerimus et dolorem non sequimur, sed ostendimus. nemo tristis sibi est: o infelicem stultitiam! est aliqua et doloris ambitio. 'quid ergo?' 3 inquis 'obliviscar amici?' brevem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est: iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt. cum primum te observare desieris, imago ista tristitiae discedet: nunc ipse custodis dolorem tuum. sed custodienti quoque elabitur eoque citius, quo est acrior, desinit. id 4 agamus, ut iucunda nobis amissorum fiat recordatio. nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. sic et illud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu amissorum, quos amavimus, nomen occurrat. sed hic quoque morsus habet suam voluptatem. nam, ut dicere solebat Attalus noster, 'sic ami- 5 corum defunctorum memoria iucunda est, quomodo

7 Il. XIX 228 s. ‖ *8 XXIV 602*

1 illud *in* illũ *erasa* d *corr.* **L** ‖ 2 ignosu **b** ‖ 3 nimie **L** minime **p** | decurrerunt **p P b** ‖ 6 maximus *sed* us *in ras.* **V** ‖ 7 ius **V P b** uis **L** cuius **p** ‖ 9 immo- **V P** ‖ 10 sequimur **L V P b** querimur **p** ‖ 11 tristis ibi **L** | infelicem sibi stultitiam **p** ‖ 13 aput **P** ‖ 14 secum **p** ‖ 16 qo (o *ex* d) desiderium **V** quod desiderium **p b** ‖ 17 quod etiam **p** | accerrimi **b** ‖ 18 deseris inmago **p** | tristitia **L P** ‖ 20 citius *sed* ci *ex corr.* **L** | agrior **p** | desint **P** ‖ 21 iocunda **L b** | amissorem $\mathbf{P}^1$ ‖ 22 addid **p** | tormenta **P** ‖ 23 sic et *scripsi:* sicut **p L V** ut *exp.* **V** sic **P b** | ut cum aliqua **p** et cum aliquo (aliqua **L**) **L V P b** ‖ 27 iocunda **L P b** | *ante* quomodo *aliquid rasi* **b**

poma quaedam sunt suaviter aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: cum vero intervenit spatium, omne, quod angebat, extinguitur
6 et pura ad nos voluptas venit.' si illi credimus, 'amicos incolumes cogitare melle ac placenta frui est: eorum, qui fuerunt, retractatio non sine acerbitate quadam iuvat. quis autem negaverit haec acria quoque et
7 habentia austeritatis aliquid stomachum excitare?' ego non idem sentio, mihi amicorum defunctorum cogitatio dulcis ac blanda est. habui enim illos tamquam amissurus, amisi tamquam habeam. fac ergo, mi Lucili, quod aequitatem tuam decet, desine beneficium fortu-
8 nae male interpretari: abstulit, sed dedit. ideo amicis avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. cogitemus, quam saepe illos reliquerimus in aliquam peregrinationem longinquam exituri, quam saepe eodem morantes loco non viderimus: intellegemus
9 plus nos temporis in vivis perdidisse. feras autem hos, qui neglegentissime amicos habent, miserrime lugent, nec amant quemquam, nisi perdiderunt? ideoque tunc effusius maerent, quia verentur, ne dubium sit, an amaverint: sera indicia adfectus sui quaerunt.
10 si habemus alios amicos, male de iis et meremur et existimamus, qui parum valent in unius elati solacium: si non habemus, maiorem iniuriam ipsi nobis fecimus quam a fortuna accepimus: illa unum abstulit, nos,

1 in uno b^1 ‖ 3 omne **L** *sed* ne *ex corr.* L^3 | agebat extingitur **p** ‖ 4 illi *ex* ulli *radendo* **b** ‖ 5 incolomes **L V P** b^1 | melle *sed* a *ut videtur supra* e *fin.* **L** | placenta **L V P b** *sed post* t *supra scr.* i **L** placent **p** ‖ 6 qui *(in fine vers.)* qui **p** | retractio **L** | aceruitate **L** ‖ 7 lunat **b** | coque **p** ‖ 10 illos *sed* s *supra scr.* **V** | amisurus amissi **p** ‖ 13 *ante* abstulit *supra scr.* ñ **V** | amicus **p** ‖ 14 quandiu **b** ‖ 15 requirimus in aliqua pere ///// *(in fine pag.)* grinatione (e *supra erasum* ae) **p** ‖ 17 intelligimus **L b** intellegemus *sed* ge *supra vers.* **V** ‖ 18 nobis **p** ‖ 19 hos] os **P** | necleg- **p** | habeant **L V P b** *sed una litt. rasa est inter* e *et* a *in* **V** ‖ 20 nisi **p** L^1 **V P b** *recte, cf. ep. 123, 6* ‖ 21 effusi **p** | nei// **P** ‖ 22 aff- **P b** ‖ 23 iis **p** his **L b** iis *ex* his *ut videtur* **V** hiis **P** ‖ 24 existimus quia parum **P b** ‖ 25 nobis *sed* bis *in ras.* **V** ‖ 26 unam b^1

quemcumque non fecimus. deinde ne unum quidem ni- 11
mis amavit, qui plus quam unum amare non potuit.
si quis despoliatus amissa unica tunica conplorare se
malit quam circumspicere, quomodo frigus effugiat et
aliquid inveniat, quo tegat scapulas, nonne tibi videa-
tur stultissimus? quem amabas, extulisti: quaere, quem
ames. satius est amicum reparare quam flere. scio 12
pertritum iam hoc esse, quod adiecturus sum, non ideo
tamen praetermittam, quia ab omnibus dictum est:
finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore
invenit. turpissimum autem est in homine prudente
remedium maeroris lassitudo maerendi. malo relinquas
dolorem quam ab illo relinquaris, et quam primum
id facere desiste, quod etiam si voles, diu facere non
poteris. annum feminis ad lugendum constituere maio- 13
res, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris
nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum.
quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis vix retractis
a rogo, vix a cadavere revulsis, cui lacrimae in totum
mensem duraverint? nulla res citius in odium venit
quam dolor, qui recens consolatorem invenit et aliquos
ad se adducit, inveteratus vero deridetur, nec inmerito.
aut enim simulatus aut stultus est. haec tibi scribo 14
is, qui Annaeum Serenum, carissimum mihi, tam in-
modice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla
sim eorum, quos dolor vicit. hodie autem factum meum
damno et intellego maximam mihi causam sic lugendi
fuisse, quod numquam cogitaveram mori eum ante me

1 nimis *ex* minus *corr.* L | amavit nimis b || 3 dispol- L | unica *sed ut* c *perierit foramine* L | compl- V || 5 aliquod b | cotegat p | scapulis L a *supra* i *expunctam* L^2 || 7 est *om.* b || 8 hoc *sed* c *supra vers.* V || 9 hominibus P b || 11 est *om.* p | prudente *sic* p L V P b || 12 relinquas *sed* n *supra lin.* V || 13 quam *sed* q *in ras.* V || 14 id facere desiste id quod p || 16 tandiu b | lugerent *sed* rent *supra vers.* || 17 legittimum p | est tempus V || 18 dabis uis b || 19 arrogo p '*fuitne* ab rogo*?*' *Rossbach* || 21 inuenit alicos (*om.* et) p || 23 simulatur P | stulltus p || 24 his b | quia anneum L | inmodice *sed* in *supra lin.* V || 25 uellim p || 26 autem p tamem L tamen V P b | eum P || 27 maximamihi p || 28 nunquam b

posse. hoc unum mihi occurrebat, minorem esse et
15 multo minorem, tamquam ordinem fata servarent. itaque adsidue cogitemus tam de nostra quam omnium, quos diligimus, mortalitate. tunc ego debui dicere: 'minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post 5
me mori debet, sed ante me potest.' quia non feci, inparatum subito fortuna percussit. nunc cogita omnia et mortalia esse et incerta lege mortalia. hodie fieri
16 potest, quicquid umquam potest. cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum per- 10
venisse maeremus. et fortasse, si modo vera sapientium fama est recipitque nos locus aliquis, quem putamus perisse, praemissus est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXIIII 1 Fuisti here nobiscum. potes queri, si here tantum. 15
ideo adieci 'nobiscum'. mecum enim semper es. intervenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret, non hic, qui erumpere ex lautorum culinis et terrere vigiles solet, sed hic modicus, qui hospites venisse
2 significet. varius nobis fuit sermo, ut in convivio, 20
nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. lectus est deinde liber Quinti Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri et, licet neget,
3 Stoici. quantus in illo, di boni, vigor est, quantum animi! hoc non in omnibus philosophis invenies: 25

1 occurebat p ‖ 2 facta p *et pr.* b ‖ 3 ass- b *ex* ads- L^2 ‖ 4 *post* mortalitate *una litt. rasa* V | ergo p *fort. recte* ‖ 5 serenus *sed* r *ex* n V | pos me p ‖ 8 mortali// P ‖ 9 quidquid V ‖ 11 uere p ‖ 14 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 15 here VPb *sed* i *supra* e *alteram expunctam* V heres p heri L | potes ς potest pLVPb | here p P L here *in* heri *corr. ut supra* V heri L ‖ 16 ideo *om.* p ‖ 17 quidam *ex* quadam *radendo* P ‖ 18 *post* ex *una litt. rasa* V | lauctorum *sed* c *puncto notata* V ‖ 19 medius *ex* medicus P ‖ 22 quinti sextii (sexti L, *e corr.* P *fort. recte*) patris magni LV P^1b quintiis *(in fine vers.)* extri patris g, magni p ‖ 23 licet neget ipse *Sen. de benef. VII 8, 2* ‖ 24 vigor est] uigorem P ‖ 25 in p L ī *in marg. add. sec. m.* V *om.* P b | philosophis *sed* i *super addita ut sit* philosophiis p

quorundam scripta clarum habentium nomen exanguia sunt. instituunt, disputant, cavillantur, non faciunt animum, quia non habent: cum legeris Sextium, dices: 'vivit, viget, liber est, supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciae.' in qua positione mentis sim, cum hunc lego, fatebor tibi: libet omnis casus provocare, libet exclamare: 'quid cessas, fortuna? congredere: paratum vides.' illius animum induo, qui quaerit, ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat, 'spumantemque dari pecora inter inertia votis optat aprum aut fulvum descendere monte leonem'. libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatae vitae magnitudinem et desperationem eius non faciet: scies esse illam in excelso, sed volenti penetrabilem. hoc idem virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admireris et tamen speres. mihi certe multum auferre temporis solet contemplatio ipsa sapientiae: non aliter illam intueor obstupefactus quam ipsum interim mundum, quem saepe tamquam spectator novus video. veneror itaque inventa sapientiae inventoresque: adire tamquam multorum hereditatem iuvat. mihi ista adquisita, mihi laborata sunt. sed agamus bonum patrem familiae: faciamus ampliora, quae accepimus. maior ista hereditas a me ad poste-

10 *Vergili versus Aen. IIII 158 s.*

1 clarum] cla *in fine lin.* p | habent tum p habent tantum] **LVPb**: *corr. Bickel* | nomen cetera (cę- **V**) **V P b** | et sanguia **P** | cauilantur p **P** ‖ 5 dimitte me p dimitti ne **b** | fuduciae **P** ‖ 7 prouocari $\mathbf{P}^1$ ‖ 10 spumantem quo p | pecora *litteris* eco *expunctis supra vers. in* paterā *corr.* $\mathbf{L}^2$ | obtat p | optata parum **b** ‖ 12 uincam **V** *sed* t *supra* m *expunctam* $\mathbf{V}^2$ | exerceatur p **L** ‖ 13 et *om.* p ‖ 14 hostendit p ‖ 15 in *om.* p ‖ 17 admireris *sed ut aliquid rasi sit et supra* a *et infra* d **V** ‖ 18 certum p | auferre **V** *sed supra* u *littera* f *addita leviterque transfossa* $\mathbf{V}^2$ ‖ 19 intueder p | obstupefactus *sed* s *fin. in ras.* **V** ‖ 20 quae *sed* a *exp.* **L** ‖ 21 ueneror] *post* r *priorem una litt. rasa* **V** ‖ 22 tanqu- **b** ‖ 23 lunat **b** | ista adquisita **V L P b** c *supra* d *expunctam* $\mathbf{L}^2$ ita atquisita p | elaborata *P. Thomas* ‖ 25 ad me ad p **L**

ros transeat. multum adhuc restat operis multumque
restabit, nec ulli nato post mille saecula praecludetur
8 occasio aliquid adhuc adiciendi. sed etiam si omnia
a veteribus inventa sunt, hoc semper novum erit, usus
et inventorum ab aliis scientia ac dispositio. puta relicta
nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi: non opus
est mihi alia quaerere, sed haec tamen morbis et tem-
poribus aptanda sunt. hoc asperitas oculorum conleva-
tur; hoc palpebrarum crassitudo tenuatur; hoc vis su-
bita et umor avertitur; hoc acuetur visus: teras ista
oportet et eligas tempus, adhibeas singulis modum.
animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo au-
tem admoveantur aut quando, nostri operis est quae-
9 rere. multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non
peregerunt. suspiciendi tamen sunt et ritu deorum co-
lendi. quidni ego magnorum virorum et imagines ha-
beam incitamenta animi et natales celebrem? quidni ego
illos honoris causa semper appellem? quam venera-
tionem praeceptoribus meis debeo, eandem illis prae-
ceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia
10 fluxerunt. si consulem videro aut praetorem, omnia,
quibus honor haberi honori solet, faciam: equo desi-
liam, caput adaperiam, semita cedam. quid ergo?
Marcum Catonem utrumque et Laelium Sapientem et
Socraten cum Platone et Zenonem Cleanthenque in

1 operibus p ‖ 2 restabit *sed* b *ex* u **V** | nato *sed* n *in ras.* **V** ‖ 4 nouum ille erit **L** *fort. recte, modo scribas* illi ‖ 5 hac (*pro* ac) *sed* h *exp.* **L** | dispositio **b** ‖ 8 aptanda **L V P b** *sed* nda *supra vers.* **V** abtanda p ‖ 9 crasitudo p | teneatur P^1 | uis subita et umor (humor **L** h *supra scr.* V^2 *ut videtur*) **L V P b** uis sub/ite (d *sub ras.*) timor p ἐπιφορά *interpr. Buecheler.* vis sub. et tumor *ci. Cornelissen* | humora uertitur **b** ‖ 10 ui/sus (*erat* uirtus) p teras **L V P b** *sed post* e *una litt. rasa* **V** terras p ‖ 11 elegas **P** ‖ 12 autem *om.* **b** ‖ 14 qui ante] quante p ‖ 15 deorum] *ante* e *una litt. rasa* **L** ‖ 17 inciamentianimi *et* t *super add. post* inci p ‖ 18 seper apellem p | adp- **b** ‖ 22 honeri p | faciem p | desileam **P** ‖ 23 capud p | semitam **L** ‖ 25 socratem **V b** | platonē p platonem *sed* m *eras.* **P** | et Zenonem **b** et zenone **L V P** et zenone et p Zenona *Aem. Hermes* | cleantenque p cleanthenque **b** cleanti-thenque (-ti *in fine vers.* **V**) **V P** cleantithen. quae (a *exp.*) **L**

animum meum sine dignatione summa recipiam? ego vero illos veneror et tantis nominibus semper adsurgo. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Hesternum diem divisi cum mala valetudine: an- 1 LXV
temeridianum illa sibi vindicavit, postmeridiano mihi cessit. itaque lectione primum temptavi animum. deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, immo permittere: aliquid scripsi et quidem intentius quam soleo, dum cum materia difficili contendo et vinci nolo, donec intervenerunt amici, qui mihi vim adferrent et tamquam aegrum intemperantem coercerent. in locum stili sermo successit, ex quo eam par- 2
tem ad te perferam, quae in lite est. te arbitrum addiximus. plus negotii habes quam existimas: triplex causa est. dicunt, ut scis, Stoici nostri duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant, causam et materiam. materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moveat. causa autem, id est ratio, materiam format et quocumque vult versat, ex illa varia opera producit. esse ergo debet, unde fiat aliquid, deinde a quo fiat. hoc causa est, illud materia. omnis 3
ars naturae imitatio est. itaque quod de universo dicebam, ad haec transfer, quae ab homine facienda sunt: statua et materiam habuit, quae pateretur artificem, et artificem, qui materiae daret faciem. ergo in statua materia aes fuit, causa opifex. eadem condicio rerum

2 *post* ueneror *una litt. rasa* V | absurgo V ‖ 3 uale *bis* b ‖ 4 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 5 di/uisi p | ualit- LPb ‖ 6 sibi vind.] subuindicauit P ‖ 7 temt- P ‖ 8 recip- b | inp- b | ausus LVPb *sed* a *in foramine* L auxus p ‖ 10 difi- p | contendi VPb ‖ 12 adferent *in* afferrent *corr.* L^2 aff- b ‖ 14 arbitrium *et supra* i *alteram add.* ẽ L | adduximus VPb ‖ 15 existimes *sed* a *supra alt.* e p ‖ 16 ut sis p ‖ 19 sine moueat L^1 nemo moueat (*om.* si) p ‖ 20 forma L^1 | et *exp.* L | quecumque p | *post* uersat *super add.* et *m. sec. ut videtur* L ‖ 21 fiat *om.* b ‖ 23 imittatio p ‖ 25 statuo et materia p | artificem et artificem LVPb artificemque p 26 faciem *ex* -am b ‖ 27 materia *sed* r *in ras.* V | opifea p

omnium est: ex eo constant, quod fit, et ex eo, quod
4 facit. Stoicis placet unam causam esse, id, quod facit.
Aristoteles putat causam tribus modis dici: 'prima'
inquit 'causa est ipsa materia, sine qua nihil potest
effici; secunda opifex. tertia est forma, quae unicuique
operi inponitur tamquam statuae': nam hanc Aristo-
teles idos vocat. 'quarta quoque' inquit 'his accedit,
5 propositum totius operis.' quid sit hoc, aperiam. aes
prima statuae causa est. numquam enim facta esset,
nisi fuisset id, ex quo funderetur ducereturve. secunda
causa artifex est. non potuisset enim aes illud in ha-
bitum statuae figurari, nisi accessisset peritae manus.
tertia causa est forma. neque enim statua ista dory-
phoros aut diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset
inpressa facies. quarta causa est faciendi propositum.
6 nam nisi hoc fuisset, facta non esset. quid est pro-
positum? quod invitavit artificem, quod ille secutus
fecit: vel pecunia est haec, si venditurus fabricavit, vel
gloria, si laboravit in nomen, vel religio, si donum
templo paravit. ergo et haec causa est, propter quam
fit: an non putas inter causas facti operis esse nume-
7 randum, quo remoto factum non esset? his quintam
Plato adicit exemplar, quam ipse idean vocat: hoc est
enim, ad quod respiciens artifex id, quod destinabat,

1 est *om.* **L** | constat **L V P b** ‖ 4 materia ipsa *sed addito transpositionis signo* **V** | sene **p** | nihil potest **V L P b** *sed eraso* te **L** nihil espotest (p *ex* t) **p** ‖ 6 imp- **V** | *post* hanc *octo litt. eras.* **V** ‖ 7 idos *sic* **p L V P b** *id est* εἶδος, *cf. p. 182, 10 adn.* | *post* uocat *una litt. rasa* **V** ‖ 9 esset **L** *sed* t *supra vers. add.* **L²** ‖ 10 ex *co (sed* co *supra vers.)* **p** ‖ 11 artifec **p** | illũ **P** | habitu **p** ‖ 13 *inter* statua *et* ista *undecim litt. eras.* **p** | doriph- **L**. *δορυφόρος* aut *διαδούμενος Fickert* ‖ 14 uocantur *sed* re *supra* **n p** ‖ 16 nisi] si **L** *in quo post* hoc *supra scr.* ñ *m. sec.* | quid est ς quod est **p L V P b** ‖ 18 pecunia est **p V P b** pecuniaẽ **L** *sed lineola addita m. sec.* | hec **p** haec **V** hoc *ex* haec **L³** hę **P** he **b** ‖ 19 religio *ex* relegio **V** regio **P** | donum *in* donom (m *exp.*) *corr.* **L³** ‖ 20 templum **L** ‖ 21 sit **P** | causa **b** ‖ 22 remotum **p** | quintam *sed* u *supra* a *expunctam* **V** ‖ 23 quam ipse *supra vers.* **V²** quam ipsa (e *supra* a *expunctam* **L²**) **L** | idaean **p L V** adaean **P¹** ideam **b** | iocat **b** ‖ 24 ad quod **V b** ad quos **L¹** aliquod **p** id quod **P**

effecit. nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos, an intus, quod ibi ipse concepit et posuit. haec exemplaria rerum omnium deus intra se habet numerosque universorum, quae agenda sunt, et modos mente conplexus est: plenus his figuris est, quas Plato ideas appellat, inmortales, inmutabiles, infatigabiles. itaque homines quidem pereunt, ipsa autem humanitas, ad quam homo effingitur, permanet, et hominibus laborantibus, intereuntibus illa nihil patitur. quinque ergo causae sunt, 8 ut Plato dicit: id ex quo, id a quo, id in quo, id ad quod, id propter quod. novissime id quod ex his est. tamquam in statua, quia de hac loqui coepimus, id ex quo aes est, id a quo artifex est, id in quo forma est, quae aptatur illi, id ad quod exemplar est, quod imitatur is, qui facit, id propter quod facientis propositum est, id quod ex istis est, ipsa statua est. haec omnia 9 mundus quoque, ut ait Plato, habet: facientem: hic deus est. ex quo fit: haec materia est. formam: haec est habitus et ordo mundi, quem videmus. exemplar, scilicet ad quod deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit. propositum, propter quod fecit. quae- 10 ris, quod sit propositum deo? bonitas. ita certe Plato ait: 'quae deo faciendi mundum fuit causa? bonus est: bono nulla cuiusquam boni invidia est. fecit itaque quam optimum potuit.' fer ergo iudex sententiam et

2 id quod **L**[1] | anitus p ‖ 3 ibi *exp.* **L** sibi ς ‖ 5 compl- **V** *P* | plenus *sed* s *supra lin.* **V** ‖ 6 est *om.* **L** | idaeas **L O V b** ideas **P** *subdubito de* p | adp- p | immort- **V** ‖ 8 humanitas *sed* i *in ras.* **V** ‖ 9 permanent **b** ‖ 10 illam *sed* m *exp.* **L** ‖ 11 id in quo *sed post* o *una litt. rasa* **V** | id ad quod *corr. ex* in id quod p ‖ 12 propter *(in fine lin.)* nouissime (*om.* quod) p | his *sed* h *supra vers.* **V** ‖ 13 hac *sed* h *in ras.* **V** | id ex quo aes **L V P b** id q ex quo ae *(in fine vers.)* p ‖ 15 aptatur *ex* abt- **V** abt- **P** | exeplar p | immitatur p ‖ 16 facienti **b** ‖ 17 statua est p statua **L V P b** *sed post* statua *aliquid rasi in* **L**, *ut putem ibi fuisse* statuaẽ ‖ 19 forma **b** ‖ 23 propositum *sed* p *prior in ras.* **V** | *post* bonitas *supra lin.* est **L**[3] | certo **P** ‖ 25 bono *ex* homo *radendo fecit* **b** bona **P** | boni *om.* **b** ‖ 26 q////m (ue *eras.?*) **P** | obt- p | fers *sed* s *erasa* p | ergo *praeter litt.* g *eras.* **P**

pronuntia, quis tibi videatur verissimum dicere, non quis verissimum dicat. id enim tam supra nos est quam ipsa veritas.

11 Haec, quae ab Aristotele et Platone ponitur, turba causarum aut nimium multa aut nimium pauca conprendit. nam si, quocumque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri. ponant locum: si non fuerit, ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. ponant motum: nihil sine hoc nec fit nec perit. nulla sine motu ars, nulla mutatio
12 est. sed nos nunc primam et generalem quaerimus causam. haec simplex esse debet. nam et materia simplex est. quaerimus, quid sit causa? ratio scilicet faciens, id est deus. ista enim, quaecumque rettulistis, non sunt multae et singulae causae, sed ex una pen-
13 dent, ex ea, quae faciet. formam dicis causam esse? hanc inponit artifex operi: pars causae est, non causa. exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causae necessarium. sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima: sine his procedere ars non potest. non tamen hae partes artis
14 aut causae sunt. 'propositum' inquit 'artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est.' ut sit causa, non est efficiens causa, sed superveniens. hae

1 uerissimum p ueri simillimum **L V P b** ‖ 2 dicat p **V P b** dicere *sed verbis* non quis uerissimum dicat *iteratis* **L** ‖ 3 ueritas *sed* as *ex corr.* **V** ‖ 4 arisiotele p ‖ 5 conprendit (com- p) p **V P** conphendit (h *ex* r *corr.* **L**^{3} *ut videtur*) **L b** ‖ 6 remoto] o *prior, simul una* m *litterae hasta foramine perierunt in* **L** ‖ 8 ponent **L**^{1} a *supra* e *expunctam* **L**^{2} ‖ 10 modum p ‖ 11 *post* fit *una litt. rasa in* **V** | nulla (*ante* sine) *om.* p | nulla imitatio est *ed. Mentel.* ‖ 15 id est deus *tamquam scholium secl. Schweigh.* | ista p **L** ita **P b** ita *dein quatt. litt. erasae* **V** | rettulistis *sed* t *prima exp.* **V** retulistis **L b** rettulissettis p retullistis **P** ‖ 16 si linguae p ‖ 17 quae quae **b** ‖ 18 pars causa **P** ‖ 19 coque (*om.* non est) causa p ‖ 21 limam p *ante* lima *duae litt. ras.* **P** ‖ 22 ars **L V P b** ar/f// p | haec **b** haec *sed* c *erasa* **L** e (h *supra scr.*) p ‖ 24 facendum p | est *om.* p | sit] si **P** ‖ 25 sed *om.* **P** | perueniens **b** | haec p

autem innumerabiles sunt: nos de causa generali quaerimus. illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum et consummatum opus causam esse. multum enim interest inter opus et causam operis.
Aut fer sententiam aut, quod facilius in eiusmodi 15
rebus est, nega tibi liquere et nos reverti iube. 'quid te' inquis 'delectat tempus inter ista conterere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt?' ego quidem † peiora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, et me prius scrutor, deinde hunc
mundum. ne nunc quidem tempus, ut existimas, perdo. 16
ista enim omnia, si non concidantur nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt et levant animum, qui gravi sarcina pressus explicari cupit et
reverti ad illa, quorum fuit. nam corpus hoc animi pondus ac poena est: premente illo urgetur, in vinclis est, nisi accessit philosophia et illum respirare rerum naturae spectaculo iussit et a terrenis ad divina dimisit. haec libertas eius est, haec evagatio: subducit interim
se custodiae, in qua tenetur, et caelo reficitur. quem- 17
admodum artifices [ex] alicuius rei subtilioris, quae in-

14 gravi sarcina pressus] *cf. ad Helv. cons. 11, 6*

1 innumera//biles P | generali quaerimus p L V generalissimus P generali sumus b ‖ 2 subt- *ex* supt- V^2 *ut videtur* ‖ 5 aut fer P b aufer p L V *in* affer *corr.* V | quod *om.* p L | in e eius modi rebus est p ‖ 6 loquere P^1 b | qui L^1 d *super add.* L^2 ‖ 8 adf- p | nulla cupiditate P | abigant *in* abigunt *corr.* V ambigant *sed* m *expuncta* L bigant p ‖ 9 peiora L V b r *supra* e *expunctam ut sit* priora V priora *ex* peiora *radendo* P peiura p. peculiari (potiori *Koch*) cura *ci. Madvig,* ampliora *Chatelain.* potiora *(cf. dial. VII 14, 3) vel* ut potiora *ego,* superiora *C. Brakman* | ago *ex* ego V | atracto b ‖ 10 pacatur L P b pascatur *(sed* s *supra vers.)* V placatur p | scrutor *ex* strutor V ‖ 11 nunc p L tunc *ex* hunc V hunc P b *sed praeter* h/1/c *eras.* P hoc M | existima P ‖ 12 ista p V ita L P b | hac P b | subtilitatem (b *ex* p V) inutilem (ut inutilem b) L V P b suptulitatem in utilitatem p ‖ 13 adt- p ‖ 16 paena L | premente illo L V prae illo p | urgetur p b urguetur L V P ‖ 17 illi P ‖ 19 haec (ec *foramine periit*) euacuatio L ‖ 21 artificis p | ex *secl. Haase* | subtilioris *ex* -res L^2 | quae (que p) intentione p L V. ex alicuius rei subtilioris intentione quae o. *Erasm.*[1]

tentione oculos defetigat, si malignum habent et precarium lumen, in publicum prodeunt et in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi et obscuro domicilio clusus, quotiens potest, apertum petit et in rerum naturae
18 contemplatione requiescit. sapiens adsectatorque sapientiae adhaeret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest et cogitationes suas ad sublimia intendit. velut sacramento rogatus hoc, quod vivit, stipendium putat. et ita formatus est, ut illi nec amor vitae nec odium sit, patiturque mortalia, quamvis sciat
19 ampliora superesse. interdicis mihi inspectione rerum naturae, a toto abductum redigis in partem? ego non quaeram, quae sint initia universorum? quis rerum formator? quis omnia in uno mersa et materia inerti convoluta discreverit? non quaeram, quis sit istius artifex mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem et ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, in una deformitate iacentibus faciem diviserit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an aliquid
20 igne lucidius? ego ista non quaeram? ego nesciam, unde descenderim? semel haec mihi videnda sint, an saepe nascendum? quo hinc iturus sim? quae sedes exspectet animam solutam legibus servitutis humanae? vetas me caelo interesse, id est iubes me vivere capite demisso? maior sum et ad maiora genitus, quam ut

1 defetigant p V *sed* n *exp.* V defatigant L P b *sed* n *ras.* P | precarium (praec- 0) 0 *et Opsopoei liber Ambian.:* praeclarium (pre- p P) p V *sed* i *exp.* V 1 *ras.* P preclarum L praeclarum b || 2 lumen habent b || 4 clusus] clus p || 5 quoties L | postest p || 6 adsectatorquo L^1 ass- L^2 || 7 in *exp.* L | corpori *ex* corpore L^2 || 8 adest p ab b | sublima P || 9 rogaṽ P || 12 interdices b inspectione p L^1 P b inspectionẽ V L^2 | 13 ac toto V P b || 15 inercia p || 16 quero P | quis V P b que p quae L^1 *in* quis *corr.* L^2 *'potest* qui' *Buecheler* | artifex istius mundi P || 17 artifec p in lege et hordinem p || 19 distrinxerit L distincx- P | diuiscerit P || 20 unde *sed* n *in ras.* V | an] //n (*fuerit* in) P || 24 exspectet (exp- V P b) animam p V P b exspectata nimiam L || 25 id est *exp.* L^3 *ut videtur* || 26 dimisso p | *ante* ut *erasa* a L

mancipium sim mei corporis, quod equidem non aliter aspicio quam vinclum aliquod libertati meae circumdatum. hoc itaque oppono fortunae, in quo resistat, nec per illud ad me ullum transire vulnus sino. quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est. in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat. numquam me 22 caro ista conpellet ad metum, numquam ad indignam bono simulationem; numquam in honorem huius corpusculi mentiar. cum visum erit, distraham cum illo societatem. et nunc tamen, dum haeremus, non erimus aequis partibus socii: animus ad se omne ius ducet. contemptus corporis sui certa libertas est. ut ad pro- 23 positum revertar, huic libertati multum conferet et illa, de qua modo loquebamur, inspectio: nempe universa ex materia et ex deo constant. deus ista temperat, quae circumfusa rectorem secuntur et ducem. potentius autem est ac pretiosius, quod facit, quod est deus, quam materia patiens dei. quem in hoc mundo 24 locum deus obtinet, hunc in homine animus. quod est illic materia, id in nobis corpus est: serviant ergo deteriora melioribus. fortes simus adversus fortuita. non contremescamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. mors quid est? aut finis aut transitus. nec desinere timeo, idem est enim, quod non coepisse, nec transire, quia nusquam tam anguste ero. VALE.

1 *post* non *una litt. rasa* **V** ‖ 2 adsp- p | uinclum *sed* u *supra* c **L** ‖ 3 in quo (*ex* que) sistat p ‖ 4 illud *sed* d *in ras.* **V** | ullam p illum **L** | quidquid *sed* c *supra* d *priorem* **V** ‖ 5 in (*ante* me) *om.* **P** | obnixio **b** ‖ 7 cario p | conp- p**L**^{1}**b** cõp- **VL**^{2} comp- **P** | mecum **L** ‖ 8 bona **L** ‖ 10 dum *ex* cum **V** d. m *in marg.* **b**^{1} | ⊢eremus **b** ‖ 11 dicet p**LVP** u *supra* i *et* et *corr. ex* it **V** dicet *ex* decet **b**^{1} ‖ 12 certe **P** ‖ 15 constat **Pb** | ista **VPb** ita p**L**^{1} ista *supra scr.* **L**^{3} ‖ 17 potius p ‖ 18 quem **b**: quam p**LP** quãe *ex* qua **V**^{2} *ut videtur* ‖ 19 opt- **VPb** ‖ 20 copus **V**^{1} ‖ 21 fortissimus **Pb** ‖ 22 contremisc- *ex* contremesc- **V** ‖ 23 quid est] quidem **P** | transitus] t *prior in foramine* **L** ‖ 24 idem est enim ς id est enim (*sed* id est *supra vers.* p) p**VPb** idem enim **L** | cepisse **V** cepisse p ‖ 25 Vale *om.* **P.** *verbis* tam anguste ero. Vale. *desinit codex* **L** *sine subscriptione*

Seneca Lvcilio svo salvtem.

LXVI 1 Claranum, condiscipulum meum, vidi post multos annos: non, puto, exspectas, ut adiciam senem, sed mehercules viridem animo ac vigentem et cum corpusculo suo conluctantem. inique enim se natura gessit et talem animum male conlocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. vincit tamen omnia inpedimenta et ad cetera contemnenda a con-
2 temptu sui venit. errare mihi visus est, qui dixit 'gratior et pulchro veniens e corpore virtus'. non enim ullo honestamento eget. ipsa magnum sui decus est et corpus suum consecrat. aliter certe Claranum nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur et tam
3 rectus corpore quam est animo. potest ex casa vir magnus exire, potest et ex deformi humilique corpusculo formosus animus ac magnus. quosdam itaque mihi videtur in hoc tales natura generare, ut adprobet virtutem omni loco nasci. si posset per se nudos edere animos, fecisset: nunc, quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus
4 perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus, ut scire possemus non deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari.

11 *Vergili Aen. V 344*

1 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 2 cum discipulum p P | 3 exp- V b | addic- P ‖ 6 animum *sed* mum *supra vers.* V ‖ 7 nobis *om.* V | ostere b | forstissimum p ‖ 8 uicit P b | tamem V ‖ 9 inpedi- (imp- V) V P b inpepidi- p | ad contemptum sui V P b ‖ 11 pulcro V *et pr.* b | ueniens *sed* s *in ras.* V | in corpore *Verg.* ‖ 13 consecrat: aliter *Haase:* consecraliter p V P b *sed in* consecrat interim *corr.* V ‖ 14 tamen rectus p. tam erectus *ci. Gloeckner* ‖ 15 causa *sed* u *rasa* b ‖ 17 animus ac magnus (magus V) V P b animus mihi uidetur magnus ac magnus p ‖ 19 possit p *et pr.* V ‖ 20 fecisset animos *in* animos fecisset *corr.* V | quosdam *sed* s *supra scr.* V ‖ 21 enim *om.* p | inp- p | nihilhominus per perumpentis p ‖ 22 obst- *corr. ex* opst- V | uidetur mihi b | in *om.* p ‖ 23 posemus p ‖ 24 pulcrit- p

quamvis autem paucissimos una fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram et ad te permittam. hoc primo die quaesitum est: quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum condicio est. quaedam, ut nostris videtur, prima bona sunt, tamquam gaudium, pax, salus patriae; quaedam secunda, in materia infelici expressa, tamquam tormentorum patientia et in morbo gravi temperantia: illa bona derecto optabimus nobis, haec, si necesse erit. sunt adhuc tertia, tamquam modestus incessus et conpositus ac probus voltus et conveniens prudenti viro gestus. quomodo ista inter se paria esse possunt, cum alia optanda sint, alia aversanda? si volumus ista distinguere, ad primum bonum revertamur et consideremus id quale sit: animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus inponens, toti se inserens mundo et in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortunae summittens, supra omnia quae contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus, ordinatissimus cum decore tum viribus, sanus ac siccus, inperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec adtollant fortuita nec deprimant: talis animus virtus est. haec eius est facies, si sub unum veniat aspectum et semel

1 aut p ‖ 3 ad te] a te p ‖ 4 possint *sed* n *in ras.* V | paria ς: tria p V P b ‖ 8 morbo *sed ex corr.* V ‖ 9 derecto obtabimus p derecto optauimus V directo optauimus (obt- P) P b | nob P | necese *sed* e *fin. post inserta* V ‖ 11 comp- V | uult- V P b ‖ 12 paria ς: tria p V P b bona *super add. m. recentiore* V ‖ 13 obt- P | auersandam p ‖ 14 distinguaere aprimum p | consideremus *sed post* d *una litt. rasa* V ‖ 15 sit *in ras.* V ‖ 16 ex oppin- P b ‖ 18 omnis p | eius *supra vers.* V ‖ 19 accionibusque intuentus p ‖ 22 heminaens p | pulcherrimis P | ordinatissimus *om.* V P b ‖ 23 tum *Haase:* cum p V P b | ac sincerus ς. *αὕη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη Heraclitus: moneo propter Haasium* ‖ 24 quam nulla p | adtollant p P *sed* ad *ras.* P attoll- V b ‖ 26 *post* unum *litt. rasa* p | adsp- p

tota se ostendat. ceterum multae eius species sunt. pro vitae varietate et pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. decrescere enim summum bonum non potest nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates convertitur ad rerum, quas
8 actura est, habitum figurata. quidquid attigit, in similitudinem sui adducit et tinguit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat. quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. itaque vis eius et magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est: nihil invenies rectius recto, non magis quam verius
9 vero, quam temperato temperatius. omnis in modo est virtus. modo certa mensura est: constantia non habet, quo procedat, non magis quam fiducia aut veritas aut fides. quid accedere perfecto potest? nihil, aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem, cui si quid adici potest, defuit. honestum quoque nullam accessionem recipit. honestum est enim propter ista, quae rettuli. quid porro? decorum et iustum et legitimum non eiusdem esse formae putas, certis terminis conprensum? crescere posse inperfectae
10 rei signum est. bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est privata et publica utilitas, tam mehercules quam inseparabile est laudandum petendumque. ergo virtutes inter se pares sunt et opera virtutis et omnes

1 ostendit *sed* i *exp. et* a *super add.* **V** | eius multae species **b** multe plus species **p** | sunt pro uitae (e *add. m. recentiore* **V** uite **P**) uarietate **VPb** sunt uite uariae tate **p** sunt quae pro u. u. ς. *fort.* species [sunt] pro ‖ 3 sit **P** ‖ 6 quidquid **p** quidquid **V** quicquid **Pb** | attigit **V** *et pr.* **P** adtigit **b** atti/git (n *sub ras.*) **p** ‖ 7 tingit **b** ‖ 8 domus **b** ‖ 9 quidquid **V** quicquid **pPb** | trac uit **p** ‖ 10 mirabilia **p** | fecit **P** ‖ 11 incremento **p** ‖ 13 temperantius **pVP** *sed* n *erasa* **P** ‖ 14 modo de **P** ‖ 15 tidutia **p** | ueritas aut fides **VPb** ueritas aut uirtus aut fides **p** ‖ 16 quid **p** quis **Vb** qui// (s *eras.?*) **P** s *in* a *mutavit m. recentior et exp., dein* a *super scr.* **V** ‖ 18 cui si] ausi **P** ‖ 19 accessione **p** ‖ 20 retuli **b** ‖ 22 conphensum **b** ‖ 26 opera uirtutes **pVPb** *sed* e *exp. et* i *super add.* V^2 | et omnes — (*p. 213, 2*) uirtutes *om.* **b**

homines, quibus illae contigere. satorum vero animaliumque virtutes cum mortales sint, fragiles quoque caducaeque sunt et incertae. exiliunt residuntque et ideo non eodem pretio aestimantur: una inducitur humanis virtutibus regula. una enim est ratio recta simplexque. nihil est divino divinius, caelesti caelestius. mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, inplentur. itaque illis in tam incerta sorte inaequalitas est: divinorum una natura est. ratio autem nihil aliud est quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa. si ratio divina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne divinum est. nullum porro inter divina discrimen est: ergo nec inter bona. paria itaque sunt et gaudium et fortis atque obstinata tormentorum perpessio. in utroque enim eadem est animi magnitudo, in altero remissa et laeta, in altera pugnax et intenta. quid? tu non putas parem esse virtutem eius, qui fortiter hostium moenia expugnat, et eius, qui obsidionem patientissime sustinet? [et] magnus Scipio, qui Numantiam cludit et conprimit cogitque invictas manus in exitium ipsas suum verti, magnus ille obsessorum animus, qui scit non esse clusum, cui mors aperta est, et in conplexu libertatis expirat. aeque reliqua quoque inter se paria

11 12 13

1 ille contingere p *et pr.* **P** | fatorum *sed* u *supra* t **V** ‖ 3 caducaeque *sed prior* u *supra vers.* **V** | incerta **P** | incerteauxiliunt *sed alt.* u *corr. ex* a p | residuque *sed* u *fuit* ũ **V** ‖ 4 non **V P b** et p | estimatur p stimantur **P** | inducitur p ‖ 5 ///una (*eras.* n) **P** ‖ 7 minuuntur **b** minuntur p **V P** *in* minuuntur *corr. m. sec.* **V**. eminent *ci. Pincianus,* nituntur *Gertz* ‖ 8 exauriuntur p auri- **P** *sed* ex *ut videtur eras.* | itaque **V P b** ique p ‖ 9 inaequalis *sed* tas *supra* s **V** | diuino rerum p | una natura est ratio **V P b** una *(in fine versus)* ratio p ‖ 12 omnem p ‖ 13 nullu p ‖ 15 atque *om.* p | introque *(om.* u) **P** | utromque *ex* utrumque p ‖ 17 laeta p **V P b**. laxa *alii cf. p. 214, 8* | *post* pugnax *quattuor ut videtur litt. ras.* **V** | inten///ta (*eras.* ten *ut videtur*) **P** ‖ 18 p///r///m (parem*?*) **P** ‖ 19 paciuntissime p ‖ 20 et *secl. Haase* | numantia **P** ‖ 21 exitum **V** | ipss **b** ‖ 22 opsess- **V** | animus *sed* us *aegre agnoscas* **P** | quid **P** ‖ 23 compl- **V** ‖ 24 exprimataeque p

sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, aequanimitas, tolerantia. omnibus enim istis una virtus subest, quae animum rectum et indeclinabilem praestat.
14 'quid ergo? nihil interest inter gaudium et dolorum inflexibilem patientiam?' nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum inter illa, in quibus virtus utraque ostenditur. in altero enim naturalis est animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. itaque media sunt haec, quae plurimum intervalli recipiunt:
15 virtus in utroque par est. virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura ac difficilis, nec meliorem hilaris et laeta. necesse est ergo par sit. in utraque enim quod fit, aeque recte fit, aeque prudenter, aeque honeste: ergo aequalia sunt bona, ultra quae nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere nec ille melius in illis cruciatibus. duo autem, quibus nihil fieri me-
16 lius potest, paria sunt. nam si, quae extra virtutem posita sunt, aut minuere illam aut augere possunt, desinit unum bonum esse, quod honestum. si hoc concesseris, omne honestum perît. quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab invito, quod coactum fit. omne honestum voluntarium est. admisce illi pigritiam, querellam, tergiversationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. non potest honestum esse, quod non est liberum. nam quod timet,
17 servit. honestum omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid, si conplorat, si malum iudicat, per-

1 constantiam p ‖ 4 dolorē *lineolam super add. m. sec.* V ‖ 5 quam tu p ‖ 6 plurumum p ‖ 7 remixio b ‖ 8 natura p ‖ 10 utraque P b | par V P b *sed post* r *una litt. rasa* V pars p ‖ 11 dificilis p ‖ 12 necesse est p necesse *sed* e *fin. in ras.* V¹ nec esse P b. *fort.* necessest (necessē) | par sit *Haase:* pars sit p par sit — 14 honeste ergo *om.* V P b | in utramque p: *corr. Haase* ‖ 14 sint *ex* sunt V | bona *sed evanida* n *ut videtur* V | ultra quae *Haase:* litteraq. V¹ P b littera que p ‖ 15 ille malius p ‖ 16 autem] aut p ‖ 19 si oc *corr. ex* cioc p ‖ 20 omni p | perit p V P b ‖ 21 coactum *Haase:* aco actum p a coacto V b aco (*sc.* quodaco) acto P ‖ 23 mecum *compend.* b ‖ 24 se optimum (obt- P) V P b septimum p | honestum *sed* h *post add. ut videtur* V ‖ 27 aliquid *ex* -it V

turbationem recepit et in magna discordia volutatur. hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. itaque qui honeste aliquid facturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putet, velit, libens faciat. omne honestum iniussum incoactumque est, sincerum et nulli malo mixtum. scio, quid mihi responderi hoc loco possit: 'hoc nobis 18 persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit an in eculeo iaceat ac tortorem suum lasset?' poteram respondere: Epicurus quoque ait sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: 'dulce est et ad me nihil pertinet.' quid miraris, si ego paria bona dico..... alterius inter tormenta fortissime stantis, cum quod incredibilius est, dicat Epicurus, dulce esse torreri? set hoc respondeo, plurimum interesse 19 inter gaudium et dolorem; si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo. illud secundum naturam est, hoc contra. quamdiu sic aestimantur, magno inter se dissident spatio: cum ad virtutem ventum est, utraque par est et quae per laeta procedit et quae per tristia.

10 *Epic. fr. 601 Vs. cf. ep. 67, 15*

1 recipit p ‖ 2 hic **V P b** | uacat *ex* uocat **V** | illine **V** *in* illic *corr. m. recentior* **V** ‖ 3 quidquid (quicquid **P b**) opp- **V P b** quicquid obp- p ‖ 5 putat **V P** *sed e supra* a $\mathbf{V}^2$ | uellit p **V** *sed prior* l *exp.* **V** | omnem p ‖ 6 in quo actumque p **P** inchoatumque **b** ‖ 7 responde *in fin. lin.* **V** ‖ 9 in eculeo] in *ex* an *radendo* **P** | iaceat **V b** iacet p haec eat **P** | torturem **P** torem rto **V** | suum lasset poteram *sed post* suum *una litt. rasa* **V** suum *(in fine lin. et pag.)* poteram p ‖ 11 dulce est et] dulceste p ‖ 12 nihill p nihil **V b** nil **P** | ego *ex* ergo **P** ‖ 13 alterius in conuiuio iacentis *post* dico *supplet cod. Arg.* **b** *teste Oberlino. cf. ep. 71, 21* ‖ 14 cum quod ς *ut videtur:* quod cum **V P b** quocum p. *an fuit* quō cum quod? | es **P b** | dulce esse p dulc^{es} esse *sed* es *super scr. m. recentior* **V** dulcesse **P** dulces se **b** ‖ 15 torreri sed *L. de Ian:* terroris et p **V P b** *sed* is *in* es *mutatum m. recentiore* **V** | ressondeo **V** ‖ 17 uitabam $\mathbf{V}^1$ *corr. m. recentior* | illud *ex* illut **P** | natura p ‖ 18 sit **b** | stimantur *ex* est- **P** ‖ 19 dissident **V b** disident **P** dissent p | spatium p | uirtute p ‖ 20 laeta **b** *ex* lata *corr.* **V** lata p **P** | tristicia p stritia **P**

nullum habet momentum vexatio et dolor et quicquid aliud incommodi est. virtute enim obruitur. quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat, sic dolores, molestias, iniurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit et quocumque adfulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis ullam portionem habent incommoda, cum in virtutem inci-
21 derunt, quam in mari nimbus. hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet et se honestae rei tamquam bono viro credet: utilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. eundem locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus pauper aut exul
22 ac pallidus. agedum pone ex alia parte virum bonum divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque aeque vir bonus erit, etiam si fortuna dispari utetur. idem, ut dixi, in rebus iudicium est, quod in hominibus: aeque laudabilis virtus est in corpore valido ac libero posita quam in morbido ac
23 vincto. ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illi tuum integrum fortuna praestiterit quam si ex aliqua parte mutilatum: alioqui hoc erit

1 habent P | dolo P | quidquid V *hic et* 5 ‖ 2 aliud *ex* aliut V ‖ 4 molestias *ex* mod- V modestias p ‖ 5 obpr- p | aff- b ‖ 6 sene P | apparet et extinguitur p ‖ 10 procuret *in* procurret *corr.* V ‖ 11 perseuerauit ne quid p ‖ 12 adsp- p | honestę rei *sed* r *in ras.* V honestare rei p | bone P ‖ 13 ut illem illam p | sibi iudicabit — apud illum *om.* p | 14 honestares p | set *ex* sed *corr.* V² ‖ 15 exulla (l *priore erasa*) pallidus p ‖ 16 agendum p V P b *sed* n *exp.* V *eras.* P ‖ 17 diuitis p diuinitus *pr.* P | altare p ‖ 19 idēst (em *ex* est *m. sec.*) V ‖ 21 uallido p | posita quam p V b *sed ex* post aquam *corr.* V posta quam *sed* posta *eras.* P ‖ 22 quoque tuam *pr.* V ‖ 23 illituum V P /illi (*corr. ex* tuum) tuum p illiticum b. illibatum *unus ex codd. Opsopoei fort. recte* ‖ 24 si *ex* sic (*?*) P mutilatum (mutiatum *ex* mutuatum P¹ mutilatum *ex* mulatum *corr.* b¹) multatum V P b *sed* t *alt. in voce* multatum *ex corr.* V multatum p mutilatum mulcatum *Rossbach* | alioquiª V alioquin b

ex servorum habitu dominum aestimare. omnia enim ista, in quae dominium casus exercet, serva sunt, pecunia et corpus et honores, inbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae: illa rursus libera et invicta opera virtutis, quae non ideo magis adpetenda sunt, si benignius a fortuna tractantur, nec minus, si aliqua iniquitate rerum premuntur. quod amicitia in hominibus 24
est, hoc in rebus adpetitio. non, puto, magis amares virum bonum locupletem quam pauperem, nec robustum et lacertosum quam gracilem et languidi corporis: ergo ne rem quidem magis adpetes aut amabis hilarem ac pacatam quam distractam et operosam. aut 25
si hoc est, magis diliges ex duobus aeque bonis viris nitidum et unctum quam pulverulentum et horrentem. deinde hoc usque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris et inlaesum quam debilem aut luscum. paulatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus aeque iustis ac prudentibus comatum et crispulum malis. ubi par in utroque virtus est, non conparet aliarum rerum inaequalitas. omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. num quis 26
tam iniquam censuram inter suos agit, ut sanum filium quam aegrum magis diligat, procerumve et ex-

1 ex **V** et p **P b** | stimare **P**[1] || 2 dominium **V** dominum **b** | *post* exercet *una litt. rasa* **V** || 4 possessionis p **V** *sed* i *alt. corr. ex* e *m. recentior* **V** possessiones (possesi- **P**) **P b** | incerta p | libera et **V P b** liberat p | inuincta p inuicta *sed post* n *una litt. rasa* **V** || 5 benignus **P** 6 sed haliqua p || 7 pramuntur **V** || 8 adpetitio (app- **b**) **V P b** et inpetitio p. *an* est adpetitio? || 11 aut p **P b** ut *sed* u *exp. et super add.* e **V** | amabilis **P** || 12 aut si hoc *Haase:* et si hoc **V P b** et sioc p. at si hoc *Schweighaeuser,* nisi hoc *ci. Madvig* || 13 bonis *supra vers.* **V** || 14 puluer//lentum (o ? *Lebègue*) **P** || 15 integrum *(in fine pag.)* integrum p || 17 usque cedet p || 19 scripulum p | quam calvum malis *scripsi in proecdosi. aut nihil addi aut plus velut* quam calvum et horridulum malis *vult Buecheler.* malis quam recalvastrum *vel* quam recalvum ς *neglecta adsimilatione. cf. dial. IX 8, 3* pars **b**[1] | est *om.* **V P b** || 20 non *exp.* **V** | cuparet p comp- **V** | aliarum *sed* a *alt. ex* e *corr. m. recentior* **V** | iequalitas p || 22 iniquam *sed* ini *ex corr.* **V** | ait **P** || 23 filium sanum **V P b**

celsum quam brevem aut modicum? fetus suos non distinguunt ferae et se in alimentum pariter omnium sternunt; aves ex aequo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacae suae saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. nemo enim
27 patriam quia magna est amat, sed quia sua. quorsus haec pertinent? ut scias virtutem omnia opera velut fetus suos isdem oculis intueri, aeque indulgere omnibus et quidem inpensius laborantibus, quoniam quidem etiam parentium amor magis in ea, quorum miseretur, inclinat. virtus quoque opera sua, quae videt adfici et premi, non magis amat, sed parentium bono-
28 rum more magis conplectitur ac fovet. quare non est ullum bonum altero maius? quia non est quicquam apto aptius, quia plano nihil est planius. non potes dicere hoc magis par esse alicui quam illud: ergo nec
29 honesto honestius quicquam est. quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in aequo sunt. ita dico: in aequo est moderate gaudere et moderate dolere. laetitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus devorantem: illa bona optabilia, haec mirabilia sunt, utraque nihilominus paria, quia quidquid incommodi est, vi tanto maioris
30 boni tegitur. quisquis haec inparia iudicat, ab ipsis virtutibus avertit oculos et exteriora circumspicit: bona vera idem pendent, idem patent. illa falsa multum

1 fętus V foetos p ‖ 2 distingunt p V P b | ferę *sed* f *ex corr.* V faere p | in *in ras.* V ‖ 3 ulixes ad ithacae suae *(sed* t *in ras.* V) V P ulixes adit hacae suae b ulixesatit. hec suae p ‖ 4 s//xa P | 6 corsus p ‖ 8 hisdem P | oculos p ‖ 9 imp- V inpēsius *sed* n *supra* ē b^1 ‖ 10 parentum P b | amur *ex* amor p^1 ‖ 12 aff- b parentum P ‖ 13 cōpl- V ‖ 14 quidquam *sed* c *supra* d V ‖ 15 potest p P b ‖ 16 illi (i *fin. ex* ud *radendo*) illud P illud Illud b 18 aequa *sed* o *supra* a *fin.* p ‖ 20 dolere *ex* dolore *corr.* V | laettia V ‖ 22 obtabilia p optaui P ‖ 23 quia *om.* p | quicquid P b | incommoadidia (dia *eras.*) P ‖ 24 inparia *sed post* a *priorem una litt. rasa* V ‖ 25 auerte p ‖ 26 pendent p V P b pendunt ς. *sed ut* pendent — patent *sic ep. 93, 4* pateat — pendeat *eadem consonantia: proverbialem aut poetae scaenici formulam*

habent vani. itaque speciosa et magna contra visentibus, cum ad pondus revocata sunt, fallunt. ita est, 31
mi Lucili: quicquid vera ratio commendat, solidum et aeternum est, firmat animum attollitque semper futurum in excelso: illa quae temere laudantur et vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus laetos; rursus ea, quae timentur tamquam mala, iniciunt formidinem mentibus et illas non aliter quam animalia species periculi agitant. utraque ergo res sine causa animum 32
et diffundit et mordet: nec illa gaudio nec haec metu digna est. sola ratio inmutabilis et iudicii tenax est. non enim servit, sed imperat sensibus. ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo et virtus *virtuti. virtus* non aliud quam recta ratio ⟨est⟩. omnes virtutes rationes sunt. rationes sunt, si rectae sunt. si rectae sunt, et pares sunt. qualis ratio est, tales et 33
actiones sunt: ergo omnes pares sunt. nam cum similes rationi sint, similes et inter se sunt. pares autem actiones inter se esse dico, qua honestae rectaeque sunt. ceterum magna habebunt discrimina variante materia, quae modo latior est, modo angustior, modo inlustris, modo ignobilis, modo ad multos pertinens, modo ad paucos. in omnibus tamen istis id, quod

Senecam exprimere putat Buecheler | multum *ex* multo *corr.* p || 1 mag/na p | coram visentibus *ci. Gloeckner* | uiscentibus p || 3 quidquid **V** || 4 est firmat **V P b** et infirmat p | adtoll- p atoll- **P** || 8 illam p || 10 ille a gaudio p | gaudia **b** || 11 inmutabiles p | iuditii **V** iniudici p. *poterit* iudici *cf. ep. 24, 1 adn.* || 12 ratio ratio pars est p || 13 ergo et uirtus non aliud quam recta ratio (ratio est **M**) omnes uirtutes rationes sunt **V P b** ergo et uirtus rationes sunt p. virtuti virtus *add. Schweighaeuser, v.* ratio rationi (12)—recta ratio est (14) *tollenda putat Hilgenfeld* || 15 rationes sunt si recte (-tae **b**) sunt. si recte (-tae **b**) sunt et pares sunt **V P b** rationes sunt si recte sunt et pares sunt p || 18 rationi **V P** rationes p rationis **b** | similis p || 19 qua *Muretus:* quia p **V P b** | honestae (-te **P**) rectaeque **V P b** honeste recte (*ex* recti) que p. honestae rectae quoque *ci. Fickert* || 21 materia *sed* e *in ras.* **V** | angustior **V P b** angusta est p || 22 pertinēs **V**

34 optimum est, par est: honestae sunt. tamquam viri boni omnes pares sunt, qua boni sunt. sed habent differentias aetatis: alius senior est, alius iuvenior; habent corporis: alius formosus, alius deformis est; habent fortunae: ille dives, hic pauper est, ille gratiosus, potens, urbibus notus et populis, hic ignotus plerisque et obscurus. sed per illud, quo boni sunt,
35 pares sunt. de bonis ac malis sensus non iudicat: quid utile sit, quid inutile, ignorat. non potest ferre sententiam, nisi in rem praesentem perductus est. nec futuri providus est nec praeteriti memor: quid sit consequens, nescit. ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur et unitas vitae per rectum itura: ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena et externa pro vilibus habet et ea, quae neque bona sunt neque mala, accessiones minimas ac levissimas iudicat. omne
36 enim illi bonum in animo est. ceterum bona quaedam prima existimat, ad quae ex proposito venit, tamquam victoriam, bonos liberos, salutem patriae. quaedam secunda, quae non apparent nisi in rebus adversis, tamquam aequo animo pati morbum magnum, exilium. quaedam media, quae nihilo magis secundum naturam sunt quam contra naturam, tamquam prudenter ambulare, conposite sedere. non enim minus secundum na-
37 turam est sedere quam stare aut ambulare. duo illa

1 sunt *om.* **P** | tamquam *(in fine vers.* **V***)* quam **V P** *sed prius* quam *eras.* **P** ‖ 2 qua *ci. Erasmus²:* quia p **V P b** | habeant diferaentias p ‖ 3 iunior **V P b** ‖ 4 deformis *sed ante* i *una litt. rasa* **V** ‖ 5 ille dives] illae dius p ‖ 6 hic ignotus **V** ignotus hic **P** hic notus hic **b** ignotus p. *in archetypo igitur* hic ignotus | 7 per *om.* p | quo *sed* d *super add.* **V** ‖ 9 hutele sit p | potes p ‖ 11 praeterititi *(in fine vers.)* mor p ‖ 12 hordo se//riesque p ‖ 13 per rectum p **V** *sed* f *ex* r *corr.* **V** perfectum **P b** | ituracratio p ‖ 14 malorem **P**¹ ‖ 15 habent **P** ‖ 16 ascensiones **P** ‖ 17 *v.* bona — 19 memoriam (uictoriam *?*) *quae omiserat in textu, in ima pag. restituit* p ‖ 18 ad quae] atque p **V P b** ‖ 19 libros **P** ‖ 20 adp- p ‖ 22 nilhilo p ‖ 23 naturam tamquam **V P b** naturam *(in fine lin.)* quam p | pudenter *ci. Gronovius* 24 comp- **P** sedere] sed re p

bona superiora diversa sunt. prima enim secundum naturam sunt: gaudere liberorum pietate, patriae incolumitate. secunda contra naturam sunt: fortiter opstare tormentis et sitim perpeti morbo urente praecordia. 'quid ergo? aliquid contra naturam bonum 38
est?' minime: sed id aliquando contra naturam est, in quo bonum illud existit. vulnerari enim et subiecto igne tabescere et adversa valetudine adfligi contra naturam est, sed inter ista servare animum infatigabilem secundum naturam est. et ut quod volo expri- 39
mam breviter, materia boni aliquando contra naturam est, bonum numquam, quoniam bonum sine ratione nullum est, sequitur autem ratio naturam. 'quid est ergo ratio?' naturae imitatio. 'quod est summum hominis bonum?' ex naturae voluntate se gerere. 'non 40
est' inquit 'dubium, quin felicior pax sit numquam lacessita quam multo reparata sanguine. non est dubium' inquit 'quin felicior res sit inconcussa valetudo quam ex gravibus morbis et extrema minitantibus in tutum vi quadam et patientia educta. eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium quam obnixus animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium.' minime. illa enim, quae fortuita sunt, 41
plurimum discriminis recipiunt; aestimantur enim utilitate sumentium. bonorum unum propositum est con-

1 superiora sundiuersa sunt p ‖ 3 incolom- **b** | natura $\mathbf{b}^1$ ‖ 4 optare **pVPb** *sed* p *in* bs *corr. m. recentiore* **V** *litterae* p *part. inferiorem eras.* **P** | sit^{in} $\mathbf{b}^1$ ‖ 8 ualetudine (ualit- **Pb**)**VPb** ualetudinem p | affl- **b** ‖ 9 inter *bis* **P** ‖ 11 naturam est p naturam et **VPb** ‖ 13 est (ẽ) *ante* ergo *om.* **VPb** ‖ 15 ex natura uoluntate (*sed* e *ex* i) **V** ex natura uoluntatem **P** | segregare **P** ‖ 16 quiin (*sed* i *pr. exp.*) felicior **V** qui infelicior **pP** | pax sit **VPb** pascit p ‖ 18 qui in **P** | ualetudo **pV** *sed* e *ex* i *corr.* **V** *ex* ualetudine *corr.* p ualitudo **Pb** ‖ 19 quam **VPb** tamquam p | exirema p ‖ 20 tutu p | quadam et **pPb** quadam *dein duae litt. rasae* **V** | patientiae (pac- **V**) ducta $\mathbf{V}^1\mathbf{Pb}$ *sed* e *fin. erasa* **P** ‖ 21 erat p | qui in **P** | maius **pPb** magis **V**. *cf. ep. 71, 16* ‖ 22 obnoxius $\mathbf{VP}^1\mathbf{b}$ | percipiendos p perpeuendos **b** ‖ 25 unum **VPb** omnium p. unum omnium *ne scribatur, proximum opinor obstat enuntiatum*

sentire naturae. hoc [consentire] in omnibus par est. cum alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: ille magis adsentitur quam ille: ab omnibus in eandem sententiam itur. idem de virtutibus dico: omnes naturae adsentiuntur. idem de bonis dico: omnia
42 naturae adsentiuntur. alter adulescens decessit, alter senex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius contigit quam prospicere vitam: omnes hi aeque fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore praecidit, aliorum
43 interrupit ipsa principia. alius inter cenandum solutus est. alterius continuata mors somno est. aliquem concubitus extinxit. his oppone ferro transfossos aut exanimatos serpentium morsu aut fractos ruina aut per longam nervorum contractionem extortos minutatim. aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est. per quae desinunt, diversa sunt; in [id] quod desinunt, unum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in
44 omnibus modum, finisse vitam. idem tibi de bonis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia et acerba. illud fortunae indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: utrumque aeque bonum est, quamvis illud plana et molli via ierit, hoc aspera.

1 natura **P** | contire in omnibus p contingere in omnibus **V P b**. consentire omnibus *scr. Haase: debuit delere glossema cum Mureto coll. ep. 71, 7 extr.* ‖ 2 in senatus **P** inse natus **b** | sequmur p | potes p ‖ 4 eadem p **P** ‖ 5 idem de bonis — (6) adsentiuntur *om.* **P** | bonis **V b** nobis p ‖ 6 adhul- p adol- **b** ‖ 9 longius] longi *in fine vers.* p | piassa p ‖ 10 alio////rum in medimedio flore procedi aliorum p ‖ 11 alius autem $\mathbf{b}^1$ ‖ 13 exst- p extinxit *sed* x *alt. in ras.* **V** | oppone p oppono **P** | transforsos **P** | examinatos **P** ‖ 14 fractos ς: fructus p **V P** *sed* u *alt. in* o *corr.* **V** r *ex parte ras.* **P** fluctus *ex* fruct- *corr.* **b** ‖ 15 minutatim $\mathbf{b V}^2$ minutat in p **V P** *sed* in *vel* en *eras.* **P** ‖ 16 alicorum p ‖ 17 per quae **V** per quem p perq̄ **P b** | desinunt *scripsi:* ueniunt p **V P b** uenit ς | 18 id *secl. Hause* ‖ 21 est hoc **V P b** hoc est p ‖ 22 tristia et acerba **V b** tristitiam et acerba **P** tristicia et accerba p | fortuna $\mathbf{P}^1$ *ut videtur* ‖ 24 et molli via ierit *Gertz:* emolliuerit **V P b** et molli uelerit p. et molli (*sc.* via) venerit *Wolters*

idem finis omnium est: bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comitantur: virtus aequat inter se, quicquid agnoscit. nec est, quare hoc inter nostra placita mireris: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque conponitur, ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. haec bona non crescunt, si plena sunt. quo enim crescet, quod plenum est? dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? animus constat sibi et placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? quemadmodum serenitas caeli non recipit 46 maiorem adhuc claritatem in sincerissimum nitorem repurgata, sic hominis corpus animumque curantis et bonum suum ex utroque nectentis perfectus est status et summam voti sui invenit, si nec aestus animo est nec dolor corpori. si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed ut ita dicam, condiunt et oblectant. absolutum enim illud humanae naturae bonum corporis et animi pace contentum est. dabo apud Epicurum tibi etiamnunc simillimam huic 47 nostrae divisionem bonorum. alia enim sunt apud illum, quae malit contingere sibi, ut corporis quietem ab omni incommodo liberam et animi remissionem bonorum suorum contemplatione gaudentis. alia sunt, quae quamvis nolit accidere, nihilominus laudat et conprobat, tamquam illam, quam paulo ante dicebam,

4 *Epic. fr. 434 Vs.* ‖ 20 *fr. 449 Vs.*

2 uirtus aequat **V P b** uirtutes equat p. exaequat *Gertz* ‖ 3 quidquid **V** | agnoscit **P** agnoscet p **V b** *sed* i *supra* e **V** | nostra **V P b** nos p ‖ 5 comp- **P** ‖ 8 quo **V** | hunc p ‖ 9 indolentiam **P b** *et pr.* **V** indolentia p | si et **b** ‖ 10 accidere **V** | tranquilit- p ‖ 11 serentas **b** ‖ 12 in *om.* p | sinceiriss- p ‖ 13 repurgat si hominis p ‖ 15 uotis **P** | animo *sed* o *ras. ex parte* **P** ‖ 16 corporis si (sic p) p **V P b** ‖ 17 sed ut ita **V P b** est ut itā p ‖ 18 apsolutum p **V** *sed* b *ex* p **V** abs- **P b** ‖ 19 contentus **V** content/// (*2 litt. ras.*) **P** ‖ 21 deuotionem **b** ‖ 22 quae malit **b** quę malit *ex* quem alit *corr.* **V** quem alit **P** quem *(in fine lin.)* allit p ‖ 25 nolit *sed* t *supra vers.* **V** nollit p

malae valetudinis et dolorum gravissimorum perpessionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo. ait enim se vesicae et exulcerati ventris tormenta tolerare ulteriorem doloris accessionem non recipientia, esse nihilominus sibi illum beatum diem. beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non
48 potest. ergo et apud Epicurum sunt haec bona, quae malles non experiri, sed quia ita res tulit, et ampleXanda et laudanda et exaequanda summis sunt. non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatae vitae clausulam inposuit, cui Epicurus extrema
49 voce gratias egit. permitte mihi, Lucili virorum optime, aliquid audacius dicere: si ulla bona maiora esse aliis possent, haec ego, quae tristia videntur, mollibus illis et delicatis praetulissem, haec maiora dixissem. maius est enim difficilia perfringere quam laeta moderari.
50 eadem ratione fit, scio, ut aliquis felicitatem bene et ut calamitatem fortiter ferat, aeque esse fortis potest, qui pro vallo securus excubuit nullis hostibus castra temptantibus et qui succisis poplitibus in genua se excepit nec arma dimisit: 'macte virtute esto' sanguinulentis [et] ex acie redeuntibus dicitur. itaque haec magis laudaverim bona exercita et fortia et cum for-
51 tuna rixata. ego dubitem, quin magis laudem truncam illam et retorridam manum Mucii quam cuiuslibet

3 *Epicur. fr. 138 Vs.* ‖ 7 *fr. 449 Vs.*

1 ualit- **P b** | perpessionem *ex* per pessimorum **b** ‖ 3 uessicę *sed* s *prior rasa* **V P** *cf. ep. 77, 16 adn.* ‖ 5 nihilominus *in* nilominus *corr.* **V** | illum *ex* ull- *corr.* **V** ‖ 7 et *om.* p ‖ 8 males **p b** | experire p | rettulit p **V P** retul- **b** *sed corr. in* res tulit p ‖ 9 exaequanda *sed* a *prima erasa* **V** ‖ 10 bonun *ex* bonono (*?*) *radendo* **P** ‖ 11 imp- **V** non posuit p ‖ 14 tristia **V b** tristitia p **P** *sed alt.* ti (*?*) *eras.* **P** ‖ 15 haec (hec p) maiora dixissem *om.* **V P b** ‖ 16 perstringere **b** ‖ 17 rationem **P** | ui aliquis p | et ui p ‖ 18 erat p ‖ 20 succissis p | polplitibus *sed* l *prior transverberata ut videtur* **P** ‖ 21 sanguinulentus p ‖ 22 et *secl. Schweigh.* | ex haccione red. p ‖ 23 laudaberim p | exercitata **V P b** ‖ 24 ego dubitem qui magis p ego non dubitem quid magis **V P**^{1} **b** quin *ex* quid *radendo* **P.** egone *ci. Fickert. potest* an ego *cf. dial. VII 25, 6* | truncum *pr.* **P**

fortissimi salvam? stetit hostium flammarumque contemptor et manum suam in hostili foculo destillantem perspectavit, donec Porsenna, cuius poenae favebat, gloriae invidit et ignem invito eripi iussit. hoc bonum 52
quid⟨ni⟩ inter prima numerem tantoque maius putem quam illa secura et intemptata fortunae, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse quam armata? 'quid ergo?' inquis 'hoc bonum tibi optabis?' quidni? hoc enim nisi qui potest et optare, non potest facere. an 53
potius optem, ut malaxandos articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula aut aliquis in mulierculam ex viro versus digitulos meos ducat? quidni ego feliciorem putem Mucium, quod sic tractavit ignem, quasi illam manum tractatori praestitisset? in integrum restituit quidquid erraverat: confecit bellum inermis ac mancus et illa manu trunca reges duos vicit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Vt a communibus initium faciam, ver aperire se 1 LXVII
coepit, sed iam inclinatum in aestatem, quo tempore calere debebat, intepuit nec adhuc illi fides est. saepe enim in hiemem revolvitur. vis scire, quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidae verae, adhuc

2 foculo **V P b** fac ullo p ‖ 3 porsenna **V b** porsina p *quinque litt. ras.* **P** *ubi* ꝑsena *vel* ꝑsına *legere se putat Lebègue. cf. in ep. 24, 5* | cius **V** | pene **V** ‖ 5 quidni inter ⸗ quid (*sed* o *supra* i **V**) inter **p V P b** ‖ 6 illa **V P b** alia p | intemptata **V** temptata p intempta **P b** ‖ 7 mata **V** amarita p ‖ 8 quid in **p V P b** *sed super add.* quidni **V** ‖ 9 nisiqui *sed super scr.* n̄ si quis **V** | potest et optare non *om.* p non *exp.* **V** ‖ 10 malaxandos] ma *exp. et super add.* alii **V** | exsoletis **p V P b** ‖ 11 aut aliquis in mulierculam *om.* p ‖ 13 putoem p | quod p quia **V** qui **b** que (Mutiumque) **P** | quam si **p V P** quı̃ si **b** ‖ 15 quicquid **P b** | quidquid ergo errauerit *sed hoc* i *exp. et* a *super scr.* p ‖ 17 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 19 caepit p ‖ 20 capere p | intempuit *sed m rasa* **b** ‖ 21 hiemem *sed* hi *in ras.* **V** ‖ 22 frigidae uerae **V P** *in* frigido ueri *corr.* **V** frigide uere p frigido uere **b**

rigorem eius infringo. 'hoc est' inquis 'nec calidum nec frigidum pati.' ita est, mi Lucili: iam aetas mea contenta est suo frigore. vix media regelatur aestate.
2 itaque maior pars in vestimentis degitur. ago gratias senectuti, quod me lectulo adfixit. quidni gratias illi hoc nomine agam? quicquid debebam nolle, non possum. cum libellis mihi plurimus sermo est. si quando intervenerunt epistulae tuae, tecum esse mihi videor et sic adficior animo, tamquam tibi non rescribam, sed respondeam. itaque et de hoc, quod quaeris, quasi
3 conloquar tecum, quale sit, una scrutabimur. quaeris, an omne bonum optabile sit. 'si bonum est' inquis 'fortiter torqueri et magno animo uri et patienter aegrotare, sequitur, ut ista optabilia sint. nihil autem video ex istis voto dignum. neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis caesus esset
4 aut podagra distortus aut eculeo longior factus.' distingue, mi Lucili, ista, et intelleges esse in iis aliquid optandum. tormenta abesse a me velim; sed si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem et omnia, quae bellorum necessitas adfert, generose feram, optabo. non sum tam demens, ut aegrotare cupiam; sed si aegrotandum fuerit, ut nihil intemperan-

·ē·

1 rigorem *super scr. m. recentiore* V | infringo p infrigo VPb *sed supra* o *scriptum* re *m. recentiore* V ‖ 3 regelatur VPb *sed post* r *fin. una litt. rasa* V regelatura p ‖ 4 degitur P tegitur Vb *sed* t *ex* d *facta* V deigitur p | gratia p ‖ 5 malectulo p | aff- b ‖ 6 quidquid V | debeam b | possum *sed* ṽ *ex* e *corr.* P ‖ 7 libellisermihi p. *aberravit ad* sermo ‖ 8 epistol- V aepistol-
m
Pb ‖ 9 aff- b ‖ 11 scrutabiur *sed ante* ur *erasa* t V ‖ 12 obtabile p | est *om.* P ‖ 14 iste optabili[a] (a *m. pr. fort.*) P ‖ 15 ui *(in fine lin.)* uideo p | dignem p ‖ 16 uotā P ‖ 17 podagra *sed* agr *in ras.* V ‖ 18 iis pV his Pb. *fort.* is ‖ 19 uellim p ‖ 21 obt-
1
hic et 24 pP | quid c ni p | malum P | incędere b *pr. m.* ‖ 23 adfore P affert b ‖ 24 obto P

ter, nihil effeminate faciam, optabo. ita non incommoda optabilia sunt, sed virtus, qua perferuntur incommoda. quidam ex nostris existimant omnium istorum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed ne abominandam quidem, quia voto purum bonum peti debet et tranquillum et extra molestiam positum. ego dissentio. quare? primum quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit. deinde si virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum est, omne bonum optabile est. deinde etiam[si] tormentorum fortis patientia optabilis est. etiamnunc interrogo: nempe 6 fortitudo optabilis est? atqui pericula contemnit et provocat. pulcherrima pars eius maximeque mirabilis illa est, non cedere ignibus, obviam ire vulneribus, interdum tela ne vitare quidem, sed pectore excipere: si fortitudo optabilis est, et tormenta patienter ferre optabile est. hoc enim fortitudinis pars est. sed separa ista, ut dixi: nihil erit quod tibi faciat errorem. non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. illud opto 'fortiter', quod est virtus. 'quis tamen um- 7 quam hoc sibi optavit?' quaedam vota aperta et professa sunt, cum particulatim fiunt, quaedam latent, cum uno voto multa conprensa sunt. tamquam opto mihi vitam honestam. vita autem honesta actionibus

1 faciam **V P b** fiant p. fiat *scr. Haase, non recte. cf. ep 107, 11* ‖ **2** proferuntur p ‖ **3** istorum p nostrorum **V P b** ‖ **4** tolerancia p | neab ominandum quidem p ‖ **6** molestia **P** ‖ **8** sed p si **V P b** | uirtus *in textu om., in marg. add.* p *m. pr.* | *post* optabilis *tres litt. rasae* **V** ‖ **9** uirtutum **b** | bonum et omne **V P b** ‖ **10** est *om.* p | si *tolli iussit Madvig, etiam* deinde *Fr. Schultess* ‖ **11** etiamnunc et **P** | interroga *sed* a *ex* o *corr. m. recentiore* **V** | neme p **V P b**: *corr. Haase* ‖ **12** optabilis est atqui pericula contemnit (-tempnit **P b**) **V P b** obtabilis esset (*sed* s *alt. erasa,* t *super add. ut sit* est et) tormenta atque periculo contempnat (*sed* a *exp. et* i *supra scr.*) p *aberrans nimirum ad 16* ‖ **13** maximeque p **V** maxima meque **b** maximam ęque **P** ‖ **15** peccatore *sed* ca *erasum* p ‖ **16** fere **b**[1] ‖ **17** obta- **V P** | est *ante* sed *om.* p | sed *deleri mavult Buecheler, cf. p. 226, 17 ss.* ‖ **21** optabit **V P b** *sed* v *supra* b *add. m. recentiore* **V** optat p ‖ **23** conpressa **P** conpraehensa **b** | opti **P**

variis constat: in hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutili exilium, calix venenatus, qui Socraten transtulit e carcere in caelum. ita cum optavi mihi vitam honestam, et haec optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse. 'o terque quaterque beati, quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis contigit oppetere!' quid interest, optes hoc alicui an optabile fuisse fatearis? Decius se pro re publica devovit: in medios hostes concitato equo mortem petens inruit. alter post hunc, parternae virtutis aemulus, conceptis sollemnibus ac iam familiaribus verbis in aciem confertissimam incucurrit, de hoc sollicitus tantum, ut litaret, optabilem rem putans bonam mortem. dubitas ergo, an optimum sit memorabilem mori et in aliquo opere virtutis? cum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus virtutibus utitur. fortasse una in promptu sit et maxime appareat patientia. ceterum illic est fortitudo, cuius patientia et perpessio et tolerantia rami sunt. illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium, quae suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre. illic est constantia, quae deici loco non potest et propositum nulla vi extorquente dimittit.

5 *Verg. Aen. 1 94 ss.*

1 uaris p | archa P^1 | scisum P ‖ 2 uulnu p | rutili V b *sed prior* i *ex* u *facta* V rutuli p P | calix uenenatus qui socraten (-tem P -tēn *i. e.* em *corr. in* en b^1) transtulit e carcere V *et sic fere* P b capia ueniant (*sed* i *erasa*) isqui socraten transtuli te carere p ‖ 4 et hec optabis inaequibus p ‖ 5 uterque p ‖ 7 optest P | hoc V P b *om.* p ‖ 8 fuis p | decuius P decuius b | pro · R · P · deuouit V P b pro deuobit p ‖ 9 et in medios V P b | concitatos p | moriem p ‖ 10 potest *sed* te *erasum* p pos P | paterna p ‖ 12 incucurrit p V P b *sed* cu *supra lin.* p^1 | *ante* ut *una litt. rasa* (d *vel* l?) P ‖ 13 littaret p | optabilem *sed* p *ex* b V | putans ≤ putas p V P b ‖ 14 memorialem p | c mori p | alico p P ‖ 15 aliquis p V alique P aliqua b ‖ 16 in promptu (*ante* tu *una litt. rasa, fort.* s) P in promptus p in promtu b in promta *sed* a *ex* u *corr.* V ‖ 17 adp- p | *post* maxime *una litt. rasa* V | caeterum *(sic)* illic est fortitudo ∴ cuius patientia *hic om. infra § 11 post* bona *suppl.* V ‖ 19 illi est p ‖ 21 illi est p | que desci p

illic est individuus ille comitatus virtutum: quicquid honeste fit, una virtus facit, sed ex consilii sententia. quod autem ab omnibus virtutibus conprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est. quid? tu existi- 11
mas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem et otium veniunt, quae excipiuntur foribus ornatis? sunt quaedam tristis voltus bona. sunt quaedam vota, quae non gratulantium coetu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. ita tu non putas Regulum optasse, 12
ut ad Poenos perveniret? indue magni viri animum et ab opinionibus volgi secede paulisper. cape, quantam debes, virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non ture nec sertis, sed sudore et sanguine colenda est. adspice M. Catonem sacro illi 13
pectori purissimas manus admoventem et vulnera parum alte demissa laxantem. utrum tandem illi dicturus es 'vellem quae velles' et 'moleste fero' an 'feliciter quod agis'? hoc loco mihi Demetrius noster 14
occurrit, qui vitam securam et sine ullis fortunae incursionibus mare mortuum vocat. nihil habere, ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione et incursu firmitatem animi tui temptes, sed in otio inconcusso iacere non est tranquillitas: malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: 'malo me fortuna in 15

7 *legerit in graeco exemplari* δυσπρόσωπα

1 quidquid V quio quid P ‖ 2 fit] sit b | sententias *sed* s *fin. exp.* b[1] ‖ 3 homnibus p b *sed* ⊢ *supra scr.* b *m. pr. ut videtur* | compr- V 4 obt- (*etiam* 5) P opt- *sed* p *ex* b V *in quo mox* obt- ‖ 6 ornatasunt *sed* i *supra* a *alt.* p ‖ 7 tristis uoltus p *in* in istis uoluptas *supra vers. corr.* V tristis uoluptas P b | sunt *post add.* V ‖ 10 poenos V P o *alt. facta ex a* P *dubito de* b poenas p ‖ 11 ab *ex* ad *corr.* V | uulgi V P b uolgis p | quantum p b ‖ 13 non ture p intuere (*super add.* non auro V) V P *om.* b | nec] non b | sertis *sed* r *in ras.* V ‖ 14 asp- V b ‖ 15 pecturi P | pubissimas p | admouendum p ‖ 16 alte *pariter Buecheler et ego:* autem p *om.* V P b. ante *Gertz* ‖ 19 fortune incursionibus p fortunae *(post* ę *una litt. rasa* V) occursionibus V P b ‖ 20 ad quod *(sed* d *ex corr.)* excieris V atquod ex caeteris p ‖ 22 inoptio b ‖ 23 inconcusio p in concussio P | malatia p malitia V P b

castris suis quam in deliciis habeat. torqueor, sed fortiter: bene est. occidor, sed fortiter: bene est.' audi Epicurum, dicet et 'dulce est.' ego tam honestae
16 rei ac severae numquam molle nomen inponam. uror, sed invictus: quidni hoc optabile putem? non quod urit me ignis, sed quod non vincit. nihil est virtute praestantius, nihil pulchrius. et bonum est et optabile, quicquid ex huius geritur imperio. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXVIII 1 Consilio tuo accedo: absconde te in otio. sed et ipsum otium absconde. hoc te facturum Stoicorum etiam si non praecepto, at exemplo licet scias. sed ex praecepto quoque facies: et tibi et cui voles ad-
2 probabis. nec ad omnem rem publicam mittimus nec semper nec sine ullo fine. praeterea, cum sapienti rem publicam ipso dignam dedimus, id est mundum, non est extra rem publicam, etiam si recesserit, immo fortasse relicto uno angulo in maiora atque ampliora transit et caelo impositus intellegit, cum sellam aut tribunal ascenderet, quam humili loco sederit. depone hoc apud te, numquam plus agere

2 bene st audi **V** ‖ 3 'et dulce est' *distinguunt vel* et 'dulce est', *deleverim particulam. cf. ep. 66, 18 et quae collegit Vsener Epic. p. 338 s.* | tam *sed supra* m *rasum est* (*fuit* m̃) *et post* m *aliquid* **V** | honestae **p b** *sed post* honestae *exp.* ẽ **b** honesta **V** honeste **P** ‖ 4 imp- **V** ‖ 5 inuitis *sed* u *supra* i *ultimam* **p** | ni (*pro* quidni) **P** | optabile putem *scripsi:* obtabile autem **p** optabile sit **V P b**. *cf. ep. 66, 52. 53 al.* ‖ 6 est *om.* **p**. *fort. recte, cf. ep. 47, 13. 90, 38* | pulcrius **p** ‖ 8 quidquid **V** | huius *sed* h *ex corr.* **V** ‖ 9 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 10 accedo *sed* o *ex* e **p** | ab condo te **p** | et ipsum **V P b** in ipso um **p** ‖ 11 storcorum **p** ‖ 12 ad exemplo **p** ad exemplum **V P b** ‖ 13 facies *Muretus:* facias **p V P b** | et tibi con et **p** et tibi et **V P b**. *an* et tibi hoc et*?* | cui *Buecheler:* cum **p V P** cõ **b** ‖ 14 omnem rem ·p· *(sed* **p** *in ras.* **V***)* mittimus **V b** omnem **p** mittimus **p** omnem rem **p. P** | mittimus nos nec *Aem. Hermes, sed cf. dial. IX 1, 10* | mittimus —(16) rem **p**. *om.* **P** ‖ 15 propterea **p** ‖ 16 ipsam **P** ipsa **b** ‖ 17 ettra **P** ‖ 18 relicto *sed* u *supra* o*?* **p** | maiora *sed* a *ex* e *corr.* **V** ‖ 19 inp- **p** ‖ 20 aut] ut **P** ‖ 21 depono **V b**

sapientem, quam quom in conspectum eius divina atque humana venerunt. nunc ad illud revertor, quod suadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum sit. non est quod inscribas tibi philosophiam aut quietem. aliud proposito tuo nomen inpone: valetudinem et inbecillitatem voca et desidiam. gloriari otio iners ambitio est. animalia quaedam ne inveniri possint, vestigia sua circa ipsum cubile confundunt: idem tibi faciendum est. alioqui non deerunt, qui semper sequantur. multi aperta transeunt, condita et abstrusa rimantur; furem signata sollicitant. vile videtur, quicquid patet, aperta effractarius praeterit. hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta inrumpere cupit. optimum itaque est non iactare otium suum. iactandi autem genus est nimis latere et a conspectu hominum secedere: ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transît domus suae limen. convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam inposuit. cum secesseris, non est hoc agendum, ut de te homines loquantur, sed ut ipse tecum loquaris. quid autem loqueris? quod homines de aliis libentissime faciunt, de te apud te male existima: adsuesces et dicere verum et audire. id autem maxime tracta, quod in te esse infirmissimum senties. nota habet sui quisque corporis vitia. itaque alius vomitu levat

1 quam quom *scripsi:* quam p **b** quam cum **V P** | conspectum ς conspectu p **V P b** ‖ 2 nunc illud p | illuc **b** ‖ 3 quoeperam p caeperam **b** ‖ 4 aut quietem *O. Rossbach:* aut qui etiam p atqui etiam **V P b** | aliut **V** ‖ 5 propositum tuo p | ualitud- **V** | inbecillitatem *sed* itat *supra lin.* **V** inbecillem eius p inbecillem **P b** inbecillitatem si vis *ci. Haase* ‖ 6 uoca p uocato **V P b** | optiorin ers amabitio p ‖ 8 tua *in* sua *corr.* $\mathbf{b}^1$ | tibi c faciendum p ‖ 9 alioqui^a **V** | qui per sequantur (*vel* pers-) **V P b** ‖ 10 multi aperta **V P b** multia p | aptrusa p abstr- **V P b** ‖ 11 quidquid **V** ‖ 12 mores *sed* s *post inserta* **V** ‖ 13 inp- p | irr- **P** ‖ 16 neapolī clusus **P** ‖ 17 transit p **P b** trasit **V** ‖ 19 posuit p | est agendum hoc **V** est augendum (u *prior rasa* **b**) hoc **P b** ‖ 20 homines — 21 quod *om.* p ‖ 21 quid autem loqueris *sic* **V P b** ‖ 22 apud te *om.* p | assuesc- **P** | adsuesces set p ‖ 24 sentias p ‖ 25 c̄poris **P**

stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit et purgat. ii, quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balineo abstinent. in cetera neglegentes huic, a quo saepe infestantur, occurrunt: sic in animo nostro sunt quaedam quasi causariae
8 partes, quibus adhibenda curatio est. quid in otio facio? ulcus meum curo. si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum aut contracti cruris aridos nervos, permitteres mihi uno loco iacere et fovere morbum meum: maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere: in pectore ipso collectio et vomica est. nolo nolo laudes, nolo dicas: 'o magnum virum! contempsit omnia et damnatis humanae vitae furoribus
9 fugit.' nihil damnavi nisi me. non est quod proficiendi causa venire ad me velis. erras, qui hinc aliquid auxilii speras: non medicus, sed aeger hic habitat. malo, cum discesseris, dicas: 'ego istum beatum hominem putabam et eruditum. erexeram aures: destitutus sum. nihil vidi, nihil audii, quod concupiscerem, ad quod reverterer.' si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. malo ignoscas otio meo quam
10 invideas. 'otium' inquis 'Seneca, commendas mihi? ad Epicureas voces delaberis.' otium tibi commendo, in quo maiora agas et pulchriora quam quae reliquisti: pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litte-

1 frequenti ς a frequenti p **V P b** ‖ 2 ieiuno p | exhaurit **V P** e exaurit p exaurit **b** | purgat. ii **V** purgati i p purgat **P** purgat. Duo (*i.* II) **b** | pedes *om.* **V** ‖ 3 uino *sed* n *in ras.* **V** | balneo **V P b** ‖ 4 neclegenstes p^1 ‖ 5 quedam p *om.* **V P b** ‖ 6 in otio **V b** in opitio *sed* i *prior puncto notata* p initio **P** ‖ 7 curiosi p | hostenderem *sed* h *exp.* **V** ostenderim p ‖ 8 liuidamanum p ‖ 9 permitteris p | fouere *sed* f *in ras.* **V** ‖ 11 ipso p tuo **V P b** | et uomica p **V P b** *sed* inimica *super scr.* **V** ‖ 12 nolo (nolo · **V**) nolo laudes *sic* p **V P b** *cf. ep. 70, 26* ‖ 14 profaciendi *sed* a *exp. et* i *super add.* **V** ‖ 15 uellis p ‖ 16 heger p ‖ 17 malo cum p malo illa cum **V P b** | beatum *ex* botum *corr.* P^1 ‖ 18 putabat **P** | exexeram *pr.* **b** ‖ 19 audii *Rossbach:* audiui **V P b** laudi p ‖ 20 reuerteres **P** | aliquod **P** ‖ 22 inuidias p | mihi commendas **P** ‖ 23 dil- **b** ‖ 24 quae p q^uo **V** que **P b** ‖ 25 degerere **P** | in literas *Gruterus*

ram senes orbos, plurimum in foro posse invidiosa potentia ac brevis est et, si verum aestimes, sordida. ille me gratia forensi longe antecedet, ille stipendiis 11 militaribus et quaesita per hoc dignitate, ille clientium turba: est tanti ab omnibus vinci, dum a me fortuna vincatur. † cui in turba par esse non possum, plus habet gratiae. utinam quidem hoc propositum sequi 12 olim fuisset animus tibi! utinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus! sed nunc quoque non moremur. multa enim, quae supervacua esse et inimica crediturі fuimus rationi, nunc experientiae credimus. quod facere solent, qui serius exierunt et volunt tem- 13 pus celeritate reparare, calcar addamus; haec aetas optime facit ad haec studia: iam despumavit. iam vitia primo fervore adulescentiae indomita lassavit, non multum superest ut extinguat. 'et quando' inquis 14 'tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam rem?' in hanc, ut exeam melior. non est tamen quod existimes ullam aetatem aptiorem esse ad bonam mentem quam quae se multis experimentis, longa ac frequenti rerum paenitentia edomuit, quae ad salutaria mitigatis adfectibus venit. hoc est huius boni tempus: quisquis senex ad sapientiam pervenit, annis pervenit. VALE.

1 orbos *ex* orbes p **P** ‖ 2 pientia **P** 3 stipendis p *cf. p. 238 adn. 4* ‖ 4 quaesita] sita p | per hoc p **V P b** *sed supra* o *punctum tamquam mendi signum* p per haec ς ‖ 6 *v.* cui in turba (cuius tūbae **V** cuius turbę **P b**) — gratiae *post* turba (5) *collocari voluit Pincianus, recte, modo scribas* illi cl. turba [cui in turba] par — gratiae: est tanti*: sic aperta, opinor, interpolationis origo margini ut videtur olim adscriptae* ‖ 7 gratiae *sed* g *ex corr. et super scr.* ł ratio **V** ‖ 10 moramur p **V P b**: *corr. Erasmus*[1] ‖ 11 redituri p ‖ 12 exierunt ς exerunt p **V P b** *sed* r *supra lin.* **V** ‖ 13 repare**ra** **V** ‖ 14 despumavit *cod. Vat. reginae 1544:* disputauit p **V P b** ‖ 16 extingat **V** exstinguat p | quando *sed* d *ex* t *corr.* **V** ‖ 17 discis ς dicis p **V P b** ‖ 18 ut *om.* p ‖ 19 ullam *sed* l *prior super addita* **V** | optiorem **P** ‖ 21 errorum paenitentia *ci. G. Gemoll* | penitentiae domuit p paenitentia (pen- **P**) domuit **V P b** ‖ 22 effectibus **b** 23 quisquis *sed* q *alt. ex corr.* **V** | peruenit (*post* annis) p **V** peruẽniatur **P** peruenitur **b**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

LXIX 1 Mutare te loca et aliunde alio transilire nolo: primum, quia tam frequens migratio instabilis animi est. coalescere otio non potest, nisi desît circumspicere et errare. ut animum possis continere, primum cor- 5
2 poris tui fugam siste. deinde plurimum remedia continuata proficiunt. interrumpenda non est quies et vitae prioris oblivio. sine dediscere oculos tuos, sine aures adsuescere sanioribus verbis. quotiens processeris, in ipso transitu aliqua, quae renovent cupiditates 10
3 tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei, qui amorem exuere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis, nihil enim facilius quam amor recrudescit, ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagravit, et oculos et aures ab iis, 15
4 quae reliquit, avertat. cito rebellat adfectus. quocumque se verterit, pretium aliquod praesens occupationis suae aspiciet. nullum sine auctoramento malum est: avaritia pecuniam promittit, luxuria multas ac varias voluptates, ambitio purpuram et plausum et ex hoc 20
5 potentiam et quicquid *potest* potentia. mercede te vitia sollicitant: hic tibi gratis vivendum est. vix effici toto saeculo potest, ut vitia tam longa licentia tumida subigantur et iugum accipiant, nedum, si tam breve tempus intervallis caedimus. unam quamlibet rem vix 25

2 *cf. ep. 2, 1*

1 Itē alia epistola · *in marg.* V, *de* P b *cf. p. 73, 9 adn.* ‖ 2 aliunde alio *Haase:* alium de alio (dealio P b) p P b in alium de alio V | transsilire p ‖ 4 calesc- p | desit p V P b ‖ 5 contineri p | primum *sed* mum *in ras.* V ‖ 6 sisde te inde p | redmedia b^1 ‖ 7 quies] qui est p ‖ 8 si non dediscaere p ‖ 9 adsuescere (adᵘesc- V) V b assuesc- P adsuescerere p ‖ 11 ei ς et p V P b ‖ 12 amm- P ‖ 13 quem P ‖ 14 desideriarum p ‖ 15 et aures eț b *corr. m. pr.* | ʰiis V his b ‖ 16 aff- b | quocumque — (17) praesens *om.* P ‖ 17 sue *sed* u *in ras.* V ‖ 18 aspiciae in ullum p ‖ 19 auarinā P ‖ 21 quidquid V | potē potentia *scripsi:* potentia V P b potia p potentia potest ς ‖ 22 gratis *sed* t *ex* u *corr.* V ‖ 25 tempus p V *sed* p *puncto superne notata quasi mendi signo* p interuallum disce-

ad perfectum perducit adsidua vigilia et intentio. si 6
me quidem velis audire, hoc meditare et exerce, ut
mortem et excipias et, si ita res suadebit, accersas.
interest nihil, illa ad nos veniat an ad illam nos. illud
imperitissimi cuiusque verbum falsum esse tibi ipse
persuade: 'bella res est mori sua morte.' nemo mori-
tur nisi sua morte. illud praeterea tecum licet cogi-
tes: nemo nisi suo die moritur. nihil perdis ex tuo
tempore. nam quod relinquis, alienum est. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. VII EXPLICIT
INCIPIT EIVSDEM LIBER VIII.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Post longum intervallum Pompeios tuos vidi. in 1 LXX
conspectum adulescentiae meae reductus sum. quic-
quid illic iuvenis feceram, videbar mihi facere adhuc
posse et paulo ante fecisse. praenavigavimus, Lucili, 2
vitam et quemadmodum in mari, ut ait Vergilius
noster, 'terraeque urbesque recedunt', sic in hoc cursu
rapidissimi temporis primum pueritiam abscondimus,
deinde adulescentiam, deinde quidquid est illud inter
iuvenem et senem medium, in utriusque confinio posi-
tum, deinde ipsius senectutis optimos annos. novissime

18 *Aen. III 72. cf. ep. 28, 1* ‖ 19 *cf. Verg. l. c. 291*

dimus (discid- **V P b**) p **V P b**: *corr. Madvig.* tempus per interual-
lum *alii, nec defuere qui scriberent* discindimus | unum **P** ‖
1 assid- **b** | seme **P** sine **b** ‖ **2** et exerce p exerce te **V** exercete
P b *cf. ep. 70, 18* | *post* ut *una litt. rasa* (i *?*) **V** ‖ **3** motem **b** ‖
4 illud] illi **b** ‖ **5** inp- p | tibi ipsū p ‖ **6** nemo — morte *om.* **V P b** ‖
8 moritur *sed* i *supra lin.* **V** ‖ **9** relinquis *sed* n *supra lin.* **V** ‖
10—12 SENECA AD LUCILIUM LIB. VII EXPLC. INCIPIT EIUSDEM LBR VIII.
SENECA LUCILIO SUO SALUTEM. p, *om.* **V P b**, *in* **V** *tres versus scrip-
tura vacant.* de **P b** vide *p. 73, 9 adn. proximorum quinque li-
brorum (IX—XIII) initia neque in* **P** *neque in* **V** *signata esse
semel moneo. unius indiculi vestigium fortasse relictum in* **V** *infra
commemorabitur ad ep. 81* ‖ **14** conpectum **P** conspectu **b** | quid-
quid **V** ‖ **17** uerg- p uirg- **V P b** *ex* uerg- **V** ‖ **18** terręque *sed post* ę
rasa s **V** | urbesque *sed* ur *in ras.* **V** urbusq; **P** | hoc cursu] oc-
cursu **P b** ‖ **20** quicquid **P b** | illud] aliud p ‖ **22** senectus **P**

3 incipit ostendi publicus finis generis humani. scopulum esse illum putamus dementissimi: portus est, aliquando petendus, numquam recusandus, in quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet quam qui cito navigavit. alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac detinent et tranquillitatis lentissimae taedio lassant, alium pertinax flatus celerrime
4 perfert. idem evenire nobis puta: alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus, alios maceravit et coxit. quae, ut scis, non semper retinenda est. non enim vivere bonum est, sed bene vivere. itaque sapiens vivit, quantum debet, non quantum
5 potest. videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. [sit] si multa occurrunt molesta et tranquillitatem turbantia, emittit se. nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed cum primum illi coepit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid †illo desinendum sit. nihil existimat sua referre, faciat finem an accipiat, tardius fiat an citius. non tamquam de magno detrimento timet: nemo multum ex stilicio
6 potest perdere. citius mori aut tardius ad rem non pertinet, bene mori aut male ad rem pertinet.

1 ostende **P** | generalis **P** | 2 esse] *rasura in* **P** *sed* esse *fuerit vel* e͡e | dementissime **P** ‖ 4 delatus *sed* e *ex* i *corr.* **V** dilatus **p b** *et ut videtur* **P** | quiri p ‖ 6 ac detinent et] hac detinente p | tranquillitatis *sed* is *in ras.* **V** ‖ 7 lass̄. **P** ‖ 10 coxis que scis (*om.* ut) p ‖ 12 uiuit **P b** uiuet p **V** *fort. recte* ‖ 14 seper p ‖ 15 si multa ≤ si (sit p) simulata (i *in* sim- *non agnoscas* **b**) **p V P b**. *minus apte* sed si multa *ed. Ven. f. XXIIII*^{v} ‖ 16 *post* nec *una litt. rasa* **P** | in *om.* p ‖ 17 conprimum p | suspexta p ‖ 18 numquid *sed* d *in ras.* **V** | illo *libri:* illo die *Muretus* illico *Madvig, sed cf. ep. 95, 2 adn. possis* cito (*cf.* 20). *potius* ideo *C. Brakman* ‖ 19 existimant **b** | refere̊ **V** ‖ 20 fine p ‖ 21 extillicidio **b** | stilicidio p stillic- **V P** ‖ 23 non pertinet **V P b** *sed* non *supra vers.* **V** pertinet non p | non pertinet] *signum* ÷.) *in marg.* **V** *in quo v.* bene mori — pertinet *hic omissa infra (cf. p. 237, 13 adn.) addita sunt in ultima lin. folii 46*^{r} *sine ullo signo* | aut *sed* ut *ex* n **P**

bene autem mori est effugere male vivendi periculum. itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui cum in caveam coniectus esset a tyranno et tamquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam, ut abstineret cibo: 'omnia' inquit 'homini, dum vivit, speranda sunt.' ut sit hoc verum, non omni pretio 7 vita emenda est. quaedam licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. ego cogitem in eo, qui vivit, omnia posse fortunam, potius quam cogitem in eo, qui scit mori, nil posse fortunam? aliquando tamen, etiam si certa 8 mors instabit et destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit poenae suae manum: sibi commodaret. stultitia est timore mortis mori. venit qui occidat. expecta. quid occupas? quare suscipis alienae crudelitatis procurationem? utrum invides carnifici tuo an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam et 9 inedia potius quam veneno mori. triginta tamen dies in carcere et in expectatione mortis exegit, non hoc animo tamquam omnia fieri possent, tamquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut praeberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socraten daret. quid erat stultius quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia, gravis femina, amita Drusi 10

2 *de Telesphoro Rhodio vid. de ira III 17, 3*

2 effeminatoissimam p ‖ 3 in cauea p | coiectus V coniectus Pb contectus p ‖ 4 quidam p ‖ 5 uiuit et P ‖ 6 uita emenda VPb uite menda p ‖ 8 illam b ‖ 10 potius — 11 fortunam *om.* p ‖ 11 nil VM nihil Pb ‖ 12 instabit in destinatum p | supl- V ‖ 13 commodabit ς *velut* M commendabit VPb commendauit p | manum *sed* n *ex* l *corr.* V | cō̄m *(ex* com V² *in fine lin.)* dabit *(in ras.).* bene mori aut male ad rem pertinet; modaret· (modaret *exp.*) stultitia est V *vide ad p. 236, 23* | commendaret b ‖ 14 hoc cidit p ‖ 15 *et in prox.* exsp- *ut videtur* p ‖ 16 procurationum p | uturum *sed* u *media transfossa et expuncta* V ‖ 17 parces pV ‖ 20 *post* omnia *super scr.* quę V | multas (multaˢ V) spes VPb multaspes p ‖ 21 tamᵍᵘᵃᵐ V ‖ 24 amidrusi libonis P amita deusili bonis b

Libonis fuit, adulescentis tam stolidi quam nobilis, maiora sperantis quam illo saeculo quisquam sperare poterat aut ipse ullo. cum aeger a senatu in lectica relatus esset non sane frequentibus exequiis, omnes enim necessarii deseruerant impie iam non reum, sed funus: habere coepit consilium, utrum conscisceret mortem an expectaret. cui Scribonia: 'quid te' inquit 'delectat alienum negotium agere?' non persuasit illi: manus sibi attulit nec sine causa. nam 'post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio si
11 vivit, alienum negotium agit. non possis itaque de re in universum pronuntiare, cum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit an expectanda. multa enim sunt, quae in utramque partem trahere possunt. si altera mors cum tormento, altera simplex et facilis est, quidni huic inicienda sit manus? quemadmodum navem eligam navigaturus et domum habitaturus, sic
12 mortem exiturus e vita. praeterea quemadmodum non utique melior est longior vita, sic peior est utique mors longior. in nulla re magis quam in morte morem animo gerere debemus. exeat, qua impetum cepit: sive ferrum appetit sive laqueum sive aliquam potionem venas occupantem, pergat et vincula servitutis abrumpat. vitam et aliis adprobare quisque debet,
13 mortem sibi: optima est, quae placet. stulte haec

1 adhul- p | solidi p V P b: *corr. Torrentius* ‖ 2 maior P ‖ 3 au^{t} V | a senatu (ad senatum P) in lectica relatus V P b a saenatum lectica relatum p ‖ 4 exequiis P b exequiṣ V exsequis p ‖ 5 necessari p | tam p ‖ 6 funus p P funi b fun^{s} *haec lineolis notata et super add.* Domi V | conscisseret V ‖ 7 strib- P ‖ 9 intulit P ‖ 10 t^{r}etium V ‖ 14 possent p. *an* possint? *cf. p. 239, 15 adn.* ‖ 16 quin huic P | initiandi^{a} sit b ‖ 17 nauim b | nauem/ *(in fine lin.)* ligam *sed ut* e *appareat sub ras.* p | sic mortem exiturus *om.* V P b | 18 e uita *sed* d *supra* e V | euita. Quem ad non ut ique meliorem; Preterea; Longior uita sic peior est utique mors longior. In nulla re magis *e. q. s.* b | non *exp.* V 20 moram P ‖ 21 inp- p ‖ 22 ferrum *sed* m *ex* n V | adp- p | laqueum *sed una litt. rasa post* la V ‖ 24 appr- P b ‖ 25 obtima est que p optima quae (que V) V P b

cogitantur: 'aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temere, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius.' vis tu cogitare id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet! hoc unum intuere, ut te fortunae quam celerrime eripias: alioquin aderunt, qui de facto tuo male existiment. invenies etiam pro- 14
fessos sapientiam, qui vim adferendam vitae suae negent et nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri: expectandum esse exitum, quem natura decrevit. hoc qui dicit, non videt se libertatis viam cludere. nil melius aeterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. ego expectem vel morbi 15
crudelitatem vel hominis, cum possim per media exire tormenta et adversa discutere? hoc est unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. bono loco res humanae sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. placet: vive. non placet: licet eo reverti, unde venisti. ut dolorem capitis levares, sanguinem saepe 16
misisti. ad extenuandum corpus vena percutitur. non opus est vasto vulnere dividere praecordia: scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via et puncto securitas constat. quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque? nemo nostrum cogitat quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum: sic veteres inquilinos indulgentia loci et consuetudo etiam inter iniurias detinet.

1 dicit **P b** ‖ 2 aliquod **P** aliquid p **V** aliquis **b** ‖ 3 uis tu] iustũ **b** | *post* tu *una litt. rasa* **V** ‖ 4 quot **P** | hoc *om.* p. *sed* hoc unum *etiam* p *in eis quae male iterata sunt 9* ‖ 5 ceterrime p | oderunt p ‖ 6 qui de **V P b** quid p | de malo facto tuo **P** | et^{iam} **V** ‖ 8 exspectandum esse exitum ς expectanouum (expecta nouum **P b**) esse exitum **V P b** Expectano uum esse consilium ad quod fama non pertinet hoc unum intuer exitum p *cf. 4* ‖ 10 uidit **P** | se **V** sed p si **P b** | libertati *Muretus* | nil p nihil **V P b** ‖ 11 lex *in ras.* **V** ‖ 15 possimus *Erasmus*^{2}*:* possemus p possumus **V P b** ‖ 17 placet *sed* pla *ex corr.* **V** | placet ut uiue p 18 saepe emisisti **V b** ‖ 20 scalpello (scap- *pr.* **P**) p **P b** scallo *(dein aliquid rasi)* scalpello *sed* scallo *exp.* **V** ‖ 21 apperitur p aperiuntur **b** | uiet punctos securitas p ‖ 24 domicilio *sed* o *fin. ex* ũ *fecit* **b** | inquilicnos p in quibus nos **P**

17 vis adversus hoc corpus liber esse? tamquam migraturus habita. propone tibi quandoque hoc contubernio carendum: fortior eris ad necessitatem exeundi. sed quemadmodum suus finis veniet in mentem omnia sine
18 fine concupiscentibus? nullius rei meditatio tam necessaria est. alia enim fortasse exercentur in supervacuum. adversus paupertatem praeparatus est animus: permansere divitiae. ad contemptum nos doloris armavimus: nunquam a nobis exegit huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. ut fortiter amissorum desideria pateremur praecepimus nobis: omnes, quos amabamus, superstites fortuna servavit.
19 huius unius rei usum qui exigat dies veniet. non est quod existimes magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanae claustra perrumperent; non est quod iudices hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam manu extraxit: vilissimae sortis homines ingenti impetu in tutum evaserunt, cumque e commodo mori non licuisset nec ad arbitrium suum instrumenta mortis eligere, obvia quaeque rapuerunt et quae natura non erant noxia, vi sua
20 tela fecerunt. nuper in ludo bestiariorum unus e Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur, secessit ad exonerandum corpus: nullum aliud illi dabatur sine custode secretum: ibi lignum id, quod ad emundanda obscena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit et interclusis faucibus spiritum

1 torpus P^1 | liber esse **P** liber esse et **V b** liberesset p || 2 quantoque p || 4 quamadmodum **V P** || 8 doloris nos **P** | dolores p || 9 nunquam nobis p | exegit p exiget **V P b** || 10 hac p || 12 omnis p || 13 exigat ς excitat p **V P b** || 15 quos seruitutis p || 16 quia quam p || 17 extraxit hutilissime sortis hominis p extraxit cum uilissimae (-me P) sortis homines **V P b** || 18 inp- p | euaserint **V P b** euaserit p: *corr. Haase* || 19 cumque ex (*malui* e) commodo *C. F. G. Mueller nachtr. zur plaut. pros. p. 36, 1:* cumque commodo (com- *ex* cum- **b** quomodo **P**) **P b** cumque incommodo p. qui cum commodo *Klammer* | ad *om.* **P** || 22 cludo **P** *corr. m. sec.* || 24 at p | exhunerandūdum **V** *lineolam supra* u *add. m. recentior* || 26 sphongia **V** || 27 gula p | interclusis

elisit. hoc fuit morti contumeliam facere. ita prorsus: parum munde et parum decenter: quid est stultius quam fastidiose mori? o virum fortem, o dignum, cui 21
fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset, quam animose in profundam se altitudinem maris aut abscisae rupis inmisisset! undique destitutus invenit, quemadmodum et mortem sibi deferret et telum, ut scias ad moriendum nihil aliud in mora esse quam velle. existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, praeferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimae. quoniam 22
coepi sordidis exemplis uti, perseverabo. plus enim a se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni. Catones Scipionesque et alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario quam in ducibus belli civilis ostendam. cum adveheretur nuper 23
inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tamquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, et tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotae frangeret: eodem vehiculo, quo ad poenam ferebatur, effugit. nihil obstat erumpere et exire cupienti. in aperto nos 24
natura custodit. cui permittit necessitas sua, circum-

scripsi: inperclusis (in per- **P b**) **V P b** in perclusi p | scriptum p ‖ 1 prosus P^1 ‖ 2 parum parum munde **P** | decenter] er *ex* us *corr.* P^2 | quidquid p ‖ 3 o *(ante* dign.) *om.* p ‖ 4 fasti **P b** | electio *sed* e *prior in ras.* **V** flecti p ‖ 6 abscise rumpis inmiset p | unque p ‖ 7 deferret *scripsi:* deberet p **V P b**. praeberet *et ego olim et Buecheler sed dubitans* ‖ 8 aliut **V** more **P** | quem p ‖ 9 homini *(in fine vers.)* sacerrumi p ‖ 10 praeferendam **V P b** *sed altera* a *ex* u *corr.* **V** preferendum p ‖ 11 mundisse **P** 12 ut perseuerabo p ‖ 13 etiam contemptissimis p. *cf. ep. 115, 11. adn. in ep. 36, 2* | contept- **P** ‖ 16 imitatione **P** | positos **V P b** *sed* o *alt. ex* u *facta* **V b** positus p ‖ 17 haberem tamultam p ‖ 18 ciuili^{s} **V** ‖ 19 custodia^{s} **V** | missas p ‖ 20 capud *dein litt. rasa fort.* e **P** ‖ 21 demmisit **V** | sedile p ‖ 23 uehiculo quo ad poenam (paen- **b**) **V P b** *sed post* quo *una litt. rasa* **V** ueiculo quod ad penam p ‖ 24 opstat p | exiri **P** | cuipienti p

spiciat exitum mollem; cui ad manum plura sunt, per quae sese adserat, is dilectum agat et qua potissimum liberetur, consideret: cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. non deerit ad mortem ingenium, cui
25 non defuerit animus. vides, quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur et intentissimas custodias fallant? ille vir magnus est, qui mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit. ex eodem tibi munere plura exempla promisi.
26 secundo naumachiae spectaculo unus e barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam iugulo suo mersit. 'quare, quare' inquit 'non omne tormentum, omne ludibrium iamdudum effugio? quare ego mortem armatus expecto?' tanto hoc speciosius spectaculum fuit,
27 quanto honestius mori discunt homines quam occidere. quid ergo? quod animi perditi quodque noxiosi habent, non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio et magistra rerum omnium ratio? illa nos docet fati varios esse accessus, finem eundem, nihil
28 autem interesse, unde incipiat quod venit. eadem illa ratio monet, ut, si licet, moriaris *quemadmodum placet: si minus,* quemadmodum potes et quicquid obvenerit, ad vim adferendam tibi invadas. iniuriosum est rapto vivere, at contra pulcherrimum mori rapto. VALE.

1 per *om.* p ‖ 2 aserat **P** asserat **b** | que p ‖ 3 cui p **V b** aut **P**. *cf. p. 212, 18. 255, 8 adn.* | is **V P b** si p ‖ 4 obt- p **P** ‖ 6 defuerit fuerit **P** ‖ 7 mancipia *sed* c *in ras.* **V** | illis p **V P** *sed* i *alt. ex* o **V** illos **b** | extitentur **b** ‖ 8 et *om.* p ‖ 9 imperauit *sed* l *supra* r *m. sec.* **V** ‖ 10 promissi p *post* promisi *litt. rasa fort.* s **P** ‖ 11 naumachie expectaculo p | lancea quam (*corr. ex* que) p ‖ 13 quare quare p **V** quare **P b** quare inquit quare *ex* ς *adnotat Fickert* | inquid p inquis **V P b** ‖ 14 ergo **P** ‖ 15 expeto **V** | speciosus **P**[1] | spectaculo$^{\bar{u}}$ **V** | quato **V** ‖ 16 discutunt **P** | accidere **P** ‖ 17 quo^{d}que **V** quoque p **P b** noxios p ‖ 21 autem esse undicipiat p | eadem *sed* a *ex* o *corr.* **V** eodem p **P b** ‖ 22 ut scilicet p | quemadmodum placet: si minus *exempli causa addidi,* quemadmodum placet *iam Schweighaeuser. cf. ep. 85, 40* 24 uim *sed* ui (*ex* uia?) *in ras.* **V** | afferendam (adfer- **P**) **V P b** adferandam p | rapio p ‖ 25 ad **V** | raptum p

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Subinde me de rebus singulis consulis oblitus vasto 1 LXXI
nos mari dividi. cum magna pars consilii sit in
tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus
tunc ad te perferatur sententia mea, cum iam contra-
ria potior est. consilia enim rebus aptantur. res no-
strae feruntur, immo volvuntur: ergo consilium nasci
sub diem debet. et hoc quoque nimis tardum est:
sub manu, quod aiunt, nascatur. quemadmodum autem
inveniatur, ostendam. quotiens, quid fugiendum sit 2
aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum,
propositum totius vitae tuae, respice. illi enim con-
sentire debet, quicquid agimus: non disponet singula,
nisi cui iam vitae suae summa proposita est. nemo,
quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet,
nisi iam constat, quid velit pingere. ideo peccamus,
quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota
nemo deliberat. scire debet quid petat ille, qui sa- 3
gittam vult mittere, et tunc derigere ac moderari
manu telum. errant consilia nostra, quia non habent,
quo derigantur. ignoranti, quem portum petat, nullus
suus ventus est. necesse est multum in vita nostra
casus possit, quia vivimus casu. quibusdam autem 4
evenit, ut quaedam scire se nesciant. quemadmodum
quaerimus saepe eos, cum quibus stamus, ita plerum-
que finem summi boni ignoramus adpositum. nec
multis verbis nec circumitu longo, quod sit summum

1 *cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.* ‖ 2 consiliis p ‖ 3 mare p | consilii sit (t *ex corr.* V) **V P b** consilisti p. *fort.* consili sit | ⁱn **V** | 8 et *secl. Haase, defendit Baehrens beitr. p. 397* | nimis tardum est p tardum est nimis **V P b** ‖ 9 sub manu (manū **P**) quoq. sub manu quod **V P b** ‖ 12 et propositum **V P b** | consentiri **P** ‖ 13 quicquid *sed* c *ex* d *corr.* **V P b** ‖ 15 queuis p | reddat p ‖ 17 liberamus p ‖ 18 petet **P** ‖ 19 uul **V P** | dirig- *sicut* 21 p **V P b** | moderare p ‖ 20 erant **P** ‖ 21 quod dirig- **P** | petant **V b** *sed* n *exp.* **V** ‖ 22 uentus *sed* t *in ras. trium litt.* **V** | 23 uiuimus casus p uiuimus casum **P** ‖ 26 igor- p ‖ 27 circuitu **P** | quo sit p | summo bono p

bonum, colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est nec in multa spargendum. quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere? cum possis dicere: summum bonum est, quod honestum est. et quod magis admireris: unum bonum est, quod honestum
5 est, cetera falsa et adulterina bona sunt. hoc si persuaseris tibi et virtutem adamaveris, amare enim parum est: quicquid illa contigerit, id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felixque erit. et torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior, et aegrotare, si non male dixeris fortunae, si non cesseris morbo, omnia denique, quae ceteris videntur mala, et mansuescent et in bonum abibunt, si super illa eminueris. hoc liqueat, nihil esse bonum nisi honestum: et omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quae modo vir-
6 tus honestaverit. multis videmur maiora promittere quam recipit humana condicio: non inmerito. ad corpus enim respiciunt. revertantur ad animum: iam hominem deo metientur. erige te, Lucili virorum optime, et relinque istum ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt et conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent et id agunt, ut philosophia potius difficilis
7 quam magna videatur. Socrates qui totam philoso-

13 *cf. p. 211, 22 al. in exemplaribus graecis fuerit ἐὰν τούτων ὑπεράνω γένῃ sim. cf. Teletis rel.*[2] *p. 44, 1 et adn.*

1 colligis p **V P b**: *corr. Muretus* ‖ 2 sparcendum p ‖ 3 deducere **b** ‖ 5 *ante* unum *duae litt.* (un*?*) *rasae* **V** ‖ 6 bona *in contextu omissum in marg. suppl. m. non diversa* p ‖ 8 contingerit *sed* n *alt. exp.* **V** ‖ 9 alis p abis **P** | fastum p | felixquerit **P** ‖ 10 torquentes p ‖ 11 non cesseris *sed* n *alt. in ras.* **V** ‖ 12 denique et ceteris p ‖ 13 in bonum *om.* p | abibunt **V** habibunt **b** habebunt p **P** | ille minueris p illeminueris **P** ‖ 14 nisi honestum—15 modo uirtus *om.* p ‖ 15 bona *super add.* **V** ‖ 16 uidemur *sed* r *ex* s *corr.* **V** ‖ 17 recepit *sed* re *supra lin.* p ‖ 19 metientur **b** mentientur **V** p *sed* n *prior erasa* **V** mentietur **P** ‖ 20 optime *supra lin.* **V** | litter- **V** | literarium *ex* -alium p ‖ 21 sill- p ‖ 22 animam minutam p | dimittunt **P** ‖ 23 fies **V P b** fines p: fias ς *idque probat Io. Mueller* ‖ 24 dific- p ‖ 25 uideatur socrates] *hic desinit* p | qui *delevit Haase*

phiam revocavit ad mores et hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere, 'sequere' inquit 'illos, si quid apud te habeo auctoritatis, ut sis beatus, et te alicui stultum videri sine. quisquis volet, tibi contumeliam faciat et iniuriam, tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. si vis' inquit 'beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis.' hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequaverit, quia nec bonum sine honesto est et honestum in omnibus par est. 'quid ergo? nihil interest inter prae- 8 turam Catonis et repulsam? nihil interest, utrum Pharsalica acie Cato vincatur an vincat? hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam et componeret pacem?' quidni par sit? eadem enim virtute et mala fortuna vincitur et ordinatur bona. virtus autem non potest maior aut minor fieri: unius staturae est. 'sed Cn. 9 Pompeius amittet exercitum, sed illud pulcherrimum rei p. praetextum, optimates, et prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, uno proelio profligabuntur et tam magni ruina imperii in totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. ne hoc quidem miserae rei p. continget, semel ruere.' omnia licet fiant: 10 Iubam in regno suo non locorum notitia adiuvet, non

7 fide bona vir bonus *Seneca eleganter, invenerit ἀνὴρ ἀληθῶς (vel κατ' ἀλήθειαν vel τῷ ὄντι sim.) ἀγαθός*

1 et hoc summum **P** ‖ 2 sapientiam *sed* tiam *in ras.* **V** | inquit **VPb** inquam *cod. Rehdig. ut Senecae haec sint, non quasi Socratis, sed vide* 6 ‖ 3 apud te *om.* **P** ‖ 4 uideris **P** | quisquis **b** quisq; **P** quisq. **V** | ualet **b** ‖ 6 inquam *Pincianus* ‖ 7 contempnat **P** ‖ 10—14 *interlocutori dedi* ‖ 10 pars est **b** ‖ 11 repulsum **P** ‖ 13 quo *sed super add.* d **V** | erit *Madvig* ‖ 14 quo uictor **Vb** quo uicto quo uicto **P** ‖ 15 pars sit **b** ‖ 17 est. [sed] Cn. Pompeius amittet exercitum, et illud *ci. Madvig. immo sunt adversarii verba* | cn. **V** GN. **Pb** ‖ 18 purcherr- **V** ‖ 19 rei p. *sed* i *et* p *in lac. quattuor litterarum* **P** | obtim- **V** 21 tam mani **b** ‖ 22 dissilit **P** | aegipto **P** ‖ 23 nec hoc **b** ‖ 24 contiget *ex* continet *corr.* **V** ‖ 25 adiuuit **P**

popularium pro rege suo virtus obstinatissima, Vticensium quoque fides malis fracta deficiat et Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat: olim provisum est, ne quid Cato detrimenti caperet. 'victus est ta-
11 men.' et hoc numera inter repulsas Catonis: tam magno animo feret aliquid sibi ad victoriam quam ad praeturam obstitisse. quo die repulsus est, lusit, qua nocte periturus fuit, legit. eodem loco habuit praetura et vita excidere; omnia, quae acciderent, ferenda esse per-
12 suaserat sibi. quidni ille mutationem rei p. forti et aequo pateretur animo? quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non caelum, non totus hic rerum omnium contextus, quamvis deo agente ducatur. non semper tenebit hunc ordinem, sed illum ex hoc cursu
13 aliquis dies deiciet. certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. quaecumque supra nos vides currere, et haec, quibus inmixti atque inpositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. nulli non senectus sua est: inaequalibus ista spatiis eodem natura dimittit. quicquid est, non erit, nec peribit, sed
14 resolvetur. nobis solvi perire est. proxima enim intuemur: ad ulteriora non prospicit mens hebes et quae se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret, *ut* omnia illa, sic vitam mortemque per vices ire et composita dissolvi, dissoluta com-
15 poni, in hoc opere aeternam artem cuncta temperantis dei verti. itaque ut M. Cato, cum aevum animo percu-

1 obstinat- **V b** opinat- **P**. *fort.* opst- | 5 nunera *sed* n *prior ex* m *corr.* **V** ‖ 6 feret aliquid sibi **V b** ferat sibi quisque aliquid *sed v.* ferat sibi quisque *exp.* **P** ‖ 9 excedere **b** ‖ 12 non caelum. [non] totus hic rerum omnium contextus, quamuis deo agente ducatur, non semper *e. q. s. prop. Madvig. non accedo* ‖ 17 innixi ς | imp- **P** | solidissimis *ex* solud- **V** ‖ 20 dimittit **P b** demittet **V** | quidquid **V** | periit **V** ‖ 22 hebes **b** ebes **V** habes **P** | corpori *sed* cor *eo compendio quo* con *significare solet in fine versus* **P** ‖ 23 addixerit **P b** *et pr.* **V** addixit ς ‖ 24 ut *addidit Haase* ‖ 25 dissoluendis soluta **P** ‖ 27 diei **V** | · m · cato **V M** cato **P b** | percucurrerit dicet **V** percurrerit dicat **b** percurreret dicit (dic̄) **P**

currerit, dicet: 'omne humanum genus, quodque est quodque erit, morte damnatum est: omnes, quae usquam rerum potiuntur urbes quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaeretur et vario exitii genere tollentur: alias destruent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa consumet et magnis opibus exitiosa res, luxus. omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet aut in subitam cavernam considentis soli lapsus abducet. quid est ergo quare indigner aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo?' magnus animus deo pareat et quicquid lex universi iubet, sine cunctatione patiatur: aut in meliorem emittitur vitam lucidius tranquilliusque inter divina mansurus aut certe sine ullo futurus incommodo sui naturae remiscebitur et revertetur in totum. non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita quam mors honesta, quoniam non intenditur virtus. idem esse dicebat Socrates veritatem et virtutem. quomodo illa non crescit, sic ne virtus quidem: habet numeros suos, plena est. non est itaque quod mireris paria esse bona, et quae ex proposito sumenda sunt et quae si ita res tulit. nam si hanc inaequalitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis, et infelicem Socraten dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius quam fecerat retractantem, calamitosissimum omnium Regulum fidei poenas etiam hostibus servatae

11 *cf. ep. 107, 9; 12. 16, 5*

5 exitii ς exhilii **V** exilii **P b** ‖ 6 ad inertia **b** ‖ 8 repentina ς repentini **V P b** | absondet **P** ‖ 9 considenti *(sic enotat Chatelain,* considentis *Radermacher)* solis **P** | ducet **V** ‖ 10 audoleam **b** ‖ 15 incommodi **P** | sui *G. Gemoll:* si **V P b** | naturae **V** natura **P** naturat **b** ‖ 19 sic ne **V b** sine **P** ‖ 22 si ita **b M** si · ita **V** suta **P** subita ς | *post* tulit *super scr.* pacienda **V** | nam **V b** non **P** ‖ 23 receperis *sed* i *ex* e *corr.* **V** | ut (*quod coni. Erasmus*[1]) **b**: et ino **V P** | morib; *sed* r *ex corr.* **V** ‖ 24 socratem **b** *ut videtur* ‖ 25 animos usquam **b** ‖ 26 calamitossiss- **P** ‖ 27 ponas **b**

pendentem. atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. negant enim illum esse beatum,
18 sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum nec ad plenum, quod nullo modo potest recipi: nisi beatus est, in summo bono non est. quod summum bonum est, supra se gradum non habet, si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis: manet autem. virtutem enim intellego animosam
19 et excelsam, quam incitat quicquid infestat. hunc animum, quem saepe induunt generosae indolis iuvenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto sapientia [non] infundet et tradet: persuadebit unum bonum esse, quod honestum: hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet, flectes.
20 quicquid ex illa mutaveris, iniuria est recti. idem ergo de virtute dicemus: et haec recta est, flexuram non recipit. rigidari, quid amplius intendi potest? haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. si rectior ipsa non potest fieri, ne quae ab illa fiunt quidem alia aliis rectiora sunt. huic enim necesse est respon-
21 deant: ita paria sunt. 'quid ergo?' inquis 'iacere in convivio et torqueri paria sunt?' hoc mirum videtur

1 *post* nemo *duae litt. rasae* **P** ‖ 3 achad- **V P** ‖ 5 *post* nec *aliquid rasi* **P** ‖ 7 bonum *om.* **V** ‖ 8 illam **b** illa **V P** | no^{n} **V** ‖ 9 minunt **P** | si ς sed **V P b** | incolomis **V P** ‖ 11 incitat *sed post* i *alteram una litt. rasa* **V** | quidquid **P** ‖ 12 quem **b** quam **V P** ‖ 13 pulcrit- **P** ‖ 14 sapientia non (n̄ **V**) infundet **V P b** sapientia nobis inf. *ci. Chatelain* ‖ 16 p^{s}se **V** ‖ 17 quam probari selet rectum **b** ‖ 18 quidquid **P** ‖ 20 recepit **P** cipit **b** | rigidari quid amplius intendi potes **P** rigidari quidam amplius intendi potest **b** rigidari quidaem (*sed* ae *ex* a) amplius (nec *post* amplius *super scr.*) intendi potest **V**: *distinxit Buecheler.* rigidari quidem amplius potest, intendi non potest *ed. Mentel., cf. ep. 74, 19 extr.* ‖ 22 ne quae *Haase:* neque **P** nec quae **V b** | ab illa quidem fiunt **V b** ‖ 24 inquis ς inquit **V P b**

tibi? illud licet magis admireris: iacere ⟨in convivio malum,⟩ in eculeo bonum est, si illud turpiter, hoc honeste fit. bona ista aut mala non efficit materia, sed virtus. haec ubicumque apparuit, omnia eiusdem mensurae ac pretii sunt. in oculos nunc mihi 22 manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse honeste iudicantis *et honeste periclitantis*, quod dicam paria bona esse eius, qui triumphat, et eius, qui ante currum vehitur invictus animo. non putant enim fieri, quicquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari 23 iuvat, aliquando etiam libet? luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicii loco labor est, delicatus miseretur industrii, desidioso studere torqueri est: eodem modo haec, ad quae omnes inbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti, quam multis tormentum sit vino carere aut prima luce excitari. non ista difficilia sunt natura, sed nos fluvidi et enerves. magno 24 animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. sic quaedam rectissima, cum in aquam demissa sunt, speciem curvi praefractique visentibus reddunt. non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert: animus noster ad vera perspicienda caligat. da mihi adules- 25

2 iacere in eculeo **V P b** iacere in convivio malum est, torqueri (iacere *Wolters coll. ep. 66, 18*) in eculeo ς *hanc verbositatem recidi* ‖ 3 honeste fit ς honeste sit **V b** honestum sit **P** ‖ 6 manus] *cf. Petron. 9 et 108* ‖ 8 et honeste periclitantis *add. Gertz* ‖ 13 luxorioso **V** ‖ 14 suplicii **V** | delicat (delicatus *interpr. Raderm.*) **P** delicatus *in* delicatis *corr.* **V** Dilicatus **b** | miseretur (ur *compend.*) industri **P** miserritus *(sed* ritus *exp. et super add.* innot' *in quo ex* n *priore* g *ut videtur correctum est)* industri *(sed* d *ex* l *corr.)* **V** miseritus iudustri **b** delicatis miseria est industria *(fere cum* ς *non nullis) sunt qui praeferant propter membrorum aequalitatem* ‖ 16 mo^{do} **V** | ad quae **b** adq. **V** atque **P** | inbecili **V** ‖ 19 nos fluuidi (d *ex corr.*) **V** non fluidi **P** non fluuidi **b** ‖ 20 alioquin *(sed* n *supra vers.* **V**) **V b** alioqui **P** ‖ 23 praefactique **P b** | uisentibus *sed* is *in ras.* **V** ‖ 24 quod **P**

centem incorruptum et ingenio vegetum: dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum adversarum onera rigida cervice sustollat, qui supra fortunam existat. non mirum est in tranquillitate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem, ubi omnes deprimun-
26 tur, ibi stare, ubi omnes iacent. quid est in tormentis, quid est in aliis, quae adversa appellamus, mali? hoc, ut opinor, succidere mentem et incurvari et succumbere. quorum nihil sapienti viro potest evenire: stat rectus sub quolibet pondere. nulla illum res mi- 1
norem facit; nihil illi eorum, quae ferenda sunt, displicet. nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur. vires suas novit. scit se
27 esse oneri ferendo. non educo sapientem ex hominum numero nec dolores ab illo sicut ab aliqua rupe 1
nullum sensum admittente summoveo. memini ex duabus illum partibus esse compositum: altera est irrationalis, haec mordetur, uritur, dolet: altera rationalis, haec inconcussas opiniones habet, intrepida est et indomita. in hac positum est summum illud homi- 2
nis bonum. antequam impleatur, incerta mentis volutatio est; cum vero perfectum est, inmota illa stabi-
28 litas est. itaque inchoatus et ad summa procedens cultorque virtutis, etiam si adpropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum inposuit, ibit interim 2
cessim et remittet aliquid ex intentione mentis. non-

18 *cf. 32. ep. 41, 8. 76, 9. 10 Zeller phil. III*^{3} *1, p. 712*

1 incŏruptum **P** ‖ 3 fortuna **P** | exsistat *cod. Bern.* extat **V P b** *m. sec.* exeat **b** *m. pr.* exiliat *ci. Hermes. fort.* extet *coll. v. 6* ‖ 5 mirare **V P b** *sed* e *ex* i *corr.* **V** ‖ 6 ibi] ibi *ex* ubi *corr.* **V** | tormentis qui est **P** ‖ 8 hoc ut **V** ut hoc **P b** ‖ 9 potest **V b** poterit **P** ‖ 10 minorem *sed* e *in ras.* **V** ‖ 12 in *supra vers.* **V** ‖ 13 se esse oneri ferendo **b** se oneri esse ferendo **P** se esse natum honeri *(sed* h *exp. fortasse)* ferendo **V** ‖ 14 educto **P** ‖ 15 aliquo rupe **b** ‖ 16 ammittente **P** | nemini **P** ‖ 17 cōpositum **V** | irrat- **P** ‖ 18 haec — rationalis *om.* **P** ‖ 21 impleantur **P** ‖ 22 perfectum *sed* u *ex* a **P** | *'melius* illi' *Buecheler* ‖ 24 approp- **P** ‖ 25 imp- **P** | ibi interim cessim **V P b**: *corr. Gruterus* ‖ 26 remittet **V b** remittit et **P**. ibi interim cessat et remittit *Aem. Thomas* | aliquit **V**

dum enim incerta transgressus est, etiamnunc versatur
in lubrico. beatus vero et virtutis exactae tunc se maxime
amat, cum fortissime expertus est, et metuenda ceteris,
si alicuius honesti officii pretia sunt, non tantum fert,
sed amplexatur multoque audire mavult 'tanto melior'
quam 'tanto felicior'. venio nunc illo, quo me vocat 29
expectatio tua. ne extra rerum naturam vagari virtus
nostra videatur, et tremet sapiens et dolebit et expal-
lescet. hi enim omnes corporis sensus sunt. ubi ergo
calamitas, ubi illud malum verum est? illic scilicet,
si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis
adducunt, si illi paenitentiam sui faciunt. sapiens qui- 30
dem vincit virtute fortunam, at multi professi sapien-
tiam levissimis nonnumquam minis exterriti sunt. hoc
loco nostrum vitium est, qui idem a sapiente exigimus
et a proficiente. suadeo adhuc mihi ista, quae laudo,
nondum persuadeo. etiam si persuasissem, nondum
tam parata haberem aut tam exercitata, ut ad omnes
casus procurrerent. quemadmodum lana quosdam co- 31
lores semel ducit, quosdam nisi saepius macerata et
recocta non perbibit, sic alias disciplinas ingenia, cum
accepere, protinus praestant: haec, nisi alte descendit
et diu sedit et animum non coloravit, sed infecit, nihil
ex his, quae promiserat, praestat. cito hoc potest 32
tradi et paucissimis verbis: unum bonum esse virtutem,

16 a proficiente] *cf. ep. 75, 8 ss.*

2 excoctae **P** ‖ 3 fortissima **P**. fortissimum se *ci. Koch inutiliter* ‖ 4 offii **b** ‖ 6 quam tanto *(ut scr. Muretus)* **V** quanto **b** quam **P** ‖ 8 uideatur *sed* ea *ex* et *corr.* **V** | tremet *vulgo:* tremebit **V P b**. *putabam* tremescet, *lenius* tremefiet *Buecheler* | expallescet *sed* e *ultima ex* i **V** ‖ 9 omnis **V** | origo calamitas *sed* ti *post* ta *supra scr.* **P** origo calamitatis **b** ‖ 11 ///seritatis *sed super add.* u *post* r *et supra* a **P** ‖ 15 qui idem *(sed* i *alt. post inserta)* a **V** quidem **P** qui de **b** ‖ 16 ad proficiente *sed* d *erasa* **V** ‖ 17 persuasissent **P** ‖ 18 exercita **P** ‖ 19 quemammodum **P** ‖ 20 et recocta **P** *in marg.* ‖ 21 praebebit **P** | et ingenia **P** ‖ 22 accepere **V** accipere **P** accepero **b** ‖ 23 sedet **P** ‖ 24 *an* iis *vel* is?

nullum certe sine virtute, et ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est rationali, positam. quid erit haec virtus? iudicium verum et inmotum. ab hoc enim impetus venient mentis, ab hoc omnis species,
33 quae impetum movet, redigetur ad liquidum. huic iudicio consentaneum erit omnia, quae virtute contacta sunt, et bona iudicare et inter se paria. corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. his pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se intervallis
34 distabunt: alia minora, alia maiora erunt. et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fatcamur necesse est: alius iam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat adtollere oculos, sed non pertinaciter, cadunt enim nimio splendore praestricti; alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum, *ni*si iam per-
35 venit ad summum et fiduciae plenus est. inperfecta necesse est labent et modo prodeant, modo sublabantur aut succidant. sublabentur autem, nisi ire et niti perseveraverint: si quicquam ex studio et fideli intentione laxaverint, retro eundum est. nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. instemus itaque et perse-
36 veremus. plus, quam profligavimus, restat, sed magna pars est profectus velle proficere. huius rei conscius mihi sum: volo et mente tota volo. te quoque instinctum esse et magno ad pulcherrima properare im-

2 *cf. ep. 71, 27* ‖ **11** *cf. ep. 75, 8 ss.*

1 et *ex corr.* **V** ‖ **3** immotum **P** ‖ **4** oms *quod fort. est* omnes **P** ‖ **5** rediget aliquidum **P** ‖ **7** para **V** ‖ **9** aliquid *fortasse ex* aliquod *corr.* **V** ‖ **10** magnus **b** ‖ **11** distabunt *sed* **t** *in ras.* **V** **13** proficit **b** ‖ **14** pertinatiter **V** ‖ **15** cędunt **V** caedunt **P** cedunt **b**: *corr. Haase* | perstricti **P** ‖ **16** uultum si iam *libri:* vultum; alius iam *ci. Madvig. praetuli* vultum, nisi iam*: sic tertium membrum, quod merito desiderat Madvig (cf. ep. 72, 8 ss. 75, 8 ss.), habemus sed variata oratione et breviata* ‖ **21** eundum **b** eundem **V** eundum *corr. ex* eundem *eodem atramento* **P** ‖ **22** reliquerat *sed* n *erasa post* i **V** ‖ **23** profligabimus **V** ‖ **26** et **VP** ad (*sed* d *expunct.*) **b** | magna *pr.* **P**

petu video. properemus: ita demum vita beneficium erit. alioqui mora est, et quidem turpis inter foeda versantibus. id agamus, ut nostrum omne tempus sit. non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. quando continget contemnere utramque fortunam, 37 quando continget omnibus oppressis adfectibus et sub arbitrium suum adductis hanc vocem emittere 'vici'? quem vicerim quaeris? non Persas nec extrema Medorum nec si quid ultra Dahas bellicosum iacet, sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Quod quaeris a me, liquebat mihi, sic rem edidi- 1 LXXII ceram, per se. sed diu non retemptavi memoriam meam, itaque non facile me sequitur. quod evenit libris situ cohaerentibus, hos evenisse mihi sentio: explicandus est animus et quaecumque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint, quotiens usus exegerit. ergo hoc in praesentia differamus. multum enim operae, multum diligentiae poscit. cum primum longiorem eodem loco speravero moram, tunc istud in manus sumam. quaedam enim sunt, quae possis et 2

1 beneficium uita *sed ut signis super additis ordo verborum invertatur* V ‖ 2 alioquin V b ‖ 3 nostrum *sed* um *in ras.* V ‖ 5 o quando *Gertz coll. ep. 32, 4, sed cf. Iuv. IX 147* | contemnere *sed* n *alt. in ras.* V | fortunam quando V naturā (e *vel* et *supra* ā *add. pallidiore atramento*). for (te *supra* r) quando P naturam quand b ‖ 6 contingit b ‖ 7 abrtrium b | ac ductis b | 8 uincerim b | persas V b possis P ‖ 9 ne si P | dahas V b *sed* c *supra* h *puncto notatam* V dadhas *sed* d *alt. exp. et super scr.* c P ‖ 12 *salutationis formula perpaucis epistulis de quibus suo loco monebo exceptis omittitur in* V P b *(cf. in ep. 56 init. et p. 73, 9 adn.). iidem cum* VALE *exhibeant fere ubique, novae epistulae inscriptionem praefixi* ‖ 13 liquebat P *sed* i *supra* a *expunctam* | sic rem edidiceram per se V sic rem edidicerem (di *prius lineola notatum* P) perse P b ‖ 14 no^{n} V | retēptavit (t *fin. exp*) b ‖ 17 aput V ‖ 18 quoties V P ‖ 22 umam V

in cisio scribere. quaedam lectum et otium et secretum desiderant. nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid et quidem totis. numquam enim non succedent occupationes novae: serimus illas, itaque ex una exeunt plures. deinde ipsi nobis dilationem damus: 'cum hoc peregero, toto animo incumbam' et 'si hanc rem molestam composuero, studio me dabo.' 3 non cum vacaveris, philosophandum est: omnia alia neglegenda, ut huic adsideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia usque ad longissimos humani aevi terminos vita producitur. non multum refert, utrum omittas philosophiam an intermittas. non enim ubi interrupta est, manet, sed eorum more, quae intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. resistendum est occupationibus, nec explicandae, sed submovendae sunt. tempus quidem nullum parum est idoneum studio salutari: atqui multi inter illa non student, propter quae 4 studendum est. 'incidet aliquid, quod impediat.' non quidem eum, cuius animus in omni negotio laetus atque alacer est: inperfectis adhuc interscinditur laetitia, sapientis vero contexitur gaudium, nulla causa rumpitur, nulla fortuna, semper et ubique tranquillus est. non enim ex alieno pendet nec favorem fortunae aut hominis expectat. domestica illi felicitas est; exiret 5 ex animo, si intraret: ibi nascitur. aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, intervenit, sed id

1 in cisio **V b** *sed* · r̄ · (*id est* require *cf. mus. Rhen. XXXIX p. 637*) *supra* cisio *et margini adscr.* sine usu **V** incisio *dein super add. eadem scriptura sed pallidiore* ne **P** | et totium *sed* t *ante* o *erasa* **V** ‖ 2 nihil°minus **V** nihil minus **P** ‖ 4 occupationes] *dubito de* **b** ‖ 6 damus **b** damnos *sed* mnos *punctis notatum et* m' *super additum* **V** danos **P**[1] mus *supra* nos *transfossum* **P** ‖ 7 cum posuero **P** | 9 neglegenda sunt ς *cf. ep. 104, 34* | 13 ubi interrupta est *om.* **P** | eorum *sed* rum *punctis notata* **V** | 14 quae *sed supra* ae *expunctum add.* o **V** | dissiliunt **V P b** *sed* i *primae super add.* e **V** nt *ex corr.* **P** ‖ 15 continuatione *sed* n *alt. in ras.* **V** ‖ 16 summou- **V** ‖ 18 studient **b** ‖ 19 incidet **b** incide **V P** ‖ 21 [a]lacer est *sed ante* est *una litt. rasa* **V** ‖ 23 tranquillum **V P b**: *corr. Haase* ‖ 27 admoueatur **b**

leve et quod summam cutem stringat. aliquo, inquam, incommodo adflatur: maximum autem illud bonum est fixum. ita dico, extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pusularum et ulcuscula, nullum in alto malum est. hoc, inquam, interest inter consummatae 6
sapientiae virum et alium procedentis, quod inter sanum et ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est levior accessio: hic nisi adtendit, subinde gravatur et in eadem revolvitur, sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. corpori enim ad tempus bona valetudo est, quam medicus, etiam si reddidit, non praestat, saepe ad eundem, qui advocaverat, excitatur: *animus* semel in totum sanatur. dicam, quomodo intellegam sanum: si se ipso contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium. 7
omnia beneficia quae dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. nam cui aliquid accedere potest, id inperfectum est. cui aliquid abscedere potest, id inperpetuum est: cuius perpetua futura laetitia est, is suo gaudeat. omnia autem, quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt. nihil dat fortuna mancipio. sed haec quoque fortuita tunc delectant, cum illa ratio temperavit ac miscuit: haec est, quae etiam externa commendet, quorum avidis usus ingratus est.

22 *cf. Lucr. III 971*

1 leue *sed infra* e *priorem aliquid rasi* **P** ‖ 2 afflatur **P** | maximum autem (autem *compend.*) **V** maximus. his **P** maximus is (*?*) **b** ‖ 4 uelud *pr.* **P** ‖ 5 pusularum *sed post* s *supra lin.* t **V** usularū **P** pustularum **b** ‖ 8 cui **V b** au *sed transfossum lineola* **P** ‖ 9 attendit **V** ‖ 10 eadem **b** eandem **V P** | recedere **b** ‖ 11 ne *sed super add.* c **V** ‖ 12 ualetudo **V** ualitudo **P b** ‖ 13 qui *Lipsius:* quem **V P b** ‖ 14 animus *add. Muretus* ‖ 15 intellegas **V P b**: *corr. Koch* | ipse **P** ‖ 19 abscendere **V P** *sed* n *exp.* **V** ascendere (b *supra lin. post* a) **b** ‖ 21 *ante* is *una litt. rasa* **V**. is de suo gaudeat *ci. M. Zimmermann conl. ep. 23, 6* ‖ 22 dat **b** dant **V P** | fortuna P^1**b** fortunae **V** fortuita P^2. dant fortunae *coniecerat Fickert* ‖ 23 fortuita **V P** fortuna **b** | cum illa *in ras.* **P** ‖ 25 commendet *sed* en *ex* m *corr.* **V** | audis **P**

8 solebat Attalus hac imagine uti: 'vidisti aliquando canem missa a domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit, protinus integrum devorat et semper ad spem venturi hiat. idem evenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla voluptate demittimus statim, ad rapinam alterius erecti et adtoniti.' hoc sapienti non evenit: plenus est. etiam si quid obvenit, secure excipit ac reponit. lae-
9 titia fruitur maxima, continua, sua. habet aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui multum 1
desit a summo: hic deprimitur alternis et extollitur ac modo in caelum adlevatur, modo defertur ad terram. imperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt, inane, sine ter-
10 mino. est adhuc genus tertium eorum, qui sapientiae ad- 1
ludunt, quam non quidem contigerunt, in conspectu tamen et, ut ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem. nondum in sicco, iam
11 in portu sunt. ergo cum tam magna sint inter summos imosque discrimina, cum medios quoque sequatur 2
fluctus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. excludendae sunt: si semel intraverint, in locum suum alias substituent. principiis illarum obstemus. melius non incipient, quam desinent. VALE. 2

24 *Ov. rem. am. 91* principiis obsta. *cf. Otto, Die sprichw. der R. p. 287*

2 missam P | frusta V frustra P b^1 ‖ 3 quidquid V ‖ 4 idem meuenit *sed* m *alt. erasa* V ‖ 6 ulla b illa V ulla P | dimittimus VPb ‖ 7 attoniti P ‖ 12 alleuatur P ‖ 13 imperitis ς impeditis VPb | acruribus (a *exp.*) P | nullus *sed* s *in ras.* V ‖ 15 eorum *sed* o *ex* a *corr.* V | sapientia ludunt P ‖ 17 sub ictu] *m. recentior in marg. adiecit* subiectum b ‖ 19 ergo *ex* ego P ‖ 20 fluctus ς fructus VPb ‖ 22 occup- *sed* c *alt. exp.* P ‖ 24 *post* substituent *syllabae* ur *compendium* V *et* substituentur *etiam* M | obstemus VPb *sed* b *ex* p *corr.* V

⟨Seneca Lvcilio svo salvtem.⟩

Errare mihi videntur, qui existimant philosophiae 1 LXXIII
fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, contemptores magistratuum aut regum eorumve, per quos publica administrantur. ex contrario enim nulli adversus illos gratiores sunt: nec inmerito. nullis enim plus praestant quam quibus frui tranquillo otio licet. itaque ii, quibus multum ad propositum bene vivendi 2 confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni ut parentem colant, multo quidem magis quam illi inquieti et in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa et inputant, quibus numquam tam plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates illorum, quae crescunt, dum implentur, exsatiet. quisquis autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. nec ullum habet malum cupiditas maius, quam quod ingrata est. adice nunc, quod nemo eorum, qui in re 3 publica versantur, quot vincat, sed a quibus vincatur, aspicit. et illis non tam iucundum est multos post se videre quam grave aliquem ante se. habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. nec ambitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis, quia incipit semper a fine. at ille vir sincerus ac purus, qui reliquit et 4 curiam et forum et omnem administrationem rei publicae, ut ad ampliora secederet, diligit eos, per quos hoc ei facere tuto licet solusque illis gratuitum testimonium reddit et magnam rem nescientibus debet.

1 videtur **V** ‖ 2 contemptores **P** et contemptores **V b** ‖ 3 aut regum **V** ac regum **P** aut regnum **b** ‖ 8 ii **V P** hi **b** | multum *Haase:* altum **V P b** | p̄ positū **P** ‖ 13 liberalitas **V b** liberatas *sed* a *prior expuncta* **P** ‖ 16 quod ingrata *sed in ras.* quod ingra **P** ‖ 18 quod **P b** qd̄ **V** ‖ 19 no^{os} **V** ‖ 20 aliquem **V b** aliquā **P** ‖ 21 insatiabilis *mavult Madvig* ‖ 23 reliquid *pr.* **P** ‖ 26 hoc ei facere tuto (*corr. ex* faceret uto **P**) licet **P M** hoc ei faceret. uto licet *quibus verbis lineola infra notatis in marg. sinistro adscribuntur haec* ut. hoc ei factum est. ut otio uti liceret **V** hoc ei facere utilicet **b** | solumque **V P b**: *corr. Muretus* ‖ 27 redit **P**

quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis inviis exît, sic et hos, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. 'verum alios quoque rex viribus suis protegit.' quis negat? sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex is, qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura et pretiosiora illo mari vexit, animosius a mercatore quam a vectore solvitur votum, et ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras et auro pensanda portabat quam qui vilissima quaeque et saburrae loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinentis altius ad eos pervenit, qui illa bene
6 utuntur. multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est: an idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini inpendunt aut aliis vitiis, quae vel bello rumpenda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis iudicet. soli lunaeque plurimum debeo, et non uni mihi oriuntur. anno temperantique annum deo privatim obligatus sum, quam-
7 vis nihil in meum honorem discripta sint. stulta avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. at ille sapiens nihil iudicat suum magis quam cuius illi cum humano genere consortium est. nec enim

2 illis *bis scriptum sed prius transfossum m. sec. ut videtur* **V** | exit **V P b** | hos ꝯ his **P b** is **V** ‖ 3 alios quoque ꝯ quoque alios **V P b**. *dissentio a Baehrensio beitr. p. 387 s.* ‖ 5 ex iis **V** exis **P** ex his **b** ‖ 6 uisi **P** | praetiosior[a] **V** a *post inserta est etiam in* **P** ‖ 7 uexit animosius **V P b** *sed* us *ex* os **P**. uexit, et an. *edit. nonnulli* ‖ 9 pensando **b** ‖ 10 quam *supra vers.* **P** | uillissima **V** 14 operiosior **P**[1] ‖ 16 uitiis *sed* iis *in ras.* **V** ‖ 17 iniquum *sed* u *prior supra vers.* **P** | uiritim **V** uirtutim **P** uiritum **b** ‖ 18 dere[be] **V** ‖ 21 nihil[in] **V** nihil **P**[1] nihil *transfodit et* n̄ in *supra scr.* **P**[2] nihil (*om.* in) **b** discripta **V** descr- **P b** *ex* discr- *corr.* **P**. *exspectes* nihil in meum honorem tempora discripta sint | stulta **V** et stulta **P b** ‖ 24 nihil magis suum iudicat **V O** *idque praefert Rossbach* | cuius *sed* i *supra lin.* **P**

essent ita communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos; socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. adice nunc, quod magna et vera 8
bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. epulum et visceratio ⟨et⟩ quicquid aliud manu capitur, discedit in partes: at haec individua bona, pax et libertas, et tam omnium tota quam singulorum sunt. cogitat itaque, per quem sibi horum usus fructusque contingat, per quem non ad arma illum nec ad servandas vigilias nec ad tuenda moenia et multiplex belli tributum publica necessitas vocet, agitque gubernatori suo gratias. hoc docet philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene solvere: interdum autem solutio est ipsa confessio. confitebitur ergo 10
multum se debere ei, cuius administratione ac providentia contingit illi pingue otium et arbitrium sui temporis et inperturbata publicis occupationibus quies. 'o Meliboee, deus nobis haec otia fecit: namque erit ille mihi semper deus.' si illa quoque otia 11
multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est: 'ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum ludere quae vellem calamo permisit agresti': quanti aestimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? ita dico, Lucili, et te in caelum compen- 12

20 *Verg. ecl. I 6 s. cf. Sen. de benef. IV 6, 4* | 23 *Verg. ecl. I 9 s.*

1 ista *Erasmus*[1] ‖ 2 sotium P suum *Schweighaeuser* ‖ 4 exsiguum P ‖ 5 cong- *sed* c *in ras.* V ‖ 6 ferunt *sed* u *in ras.* V | capite P | promisum V ‖ 7 et quicquid ς quid VPb *sed expunctum* quid *et super add.* quicquid V | *ante* manu *supra lin.* m *(an* in*?)* P² ‖ 8 at V ad Pb ‖ 9 et ς ea VP *om.* b ‖ 10 cogitat V cogita P¹b | *post* itaque *multi editores* sapiens, *sed conferatur ep. 70, 8* | horum *sed* h *supra lin.* V ‖ 15 debere ς dedere VPb ‖ 17 *post* administratione *videtur* m *deleta esse in* P ‖ 20 quies *om.* P | meliboe VP ‖ 22 munus Vb uñ P¹ unū P² ‖ 25 in deos P ‖ 26 deos *sed* o *ex* u V | cõpendiario V compendiario (con- *ut videtur* b)Pb *sc.* tramite *(cf. p. 334, 21) vel* itinere. *olim* compendiaria (*sc.* via) *Buecheler in Sen. apocoloc. 13. cf. ep. 27, 6. 119, 1*

diario voco. solebat Sextius dicere Iovem plus non posse quam bonum virum. plura Iuppiter habet, quae praestet hominibus, sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior, non magis quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem
13 dixeris, cui maius speciosiusque navigium est. Iuppiter quo antecedit virum bonum? diutius bonus est: sapiens nihilo se minoris existimat, quod virtutes eius spatio breviore cluduntur. quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est, sic deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit
14 aetate. non est virtus maior, quae longior. Iuppiter omnia habet, sed nempe aliis tradidit habenda; ad ipsum hic unus usus pertinet, quod utendi omnibus causa est: sapiens tam aequo animo omnia apud alios videt contemnitque quam Iuppiter et hoc se magis suspicit, quod Iuppiter uti illis non potest, sapiens
15 non vult. credamus itaque Sextio monstranti pulcherrimum iter et clamanti: hac 'itur ad astra', hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundum fortitudinem. non sunt di fastidiosi, non invidi:
16 admittunt et ascendentibus manum porrigunt. miraris hominem ad deos ire? deus ad homines venit, immo quod est propius, in homines venit: nulla sine deo mens bona est. semina in corporibus humanis divina dispersa sunt, quae si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt et paria iis, ex quibus orta sunt, surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac

20 *Verg. Aen. IX 641 cf. ep. 48, 11*

1 solebat **b** uolebat **V P** ‖ 2 iupiter **V** ‖ 8 aestimat **b** ‖ 11 terminata *sed* na *supra vers.* **V** ‖ 13 aetate **V b** paetaque $\mathbf{P}^1$ *idque lineola delevit et superscr.* tempore $\mathbf{P}^2$ ‖ 14 tradit *Reitzenstein Neue Jahrb. f. d. kl. Altert. a. 1913 p. 401 adn. 1* ‖ 18 suspicit *sed* pic *ex* cip *ut videtur corr.* **V** ‖ 19 monstranti *sed* ti *ex* di *corr.* **V** ‖ 20 sic itur *Verg.* ‖ 22 dii **P O** ‖ 28 pereunt **P** | iis **V** his **P b** ‖ 29 sterilis *corr. ex* flebilis **b** | hac palustris **b**

palustris necat ac deinde creat purgamenta pro frugibus. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Epistula tua delectavit me et marcentem excita- 1 LXXIIII
vit, memoriam quoque meam, quae iam mihi segnis ac lenta est, evocavit. quidni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatae vitae hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est? nam qui alia bona iudicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbitrii fit: qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se *est* felix. hic amissis liberis maestus, hic sollicitus 2
aegris, hic turpibus et aliquam passis infamiam tristis. illum videbis alienae uxoris amore cruciari, illum suae. non deerit quem repulsa distorqueat. erunt quos ipse honor vexet. illa vero maxima ex omni mortalium populo turba miserorum, quam expectatio mortis exagitat undique inpendens. nihil enim est, unde non subeat. itaque ut in hostili regione versantibus huc et illuc circumspiciendum est et ad omnem strepitum circumagenda cervix: nisi hic timor e pectore eiectus est, palpitantibus praecordiis vivitur. occurrent acti 4
in exilium et evoluti bonis. occurrent, quod genus egestatis gravissimum est, in divitiis inopes. occurrent naufragi similiave naufragis passi, quos aut popularis ira aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disiecit procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. nam ut illic quisquis

23 *cf. Hor. carm. III 16, 28*

1 negat **P** | deide **b** | frugibus *sed* r *supra versum* **V** ‖ 4 Epistola **V P** ‖ 7 uitae beatae **V** | $\overset{h\,n}{ac}$ **V** hanc *supra lin.* **P** ‖ 10 intra se ẽ felix *scripsi:* intra se felix **V P b** *sed post* se *una littera rasa* **V** intra se felix est ς ‖ 11 libris **P** | hac **P** ‖ 12 hinc **P** | aliqua **b** | passis] prorsus *et supra* uel passis **b** | infamia **b** ‖ 15 omniũ *sed* ũ *exp.* **P** ‖ 17 imp- **P** ‖ 20 egectus *sed* g *puncto notata et super addita* i **V** ‖ 21 actiin *sed* ii *ex* u *corr.* **V** ‖ 22 euolupti **P** ‖ 26 deiecit **M** ‖ 27 subti **P** ‖ 28 etiam *sed* i *post inserta* **V** | uitia **P**

ab igne propior stetit, percusso similis obstipuit, sic in his per aliquam vim accidentibus unum calamitas opprimit, ceteros metus, paremque passis tristitiam facit pati posse. omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant. quemadmodum aves etiam inanis fundae sonus territat, nos ita non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. non enim beatum est, nisi quod intrepidum: inter suspecta male vivitur. quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis et inexplicabilem fecit: una haec via est ad tuta vadenti, externa despicere et honesto contentum esse. nam qui aliquid virtute melius putat aut ullum praeter illam bonum, ad haec, quae a fortuna sparguntur, sinum expandit et sollicitus missilia eius expectat. hanc enim imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam et in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere, quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa. ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam, quia nimis captabantur, amissa et, dum avide rapiuntur, expulsa sunt. nulli vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. itaque prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, a theatro fugit et scit magno parva constare. nemo manum conserit

17 *cf. Hor. carm. III 29, 50*

1 propior *ex* proprior *corr.* **V** | percusso *sed* er *ex corr. et prius* s *factum ex* r **V** ‖ 6 nos ita **V P b** ita nos ς *illud tuetur Baehrens beitr. p. 396* ‖ 8 beatus *sed* e *ex corr.* **V** ‖ 9 enim *supra vers.* **V** | nis quod **P** ‖ 10 ingentẽ *sed* ẽ *ex* i *corr.* **V** ‖ 11 conperturbationis nis **b** | facit **b** ‖ 12 uia *sed post* i *una litt. rasa* **V** | est et ad **b** | uidendi **V** | disp- **P** | 13 contemptum **P** | aliquid *sed* d *ex corr., dein quinque litt. erasae* **V** ‖ 16 misilia **P** | spectat **P** | enim *om.* **b** ‖ 18 dirpientium **V** ‖ 22 quia nimis **P b** quę animis *sed* ę *ex* i *corr.* **V** ‖ 23 expulsi **V P b** *sed* i *in* a *corr.* **V** ‖ 26 iudicii (i *fin. exp.*) **b**

cum recedente, nemo exeuntem ferit: circa praemium
rixa est. idem in his evenit, quae fortuna desuper 8
iactat: aestuamus miseri, distringimur, multas habere
cupimus manus, ⟨modo in hanc partem,⟩ modo in illam
respicimus. nimis tarde nobis mitti videntur, quae
cupiditates nostras inritant, ad paucos perventura, ex-
pectata omnibus. ire obviam cadentibus cupimus. gau- 9
demus, si quid invasimus, invadendique aliquos spes
vana delusit: vilem praedam magno aliquo incommodo
luimus aut destituti fallimur. secedamus itaque ab istis
ludis et demus raptoribus locum: illi spectent bona
ista pendentia et ipsi magis pendeant. quicumque bea- 10
tus esse constituet, unum esse bonum putet, quod ho-
nestum est. nam si ullum aliud esse existimat, primum
male de providentia iudicat, quia multa incommoda
iustis viris accidunt et quia, quicquid nobis dedit,
breve est et exiguum, si compares mundi totius aevo.
ex hac deploratione nascitur, ut ingrati divinorum 11
interpretes simus: querimur, quod non semper, quod
et pauca nobis et incerta et abitura contingant.
inde est, quod nec vivere nec mori volumus: vitae
nos odium tenet, timor mortis. natat omne consi-
lium nec inplere nos ulla felicitas potest. causa autem
est, quod non pervenimus ad illud bonum inmen-
sum et insuperabile, ubi necesse est resistat volun-

1 exunte serit **P** ‖ **3** aestuamus **V** aestuamur **P** Æstimamus **b** | destringimur **b** ‖ **4** modo in hanc partem *quod addunt ex deterioribus aliquot libris, om.* **V P b** ‖ **5** nimis **V P** minus **b** ‖ **6** irritant **P** | expactata **b** ‖ **8** inuadendique ς inuidendique **V** iuuidentique **P** *om.* **b** ‖ **10** aut de aut fallimur **V**[1] *(cf. Gertz Berl. philol. wochenschr. a. 1889 p. 403 adn.)* aut de. aut fallimus **P** aut inde fallimur **b**: *corr. Buecheler* ‖ **11** spectent *sed* n *post additum est* **P** ‖ **14** ullum **P b** ullum malum *sed* malum *transfossum* **V** | esse **P** *om.* **V b** ‖ **16** nobis] boni *ci. Haase. fort.* nobis boni ‖ **17** et *om.* **b** | conparas ς ‖ **18** divinorum munerum *Gertz coll. de benef. II 29, 1* ‖ **19** *fort.* quod non semper donemur, quod ‖ **20** habitura **V P** *sed* h *exp.* **V** ‖ **21** qd *ex corr.* **P** ‖ **22** tenet *sed post* e *priorem correctam una litt. rasa* **V** | nutat **b** ‖ **23** impl- **V**

12 tas nostra, quia ultra summum non est loeus. quaeris, quare virtus nullo egeat? praesentibus gaudet, non concupiscit absentia. nihil non illi magnum est, quod satis. ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides. multa enim utramque praestare cupienti patienda sunt ex iis, quae mala vocantur; multa inpendenda ex iis, quibus indulgemus tamquam bonis.
13 perit fortitudo, quae periculum facere debet sui; perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempsit, quae pro maximis volgus optat; perit gratia et relatio gratiae, si timemus laborem, si quicquam pretiosius fide novimus, si non
14 optima spectamus. sed ut illa praeteream, aut ista bona non sunt, quae vocantur, aut homo felicior deo est, quoniam quidem quae parata nobis sunt, non habet in usu deus. nec enim libido ad illum nec epularum lautitiae nec opes nec quicquam ex his hominem inescantibus et vili voluptate ducentibus pertinet. ergo aut *non* incredibile est bona deo deesse aut hoc ipsum argu-
15 mentum est bona non esse, quod deo desunt. adice, quod multa, quae bona videri volunt, animalibus quam homini pleniora contingunt. illa cibo avidius utuntur, venere non aeque fatigantur, virium illis maior est et aequabilior firmitas. sequitur, ut multo feliciora sint homine. nam sine nequitia, sine fraudibus degunt. fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt et ex
16 facili sine ullo pudoris aut paenitentiae metu. consi-

21 ss. *cf. ep. 76, 9. 124, 22*

1 summum ς summam **VPb** ‖ 3 quod **b** quia **V** *et compend.* **P** ‖ 4 constabit *sed* con *supra vers.* **V** ‖ 5 enim **V** *om.* **Pb** | ueramque **b** ‖ 6 *et* 7 iis **V** his **Pb** ‖ 6 impend- **P** ‖ 9 magnaanimitas **V** ‖ 10 pro maximis ς proximis **VPb** pro eximiis *alii. fort.* pro summis | uulgus **V** ‖ 11 gratiae (-ie **P**) si timemus (*ex* -mur *corr.* **V**) **VP** gratia estimaemur **b** | laborem ς labor **VPb**. si timetur labor *ci. Buecheler* ‖ 13 spectamus *in* -mus *corr.* **V** ‖ 15 parata nobis **b** para (*super scr.* ŧ cara) nobis **V** pararob *sed alt.* r *incerta* **P** ‖ 17 lautitiae **P** lautitia **V** laetitia **b** ‖ 18 ñ *addidi* ‖ 19 incredibile **VPb** credibile ς ‖ 20 non *in ras.* **V** | quae **b** | deest **P** ‖ 24 feliciora *fort. ex* feciliora *corr.* **V** ‖ 25 si^{ne} nequitia **V** ‖ 26 et gis **b**

dera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo deus ab homine vincitur. summum bonum in animo contineamus: obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda: bona illa sunt vera, quae ratio dat, solida ac sempiterna, quae cadere non possunt, ne decrescere quidem aut minui: cetera opinione bona 17
sunt et nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non est. itaque commoda vocentur et, ut nostra lingua loquar, producta. ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes: et sint apud nos, sed ita, ut meminerimus extra nos esse. etiam si apud nos sint, inter subiecta et humilia numerentur propter quae nemo se adtollere debeat. quid enim stultius quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? omnia ista nobis accedant, non haereant, 18
ut si abducentur, sine ulla nostri laceratione discedant. utamur illis, non gloriemur, et utamur parce tamquam depositis apud nos et abituris. quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. ipsa enim se felicitas, nisi temperatur, premit. si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur et, ut non deseratur, adfligitur. paucis deponere felicitatem molliter licuit. ceteri cum iis, inter quae eminuere, labuntur et illos degravant ipsa, quae extulerant. ideo adhibebitur prudentia, quae modum 19
illis aut parsimoniam imponat, quoniam quidem licen-

11 *προηγμένα cf. Zenonis fr. 192 Arn. vel Chrysippi fr. mor. 127 ss. Cic. de fin. III 52*

1 quod eius **b** | deus ab homine, homo ab animalibus vincitur *coni. Madvig. potuit lenius* deus ab homine, ab animalibus homo vincitur. *ipsum putat Senecam indiligentius scripsisse Ioannes Mueller* || 2 contineamus *sed* e *ex* u *corr.* **V** || 4 et ñtransfertur **V** || 8 aut minui ς ac minui **V P b**. *cf. adn. in v. 27* || 10 proprietas **b** proprietas quidem **V P** || 15 att- **V** || 18 abducantur ς || 19 tamquam **V** quam **P b** || 23 ut non **b** ut **V P** || 24 caeteris **P** | iis **V P** his **b** || 26 extulerī *id est* extulerunt **P** || 27 aut **P** ac **V b**

tia opes suas praecipitat atque urget. nec umquam inmodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio conpescuit. hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt et quicquid virtute partum erat, intemperantia corruit. adversus hos casus muniendi sumus. nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest.
20 quod sit hoc instrumentum, scire desideras? nihil indignetur sibi accidere sciatque illa ipsa, quibus laedi videtur, ad conservationem universi pertinere et ex iis esse, quae cursum mundi officiumque consummant. placeat homini, quicquid deo placuit: ob hoc ipsum *se* suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil
21 est, casum doloremque et iniuriam subigit. ama rationem! huius te amor contra durissima armabit. feras catulorum amor in venabula inpingit feritasque et inconsultus impetus praestat indomitas; iuvenilia nonnumquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri quam ignium misit; species quosdam atque umbra virtutis in mortem voluntariam trudit: quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehe-
22 mentius per metus ipsos et pericula exibit. 'nihil agitis' inquit 'quod negatis ullum esse aliud honesto bonum: non faciet vos haec munitio tutos a fortuna et inmunes. dicitis enim inter bona esse liberos pios et bene moratam patriam et parentes bonos: horum pericula non potestis spectare securi. perturbabit vos obsidio

1 ^{at}que **V** ‖ 2 compescuit (conp- **b**) **V b** conpescunt **P** ‖ 4 imperia **V** inparia **P** imperitia **b** ‖ 5 parum **b** ‖ 9 nihil indignetur — (11) uidetur *om.* **b** ‖ 11 conseruationem ς conuersationem (-acionem **b**) **V P b** | ex his **b** ‖ 12 consumant **P** ‖ 14 se *add. edit. Rom.* ‖ 17 dirissima **b** | feras *om.* **b** ‖ 18 ferasque **b** ‖ 22 uolutariā *sed* ri *in trium fere litterarum ras.* **P** | Quando his **P** ‖ 25 ullum ς unum **V P b** | alius **V P b** *sed* d *supra* s **V** | honesto **V P b** o *alteri super addita* i **V** *sed recte ablativus, notus ex Horatio aliisque* ‖ 26 ad fortuna **b** ‖ 27 *post* enim *una litt. rasa* **V**

patriae, liberorum mors, parentum servitus.' quid ad- 23
versus hos pro nobis responderi soleat, ponam: deinde
tunc adiciam, quid praeterea respondendum putem.
alia condicio est in iis, quae ablata in locum suum ali-
quid incommodi substituunt: tamquam bona valitudo
vitiata in malam transfertur; acies oculorum exstincta
caecitate nos adficit; non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. hoc non est periculum in iis, quae paulo ante rettulimus. quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda, nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. deinde non amicorum illic 24
aut liberorum interitus, sed corporum est. bonum autem uno modo perit, si in malum transit: quod natura non patitur, quia omnis virtus et opus omne virtutis incorruptum manet. deinde etiam si amici perierunt, etiam si probati respondentesque voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. quid sit quaeris? quod illos quoque bonos fecerat, virtus. haec nihil vacare 25
patitur loci, totum animum tenet, desiderium omnium tollit, sola satis est, omnium enim bonorum vis et origo in ipsa est. quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons, ex quo fluxerat, salvus est? non dices vitam iustiorem salvis liberis quam amissis nec ordinatiorem nec prudentiorem nec honestiorem: ergo ne meliorem quidem. non facit adiectio

1 *post* seruitus *una litt. rasa* **V** ‖ 4 in iis **V** unus **P** in his **b** ‖ 6 transfertur **V** transfert **P b** | extincta **P** ‖ 7 afficit ς adfecit **V P b** ‖ 9 in his **b** | retullimus *in* retu^{t}/limus *corr.* **V** retulimus **P b** ‖ 10 amisi non est **b** ^{a}misi non est *infra* a *una litt. rasa* **V** amisionē **P** ‖ 11 pacienda **V P** ‖ 12 illic *Buecheler:* illis **V P b** ‖ 15 omn^{is}ē uirtus **V** ‖ 17 *ante* probati *duae litt. rasae* **V** ‖ 18 qđ (*i.* quod) sit **P** ‖ 19 quoque *secl. Pincianus* ‖ 20 tantum **P** ‖ 23 abeat ς habitat **P b** haebetaet *(bis* ae *ex* a *corr.)* **V** habe-tat **M**^{1} | ex qua **P** ‖ 24 dices **b** dices **V** dicis **P** ‖ 25 amisis **M**^{1} amicis **V P b** *sed* ss *supra* c *puncto notatam* **V** | *ante* honestiorem *una litt. rasa* **V** ‖ 26 ne ergo *in* ergo ne *transpositionis signis corr.* **V** | nec meliorem **b** | adiectio *Madvig:* allecto *sed* l *prius*

amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio,
ergo nec beatiorem aut miseriorem. quamdiu virtus
26 salva fuerit, non senties, *quid*quid abscesserit. 'quid
ergo? non est beatior et amicorum et liberorum turba
succinctus?' quidni non sit? summum enim bonum
nec infringitur nec augetur: in suo modo permanet,
utcumque fortuna se gessit. sive illi senectus longa
contigit sive citra senectutem finitus est, eadem men-
27 sura summi boni est, quamvis aetatis diversa sit. utrum
maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium
eius pertinet, non ad formam. licet alter diu man-
serit, alterum statim obduxeris et in eum in quo
scriptus est pulverem solveris, in eadem uterque forma
fuit. quod rectum est, nec magnitudine aestimatur
nec numero nec tempore: non magis produci quam
contrahi potest. honestam vitam ex centum annorum
numero in quantum voles corripe et in unum diem
28 coge: aeque honesta est. modo latius virtus funditur,
regna urbes provincias temperat, fert leges, colit ami-
citias, inter propinquos liberosque dispensat officia,
modo arto fine concluditur paupertatis exilii orbitatis:
non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priva-
tum, ex regio in humile subducitur, ex publico et
29 spatioso iure in angustias domus vel anguli coit. aeque
magna est, etiam si in se recessit undique exclusa.
nihilominus enim magni spiritus est et erecti, exactae
prudentiae, indeclinabilis iustitiae. ergo aeque beata
est. beatum enim illud uno loco positum est, in

corr. in d *et super scr.* adiecto **V** alecto **P** allecto **b** ‖ **1** amico-
rum ς: amico **V P b** *cf. huius ep. § 24 et 26* | detracto **V** ‖ **3** quid-
quid *Gertz:* quid **V P** qui **b** ‖ **4** et amicorum **V b** amicorum **P** |
et *sed* t *supra lin.* P^2 ‖ **5** subc- **b** ‖ **6** nec augetur *sed* n *ex* h *corr.* **V** ‖
7 se fortuna **P** ‖ **9** summi *supra add.* P^1 ‖ **10** minorem an maio-
rem *sed altero ordine per transpositionis signa revocato* **V**
post mino *duae litt. rasae* **V** ‖ **11** dimanserit **P** ‖ **12** statim **V b**
diu **P** ‖ **13** seluueris **b** | eandem **P** ‖ **16** honesta uita **P** ‖ **17** corri-
pit **b** ‖ **18** modulatius **P** ‖ **21** concluditur **P** circumdatur **V b** ‖
22 altatiore **b** | in humile, ex regio in privatum *Cornelissen* |
23 humilĕ **V P b**: *corr. Haase* ‖ **24** domus sue uel *sed* sue *exp.* **V**

ipsa mente, grande, stabile, tranquillum, quod sine
scientia divinorum humanorumque non potest effici.
sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. non 30
adfligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum.
eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam ex-
pectat. non magis hanc timet quam illam dolet. virtus
enim convenientia constat: omnia opera eius cum ipsa
concordant et congruunt. haec concordia perit, si ani-
mus, quem excelsum esse oportet, luctu aut desiderio
summittitur. inhonesta est omnis trepidatio et solli-
citudo, in ullo actu pigritia. honestum enim securum
et expeditum est, interritum est, in procinctu stat.
'quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? 31
non et color eius mutabitur et vultus agitabitur et
artus refrigescent? et quicquid aliud non ex imperio
animi, sed inconsulto quodam naturae impetu geritur.'
fateor. sed manebit illi persuasio eadem, nihil illorum
malum esse nec dignum, ad quod mens sana deficiat.
omnia, quae facienda erunt, audaciter facit et prompte.
hoc enim stultitiae proprium quis dixerit, ignave et 32
contumaciter facere, quae faciat, et alio corpus inpellere,
alio animum distrahique inter diversissimos motus.
nam propter illa ipsa, quibus extollit se miraturque,
contempta est et ne illa quidem, quibus gloriatur, li-
benter facit. si vero aliquod timetur malum, eo proinde,

1 grande stabile **P** stabile grande **V b** ‖ 4 affl- **P** | librorum **V** ‖ 5 fert illorum **V** filiorum **P** fere (ferre *m.*²) illorum **b** ‖ 11 et in ς ‖ 12 procinctus *sed* s *exp.* **V** ‖ 15 quidquid aliut **V** | ex *sed* x *ex alia litt. corr.* **V** ‖ 17 *post* nihil *una litt. rasa* **V** ‖ 19 audaciter **P b** audacter **V** *vere illud, nam e regione* contumaciter. *cf. ep. 3, 2. 92, 31 dial. VII 8, 6; 23, 2* | faciet *Th. Matthias* ‖ 20 quis ⁿdixerit **V** ‖ 21 inpellere *supra vers.* **V** impellere **P** inplere **b** ‖ 22 distraique **b** | que *fortasse exp.* **V** | *v.* inter diu. — (23) illa *suppleta sunt post* reseruare *(§ 33) in ultima paginae linea ad quam signis revocatur lector* **V** | motus *ex* mortus *corr.* **V** ‖ 23 miraturque *sed ante* que *una litt. rasa* **V** | miraturque contempta est *bis scripsit sed transfodit alt. loco* **P** ‖ 24 contemᵖta **V** | ne *om.* **b** ‖ 25 si uero **V b** siue **P** | aliquod ς aliquid **V P b** | eo **V P** et **b** | proinde *sic* **V P b** perinde ς

dum expectat, quasi venisset, urgetur et quicquid ne
33 patiatur timet, iam metu patitur. quemadmodum in
corporibus † insignis languoris signa praecurrunt, quae-
dam enim segnitia enervis est et sine labore ullo las-
situdo et oscitatio et horror membra percurrens: sic
infirmus animus multo ante quam opprimatur malis
quatitur. praesumit illa et ante tempus cadit. quid
autem dementius quam angi futuris nec se tormento
reservare, sed arcessere sibi miserias et admovere?
34 quas optimum est differre, si discutere non possit. vis
scire futuro neminem debere torqueri? quicumque
audierit post quinquagesimum annum sibi patienda sup-
plicia, non perturbatur, nisi si medium spatium tran-
siluerit et se in illam saeculo post futuram sollicitu-
dinem inmiserit: eodem modo fit, ut animos libenter
aegros et captantes causas doloris vetera atque obli-
terata contristent. et quae praeterierunt et quae futura
sunt, absunt. neutra sentimus. non est autem nisi ex
eo, quod sentias, dolor. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

LXXV 1 Minus tibi accuratas a me epistulas mitti quereris.
quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui?

3 *cf. dial. V 10, 2* morborum signa praecurrunt *ep. 78, 12* ‖ 7 *ss. cf. ep. 98, 6*

1 quamsi *sed* m *puncto notatum* **V** | urgetur **V** ‖ **2** in corpori-
bus insignis *(sed* insignis *transfossum)* langore **P** in corporibus
insigni languore **b** in corporibus insi$^{g}_{///}$nis *(duae litt. rasae)* langu-
orem (e *in ras.*) **V**. in corporibus insidentis languoris (-ris ς),
proposui. instantis (*pro* insignis) *C. Brakman et P. Thomas* ‖
4 ^{e}neruis **V** e *super scr. m. recentiore* **V** neruis **b** ‖ **5** hos^{c}itatio
super add. c **V** *m. rec.* | orror *sed super add. aspirationis signo a
correctore* **P** ‖ **6** infirmis $\mathbf{V}^{1}$ | malis qualis quatitur **b** ‖ **7** i illa
sed l *ante* i *puncto notata* **V** ‖ **8** agni **b** | nec *sed* c *supra lin.* **V** ‖
9 arcescere **P** ‖ **10** *post* quas *una litt. rasa* **V** | possis ς ‖ **12** subpl- **V** ‖
17 quae (*ante* fut.) *om.* **b** ‖ **18** absunt **VP** *in* absint *ut videtur
corr.* **V** | sentimus ς sentiamus **Pb** sentiam **V** | autem *om.* **P** ‖
19 *post* VALE *paginae quod reliquum est* (*f.* 68^{r} *exordium sumit
a* sed arcessere § 33) *scriptura vacat in* **V** ‖ **21** epistol- **VPO**
hic et p. 271, 2

qualis sermo meus esset, si una sederemus aut ambularemus, inlaboratus et facilis, tales esse epistulas meas volo, quae nihil habent accersitum nec fictum. si fieri 2
posset, quid sentiam, ostendere quam loqui mallem. etiam si disputarem, nec supploderem pedem nec manum iactarem nec attollerem vocem, sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem nec abiecissem. hoc unum plane tibi 3
adprobare vellem, omnia me illa sentire, quae dicerem, nec tantum sentire, sed amare. aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque amplexu tam sancto et moderato satis apparet adfectus. non mehercules ieiuna esse et arida volo, quae de rebus tam magnis dicentur. neque enim philosophia ingenio renuntiat. multum tamen operae inpendi verbis non oportet. haec sit propositi nostri summa: quod sen- 4
timus loquamur, quod loquimur sentiamus: concordet sermo cum vita. ille promissum suum inplevit, qui, et cum videas illum et cum audias, idem est. vide- 5
bimus, qualis sit, quantus sit: unus sit. non delectent verba nostra, sed prosint. si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, si aut parata est aut parvo constat, adsit et res pulcherrimas prosequatur. sit talis, ut res potius quam se ostendat. aliae artes ad in-
genium totae pertinent, hic animi negotium agitur. non 6
quaerit aeger medicum eloquentem, sed, si ita conpetit, ut idem ille, qui sanare potest, compte de iis, quae

3 habeant ς | fictum *sed* c *super add.* V ‖ 4 malem V ‖ 8 plane tibi adprobare Pb adprobare plane tibi *in* plane adprobare tibi *mutari iubet* V ‖ 9 illa *sed* a *in ras.* V ‖ 10 sentire b setire *sed* t *ex* d V sedire P | sedamare P ‖ 11 liberes obsculantur P ‖ 15 īpendi V ‖ 16 praepositi P ‖ 17 sentimus V ‖ 18 promissū *sed post* u *aliquid rasi* P | impl- P | qui et Pb qui ut V ‖ 20 quantus sit *om.* b *si recte intellego Chatelainium* | delecten^{t} V ‖ 23 sit *abiecit Muretus. an* prosequatur, set talis? ‖ 26 eloquentem ς loquentem VPb | cōpetit V ‖ 27 ut dem b | sanare *sed* e *ex* i *corr.* V sanari Pb | contempte P

facienda sunt, disserat, boni consulet. non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum. hoc enim tale est, quale si peritus guber-
7 nator etiam formosus est. quid aures meas scabis? quid oblectas? aliud agitur: urendus, secandus, absti- 5
nendus sum. ad haec adhibitus es. curare debes morbum veterem, gravem, publicum. tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus. circa verba occupatus es? iamdudum gaude, si sufficis rebus: quando, quae multa disces? quando, quae didiceris, adfiges tibi ita, 10
ut excidere non possint? quando illa experieris? non enim, ut cetera, memoriae tradidisse satis est: in opere temptanda sunt. non est beatus, qui scit illa, sed
8 ⟨qui⟩ facit. 'quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim a sapientia praeceps est?' non, ut existimo. 15
nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur. inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. in tres
9 classes, ut quibusdam placet, dividuntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius 20
constiterunt. tamen etiam quod prope est, extra est. qui sint hi quaeris? qui omnes iam adfectus ac vitia posuerunt, quae erant complectenda, didicerunt, sed

1 disserant *sed* n *exp.* V desserant P | boni *sed* i *fort. a correctore* P ‖ 2 etiamsi b ‖ 3 disortum P ‖ 4 capis *Madvig. immo Graecum, puto, interpretatur illud τὴν ἀκρόασιν λεαίνειν. cf. etiam Mart. XI 7, 6 al.* ‖ 5 agitur b igitur VP *a supra* i *priorem* V *m. recentiore* | secundus V *pr.*, secandus Pb *sed* c *alteram supra* c *add.* P¹ *fort.* ‖ 6 es *in ras.* P ‖ 7 negoti^{i} abes V ‖ 8 quantum *bis* P ‖ 9 quando quae VP *sed* quae *in* q; *corr. m. sec.* V quandoque b. quando quam multa disces? *ci. Rossbach. fort.* quando quae ⟨utilia sunt, non quae⟩ multa disces? *cf. ep. 38, 1. 82, 24 extr. 88, 37* ‖ 10 quando quae Vb *sed* q; *ex* quae *corr.* V quandoque P | dideceris adfiges tibi ita ut *bis scripta* VPb | 13 tentanda b ‖ 14 qui facit ς facit VPb *hoc probat Baehrens. cf. ep. 87, 13. 39 al.* ‖ 15 non — (16) stultorum est *om.* b ‖ 16 nam *sed* m *in ras.* V ‖ 17 deducitur b ‖ 18 quosque b ‖ 21 extra est ς ex ora (hora Pb) est VPb ‖ 22 hi quaeris] inquiris b | qu^{i} omnes V | adfectis P ‖ 23 erant b erunt VP *in* erant *corr.* V

illis adhuc inexperta fiducia est. bonum suum nondum in usu habent, iam tamen in illa, quae fugerunt, decidere non possunt. iam ibi sunt, unde non est retro lapsus, sed hoc illis de se nondum liquet: quod in quadam epistula scripsisse me memini, 'scire se nesciunt'. iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos animi, adfectus nondum, et adhuc in lubrico stare, quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit: nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam adsumpsit. quid inter morbos animi intersit et adfectus, saepe iam dixi. nunc quoque te admonebo: morbi sunt inveterata vitia et dura, ut avaritia, ut ambitio: nimio artius haec animum inplicuerunt et perpetua eius mala esse coeperunt. ut breviter finiam, morbus est iudicium in pravo pertinax, tamquam valde expetenda sint, quae leviter expetenda sunt. vel si mavis, ita finiamus: nimis inminere leviter petendis vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda vel in nullo. adfectus sunt motus animi inprobabiles, subiti et concitati, qui frequentes neglectique fecere morbum, sicut destillatio una nec adhuc in morem adducta tussim facit, adsidua et vetus phthisin. itaque qui plurimum profecere,

4 in quadam ep.] *71, 4* ‖ 13 saepe] *ubi? cf. ep. 85, 10 ss*

2 recidere *Muretus* ‖ 5 epistola (aep- **V**)**V P O** ‖ 6 ian **P** | sui **P** 8 dicant **V** dicam **P b** ‖ 9 aff- **P** | in *om.* **V** ‖ 11 nisi qui pro illa—(12) intersit *om.* **b** ‖ 13 affectus **P** | *post* adfectus *est* animi *iteratum dein expunctum in* **V** ‖ 14 et (*ante* dura) *ex* ut **V** ‖ 15 nimia **V P** ninia **b**: *corr. Rossbach* | artius ς actus **V P b** | implic- **V** ‖ 17 in **V P** ut **b** ‖ 18 ^{le}uiter **V** | expectanda sunt (*bis*) **b** ‖ 19 imminere **P** ‖ 21 aliqua **V P b** *sed* a *fin. exp. et* o *super add.* **V** | aff- **P** | adfectus—(22) concitati *om.* **b** ‖ 22 improbabiles **P** inprobabile **V** ‖ 23 neclecti **V P** *sed* c *prius in* g *corr.* **V** neglegti **b** | dist- **P** ‖ 24 morem **P** ^{hu}morem **V** more **b** | adsidua **V** assidua **P** assiduam **b** ‖ 25 pthisin **V** phisin **P** | profecere *ex* profic- *corr.* **V** proficere **P**

extra morbos sunt, adfectus adhuc sentiunt perfecto
13 proximi. secundum genus est eorum, qui et maxima
animi mala et adfectus deposuerunt, sed ita, ut non
sit illis securitatis suae certa possessio. possunt enim
14 in eadem relabi. tertium illud genus extra multa et
magna vitia est, sed non extra omnia. effugit avari-
tiam, sed iram adhuc sentit. iam non sollicitatur li-
bidine, etiamnunc ambitione. iam non concupiscit, sed
adhuc timet. et in ipso metu ad quaedam satis firmus
est, quibusdam cedit. mortem contemnit, dolorem re-
15 formidat. de hoc loco aliquid cogitemus: bene nobis-
cum agetur, si in hunc admittimur numerum. magna
felicitate naturae magnaque et adsidua intentione stu-
dii secundus occupatur gradus: sed ne hic quidem con-
temnendus est color tertius. cogita, quantum circa te
videas malorum, aspice, quam nullum sit nefas sine
exemplo, quantum cotidie nequitia proficiat, quantum
publice privatimque peccetur: intelleges satis nos con-
16 sequi, si inter pessimos non sumus. 'ego vero' inquis
'spero me posse et amplioris ordinis fieri.' optaverim
hoc nobis magis quam promiserim: praeoccupati sumus.
ad virtutem contendimus inter vitia districti. pudet
dicere: honesta colimus, quantum vacat. at quam
grande praemium expectat, si occupationes nostras et
mala tenacissima abrumpimus. non cupiditas nos, non
17 timor pellet. inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus nec mortem horrebimus nec deos: sciemus mor-

1 morb; (*i.* morbus) **P** | sentiunt. Profecto **b** | 2 proximis **VPb** *sed* s *exp.* **V**. sentiunt. perfecto proximis secundum *ci. Radermacher* || 3 et *post insertum* **V** | deposuerunt **V** || 5 extra multa et magna uitia **b** extrema *(sed* em *exp.)* multa et magna uitia **V** extra et (et *compend.*) ma multa et magna (*om.* uitia) **P** extra mala multa et magna *non recte Haase* || 8 etiamnunc **P** et etiamnunc **V** et etiamnunc **b** sentit **O** | ambitionem **VOP** *sed* m *fin. exp.* **V** *cf. proecd. praef. p. XXVIII* || 11 loquo **P** || 13 studet **b** || 16 nephas **P** || 18 peccatur **Pb** || 23 quantam uacat (*corr. ex* uacet) **P** | at *sed* t *ex* d **VP** || 25 tecissima **VPb** *sed* na *super scr.* **V** || 26 inagitati terroribus **b** inagitat interroribus **P** inagitati in terroribus **V** || 27 sciebimus **b**

tem malum non esse, deos malo non esse: tam inbecillum est, quod nocet quam cui nocetur: optima vi noxia carent. expectant nos, ⟨si⟩ ex hac aliquando faece 18
in illud evadimus sublime et excelsum, tranquillitas animi et expulsis erroribus absoluta libertas. quaeris quae sit ista? non homines timere, non deos; nec turpia velle nec nimia; in se ipsum habere maximam potestatem: inaestimabile bonum est suum fieri. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Inimicitias mihi denuntias, si quicquam ex iis, 1 LXXVI
quae cotidie facio, ignoraveris. vide, quam simpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. philosophum audio et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo et ab octava disputantem audio. 'bona' inquis 'aetate.' quidni bona? quid autem stultius est quam, quia diu non didiceris, non discere? 'quid ergo? 2
idem faciam, quod trossuli et iuvenes?' bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam *de*decet. omnis aetatis homines haec schola admittit. 'in hoc senescamus, ut iuvenes sequamur?' in theatrum senex ibo et in circum deferar et nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? tamdiu discendum est, 3
quamdiu nescias: si proverbio credimus, quamdiu vivas.

1 *cf. de ira II 27, 1* ‖ 3 ex hac—faece] *cf. ad Marc. de consol. 23, 1, de benef. VII 9, 1*

1 malo *scripsi:* maio **P M**[1] maior[es] *sed* r *ex corr.* **V** malos **b** *perperam* ‖ 2 est **V O** *om.* **P b** | optimaue noxia **P** | 3 exspectant **P.** expectat *Pincianus* | si *add. Pincianus* '*ex collatione veterum codicum*', *etiam cod. Vrbin. 219 m. sec.* | faete *sed* et *ex corr. ut videtur* **P** ‖ 8 inaest- *sed* s *ex* x *corr.* **P** 11 ignoueris[ra] **V** | uide **P** uideo **V b** ‖ 12 uia[u]m **V** ‖ 13 habe[o] **V** ‖ 14 schola **P** | eo **b** ea *sed* a *ex* o *ut videtur corr.* **V** meo **P** | octaua **b** octaba **P** octabā *sed* ua *super add. m. recentior* **V** ‖ 16 *v.* quid — iuvenes? *et* 19 in hoc — sequamur? *Seneca quasi obicientem sibi Lucilium facit: perspexit Fickert* ‖ 17 trossoli **P** ‖ 18 decet **V P b**: *corr. Pincianus* ‖ 19 aetatis *sed* tis *ex* tes **P** | scola **V P** ‖ 23 quamdiu nescias si prouerbio *haec in ras. praeter* io **P** | uiuas **V P b** uiuis ς

nec ulli hoc rei magis convenit quam huic: tamdiu discendum est, quemadmodum vivas, quamdiu vivas. ego tamen illic aliquid et doceo. quaeris, quid doceam? etiam seni esse discendum. pudet autem me generis humani, quotiens scholam intravi. praeter ipsum theatrum Neapolitanorum, ut scis, transeundum est Metronactis petenti domum. illud quidem fartum est et ingenti studio, quis sit pythaules bonus, iudicatur; habet tubicen quoque Graecus et praeco concursum: at in illo loco, in quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent, et hi plerisque videntur nihil boni negotii habere, quod agant: inepti et inertes vocantur. mihi contingat iste derisus: aequo animo audienda sunt inperitorum convicia et ad honesta vadenti contemnendus est ipse contemptus. perge, Lucili, et propera, tibi ne et ipsi accidat, quod mihi, ut senex discas: immo ideo magis propera, quoniam diu non adgressus es, quod perdiscere vix senex possis. 'quantum' inquis 'proficiam?' quantum temptaveris. quid expectas? nulli sapere casu obtigit. pecunia veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet. ne levi quidem opera aut parvo labore cognoscitur: sed est tanti laborare omnia bona semel occupaturo. unum est enim bonum, quod honestum: in illis nihil invenies veri,

2 uiuas **V P b** uiuis ς ‖ 3 illic **V P** hic **b** ‖ 5 scolam **P** ‖ 7 petenti *Erasm.*[1] petentes **V P b** *sed* es *ex* is **V** petentibus ς | fartum **V** factum **P** | fartum est *om.* **b** ‖ 8 pythalaus **b** ‖ 9 preco$^{n\ u}$cocorsum **V** | ad in **P** ‖ 11 hi **P b** hii **V** ‖ 12 et inertes **V b** *sed* tes *ex* ces **V** etertes **P** ‖ 14 imp- **V** ‖ 15 uadenti **V P b** *sed ut* ti *ex nescio quo correctum sit, praeterea* a *erasa post* ti *et supra* i *aliquid* i *litterae simile add.* **V** ‖ 16 tibi ne et ipsi *scripsi:* tibi nec (ne **V b**) tibi **V P b** ne tibi ς. *cf. ep. 108, 35* ‖ 18 diu *Buecheler:* id **V P b**. quoniam olim id *Rossbach. fort.* quoniam id non adgressus es adulescens, quod | non **V P b** nunc ς ‖ 20 qui **b** | spectas **P** | obtigit *sed* ob *ex* con *corr.* **V** ‖ 21 ultra **P** | offeretur *ed. Ven. a. 1492 f. XXVIII^{r}:* effertur **V P** affertur **b** ‖ 23 opere **P**

nihil certi, quaecumque famae placent. quare autem 7
unum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam
parum me exsecutum priore epistula iudicas magisque
hanc rem tibi laudatam quam probatam putas, et in
artum, quae dicta sunt, contraham.

Omnia suo bono constant. vitem fertilitas com- 8
mendat et sapor vini, velocitas cervum. quam fortia
dorso iumenta sint quaeris, quorum hic unus est usus,
sarcinam ferre. in cane sagacitas prima est, si investi-
gare debet feras, cursus, si consequi, audacia, si mor-
dere et invadere: id in quoque optimum esse debet,
cui nascitur, quo censetur. in homine optimum quid 9
est? ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. ratio
ergo perfecta proprium bonum est, cetera illi cum
animalibus satisque communia sunt. valet: et leones.
formonsus est: et pavones. velox est: et equi. non
dico, in his omnibus vincitur. non quaero, quid in
se maximum habeat, sed quid suum. corpus habet:
et arbores. habet impetum ac motum voluntarium:
et bestiae et vermes. habet vocem: sed quanto cla-
riorem canes, acutiorem aquilae, graviorem tauri, dul-
ciorem mobilioremque luscinii? quid in homine pro- 10
prium? ratio. haec recta et consummata felicitatem
hominis implevit. ergo si omnis res, cum bonum suum
perfecit, laudabilis est et ad finem naturae suae per-
venit, homini autem suum bonum ratio est: si hanc
perfecit, laudabilis est et finem naturae suae tetigit.

6 *cf. ep. 41, 7*

1 autem *compend.* **V** in **b** *om.* **P** ‖ 3 exequtum **P** | priori **P** | aepistola **V** ‖ 6 constant *sed* ant *ex* ont *corr.* **V** ‖ 7 uini **VP** *post* uini *una litt. erasa et spatium solito maius* **P** uinum **b**, cerbum *pr.* **P** 9 sarcinas *corr. ex* -nai **b** ‖ 11 id in **V** id (*om.* in) **P** ad id **b** | opt- *ex* obt- *corr.* **P** ‖ 12 quid est optimum **V** ‖ 16 formonsus *sed* n *expuncta* **V** formosus **Pb** | paones **V** paones **P** ‖ 20 ver'mes *virgula a corr. addita* **P** | quanto *sed* t *ex* d **V** ‖ 22 *v.* quid in homine — 24 impleuit *Hilgenfeldo sunt suspecta. cf. 12* quo censetur *et p. 279, 9 s. ep. 41, 8* ‖ 24 implebit *Buecheler, sed recte interpretatur G. Hess*

haec ratio perfecta virtus vocatur eademque honestum
11 est. id itaque unum bonum est in homine, quod unum hominis est. nunc enim non quaerimus, quid sit bonum, sed quid sit hominis bonum. si nullum aliud est hominis quam ratio, haec erit unum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. si sit aliquis malus, puto improbabitur; si bonus, puto probabitur. id ergo in homine primum solumque est, quo et probatur et
12 inprobatur. non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas an solum bonum sit. si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit, inprobabis illum. item si quis nihil quidem eorum, quae rettuli, habeat, deficiatur pecunia, clientium turba, nobilitate et avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit, probabis illum. ergo hoc unum est bonum hominis, quod qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est, quod qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reici-
13 tur. quae condicio rerum, eadem hominum est: navis bona dicitur non quae pretiosis coloribus picta est nec cui argenteum aut aureum rostrum est nec cuius tutela ebore caelata est nec quae fiscis atque opibus regiis pressa est, sed stabilis et firma et iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox et non sentiens ven-
14 tum. gladium bonum dices non cui auratus est balteus nec cuius vagina gemmis distinguitur, sed cui et ad secandum subtilis acies est et mucro munimentum omne rupturus. regula non quam formosa, sed quam recta

2 in *om.* **P** ‖ 3 quid sit bonum non quærimus *sed ordine altero per transpositionis signa revocato* **V** ‖ 4 hominis **b** homini **VP** ‖ 6 malas **P** ‖ 7 impr- *sic* **VP** ‖ 8 et probatur et inprobatur **Vb** et probabitur et inprobatur **P** ‖ 10 ualitudinem **Pb** ‖ 11 duitias **V** ‖ 12 impr- **V** ‖ 13 eorum **VP** illorum **b** ‖ 14 proaurorumque **VP** *sed* r *media expuncta* **V** ‖ 15 confessio *sed* i *exp.* **V** ‖ 22 ebora **P** | ne que **V** | regis **V** ‖ 27 seccandum **P** ‖ 28 acies *ex corr.* **V** | omne *sed* e *ex corr.* **P**

sit quaeritur: eo quidque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. ergo in homine quoque nihil 15
ad rem pertinet, quantum aret, quantum faeneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam perlucido poculo bibat, sed quam bonus sit. bonus autem est, si ratio eius explicita et recta est et ad naturae suae voluntatem accommodata. haec 16
vocatur virtus, hoc est honestum et unicum hominis bonum. nam cum sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit: hoc autem unum bonum est, quo uno beatus efficitur. dicimus et illa bona esse, quae a virtute profecta contractaque sunt, id est opera eius omnia. sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. si omne in animo bonum est, 17
quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem animum et excelsiorem et ampliorem facit virtus. nam cetera, quae cupiditates nostras inritant, deprimunt quoque animum et labefaciunt et, cum videntur adtollere, inflant ac multa vanitate deludunt. ergo unum id bonum est, quo melior animus efficietur. omnes actiones totius vitae honesti ac turpis 18
respectu temperantur: ad haec faciendi et non faciendi ratio derigitur. quid sit hoc, dicam: vir bonus quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiam [sine pecunia] si laboriosum erit, faciet, etiam si damnosum erit, faciet, etiam si periculosum erit; rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam adferet, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. ab honesto nulla re

1 quidque **V** *sed* o *supra* i **V** ‖ 3 a quam multis **V b** et quam multis **P**. quam multis *deleta* et *particula G. Gemoll* | 6 eius **V** *om.* **P b** | explicata **b** ‖ 7 acommodata **P** ‖ 8 uocata **P** ‖ 12 perfecta **b** | contactaque *Lipsius* ‖ 13 ipsa bonum **V** ipsum bona **P b** ‖ 14 quia **P** qua **V** qua **b** ‖ 16 excelsiorem *sed* c *in ras.* **V** ‖ 18 deprimũ *sed lineola erasa super add.* nt **V** ‖ 19 attollere **V** adtollere **P b** ‖ 22 ad] et **b** | non *sed* o *fort. ex* a *corr.* **V** ‖ 23 dirigitur **V P b** ‖ 24 facet **P** | etiam si laboriosum ς etiam sine pecunia si laboriosum **V P b** ‖ 26 faciet etiam si periculosum erit *om.* **P** | 28 nulla re *(post* re *una litt. rasa* **V**) deterrebitur

19 deterrebitur, ad turpia nulla invitabitur. ergo si honestum utique secuturus est, turpe utique vitaturus et in omni actu vitae spectaturus haec duo, *nec aliud bonum quam honestum* nec aliud malum quam turpe, si una indepravata virtus est et sola permanet tenoris sui: unum est bonum virtus, cui iam accidere, ne sit bonum, non potest. mutationis periculum effugit: stultitia ad sapientiam erepit, sapientia in stultitiam non
20 revolvitur. dixi, si forte meministi, concupita volgo et formidata inconsulto impetu plerosque calcasse: inventus est, qui flammis inponeret manum, cuius risum non interrumperet tortor, qui in funere liberorum lacrimam non mitteret, qui morti non trepidus occurreret. amor enim, ira, cupiditas pericula depoposcerunt: quod potest brevis obstinatio animi aliquo stimulo excitata, quanto magis virtus, quae non ex impetu nec subito,
21 sed aequaliter valet, cui perpetuum robur est. sequitur, ut quae ab inconsultis saepe contemnuntur, a sapientibus semper, ea nec bona sint nec mala. unum ergo bonum ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam et illam superba incedit cum magno utriusque con-
22 temptu. si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse praeter honestum, nulla non virtus laborabit. nulla enim optineri poterit, si quicquam extra se re-

9 dixi] *ep. 74, 21*

V b nullo re deterribitur **P** ‖ **2** utque **P** | securus (tu) **V** ‖ **3** nec aliud bonum nisi (*debuit* quam) honestum *supplet ed. Veneta a. 1492 f. XXVIII°: om.* **V P b** ‖ **6** ne (*pr.* nec) sit **M** nec sit **V P b** *sed* nec sit *exp. et* nescit *supra scr.* **V** ‖ **7** non (nec) **V** | effigit **V P²** *sed* i *prior expuncta et* u *super addita* **V** efigit *pr.* **P** ‖ **8** erepit **V P** *sed* e *prior expuncta* **V** eripit **b** | nonne reuoluitur **b** ‖ **9** concupita *sed* p *ex* b **V** | uulgo **V** uolgo **P b** ‖ **10** calesse (er) *in ras.* **b** ‖ **12** tortor qui **P b** torqui **V** ‖ **13** emitteret *idque mavult Chatelain* | non intrepidus **P** ‖ **14** amor enim, ira *Chatelain:* amor ē in ira **V** amore in ira **P b** ‖ **15** obtinatio **P** ‖ **16** quanto *bis exaratum sed prius lineola notatum* **V** ‖ **17** aqualiter **P** ‖ **21** et illa **P** | superba *sed* perb *in ras.* **V**

spexerit. quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt, et veritati, quae sine ratione non est. quaecumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. virum 23
bonum concedas necesse est summae pietatis erga deos esse. itaque quicquid illi accidit, aequo animo sustinebit. sciet enim id accidisse lege divina, qua universa procedunt. quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum. in hoc enim positum est et parere dis nec excandescere ad subita nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum et facere imperata. si ullum 24
aliud est bonum quam honestum, sequetur nos aviditas vitae, aviditas rerum vitam instruentium, quod est intolerabile, infinitum, vagum. solum ergo bonum est honestum, cui modus est. diximus futuram hominum 25
feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus dis usus est, tamquam pecunia, honores. adice nunc, quod si modo solutae corporibus animae manent, felicior illis status restat quam est, dum versantur in corpore. atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit peius, quod contra fidem est, feliciores esse liberis et in universum datis clausas et obsessas. illud quoque dixeram, si bona sunt ea, 26
quae tam homini contingunt quam mutis animalibus, et muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum quam

14 diximus] *ep. 74, 14. 16*

3 opinio *sed* o *prior ex corr.*, p̄ *significare solet* prae **P** || 4 ergo **P** || 6 sciat **b** | quae uniuersa procedit **P** *sed* cedit *in ras.* **P**. *rasura autem ex transverso ad sex versus pertinet emaculandos membranae causa facta, testatur Kalbfleisch* | 8 positum est **b** positum **V P** | dis (diis **P**) nec **V P** di sunt **b** || 11 quam **V b** quod **P** || 12 struentium **P** || 14 futurum **P** || 15 bon^{a} **V** || 16 nullus ꝯ nullum **P V b** | diis **P** | dis usus *om. spatio 8 litt. vacuo relicto* **b** || 18 uersantur **b**: mersantur **V P** || 19 atque **P** || 20 emissis *sed* s *fin. in ras.* **V** || 21 elatis *Aem. Hermes* || 22 opsessas **V** | illic **P** || 23 tam *sed* t *ex* i **V** iam **P b** | continuunt **P** | multis **V P b** *sed* l *exp.* **V** || 24 multa **b** | quod **P b** quid *sed* o *supra* i *puncto notatam* **V** || 26 esset *sed* ss *in ras.* **V**

honestum. haec quamvis latius exsecutus essem priore
27 epistula, constrinxi et breviter percucurri. numquam
autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum
adleves et te ipse interroges, si res exegerit, ut pro
patria moriaris et salutem omnium civium tua redi-
mas, an porrecturus sis cervicem non tantum patienter,
sed etiam libenter: si hoc facturus es, nullum aliud
bonum est. omnia enim relinquis, ut hoc habeas. vide
quanta vis honesti sit: pro re publica morieris, etiam si
statim facturus hoc eris, cum scieris tibi esse faciendum.
28 interdum ex re pulcherrima magnum gaudium etiam
exiguo tempore ac brevi capitur, et quamvis fructus
operis peracti nullus ad defunctum exemptumque rebus
humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri ope-
ris iuvat, et vir fortis ac iustus, cum mortis suae pretia
ante se posuit, libertatem patriae, salutem omnium,
pro quibus dependit animam, in summa voluptate est
29 et periculo suo fruitur. sed ille quoque, cui hoc gau-
dium eripitur, quod tractatio operis maximi et ultimi
praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere recte
pieque contentus. oppone etiamnunc illi multa quae
dehortentur, dic: 'factum tuum matura sequetur obli-
vio et parum grata existimatio civium': respondebit
tibi: 'ista omnia extra opus meum sunt. ego ipsum
contemplor. hoc esse honestum scio. itaque quocum-
30 que ducit ac vocat, venio.' hoc ergo unum bonum

1 executus **P** | priori **P** ‖ 2 epistola (ep- **P**) **VP** ‖ 4 adleuas **Vb** | interrogas **b** ‖ 9 honesti *sed post* i *una litt. rasa* **V** honestis **b** honestas **P** ‖ 10 facturus *sed* c *super add.* **P** | eris **b** erit **VP** ‖ 12 exiguo hac breui tempore **b** ‖ 13 exemplumque **b** 18 sui **P** | cui hoc **P** cui etiam hoc **Vb** ‖ 19 quod *Arg.* **b** quam **VPb** | tractati^{o} *sed* o *add. m. recentior* **V** tractati **Pb** | maxime et ultime **Pb** maximae et ultimae **V**: *corr. Sanctolonius et Madvig* ‖ 20 nil **P** | 21 etiamnunc **Vb** eti///ã **P** 22 fatum **b** ‖ 23 grata **b** gratia **VP** | respondebit *vel* respondet ς respondit **VPb** | 24 sunt meum *pr.* **V** | ego **b** ergo **VP** ‖ 25 contempror **V** | quocumque *sed* q. *post add. m. recentior* **V** ‖ 26 ac uocat **V** aduocat **Pb**

est, quod non tantum perfectus animus, sed generosus quoque et indolis bonae sentit: cetera levia sunt, mutabilia. itaque sollicite possidentur. etiam si favente fortuna in unum congesta sunt, dominis suis incubant gravia et illos semper premunt, aliquando et inludunt. nemo ex istis, quos purpuratos vides, felix est, non 31 magis quam ex illis, quibus sceptrum et chlamydem in scaena fabulae adsignant: cum praesente populo lati incesserunt et coturnati, simul exierunt, excalceantur et ad staturam suam redeunt. nemo istorum, quos divitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. quare ergo magnus videtur? cum basi illum sua metiris. non est magnus pumilio, licet in monte constiterit; colossus magnitudinem suam servabit, etiam si steterit in puteo. hoc laboramus errore, sic nobis 32 imponitur, quod neminem aestimamus eo, quod est, sed adicimus illi et ea, quibus adornatus est. atqui cum voles veram hominis aestimationem inire et scire, qualis sit, nudum inspice: ponat patrimonium, ponat honores et alia fortunae mendacia, corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. si rectis oculis gladios micantes videt et si 33 scit sua nihil interesse, utrum anima per os an per iugulum exeat, beatum voca: si cum illi denuntiata sunt corporis tormenta et quae casu veniunt et quae

4 incumbant **b** *cf. ep. 94, 74* ‖ 5 inludunt *recte tuetur Radermacher. cf. p. 279, 19* ‖ 6 *sub* nemo *lineola pallido atramento ducta et in marg. eodem atramento* hō **P** | purpuratos **V**^{u} ‖ 7 chlamydem **b** clamydem **V** clamidem **P** ‖ 9 coturnati **VP** coth- **b** *cf. ep. 8, 8. recte igitur* coturno *codex Ambr. dial. IX 11, 8, et* cot- *dial. II 18, 4 non* coth-, *nam in codice* c̃turbatus | excalcantur **b** ‖ 13 non est magnus spamilio *(sed* s *exp. et* a, *nisi* o *est, ex* u *corr.)* **V** magnus (*om.* non est) pumilio (pom- **b**) **Pb**. *ex hoc* n̄anus pumilio *Gruterus,* manet pumilio *Haase,* manebit nanus p. *Chatelain, sed necessarium tam* magnus *quam* magnitudinem ‖ 14 colo^{s}sus **V** conlisus **P** ‖ 16 eo quo^{d} **V** aequo **P** eo quo **b** ‖ 17 atqui **b** aq^{t}ui **V** aqui **P** ‖ 22 rectis **P** erectis **Vb** sic (*vel potius* scc) scit **P** ‖ 23 an *om.* **P** ‖ 24 illis **P**

potentioris iniuria, si vincula et exilia et vanas humanarum formidines mentium securus audit et dicit: ',non ulla laborum, o virgo, nova mi facies inopinave surgit: omnia praecepi atque animo mecum ipse peregi.' tu hodie ista denuntias: ego semper denuntiavi mihi
34 et hominem paravi ad humana.' praecogitati mali mollis ictus venit. at stultis et fortunae credentibus omnis videtur nova rerum et inopinata facies. magna autem pars est apud imperitos mali novitas: hoc ut scias, ea quae putaverant aspera, fortius, cum adsue-
35 vere, patiuntur. ideo sapiens adsuescit futuris malis et quae alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. audimus aliquando voces imperitorum dicentium: 'sciebam hoc mihi restare': sapiens scit sibi omnia restare. quicquid factum est, dicit: 'sciebam'. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

LXXVII 1 Subito nobis hodie Alexandrinae naves apparuerunt, quae praemitti solent et nuntiare secuturae classis adventum: tabellarias vocant. gratus illarum Campaniae aspectus est: omnis in pilis Puteolorum turba consistit et ex ipso genere velorum Alexandrinas quamvis in magna turba navium intellegit. solis enim licet siparum intendere, quod in alto omnes habent

3 *Verg. Aen. VI 103 ss.* ‖ 21 *cf. Wiegand, Die puteol. bauinschr. Jahrb. für Philol. Suppl. XX p. 701*

2 formidines **V** fortitudines **P b** | et *supra vers.* **V** ‖ 3 non nulla **P** noua *supra vers.* **V** ‖ 4 praecepi (-cipi *pr.*) atque **V** praecipitantque **P** praecipit atque **b** | animum **P** ‖ 5 hodie *sed* h *ex corr.* **V** ‖ 6 ad **V b** et ad **P** ‖ 7 ueni^{t} **V** | credentibus *sed* re *in ras.* **V** ‖ 8 ^{in}opinata *sed post* -ta *una litt. rasa* **V** ‖ 9 nouitas mali **b** ‖ 10. 11 assue- **P** ‖ 13 audiuimus **b** ‖ 15 quicqd̄ **P** ‖ 17 *inscriptioni epistulae omissae solitum spatium reservatum esse in* **V** *hic non adnotat Kroll* ‖ 18 alexandirinae **P** ‖ 23 intelligit **P** ‖ 24 siparum **V P b** *sed* up *supra* i **V**. sipara *in tragoediis (Med. 328 Herc. Oet. 699) ex Etrusco Leo,* suppara *in Lucano V 429 Hosius, cf. ib. II 364*

naves. nulla enim res aeque adiuvat cursum quam 2
summa pars veli: illinc maxime navis urgetur. itaque
quotiens ventus increbruit maiorque est quam expedit,
antemna summittitur: minus habet virium flatus ex
humili. cum intravere Capreas et promunturium, ex
quo 'alta procelloso speculatur vertice Pallas', ceterae
velo iubentur esse contentae: siparum Alexandrinarum
insigne [indicium] est. in hoc omnium discursu pro- 3
perantium ad litus magnam ex pigritia mea sensi vo-
luptatem, quod epistulas meorum accepturus non pro-
peravi scire, quis illic esset rerum mearum status,
quid adferrent: olim iam nec perit quicquam mihi
nec adquiritur. hoc, etiam si senex non essem, fue-
rat sentiendum: nunc vero multo magis: quantulum-
cumque haberem, tamen plus iam mihi superesset
viatici quam viae, praesertim cum eam viam simus
ingressi, quam peragere non est necesse. iter inper- 4
fectum erit, si in media parte aut citra petitum locum
steteris: vita non est inperfecta, si honesta est. ubi-
cumque desines, si bene desines, tota est. saepe autem
et fortiter desinendum est et non ex maximis causis.
nam nec eae maximae sunt, quae nos tenent. Tullius 5
Marcellinus, quem optime noveras, adulescens quietus
et cito senex, morbo et non insanabili correptus sed
longo et molesto et multa imperante, coepit deliberare

1 aeque adiuuat **V P** aeque quociens **b** ‖ 3 increbuit **P** ‖ 4 antemna *sic* **V P** antenna *ut videtur* **b** | flatus et ex **b** ‖ 5 promuntorium *sed* o *altera ex* u *corr.* **V** promunctorium **P** promontorium **b** ‖ 7 uelo **V P** *ex* uolo *fort.* **V** uolo **b** | contentae **b** contenta° **V** contempte **P** | siparum **V P b** *sed* i *expuncta est et* up *super addita, praeterea aliquid rasi ante* s *in* **V** ‖ 8 indicium *secl. Muretus* ‖ 9 pigratia meam **P** ‖ 10 aepistolas (ep- **P**) **V P O** ‖ 11 illis **P** ‖ 15 *post* superesset *erasum* et **V** ‖ 16 simus ς sumus **V P b** ‖ 17 ingresisi *sed* si *alt. eras. et* s *super add. m. recentiore* **V** | imper- **P** ‖ 18 petitum **V P** per totum **b** ‖ 20 saepe *sed* ae *in ras. trium litt.* **V** ‖ 21 ex *supra vers.* **V** ‖ 22 nec eae *O. Rossbach:* nec et **V P b** ‖ 24 et non insanabili corr. et longo *ci. Gertz.*

de morte. convocavit complures amicos. unusquisque aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset, aut quia adulator et blandus, id consilium
6 dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur: amicus noster Stoicus, homo egregius et, ut verbis illum, quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. sic enim coepit: 'noli, mi Marcelline, torqueri, tamquam de re magna deliberes. non est res magna vivere: omnes servi tui vivunt, omnia animalia: magnum est honeste mori, prudenter, fortiter. cogita, quamdiu iam idem facias: cibus, somnus, libido, per hunc circulum curritur. mori velle non tantum prudens aut fortis aut miser,
7 etiam fastidiosus potest.' non opus erat suasore illi, sed adiutore: servi parere nolebant. primum detraxit illis metum et indicavit tunc familiam periculum adire, cum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioqui tam mali exempli esse occidere dominum
8 quam prohibere. deinde ipsum Marcellinum admonuit non esse inhumanum, quemadmodum cena peracta reliquiae circumstantibus dividantur, sic peracta vita aliquid porrigi iis, qui totius vitae ministri fuissent. erat Marcellinus facilis animi et liberalis, etiam cum de suo fieret. minutas itaque summulas distribuit
9 flentibus servis et illos ultro consolatus est. non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit et in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. solium deinde

1 quam plures **P** ‖ 2 timidus *sed post* i *alteram una litt. erasa et* d *ex corr.* **V** ‖ 3 adōlator **V** adol- **P** ‖ 4 fore *sed post* o *una litt.* (*fort.* r) *rasa* **V** | Attalus *pro* amicus *coni. Schweighaeuser, proprium nomen potius in v.* Stoicus *latere putat Madvig, frustra uterque, cf. ep. 58, 8 al.* ‖ 13 *post* miser *add.* sed *manu non prima* **V** ‖ 18 alioqui **P** alioquiⁿ **V** alioquin **b** | esset **V P b** *in* esse *(ut scripsit Lipsius) mutatum m. recentiore* **V** occidere dominum quam prohibere **V P b** *signis super positis mutatur in* proh. dom. quam occ. *in* **V** ‖ 20 inˢumanum **V** ‖ 21 diuiduntur **V b** ‖ 22 iis **V** his **P b**. *fort.* is ‖ 27 ponit *sed* t *exp.* **P**

inlatum est, in quo diu iacuit et calda subinde suffusa paulatim defecit, ut aiebat, non sine quadam voluptate, quam adferre solet lenis dissolutio non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. in fabel- 10
lam excessi non ingratam tibi. exitum enim amici tui cognosces non difficilem nec miserum. quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit et vita elapsus est. sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit. saepe enim talia exempla necessitas exigit.
saepe debemus mori nec volumus, morimur nec volumus. nemo tam imperitus est, ut nesciat quandoque 11
moriendum: tamen cum prope accessit, tergiversatur, tremit, plorat. nonne tibi videbitur stultissimus omnium, qui flevit, quod ante annos mille non vixerat?
aeque stultus est, qui flet, quod post annos mille non vivet. haec paria sunt: non eris nec fuisti. utrumque tempus alienum est. in hoc punctum coniectus es, 12
quod ut extendas, quo usque extendes? quid fles? quid optas? perdis operam. 'desine fata deum flecti sperare precando.' rata et fixa sunt et magna atque aeterna necessitate ducuntur. eo ibis, quo omnia eunt. quid tibi novi est? ad hanc legem natus es. hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. series invicta et nulla mutabilis ope inligavit ac trahit cuncta. quantus te po- 13

17 in hoc punctum] *cf. ep. 49, 3* ‖ 19 *Verg. Aen. VI 376*

1 diu *ex* dum *radendo corr.* **P** | calda **V P b** i *super add. et in marg.* aqua *m. recentiore* **V** ‖ 2 agebat **P** ‖ 3 non experta **b** ‖ 4 liquit **V** aliquid **P b** ‖ 5 excidi *ex* excessi *ut videtur corr. manu recentiore* **V** ‖ 6 dific- **V** ‖ 7 mollissime *sed* l *prius postmodo insertum* **V** ‖ 8 uita elapsus **V** uitae lapsus **P** uitae elapsus **b** ‖ 11 ut *sed* t *ex corr.* **P** ‖ 12 *post* moriendū *una litt. rasa* **P** ‖ 13 uidetur tibi **P** ‖ 14 flebit *Madvig* | uixerit *cum cod. Rhedigerano Madvig* ‖ 17 hoc (o *exp. et super scr.* un *m. recentior* **V**) punctum **V b** hoc puncto **P** | coniectus **V b** coniunctus **P**[1] *fide Chatelainii sed idem ut videtur* coniunctus *corr. in* coniectus *teste Kalbfleischio* ‖ 19 fati *sed* i *in ras.* **P** ‖ 24 pos te **P** | nullam *sed* m *erasum* **V** ‖ 25 ope *ex* opere *radendo factum* **V** | illig- **P**

pulus morituroruṁ sequetur? quantus comitabitur? fortior, ut opinor, esses, si multa milia tibi commorerentur: atqui multa milia et hominum et animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. tu autem non putabas te aliquando ad id perventurum, ad quod semper ibas? 14 nullum sine exitu iter est. exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriae traditur inpubis adhuc, qui captus clamabat 'non serviam' sua illa Dorica lingua, et verbis fidem inposuit: ut primum iussus est servili fungi et contumelioso ministerio, adferre enim vas obscenum 15 iubebatur, inlisum parieti caput rupit. tam prope libertas est: et servit aliquis? ita non sic perire filium tuum malles quam per inertiam senem fieri? quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? puta nolle te sequi: duceris. fac tui iuris, quod alieni est. non sumes pueri spiritum, ut dicas 'non servio'? infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitae. nam vita, si moriendi virtus abest, ser- 16 vitus est. ecquid habes, propter quod expectes? voluptates ipsas, quae te morantur ac retinent, consumpsisti. nulla tibi nova est, nulla non iam odiosa ipsa satietate: quis sit vini, quis mulsi sapor, scis. nihil interest, centum per vesicam tuam an mille amphorae

9 *ss. cf. quae scripsi mus. Rhen. XLVII p. 220 ss.*

1 moriturorum **V P** *sed* ur *post insertum* **V** moritur horum **b** ‖ 3 atque **P** ‖ 5 pa////tabas **P** ‖ 6 id **V b** co *sic* **P** *fuitne olim* ad eo id *?* | quod *sed* d *ex* r *correctum?* **V** ‖ 8 *post* referam *signum pallidissimo atramento et in marg.* Nō **P** ‖ 9 Lacon *om. spatio 12 litterarum vacuo relicto* **b** | imp- **P** ‖ 11 imp- **P** | seruili fungi et **V** fungi seruili et (et *post insertum* **V**) **V b** ‖ 12 obscaenum **V** ‖ 13 illisum **P** | capud **P** ‖ 14 tu *pro* ita *coni. H. Mueck. cf. ep. 87, 10* ‖ 15 senem *bis* **b** ‖ 16 etiam fortiter **b** ‖ 18 summes **P** | inspiritum **b** ‖ 19 seruis uitae seruis rebus **P** ‖ 21 et quid **P** ‖ 22 ipsoos *sic* **P** | consumsisti **V P** *sed* p *super add.* **V** | 23 tibi ∴ noua *sic* **V** ‖ 24 quis mulsi **P b** quis sit mulsi **V** ‖ 25 uesicam **b** uessicam **V** uersicam **P**. *an* vensicam *?* | anph- **V P**

transeant: saccus es) quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti: nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit: atqui haec sunt, a quibus invitus divelleris. quid est aliud, quod tibi eripi do- 17
leas? *amicos? quis enim tibi potest* amicus esse? patriam? tanti enim illam putas, ut tardius cenes? solem? quem, si posses, extingueres. quid enim umquam fecisti luce dignum? confitere non curiae te, non fori, non ipsius rerum naturae desiderio tardiorem
ad moriendum fieri: invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. mortem times: at quomodo illam 18
media boletatione contemnis? vivere vis: scis enim? mori times: quid porro? ista vita non mors est? C. Caesar, cum illum transeuntem per Latinam viam unus
ex custodiarum agmine demissa usque in pectus vetere barba rogaret mortem: 'nunc enim' inquit 'vivis?' hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: mori times: nunc enim vivis? 'sed ego' inquit 19
'vivere volo, qui multa honeste facio. invitus relin-
quo officia vitae, quibus fideliter et industrie fungor.' quid? tu nescis unum esse ex vitae officiis et mori? nullum officium relinquis. non enim certus numerus, quem debeas explere, finitur. nulla vita est non 20
brevis. nam si ad naturam rerum respexeris, etiam

1 es ς est **V P b** ‖ 3 atqui **V** atque **P b** ‖ 4 alud **P** ‖ 5 amicos? quis enim tibi potest amicus esse? patriam? *Madvig:* amicus esse patriam **P b** amicus (*super scr.* amas) esse^{in}patriam *(sed* m *expuncta)* **V** ‖ 6 enim in illam **P** *unde* enim tu illam *H. Mueck* | caenes *in* cernas *corr.* **V** | solem quem **V P b**. *distinxit Wolters* ‖ 8 dignum *in ras.* **P** | conficere **P** | curiae **P** *erasa* e *in* curiæ *mutatum* **V** | curiae te *om. spatio 10 litt. vacuo relicto* **b** ‖ 9 fore **P** ‖ 10 inuctus **P** | marcellum **b** ‖ 11 ad **P** | illam *ex* illum **P** ‖ 12 boletatione **P b** dele^{c}tatione *sed* de *ex* be *corr.* **V** oblectatione ς. boletatione *non repudiarat Sanctolonius, commendavit Chatelain, etiam Buecheler qui comparat* visceratio *et ex titulis* die rosationis, die violationis. *addo* cothurnatio tubulatio | contemnes *sed* es *ex* is **V** ‖ 13 C. Caesar *Bentley et O. Rossbach* ·t· caesar **V O** caesar **P b** ‖ 15 dimissa **P** ‖ 16 nunc *exp. et* nū *super scr.* **V** ‖ 18 nunc *in* num *corr.* **V** ‖ 20 efficia **P** ‖ 21 tu *ex* te **P** ‖ 24 respexris **V**

Nestoris et Sattiae brevis est, quae inscribi monumento suo iussit annis se nonaginta novem vixisse. vides aliquem gloriari senectute longa. quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? quomodo fabula, sic vita non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. quocumque voles desine: tantum bonam clausulam inpone. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

LXXVIII 1 Vexari te destillationibus crebris ac febriculis, quae longas destillationes et in consuetudinem adductas secuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum hoc genus valetudinis, quod inter initia contempsi: poterat adhuc adulescentia iniurias ferre et se adversus morbos contumaciter gerere. deinde succubui et eo perductus sum, ut ipse destillarem ad summam
2 maciem deductus. saepe impetum cepi abrumpendae vitae: patris me indulgentissimi senectus retinuit. cogitavi enim non quam fortiter ego mori possem, sed quam ille fortiter desiderare non posset. itaque imperavi mihi, ut viverem. aliquando enim et vivere
3 fortiter facere est. quae mihi tunc fuerint solacio dicam, si prius hoc dixero, haec ipsa, quibus adquiescebam, medicinae vim habuisse. in remedium cedunt honesta solacia, et quicquid animum erexit, etiam cor-

1 *aptius Tithoni et Nestoris exempla iunguntur apocoloc. 4, sed conferatur ep. 47, 12*

1 sattiae **VP** saciae **b**. *apud Plinium n. h. VII 158 codices* sattilia. *'dubium igitur utrum* Sattia *an* Satilia *fuerit' Buecheler* ‖ 3 aniculam *pro* aliquem *ci. Muretus* | gloriare **Pb** ‖ 8 VALE *sed post* L *una litt. rasa* **V** 9 *inscriptio est in* **VP**. *cf. adn. in p. 253, 12* ‖ 10 *et* 11 distila- **P** ‖ 11 inconsuetudines **b** ‖ 12 sequuntur **P** ‖ 13 ualit- **P** ‖ 16 destilarem **V** | summā *(sed* ā *post inserta)* maciem *supra* **a** *vocis* maciem *lineola* (-) *erasa* **V** summam aciem **Pb** ‖ 20 non *sed lineola subducta m. sec.* **V** ‖ 23 dixero *vel* dixerim ς dixeris **VPb** | haec *sed pr.* hac **V**. *an* díxero, ista ipsa*?*

pori prodest: studia mihi nostra saluti fuerunt. philosophiae acceptum fero, quod surrexi, quod convalui. illi vitam debeo et nihil illi minus debeo. multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus adlevabar. nihil aeque, Lucili, virorum optime, aegrum reficit atque adiuvat quam amicorum adfectus; nihil aeque expectationem mortis ac metum subripit: non iudicabam me, cum illos superstites relinquerem, mori. putabam, inquam, me victurum non cum illis, sed per illos. non effundere mihi spiritum videbar, sed tradere. haec mihi dederunt voluntatem adiuvandi me et patiendi omne tormentum: alioqui miserrimum est, cum animum moriendi proieceris, non habere vivendi. ad haec ergo remedia te confer. medicus tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit; ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo; ut legas clarius et spiritum, cuius iter ac receptaculum laborat, exerceas; ut naviges et viscera molli iactatione concutias; quibus cibis utaris, vinum quando virium causa advoces, quando intermittas, ne inritet et exasperet tussim. ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est: contemne mortem. nihil triste est, cum huius metum effugimus. tria haec in omni morbo gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. de morte satis dictum est: hoc unum dicam, non morbi hunc esse sed naturae metum. multorum mortem distulit

3 nihil illi minus **b** nihil minus **P** nihil minus illi **V** | multum] *in marg.* Nō **P** *ut infra ad tmema 5 extr.* ‖ 4 ualit- **P** *ut* 17 ‖ 7 adque *pr.* **P** ‖ 9 me cum **b** metum **V P M**^{1} *sed post* me *una litt. rasa et* tum *post insertum* **V** | relinquerem ς relinquere **V P b** ‖ 11 trahere **V P b**: *corr. Muretus* ‖ 13 alioqui **V**^{1}**P**^{1} alioquin **b** | miserr- *sed* i *ex* o *et* se *in ras.* **V** ‖ 16 exerceris **P** | nec **b** ‖ 17 ocio. id **b** ‖ 20 iutaris **b** | uinum *sed* n *in ras.* **V** ‖ 21 irritet **b** | ex ea sperrectussim **P** exeasperet cursim **b** ‖ 23 contempni **b** ‖ 27 borbi *in* morbi *corr.* **V** | hunc **V** ‖ 28 sed *in ras.* **V** | moltorum *sed* v *supra* o *priorem* **P** | mortum **P**

morbus et saluti illis fuit videri perire. morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis. ista te res et sanatum manet: cum convalueris, non mortem, sed valetudinem
7 effugies. ad illud nunc proprium incommodum revertamur: magnos cruciatus habet morbus. sed hos tolerabiles intervalla faciunt. nam summi doloris intentio invenit finem. nemo potest valde dolere et diu: sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem
8 aut tolerabilem aut brevem faceret. maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi articulique et quicquid aliud exile est, acerrime saevit, cum in arto vitia concepit. sed cito hae partes obstupescunt et ipso dolore sensum doloris amittunt, sive quia spiritus naturali prohibitus cursu et mutatus in peius vim suam, qua viget admonetque nos, perdit, sive quia corruptus umor, cum desiit habere, quo confluat, ipse se elidit et iis, quae nimis implevit, excutit
9 sensum. sic podagra et cheragra et omnis vertebrarum dolor nervorumque interquiescit, cum illa, quae torquebat, hebetavit: omnium istorum prima vermination vexat, impetus mora extinguitur et finis dolendi est optorpuisse. dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur, non minus, mehercule, quam capitis ipsius:

5 *cf. Epicur. fr. 446 Vs.*

1 saluti *sed* i *post inserta* **V** ‖ 3 ualit- **P** ‖ 4 prorium **V** ‖ 5 cruciatos **VP** *sed supra* o *add.* u **V** | morbos **P** | 6 intentio cito invenit *ci. Stephanus* ‖ 7 dolere *ex* dolore *corr.* **V** | sit nos amicissima **Pb** | 8 nostri *ex* nostra **P** | ut **V** ui **P** in **b** ‖ 16 humor **Vb** *sed* h *in ras.* **V** | confluat *sed* a *ex corr.* **P** ‖ 18 cher- **P** *et* V^1 chir- **b** V^2 ‖ 19 neruorumque ς et neruorumq. **Pb** *et pr.* **V** et neruorum *ed. Mentel.* | interquiescit ς interciet (intersciet **b**) scit **Pb** in tertiae scitscit **V** *qui in marg.* int sciscit ‖ 20 torbonebat (turbabat *in marg.*) **V** | hebetauit ς hebetabit **VPb** | prima *sed* p *in ras.* **P** | uerminatio *sed* uer *exp. et super add.* inter **V** ‖ 24 mehercules ς mehercule **VPb**. *semel* at me hercule **BA** *ep. 117, 31. reliqua exempla a Friedlaendero in Petroni cen. Tr. p. 211 adlata aut correcta sunt ope codicis Nazariani aut sunt ad corri-*

sed si incitatior est, in alienationem soporemque convertitur. hoc itaque solacium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non adsueverunt animo esse contenti. multum illis cum corpore fuit. ideo vir magnus ac prudens animum diducit a corpore et multum cum meliore ac divina parte versatur, cum hac querula et fragili quantum necesse est. 'sed molestum est' inquit 'carere adsuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire.' haec prima abstinentia gravia sunt. deinde cupiditas relanguescit ipsis per [se] quae cupimus, fatigatis ac deficientibus: inde morosus est stomachus, inde cuius fuit aviditas cibi, odium est. desideria ipsa moriuntur. non est autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. adice, quod nullus non intermittitur dolor aut certe remittitur. adice, quod licet cavere venturum et obsistere inminenti remediis. nullus enim non signa praemittit, utique qui ex solito revertitur. tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur. noli mala tua facere tibi ipse graviora et te querellis onerare. levis est dolor, si nihil illi opinio adiecerit: contra, si exhortari te coeperis ac dicere: 'nihil est aut certe exiguum est. duremus: iam desinet': levem illum,

19 *cf. ep. 74, 33*

gendum facilia velut nat. qu. I 16, 4 at hercule scelera *VII 32, 4* at me hercule si ‖ 1 si *om.* **b** ‖ 4 *verba* illud autem est — 16 cupere desieris *transponenda esse post huius epistulae § 21 Bartschio conicienti concessit Hilgenfeld. de traiciendo tmemate 11 iam monuerat Haase* | imperitus (*om.* quod) **b** ‖ 5 contenti *ex* contempti *radendo corr.* **V** ‖ 7 deducit **P b** ‖ 10 carne **b** | assuetis **P** | sitiri **P** ‖ 12 se *eiecit Muretus* | capimus **P** ‖ 14 cuius *Madvig:* quibus **V P b** | cibi *om.* **b** ‖ 16 non *om.* **b** ‖ 18 cauere **V P** (*sic*): et cauere **b** | immin- **P** ‖ 19 nullus *ex* nullum **V** ‖ 20 tolerabilis — 21 minatur *secludi vult Hilgenfeld* | apientia *sed ante* a *priorem una litt. rasa* (*puto* s) *et* api *inducto super additum* paci **V** ‖ 22 ipsi **V P b**: *corr. Haase* | quaerellis **V** querelis **P b**

dum putas, facies. omnia ex opinione suspensa sunt; non ambitio tantum ad illam respicit et luxuria et avaritia: ad opinionem dolemus. tam miser est quis-
14 que quam credidit. detrahendas praeteritorum dolorum conquestiones puto et illa verba: 'nulli umquam fuit peius. quos cruciatus, quanta mala pertuli! nemo me surrecturum putavit. quotiens deploratus sum a meis, quotiens a medicis relictus! in oculeum inpositi non sic distrahuntur.' etiam si sunt vera ista, transierunt. quid iuvat praeteritos dolores retractare et miserum esse, quia fueris? quid, quod nemo non multum malis suis adicit et sibi ipse mentitur? deinde quod acerbum fuit *ferre*, tulisse iucundum est: naturale est mali sui fine gaudere. circumcidenda ergo duo sunt, et futuri timor et veteris incommodi memoria:
15 hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. in ipsis positus difficultatibus dicat: 'forsan et haec olim meminisse iuvabit'. toto contra ille pugnet animo: vincetur, si cesserit, vincet, si se contra dolorem suum intenderit: nunc hoc plerique faciunt, adtrahunt in se ruinam, cui obstandum est. istud quod premit, quod inpendet, quod urget, si subducere te coeperis, sequetur et gravius incumbet: si contra steteris et obniti
16 volueris, repelletur. athletae quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriae cupiditate nec tantum quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent. exercitatio ipsa tormentum est: nos quoque evincamus omnia, quorum

17 *Verg. Aen. I 203*

3 *non necesse est* et dol. *cf. ep. 85, 40* ‖ 4 credit **M**. credit item detrahendas *ci. Hilgenfeld* ‖ 5 puta *ci. Stephanus* ‖ 8 quotiens (*dein erasum* relictus) a medicis relictus **V** | impositi *sed* i *fin. in ras.* **V** inp- **P** ‖ 9 distrah- ς detrah- **VP** detrauntur **b** 11 qui quod **P** ‖ 13 fuit ferre, tulisse *Bartsch:* fuit retulisse (rett- **V**)**VPb** ‖ 14 ma^{li} **V** ‖ 18 iuuauit **V**^{1}**P** iuuabit **bV**^{2} | tota **P** | ille *scripsi:* illa **V** illum **Pb** ‖ 20 attrahunt **V** ‖ 22 imp- **V** | urguet **V** urget **Pb** *sed in* urguet *corr.* **P** | sequaetur *ex* sequatur **V** 24 adlaetę **V** ‖ 26 quia *sed* i *supra vers.* **V**

praemium non corona nec palma est nec tubicen praedicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus et firmitas animi et pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. 'dolorem gra- 17
vem sentio.' quid ergo? non sentis, si illum muliebriter tuleris? quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti et averso. 'sed grave est.' quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? utrum vis longum esse morbum an concitatum et brevem? si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum, multum temporis donat, necesse est, ut exurgit, et desinat. brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet: aut extinguetur aut extinguet. quid autem interest, non sit an non sim? in utroque finis dolendi est. illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere 18
animum et a dolore discedere. cogita quid honeste, quid fortiter feceris; bonas partes tecum ipse tracta. memoriam in ea, quae maxime miratus es, sparge. tunc tibi fortissimus quisque et victor doloris occurrat: ille, qui cum varices exsecandas praeberet, legere librum perseveravit; ille, qui non desiit ridere, cum hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis suae experirentur: non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? quicquid vis nunc licet dicas, 19
destillationes et vim continuae tussis egerentem visce-

1 predicationis *sed* s *exp.* **V** ‖ 3 si *sed* i *cum ras.* **P** ‖ 8 graue *in ras.* **P** ‖ 9 ad haec **P** ‖ 10 concitatum ς: cogitatum **VPb** *sed* a *supra* og *m. sec.* **V** ‖ 11 intercapedinem *ex* intercapid- **V** ‖ 12 danat **P** | est ut **Vb** et ut **P** | exsurgat (exur- **P**) **VPb**: *corr. Haase* ‖ 15 in *om.* **P** ‖ 17 discedere *sed* de *supra lin. m. recentiore* **V** ‖ 18 artes *ci. Madvig. immo subest vitae cum fabula comparatio, cf. ep. 77, 20. 80, 7. 115, 15 al.* | retracta *Badstuebner* ‖ 19 ea quae **Vb** aeque **P** | 21 dum **VPb**: *corr. Haase* | et execandas *sed* e *ante* c *in ras.* **P** ‖ 23 *ante* hoc ipsum *super additum* ob (*ex* ς) *m. recentiore* **V**. mirati *commemorat Modius* ‖ 24 experirentur] *potest esse* experimentur *sed* m *diffuso (in ras.?) atramento* **P** ‖ 25 nunc **V** n̄ (*i.* non) **P** non **b** ‖ 26 dist- **Pb**

rum partes et febrem praecordia ipsa torrentem et sitim et artus in diversum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma et eculeus et lammina et vulneribus ipsis intumescentibus quod illa renovaret et altius urgeret inpressum. inter haec tamen aliquis non gemuit. parum est: non rogavit. parum est: non respondit. parum est: risit et quidem ex animo. vis tu post hoc dolorem deridere? 'sed nihil' inquit 'agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis.' corpus tuum valetudo tenet, non et animum. itaque cursoris moratur pedes, sutoris aut fabri manus inpediet: si animus tibi esse in usu solet, suadebis docebis, audies disces, quaeres recordaberis. quid porro? nihil agere te credis, si temperans aeger sis? ostendes morbum posse superari vel certe sustineri. est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. non tantum arma et acies dant argumenta alacris animi indomitique terroribus: et in vestimentis vir fortis apparet. habes, quod agas: bene luctare cum morbo. si nihil te coegerit, si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. o quam magna erat gloriae materia, si spectaremur aegri! ipse te specta, ipse te lauda. praeterea duo genera sunt voluptatum. corporales morbus inhibet, non tamen tollit. immo, si verum aestimes, incitat: magis iuvat bibere sitientem; gratior est esurienti cibus. quicquid ex abstinentia contigit, avidius excipitur. illas vero

15 *cf. de rem. fort. 6, 1*

1 praecordia *sed* r *prior supra membranae foramen addita* **V** ‖ 2 in diuersim *sed* u *supra* i *alt.* **V** ‖ 3 lamina **b** ‖ 4 urgueret **V**. ureret *ci. Haase* ‖ 5 *ante* inpr. *addit* ferrum *Schweigh., intellegendum id esse monuerat Lipsius* ‖ 6 parum est: non respondit *om.* **b** ‖ 7 post hoc **VPM** post haec **b**. *ultimum spectatur membrum ut gravissimum, unde* deridere ‖ 9 abduxit *ex* addlit- **Pb** | te nec **P** | non **PbM**[1] *altera* n *expuncta et* ũ *supra* o *ergo* num **V** | morabitur *ci. Matthiae* ‖ 11 imp- **P** ‖ 13 disces ς dices **VPb** ‖ 14 ostendens **b** ‖ 15 crede *sed* e *prior in ras.* **V** ‖ 18 uestem- *ex* uestim- **V** ‖ 21 expectaremur **P** ‖ 22 specta ς expecta **VPb** ‖ 26 astin- **P** | contingit **V**

animi voluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo medicus aegro negat. has quisquis sequitur et bene intellegit, omnia sensuum blandimenta contemnit. 'o 23 infelicem aegrum!' quare? quia non vino nivem diluit? quia non rigorem potionis suae, quam capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie? quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur? quia non circa cenationem eius tumultus cocorum est ipsos cum opsoniis focos transferentium? hoc enim iam luxuria commenta est: ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferveat, cenam culina prosequitur. 'o infelicem aegrum!' edet, quantum concoquat. 24 non iacebit in conspectu aper ut vilis caro a mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora avium, totas enim videre fastidium est, congesta ponentur: quid tibi mali factum est? cenabis tamquam aeger, immo aliquando tamquam sanus. sed omnia ista fa- 25 cile perferemus, sorbitionem, aquam calidam et quicquid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluentibus magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita taedio erit nec mors timori. vitam enim occu- 26 pare satietas sui non potest tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. rerum naturam peragranti num-

2 quisquis n̄ sequitur *sed* n̄ *post insertum ut videtur* **V** ‖ **3** sensim **b** ‖ **5** capaci scypho **V P b** *ex* capacis cypho *corr.* **V** *post* c *hasta longa litterae* h *ut videtur ut primo fuerit* sch *pro* scy **P** ‖ **8** tumultus *sed* s *ex* m *facta in ras., dein erasum* est **V** | cocorum **V** coquorum **P b** *sed ut primo voluerit* coqo- **P** ‖ **9** obsoniis (*ex* ops- **V**) focos **V b** ipsoⁿ ocos *sed* ip *supra versum sunt, sordibus autem obscurata quae exstant inter* ipson (i *?*) *et* ocos **P** | transferentū *sed ante* ū *una litt. erasa et* t *ipsa quoque in ras.* **P** ‖ enīn *sed* n *fin. exp.* **V** ‖ **11** fuerat **P** ‖ **12** ędat **P** | conquoquat **P** ‖ **13** *oculos pasturus*, 'a convivis dimissus' *(Petron. 41)? cf. Friedlaender in Petr. cen. p. 298.* in contemptu *Koch* ‖ **14** relig- **P V¹ b** releg- **V²** | repositoria **b** | pectore **P** ‖ **23** uitam **V b** uita **P**

27 quam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. rursus si mors accedit et vocat, licet inmatura sit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longissimae fructus est. cognita est illi ex magna parte natura. scit tempore honesta non crescere: iis necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis et
28 ideo infinitis metiuntur. his te cogitationibus recrea et interim epistulis nostris vaca. veniet aliquando tempus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantulumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. nam, ut Posidonius ait, 'unus dies hominum eruditorum plus
29 patet quam inperitis longissima aetas.' interim hoc tene, hoc morde: adversis non succumbere, laetis non credere, omnem fortunae licentiam in oculis habere, tamquam quicquid potest facere, factura sit. quicquid expectatum est diu, lenius accedit. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

LXXIX 1 Expecto epistulas tuas, quibus mihi indices, circuitus Siciliae totius quid tibi novi ostenderit, et *ante* omnia de ipsa Charybdi certiora. nam Scyllam saxum esse et quidem non terribile navigantibus optime scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero et, si forte observaveris, dignum est autem quod observes, fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vertices an omnis tempestas aeque mare illud contorqueat, et an verum sit, quicquid illo freti

1 satiabunt **V** satiabuntur (-ur *compend.*) **P** saciabuntur **b** ‖ 3 longissime **V P b**: *corr. Madvig* ‖ 4 sit tempore **P** ‖ 5 iis **V** his **P b**. *fort.* is ‖ 6 breuẽ *ex* breui *corr.* **V** | quid illam **P** ‖ 8 et *exp.* **V** | epistol- **V P** *et sic* 18 | vaca. veniet aliquando t. *P. Thomas:* uacando ueniet aliquod t. **V b** uacando ueniet aliquando t. **P** ‖ 9 quantulumlibet **P** quantumlibet **V b** ‖ 11 possid- **P** ‖ 12 īnperitis *sed* n *exp.* **P** imp- **V** ‖ 13 hoc tene hoc morde **V P b**. tene hoc mordicus *Muretus* ‖ 16 leuius **V P b**: *corr. Wolters* ‖ 19 ciciliae **P** | ante *addidit Wolters. dubitat Rossbach* ‖ 20 caryb- *hic et* 22 **P** ‖ 22 desidero *sed ante* o *rasa* i **V** ‖ 25 aeque **b** atque **V P** ‖ 26 feri turbine **b** feritur bine **P**

turbine abreptum est, per multa milia trahi conditum et circa Tauromenitanum litus emergere. si haec mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoque ascendas, quam consumi et sensim subsidere ex hoc colligunt quidam, quod aliquando longius navigantibus solebat ostendi. potest hoc accidere, non quia montis altitudo descendit, sed quia ignis evanuit et minus vehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segniore. neutrum autem incredibile est, nec montem, qui devoretur cotidie, minui, nec manere eundem, quia non ipsum exest, sed in aliqua inferna valle conceptus exaestuat et aliis pascitur, in ipso monte non alimentum habet, sed viam. in Lycia regio notissima est, Hephaestion incolae vocant, foratum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circumit. laeta itaque regio est et herbida nihil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus. sed reservemus ista tunc quaesituri, cum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne aestas quidem solvit: adeo tutae sunt ab igne vicino. non est autem quod istam curam imputes mihi. morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret. quid tibi do, ne Aetnam de-

1 adreptum **b** | milia **V b** malitia **P** ‖ 2 tauromini- *ex* tauromeni- **V** ‖ 3 in *om.* **P** ‖ 4 quāquā consummi **P** ‖ 5 aliquanto **V P** ‖ 6 accidere *ex* occ- **P** ‖ 8 minus **b** nimis **V P** ‖ 9 segnior **V P b**: *corr. Pincianus* ‖ 10 deuoraretur **b** ‖ 11 nec ignem non manere ς | eundem ignem, quia *Rossbach* | qui non ς ‖ 12 ipsum exesse **P** ipsum exesse **b** ipsum exe$^{s}_{i}$ (*voluit* ex se) est **V**: *corr. Haase* | exest ignis sed (*vel* 13 pascitur ignis, in ipso) *ci. Buecheler* | ualle **P** uale **b** ualde *sed* d *exp. et* l *supra* d **V** ‖ 13 aliis **V** | pascitur ignis, ipsum montem non *ci. Radermacher* ‖ 14 licya **P** ‖ 15 ephaestion **V b** ephestion **P**: *corr. Lipsius* ‖ 16 innoxius **b** ignoxius *litt.* g *exp.* **V** ignoxius **P** ‖ 17 circumiit **V P b** | regio *ex* legio **P** | nil **P b** ‖ 18 adulentibus **P**. adolentibus *Haase* ‖ 24 nemo quid mandaret tibi donea etnam (*vel* done aetnam) describat **V** nemo quid man-

scribas in tuo carmine, ne hunc sollemnem omnibus poetis locum adtingas? quem quo minus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Vergilius impleverat. ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit et qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur, quae dici
6 poterant, sed aperuisse. [sed] multum interest, utrum ad consumptam materiam an ad subactam accedas: crescit in dies et inventuris inventa non obstant. praeterea condicio optima est ultimi: parata verba invenit, quae aliter instructa novam faciem habent. nec illis manus inicit tamquam alienis. sunt enim publica. [iurisconsulti negant quicquam publicum
7 usu capi.] aut ego te non novi aut Aetna tibi salivam movet. iam cupis grande aliquid et par prioribus scribere. plus enim sperare modestia tibi tua non permittit, quae tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum
8 sit: tanta tibi priorum reverentia est. inter cetera hoc habet boni sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. cum ad summum perveneris, paria sunt, non est incremento locus, statur. numquid sol magnitudini suae adicit? numquid ultra quam solet, luna procedit? maria non crescunt. mundus eundem

1 *cf. quae monuit S. Sudhaus Aetna p. 81* ‖ 2 *Ovid. met. XV 340 ss.* ‖ 3 *Verg. Aen. III 571 ss.*

daret (manducare **b**) tibi donec aetnam describar (describat **b**) **P b**: *corr. Rubenius* ‖ 1 ne **V P** et **b** ‖ 2 atingas *sed* t *supra* t **V** ‖ 3 opstitit **b** ‖ uirg- **P b** ‖ 5 dedit *sed* d *alt. ex corr.* **V** ‖ 7 sed *secl. Madvig*, scilicet *prop. Io. Mueller* ‖ 8 consumtam **P** ‖ 9 in *(in fine versus)* in dies **P** ‖ 10 obt- **P** ‖ 13 *verba* iurisc. — usucapi *huc perperam illata esse ex ep. 88, 12 vidit Wolters* ‖ 14 aethna *hic et p. 301, 7* **V** ‖ 20 sapientia: non potest uinci. nemo ab altero potest uinci ς | ab altera **P** ‖ 21 dum ad **V P b**: *corr. Gronovius* ‖ 22 sunt, non est incremento locus peruueneris paria sunt non est incremento *sed v.* non est incr. — paria sunt *lineola transfossa* **V** ‖ 23 magnitudinis *sed* s *erasa* **V** ‖ 24 crescunt *sed post* n *altera* n *ut videtur erasa* **V**

habitum ac modum servat. extollere se, quae iustam 9
magnitudinem implevere, non possunt. quicumque
fuerint sapientes, pares erunt et aequales. habebit
unusquisque ex iis proprias dotes: alius erit adfabilior,
alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius
facundior: illud, de quo agitur, quod beatum facit,
aequalest in omnibus. an Aetna tua possit sublabi 10
et in se ruere, an hoc excelsum cacumen et conspi-
cuum per vasti maris spatia detrahat adsidua vis
ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina infe-
rius adducet. haec una maiestas deprimi nescit. nec
proferri ultra nec referri potest. sic huius, ut caele-
stium, stata magnitudo est. ad hanc nos conemur
educere. iam multum operis effecti est: immo, si 11
verum fateri volo, non multum. nec enim bonitas est
pessimis esse meliorem: quis oculis glorietur, qui su-
spicetur diem? cui sol per caliginem splendet, licet
contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non
fruitur bono lucis. tunc animus noster habebit, quod 12
gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus
volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum
diem admiserit et redditus caelo suo fuerit, cum re-
ceperit locum, quem occupavit sorte nascendi. sursum
illum vocant initia sua. erit autem illic etiam ante-
quam hac custodia exsolvatur, cum vitia disiecerit
purusque ac levis in cogitationes divinas emicuerit.
hoc nos agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu 13

1 iuxta **P** ‖ 2 iplere **P** ‖ 4 iis **V** hiis **P** his **b** | affab- **P b** ‖ 5 promtior *sed* o *prior ex* u **V** ‖ 7 aequale est (erit *Muretus*) ς aequale **V P b** | sublabi — 10 inferius *litteris minoribus exarata in* **V** ‖ 8 cacumen per conspicuum per **P** ‖ 9 puasti *ex* miasti *ut videtur* **V** | assid- **P** ‖ 10 inferius **V** ferius **b** ferius *vel* feruis **P** ‖ 11 magestas depmi **P** ‖ 14 effectum ς ‖ 16 quis suspicetur **b** ‖ 17 diem, cui — splendet? *distinguebant ante Buechelerum.* splendeat? *coni. Fickert* ‖ 18 contemptus **P** | sic **P** ‖ 22 celo **b** ‖ 23 sursum *erasa* m *in* sursū *mutatum* **V** ‖ 25 exsoluatur *sed* o *et ex parte* l *erasis* **P**

toto, licet pauci sciant, licet nemo, iuvat. gloria umbra virtutis est: etiam invitam comitabitur. sed quemadmodum umbra aliquando antecedit, aliquando sequitur vel a tergo est, ita gloria aliquando ante nos est visendamque se praebet, aliquando in averso est
14 maiorque quo serior, ubi invidia secessit. quamdiu videbatur furere Democritus! vix recepit Socraten fama. quamdiu Catonem civitas ignoravit! respuit nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutili innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. numquid non sorti suae gratias egit et exilium suum complexus est? de his loquor, quos inlustravit fortuna, dum vexat: quam multorum profectus in notitiam evasere post ipsos! quam multos fama non
15 excepit, sed eruit! vides Epicurum quantopere non tantum eruditiores, sed haec quoque imperitorum turba miretur: hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes in quadam epistula, cum amicitiam suam et Metrodori grata commemoratione cecinisset, hoc novissime adiecit, nihil sibi et Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non
16 ignotos solum habuisset, sed paene inauditos. numquid ergo non postea quam esse desierat, inventus est? numquid non opinio eius enituit? hoc Metrodorus quoque in quadam epistula confitetur, se et Epicurum

15 *Epic. fr. 188 Vs.* ‖ 25 *Metrod. fr. 43 K.*

1 iuuat *sed* e *supra* a **V** ‖ 2 inuitam *Velz.*: inuita **VPb** | comitabitur **VPb** *sed* i *post* m *ex* c **P** ‖ 3 aliquando umbra **Vb** | sequitur uel *om. unus* ς. *poterat* sequitur a tergo, *sed dedit* vel a tergo est *ut consonaret* in averso est ‖ 4 uelata ergo est **b** *m. pr.* ‖ 5 uisendamquē **V** ‖ 6 moiorque **P** ‖ 7 socratem **b** ‖ 9 rutuli **P** rutilii **b** ‖ 13 notitiam **VP** *ex* nocentiam *corr.* **V** nocenciam (innocci *coniunctim*) **b** ‖ 15 quanto opere *sed* o *priore expuncta et transfossa* **V** ‖ 16 erudiores **V** ‖ 18 delictu erat **b** ‖ 19 suo *supra lin.* **V** qua clam **b** | epistola **VP** *hic et* 26 ‖ 20 metrodori *sed* et *in ras.* **P** ‖ 22 graetia **V** gratia **Pb** ‖ 24 post ea] potest **b** *m. pr.* post te *m.* sec. ‖ 25 innotuit **b** *m. pr.* ‖ 26 se *ex* sed *corr.* **V**

non satis enotuisse: sed post se et Epicurum magnum paratumque nomen habituros, qui voluissent per eadem ire vestigia. nulla virtus latet, et latuisse non 17
ipsius est damnum: veniet qui conditam et saeculi sui malignitate conpressam dies publicet. paucis natus est, qui populum aetatis suae cogitat. multa annorum milia, multa populorum supervenient: ad illa respice. etiam si omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. nulli non virtus et vivo et mortuo rettulit 18
gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornavit et pinxit, sed idem fuit, sive ex denuntiato videbatur, sive inparatus ac subito. nihil simulatio proficit. paucis inponit leviter extrinsecus inducta facies: veritas in omnem partem sui eadem est. quae decipiunt, nihil habent solidi. tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi 1 LXXX
vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachian avocavit. nemo inrumpet, nemo cogitationem meam impediet, quae hac ipsa fiducia procedit

1 *v.* non satis — Epicurum *om.* **P b** | senotuisse *sed* s *prima erasa* **V** enot- **M** enit- *cod. Rhedig. aliique. cf.* nomen hab. | pos^{t} se *fort. ut una litt. rasa sit post* se **V** ‖ 3 *ante* nulla *super add.* n̄ **V** ‖ 4 uenient *sed* n *alt. transverberata* **V** ‖ 5 compr- **V** ‖ 7 superueniens **P** ‖ 9 sene offensa **P** ‖ 10 iudicent] uident **b** | qud **P** ‖ 12 frequentabit **b** frequentauit **V P** ‖ 13 retulit **V** *et ut videtur* **b** ‖ 15 denuntiate **P** *et fere* **b** ‖ 16 uidebatur *sed* u *supra* d **V** | inparatis *sed haec* **i** *ex* u *facta et* s *fortasse ex* r **V** | subito *sed* i *post inserta* **V** ‖ 19 teneue **P** ‖ 20 VALE *om.* **V** ‖ 23 speromacheian (-eiā **b**) **V b** spȩromacheian *sed* s *et* eian *in ras.* **P** | 24 auocauit *sed* auoc *in ras. et super* u *(?) alt. transfossam add.* **v P** | inrumpet *(quod optarant de Ian et Gertz) sed* i *supra* e *expunctam* **V** inrumpit **P b**

audacius. non crepuit subinde ostium, non adlevabitur velum: licebit tuto vadere, quod magis necessarium est per se eunti et suam sequenti viam. non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi et invenire aliquid et mutare et relinquere. non servio illis, sed
2 adsentior. magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam et sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio perfertur et me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. cogito mecum, quam multi corpora exerceant, ingenia quam pauci; quantus ad spectaculum non fidele et lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo; quam inbecilli animo sint, quorum
3 lacertos umerosque miramur. illud maxime revolvo mecum: si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua et pugnos pariter et calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis et sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus conroborari possit, ut fortunae ictus invictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exsurgat. corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. illis multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine inpensa. quicquid facere te
4 potest bonum, tecum est. quid tibi opus est, ut sis bonus? velle. quid autem melius potes velle quam eripere te huic servituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extremae et in his sordibus nata omni modo exuere conantur? peculium

1 crepabit *de Ian* | hostium **V** ‖ **2** uno uadere **VPb**: *correxi.* unum agere *parum concinne Madvig* ‖ **3** suum *ex* suam **V** ‖ **4** sequor **Pb** sequen^{tes} *ex* sequor *ut videtur* **V** ‖ **6** ass- **V** | dic̄ qui **P** ‖ **8** studio **P** | profertur **P** ‖ **9** contempt- **V**. intentionem *prop. Gertz* ‖ **14** ^{h}umerosque **V** hu- **P** | illum **b** ‖ **19** c̄robor- **P** | **23** illis **PbM** illos *sed* o *in* i *corr.* **V** illi ς *sed intelleg.* luctatoribus, pugilibus | opus *sed* op *ex corr.* **V** ‖ **25** imp- **V** ‖ **28** omnis **P**

suum, quod conparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te in illa putas natum? quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. itaque in tabulas vanum coicitur nomen libertatis, quam nec qui emerunt, habent nec qui vendiderunt: tibi des oportet istud bonum, a te petas. libera te primum metu mortis: illa nobis iugum inponit; deinde metu paupertatis. si vis scire, quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum et divitum vultus: saepius pauper et fidelius ridet; nulla sollicitudo in alto est; etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit: horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est at gravis et subpurata tristitia, eo quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros, sed inter aerumnas cor ipsum exedentes necesse est agere felicem. saepius hoc exemplo mihi utendum est, nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes, quas male agamus, adsignat: ille, qui in scaena latus incedit et haec resupinus dicit 'en impero Argis: regna mihi liquit Pelops, qua ponto ab Helles atque ab Ionio mari urgetur Isthmos', servus est, quinque modios accipit et quinque denarios; ille qui superbus atque inpotens et fiducia virium tumidus ait: 'quod nisi quieris, Menelae, hac dextra occi-

20 *inc. poetae trag. p. 289 Ribb.*[3] en inpero Argis, sceptra mihi liquit Pelops *Quintil. IX 4, 140* ‖ **21** 'qua ponto ab Helles' superat modum *Cic. orat. 49, 163* ‖ **25** *inc. poetae trag. p. 276 R.*[3]

1 cõpar- **V** | tabulas **P** tabellas **V O b** ‖ **5** coicitur **V O** conicitur **b** cohicitur *sic* **P** ‖ **8** ille *prop. G. Gemoll* | imp- **V** | deinde *sed* i *ex corr.* **P** | metum **b** ‖ **9** scire *sed* s *ex alia litt. corr.* **P** ‖ **13** at *Madvig:* aut **V P b** ‖ **14** subpurata *sed* b *corr. in* p **P** supp- **V b** ‖ **15** miseros *ante* o *tamen erasa* i ^{v} | erumpnas **b** ‖ **17** mihi *sed* h *in ras.* **P** ‖ **18** minus **P b** ‖ **20** lacius **b** | latus incedit *frustra attrectarunt, cf. ep. 76, 31. Hor. sat. II 3, 183* | hac **P** | resupin dicit **P** | ẽn impero argis **V** Impero agris **P b** ‖ **22** ab ionio *sed rasura inter* b *et* i **P** | urguetur **V** | ////hmos (*pellucet* ic) **P** ‖ **23** est *om.* **b** ‖ **25** haec *sed* a *in ras. et m. sec. deletum* e **V** ac **P**

des', diurnum accipit, in centunculo dormit. idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. contemnes illos, si de-
9 spoliaveris. equum empturus solvi iubes stratum, de- 5
trahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum aestimas? mangones quicquid est, quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt, itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum sive brachium aspiceres, nudari iuberes 10
10 et ipsum tibi corpus ostendi. vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem insigni capitis decorum? si vis illum aestimare totumque scire, qualis sit, fasciam solve: multum mali sub illa latet. quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, do- 15
mum, dignitatem, intus te ipse considera: nunc qualis sis, aliis credis. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

LXXXI 1 Quereris incidisse te in hominem ingratum: si hoc nunc primum, age aut fortunae aut diligentiae 20
tuae gratias. sed nihil facere hoc loco diligentia pot-

1 *ss. cf. ep. 41, 6 s.* ‖ 5 *ss. cf. Apulei De deo Socr. XXIII p. 33, 8 Thom.*

1 centuculo **V P b** ‖ 2 dicat *pr.* **V** ‖ 3 suspendit lectica **b** ‖ 7 mn̄gones **V** *cuius in marg.* Mangonū astus | quod quidem **P** *i.* quidquid ē ‖ 9 suspecta *sed* sus *in ras.* **V** ‖ 10 obligatum *mavult Buecheler* ‖ 11 scytia sarmatiae eue **P**[1] *sed post* scytia *aliquid rasi,* h *eodem atramento super add.* ‖ 12 decorum **V** detorum **P** decore **b** ‖ 13 faciam **b** *et pr.* **P** ‖ 14 quod **V b** ‖ 17 sis *ex* sit *corr. eodem atramento* **P** ‖ 18 *salutationis formulam more solito om.* **V P**, *sed tres versus scriptura vacuos, non unum reliquit* **V**, *ut putes in antiquiore codice etiam novi libri initium hic signatum fuisse, cf. adn. in ep. 70, 1. ceterum per totam hanc epistulam in* **P** *corrector radendo mutandoque ita grassatus est ut non omnia id genus enotare tanti sit* ‖ 20 nunc *in marg.* **V** ‖ 21 nil **P**

est nisi te malignum. nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. non respondeant potius quam non dentur. et post malam segetem serendum est. saepe quicquid perierat adsidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. est tanti, ut gratum in- 2
venias, experiri et ingratos. nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non saepe fallatur: aberrent, ut aliquando haereant. post naufragium maria temptantur; faeneratorem non fugat a foro decoctor. cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est, quicquid offendit: te vero benigniorem haec ipsa res faciat. nam cuius rei eventus incertus est, id ut aliquando procedat, saepe temptandum est. sed de isto satis multa 3
in iis libris locuti sumus, qui de beneficiis inscribuntur: illud magis quaerendum videtur, quod non satis, ut existimo, explicatum est, an is, qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit et nos debito solverit. adice, si vis, et illud: multo plus postea nocuit quam ante profuerat. si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absolvet et dicet: 4
'quamvis iniuriae praeponderent, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest.' plus nocuit: sed prius profuit. itaque habeatur et temporis ratio. iam 5

15 *de benef. I 1, 9 ss.*

3 aput te **P** ‖ 4 *ante* dentur *duae ut videtur litt. rasae* **V** ‖ 5 quiquid **P** | assidua **P** ‖ 7 tamen *ut videtur in* tam *radendo corr.* **V** ‖ 9 post] quod **b** ‖ 10 fener- **P** | decoctor *'ita unus vetus liber' Muretus:* coctor **V P b** *in* tortor *corr.* **V** *m. recentiore, in* coactor **P^2** ‖ 14 de isto **V b** de his *dein duae litt. rasae* **P** ‖ 15 inscr- *sed* in *ex corr.* **V** ‖ 17 explicatum **b**, *etiam* **P^1** *ut videtur sed ut* expl *fere erasum sit,* iudicatum *in marg.* **P^2**, explicandum **V** | is qui ⊆ id quod **V P b** ‖ 19 plus et postea *sed* et *exp.* **P** | quān **V** ‖ 20 ante **P** *sed* t *ex* e *et ultima* e *add. a correctore* | si strictam *mavult Gertz* | iudicis *ex* iudicii *vel* -cio **P^2** iudicii **V** iuditio **b** ‖ 21 dicet **V** *ex* dicit *corr.* **P** dicit **b** ‖ 22 tamen beneficiis donetur tamen (tam̄ **P** *delevit corr.*) quod **V P** ‖ 24 prius *'vetus lectio Pinc.':* pus/// (i *a correctore*) **P** plus **V b** | tēporis *sed post* ẽ *aliquid rasi* **V**

illa manifestiora sunt, quam ut admoneri debeas quaerendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit, quoniam animo et beneficia et iniuriae constant. 'nolui beneficium dare: victus sum aut vere-
6 cundia aut instantis pertinacia aut spe.' eo animo quidque debetur, quo datur, nec quantum sit, set a quali profectum voluntate, perpenditur. nunc coniectura tollatur: et illud beneficium fuit et hoc, quod modum beneficii prioris excessit, iniuria est. vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adicit, iniuriae demit. alter ille remissior iudex, quem esse me malo, iniuriae oblivisci iubebit.
7 officii meminisse. 'hoc certe' inquis 'iustitiae convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem aut certe malam gratiam.' verum erit istud, cum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit: nam si idem est, beneficio vis iniuriae extinguitur. nam cui, etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti plus quam venia debe-
8 tur. non pono utrique par pretium. pluris aestimo beneficium quam iniuriam. non omnes grati sciunt debere beneficium: potest etiam inprudens et rudis et unus e turba, utique dum prope est ab accepto: ignorat autem, quantum pro eo debeat. uni sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. nam ille, de quo loquebar modo, stultus etiam si bonae voluntatis est, aut minus quam debet aut . . . tempore aut quo

1 ut *om.* **b** ‖ 4 uerecundiae **b** ‖ 5 spe **b** spem *sed exp.* m **V** sepe **P** ‖ 6 quicque **P** | sit nec **VP** nec *exp. et* sed *super add.* **V** nec (*om.* sit) **b**. *praetuli* sit, set ‖ 12 debebit **VPb**: *corr. Gertz* ‖ 13 inquis ς inquam **VPb** ‖ 14 reddere *ex* recidere *ut videtur* **V** iniuriae talionem **b** iniuriae taleonem *sed* t *a corr.* **P** iniuriae (ae *ex* a?) &alionem *pr.* **V** ‖ 20 praetium (ti *ex* c?) **V** ‖ 21 grati **b** *et pr.* **V** gratis **P**. grati esse sciunt; debere beneficium potest *prop. Madvig* ‖ 23 e *om.* **b** *super add.* P^2 ‖ 24 pro eo debeat **VM** prodeat **b** P^1 *sed* pro (*p?, erasa* **P** debeat *alii* ‖ 27 aut alio quam debet tempore *sim. recte Buecheler.* aut tempore quo non debet aut loco reddit *ci. Madvig, at sic expectandum fuit* vel loco. *nec adstipulor Baehrensio beitr. p. 270*

non debet loco reddit. id quod referendum est, effundit atque abicit. mira in quibusdam rebus verborum 9
proprietas est et consuetudo sermonis antiqui quaedam efficacissimis et officia docentibus notis signat. sic certe solemus loqui: 'ille illi gratiam rettulit.' referre est ultro, quod debeas, adferre. non dicimus 'gratiam reddidit,' reddunt enim et qui reposcuntur et qui inviti et qui ubilibet et qui per alium; non dicimus 'reposuit beneficium' aut 'solvit': nullum nobis placuit, quod aeri alieno convenit, verbum. referre est 10
ad eum, a quo acceperis, rem ferre. haec vox significat voluntariam relationem: qui rettulit, ipse se appellavit. sapiens omnia examinabit secum: quantum acceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. itaque negamus quemquam scire gratiam referre nisi sapientem: non magis quam beneficium dare quisquam scit nisi sapiens, hic scilicet, qui magis dato gaudet quam alius accepto. hoc aliquis inter illa numerat, quae 11
videmur inopinata omnibus dicere, *παράδοξα* Graeci vocant, et ait: 'nemo ergo scit praeter sapientem referre gratiam? ergo nec quod debet, creditori suo reponere quisquam scit alius nec, cum emit aliquam rem, pretium venditori persolvere?' ⟨ne⟩nobis fiat invidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait solum sapientem referre gratiam scire. deinde 12
idem admiratur, cum dicimus: 'solus sapiens scit amare. solus sapiens amicus est.' atqui et amoris et amicitiae

24 *Metrod. fr. 54 K.*

2 uerborum (uerbum **b**) proprietas **V P b** *sed* orum propri *in ras.* **P** *m. alt.* ‖ **4** efficacissimi **P** *pr.*, **b** ‖ **7** reposcuntur *sed* re *in ras.* **V** ‖ **9** nullum enim nobis ≤ ‖ **10** aere **V b** *et pr.* **P** in *in marg.* **P²** ‖ **11** re ferre **V P¹** rē **P²** referre **b** ‖ **12** retulit **P b** | apellauit **P** ‖ **15** negauimus **V M** *sed* ui *exp.* **V** *inde potest* negabimus ‖ **17** qu^{i} **V** ‖ **19** uidemus **b** | ΠΑΡΑΔΟΞΑ *sed* Π *ex corr.* **V** ΠΑΡΑΔΟΞΑ **P** Zaza (*sed alt.* za *exp.*) **b** ‖ **21** ego **V** ‖ **22** scit **V b** sic **P** ‖ **23** ne *om.* **V P b**, *supra lin. add.* **P²**

pars est referre gratiam, immo hoc magis vulgare est et in plures cadit quam vera amicitia. deinde idem admiratur, quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse, tamquam non ipse idem dicat. an tibi videtur
13 fidem habere, qui referre gratiam nescit? desinant itaque infamare nos tamquam incredibilia iactantes et sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum et effigies. nemo referre gratiam scit nisi sapiens. stultus quoque, utcumque scit et quemadmodum potest, referat: scientia illi po-
14 tius quam voluntas desit: velle non discitur. sapiens inter se omnia conparabit, maius enim aut minus fit, quamvis idem sit, tempore, loco, causa. saepe enim hoc non potuere divitiae in domum infusae, quod opportune dati mille denarii. multum enim interest, donaveris an succurreris, servaverit illum tua liberalitas an instruxerit. saepe quod datur, exiguum est, quod sequitur ex eo, magnum. quantum autem existimas interesse, utrum aliquis quod derat a se, quod praesta-
15 bat, sumpserit an beneficium acceperit ut daret? sed ne in eadem, quae satis scrutati sumus, revolvamur: in hac conparatione beneficii et iniuriae vir bonus iudicabit quidem quod erit aequissimum, sed beneficio
16 favebit: in hanc erit partem proclivior. plurimum autem momenti persona solet adferre in rebus eiusmodi: 'dedisti mihi beneficium in servo, iniuriam fe-

3 amiratur **P** | sapiente *sed* e *fin. ex corr.* **V** ‖ 7 vulgum] *vide adn. in ep. 104, 31* ‖ 10 illi *ex* illa *eodem atram.* **P** ‖ 12 omnia inter se **V** | comp- **V** | enī **P** *sed* ī (non) *supra* i *corrector* ‖ 14 non *om.* **V b** | potuere *sed* e *alt. in ras. corr.* **P** | oportune **V P** ‖ 16 an *ex* ac *corr.* **V** | *post* illū *duae litt. erasae* **P** ‖ 19 quod derata sed quod praestabat *pr.* **V** quod deratased quod prestabat **P** quod dederat. sed quod praestabat **b**: a se *Haase recte.* praesto erat *Lipsius*, quod daret, a se, quod praesto erat *Madvig: sordere haec prae librorum scriptura putat Buecheler* ‖ 21 scruti^ta **V** cruciati **P b** ‖ 22 comp- **V** ‖ 23 qu^idem **V** ‖ 24 in hac **P**^{1} ‖ 26 beneficium mihi *in* mihi beneficium *corr.* **V**

cisti in patre. servasti mihi filium, sed patrem abstulisti.' alia deinceps, per quae procedit omnis conlatio, prosequetur et, si pusillum erit, quod intersit, dissimulabit. etiam si multum fuerit, sed si id donari salva pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. summa rei haec est: 17 facilis erit in conmutando. patietur plus inputari sibi. invitus beneficium per conpensationem iniuriae solvet. in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. errat enim, si quis beneficium accipit libentius quam reddit. quanto hilarior est, qui solvit quam qui mutuatur, tanto debet laetior esse, qui se maximo aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui cum maxime obligatur. nam 18 in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem praeter sortem extra ordinem numerant, beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. et illa crescunt mora tantoque plus solvendum est, quanto tardius. ingratus est, qui beneficium reddit sine usura. itaque huius quoque rei habebitur ratio, cum conferentur accepta et expensa. omnia facienda sunt, ut 19 quam gratissimi simus. nostrum enim hoc bonum est, quemadmodum iustitia non est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens: magna pars eius in se redit. nemo non, cum alteri prodest, sibi profuit, non eo nomine dico, quod volet adiuvare adiutus, protegere defensus,

1 patrem *vulgo:* patri **V b** patā **P** *sed* i *et* ā P^2 | abstulit P^1 | 2 consolatio **b** ‖ 3 persequetur **V** | plus illum **b** ‖ 4 dissimilabit P^1 | fuerit] *in marg.* quod obsit **V** ‖ 7 comm- **P** | imputari **V** ‖ 8 comp- **V** ‖ 12 qui *(ex* quam *corr.)* soluit **V** | quia *sed* a *erasa* **V** | mutatur P^1 ‖ 13 maximo *sed* o *ex* e **V** | beneficii **P b** ‖ 14 cum eo maxime **V**, *glossema agnoscas vel dittographiam* cum maxime eo obl. | 17 gratuitum **V** grauitum **P** graluitum **b** *m. pr.* | et **V** P^1 **b** At P^2 ‖ 18 totoque P^1 ‖ 19 ingratus *ex* ingratum **V** ‖ 20 *ante* conferentur *tres litt. rasae* (*fuerat* con) **P** conferrentur **V** ‖ 21 excensa P^1 extensa P^2 ‖ 22 simus **V** *ex* sumus *radendo corr.* **P** sumus **b** ‖ 25 non (*ante* cum) *om.* **b** ‖ 26 quod **b** quo **V** qui **P**

quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur, sicut mala exempla recidunt in auctores nec ulla miseratio contingit iis, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri faciendo docuerunt, sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. non enim exercentur ad
20 praemium: recte facti fecisse merces est. gratus sum, non ut alius mihi libentius praestet priori inritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam; gratus sum, non quia expedit, sed quia iuvat. hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriae potero, aequissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse devotus quam qui boni viri famam
21 perdidit, ne conscientiam perderet. itaque, ut dixi, maiori tuo quam alterius bono gratus es. illi enim vulgaris et cottidiana res contigit, recipere, quod dederat, tibi magna et ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem usitatam reddidisti, inaestimabilem consecutus es, conscientiam grati, quae nisi in animum divinum fortunatumque non pervenit. contrarium autem huic adfectum summa infelicitas urget: nemo si ingratus est,
22 miser erit. non differo illum: statim miser est. itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. minimum ex nequitia levissimumque ad alios redundat.

3 contigit **P** ‖ **4** facien docuerunt **P**^{1} ‖ **6** recte *ex* recti **V** ‖ **8** iucundissimã ac *sed* ã a *ex corr.* **V** ‖ **9** iuua **P**^{1} ‖ **14** aestimare **V b** ēintimare **P**^{1} ēeintimare **P**^{2} ‖ **15** illi] Ilis **b** ‖ **17** maiore **V b** | es *sed post* es *erasa* t **V** ‖ **18** cottidiana *sed* t *priorem exp.* **V** cotidiana (diana *in ras.* **P**) **P b** | qui dederat **P** ‖ **21** beatosigratum **P** ‖ **24** in contrarium **V P b** *sed* In *erasum* **P** *recte: vide Madvigi adv. II p. 491* | huic *sed* i *exp. et* N *super add.* **V** | aff- **P** ‖ **25** infelitas **P** | surget *sed* s *erasa* **V** | si ingratus '*Franciscanus*' *Pinciani* si///īgratus *(lineola supra* i *a correctore)* **P**: sibi gratus **V b**. *cf. proecd. praef. p. XXIII* ‖ **27** esset *pr.* **V** | uitemus **V b** uidemus **P**^{1} ueremur **P**^{2} ‖ **28** alios *sed* s *in ras.* **V** *m. recentiore*

quod pessimum ex illa est et, ut ita dicam, spississimum, domi remanet et premit habentem, quemadmodum Attalus noster dicere solebat: 'malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit.' illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. torquet ingratus se et macerat: odit, quae accepit, quia redditurus est, et extenuat, iniurias vero dilatat atque auget. quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? at contra sapientia exornat omne beneficium ac sibi ipsa commendat et se adsidua eius commemoratione delectat. malis una voluptas est et haec brevis, dum accipiunt beneficia, ex quibus sapienti longum gaudium manet ac perenne. non enim illum accipere, sed accepisse delectat, quod inmortale est et adsiduum: illa contemnit, quibus laesus est, nec obliviscitur per neglegentiam, sed volens. non vertit omnia in peius nec quaerit, cui inputet casum, et peccata hominum ad fortunam potius refert. non calumniatur verba nec vultus: quicquid accidit, benigne interpretando levat. non offensae potius quam officii meminit. quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum male facta praecedunt et manifestum etiam coniventi discrimen est: tunc quoque in hoc dumtaxat, ut talis sit post maiorem iniuriam qualis ante beneficium. nam cum beneficio par est iniuria, aliquid in animo benivolentiae remanet. quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur et semper quicquid dubium

23 24 25 26

3 noster dicere *bis* **V**^{1} ‖ 5 sine sua **V b** sinu sua (inu *et* a **P**^{2}) **P** sinu suo *super scr.* **P**^{2} ‖ 6 non *om.* **b** | est huc **P** ‖ 9 atque *sed* at *supra lin.* **V** ‖ 10 haerent *sed* h *post inserta* **V** ‖ 12 deiectat **b** | uoluntas **b** ‖ 15 illum **b** illud **V P** ‖ 17 obliuiscitur **V** ‖ 18 imp- **V** | sed (s *et* d **P**^{2}) peccata **P** ‖ 19 ad *ex* at **V P** | no^{n} **V** ‖ 23 *post* mutat *erasum* in **P** | *ante* meritos *eras.* me **P** ‖ 25 contuenti **V P b** conniuenti ς ‖ 26 ut talis] uitalis **b** ‖ 27 pars est **b** ‖ 28 beniuol- *sic* **V P** | senatus patribus **b**

est humanitas inclinat in melius, sic animus sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinit velle debere et hoc facit, quod qui
27 post tabulas novas solvunt. nemo autem gratus esse potest, nisi contempsit ista, propter quae vulgus insanit: si referre vis gratiam, et in exilium eundum est et effundendus sanguis et suscipienda egestas et ipsa innocentia saepe maculanda indignisque obicienda ru-
28 moribus. non parvo sibi constat homo gratus. nihil carius aestimamus quam beneficium, quamdiu petimus, nihil vilius, cum accepimus. quaeris quid sit, quod oblivionem nobis acceptorum faciat? cupiditas accipiendorum. cogitamus non quid inpetratum, sed quid petendum sit. abstrahunt a recto divitiae, honores, potentia et cetera, quae opinione nostra cara sunt,
29 pretio suo vilia. nescimus aestimare res, de quibus non cum fama, sed cum rerum natura deliberandum est: nihil habent ista magnificum, quo mentes in se nostras trahant, praeter hoc, quod mirari illa consuevimus. non enim, quia concupiscenda sunt, laudantur, sed concupiscuntur, quia laudata sunt, et cum singulorum error publicum fecerit, singulorum errorem facit
30 publicus. sed quemadmodum illa credidimus, sic et hoc eidem populo credamus, nihil esse grato animo honestius. omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. in hoc bonis malis-
31 que conveniet. erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint; erunt qui dolorem maximum

1 animus ς animo **V P b** | *ante* ubi *una litt. rasa* **V** ‖ 2 desinit quidem *prop. Chatelain* ‖ 3 qui potest tabulas **P b** ‖ 4 esse gratus potest **V** ‖ 5 contempsit (comt- **P** p *super add. m. recentiore* **V**) **V P b** contempserit ς ‖ 9 *v.* nihil carius — cum accepimus (11) *ante v.* cogitamus (13) *poni voluit Haase.* gratus. nos nihil *ci. Io. Mueller* ‖ 11 cum *in ras.* **V** | quod **V P b** *sed supra scr. m. recentiore* **V** ‖ 12 acceptorem P^1 ‖ 13 numquid **P** | imp- **P** ‖ 14 abstruunt P^1 ‖ 15 opinione *sed ante* ne *una litt. rasa* **V** ‖ 17 fam^{a} **V** ‖ 22 errorum **b** ‖ 23 credimus **b** ‖ 24 eidem *(sed* e *prior in ras. m. rec.)* **P** fidem **V b** | credamus *sed* us *ex* as **P**

malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent; divitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet malo vitae humanae repertas, nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna non invenit: in tanta iudiciorum diversitate referendam bene merentibus gratiam omnes tibi uno, quod aiunt, ore adfirmabunt. in hoc tam discors turba consentiet: cum interim iniurias pro beneficiis reddimus, et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. eo per- 32
ductus est furor, ut periculosissima res sit beneficia in aliquem magna conferre: nam quia putat turpe non reddere, non vult esse, cui reddat. tibi habe, quod accepisti: non repeto, non exigo. profuisse tutum sit. nullum est odium perniciosius quam e beneficii violati pudore. ⟨VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Desii iam de te esse sollicitus. 'quem' inquis 1 LXXXII
'deorum sponsorem accepisti?' eum scilicet, qui neminem fallit, animum recti ac boni amatorem. in tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo, ne tu facias tibi. i, qua ire coepisti et in isto te vitae habitu conpone placide, non molliter. male mihi esse 2
malo quam molliter: *male* nunc sic excipe, quemadmodum a populo solet dici: dure, aspere, laboriose. audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus invidetur: 'molliter vivit'; hoc dicunt: 'mollis est.'

1 appellęnt **P** appellaent *sed* ae *ex* a **V** ‖ 4 doceat **b** ‖ 8 pro **V b** cū **P** | cur quis **b** qur quis **P** cur inquis *sed* in *exp.* **V** ‖ 13 reppeto *sed* p *prior expuncta* **V** ‖ 14 quam me beneficii uiolati pudere **V b** ‖ 15 *etiam* VALE *hic om.* **V P.** *vide adn. in ep. 72, 1* ‖ 17 Desii *sed* i *altera post inserta* **V** *inde* desî *Rossbach* ‖ 22 i *om.* **P b** ‖ 23 comp- **V** ‖ 24 male *addidit Muretus,* verbum *ego dubitans in proecdosi,* hoc nunc sic *vel* hoc sic *alii* | accipe *Muretus* ‖ 25 a populo **V b** populo **P** | sollet *sed* l *prior expuncta* **V** | dicit durae asperae laboriosae **b** ‖ 26 quorumdam **P**

paulatim enim effeminatur animus atque in similitudinem otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? deinde idem delicati timent, [morti] cui vitam suam fecere similem. multum interest inter otium et conditivum. 3 'quid ergo?' inquis 'non satius est vel sic iacere quam in istis officiorum verticibus volutari?' utraque res detestabilis est, et contractio et torpor. puto, aeque qui in odoribus iacet, mortuus est quam qui rapitur unco. otium sine litteris mors est et hominis 4 vivi sepultura. quid deinde prodest secessisse? tamquam non trans maria nos sollicitudinum causae persequantur. quae latebra est, in quam non intret metus mortis? quae tam emunita et in altum subducta vitae quies, quam non dolor territet? quacumque te abdideris, mala humana cirumstrepent. multa extra sunt, quae circumeunt nos, quo aut fallant aut urgeant, multa intus, quae in media solitudine exaestuant. 5 philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. in insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, et arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. non habet, ut putamus, fortuna longas manus: nemi-

1 similitudine motus sui **b** ‖ 2 *v.* quid ergo — satius est (3) *interpolata censet Hilgenfeld; non merito, quamquam interciderit aliquid ante* deinde ‖ 4 morti (*sic* **V P b** *sed* te *ex* ti *corr.* **V**) *tamquam glossema pronomini* cui *adscriptum delevit Madvig, sed vide ne gravius haec corrupta sint.* mori ς | facere **P** ‖ 7 in istis ς et istis **V P b** ‖ 8 detalibus **b** *m. pr.* letalibus **b** *e corr.* ‖ 10 unco *sed ante* o *aliquid rasi* **P** ‖ 11 denique **b** | prodest *sed* pr *in ras.* **V** | secessisse *sed* e *prima ex* i *facta* **V** ‖ 12 marinȧs **V** o *super scr. m. recentiore* | sollicitudinem **P** ‖ 13 intrent **b** ‖ 14 eminuta **b** ‖ 15 quocumque ς | te terra abd. *Rossbach* ‖ 16 abdieris **V** ‖ 17 quae *sed* multaq. *super scr. m. sec. ut videtur* **V** | circumeunt *vel* circueunt ς circum in **V b** *sed* in *erasum* **V** circũin **P** | quo aut ς quae aut (a *super scr. m. recentiore*) **V** quae aut **P b** ‖ 19 circumdanda *sed* a *fin. exp. et* us *super add.* **V** | est] sunt **b** | inexpugnabilis est murus **P** ‖ 20 mȧhinis **V**

nem occupat nisi haerentem sibi. itaque quantum 6
possumus, ab illa resiliamus: quod sola praestabit sui
naturaeque cognitio. sciat, quo iturus sit, unde ortus,
quod illi bonum, quod malum sit, quid petat, quid
evitet, quae sit illa ratio, quae adpetenda ac fugienda
discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timo-
rum saevitia conpescitur. haec quidam putant ipsos 7
etiam sine philosophia repressisse. sed, cum securos
aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio.
magna verba excidunt, cum tortor poposcit manum,
cum mors propius accessit. possis illi dicere: facile
provocabas mala absentia: ecce dolor, quem tolerabi-
lem esse dicebas, ecce mors, quam contra multa ani-
mose locutus es; sonant flagella, gladius micat: 'nunc
animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.' faciet autem 8
illud firmum adsidua meditatio, si non verba exercue-
ris, sed animum, si contra mortem te praeparaveris,
adversus quam non exhortabitur nec adtollet, qui ca-
villationibus tibi persuadere temptaverit mortem ma-
lum non esse. libet enim, Lucili virorum optime, ri-
dere ineptias Graecas, quas nondum, quamvis mirer,
excussi. Zenon noster hac collectione utitur: 'nullum 9
malum gloriosum est. mors autem gloriosa est: mors
ergo non est malum.' profecisti: liberatus sum metu;
post hoc non dubitabo porrigere cervicem. non vis
severius loqui nec morituro risum movere? non me-

14 *Verg. Aen. VI 261* ‖ 22 Zenon] *fragm. 196 Arn.*

3 cognitio ς conditio **V b** condicio **P** ‖ 4 *s.* quid deuitet **b** ‖ 5 -petenda ac fugienda discernat qua *om.* **P** ‖ 6 *an* discernit? ‖ 7 seuiā**ti** **V** | comp- **V** | quidam ς quidem **V P b** ‖ 8 philosophiam *sed* m *exp.* **V** | secum **b** | securos **b** secuturos *sed* tu *post add. m. recentiore* **V** securus **P** ‖ 11 propius ς potius **V P b** | facile *sed* i *in ras.* **V** ‖ 12 ads- **b** | quem *sed* m *ex corr.* **V** ‖ 13 animosa elocutus **P** ‖ 15 nec pectore **P** | facit **P** ‖ 16 firmum *ex* primum *corr.* **P** ‖ 18 aduersus *sed* s *ex* m *corr.* **V** | attollet **V P** *sed* at *ex corr. et* t *fin. ex* nt *ut videtur* **V** adtollat **b** ‖ 20 redire **P** ‖ 22 Zelum **b** ‖ 26 morituro **V b** *sed* o *erasa et* ū *super addita* **V** moriturū **P** | riso **P**

hercules facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicavit mortis metum extinguere, an qui hoc, tamquam ad rem pertineret, cona-
10 tus est solvere. nam et ipse interrogationem contrariam opposuit ex eo natam, quod mortem inter indif- 5
ferentia ponimus, quae *ἀδιάφορα* Graeci vocant. 'nihil' inquit 'indifferens gloriosum est. mors autem gloriosum est: ergo mors non est indifferens.' haec interrogatio vides ubi obrepat: mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est. et cum dicis: 'indifferens 10
nihil gloriosum est', concedo tibi ita, ut dicam nihil gloriosum esse nisi circa indifferentia. tamquam indifferentia esse dico, id est nec bona nec mala, mor-
11 bum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem. nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. 15
laudatur enim non paupertas, *sed ille, quem paupertas* non summittit nec incurvat. laudatur non exilium, ... iit quam misisset. laudatur non dolor, sed ille, quem nihil coegit dolor. nemo mortem laudat, sed eum, cuius mors ante abstulit animum quam contur- 20
12 bavit. omnia ista per se non sunt honesta nec gloriosa, sed quicquid ex illis virtus adiit tractavitque, honestum et gloriosum facit: illa in medio posita sunt. interest, utrum malitia illis an virtus manum

6 cf. *Zenonis fr. 195 Arn. Sen. dial. VII 22, 4 ep. 117, 8. 9 fr. 45 Haase*

1 dixissem **b** ‖ 2 extinguire **P** ‖ 6 *ἀδιάφορα*] *ααταον* **b** ‖ 7 gloriosum — (8) est indifferens *om.* **b** ‖ 9 oprepat **P** ‖ 11 gloriosum est nihil *pr.* **V** ‖ 15 his *sed* h *post inserta* **V** ‖ 16 sed quem paupertas *in marg.* **V** *m. sec.* sed ille quem *cod. Rhedig.: om.* $\mathbf{V}^1$**P b** ‖ 17 nec ς sed **V P b** *super add.* quem non **V** *m. sec. an* et*? cf. ep. 95, 42 init. al.* | non] *in marg. aliquid erasum* **V** | exilium **V b** ex illium **P** *in marg.* sed qui in exilium iit **V** *m. sec.* ‖ 18 ut quam mississet (misi- **V**) **P b** *et pr.* **V**: sed qui libentius in exilium it quam misisset *coni. de Ian,* sed ille qui in exilium ivit tanquam misisset *Madvig. fort.* sed ille qui non minus secure (qui fortius *Rossbach*) in exilium iit quam misisset *sim.* | sed (d *ex corr.*) **V** ‖ 19 quem nihil *bis* **P** ‖ 22 adiit] adtigit *ci. A. I. Kronenberg coll. ep. 66, 8* ‖ 23 *malim* ipsa *coll. p. 319, 9* | 24 illis an] aut **b**

admoverit. mors enim illa, quae in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est et erubescenda. hic est enim Brutus, qui cum periturus mortis moras quaereret, ad exonerandum ventrem secessit et evocatus ad mortem iussusque praebere cervicem: 'praebebo' inquit 'ita vivam.' quae dementia est fugere, cum retro ire non possis? 'praebebo' inquit 'ita vivam.' paene adiecit: 'vel sub Antonio.' o hominem dignum, qui vitae dederetur! sed, ut coeperam dicere, 13 vides ipsam mortem nec malum esse nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. omnis res quod non habuit decus, virtute addita sumit. cubiculum lucidum dicimus, hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit: sic 14 istis, quae a nobis indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno et contra morti, exilio, malae valetudini, doloribus quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus, aut malitia aut virtus dat boni vel mali nomen. massa per se nec calida nec frigida est: in fornacem coniecta concaluit, in aquam demissa refrixit. mors honesta est per illud, quod honestum est, id ⟨est⟩ virtus et animus extrema contemnens. est et horum, Lucili, quae appellamus 15 media, grande discrimen. non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares *an inpares* habeas: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem: sui amor est et per-

1 mor enim **P** | in *om.* **P b** || 3 cum periturus **V** comperiturus **P** cum paraturus **b** || 7 retro ire] *ex* i *feciţ* e *et* retrudere *super scr.* **V**^{2} *ut videtur* || 9 qui uitae **V** quimtę **P** qui uiue **b** || 10 uides **b** ut des **V P** || 11 o̅m̅s **V** | 14 illi *ex* ille *corr.* **V** || 16 formae *sed* e *exp.* **V** || 17 uali- **P** || 18 aut minus **P b**: annus *sed punctis notatum et super scriptum* minus **V** || 20 figida *in* fr^{i}gida *corr.* **V** | formacem *in* fornacem *corr.* **V** | coniectam **P** || 21 remissa **V P b**: *corr. Haase* | ref^{r}ixit **V** refixit **b** || 22 honestum ς honesta **V P b** | est id ^{dat} **V** est id **P b** est. id est *alii velut* **M** | externa ς || 23 sunt et horum **V P b** *sed supra* sunt *add.* Est **V** | appellamus *sed* p *prior ex* b *fort. corr.* **V** || 25 utrum **V P** uerum **b** | an inpares *add. Koch. cf. Gertzii adn. in Sen. de ben. V p. 239*

manendi conservandique se insita voluntas atque aspernatio dissolutionis, quia videtur multa nobis bona eripere et nos ex hac, cui adsuevimus, rerum copia educere. illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam novimus, illa, ad quae transituri sumus, nescimus, qualia sint, et horremus ignota. naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors credi-
16 tur. itaque etiam si indifferens mors est, non tamen ea est, quae facile neglegi possit. magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiatur. mors contemni debet magis quam solet. multa enim de illa credidimus. multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam. descriptus est carcer infernus et perpetua nocte oppressa regio, in qua 'ingens ianitor Orci ossa super recubans antro semesa cruento, aeternum latrans exsangues terreat umbras'. etiam cum persuaseris istas fabulas esse nec quicquam defunctis superesse, quod timeant, subit alius metus. aeque enim timent, ne apud inferos sint, quam
17 ne nusquam. his adversantibus, quae nobis offundit longa persuasio, fortiter pati mortem quidni gloriosum sit et inter maxima opera mentis humanae? quae numquam ad virtutem exsurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. non recipit rerum natura, ut aliquis magno animo accedat ad id, quod malum iudicat: pigre veniet et cunctanter. non est autem gloriosum, quod ab invito et tergiversante fit: nihil facit virtus, quia necesse est.

15 *contaminati sunt versus ex Vergili Aen. VI 400 s. VIII 296 s.*

1 atque **b**, *ed. Ven. a. 1492 f. XXXII*^{v} aeque **VP** | aspernitio **P** ‖ 2 *ante* quia *hiare orationem putat Haupt opusc. II p. 281* ‖ 5 atque trans- **P** | transitu^{ri} **V** ‖ 7 adducitura *sed* i *erasa* **V** ‖ 8 tamen nenea **b** ‖ 9 neclegi (nec *in fine vers.*) **V** | 12 credimus ς ‖ 15 recumbens **b** | atro **P** ‖ 16 exsanguet (et *compend.*) *in* exsangues *corr.* **V** ‖ 17 umbras *sed* a *in ras.* **V** ‖ 18 defunctis *sed* c *super add.* **P** | timeat **b** ‖ 20 offendat **b** ‖ 21 quid nisi **b** ‖ 23 *et* 24 exurget **P** ‖ 26 ueniat **b**

adice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus ani- 18
mus incubuit atque adfuit, cui nulla parte sui repugnavit. ubi autem ad malum acceditur aut peiorum metu aut spe bonorum, ad quae pervenire tanti sit devorata unius mali patientia, dissident inter se iudicia facientis: hinc est, quod iubeat proposita perficere, illinc, quod retrahat et ab re suspecta ac periculosa fugiat. igitur in diversa distrahitur: si hoc est, perit gloria. virtus enim concordi animo decreta peragit. non timet, quod facit. 'tu ne cede malis, sed contra audentior ito qua tua te fortuna sinet.' non ibis 19
audentior, si mala illa esse credideris. eximendum hoc e pectore est: alioqui haesitabit inpetum moratura suspicio. trudetur in id, quod invadendum est. nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram et falsam, quae illi opponitur. ego non redigo ista ad legem dialecticam et ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istuc exturbandum iudico, quo circumscribi se, qui interrogatur, existimat et ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. pro veritate simplicius agendum est, contra metum fortius. haec ipsa, quae 20
volvuntur ab illis, solvere malim et expendere, ut persuadeam, non ut inponam. in aciem educturus exercitum pro coniugibus ac liberis mortem obiturum quomodo exhortabitur? do tibi Fabios totum rei publicae bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo in ipsis Thermopylarum angustiis positos. nec

10 *Verg. Aen. VI 95 s.*

3 peiorem (u) **V** ‖ **4** ad *ex* at *corr.* **V** at **P** | q. *ex* q. (ae) *factum* **V** que **P** ‖ **6** facientes **P** ‖ **7** quod *bis* **P** | ab re *sic* **V P b**. ab *non nisi ante vocales litteras et* h *poni a Seneca observavit Rolfe, sed vide dial. IV 34 p. 104, 9 Herm.* ‖ **8** fugiat **V P b**. fuget *Pincianus* | distraitur **V** ‖ **11** aut dentior **b** | ita **P** | qua **b** quam **V P** ‖ **13** alioqui[a] **V** aliqui **P b** | impetum **V** ‖ **19** iudicio **b** **23** expandere **b** *m. pr.* ‖ **24** exertitum **V** ‖ **26** reip. **V** ‖ **27** transferrentes **V** ‖ **28** hostendo **V P** *sed expuncta* h **V** *erasa* **P** | thermopylatrum **P** thermopilarum *sed* r *alt. ex corr.* **V** termophylarum **b**

victoriam sperant nec reditum. ille locus illis sepul-
21 chrum futurus est: quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corporibus excipiant et vita potius quam loco cedant? dices: 'quod malum est, gloriosum non est. mors gloriosa est: mors ergo non malum'? o efficacem contionem! quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus et stans mori! at ille Leonidas quam fortiter illos adlocutus est! 'sic' inquit 'commilitones, prandete tamquam apud inferos cenaturi.' non in ore crevit cibus, non haesit in fau-
cibus, non elapsus est manibus: alacres et ad pran-
22 dium illi promiserunt et ad cenam. quid? dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic adlocutus est: 'ire, commilitones, illo necesse est, unde redire non est necesse.' vides, quam simplex et imperiosa virtus sit: quem mortalium circumscriptiones vestrae fortiorem facere, quem erectiorem possunt? frangunt animum, qui numquam minus contrahendus est et in minuta ac spinosa cogendus, quam cum ali-
23 quid grande componitur. non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. quomodo illos doces malum non esse? quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia inbuitur, evincis? quod auxilium invenis [quid dicis] inbecillitati humanae? quid dicis, quo inflammati in media pericula inruant? qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingeni viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertis? verba mihi captiosa conponis et interrogatiunculas nectis? magnis telis magna portenta feriun-

1 sepulchrum **V P** sepulcrum **b M**^{1} ‖ 2 exortari sui **b** | ut otius **P** ‖ 6 contentionem *sed* ten *erasum* **P**. conlectionem *Cornelissen, cf. ep. 87, 41* ‖ 8 leonidaes *ex* -as *corr. m. recentiore* **V** | alloc- **P** *hic et* 15 ‖ 11 prandendum *pr.* **P** ‖ 18 erectione **b** 23 docens **b** ‖ 24 imbuitur **P** | euinces **b** ‖ 25 inuenies **b** | quid dicis (dices **b**) *secl. Gertz* ‖ 26 dices **b** | quod inflammati **P** | irruant **P** ‖ 27 timendi *sed* di *in ras.* **V** | ingenii **V b** ‖ 28 generis **P b** geris **V** ‖ 29 comp- **V** | interrogatiunculas *sed* s *exp.* **V** 30 noctis **P**

tur. serpentem illam in Africa saevam et Romanis 24
legionibus bello ipso terribiliorem frustra sagittis fundisque petierunt; ne Pythio quidem vulnerabilis erat, cum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida ferrum et quicquid humanae torserant manus reiceret: molaribus demum fracta saxis est: et adversus mortem tu tam minuta iacularis? subula leonem excipis? acuta sunt ista, quae dicis: nihil est acutius arista; quaedam inutilia et inefficacia ipsa subtilitas reddit. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Singulos dies tibi meos et quidem totos indicari 1 LXXXIII
iubes: bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. sic certe vivendum est, tamquam in conspectu vivamus; sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum *in*trospicere possit: et potest. quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil deo clusum est. interest animis nostris et cogitationibus mediis intervenit: sic intervenit, dico, tamquam aliquando discedat. faciam ergo, quod iubes, et quid 2
agam et quo ordine, libenter tibi scribam. observabo me protinus et, quod est utilissimum, diem meum recognoscam. hoc nos pessimos facit, quod nemo vitam suam respicit. quid facturi simus cogitamus. atqui consilium futuri ex praeterito venit. hodiernus dies so- 3
lidus est. nemo ex illo quicquam mihi eripuit. totus inter stratum lectionemque divisus est. minimum

1 *cf. Rossbach de Sen. rec. p. 171, 20* | 17 *s. cf. Minucius Felix Oct. 32, 9*

1 illum *ex* illam *ut videtur* **V** illum **b** | saeuam **VPb** *sed* a *posterior expuncta et* u *super addita* **V** ‖ 3 Pythio **b** pithio **V** pithyo **P**. *'videtur alicui ballistae aut efficacissimo arcui ex divini teli similitudine id nomen fuisse inditum' Buecheler.* pilo *Erasmus*[2] ‖ 5 quicqđ **P** ‖ 7 tu tam ꝯ totam **VPb** | sububa **P** 8 acuta **VP** Acusata **b** 9 suptil- **V** | redditur **Pb** ‖ 16 in pectus **V** impetus **P** inspectus **b** | introspicere *scripsi:* prospicere **VPb** ‖ 21 hordine *sed* h *erasa* **V** ‖ 24 sumus **Pb**. *de hoc loco vide quae disserui proecdosis praef. p. XXIIIs.* | atque **Pb** ‖ 26 neme **P** | inter **Vb** inte **P** ‖ 27 dilectionemque **b** | minum **b**

exercitationi corporis datum, et hoc nomine ago gratias senectuti: non magno mihi constat; cum me movi, lassus sum. hic autem est exercitationis etiam fortissimis finis. progymnastas meos quaeris? unus mihi sufficit Pharius puer, ut scis, amabilis, sed mutabitur. iam aliquem teneriorem quaero. hic quidem ait nos eandem crisin habere, quia utrique dentes cadunt. sed iam vix illum adsequor currentem et intra paucissimos dies non potero: vide, quid exercitatio cotidiana proficiat. cito magnum intervallum fit inter duos in diversum euntes. eodem tempore ille adscendit, ego descendo, nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. mentitus sum. iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit quaeris? quod raro cursoribus evenit, hieran fecimus. ab hac fatigatione magis quam exercitatione in frigidam descendi: hoc apud me vocatur parum calda. ille tantus psychrolutes, qui kalendis Ianuariis euripum salutabam, qui anno novo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra, deinde ad hoc solium, quod, cum fortissimus sum et omnia bona fide fiunt, sol temperat: non multum mihi ad balneum superest. panis deinde siccus et sine mensa prandium, post quod non sunt lavandae manus. dormio minimum. consuetudinem

1 exertitat- *ut in proximis* V ‖ 2 non *ex* nan *corr.* V 3 autem est V *Arg.* b: autem P b | etiam *om.* P | fortissimus P *sed* u *in* i *corr.* ‖ 4 progymnasitas V Progimnasias P b | Pharius ς pharuius *sed* h *et* i *puncto notatae* V fariuus P faruius b. Earinus *Erasm.*[2] ‖ 5 amalis P ‖ 6 quidē *sed* ē *in* ā *corr.* V 7 chrisin V P b *super add.* iudicium *et m. sec.* ŧ similitudinem V utique V ‖ 8 assequar P ‖ 10 inter duos in diuersum V O: inter duos inter diuersos P b 11 ascendit V O | 13 nostram P 16 hieran fecimus | *id est neuter vicit: vide G. Dittenberger prooem. univers. Hal. hib. a. 1894 p. IV ss.* ‖ 18 patrum b | phychrolutes *in* pshychro- *corr.* V ‖ 19 ianuaris V ‖ 20 aliquid *ex* aliquit V 25 siocus P ‖ 26 lauande b | mimimum *pr.* P

meam nosti: brevissimo somno utor et quasi interiungo. satis est mihi vigilare desisse. aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. ecce circensium 7
obstrepit clamor. subita aliqua et universa voce feriuntur aures meae. nec cogitationem meam excutiunt, ne interrumpunt quidem. fremitum patientissime fero. multae voces et in unum confusae pro fluctu mihi sunt aut vento silvam verberante et ceteris sine intellectu sonantibus. quid ergo est nunc, cui animum ad- 8
iecerim? dicam. superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes levissimas et perplexas fecerunt, quae ut sint verae, tamen mendacio similes sunt. vult 9
nos ab ebrietate deterrere Zenon, vir maximus, huius sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. audi ergo, quemadmodum colligat virum bonum non futurum ebrium: 'ebrio secretum sermonem nemo committit, viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit.' quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, adtende. satis est enim unam ponere ex multis: 'dormienti nemo secretum sermonem committit, viro autem bono committit: vir bonus ergo non dormit.' quo uno modo potest, Posidonius Zenonis nostri cau- 10
sam agit, sed ne sic quidem, ut existimo, agi potest. ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cum aliquis vino gravis est et inpos sui; altero, si solet ebrius fieri et huic obnoxius vitio est. hunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius, non qui sit. huic autem nemi-

17 *Zenonis fr. 229 de Arn. cf. Philo de Plantatione Noë II p. 356 M., ss. 176 Wendl.*

1 nosti **V** nostri *compendiose* **P b** | interiugo **P** || 2 dedisse **b** | dormisse — (3) aliquando *om.* **b** || 4 opstrepit **V** || 5 excutiunt meam **P** || 6 nec **b** || 7 multae *sed* m *ex* in *corr.* **V** 8 aut siluam uento **P** || 9 nunc *supra scr.* **P** || 10 ęterno **P** || 12 fecerint **V b** || 20 attende **V** | est enim **P** enim est **V b** || 21 sermonem secretum **b** || 22 dormiet *Buecheler et* e *supra* i *iam m. rec. in* **V** 23 possidonius **V P** || 24 agit **V** ait **P b** | ne *sed* c *supra* e **V** | ait **V b** at **P** || 26 inposui **P** || 28 sit **V b** est **P**

nem commissurum arcana, quae per vinum eloqui
11 possit. quod est falsum. prima enim illa interrogatio
conplectitur eum, qui est ebrius, non eum, qui futurus
est. plurimum enim interesse concedes et inter ebrium
et ebriosum. potest et qui ebrius est, tunc primum
esse nec habere hoc vitium, et qui ebriosus est, saepe
extra ebrietatem esse. itaque id intellego, quod signi-
ficari verbo isto solet, praesertim cum ab homine di-
ligentiam professo ponatur et verba examinante. adice
nunc quod, si hoc intellexit Zenon et nos intellegere
voluit, ambiguitate verbi quaesiit locum fraudi, quod
12 faciendum non est, ubi veritas quaeritur. sed sane
hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat
ebrius fieri, non committi sermonem secretum. cogita
enim, quam multis militibus non semper sobriis et
imperator et tribunus et centurio tacenda mandaverint.
de illa C. Caesaris caede, illius dico, qui superato
Pompeio rem publicam tenuit, tam creditum est Tillio
Cimbro quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bi-
bit, Tillius Cimber et nimius erat in vino et scordalus.
in hanc rem locutus est ipse: 'ego' inquit 'quemquam
13 feram, qui vinum ferre non possum?' sibi quisque
nunc nominet eos, quibus scit et vinum male credi et
sermonem bene, unum tamen exemplum, quod occurrit
mihi, referam, ne intercidat. instruenda est enim vita
exemplis inlustribus. non semper confugiamus ad ve-
14 tera. L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus
est, fuit. maiorem noctis partem in convivio exigebat.

1 quę *in* qui *mutatum* **V** | eloquiⁿ possit **V** ‖ 3 compl- **V** 4 concedes et **Vb** *sed* et *exp.* **V** concedes (e *alt. expuncta*) et **P** ‖ 5 qui **VP** quam **b** ‖ 7 *ante* ebrietatem *una litt. rasa* **V** ‖ 10 intellig- **P** ‖ 11 uoluit **b**, *alii:* noluit **VP** | quuesiuit **b** ‖ 14 commiti **V** ‖ 17 ·G· **V** C. **P** G. **b** | superato **Vb** sub imperatore **P** 18 rem (*om.* p.) **b** | est *om.* **V** | Tillio Cimbro *Muretus:* illi Cimbro **V** illinc imbro **P** illic imbro **b** ‖ 19 C. *om.* **P** ‖ 20 tullius **VPb** ‖ 21 iocatus *Muretus* ‖ 23 nominet *sed* e *in ras.* **V** ‖ 25 instᵗuenda **V** ‖ 26 illustr- **P** ‖ 27 pisco **b** | ebᵗius **V** | qua **P** ‖ 28 noctis partem **V** partis noctem **Pb**. partem noctis *vulgo*

usque in horam fere sextam dormiebat: hoc eius erat matutinum. officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. huic et divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit, et Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa. puto, quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum et vino madentem, adeo ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, obpressus inexcitabili somno tolleretur. huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat. nullum Cosso aut privatum secretum aut publicum elapsum est. itaque declamationes istas de medio re- 16
moveamus: 'non est animus in sua potestate ebrietate devinctus. quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur et omne, quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exaestuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur et prodit in medium. onerati mero quemadmodum non continent cibum vino redundante, ita ne secretum quidem. quod suum alienumque est, pariter effundunt.' sed quamvis hoc so- 17
leat accidere, ita et illud solet, ut cum iis, quos sciamus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. falsum ergo est hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. quanto satius est aperte accusare ebrietatem et vitia eius exponere,

1 sextam fere **V b** ‖ 2 suũm **V** ‖ 3 *post* huic *una litt. rasa* **V** ‖ 4 proponeret trahitiae **P** | 5 traeiae **b** ‖ 7 illi bene cesserat **P b M** bene illi cesserat **V 0** ‖ 9 mersum et uino madentem (emad- **P**) **P b** mersum et uino et madentem *sed prius* et *puncto notatum* **V**. *illud commendat Baehrens beitr. p. 270* ‖ 10 aliquando *sed* al *ex* m **V** ‖ 11 oppr- **P** | toleraretur **b** ‖ 12 tiberius multa sua manu **V b** multa tiberius manu sua **P** ‖ 13 quidem *supra lin.* $\mathbf{P}^1$ ‖ 15 elapsus **P** ‖ 18 in imo **P** in inio^{m} (ni *ex* m) **V** immo *hic et* 19 **b** ‖ 19 eiecta **b** | quicqđ **P** ‖ 22 alienum quae $\mathbf{V}^1$ *sed in* q, *corr. m. recentiore* **V** ‖ 24 iis **V**: his **P b M** ‖ 27 dare **b** ‖ 28 aperta **P** uitia *sed* i *altera post inserta* **V**

quae etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens, cui satis est sitim extinguere, qui, etiam si quando hortata est hilaritas aliena causa producta
18 longius, tamen citra ebrietatem resistit. nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur et faciat ebriis solita: interim, si hoc colligere vis virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic, quam turpe sit plus sibi ingerere quam capiat et stomachi sui non nosse mensuram, quam multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant, nihil aliud esse ebrietatem quam voluntariam insaniam. extende in plures dies illum ebrii habitum: numquid de furore dubitabis? nunc quoque non est minor, sed
19 brevior. refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum, carissimum sibi ac fidelissimum, inter epulas transfodit et intellecto facinore mori voluit, certe debuit. omne vitium ebrietas et incendit et detegit, obstantem malis conatibus verecundiam removet. plures enim pudore peccandi quam bona voluntate prohibitis
20 abstinent. ubi possedit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. non facit ebrietas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis quantum petierunt sine dilatione permittit. tunc inpudicus morbum profitetur ac publicat. tunc petulans non linguam, non manum continet. crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido. omne vitium laxatur et pro-
21 dit. adice illam ignorationem sui, dubia et parum ex-

4 cita **b** | ebrietatem **V** | resistat **b** ‖ 5 uidebilmus **P** 6 ebrius **b** 7 quur **P** | syllogismis *sed* m *in ras.* **V** | 10 faciunt **P** | 11 extendi **P b** ‖ 12 plures *sed* lu *ex* ui **V** 14 *post* refer *una litt. rasa* **V** 15 clarissimum **b** 16 debuit *Lipsius:* deruit **V P b**. meruit *Gruterus*
n
17 incedit **V**. intendit *Muretus* | opstantem **P** | 20 possidebit **b** 21 latebit **P** 22 libanosus **P** | ne cubiculum **V** nec umbiculum **P** necum cubiculum **b** 23 exspectat **P** 26 credulitas **P** 27 ludo **b** | taxatur **V P** texatur **b**: *corr. Lipsius* 28 dubia et *sed* a et *corr. ex tribus litt. quarum prima fuit* u **V** | explanata **V b** ex parato **P**

planata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia velut aliquo turbine circumagente totam domum, stomachi tormenta, cum effervescit merum ac viscera ipsa distendit. tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid, cum somno vitiatur et quae ebrietas fuit, cruditas facta est? cogita, quas clades ediderit publica 22
ebrietas: haec acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit, haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit, haec contumacissimos et iugum recusantes in alienum egit arbitrium, haec invictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo 23
feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas victa temporum locorumque difficultate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi et ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. quae gloria est capere 24
multum? cum penes te palma fuerit et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, cum superstes toti convivio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica et nemo vini tam capax fuerit, vinceris
a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii no- 25
bilis, quae alia res perdidit et in externos mores ac vitia non Romana traiecit quam ebrietas nec minor vino Cleopatrae amor? haec illum res hostem rei publicae, haec hostibus suis imparem reddidit; haec crudelem fecit, cum capita principum civitatis cenanti

1 incertiosuculos **P** 2 velut **b** uelud **V** uel **P** | 3 totam *sed* m *add.* $\mathbf{P}^2$ | domum *sed* d *ex corr.* **P** | 5 illi vis] illius **b** 6 quid cum **V** quid curo **P b** | crudetas *sed* det *in ras.* **V** 9 pertinaci ς pertinacia (-tia **V P**) **V P b**. pertinacia [bello] *prop. Buecheler* 11 alienum *ex* aben- **P** | 13 hiems $\mathbf{V}^1$ e *alt. super scr.* $\mathbf{V}^2$ *ut videtur* | 16 demis- **V** | demiserunt intemperantia *sed* erunt intemperantia *in ras. paene evanida* **P** | 17 contudit *sed* tu *ex* di **V** 19 tracti **P** 20 toto **b** | 21 fueris **P** | 22 antoninum **b** | mgnum **V** 24 minor uino **V b** minorū urcio (*sed* cio *ex corr.* $\mathbf{P}^1$) **P**. *inutile* urceo | 25 reip. **V** | 26 ostibus $\mathbf{V}^1$

referrentur, cum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, cum vino gravis sitiret tamen sanguinem. intolerabile erat, quod ebrius fiebat, cum haec faceret: quanto in-
26 tolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat! fere vinolentiam crudelitas sequitur. vitiatur enim exasperaturque sanitas mentis. quem ** difficilesque faciunt diutini morbi et ad minimam rabidos offensionem, ita ebrietates continuae efferant animos. nam cum saepe apud se non sint, consuetudo insaniae durat et vitia
27 vino concepta etiam sine illo valent. dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. deformitatem rei et inportunitatem ostende rebus, non verbis. quod facillimum est, proba istas, quae voluptates vocantur, ubi transcenderunt modum, poenas esse. nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari et retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas nec veneno poto moriturum nec sopore sumpto dormiturum nec elleboro accepto, quicquid in visceribus haerebit, iecturum deiecturumque. sed si temptantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? VALE.

2 ora *sed* a *ex dimidia parte crasa* **P** 6 uirol- **P** | uitiatur *(ut coniecerat Haupt)* **b**: uillatur **VP** *sed post* r *una litt. rasa* **V** *qui* titillatur *in margine* | exasperaturaque **P** 7 quem (a *ex* e **V** *m. recentiore*) difficilesque $\mathbf{V^1Pb}$ que *lineola notavit* **V** *m. recentior*: querulos difficilesq. *ci. Haupt*, ut querulos difficilesq. *Madvig. sed verum videtur* quemadmodum (*sic* ς), *et interciderit* morosos *vel* iniquos *sim. ante* difficilesq. *illud placet etiam Buechelero.* vementis quomodo diff. *ci. Rossbach* 8 radios **VPb** babidos *Arg.* **b**: *corr. Haupt* ‖ 9 offerant **b** ‖ 10 sint ς: sunt **VPb** | consuetudo **VPb** *sed* ine *ex* o *fin.* **V** *m. recentiore* | durat et *Wolters:* durata **Vb** duracta **P**. durat ac *alii* ‖ 12 debet **P** 14 uoluntates **b** 15 transcendeꝛ (*om.* modum) **P** | argumentaueris **VPb** ‖ 17 *post* licet *una litt. rasa* **V** eboro **V**^{le} quicqđ **P** ‖ 21 constant **P** ‖ 22 partes **P** | sobrium *sed* b *ex* p **V** 23 VALE *om.* **Vb**. *in* **V** *reliqua pagina vacua est, fol. 111^r incipit ab* Itinera *sed ut duo versus scriptura careant*

⟨Seneca Lvcilio svo salvtem.⟩

Itinera ista, quae segnitiam mihi excutiunt, et 1 LXXXIIII
valitudini meae prodesse iudico et studiis. quare valitudinem adiuvent, vides: cum pigrum me et neglegentem corporis litterarum amor faciat, aliena opera exerceor; studio quare prosint, indicabo: a lectionibus *nihil* recessi. sunt autem, ut existimo, necessariae, primum ne sim me uno contentus; deinde ut, cum ab aliis quaesita cognovero, tum et de inventis iudicem et cogitem de inveniendis. alit lectio ingenium et studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. nec scri- 2
bere tantum nec tantum legere debemus: altera res contristabit vires et exhauriet, de stilo dico, altera solvet ac diluet. invicem hoc et illo commeandum est et alterum altero temperandum, ut quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. apes, ut aiunt, 3
debemus imitari, quae vagantur et flores ad mel faciendum idoneos carpunt, deinde quicquid attulere, disponunt ac per favos digerunt et, ut Vergilius noster ait, 'liquentia mella stipant et dulci distendunt nectare cellas'. de illis non satis constat, utrum sucum ex 4
floribus ducant, qui protinus mel sit, an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam et proprietate spiritus sui mutent. quibusdam enim placet non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. aiunt inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut

20 *Aen. I 432 s*

3 ualet- **V** ‖ 4 me ς uiae **VPb** 6 exerceo **b** | studio **VO** studia **Pb** studiis ς | indicabo *sed* n *in ras.* **V** ‖ 7 nihil *add. Buecheler: om.* **VPb.** non ς *fort. recte* | necessaria **b** 8 sim e **P** ‖ 10 lectio *sed* o *ex corr.* **P** | 13 contristabit *sed* b *ex* u **V** | et *om.* **b** | exauriret **b** 14 deluet **Pb** | commendandum *sed prius* nd *alio atramento exp.* **P** ‖ 17 inmitari **P** ‖ 19 digerunt **VP.** diuidunt *Macrobius qui in Saturnaliorum praefatione aliquam partem huius epistulae exscripsit sed liberius* | uirg- **Pb** 21 utrum *sed* ut *ex corr.* **V** ‖ 22 foribus **b** 26 har- **V** | aut ros **Pb** austros *sed* os *in* i *mutatum* **V**

ros illius caeli aut ipsius arundinis umor dulcis et pinguior gignat. in nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam et notabilem poni, quam persequatur et contrahat animal huic rei genitum. quidam existimant conditura et dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint, non sine quodam, ut ita dicam, fermento, quo in unum diversa coalescunt. sed ne ad aliud quam de quo agitur, abducar, nos quoque has apes debemus imitari et quaecumque ex diversa lectione congessimus, separare, melius enim distincta servantur, deinde adhibita ingenii nostri cura et facultate in unum saporem varia illa libamenta confundere, ut etiam si apparuerit, unde sumptum sit, aliud tamen esse quam unde sumptum est, appareat. quod in corpore nostro videmus sine ulla opera nostra facere naturam: alimenta, quae accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant et solida innatant stomacho, onera sunt; at cum ex eo, quod erant, mutata sunt, tum demum in vires et in sanguinem transeunt. idem in his, quibus aluntur ingenia, praestemus, ut quaecumque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint. concoquamus illa: alioqui in memoriam ibunt, non in ingenium. adsentiamur illis fideliter et nostra faciamus, ut unum quiddam fiat ex multis, sicut unus numerus fit ex singulis, cum minores summas et dissidentes conputatio una comprendit. hoc faciat ani-

1 har- **V** | humor **V P b** 2 gignit **P** || 4 contra ut **P** 6 quae *pr.* **V** *ubi* q; *super scr. m. sec.* 9 adducar **V P b**: *corr. Erasmus*^{2} 12 adhibita **b** adhinita **P** habita **V** | nostra **P** | aura **b** | 14 etiamsi quid apparuerit *Macr.* | sumtum **P** || 17 accipimus *Macr.* | in sua qualitate perseverant et solida innatant, male stomacho oneri sunt *Macr.* || 19 cum *sed* u *ex corr.* **V** | tum **P** *Macr.* tunc **V b** | 20 in vires et sanguinem *Macr. illud melius puto: est hysteron proteron* | in his quibus **V b** *Macr. sed* h *in ras.* **V**: quibus **P** | 22 ausimus **P** | nec aliena **b** 23 conquoquamus **P b** | alioquin in **b** *Macr.* | 24 adsentiamur *sed* r *ex* s **V** | nostra **V** 25 unum] non **b** | 26 sumas **b** || 27 comp- **V** | comprehendit **P b** | noster animus *Macr.*

mus noster: omnia, quibus est adiutus, abscondat, ipsum tantum ostendat, quod effecit. etiam si cuius 8
in te comparebit similitudo, quem admiratio tibi altius fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem: imago res mortua est. 'quid ergo? non intellegetur, cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias?' puto aliquando ne intellegi quidem posse, si magni viri *** nec enim omnibus, quae ex quo velut exemplari traxit, formam suam inpressit, ut in unitatem illa conpetant. non 9
vides, quam multorum vocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus redditur: aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media. accedunt viris feminae, interponuntur tibiae. singulorum illic latent voces, omnium apparent. de choro dico, quem veteres philo- 10
sophi noverant: in commissionibus nostris plus cantorum est quam in theatris olim spectatorum fuit. cum omnes vias ordo canentium inplevit et cavea aenatoribus cincta est et ex pulpito omne tibiarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis: talem animum nostrum esse volo: multae in illo artes,

2 ipsum tamen ost. *Macr.* **3** comparabit **b** ‖ **4** simile esse **b** **6** intellegeretur **b** **8** intelligi **P** | si magni uiri nec enim (necenii *sed* n *ex corr. et supra* nii *scriptum* ssarii **V**) omnibus **V P b**: si imago vera sit: haec enim omnibus *ci. Madvig. dubitans propono:* si imago est, nedum si magni vir ingenii (magni vir ingenii *unus* ς) omnibus *contra* si magni vir ingenii omnibus, quae ex quo velit (voluit *Schweigh.*) exemplari traxit, formam *e. q. s. A. I. Kronenberg* ‖ **9** ex quo (eo) **V** ex co **P** *ubi post* co *spatium duarum litt.* | velud **V** | exemplari **b** exemplaria **V P** **10** ut in uitatem (unitatem) **V** et inuitantem **P** ut inuitatem **b** | competant ς conpetat (cparauit) **V** cōpetat **P** conpetat **b** | **11** vides (*om.* non) quam multorum vocibus chorus constet: una tamen ex omnibus redditur *Macr. qui etiam in proximis nonnihil discrepat* ‖ **14** illic latent **V O** illi datent **P** illi dant **b** | **17** teatris *sed prius* t *post insertum* **P** **18** impl- **P** | aenatoribus *Buecheler:* aeneat- **V P b** cantoribus *Arg.* **b** a uenatoribus ς *cf. apocol. 12* ‖ **20** organorumque **b** organarumque **V** *corr.* V^2 organorū. q.; **P** | **21** nostrum esse **P** esse nostrum **V b**. *cf. § 7* hoc faciat animus noster

multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed
11 in unum conspirata. 'quomodo' inquis 'hoc effici poterit?' adsidua intentione: si nihil egerimus nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: relinque ista iamdudum, ad quae discurritur. relinque divitias, aut periculum possidentium aut onus. relinque corporis atque animi voluptates: molliunt et enervant. relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullum habet terminum, tam sollicita est, ne quem ante se videat, quam ne *quem* ⟨post⟩ se. laborat invidia et quidem duplici. vides autem, quam miser sit, si is
12 cui invidetur et invidet. intueris illas potentium domos, illa tumultuosa rixa salutantium limina? multum habent contumeliarum, ut intres, plus, cum intraveris. praeteri istos gradus divitum et magno adgestu suspensa vestibula: non in praerupto tantum istic stabis, sed in lubrico. huc potius te ad sapientiam derige tranquillissimasque res eius et simul amplissimas pete.
13 quaecumque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla sint et comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. confragosa in fastigium dignitatis via est: at si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna summisit, omnia quidem sub te, quae pro excelsissimis habentur, aspicies, sed tamen venies ad summa per planum. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

LXXXV 1 Peperceram tibi et quicquid nodosi adhuc superat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare

8 ss. *cf. ep. 73, 3. 104, 9*

1 aetatem **P** | **2** quom^{do} **V** | **3** atsidua **P** | nisi **P** fusi **V** fisi **b** | rationi **b** | **4** suadenti **Pb** | **5** atq; **P** | **7** uoluntates **Pb** | enaruant **P** | **9** solita **b** ‖ **10** uideant **P** | ne (c *supra* e *m. recentiore* **V**) se **PVb** ne post se ς *unde* ne quem post se *scripsi, cf. ep. 73, 3. 104, 9* | **11** duplici *sed* du *in ras.* **V** | **12** domus **b** | **13** tūmult- **P** | **15** adiestu **P** | **16** tantum istic—**17** potius te *om.* **P** ‖ **17** dirige **VPb** | **20** cum para- **P** | **21** tramites **P** | adeantur **Pb** ‖ **22** uia *sed* u *in ras.* **V** | **25** aspicias **P** | **28** contentus *sed* s *in ras.* **V**

eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. iubes me quicquid est interrogationum aut nostrarum aut ad traductionem nostram excogitatarum comprendere: quod si facere voluero, non erit epistula, sed liber. illud totiens testor, hoc me argumentorum genere non delectari. pudet in aciem descendere pro dis hominibusque susceptam subula armatum.

'Qui prudens est, et temperans est. qui tempe- 2
rans est, et constans. qui constans est, inperturbatus est. qui inperturbatus est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est et prudentia ad beatam vitam satis est.'

Huic collectioni hoc modo Peripatetici quidam 3
respondent, ut inperturbatum et constantem et sine tristitia sic interpretentur, tamquam inperturbatus dicatur, qui raro perturbatur et modice, non qui numquam. item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae nec frequens nimiusve in hoc vitio. illud enim humanam naturam negare, alicuius animum inmunem esse tristitia. sapientem non vinci maerore, ceterum tangi. et cetera in hunc modum sectae suae respondentia. non his tollunt adfectus, sed temperant. 4
quantulum autem sapienti damus, si inbecillissimis fortior est et maestissimis laetior et effrenatissimis moderatior et humillimis maior? quid, si miretur velocitatem suam Ladas ad claudos debilesque respiciens? illa vel intactae segetis per summa volaret gramina nec cursu teneras laesisset aristas, vel mare per me-

8 *cf. ep. 82, 24* 14 *ss. cf. ep. 116* ‖ 28 *Verg. Aen. VII 808 ss*

4 cō̄prendere **P** | 5 epistola **VP** | 10 *fort.* est, est et constans | 11 qui inperturbatus — (12) beatus est *om.* **b** | qui perturbatus **P** | 13 prudentiā **P** ‖ 16 interpraetantur **b** | 17 ñ *sed post* ñ *aliquid rasi* **P** | nūquam *sed post* ū *una litt.* (n *?*) *rasa* **V** | 21 tristitia *sed post* t *primam una litt. rasa* **V** | merore **VP** *sed ante* e *priorem una litt. rasa* **V** | 24 inbecillissimi **P** | 25 effranat- **V** | 27 laudans **VPb**: *corr. Lipsius e cod. Leid. suppl. 459* ‖ 28 summa *ex* summu *ut videtur* **V** | 29 teneras cursu *Verg.*

dium fluctu suspensa tumenti ferret iter celeres nec tingueret aequore plantas.' haec est pernicitas per se aestimata, non quae tardissimorum conlatione laudatur. quid, si sanum voces leviter febricitantem? non est bona valitudo mediocritas morbi. 'sic' inquit 'sapiens inperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor.' falsum est. non enim deminutionem malorum in bono viro intellego, sed vacationem: nulla debent esse, non parva. nam si ulla sunt, crescent et interim inpedient. quomodo oculos maior et perfecta suffusio excaecat, sic modica turbat. si das aliquos adfectus sapienti, inpar illis erit ratio et velut torrente quodam auferetur, praesertim cum illi non unum adfectum des, cum quo conluctetur, sed omnis. plus potest quamvis mediocrium turba quam posset unius magni violentia. habet pecuniae cupiditatem, sed modicam. habet ambitionem, sed non concitatam. habet iracundiam, sed placabilem. habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem. habet libidinem non insanam. melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leviora quidem, sed omnia. deinde nihil interest, quam magnus sit adfectus: quantuscumque est, parere nescit, consilium non accipit. quemadmodum rationi nullum animal optemperat, non ferum, non domesticum et mite, natura enim illorum est surda suadenti: sic non secuntur, non audiunt adfectus, quantulicumque sunt. tigres leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando summittunt, et cum

2 tingeret **b** ‖ 6 aprina **V P b**, *cf. Teletis rel.*² *p. 55, 2 ss. H. et proleg. p. L* ‖ 8 diminut- **P b** ‖ 9 nullā **P** | non *exp. m. recentiore* **V** 10 *post* nam *una litt. rasa* **V** | interin imp- **P** | inpendient **b** 12 affectus **P** *et sic in proximis* ‖ 13 uelut *sic* **P** 14 unum adfectum **V** | des ς sed **P b** sit *ex* sed **V**. unum des affectum *ci. Gruterus* ‖ 18 concitatam **P** contitatam *pr.* **V** *ubi* continuatam *m. rec.* concitatem **b** 20 libidinem sed non *unus codex Opsopoei* 21 qui unum *ex* quunum **P**

minime expectaveris, exasperatur torvitas mitigata. numquam bona fide vitia mansuescunt. deinde, si ratio proficit, ne incipient quidem adfectus: si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. facilius est enim initia illorum prohibere quam impetum regere. falsa est itaque ista mediocritas et inutilis, eodem loco habenda, quo si quis diceret modice insaniendum, modice aegrotandum. sola virtus habet, non recipiunt animi mala temperamentum. facilius sustuleris illa quam rexeris. numquid dubium est, quin vitia mentis humanae inveterata et dura, quae morbos vocamus, inmoderata sint, ut avaritia, ut crudelitas, ut inpotentia [impietas]? ergo inmoderati sunt et adfectus. ab his enim ad illa transitur. deinde si das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati ceteris motibus pravis, non erunt in nostra potestate. quare? quia extra nos sunt, quibus inritantur. itaque crescent, prout magnas habuerint minoresve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus, quo exterreatur, aut propius asperit, acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes evocaverit. si in nostra potestate non est, an sint adfectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent tantique erunt, quanti fient. adice nunc, quod ista, quamvis exigua sint, in maius excedunt. numquam perniciosa 9 10 11 12

4 *s. cf. ep. 50, 5 et adn.* ‖ 9 *cf. huius ep. § 13* ‖ 11 *cf. ep. 75, 10—12*

1 mitigata **V** mitigat **P** mittigat **b** ‖ 3 aff- **P** ‖ 5 prohibere *sed post* i *una litt. rasa* **V** ‖ 7 hab- *ex* chab *radendo fecit* **P** | 9 temperamenta **b** ‖ 10 uincia **P** ‖ 11 inueterata **Pb** ueteratam *sed lineola supra* m *addita m. sec.* **V** | inmoderata **V** inueterata **Pb** ‖ 12 inpotentia ς innocentia **VPb** inimicitia *super scr.* $\mathbf{V}^2$ | 13 ut impietas *Erasmus*^{2}. *sed* impietas *merito suspectum Madvigio, nescio an a medii aevi lectore sit adscriptum. cf. ep. 75, 11* | aff- **P** ‖ 15 ceteris (caet- **V**) **PV** ceterisque (cęt- **M**) **bM** | motibus ς moribus **VPb** ‖ 17 irrit- **P** | habuerint ς habuerunt (-buer̄ **P**) **VPb** ‖ 19 proprius **b** ‖ 22 aff- **P** ‖ 23 cum *om.* **b** ‖ 24 quanti *sed* i *ex corr.* **V** quanto **Pb** | aice **V** | quamuis *sed* qu *ex corr.* **V**

servant modum. quamvis levia initia morborum serpunt et aegra corpora minima interdum mergit ac-
13 cessio. illud vero cuius dementiae est, credere quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui, cum facilius sit excludere quam admissa
14 conprimere? quidam ita distinxerunt, ut dicerent: 'temperans ac prudens positione quidem mentis et habitu tranquillus est, eventu non est. nam, quantum ad habitum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur nec timet, sed multae extrinsecus causae inci-
15 dunt, quae illi perturbationem adferant.' tale est, quod volunt dicere: iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando; et timidum quidem non esse, timere tamen aliquando, id est, vitio timoris carere, adfectu non carere. quod si recipitur, usu frequenti timor transibit in vitium et ira in animum admissa habitum
16 illum ira carentis animi retexet. praeterea si non contemnit venientes extrinsecus causas et aliquid timet, cum fortiter eundum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit et animo recedente. non cadit autem in sapientem haec diver-
17 sitas mentis. illud praeterea iudico observandum, ne duo, quae separatim probanda sunt, misceamus. per se enim colligitur unum bonum esse, quod honestum, per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. si unum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beate vivendum sufficere virtutem: e contrario non

7 *cf. huius ep. § 10*

4 principia *sed* ri *in ras.* **V** ‖ 8 compr- **V** | ita distincxerunt *sed* it *ex corr.* **V** ‖ 9 positione *sed* s *in ras.* **V** ‖ 11 adhibitum **b** ‖ 14 volun^{t} **V** | iracundum *sed post* n *una litt. rasa* **V** ‖ 16 aff- **VP** *dubito de* **b** ‖ 17 recipit *in* recipitur *compendio super addito corr. m. alt.* **V** recipit **Pb** *Arg.* **b**. *cf. ep. 113, 6* ‖ 18 initium *sic* $\mathbf{P}^{1}$ ‖ 20 uenientis **P** ‖ 22 patriae **b** | cunctanter ibit *ci. Koch* ‖ 25 misceamus *sed* e *ex corr.* **V** ‖ 29 beatae **V**

remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum esse, quod honestum est. Xenocrates et Speusippus 18
putant beatum vel sola virtute fieri posse, non tamen unum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iudicat, cum virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam, quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute est, non ipsa virtus. inepta distinctio. idem enim negat umquam virtutem esse sine voluptate: ita si ei iuncta semper est atque inseparabilis, et sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cum sola est. illud autem absurdum est, quod dicitur beatum 19
quidem futurum vel sola virtute, non futurum autem perfecte beatum. quod quemadmodum fieri possit, non reperio. beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexsuperabile. quod si est, perfecte beata est. si deorum vita nihil habet maius aut melius, beata autem vita divina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. praeterea si beata vita nullius est in- 20
digens, omnis beata vita perfecta est eademque est et beata et beatissima. numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summe beata est. quemadmodum summum bonum adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quae sine summo bono non est. quod si aliquem magis beatum induxeris, induces et multo magis: innumerabilia discrimina summi boni facies, cum summum bonum intellegam, quod supra se gradum non habet. si est aliquis minus 21

4 *Epic. fr. 508 Vs.*

4 eprcurus **P** ‖ 5 cum *in ras.* **P**. *an* qui*? potius* iudicat eum, qui *ci. Koch. nam post* cum *offerunt* qui *aliquot codices Romani teste Fickerto* | cum uirtute habeat bratum **b** ‖ 7 beatum **V P b** beatam ς | uoluntas **P** ‖ 12 obsurdum **P** ‖ 15 reperio *sed* p *alt. supra* p *add. m. sec.* **V** repperio **P** ‖ 21 nunc quid **P** | dibitas *sed* i *priore expuncta* u *super addita* **V** ‖ 23 summe beate est **b** | bonum *om.* **b** ‖ 26 non *exp.* **V** ‖ 27 induces *om.* **b** 29 minus beatus **V P b** *sed* beatus *super add. m. recentiore* **V**

beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat quam suam. beatus autem nihil suae praefert. utrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quam quod est malit, aut id illum non malle, quod illo melius est. utique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id, quod est optimum, extendet et id omni modo consequi cupiet. quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnunc potest, immo qui debet? dicam, quid sit, ex quo veniat hic error: nesciunt beatam vitam unam esse. in optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. itaque in aequo est longa et brevis, diffusa et angustior, in multa loca multasque partes distributa et in unum coacta. qui illam numero aestimat et mensura et partibus, id illi, quod habet eximium, eripit. quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. finis, ut puto, edendi bibendique satietas est. hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque iam satur est. hic plus bibit, ille minus: quid refert? uterque non sitit. hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt quam hunc pauci. ille, quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen inminui.

'Qui fortis est, sine timore est. qui sine timore est, sine tristitia est. qui sine tristitia est, beatus est.'

Nostrorum haec interrogatio est. adversus hanc sic respondere conantur: falsam nos rem et controversiosam pro confessa vindicare, eum, qui fortis est, sine timore esse. 'quid ergo?' inquit 'fortis inminentia mala non timebit? istuc dementis alienatique, non fortis est. ille vero' inquit 'moderatissime

5 aut ad illum **b** | male *pr.* **P** | illo ς illa **VPb** ‖ 6 pruduntior **P** ‖ 7 obt- **P** ‖ 12 bretus diffusa et et angustior **P** ‖ 14 aestimat numero **b** | aestimat **V** stimat **P** ‖ 17 finis *sed* i *prior in ras.* **V** | sacietas **P** ‖ 18 iam satur — (19) uterque *om.* **b** | 20 pautioribus **V** ‖ 27 contrauersiosam **P** ‖ 30 immin- **V** | istuc **P** istac (*vel* -oc) *ex* istuc *ut videtur corr.* **V** istud **b**

timet, sed in totum extra metum non est.' qui hoc dicunt, rursus in idem revolvuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia. nam qui timet quidem, sed rarius et minus, non caret malitia, sed leviore vexatur. 'at enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit.' verum est, quod dicis, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse et unam tantum turpitudinem malum iudicat, debebit secure pericula aspicere et aliis timenda contemnere. aut si stulti et amentis est mala non timere, quo quis prudentior est, hoc timebit magis. 'ut vobis' inquit 'videtur, praebebit se periculis fortis.' minime: non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, timor non decet. 'quid ergo?' inquit 'mortem, vincla, ignes, alia tela fortunae non timebit?' non. scit enim illa non esse mala, sed videri. omnia ista humanae vitae formidines putat. describe captivitatem, verbera, catenas, egestatem et membrorum lacerationes vel per morbum vel per iniuriam et quicquid aliud adtuleris: inter lymphatos metus numerat. ista timidis timenda sunt. an id existimas malum, ad quod aliquando nobis nostra sponte veniendum est? quaeris quid sit malum? cedere iis, quae mala vocantur, et illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis iugum inponunt. non dubitarent, quid conveniret forti viro, si scirent, quid esset fortitudo. non est enim inconsulta temeritas nec periculorum amor nec formidabilium adpetitio: scientia est distinguendi, quid

1 quid hoc **P** ‖ 4 leuiora **b** ‖ 5 qui *ex corr.?* **P** ‖ 10 hoc timebit **V b** optimebit **P** ‖ 14 uincla **V P** *sed* a *in ras.* **V** uincula **b** | 16 humanae vanas v. f. *Io. Mueller coll. ep. 76, 33, ego* humanae vitae formidines inanes *vel* humanae inanes vitae form. | 17 uerberat **P** ‖ 18 morborum **b** | iniuriam *ex* uniur- **P** ‖ 19 attul- **P** | lymphatos (limph- **b**) **V P b**: *cf. Lucan. VII 186; Sen. Med. 386; Curt. Ruf. IV 12, 14.* lymphatici *supra libri ep. 13, 9, etiam nat. quaest. VI 29, 3* | metur **b** ‖ 22 quod **V** | iis quae **V** iis q; **P** usque **b** ‖ 25 iugam **P** ‖ 26 si *in ras.* **V** ‖ 27 consulta **P** ‖ 28 appet- **P** | quod **V**

sit malum et quid non sit. diligentissima in tutela sui fortitudo est et eadem patientissima eorum, quibus
29 falsa species malorum est. 'quid ergo? si ferrum intentatur cervicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur et per adsiccata viscera recens demittitur sanguis: non timet? istum tu dices nec dolere?' iste vero dolet. sensum enim hominis nulla exuit virtus. sed non timet: invictus ex alto dolores suos spectat. quaeris quis tunc animus illi sit? qui aegrum amicum adhortantibus.

30 'Quod malum est, nocet. quod nocet, deteriorem facit. dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt.'

'Falsum est' inquit 'quod proponitis: non enim, si quid nocet, etiam deteriorem facit. tempestas et procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem
31 facit.' quidam e Stoicis ita adversus hoc respondent: deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id, quod proposuit, efficere nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. quibus Peripateticus 'ergo' inquit 'et sapientem deteriorem faciet paupertas, dolor et quicquid aliud tale fuerit. virtutem enim illi non
32 eripiet, sed opera eius inpediet.' hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris condicio et sapientis. huic enim propositum est in vita agenda non utique,

1 quod **V** | tutela **VP** *in* tutelae *corr. m. sec.* **V** tute la **b** | 2 sui ς ui **VPb** | eandem **P** ‖ 7 adsiccata vulnera *Gronovius* | dim- **Pb** | singŭs *sic* **P** ‖ 8 timet. **V** timet **Pb** timere ς. *interrogandi signum posuit Buecheler* | nĕ **P** ‖ 11 *ante* qui *super scr.* scilicet *(recte si compendium interpretor)* ille **V** | qui **VP** quia **b** ‖ 16 est **Vb** est ergo **P** ‖ 18 nocet **VPb** nocent ς. *cf. v. 24* ‖ 19 facit **Vb** faciunt **P** | e *om.* **Pb** | stoici **b** | res *in fine versus* (*om.* -pondent) **P** ‖ 20 tempestatem **P** ‖ 24 faciat **b**

quod temptat, efficere, sed omnia recte facere. gubernatori propositum est utique navem in portum perducere. artes ministrae sunt, praestare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. artes serviunt vitae, sapientia imperat. ego aliter respondendum iudico: nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri nec ipsam administrationem artis. gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam et navis regendae scientiam. haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. qui hoc potuit dicere 'Neptune, numquam hanc navem nisi rectam', arti satis fecit: tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. 'quid ergo?' inquit 'non nocet gubernatori ea res, quae illum tenere portum vetat, quae conatus eius inritos efficit, quae aut refert illum aut detinet et exarmat?' non tamquam gubernatori, sed tamquam naviganti nocet: alioqui *gubernator ille non est.* gubernatoris artem adeo non inpedit, ut ostendat: tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. navigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt navem: ipse quoque vector est; alteram

10 *gubernatoris Rhodii dictum afferunt Teles rel.*[2] *p. 62, 2 H.* [*Aristides*] *or. Rhod. v. II p. 75 Keil., alii. locos collegit Haupt op. II p. 319 s.*

2 nauim **b** | producere **P** ‖ 3 ministres sunt **P** ‖ 9 scientia **P** | 10 apparet **V** *sed* t *in ras.* **V** | quod **VPb** *sed* d *expuncta* **V** ‖ 11 nauim **b** ‖ 12 arti satis fecit **b** arti satis | satisfecit *sed* satis *prius deletum* **V** artis satisfecit **P** ‖ 13 successum *sed* s *prius in ras.* **V** ‖ 17 ^{na}uiganti **V** | alioqui gubernator ille ñ est. gubernatoris *scripsi adsentiente Buechelero:* alioqui ^{n} gubernatis **V** alioquibnatoris **P** alioquin gubernatoris **b**. *dubitant Badstuebner et Rossbach* ‖ 19 inpedit (imp- **V**) **P V** inponit **b** | hostendat *sed* h *expunctum* **V** | quālibet **b** ‖ 20 rectoris **b** ‖ 21 qua **Pb**: ^{i}qua **V** | gubernatori **P** ‖ 23 nauim quaque ipse uector **b** | *post* uector est *iteratur* duas personas *in* **P**

propriam: gubernator est. tempestas tamquam vectori
36 nocet, non tamquam gubernatori. deinde gubernatoris
ars alienum bonum est: ad eos, quos vehit, pertinet,
quomodo medici ad eos, quos curat: commune bonum
est sapientis: est et eorum, cum quibus vivit, et pro-
prium ipsius. itaque gubernatori fortasse noceatur, cu-
ius ministerium aliis promissum tempestate inpeditur:
37 sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non
ab aliis tempestatibus vitae. non enim prohibentur
opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse
semper in actu est, in effectu tunc maximus, cum illi
fortuna se opposuit. tunc enim ipsius sapientiae ne-
gotium agit, quam diximus et alienum bonum esse et
38 suum. praeterea ne aliis quidem tunc prodesse pro-
hibetur, cum illum aliquae necessitates premunt. propter
paupertatem prohibetur docere, quemadmodum trac-
tanda res publica sit, at illud docet, quemadmodum sit
tractanda paupertas. per totam vitam opus eius ex-
tenditur. ita nulla fortuna, nulla res actus sapientis
excludit. id enim ipsum agit, quo alia agere pro-
hibetur. ad utrosque casus aptus est: bonorum rector
39 est, malorum victor. sic, inquam, se exercuit, ut vir-
tutem tam in secundis quam in adversis exhiberet nec
materiam eius, sed ipsam intueretur. itaque nec pau-
pertas illum nec dolor nec quicquid aliud imperitos
avertit et praecipites agit, prohibet. tu illum premi
40 putas malis? utitur. non ex ebore tantum Phidias

1 propriam **V b** pro ꝓrū **P** | uectori *ex* uictori **V** ‖ 5 est sapientis *addidi.* sapientia *ante* commune *inserunt* ς *pauci. sententia infra repetitur (§ 37 extr.), non ipsa verba* ‖ 6 noceatur *Schweighaeuser:* noceat *libri* | cuius **V P b** cum eius *Haase* ‖ 7 aliis ς abiis **V P** abhis **b** | tespestate imp- **P** ‖ 8 adolere **P** ‖ 11 actum **b** ‖ 12 tunc enim (enim *in fine versus* **V**) **V M** tunc **P b** ‖ 13 *prius* et *om.* **P** ‖ 14 Propterea **P** | perhibetur **P** ‖ 15 p̄munt **P** ‖ 20 alia *ex* agia *corr.* **P** ‖ 21 aptatus **V** | rector est (rectorē **P**) **V P** rector et **b** ‖ 22 si **V** ‖ 25 aliudimperitos *sed* udim *in rasura utque* d *ex* t *facta sit* **V** ‖ 27 phydias **V P**

sciebat facere simulacra: faciebat ex aere; si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset, quale ex illa fieri optimum posset: sic sapiens virtutem, si licebit, in divitiis explicabit, si minus, in paupertate; si poterit, in patria, si minus, in exilio; si poterit, imperator, si minus, miles; si poterit, integer, si minus, debilis. quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. certi sunt domi- 41
tores ferarum, qui saevissima animalia et ad occursum expavescenda hominem pati subigunt nec asperitatem excussisse contenti usque in contubernium mitigant: leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantum minimus Aethiops iubet subsidere in genua et ambulare per funem: sic sapiens artifex est domandi mala. dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium ubique horrenda, cum ad hunc pervenere, mansueta sunt. ⟨VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi 1 LXXXVI
scribo adoratis manibus eius et ara, quam sepulchrum esse tanti viri suspicor. animum quidem eius in caelum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi, non quia magnos exercitus duxit, hos enim et Cambyses furiosus ac furore feliciter usus habuit, sed ob egregiam mode-

12 *cf. de benef. I 2, 5* leonum ora a magistris inpune tractantur

1 et ex *O. Rossbach coll. Plin. n. h. XXXIV 49* ‖ 27 optul- **V** ‖ 4 si licebit **V b** *sed* l *et* c *in ras.* **V** sic licebit **P** ‖ 5 mus (n) **V** ‖ 8 dimitores (o) **V** ‖ 10 expavescentia **V P b**: *corr. Gertz* | pati *sed* p *in ras.* **V** | subigunt *L. de Ian:* sub iugum **V P b** ‖ 11 leonum oribus *Aem. Hermes coll. Martialis epigr. II 75* ‖ 12 inserat **P** | tigrī//// *(lineola a corr.)* **P** ‖ 13 custos *ex* custus **V** ‖ 16 cuicumque *Lipsius* | cum *om.* **P b** | peruenire **P** ‖ 17 *etiam* VALE *om.* **V P b** ‖ 19 africā **P** ‖ 20 ara **V P b** *sed ante* a *priorem una litt. rasa* **P** arca *vel* archa ς ‖ 23 exercitur *sed post* tur *aliquid rasum est* **P** | hos enim **V b** os e *dein rasura* **P** | cambises **P** ‖ 24 ac *sed ante* a *una litt. rasa* **V**

rationem pietatemque, quam magis in illo admirabilem iudico, cum reliquit patriam, quam cum defendit: aut Scipio Romae esse debebat aut Roma in libertate.
2 'nihil' inquit 'volo derogare legibus, nihil institutis. aequum inter omnes cives ius sit. utere sine me beneficio meo, patria. causa tibi libertatis fui, ero et argumentum: exeo, si plus quam tibi expedit, crevi.'
3 quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exilium voluntarium secessit et civitatem exoneravit? eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni aut Scipio libertati faceret iniuriam. neutrum fas erat: itaque locum dedit legibus et se Liternum recepit tam suum exilium rei publicae inputaturus quam Hannibalis.
4 vidi villam extructam lapide quadrato, murum circumdatum silvae, turres quoque in propugnaculum villae utrimque subrectas, cisternam aedificiis ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset, balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua: non videbatur maioribus nostris caldum nisi obscurum. magna ergo me voluptas subiit contem-
5 plantem mores Scipionis ac nostros: in hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum. exercebat enim opere se terramque, ut mos fuit priscis, ipse subigebat. sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit: at nunc quis est, qui sic lavari sustineat? pauper
6 sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pre-

2 iudico **VM** *om.* **Pb** ‖ 3 esse **VM** deesse **Pb** ‖ 4 *post* institutis *duae litt. erasae in* **P** ‖ 5 haeccum *sed* h *erasa* **P** ‖ 6 fui ero **V** fuero **P** fu *et spatium octo litterarum* **b** ‖ 7 exeo *in ras.* **V** | quam tibi **Vb** tibi quam **P** ‖ 12 ita (*pro* itaq.) **b** | et soliternum **P** et saliternum (*et* i *supra* a) **b** | recepit *ex* recipit *corr.* **V** ‖ 13 imput- **P** ‖ 14 extructam **V** instructam **P** strictam **b** structam *alii* 16 cisterna **P** | uiribus **P** ‖ 18 ex **Pb** et **V** ‖ 20 uoluptas *ex* uolupas **V** ‖ 22 cartaginis **V** ‖ 24 operā *virgula paene evanida* **P** | terram ⌣ que *ex* terram · que *corr.* **V** ‖ 25 subigebat **b** *ex* sibig- **V** subiebat **P** ‖ 28 sibi *sed* i *prior in ras.* **V**

tiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis undique operosa et in picturae modum variata circumlitio praetexitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exsaniata demittimus, nisi aquam argentea epitonia fuderunt. et adhuc plebeias fistulas loquor: 7 quid, cum ad balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum inpensae causa! quantum aquarum per gradus cum fragore labentium! eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. in hoc balneo Scipionis minimae sunt rimae magis 8 quam fenestrae muro lapideo exsectae, ut sine iniuria munimenti lumen admitterent: at nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi et lavantur simul et colorantur, nisi ex solio agros ac maria prospiciunt. itaque quae concursum et admirationem habuerant, cum dedicarentur, *devitantur* et in antiquorum numerum reiciuntur, cum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. at olim et pauca 9 erant balnea nec ullo cultu exornata. cur enim exornaretur res quadrantaria et in usum, non in oblectamentum reperta? non suffundebatur aqua nec recens

1 refulgerunt **b** | nisi *sed* i *alt. post inserta* **V** ‖ **2** crustis **b** **3** circumlitio] *super scr.* ·|· litura **V** ‖ **4** camara **Vb** | tasius lapsis condam **P** ‖ **5** spectaculum **Vb** *sed* c *altera ex* t **V** expectaculum **P** ‖ **7** exani- **b** | dim- **b** ᵉquam **V** ‖ **8** epitonia **VP** *sed* n *exp.*, m *super add.* **V** epitomia **b** ‖ **9** qui cum abalnea **P** **11** imp- **V** ‖ **13** delic- *ex* dilic- **V** ‖ **15** exsectę **V** et secte **P** et sectae **b** ‖ **16** atmitt- **P** | blataria **P** ‖ **19** ac **VPb** et ς ‖ **21** dedicarentur, devitantur (*vel* declinantur) et in *scripsi:* dedicarentur et in **VPb** *Arg.* **b** et *exp.* **V** haec (*pro* et) *unus* ς. iam fastidiuntur *Buecheler* dedecora videntur *Rossbach* ‖ **23** quod ipsa **VPb** *sed* d *exp.* **V** | obruerat ad olim **P** ‖ **24** erant *om.* **b** | **24. 25** ornaretur **Pb** quadratoria **b** | quadrantaria] *in marg.* i. quadrantē ualens **V**

semper velut ex calido fonte currebat, nec referre
10 credebant, in quam perlucida sordes deponerent. sed,
di boni, quam iuvat illa balinea intrare obscura et
gregali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi
aedilem aut Fabium Maximum aut ex Corneliis ali-
quem manu sua temperasse? nam hoc quoque nobilis-
simi aediles fungebantur officio intrandi ea loca, quae
populum receptabant, exigendique munditias et utilem
ac salubrem temperaturam, non hanc, quae nuper in-
venta est similis incendio, adeo quidem, ut convictum
in aliquo scelere servum vivum lavari oporteat. nihil
mihi videtur iam interesse, ardeat balineum an caleat.
11 quantae nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem,
quod non in caldarium suum latis specularibus diem
admiserat, quod non in multa luce decoquebatur et
expectabat, ut in balneo concoqueret. o hominem
calamitosum! nesciit vivere. non saccata aqua lavaba-
tur, sed saepe turbida et, cum plueret vehementius,
paene lutulenta. nec multum eius intererat, an sic
lavaretur: veniebat enim ut sudorem illic ablueret,
12 non ut unguentum. quas nunc quorundam voces fu-
turas credis? 'non invideo Scipioni: vere in exilio
vixit, qui sic lavabatur.' immo, si scias, non cotidie
lavabatur. nam ut aiunt, qui priscos mores urbis
tradiderunt, brachia et crura cotidie abluebant, quae
scilicet sordes opere collegerant, ceterum toti nundinis
lavabantur. hoc loco dicet aliquis: 'olim liquet mihi

2 sortes **P** ‖ 3 di boni] deponi *ex* deboni **b** | balinea **V b** *sed* i *erasa* **V** balneae **P** | intra obscura **P** ‖ 4 grecali **P b** *et pr.* **V** ‖ 7 fungebanttur **P** ‖ 9 salubrum **P** ‖ 10 adeo *sed* o *post inserta* **V** ‖ 11 sclere **P** ‖ 12 balineum *sed* i *exp.* **V** balneum **P b** ‖ 13 quante **V** | aliquis **V P b** *sed* s *erasa* **V** | damnant **V P** dāpnant **b** damnat *multi* ‖ 15 dequocebatur **V** ‖ 16 spectabat **V P b** exspectabat *alii* | balneo *sed* l *supra vers.* **V** | conquoqueret **P** concoqueret **V b** *sed* eret *in ras.* **V** ‖ 17 nescit **V P b**: *corr. Gothofredus* ‖ 19 an ς ac **V P b** ‖ 20 lau^{ar}etur **V** ‖ 21 unguentum *sed* n *prior in ras.* **V** | quorumdam **P** ‖ 22 scipionis **P b** ‖ 24 uerbis **P b** ‖ 25 abluebat **b** ‖ 27 lauabatur **P** | aliquis olĩ *scripsi:* aliquotis **V**^{1}**M**^{1} aliquo **P b** aliquis **V** *m. recentiore quae addidit* antiquos. *cf.*

inmundissimos fuisse'. quid putas illos oluisse ? militiam, laborem, virum. postquam munda balnea inventa sunt, spurciores sunt. descripturus infamem et nimiis nota- 13
bilem deliciis Horatius Flaccus quid ait? 'pastillos Buccillus olet.' dares nunc Buccillum: proinde esset ac si hircum oleret, Gargonii loco esset, quem idem Horatius Buccillo opposuit. parum est sumere unguentum, nisi bis die terque renovatur, ne evanescat in corpore. quid, quod hoc odore tamquam suo gloriantur? haec si tibi nimium tristia videbuntur, villac 14
inputabis, in qua didici ab Aegialo, diligentissimo patre familiae, is enim nunc huius agri possessor est, quamvis vetus arbustum posse transferri. hoc nobis senibus discere necessarium est, quorum nemo non olivetum alteri ponit: quod vidi illud † arborum trimum et quadrimum fastidiendi fructus aut † deponere. te quoque proteget illa, quae 'tarda venit 15
seris factura nepotibus umbram', ut ait Vergilius noster, qui non quid verissime, sed quid decentissime diceretur aspexit nec agricolas docere voluit, sed legentes delectare. nam, ut alia omnia transeam, hoc 16
quod mihi hodie necesse fuit deprehendere, adscribam: 'vere fabis satio est: tunc te quoque, medica, putres

4 *Hor. sat. I 2, 27 ubi* Rufillus *libri* ‖ 11 Aegialo] *cf. Plin. n. h. XIIII 49* ‖ 17 *Verg. georg. II 58 cf. ib. 489* ‖ *23 ib. I 215 s. ep. 77, 3 de benef. II 3, 2 al.* ‖ 1 inmundissimas V^1 P b | militia P malitiam b ‖ 3 nimis V P b : *corr. Lipsius.* nimîs *Rossbach* | 4 oratius *hic et* 7 V P ‖ 5 buccillos V | bucillum P b ‖ 6 hac si P | ircum V^1 ‖ 8 bis V b his P | ne euanescat (euan- V) V b *sed ut post* a *priorem una litt. rasa videatur, supra* a *eandem flexus* (˜) *erasus* V ne uanescat P ‖ 9 quid quod idem hoc edocere b | sua P ‖ 10 si tibi] sibi b ‖ 11 imp- P ‖ 12 patrefamilię V b patrifamilias P *cf. adn. in ep. 47, 14* | nunc] non b ‖ 13 arbutum b ‖ 15 oliuetum alterum alteri b | illud V P b, *scribunt* illum | arboretum *ci. Lipsius* ‖ 16 quadrimum *sed post* i *una litt. rasa* V | non fastid. *Madvig* | aut deponere P b *et pr.* V *in quo* aut *littera* t *erasa in* causa *corr. m. sec.:* avide ponere *Madvig* ‖ 18 uerg- b uirg- V P *sed ex* uerg- V ‖ 19 sed quod P ‖ 20 legentis V^1 legentes P V^2 b ‖ 21 traseam V mihi hodie V b *sed* e *corr. ex* i V hodie mihi P ‖ 23 satio; tum *Verg.* | putres *om.* b

accipiunt sulci, et milio venit annua cura.' an uno
tempore ista ponenda sint et an utriusque verna sit
satio, hinc aestimes licet: Iunius mensis est, quo tibi
scribo, iam proclivis in Iulium: eodem die vidi fabam
17 metentes, milium serentes. ad olivetum revertar, quod
vidi duobus modis depositum: magnarum arborum
truncos circumcisis ramis et ad unum redactis pedem
cum rapo suo transtulit amputatis radicibus, relicto
tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. hoc
fimo tinctum in scrobem demisit, deinde terram non
18 adgessit tantum, sed calcavit et pressit. negat quic-
quam esse hac, ut ait, pisatione efficacius: videlicet
frigus excludit et ventum. minus praeterea movetur
et ob hoc nascentes radices prodire patitur ac solum
adprendere, quas necesse est cereas adhuc et precario
haerentes levis quoque revellat agitatio. rapum autem
arboris, antequam obruat, radit. ex omni enim ma-
teria, quae nudata est, ut ait, radices exeunt novae.
non plures autem super terram eminere debet truncus
quam tres aut quattuor pedes. statim enim ab imo
vestietur nec magna pars quemadmodum in olivetis
19 veteribus arida et retorrida erit. alter ponendi modus
hic fuit: ramos fortes nec corticis duri, quales esse
novellarum arborum solent, eodem genere deposuit.
hi paulo tardius surgunt, sed cum tamquam a planta

1 sulca **b** | an uno ς annuo **V P b** 2 tempora **P** | sunt **b** || 3 hunc **P** | unius **P b** || 4 procliuus **b** || 6 dispositum **V P b**: *corr. Gronovius* || 9 tanto *sed supra* o *add.* ū **V** | illa **P** | 10 cinctum *Velz.* || 11 agessit **P** || 12 hac esse *sed verborum ordine signis mutato* **V** | pisatione **V** positione **P** pissanone **b** spissatione ς | efic- **P** || 14 et *in ras.* **P** || 15 adprendere **V P** *sed* pren *in ras.* **P** adprehendere **b** | cereas ς ceteras **b** caeteras **V P**. teneras *Erasm.*² || 16 haerentes *in* -tis *corr.* **V** | reuelat **V P b** *sed* u *fort. ex* b *corr. et altera* l *ut videtur post* l *erasa* **V** | rapum *L. de Ian:* parum **V P b** || 17 arboris **V b** *sed* r *prior in ras.* **V** arborib; **P** | radix **V P b**: *corr. Pincianus* || 18 exeunt radices nouae **b** || 19 pluris *ex* plures **V** || 22 rectorrida *sed* c *expuncta et* r *media in ras.* **V** retorrida **P** || 23 sortes **V** || 25 hi **V b** i **P** | adplanta **P**

processerint, nihil habent in se abhorridum aut triste. illud etiamnunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri; huius capillamenta quoque, si fieri potest, colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto: tenent et conplexae sunt non suas ulmos. omnes autem istas arbores, quae, ut ita dicam, grandiscapiae sunt, ait aqua adiuvandas cisternina, quae si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. plura te docere non cogito, ne quemadmodum Aegialus me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi. VALE. 20 21

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

Naufragium, antequam navem adscenderem, feci. 1 LXXXVII quomodo acciderit, non adicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum, quorum nullum esse falsum nec tam mirabile quam prima facie videtur, cum volueris, adprobabo, immo etiam si nolueris. interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua et quam facile iudicio possemus deponere, quae, si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. cum 2 paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quae corpore nostro continebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. culcita in terra iacet, ego in culcita. ex duabus paenulis altera stragulum, altera opertorium facta est. de prandio nihil detrahi potuit: paratum 3 fuit non magis hora, nusquam sine caricis, numquam

1 abhorridum *sic* **V P b** aut horridum **ς**. *cf. Charis. p. 57, 5 K.* abhorride ‖ 4 liberalibus *sed alt.* **b** *erasa* **V** | uitiis **b** ‖ 5 radicescit *sed supra* **i** *alterum add. a m. sec.* **V** radice scit **P** radiscescit **b** ‖ 6 febroario **P** | etiam **P b** iam **V** ‖ 7 conplexa **V** | sua psalmos **P** ‖ 8 grandiscabiae **V** ‖ 9 cisterninas **P** cisternas **b** ‖ 12 parhabuit **P** mhi *primo* **P** ‖ 14 nauim **b** | ascend- **V** ‖ 16 paradoxa] para **b** ‖ 17 facia **P** ‖ 18 imo **P** ‖ 19 i///ter **P** ‖ 26 penulis **V P b** *cf. de benef. V 24, 1 G.* ‖ 27 parentum **b** ‖ 28 non magis ora (hora **P**) **V**^{1} **b P M**^{1}. *i.* una n. m. hora, *de qua omissione vide Fleckeisenum annal.*

sine pugillaribus: illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt, si non habeo, pro pane. cotidie mihi annum novum faciunt, quem ego faustum et felicem reddo bonis cogitationibus et animi magnitudine, qui numquam maior est, quam ubi aliena seposuit et fecit sibi pacem nihil timendo, fecit sibi divitias nihil cupiscendo. vehiculum, in quod inpositus sum, rusticum est; mulae vivere se ambulando testantur; mulio excalceatus, non propter aestatem. vix a me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. durat adhuc perversa recti verecundia, et quotiens in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco, quod argumentum est ista, quae probo, quae laudo, nondum habere certam sedem et inmobilem. qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. parum adhuc profeci. nondum audeo frugalitatem palam ferre. etiamnunc curo opiniones viatorum. contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: 'insanitis, erratis, stupetis ad supervacua, neminem aestimatis suo. cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam crediturі estis aut beneficia, nam haec quoque iam expensa fertis: late possidet, sed multum debet; habet domum formosam, sed alienis nummis paratam; familiam nemo cito speciosiorem producet, sed

1871 p. 461 adn. sine magiro *frustra Muretus. an* non magidis ora*?* | nusquam sine caricis **V P b** numquam s. c. *Arg.* **b** | numquam sine pugillaribus **V P b** nusquam s. p. *alii* ‖ 2 habeo *om.* **b** ‖ 4 quae **b** 5 maiorem quam **P** ‖ 6 concupiscendo *sed* s *supra lin.* **V** ‖ 7 in quo[d] positus **V** ‖ 8 se *om.* **b** ‖ 9 excalciatus *sed* x *corr. ex* t, i *ex* e **V** | propter statem **P** | optineo **V** ‖ 10 uelim *super scr.* **V**^{2} nolim **V**^{1} **P b** *alii.* ut ⟨ne⟩ — nolim *Ed. Schwartz* ‖ 11 peruerse **P** ‖ 12 commitatum lauincidimus **P** | inuitas **b** ‖ 13 argumentatum **b** | istaque **P** ‖ 14 sedem] fidem **b** | imobilem **P** ‖ 15 pretiosa **P** 16 audio **P** | ferrem **P** facere **b** ‖ 17 oppiniones **P** | contratius **P** ‖ 18 humani *om.* **b** | mitenda **P** | insantis **P** in sanctis **b** ‖ 20 comp- **V** ‖ 21 quibus ad pecuniam **V** ‖ 22 aut beneficia **b** ad (a[1]d **P**) beneficia **V P** ‖ 24 habet *om.* **P** ‖ 25 spetiorem[sio] **V**

nominibus non respondet; si creditoribus solverit, nihil illi supererit. idem in reliquis quoque facere debebitis, excutere quantum proprii quisque habeat.' divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via 7
5 sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendari liber volvitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliae possideret: cum omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet. 'quantum?' inquis. omnia. nisi forte iudicas
10 interesse, utrum aliquis ab homine an a fortuna mutuum sumpserit. quid ad rem pertinent mulae sagi- 8
natae unius omnes coloris? quid ista vehicula caelata? 'instratos ostro alipedes pictisque tapetis, aurea pectoribus demissa monilia pendent, tecti auro fulvom
15 mandunt sub dentibus aurum.' ista nec dominum meliorem possunt facere nec mulam. M. Cato Censorius, 9
quem tam e re p. fuit nasci quam Scipionem, alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit, cantherio vehebatur et hippoperis quidem in-
20 positis, ut secum utilia portaret. o quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via [divitibus] cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem! hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato

13 *Verg. Aen. VII 277 ss.*

1 creditor ibi **b** ‖ 3 et excutere **V** ‖ 4 area **b** | supplex *sed* p *priore transfossa* **P** ‖ 6 kalendari lib^{ro} **V** kalendarii (cal- **b**?) liber **P b** 7 *pagina quae continet* quantum inuidiose *usque ad p. 356, 20* dicam quid est otiosius uerme *m. minus antiqua suppl.* **P** | dertis **P** ‖ 8 dixeris quia pauper **b** | est *sed* t *post inserta m. recentiore* **V** | qua *pro* quia **V**^{1} ‖ 9 iniquis **P** | ni forte **P** ‖ 10 an *flexu super addito* **P** ‖ 12 omnes unius **b** ‖ 13 inferato rostro **b** | alipede^{s} **V** | pertorib; *sed post* per *duae litt. rasae* **P** ‖ 14 fuluum **V P b** *sed* u *ante* m *in ras.* **V** ‖ 16 malum **b** ‖ 17 rei. p. **b** ‖ 18 bellum *sed* b *ex* u *corr.* **V** ‖ 19 canterio **P** chanterio **b** | ipoperis (*om.* quidem) **P** | imp- **P** ‖ 20 mutilia **P** | cuperem *supra lin.* **V** 21 ex is **P** ‖ 22 diuitibus *damnavit Lipsius* | numudas **V P** *sed* a *ex* u *altero corr. m. recentiore* **V** | pulueris ante se **b** ‖ 23 pulueris] *post* l *aliquid rasum* **P** | coltor **P** | comitatior **V b** *sed* ita *erasum* (*voluit* comptior) **V** commitatior **P**

videretur, hic, qui inter illos apparatus delicatos cum maxime dubitat, utrum se ad gladium locet an ad cul-
10 trum. o quantum erat saeculi decus, imperatorem triumphalem, censorium, quod super omnia haec est, Catonem uno caballo esse contentum et ne toto quidem! partem enim sarcinae ab utroque latere dependentes occupabant: ita non omnibus obesis mannis et asturconibus et tolutariis praeferres unicum illum equum ab ipso
11 Catone defrictum? video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem ipse mihi fecero. hic itaque conticescam, quantum ad ista, quae sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit 'inpedimenta'. nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contendimus.
12 'Quod bonum est, bonos facit. nam et in arte musica quod bonum est, facit musicum. fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona.'

Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut quod primum proponimus, falsum esse dicant. 'ab eo' inquiunt 'quod est bonum, non utique fiunt boni. in musica est aliquid bonum tamquam tibia aut chorda aut organum aliquod aptatum ad usus canendi. nihil
13 tamen horum facit musicum.' hic respondebimus: 'non intellegitis, quomodo posuerimus quod bonum est in musica. non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem

1 delicatus apparatus **b** | delicatus **V P** | cū maximae *pr. ut videtur* **V** *sed* cū *erasum et* quam *super scr. m. sec.* ‖ 4 quod **P b** qđ *ex corr.* **V** et quod ƨ. *an* quodq.*?* ‖ 5 uno esse caballo **b** ‖ 7 ita ut non **b** | mannis adasturc- **P** ‖ 8 illum unum **b** ‖ 9 defrictum **P** defrinctum *sed* frin *expunctum et* stra *super add. m. sec.* **V** | non **V b** ne **P** | finem *sed* fin *in ras.* **V** ‖ 10 materia *om. sed restitutum in fine sequentis lineae* **P** ‖ 11 conticescam **V P b** *sed* e *ex* i **V** conti *evanuit in* **P** ‖ 12 diuinatim **P** ‖ 13 imped- **P** | pac- **b** ‖ 17 *fuere qui adderent* bonum *ante* facit, *cf. 24 et p. 355, 2* | bona non **P** ‖ 19 parip- **V** ‖ 20 *ante* ab eo *una litt. rasa* **P** | 21 qđ *sed* đ *ex corr.* **V** 22 corda **P** ‖ 23 aliquid **P** ‖ 24 his *ci. Koch* 25 *post* bonum *una litt. rasa* **V**

venis. si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet.' etiamnunc facere istuc pla- 14
nius volo. bonum in arte musica duobus modis dicitur, alterum, quo effectus musici adiuvatur, alterum, quo ars: ad effectum pertinent instrumenta, tibiae et organa et chordae, ad artem ipsam non pertinent. est enim artifex etiam sine istis: uti forsitan non potest arte. hoc non est aeque duplex in homine. idem enim est bonum et hominis et vitae.

'Quod contemptissimo cuique contingere ac turpis- 15
simo potest, bonum non est. opes autem et lenoni et lanistae contingunt: ergo non sunt bona.'

'Falsum est' inquiunt 'quod proponitis. nam et in grammatice et in arte medendi aut gubernandi videmus bona humillimis quibusque contingere.' sed 16
istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum nec fortuita fastidiunt: virtus extollit hominem et super cara mortalibus conlocat: nec ea, quae bona, nec ea, quae mala vocantur, aut cupit nimis aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium grande possedit. nuper Natalis tam inprobae linguae quam inpurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit et multos habuit heredes. quid ergo? utrum illum pecunia inpurum effecit an ipse pecuniam in-

2 facere *sed* e *fin. post inserta* **V** | istuc *scripsi*: is me $\mathbf{V}^1\mathbf{M}^1$ his me **P b** $\mathbf{M}^3$ me *eraso et* is *per lineolam notato super scr.* meis $\mathbf{V}^2$ | planus **P** ‖ **4** alterum **b** altrum **P** altero **V** | altero **V** | ars altero quo **b** ‖ **5** quo arsa ad **P** | effectum *sed* ef *supra lin.* **V** | pertinet **b** ‖ **8** idem (m *in ras.*) enim est **V**: idem enim **P M** id est enim **b** idem est enim *alii fort. vere* ‖ **10** content- **P** ‖ **13** inquihunt *sed* h *exp.* **V** ‖ **14** grammatica *ex* grammaticem *ut videtur corr. litt.* m *erasa* **V** | medendi *sed* ed *in ras.* **V** | aut] t *supra scr.* **V** | uidemus **b** uidebimus (*post* s *aliquid rasi* **V**) **V P** ‖ **16** professa **P** ‖ **17** nec **V b** non **P** ‖ **18** extollot **P** | super cara **V P b** superiorem ς ‖ **19** quae (*ante* bona) *om.* **b** | uocantur **V b** *sed* u *in ras.* **V** uocatur **P** ‖ **20** Chelidonius ex **b** ‖ **21** deoparte **P** | mobilibus **b** ‖ **23** orae **V** hore **P** ‖ **24** illum *sed* u *in ras.* **V** ‖ **25** inpurum **V b** inpartum **P**. purum *Muretus* | an **V b** in **P**

spurcavit? quae sic in quosdam homines quomodo
17 denarius in cloacam cadit. virtus super ista consistit.
suo aere censetur. nihil ex istis quolibet incurrentibus
bonum iudicat. medicina et gubernatio non interdicit
sibi ac suis admiratione talium rerum. qui non est
vir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest
gubernator, potest grammaticus tam mehercules quam
cocus. cui contingit habere rem non quamlibet, hunc
non quemlibet dixeris: qualia quisque habet, talis est.
18 fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessionem
eius venit, quod habet. quis pleno sacculo ullum pre-
tium ponit nisi quod pecuniae in eo conditae nume-
rus effecit? idem evenit magnorum dominis patrimo-
niorum: accessiones illorum et appendices sunt. quare
ergo sapiens magnus est? quia magnum animum
habet. verum est ergo quod contemptissimo cuique
19 contingit, bonum non esse. itaque indolentiam num-
quam bonum dicam: habet illam cicada, habet pulex.
ne quietem quidem et molestia vacare bonum dicam:
quid est otiosius verme? quaeris, quae res sapientem
faciat? quae deum. des oportet illi divinum aliquid,
caeleste, magnificum. non in omnes bonum cadit nec
20 quemlibet possessorem patitur. vide et quid quaeque
ferat regio et quid quaeque recuset: hic segetes, illic
veniunt felicius uvae. arborei fetus alibi atque iniussa

23 *Verg. georg. I 53 ss.*

2 denarau̅ in **P** ‖ **3** herae **b** | quolibet **V b** *sed* uo *in ras.* **V** quolibit **P** ‖ **4** interdicat **b** ‖ **5** admirationem **b** | admiration& aliu̅ *in* admiratione̅ taliu̅ *corr. m. sec.* **V** ‖ **8** coquus **b** | contigit ς | habere rem (rem *supra lin.* **V**) **V P** haberem **b** ‖ **9** quem non libet **P** ‖ **10** *v.* immo — quod habet (**11**) *in ultima linea paginae (fol. 129ʳ) quae ab* ominus medicus (**6**) *incipit* **V** ‖ **11** saculo **P** ‖ **13** uenit **P** ‖ **15** ergo *om.* **b** | est *om.* **b** ‖ **16** c̄rissimo **P** | ·//cuique ·/contingit **V** ‖ **17** esse **V b** est **P** | indolentiam itaque **b** ‖ **18** illum **V P** *sed* u *exp. et* a *super add.* **V** *om.* **b** ‖ **19** nec quietem **P** | quidem] quid est **b** ‖ **20** *folium avulsum est, in quo erat* Quaeris quae — ut ego existimo *(§ 31)* **P** ‖ **21** faciat *post add.* **V** | deum **V** decent **b** diuinum aliquid caeleste **V** aliquid diuinum aliquid coeleste **b** ‖ **24** illic *sed* c *in ras.* **V** ‖ **25** foetus **V**

virescunt gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores, India mittat ebur, molles sua tura Sabaei? at Chalybes nudi ferrum.' ista in regiones discripta 21
sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius aliquid ab alio peteret. summum illud bonum habet et ipsum suam sedem. non nascitur, ubi ebur, nec ubi ferrum. quis sit summi boni locus quaeris? animus. hic nisi purus ac sanctus est, deum non capit.

'Bonum ex malo non fit. divitiae [fiunt.] fiunt au- 22
tem ex avaritia: divitiae ergo non sunt bonum.'

'Non est' inquit 'verum, bonum ex malo non nasci. ex sacrilegio enim et furto pecunia nascitur. itaque malum quidem est sacrilegium et furtum, sed ideo, quia plura mala facit quam bona. dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis et animi et corporis.' quisquis hoc dicit, necesse est recipiat 23
sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit. quo quid fieri portentuosius potest? *quamquam* sacrilegium, furtum, adulterium inter bona haberi prorsus persuasimus. quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur! nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur.
adice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua 24
parte bonum est, etiam honestum erit et recte factum vocabitur, † nostra enim actio est. quod nullius mortalium cogitatio recipit. ergo bona nasci ex malo non

1 ut tmolus *om.* **b** ‖ 2 mittit *Verg.* ‖ 3 descripta **V b** ‖ 4 necesserarium *sed* er *exp.* **V** ‖ 10 fiunt *seclusit G. Gemoll* ‖ 11 sunt bonae **P** ‖ 15 quia ideo **h** ‖ 19 aliquid **b M** aliquit *dein quinque litt. rasae* **V**. *fuerat* etiam? ‖ 20 portentuosius *sic* **V b** *Arg.* **b**. *commendat Buecheler, cf. ep. 95, 30. differt cod. Ambr. dial. III 15, 2 et Bambergensis ep. 92, 9. 114, 7* , quamquam *Gruterus:* quam **V b** ‖ 23 sacrileia **V** sacilegia **b** ‖ 26 *v.* etiam honestum — nostra (27) *in ultima linea paginae* **V** ‖ 27 *scribe* vocabitur: honesta *(sic bene Gemoll)* enim actio recta actio est. quod | accio **V** ‖ 28 recipit *sed* r *in ras.* **V**

possunt. nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali adfert, si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. atqui maximum scelerum supplicium in
25 ipsis est. erras, inquam, si illa ad carnificem aut carcerem differs: statim puniuntur, cum facta sunt, immo dum fiunt. non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. ad semen nata respondent, bona degenerare non possunt. quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum.
26 nam idem est honestum et bonum. quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: 'putemus pecuniam bonum esse undecumque sumptam: non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur. hoc sic intellege: in eadem urna et aurum est et vipera. si aurum ex urna sustuleris, quia illic et vipera est, non ideo, inquam, mihi urna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cum et viperam habeat: eodem modo ex sacrilegio lucrum fit, non quia turpe et sceleratum est sacrilegium, sed quia et lucrum habet. quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum, quod cum vipera iacet, sic in sacrilegio
27 malum est scelus, non lucrum.' a quibus... dissimillima enim utriusque rei condicio est: illic aurum possum sine vipera tollere, hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est adpositum sceleri, sed inmixtum.

28 'Quod dum consequi volumus, in multa mala in-

1 si ut ς sic ut **V b** | dicitis **V b** dicis ς ‖ 2 adferi **b** | si remiseris **V** stremis erit **b** si remiseritis *alii. cf. 5* erras *et p. 359, 19* erratis *22* tibi. *mutatur numerus paulo liberius* ‖ 3 spoponderis **V** sponderit **b** -eritis *alii* ‖ 5 aut ad carcerem ς ‖ 7 ex bono malum **b** *alii* ‖ 9 *puto* in bona ‖ 12 aduersus **V** ‖ 14 etiamsi *sed* si *post insertum* **V** ‖ 19 modo *ex* mode *ut videtur* **V** | non quia **V** quia non **b** ‖ 22 quod *sed* d *erasa* **V** ‖ 23 a quibus **V b** a quibus dissentio *pauci* ς. *possis* dissideo *vel* dissimulatur aliquid, *sed* dissentio *probabilius.* atqui dissimillima [enim] utriusq. *prop. Rossbach* | disimillima **V** ‖ 25 hic **V M** illic **b** ‖ 26 istud **V M** illud **b**

cidimus, id bonum non est. dum divitias autem consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non sunt.'

'Duas' inquit 'significationes habet propositio vestra, unam: dum divitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. in multa autem mala incidimus et dum virtutem consequi volumus. aliquis dum navigat studii causa, naufragium fecit, aliquis captus est. altera significatio talis est: per quod in mala incidimus, bonum non est. huic propositioni non erit consequens per divitias nos aut per voluptates in mala incidere: aut si per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum non sunt divitiae, sed malum sunt: vos autem illas dicitis tantum bonum non esse. praeterea' inquit 'conceditis divitias habere aliquid usus. inter commoda illas numeratis: atqui eadem ratione *ne* commodum quidem erunt. per illas enim multa nobis incommoda eveniunt.' his quidam hoc respondent: 'erratis, qui ⟨in⟩commoda divitiis inputatis. illae neminem laedunt: aut sua nocet cuique stultitia aut aliena nequitia, sic quemadmodum gladius neminem occidit: occidentis telum est. non ideo divitiae tibi nocent, si propter divitias tibi nocetur.' Posidonius, ut ego existimo, melius, qui ait divitias esse causam malorum, non quia ipsae faciunt aliquid, sed quia facturos inritant. alia est enim causa efficiens, quae protinus necesse est noceat, alia praecedens. hanc praecedentem causam divitiae habent: inflant animos, superbiam pariunt, invidiam contrahunt et usque eo

29 31

10 bonum **V b** id bonum ς | propositioni non **V** propositio non **b** ‖ 13 bonum non sunt diuitiae **V M** bonum diuitiae non sunt **b**. *cf. § 33* ‖ 14 illas dicitis tantum **V b** tantum illas dicitis *vulgo* | praeteream quid *pr.* **V** ‖ 16 illis **b** | atq. | adem V^1 *ut videtur* | ne *inseruit Fickert: om.* **V b** ‖ 18 quidem **V** ‖ 19 qui incommoda ς qui commoda **V b** ‖ 21 gladius qui neminem ς ‖ 22 occidit et occidentis ς *pauci* | tibi *om.* **b** ‖ 23 possid- **V** 24 *a* melius qui *rursus incipit* **P** | qui *sed* i *supra scr.* **V** ‖ 26 efi- **P** | 27 noceat V^2 nocet V^1 **P b** ‖ 29 superbia **P** | inuidia **P**

mentem alienant, ut fama pecuniae nos etiam nocitura
32 delectet. bona autem omnia carere culpa decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant. extollunt quidem et dilatant, sed sine tumore. quae bona sunt, fiduciam faciunt, divitiae audaciam. quae bona sunt, magnitudinem animi dant, divitiae insolentiam. nihil autem aliud est insolentia quam species magni-
33 tudinis falsa. 'isto modo' inquit 'etiam malum sunt divitiae, non tantum bonum non sunt.' essent malum, si ipsae nocerent, si, ut dixi, haberent efficientem causam: nunc praecedentem habent et quidem non inritantem tantum animos, sed adtrahentem. speciem enim boni offundunt veri similem ac plerisque credibilem.
34 habet virtus quoque praecedentem causam: adducit invidiam, multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam invidetur. sed nec ex se hanc causam habet nec veri similem. contra enim veri similior illa species hominum animis obicitur a virtute, quae illos in amorem et admirationem vocet.

35 Posidonius sic interrogandum ait: 'quae neque magnitudinem animo dant nec fiduciam nec securitatem, non sunt bona. divitiae autem et bona valetudo et similia his nihil horum faciunt: ergo non sunt bona.' hanc interrogationem magis etiamnunc hoc modo intendit: 'quae neque magnitudinem animo dant nec fiduciam nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt. a fortuitis autem in haec inpellimur: ergo non sunt bona.'
36 'Hac' inquit 'ratione ne commoda quidem ista erunt.' alia est commodorum condicio, alia bonorum:

2 omni *Hermes* ‖ 3 conr- **P** ‖ 5 audaciem **P** ‖ 7 *ante* speties *una litt. rasa* **V** ‖ 8 falsae **V** false **b** | inqđ **P** ‖ 9 non sunt] non *supra lin.* **V** ‖ 10 ipsę **VM** ipse **Pb** per se ς | uti **P** ‖ 14 adducit invidiam *Haase:* ad inuidiam **Vb** *sed post* ad *una litt. rasa* **V** addunuidiam **P** ‖ 16 nec ex se ς necesse **VPb** ‖ 17 nec *sed* n *in ras.* **P** | uiri similem **P** ‖ 20 possid- **V** ‖ 21 animo non dant **Pb** 22 ualitudo **b** ‖ 25 magitudinem **V** ‖ 28 inpellimus **b** ‖ 29 nec commoda (a *in foramine*) **P** ‖ 30 aliª est **V**

commodum est, quod plus usus habet quam molestiae. bonum sincerum esse debet et ab omni parte innoxium. non est id bonum, quod plus prodest, sed quod tantum prodest. praeterea commodum et ad animalia 37
pertinet et ad inperfectos homines et ad stultos. itaque potest ei esse incommodum mixtum, sed commodum dicitur a maiore sui parte aestimatum: bonum ad unum sapientem pertinet; inviolatum esse oportet.

Bonum animum habere: unus tibi nodus, sed Her- 38
culaneus restat: 'ex malis bonum non fit. ex multis paupertatibus divitiae fiunt: ergo divitiae bonum non sunt.'

Hanc interrogationem nostri non agnoscunt, Peripatetici et fingunt illam et solvunt. ait autem Posidonius hoc sophisma, per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli: 'paupertas non per 39
possessionem dicitur, sed per detractionem vel, ut antiqui dixerunt, orbationem. Graeci *κατὰ στέρησιν* dicunt. non quod habeat dicit, sed quod non habeat. itaque ex multis inanibus nihil inpleri potest: divitias multae res faciunt, non multae inopiae. aliter' inquit 'quam debes, paupertatem intellegis. paupertas enim est non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet: ita non ab eo dicitur, quod habet, sed ab eo, quod ei deest.' facilius, quod volo, exprimerem, si 40
Latinum verbum esset, quo *ἀνύπαρξία* significatur.

15 *Antipatri fr. 54 de Arn.*

3 prodem sed **P** ‖ 4 ad *supra vers.* **V** ‖ 6 incommodo mixtum **P** ‖ 8 inuiolatum esse oportet **V** ‖ 9 habere **VPb**. habe '*vetus lectio Pinc.': illud defendit Baehrens p. 476* | herculanus **b** 12 haec **P** ‖ 14 scolas **V** ‖ 16 possessionem **VP** *sed* sessionem *exp.* **P** possionem **bM**[1] positionem *Erasmus*[1]. *ἕξιν interpretari Senecam monuit Schweighaeuser* | per detractionem **Pb** per tractationem **V** 17 dixerunt **Vb** dixer **P** dixerunt per ς | ΚΑΤΑCΤΗΡΗCΙΝ **b** | 18 dicit **VPb** *sc.* paupertas? dicitur ς *ut videtur. dubito num genuina sint v.* non quod — non habeat *cf.* 23 ‖ 19 ipleri **V** impleri **P** ‖ 20 impiae **b** ‖ 21 enim *om.* **b** | enim est *in ras. trium litt.* **V** ‖ 22 q. *in* $\overset{ae}{q}$. *corr.* **V**[2] | q; (*post* sed) *in* $\overset{ae}{q}$; *corr.* **V**[2] ‖ 23 quod **b** q **V** quia **P** ‖ 25 ΑΝΗΥΤΤΑΡΞΙΑ **VPb** | significaretur *scr. Haase*

hanc paupertati Antipater adsignat: ego non video, quid aliud sit paupertas quam parvi possessio. de isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium quam litigare de
41 verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. putemus nos ad contionem vocatos: lex de abolendis divitiis fertur. his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet, divitias autem suas timeat, ut cogitet has se apud victos repperisse, hinc ambitum et largitiones et tumultus in urbem sanctissimam temperantissimam inrupisse, nimis luxuriose ostentari gentium spolia, quod unus populus eripuerit omnibus, facilius ab omnibus uni eripi posse? hanc satius est suadere *re* et expugnare adfectus, non circumscribere. si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius. VALE.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

LXXXVIII 1 De liberalibus studiis quid sentiam, scire desideras: nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. meritoria artificia sunt, hactenus utilia, si praeparent ingenium, non detinent. tamdiu enim istis inmorandum est, quamdiu nihil animus

4 tunc hoc quoque *Haase* ‖ 7 *post* verb *una litt. rasa (fuit* uerbo*?)* **V** | iudicatura sit **b** ‖ 8 contentionem **P** contencionem **b** ‖ 11 laudet ς laudes **VPb** ‖ 12 has *sed* h *super add.* **V** ‖ 13 uictos **b** uictores **VP** *sed in* uictos *corr. m. recentiore* **V** | reperisse **b** 14 temperant- **PM** temperat- $\mathbf{V}^1$ n *super add. m. recentior.* temperantissimamque **b** ‖ 15 quod — eripuerit omnibus (16) *in ras.* **V** 17 hanc $\mathbf{V}^1\mathbf{PM}^1$ haec **b** hac *vel* hinc *vel* hoc ς. *intellegit* legem (*cf.* 8) *Buecheler recte, sed addidi* re *respiciens v.* 9. *supplemento opus esse negat Rossbach. videant alii* ‖ 18 aff- **P** ‖ 20 *una linea vacua relicta est in* **V**, *in qua* seneca·lucilio·*m. recentior. cf. p. 253, 12 adn.* ‖ 22 suspici *in fine vers.* **P** ‖ 23 ad aes exit **Vb** adhesit **P** ‖ 24 praeparent (prep- **b**) **VPb** *in* -rant *corr.* **V** *m. rec.* ‖ 25 immor- **P**

agere maius potest: rudimenta sunt nostra, non opera. quare liberalia studia dicta sint, vides: quia homine 2
libero digna sunt. ceterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit. hoc est sapientiae, sublime, forte, magnanimum. cetera pusilla et puerilia sunt: an tu quicquam in istis esse credis boni, quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? non discere debemus ista, sed didicisse. quidam illud de liberalibus studiis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum facerent: ne promittunt quidem nec huius rei scientiam adfectant. grammati- 3
cus circa curam sermonis versatur et, si latius evagari vult, circa historias, iam ut longissime fines suos proferat, circa carmina. quid horum ad virtutem viam sternit? syllabarum enarratio et verborum diligentia et fabularum memoria et versuum lex ac modificatio? quid ex his motum demit, cupiditatem eximit, libidinem frenat? [ad geometriam transeamus et ad musi- 4
cen: nihil apud illas invenies, quod vetet timere, vetet cupere. quisquis ignorat, alia frustra scit.] . . . . utrum doceant isti virtutem an non: si non docent, ne tradunt quidem. si docent, philosophi sunt. vis scire, quam non ad docendam virtutem consederint? aspice, quam dissimilia inter se omnium studia sint: atqui similitudo esset idem docentium. nisi forte tibi Ho- 5
merum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis, quibus colligunt, negent: nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem et voluptates refugientem et ab honesto ne inmortalitatis quidem pretio

3 caetrum **V** ‖ 4 est (*ante* sap.) *om.* **b** ‖ 5 magna nimium **P** 6 quicquam *ex* quiaquam **V** ‖ 7 flagitiosissimos *ex* flagitioussimos *corr.* **V** ‖ 10 promittuntur **b** ‖ 16 memoria *sed* mem *in ras.* **P** 18 frenatur **b** | *verba* ad geom. — frustra scit (20) *quam intempestive huc inlata sint Haasio obsecutus uberius exposuit Bartsch progr. Ancl. a. 1870 p. 15 ss. ab excerptore olim fuisse adscripta putat Hilgenfeld. adde quod hoc ipso emblemate expulsum est genuini aliquid ante* utrum ‖ 19 inueniens **P** ‖ 20 uidendum *ante* utrum ς, *om.* **V O P b M** *Arg.* **b** | utrum *ex* uerum *fort.* **V** ‖ 23 uirtute **P** ‖ 26 persuadeant **P** ‖ 29 honeste **P** | ne inmort- **P** *sed* e i *in foramine* | immort- **V**

recedentem, modo Epicureum, laudantem statum quietae civitatis et inter convivia cantusque vitam exigentis, modo Peripateticum, tria bonorum genera inducentem, modo Academicum, omnia incerta dicentem: adparet nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. ista enim inter se dissident. demus illis Homerum philosophum fuisse, nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, 6 quae Homerum fecere sapientem. hoc quidem me quaerere, uter maior aetate fuerit, Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet quam scire, cum minor Hecuba fuerit quam Helena, quare tam male tulerit aetatem. quid? inquam, annos Patrocli et 7 Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? quaeris, Vlixes ubi erraverit, potius quam efficias, ne nos semper erremus? non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit an extra notum nobis orbem, neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus: tempestates nos animi cotidie iactant et nequitia in omnia Vlixis mala inpellit. non deest forma, quae sollicitet oculos, non hostis; hinc monstra effera et humano cruore gaudentia, hinc insidiosa blandimenta aurium, hinc naufragia et tot varietates malorum. hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec 8 tam honesta vel naufragus navigem. quid inquiris, an

9 *ss. cf. Sen. dial. X 13, 2*

1 redentem *et* r *in ras.* **V** ‖ 2 cantusquae (s *in ras.*) **V** | 3 peripatetici **P** | t (*i.* tria) bonorum $\mathbf{V}^1$ ·τ· bonorum **M** *numerum om.* **Pb** | indicentem *(sed* a *ex* e *priore* $\mathbf{V}^2$ *ut videtur)* **V** ‖ 5 app- **V** | cui omnia sunt (*vel* insunt) ς ‖ 6 disident **P** ‖ 11 ño magis **V** | cum] am **b** | 12 haecuba *ex* -cula **V** | tam] t *ex* qu **V** ‖ 13 Patr^{c}oli *sed litt. rasa post* i **V** ‖ 14 a^{c}hillis **V** ‖ 15 *post* ne *est erasum* mo **V** ‖ 18 angustos. errores seutam longas **b** | erroressed **P** ‖ 19 tempestas **P** | 21 hinc monstra **Vb** igmonstra **P** | 23 tortuarietates **P** tot uariae etates **b** ‖ 24 amen **P** ‖ 26 honestam **b** | naufragus enatem *Madvig cum conicit, obtundit acumen* | quod **b**

Penelopa [in]pudica fuerit, an verba saeculo suo dederit? an Vlixem illum esse, quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? doce me, quid sit pudicitia et quantum in ea bonum, in corpore an in animo posita sit. ad musicum transeo: doces me, quomodo inter se 9 acutae ac graves consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia: fac potius, quomodo animus secum meus consonet nec consilia mea discrepent. monstras mihi, qui sint modi flebiles: monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem. metiri me geometres docet latifundia 10 potius quam doceat, quomodo metiar, quantum homini satis sit. numerare docet me et avaritiae commodat digitos potius quam doceat nihil ad rem pertinere istas conputationes, non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat, immo quam supervacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat per se conputare cogetur. quid mihi prodest 11 scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri et conprendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus inpotens et aliquid ex meo abradens? docet quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. 'paterno agro et avito' inquit 'expellor.' quid? 12 ante avum tuum quis istum agrum tenuit? cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? non

1 pudica ς inpudica **V P b** | fuerit *sed* r *in foramine* **P** | *inter* uerba *et* seculo *una litt.* (p *?*) *rasa* **P** | dederit *om.* **P** ‖ 2 ulixum **b** ‖ 4 corporea an **P** ‖ 6 accute hac **P** | graues **V P b** *Arg.* **b** graues uoces ς *omissionis huius exemplum desidero. cf. ep. 84, 9* ‖ 7 dispar est **P** ‖ 8 quomodo ut animus *sed* ut *exp.* **V** ‖ 9 monstra **P** | flebiles — emittam (10) *om.* **P** ‖ 10 emissam **b** ‖ 11 metri **P** ‖ 13 commendat **b** ‖ 15 cõp- **V** | cuius passionem tabularius **b** ‖ 16 tabularius **V P b** ‖ 17 quid *sed* d *erasa* **V** | infelectissimus P^1 ‖ 18 cõp- **V** ‖ 19 sine stoicum fratre **P** ‖ 20 iungere **b** ‖ 21 cõprendere **V** conprehendere **b** | decem pedem **b** ‖ 24 discere **V b** dicere **P** doceri ς ‖ 26 aeuum **b** | quid istum **P** | cuius] c *in foramine* **P** ‖ 27 potest **b**

dominus isto, sed colonus intrasti. cuius colonus es? si bene tecum agitur, heredis. negant iurisconsulti quicquam usu capi ⟨publicum: hoc, quod tenes, quod tuum dicis,⟩ publicum est et quidem generis humani.
13 o egregiam artem: scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acceperis formam, intervalla siderum dicis, nihil est, quod in mensuram tuam non cadat: si artifex es, metire hominis animum. dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. scis, quae recta sit linea: quid tibi prodest, si quid in vita
14 rectum sit ignoras? venio nunc ad illum, qui caelestium notitia gloriatur: 'frigida Saturni sese quo stella receptet, quos ignis caeli Cyllenius erret in orbes.' hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, cum Saturnus et Mars ex contrario stabunt aut cum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno, potius quam hoc discam, ubicumque sunt ista, propi-
15 tia esse, non posse mutari? agit illa continuus ordo fatorum et inevitabilis cursus. per statas vices remeant et effectus rerum omnium aut movent aut notant. sed sive quicquid evenit faciunt, quid inmutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere quod effugere non possis? scias ista, ne-
16 scias: fient. 'si vero solem ad rapidum stellasque sequentes ordine respicies, numquam te crastina fallet

12 *Verg. georg. I 336 s.* ‖ 24 *ibid. 424 ss.*

3 usucapi publicum. hoc quod tenes, quod tuum dicis, publicum est et quidem generis humani *aliquot* ς: usucapi publicum est et quidem generis humani **V P b**. *cf. proecdosis praef. p. XXIII* | 5 artes **P** | rotundam **P b** ‖ 6 religis **b** | acciperis *pr.* **V** ‖ 7 quod *ex parte foramine periit* **P** ‖ 9 magnus sit dic quam *om.* **b** ‖ 10 tibi *sed* ti *ex* u? **V** ‖ 14 cum **V** *sed* r *supra* m V^2 ‖ 15 stabant **P** | aut cum **V b** *sed* r *supra* m V^2 aut tum **P** ‖ 18 non posse **V M** nec posse **P b** ‖ 19 statutas **b** | remaneant **b** ‖ 20 et *om.* **b** ‖ 22 proficiet *sed* ro *exp. et* at *supra* et *m. alt.* **V** ‖ 24 lunasque *Verg.*

hora nec insidiis noctis capiere serenae.' satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. 'num- 17
quid me crastina non fallit hora? fallit enim quod nescienti evenit.' ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. ex hoc nihil desperabo, totum expecto: si quid remittitur, boni consulo. fallit me hora, si parcit, sed ne sic quidem fallit. nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et non utique casura. utique secunda expecto, malis paratus sum. in illo feras me necesse est non per praescriptum 18
euntem. non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis quam statuarios aut marmorarios aut ceteros luxuriae ministros. aeque luctatores et totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam et cocos et ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. quid enim, oro te, liberale 19
habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie et veterno sunt? an liberale studium istuc esse iuventuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. sed nec hae nec illae docent aluntve virtutem. quid enim

1 neque *Verg.* | serenae **V** serante **P b** serenae. sed ante *nonnulli* ≤, *an recte?* ‖ 3 me **V b** *om.* **P** | fallit enim *sed* t *ex corr.* **V** ‖ 4 nescio *sed* sc *ex corr.* **V** ‖ 5 desperabo *sanum puto.* detraho *ci. M. Bonnet,* deprecor *Maehly* | exspecto **P** ‖ 7 siquidem **P** ‖ 8 *post* et *add.* hoc *m. recens in* **V** ‖ 10 per *om.* **b** | praescriptam **P** | 12 artum *pr.* **V** | 13 aut ex ceteros *sed infra* ex *lineola addita* **P** ‖ 14 luctatores *sed* c *expuncta* **V** c *foramine hausta* **P** | 15 aut *in* an *corr.* **P** | ungent- **P** ‖ 16 coquos **b** | et *post* cocos *om.* **P** | ceteros ≤ ceteris (caet- **V**) **V P b** | ingea *ex* ingia *corr.* **V** ‖ 17 accommodantes **V P b** *sed* m *prius exp.* **V**. commodantes *quod Mureto tribuit Gruterus, suasit Koch, cf. § 10* ‖ 18 ieiuni *erasa* o *post* i *fin.* **P** ‖ 19 macie *sed* i *ex* t **V** ‖ 20 iuuentati (u *super* a *expunctam m. recens*) **P** iuuenti V^1 -te *(?) m. rec. ut videtur* | credidimus **b** ‖ 21 *post* rectam *una litt. rasa* **V** ‖ 22 tractare *sed post* trac *tres litt. rasae* **V** ‖ 24 hae **V P b** *sed* c *add. m. recenti* **P**. *i.* artes | illae docent **V** illa edocent **P b**

prodest equum regere et cursum eius freno temperare, adfectibus effrenatissimis abstrahi? quid prodest multos vincere luctatione vel caestu, ab iracundia vinci? 'quid ergo? nihil nobis liberalia conferunt studia?' ad alia multum, ad virtutem nihil. nam et hae viles ex professo artes, quae manu constant, ad instrumenta vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. 'quare ergo liberalibus studiis filios erudimus?' non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, litteratura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat, sic liberales artes non per-
21 ducunt animum ad virtutem, sed expediunt. quattuor ait esse artium Posidonius genera: sunt vulgares et sordidae, sunt ludicrae, sunt pueriles, sunt liberales. volgares opificum, quae manu constant et ad instruendam vitam occupatae sunt, in quibus nulla decoris,
22 nulla honesti simulatio est. ludicrae sunt, quae ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. his adnumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant et tabulata tacite in sublime crescentia et alias ex inopinato varietates aut dehiscentibus, quae cohaerebant, aut his, quae distabant, sua sponte coeuntibus aut his, quae eminebant, paulatim in se residentibus. his imperitorum feriuntur oculi omnia subita, quia causas non novere, mirantium.

2 abstragi **V** ‖ 3 caestu *ut videtur* **b** cęstu **V** cestu **P**. caestu *de benef. V 3, 1 G.* | uinea **b** ‖ 6 magnū *sed lineola a corr.* **P** 7 uitae **V** uni *sed supra* i *aliquid rasi* **P** *teste Raderm.* | plurimum *sed* mum *in foramine* **P** | tamen ad uirtutem *in ras. corrector praeter* em **P** ‖ 8 filios *sed* fi *in foramine* **P** ‖ 9 dari V^1 ‖ 12 decet **V P b** *in* docet *corr.* **V** ‖ 15 uulgares *in ras.* **P** ‖ 16 ludicrae **P** ‖ 17 uulg- **V** ‖ 18 nulla decoris *bis scr.* **b** ‖ 19 sęunt **P** ‖ 21 licet| et *foramine periit* **P** *sed minores eius modi iacturas non iam enotabo* ‖ 22 tacite *sed* a *erasa in* **P** ‖ 24 quae (*ante* coh.) **P b** e q. *ex* q. V^2 ‖ 25 au his **b** ‖ 26 imperitorū *sed* i *alt. ex* a *factum et* ū *post insertum* **V**

pueriles sunt et aliquid habentes liberalibus simile 23
hae artes, quas ἐνκυκλίους Graeci, nostri autem liberales vocant. solae autem liberales sunt, immo, ut dicam verius, liberae, quibus curae virtus est. 'quem- 24
admodum' inquit 'est aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. cum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae testimonio statur: ergo eius, quam adiuvat, pars est.' multa adiuvant nos nec ideo 25
partes nostri sunt. immo si partes essent, non adiuvarent: cibus adiutorium corporis nec tamen pars est. aliquid nobis praestat geometriae ministerium: sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber. sed nec hic geometriae pars est nec illa philosophiae. praeterea utraque fines suos habet. sapiens enim cau- 26
sas naturalium et quaerit et novit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur et subputat. qua ratione constent caelestia, quae illis sit vis quaeve natura, sapiens scit: cursus et recursus et quasdam observationes, per quas descendunt et adlevantur ac speciem interdum stantium praebent, cum caelestibus stare non liceat, colligit mathematicus. quae causa in 27

1 similaę *sed* a *expuncta et transfossa* **V** similes **P b** ‖ 2 · ENKẎKΔIOẎC · **V O** ENKYKΛICYC **P** CN · KY · KΛ · IO · YC **b** ἐγκ- ς 3 autem *compendiose* **V**: his **P b** *sed* a *supra* i **P**² ‖ 4 curae *sed* e *erasa* **V** | uirtus *sed* ẗi *supra* us **V** | quemadmodum autem inquit **P** ‖ 5 est *om.* **P** ‖ 6 *post* naturalis *erasum* ē. *sed* est *add. ante proximi versus initium* **V** ‖ 7. 8 in philosophiae **b** ‖ 9 ergo ∋ quã **V** *signum puncto notavit et recte* eius *super scr.* **V**² ergo quā **P b**. eius (*sic etiam* **O**) *sc.* philosophiae naturalis. *compendium non legitur nisi in libris perantiquis ut supra particulae* autem ‖ 10 multa adiuuant nos *bis scr.* **b** ‖ 11 nostrae **V P**: *corr. Madvig* ‖ 12 cibi **b** ‖ 13 aliquod **b** ‖ 14 philosophiae] *infra* e *punctum a corr.* **P** | ipsi **O M** ipse **V P b** iste *super scr.* **V**² faberus **b** ‖ 15 illo **b** ‖ 16 enim *om.* **P** ‖ 18 supp- **V** ‖ 19 quę *ut videtur ex* qui **V** ‖ 21 obuersationes *prop. M. Bonnet in Woelfflini archio IX p. 131* ‖ 22 interdũ instantium **V** *et fere* **b** | cum] r *supra* m **V**² ‖ 23 collegit **V** | mathematicus *sed* mathem *in ras.* **P** | q; *pr.* **V** *om.* **b**

speculo imagines exprimat, sciet sapiens: illud tibi geometres potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine et qualis forma speculi quales imagines reddat. magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui usu quodam et exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quaedam principia sunt. non est autem ars sui iuris, cui
28 precarium fundamentum est. philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat: mathematice, ut ita dicam, superficiaria est, in alieno aedificat. accipit prima, quorum beneficio ad ulteriora perveniat. si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset conprendere, dicerem multum conlaturam mentibus nostris, quae tractatu caelestium crescunt trahuntque aliquid ex alto. una re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum inmutabili, ⟨quae soli philosophiae conpetit:⟩ nihil autem ulla ars alia de
29 bonis ac malis quaerit. singulas lubet circumire virtutes. fortitudo contemptrix timendorum est; terribilia et sub iugum libertatem nostram mittentia despicit, provocat, frangit: numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. 'ure' inquit 'caede, occide: non prodam, sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam': numquid liberalia studia hos animos facere possunt? temperantia voluptatibus impe-

13 *cf. Nat. quaest. VI 32, 1*

1 sciat *ex* sciet *corr.* **V** sciens **P** ‖ 3 imaginat **b** ‖ 4 probabit *ex* -uit **V** ‖ 5 exercitatione *sed post* ex *una litt. rasa* **V** 9 mathematice P^1M^1 -ca *corr.* **P** -cę **V** matematica **b** ‖ 12 naturas **b** ‖ 13 cōprendere **V** conprehendere **P** | conlatura **V** ‖ 14 celestium tractatu **b** ‖ 15 alio **VP** aliquo **b**: *corr. Gruterus* ‖ 16 *post* inmutabili *v.* quae soli philosophiae conpetit *addunt ex* ϛ, *omittunt* **VPb** *Arg.* **b** *'supplementum non bonum videtur: quid valet* inmutabili*?' Buecheler* ‖ 18 singulos **P** | lubet *Muretus:* habet **VPb** | circūmire **P** ‖ 25 quaeret **P** ‖ 26 quondam **b**

rat, alias odit atque abigit, alias dispensat et ad sanum modum redigit nec umquam ad illas propter ipsas venit. scit optimum esse modum cupitorum non quantum velis, sed quantum debeas sumere. humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum. verbis, rebus, adfectibus comem se facilemque omnibus praestat. nullum alienum malum putat. bonum autem suum ideo maxime, quod alicui bono futurum est, amat: numquid liberalia studia hos mores praecipiunt? non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem, non magis quam frugalitatem ac parsimoniam, non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tamquam suo parcit et scit homini non esse homine prodige utendum. 'cum dicatis' inquit 'sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nihil conferre virtuti?' quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. ligna navi nihil conferunt, quamvis non fiat navis nisi ex lignis: non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse. quamvis enim virtus discenda sit, tamen non per haec discitur. quid est autem, quare existimem non futurum sapientem eum, qui litteras nescit, cum sapientia non sit in litteris? res tradit, non verba, et nescio an certior

1 odit V b edit P a *super scr. corrector* ‖ 2 p̃pr̃ V ‖ 3 mundum P | cupitorem P ‖ 4 sūmere P ‖ 5 amarum *Haase* ‖ 6 comem ς communem V P b *fort. recte* | facilem (*om.* que) b ‖ 7 alienum V enū P | *post* bonum *super scr.* bonum V^2 ‖ 10 simplicitatem — (11) magis quam *om.* b ‖ 11 non *sed* n *fin. exp., supra* o *quod fuerat* ū *eras.* V ‖ 13 homi^{ni} V ‖ 14 homine V^1 e *in* i (*?*) *corr. m. recentior* V ‖ 15 peruenire b ‖ 16 nihil *(super scr.* ł aliquid V *m. recens) seclusit Muretus. est vulgaris potissimum sermonis hoc dicendi genus cf. ep. 122, 7 extr.* | conferri P ‖ 18 ligna *ex* lingua V conferunt *sed* runt *in rasura duarum litt.* V ‖ 20 putes ϶ V *ubi compendii interpretationem super add. m. rec.,* putes eius b putes P ‖ 22 quamuis etiam uirtus b ‖ 26 an *om.* b

memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet.
33 magna et spatiosa res est sapientia. vacuo illi loco
opus est: de divinis humanisque discendum est, de
praeteritis de futuris, de caducis de aeternis, de tem-
pore. de quo uno vide quam multa quaerantur: pri-
mum an per se sit aliquid; deinde an aliquid ante
tempus sit sine tempore; cum mundo coeperit an
etiam ante mundum quia fuerit aliquid, fuerit et tem-
34 pus. innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum:
unde sit qualis sit, quando esse incipiat quamdiu sit;
aliunde alio transeat et domicilia mutet in alias ani-
malium formas aliasque coniectus, an non amplius
quam semel serviat et emissus vagetur in toto; utrum
corpus sit an non sit; quid sit facturus, cum per nos
aliquid facere desierit, quomodo libertate sua usurus,
cum ex hac effugerit cavea; an obliviscatur priorum
et illinc nosse se incipiat, unde corpori abductus in
35 sublime secessit. quamcumque partem rerum huma-
narum divinarumque conprenderis, ingenti copia quae-
rendorum ac discendorum fatigaberis. haec tam multa,
tam magna ut habere possint liberum hospitium, su-
pervacua ex animo tollenda sunt. non dabit se in has
angustias virtus: laxum spatium res magna desiderat.
36 expellantur omnia, totum pectus illi vacet. 'at enim
delectat artium notitia multarum.' tantum itaque ex

5 quaerantur **b** quaeruntur **V** *de* **P** *non liquet, nam fora-*
mine periere duae ante t *litterae* | primo *sed* ū *supra* o **P**
6 deinde an **V** deinde in **Pb** | 7. 8 an et ante **b** 9 innumerabiles
Vb innumera *sed lineola transfossum* **P**, *dein excidit unum fol. in* **P**,
cuius proximum (f. 128) incipit a quam nihil (*ep. 88, 45*). *in imo*
margine folii 127 legitur ea manu scriptum quae sequens fol.
exaravit: an tu existimas reprehendendū qui superuacua usus
conparat *(ep. 88, 36)* ‖ 11 et domicilia mutet **V** adomiciliam ut
et **b** | in *Koch:* ad *libri* ‖ 12 congectus (s *supra* c *m. recentior*) **V**
coniectas **b** ‖ 16 caueat **b** ‖ 17 illinc *scripsi:* illi (ille $\mathbf{V}^2$ illic $\mathbf{M}^2$)
ne $\mathbf{V}^1\mathbf{M}^1$ illic ne *enotari video ex Arg.* **b** illi *ex* **b**. illinc *cum*
non agnovissent, genuino unde *(sic* **Vb** *Arg.* **bM** *alii) substi-*
tuerunt ubi *aut* cum *aut* postquam ‖ 19 cōprenderis **V** conpre-
henderis **b** ‖ 20 fatigaueris **Vb** -aberis *recte alii*

illis retineamus, quantum necessarium est. an tu existimas reprendendum, qui supervacua usibus comparat et pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in supervacua litterarum supellectile? plus scire velle quam sit satis, intemperantiae genus est. quid? quod ista liberalium artium 37
consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt. quattuor milia librorum Didymus grammaticus scripsit: miserer, si tam multa supervacua legisset. in his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera, in his libidinosior Anacreon an ebriosior vixerit, in his an Sappho publica fuerit, et alia, quae erant dediscenda, si scires: i nunc et longam esse vitam nega. sed ad nostros 38
quoque cum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio haec constat: o hominem litteratum! simus hoc titulo rusticiore contenti: o virum bonum! itane est? annales evolvam omnium 39
gentium et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, cum fastos non habeam, computabo? et Aristarchi ineptias, quibus aliena carmina conpunxit, recognoscam et aetatem in syllabis conteram? itane in geometriae pulvere haerebo? adeo mihi praeceptum illud salutare excidit: 'tempori parce'? haec sciam? et quid ignorem? Apion grammaticus, qui sub C. Caesare tota 40

2 reprendendum **V** reprehendendum **P** (*cf. p. 372, 9 adn.*) | usibus **V** usu ibi **b** usus **P** (*cf. p. 372, 9 adn.*) | comp- **V** ‖ **12** aeneae *sed* e *fin. add. m. recentior* **V** aenaea **b** matre queritur uera **b** **14** publica *sed* a *ex* e *corr.* **V** plupblia *sed* p *alt. exp.* **b** | q. *ex* q. *corr.* $\mathbf{V}^2$ | si *om.* **b** ‖ **17** magno *sed post* g *una litt. rasa* **V** | īpendio **V** ‖ **18** constat haec **b** ‖ **19** titulo **V** circulo **b** ‖ **23** cōputabo *sed* c *in ras.* **V** aristarchi notas **V** Aristarchii neptis **b** aristarchi ineptias *alii. glossema* notas *agnovit Rossbach* ‖ **24** cōp- **V** conp- **b** ‖ **26** haerebo *sed* b *ex* m **V** ‖ **27** temporis *sed* s *erasum* **V** | sciā *ex* scie *corr. m. recentiore* **V** ‖ **28** c. cęsarę **V** cesare . c . **b**

circulatus est Graccia et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat Homerum utraque materia consummata, et Odyssia et Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. huius rei argumentum adferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum
41 suorum numerum continentes. talia sciat oportet, qui multa vult scire, non cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio cotidiana, quantum somnus. metire aetatem tuam: tam
42 multa non capit. de liberalibus studiis loquor: philosophi quantum habent supervacui, quantum ab usu recedentis! ipsi quoque ad syllabarum distinctiones et coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt et invidere grammaticis, invidere geometris. quicquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. sic effectum est, ut diligentius loqui
43 scirent quam vivere. audi, quantum mali faciat nimia subtilitas et quam infesta veritati sit. Protagoras ait de omni re in utramque partem disputari posse ex aequo et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait ex his, quae vi-
44 dentur esse, nihil magis esse quam non esse. Parmenides ait ex his, quae videntur, nihil esse *uno excepto* universo. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. circa eadem fere Pyrrhonei ver-

1 circulatus *codex Lipsii:* circũlatus **V b** ‖ **2** agebat **b** | u^{ra} *sed post* u *duabus litt. quarum posterior fuit* a *erasis* **V** ‖ **3** odyssea *ut videtur* **b** | **4** cõpl- **V** conpl- *ut videtur* **b** ‖ **7** qui *bis scripsit* **V** *sed* qui *prius delevit manus ut videtur altera in fine folii 140^{v}* **8** temporis tibi **V M** tibi temporis **b** *ut recte omitti videatur pronomen in codice Rhedigerano.* 'alioqui sibi *scribendum erat, non* tibi, *ex uetere lectione' Pincianus.* non uis cogitare *aliquot* ς, nunc cogita *Muretus* ‖ **9** ualit- **b** ‖ **16** geometricis **b** ‖ **18. 19** scirent loqui ς ‖ **20** subtilior **b** | infesta *om.* **b** ‖ **23** nihil (nichil **b**) esse uniuerso **V^{1} b** uniuerso *in* -sa *corr. et ante* uniu. *alterum* esse *super add.* **V^{2}**: *suppl. Kalbfleisch* ‖ **26** elaites **V** **27** ait **b** et ait *sed* a *ex corr.* **V** et id **M**

santur et Megarici et Eretrici et Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. haec omnia in illum supervacuum studiorum liberalium gregem coice: illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt. satius est supervacua scire quam nihil. illi non praeferunt lumen, per quod acies derigatur ad verum; hi oculos mihi effodiunt. si Protagorae credo, nihil in rerum natura est nisi dubium; si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi; si Parmenidi, nihil est praeter unum; si Zenoni, ne unum quidem. quid ergo nos sumus? quid ista, quae nos circumstant, alunt, sustinent? tota rerum natura umbra est aut inanis aut fallax. non facile dixerim, utris magis irascar, illis, qui nos nihil scire voluerunt, an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire. VALE.

L. ANNAEI SENECAE EPISTVLARVM MORALIVM LIB. XIIII INCIPIT.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

1 LXXXIX

Rem utilem desideras et ad sapientiam pro- peranti necessariam, dividi philosophiam et ingens corpus eius in membra disponi. facilius enim per partes in

1 cretici **V b**: *corr. Lipsius* ‖ 3 coice *sic* **V M** conice *alii* illam michi **b** ‖ 4 profuturam **b** -ra **V** ‖ 5 superuacua est **b** | *a* quam nihil *rursus incipit* **P** *eadem m. quae exaraverat f. 123* ‖ 6 praeferunt *sed* runt *in duarum litt.* (rt) *ras.* **V** praefertur **P** lumen pd acies **P** | dir- *ex* der- **V** dir- **P** ‖ 7 adutrum **b** | effodiunt *ex* off- **V** off- **P** | si protagore credo] *hic desinit m. antiqua codicis* **b**. *epistulae huius finem m. neoterica supplevit* ‖ 9 esse *sed* se *in ras. litterae* t **V** ‖ 10 parmendi **V** | ẽ *ante* praeter (*ut* o *in* zenoni) *tineis ex parte comesum* **P** ‖ 13 est aut **V** est a tẽ aut **P** *sed fortasse littera perierit in foramine ante* tẽ *ut* autem *fuisse videatur Chatelainio* īnanis **P** ‖ 16 *post* VALE *desinunt* **V P**, *codicis* **b** *antiqua manus iam post* protagore credo (8). *post* VALE *in* **P** *subscriptio haec* Ragambertus quamuis indignus laicus barbatus hunc codicem scripsit ‖ 17 L· ANNAEI SENECAE EPISTVLĀR MORALĪV̄ | LĪB. XIIII INCIPIT SENECA LVCILIO SVO SALVTEM *rubr.* **B** ‖ 20 ad sapientiam ς sapientem **B**

cognitionem totius adducimur. utinam quidem quemadmodum universa mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum. profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet relictis iis, quae nunc magna magnorum ignorantia credimus. sed quia contingere hoc non potest, est sic nobis aspicienda, quemadmo-
2 dum mundi secreta cernuntur. sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur nec minus illam velociter obit quam caelum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est et quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt universi nondum capacibus. faciam ergo quod exigis, et philosophiam in partes, non in frusta, dividam. dividi enim illam, non concidi, utile est. nam con-
3 prehendere quemadmodum maxima ita minima difficile est. discribitur in tribus populus, in centurias exercitus. quicquid in maius crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes, quas ut dixi, innumerabiles esse et parvulas non oportet. idem enim vitii habet nimia quod nulla divisio; simile confuso est, quidquid usque
4 in pulverem sectum est. primum itaque, si [ut] videtur tibi, dicam, inter sapientiam et philosophiam quid intersit. sapientia perfectum bonum est mentis humanae. philosophia sapientiae amor est et adfectatio. haec eo tendit, quo illa pervenit. philosophia unde dicta sit, apparet. ipso enim nomine fatetur quid amet. sapientiam quidam ita finierunt, ut dicerent divinorum et humanorum scientiam. quidam ita: sa-

1 cognitionem ς cogitationem **B** ‖ **2** conspectum] con *m. recenti supra vers. scriptum* **B** ‖ **3** occu re **B** *primo ita ut post* u *adumbrata* p *aut* r *littera exstaret, tum locus vacuus esset in quem* rre *manus recentior inculcavit* ‖ **5** raperet] a *et in altera syllaba* e *corrigendo facta in* **B** ‖ **7** est sic *Buecheler:* et sic **B** sic (*vel* et sic) erit *aut* et sic ς | a nobis ς | aspicienda *ed. Mentel.:* abscienda **B** ‖ **8** mundi] *post* i *littera rasa in* **B** ‖ **14** frusta ς frustra **B** **17** descr- **B** ‖ **22** ut *secl. Haase praef. p. XXVII* ‖ **26** haec ostendit **B**: *corr. Cornelissen* ‖ **27** quid amet *Madvig adv. I p. 28:* quidam et **B** ‖ **28** ut *pr. omiserat* **B**

pientia est nosse divina et humana et horum causas. supervacua mihi haec videtur adiectio, quia causae divinorum humanorumque pars divinorum sunt. philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter finirent. alii studium illam virtutis esse dixerunt, alii studium corrigendae mentis, a quibusdam dicta est adpetitio rectae rationis. illud quasi constitit, aliquid 6
inter philosophiam et sapientiam interesse. neque enim fieri potest ut idem sit quod adfectatur et quod adfectat. quomodo multum inter avaritiam et pecuniam interest, cum illa cupiat, haec concupiscatur, sic inter philosophiam et sapientiam. haec enim illius effectus ac praemium est; illa venit, ad hanc *veni*tur. sapien- 7
tia est, quam Graeci *σοφίαν* vocant. hoc verbo Romani quoque utebantur, sicut philosophia nunc quoque utuntur. quod et togatae tibi antiquae probabunt et inscriptus Dossenni monumento titulus: 'hospes resiste et sophian Dossenni lege.' quidam ex nostris, 8
quamvis philosophia studium virtutis esset et haec peteretur, illa peteret, tamen non putaverunt illas distrahi posse. nam nec philosophia sine virtute est nec sine philosophia virtus. philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest nec virtutis studium sine ipsa. non enim quemadmodum in iis, qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur. nec quemadmodum itinera quae ad urbes perducunt, *sic viae ad virtutem sunt* extra ipsam:

13 s. *cf. Afranius p. 241 et p. 265 Ribb.*[3]

6 mentis *corr. ex* meritis **B** ‖ **13** venitur *scripsi:* itur *libri cf. p. 371, 22; 376, 26; 378, 1 al.* | *tmema septimum* (sapientia — **18** Dossenni lege) *traiciendum esse post v.* quo illa pervenit *(p. 376, 26) perspexit Guil. Schulz* ‖ **14** COΦIAN. **B** *et similiter graeca cetera* ‖ **16** utimur *codex Rhedig.* ‖ **17** dossenimonomen *corr. in* dossennimonumento *m. fortasse eadem atramento minus fusco* **B** ‖ **19** haec *in ras.* **B** ‖ **23** uirtus *sed* irtu *in ras.* **B** ‖ **26** loco] *primo* lece **B** ‖ **27** ltinera B^1 iltinera **B** *m. rec.* ‖ **28** sic — sunt *addidit Buecheler: lacunae vestigia in* **B** *apparent qui primo habuit*

ad virtutem venitur per ipsam, cohaerent inter se
9 philosophia virtusque. philosophiae tres partes esse
dixerunt et maximi et plurimi auctores: moralem, na-
turalem, rationalem. prima conponit animum. secunda
rerum naturam scrutatur. tertia proprietates verbo-
rum exigit et structuram et argumentationes, ne pro
vero falsa subrepant. ceterum inventi sunt et qui in
pauciora philosophiam et qui in plura diducerent.
10 quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt
civilem, quia propriam quandam exercitationem desi-
deret et circa aliam materiam occupata sit. quidam
adiecerunt his partem, quam *οἰκονομικὴν* vocant, ad-
ministrandae familiaris rei scientiam. quidam et de
generibus vitae locum separaverunt. nihil autem ho-
11 rum non ⟨in⟩ illa parte morali reperietur. Epicurei
duas partes philosophiae putaverunt esse, naturalem
atque moralem: rationalem removerunt. deinde cum
ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub
specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum,
quem de iudicio et regula appellant, alio nomine ra-
tionalem induxerunt, sed eum accessionem esse natu-
12 ralis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum ratio-
nalibus sustulerunt et contenti fuerunt moralibus, sed
hi quoque quae removent, aliter inducunt. in quinque
enim partes moralia dividunt, ut una sit de fugiendis
et petendis, altera de adfectibus, tertia de actionibus,
quarta de causis, quinta de argumentis. causae rerum
13 ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali. Ari-

15—22 *Epicur. fr. 242 Vs.* ‖ **28** — *p. 379, 6 Aristonis Chii fr. 357 de Arn.*

perducunt extra ipsam ad uirtute sunt uenitur per, *tum* sunt *post* ipsam *super additum,* uirtute *in* uirtutem *correctum, quod insequitur* sunt *deletum est* ‖ **8** deducerent *pr.* **B** ‖ **9** adiecerunt ς adicerent **B** ‖ **12** adicerunt *corr. in* adiecerunt **B** ‖ **12** his *corr. ex* bis **B** ‖ **15** non in illa ς non illa **B** | reperietur *mutatum in* repperietur **B** ‖ **26** petendis *corr. in* expetendis **B** *cf. ep. 66, 6; 104, 16* ‖ **28** partes *primo* **B** *dein transfossa* s *et expuncta* | rationali ς morali **B**. ‘*potest plus aliquid fuisse uelut* neutrum ex morali, *sed male uolgo adiciunt* actiones ex morali’ *Buecheler*

ston Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem, sed etiam contrarias. moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. nam cum locum, qui monitiones continet, sustulit et paedagogi esse dixit, non philosophi, tamquam quidquam aliud sit sapiens quam humani generis paedagogus. ergo 14
cum tripertita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. quam in tria rursus dividi placuit, ut prima esset inspectio suum cuique distribuens et aestimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. quid enim est tam necessarium quam pretia rebus inponere? secunda de impetu, de actionibus tertia. primum enim est, ut quanti quidque sit iudices, secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque, tertium, ut inter impetum tuum actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipse consentias. quicquid ex tribus defuit, turbat et cetera. 15
quid enim prodest inter *se* aestimata habere omnia, si sis in impetu nimius? quid prodest impetus repressisse et habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores nec scias quando quidque et ubi et quemadmodum agi debeat? aliud est enim dignitates et pretia rerum nosse, aliud articulos, aliud impetus refrenare et ad agenda ire, non ruere.
tunc ergo vita concors sibi est, ubi actio non destituit impetum, impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur proinde remissus ⟨vel⟩ acrior, prout illa digna

1 superuacua *pr.* **B** ‖ 2 rationalem ς: formalem **B** ‖ 4 pędacogi *pr.* **B** ‖ 5 quidquam *primo, tum* quicquam **B**, *denique* c *deletum et* s *super scriptum videtur sed ut ea scriptura rursus extingueretur* | alius *corr. in* aliud **B** ‖ 12 secunda de actionibus tertia de impetu **B**: *traiecit Buecheler.* secunda de impetu, tertia de actionibus *Erasm.*² ‖ 13 quantum **B**: *corr. Muretus* ‖ 17 defuit *mutatum in* defuerit **B**. deerit *suadet Buecheler,* defit *Windhaus* ‖ 18 inter se *Gloeckner Quaest. Annaean. p. 13:* inter **B**. in te *Buecheler, sed cf. ep. 95, 59* ‖ 19 inpetus **B** ‖ 20 tua ς sua **B** ‖ 24 *inter* non *et* ruere *est* e *deleta in* **B** ‖ 25 destitui *pr.* **B** 27 ŧ acrior ς *nonnulli teste Rossbachio:* acrior **B** acriorque ς acriorve *Muretus*

16 est peti. naturalis pars philosophiae in duo scinditur: corporalia et incorporalia. utraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt et quae ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. ipse ⟨de⟩ elementis locus, ut quidam putant, simplex est, ut quidam, in materiam et causam omnia moventem et elementa dividitur.
17 superest ut rationalem partem philosophiae dividam. omnis oratio aut continua est aut inter respondentem et interrogantem discissa. hanc *διαλεκτικήν*, illam *ῥητορικὴν* placuit vocari. *ῥητορικὴ* verba curat et sensus et ordinem. *διαλεκτικὴ* in duas partes dividitur, in verba et significationes, id est in res quae dicuntur et vocabula quibus dicuntur. ingens deinde sequitur utriusque divisio. itaque hoc loco finem faciam et 'summa sequar fastigia rerum': alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet.
18 haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo, dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. illos conpesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque quantum potes vexa: et istis dicentibus 'quo us-
19 que eadem?' responde: ego debebam dicere 'quo usque eadem peccabitis?' remedia ante vultis quam vitia desinere? ego vero eo magis dicam et, quia recusatis, perseverabo. tunc incipit medicina proficere, ubi in corpore alienato dolorem tactus expressit. dicam etiam invitis profutura. aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniat, et quia verum singuli audire non vultis,
20 publice audite. quo usque fines possessionum propagabitis? ager uni domino, qui populum cepit, angu-

16 *Verg. Aen. I 342*

5 de *inserit unus* ς, *om.* **B** ‖ 10 discisa **B** divisa *Muretus* ‖ 16 si *primo omiserat* **B** ‖ 19 legeris ς elegeris **B** ‖ 20 excita *sed* c *in ras.* **B** ‖ 21 cupitates *pr.* **B** ‖ 24 ante uultis *minus atro colore vetus scriba addidit in* **B** ‖ 25 recusatis] i *radendo correcta ex* a *vel* u *in* **B** ‖ 31 cepit **B**

stus est. quo usque arationes vestras porrigetis, ne provinciarum quidem spatio contenti circumscribere praediorum modum? inlustrium fluminum per privatum decursus est et amnes magni magnarumque gentium termini usque ad ostium a fonte vestri sunt. hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis, nisi trans Hadriam et Ionium Aegaeumque vester vilicus regnat, nisi insulae, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerantur. quam vultis late possidete, sit fundus quod aliquando imperium vocabatur, facite vestrum quicquid potestis, dum plus sit alieni. nunc vobiscum loquor, quorum aeque 21
spatiose luxuria quam illorum avaritia diffunditur. vobis dico: quo usque nullus erit lacus cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen cuius non ripas aedificia vestra praetexant? ubicumque scatebunt aquarum calentium venae, ibi nova deversoria luxuriae excitabuntur. ubicumque in aliquem sinum litus curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis nec contenti solo nisi quod manu feceritis, mare agetis introrsus. omnibus licet locis tecta vestra resplendeant, aliubi inposita montibus in vastum terrarum marisque prospectum, aliubi ex plano in altitudinem montium educta, cum multa aedificaveritis, cum ingentia, tamen et singula corpora estis et parvola. quid prosunt multa cubicula? in uno iacetis. non est vestrum ubicumque non estis. ad vos deinde transeo, 22
quorum profunda et insatiabilis gula hinc maria scrutatur, hinc terras, alia hamis, alia laqueis, alia retium

1 arationes vestras *Erasm.*²: a rationib; uestris **B** ‖ 2 statio *cadem m. mutatum in* statione **B**: *corr. L. de Ian* ‖ 4 amnes *sed* am *in ras.* **B** | magni *primo omiserat* **B** | q, *suspectat G. Gemoll* ‖ 6 latifundis *primo* **B** ‖ 7 ęgeumque **B** ‖ 9 uilissimarum *mutatum in* uilissima rerum **B** *desiderabat* vestrarum *Buecheler* ‖ 10 aliquando *corr. ex* aliqua **B** ‖ 17 scatebunt *sed* c *corr. ex* qu **B** | aquarium **B** *sed* i *exp.* | deuersoria *mutatum in* diuersoria **B** ‖ 19 iacietis ς facietis **B** ‖ 20 mare *unus ex cod. Gruteri:* arme **B** ‖ 29 hamis *corr. ex* humis **B**

variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus nisi ex fastidio pax est: quantulum [est] ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera periculose capta dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis tam longe advectis per istum stomachum inexplebilem labitur? infelices, ecquid intellegitis maiorem vos famem habere quam
23 ventrem? haec aliis dic, ut dum dicis, audias ipse, scribe, ut dum scribis, legas, omnia ad mores et ad sedandam rabiem adfectuum referens. stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XC 1 Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin deorum immortalium munus sit quod vivimus, philosophiae quod bene vivimus? itaque tanto plus huic nos debere quam dis, quanto maius beneficium est bona vita quam vita, pro certo haberetur, nisi ipsam philosophiam di tribuissent. cuius scientiam nulli dederunt, facultatem
2 omnibus. nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent et prudentes nasceremur, sapientia quod in se optimum habet, perdidisset, inter fortuita non esse. nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. quid haberes quod in philo-
3 sophia suspiceres, si beneficiaria res esset? huius opus

2 quantulum ς (*alii* quantulum est quod) quantulum est **B**. *non accedo Radermachero de his et proximis disserenti mus. Rh. LX p. 250 s.* ‖ 3 quae *secl. Haase,* ex istis epulis ferculisque *ci. Aem. Baehrens* ‖ 4 libastis *pr.* **B** ‖ 5 nausaeangustat *sed* ae *cum* i *permutatum et* s *post* an *super scriptum* **B** ‖ 7 ecquid *Gronovius:* esse quid **B**. infelices, quin intellegitis — ventrem! *P. Hauck* ‖ 9 alis *pr.* **B** ‖ 11 sedendam *sed* a *supra alteram* e **B** ‖ 13 *inscriptio rubricata in* **B** ‖ 17 dîs *sic* **B** ‖ 19 nulli ς ulli **B** ‖ 20 fecissent ς fecisset **B** ‖ 22 non (non *initio versus*) esset **B**: *corr. F. Gloeckner. cf. ep. 66, 16; 10, 2.* esset ς ‖ 23 adque **B** 24 quisque debet *sed* ede *corr. ex* am *eadem m.* **B**

unum est de divinis humanisque verum invenire. ab hac numquam recedit religio, pietas, iustitia et omnis alius comitatus virtutum consertarum et inter se cohaerentium. haec docuit colere divina, humana diligere, et penes deos imperium esse, inter homines consortium. quod aliquandiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit et paupertatis causa etiam is, quos fecit locupletissimos, fuit. desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. sed primi 4 mortalium quique ex his geniti naturam incorrupti sequebantur, eundem habebant et ducem et legem, commissi melioris arbitrio. naturae est enim potioribus deteriora summittere. mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt aut vehementissima. non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. elephantorum gregem excelsissimus ducit: inter homines pro summo est optimum. animo itaque rector eligebatur, ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse nisi melior. tuto enim quantum vult potest, qui se nisi quod debet non putat posse. illo ergo saeculo, 5 quod aureum perhibent, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. hi continebant manus et infirmiorem a validioribus tuebantur, suadebant dissuadebantque et utilia atque inutilia monstrabant. horum pru-

1 inuenire ς inueniri **B** ‖ 8 is *corr. in* iis **B** | desierunt ς desiderium **B** *sed tres ultimae litt. expunctae sunt et m. ut videtur alia, certe scriptura minore super additum* ant 11 eandem ς | 13 summittem ut is *correctum in* summittere mutis **B** ‖ 14 corpora] *in prima syllaba in* or *rasuram quandam passus est* **B** vehementissima] *extrema litt. in* **B** *primo* e *tum* o *fuit, denique* a *super scripta est* ‖ 15 prȩcidit **B** *sed* i *in* e *correctum est* | magnitudinem **B** ‖ 16 excelsimus **B** ‖ 17 pro summo est *ed. Ven. a. 1492 f. XXXIX*^{r}: proximo est **B** pro maximo est ς *aliquot* | 20 tuto *Buecheler:* toto **B** tantum *vulgo* ‖ 21 putat posse ς *nonnulli:* putat esse **B**. vult posse *coni. Gertz* ‖ 23 continuebant *sed* u *delevit et* e *corr. ex* o **B** | infirmiorem *mutatum in* infirmiores **B**

dentia ne quid deesset suis providebat, fortitudo pericula arcebat, beneficentia augebat ornabatque subiectos. officium erat imperare, non regnum. nemo quantum posset, adversus eos experiebatur, per quos coeperat posse, nec erat cuiquam aut animus in iniuriam aut causa, cum bene imperanti bene pareretur nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam ut
6 abirent e regno. sed postquam subrepentibus vitiis in tyrannidem regna conversa sunt, opus esse legibus coepit, quas et ipsas inter initia tulere sapientes. Solon qui Athenas aequo iure fundavit, inter septem fuit sapientia notos. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. Zaleuci leges Charondaeque laudantur. hi non in foro nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae
7 et per Italiam Graeciae ponerent. hactenus Posidonio adsentior: artes quidem a philosophia inventas, quibus in cotidiano vita utitur, non concesserim nec illi fabricae adseram gloriam: 'illa' inquit 'sparsos et aut cavis tectos aut aliqua rupe suffossa aut exesae arboris trunco docuit tecta moliri.' ego vero philosophiam iudico non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium et urbium urbes prementium quam vivaria piscium in hoc clausa, ut tempe-

1 qui *post* suis *deletum in* B | prouidebant **B** *sed* n *expunctum* ‖ **2** augebat ς agebat **B** ‖ **8** abiret **B** abirent *alii.* quam (quam iam *G. Gemoll*) abire se regno *prop. Gronovius, vere, ut videtur, nec necessarium puto tempus futurum.* minari *quasi* minans optare *est Ioanni Ioehring* ‖ **11** fuit *Madvig:* cui **B.** inter VII. uentis (ueteris *cod. Vat. 2216*) cui (*l.* aevi) sapientia notos *cod. Harleianus 2659* ‖ **12** Lycurgum] c *mutatum in* g **B** ‖ **13** octaui (-uus ς) zalluci **B** ‖ **14** chorondaeque **B** ‖ **15** pythagora|etacito *pr.* **B** ‖ **18** adsentior artes *Erasm.*[1]: adsentio partes (artes ς) **B** | quidem *vi adversativa, ut saepius: exempla collegit Ant. Ludewig stud. philol. Prag. fasc. III p. 67 ss.* | **20** sparsose caucasis lectos **B**: *corr. Lipsius* ‖ **23** excogitasse] *post* x *litt. rasa in* **B** ‖ **25** clausa] *prior* a *in locum incertae litterae substituta in* **B.** clusa *(sic cod. Velz.) in archetypo fuisse putat Buecheler*

statum periculum non adiret gula et quamvis acerrimo pelago saeviente haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. quid ais? philosophia homines docuit habere clavem et seram? quid[quid] aliud erat avaritiae signum dare? philosophia haec cum tanto habitantium periculo inminentia tecta suspendit? parum enim erat fortuitis tegi et sine arte et sine difficultate naturale invenire sibi aliquod receptaculum. mihi crede, felix illud saeculum ante architectos fuit, ante tectores. ista nata sunt iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere et serra per designata currente certa manu trabem scindere, 'nam primi cuneis scindebant fissile lignum.' non enim tecta cenationi epulum recepturae parabantur, nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. furcae utrimque suspensae fulciebant casam. spissatis ramalibus ac fronde congesta et in proclive disposita decursus imbribus quamvis magnis erat. sub his tectis habitavere, sed securi. culmus liberos texit, sub marmore atque auro servitus habitat. in illo quoque dissentio a Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a sapientibus viris iudicat. isto enim modo dicat licet sapientes fuisse, per quos 'tunc laqueis captare feras et fallere visco inventum et ma-

12 *Verg. georg. I 144* ‖ **24** *ibid. I 139 s. cf. Sen. dial. VII 13, 3*

1 *fort.* acerrimi *pr.* **B** ‖ **2** pelagosae ueniente *pr.* **B** ‖ **3** qui dais *pr.* **B** ‖ **4** glacem *sed* c *supra* g *et* u *supra* c **B** ‖ **5** quid ς quidquid **B** et quicquid *alii.* seram et quidquid aliud erat avaritiae signum [dare]? *P. Hauck* ‖ **9** antea PKIAHKTOC fuit. antetectores. ista *et supra Graecum verbum* APXITEKTOC **B**. *quod scripsi* ante architectos (*sic* ς) fuit, ante tectores. ista *merito commendavit Aem. Thomas. cf. 16 p. 395, 22* ‖ **11** sera *pr.* **B** ‖ **13** primum *corr. in* primi *m. altera* **B** ‖ **16** uicit **B** lacunaria *ex* luc- **B** ‖ **17** suspensam *Lipsius* | fulgebant *pr.* **B** ‖ **20** sed *in extremo versu habet* **B**, *omittunt alii* ‖ **23** iudicas *corr. in* iudicat **B** | iusto **B** ‖ **24** dicas *mavult Buecheler* | sapientis *pr.* **B** | tum *libri plurimi Vergili* ‖ **25** uisco *sed* c *ex* e *radendo corr.* **B**

gnos canibus circumdare saltus.' omnia enim ista sa-
12 gacitas hominum, non sapientia invenit. in hoc quo-
que dissentio, sapientes fuisse qui ferri metalla et aeris
invenerint, cum incendio silvarum adusta tellus in
summo venas iacentis liquefactas fudisset: ista tales
13 inveniunt, quales colunt. ne illa quidem tam suptilis
mihi quaestio videtur quam Posidonio, utrum mal-
leus in usu esse prius an forcipes coeperint. utraque
invenit aliquis excitati ingenii, acuti, non magni nec
elati, et quicquid aliud corpore incurvato et animo
humum spectante quaerendum est. sapiens facilis victu
fuit, quidni? cum hoc quoque saeculo esse quam
14 expeditissimus cupiat. quomodo, oro te, convenit, ut
et Diogenen mireris et Daedalum? uter ex his sapiens
tibi videtur? qui serram commentus est, an ille qui
cum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fre-
git protinus exemptum e perula calicem *cum* hac ob-
iurgatione sui: 'quamdiu homo stultus supervacuas
sarcinas habui?', qui se conplicuit in dolio et in eo
15 cubitavit? hodie utrum tandem sapientiorem putas,
qui invenit quemadmodum in inmensam altitudinem
crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito
aquarum impetu implet aut siccat et versatilia ce-
nationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia
facies atque alia succedat et totiens tecta quotiens
fericula mutentur, an eum, qui et aliis et sibi hoc
monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile
imperaverit, posse nos habitare sine marmorario ac fa-
bro, posse nos vestitos esse sine commercio sericorum,

5 iacentis *pr.* **B** | liquefactas ς liquefacta **B** | ipsa **B**: *corr. Pincianus* ‖ 6 invenerunt *ci. Buecheler* ‖ 7 maleus *pr.* **B** ‖ 8 esset **B** | forfices **B** *sed supra scripta* c *et* p *est* ‖ 9 exercitati *cod. Harlei. 2659 quem sequitur Rossbach coll. § 33 extr.* ‖ 10 animo ς antimo **B** *sed ut* ti *obscurius scriptum sit primoque videatur fuisse* anumo ‖ 14 sapiens *corr. ex* sapienti **B** ‖ 15 seram **B** ‖ 17 cum *add. Baehrens lect. lat. p. 46* ‖ 19 conplacuit *sed* i *supra* a **B** | doleo *pr.* **B** ‖ 21 enimensamultitudinem *corr. in* in inmensam altitudinem **B** 25 n *in* totiens *exp.* **B**, *item in* quotiens ‖ 26 fericula **B** *sed* i *exp.* ‖ 29 seruorum **B**: *corr. Fickert.* Serum *Erasm.*²

posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus iis quae terra posuit in summo? quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi cocum esse quam militem. illi sapientes 16
fuerunt aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. non desiderabis artifices: sequere naturam. illa noluit esse districtos. ad quaecumque nos cogebat, instruxit. 'frigus intolerabilest corpori nudo.' quid ergo? non pelles ferarum et aliorum animalium a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? non avium plumae in usum vestis conseruntur? non hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murum, quae tactu mollia et inpenetrabilia ventis sunt? 'opus est tamen calorem so- 17
lis aestivi umbra crassiore propellere.' quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? quid ergo? non quilibet virgeam cratem texuerunt manu et vili obliverunt luto, deinde [de] stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, et pluviis per devexa labentibus hiemem transiere securi? quid ergo? non in defosso latent Syrticae gentes qui-

2 si] sibi *pr.* **B** ‖ **7** si sequere *sed* si *primo omiserat, a supra* e *mediam addidit* **B**. *similem structuram ex ep. 95, 23 enotavit Gertz, adde ep. 42, 4. erravit Madvig adv. II p. 476 et 499* ‖ **10** aliarum **B** ‖ **11** defende *pr.* **B** ‖ **16** tamen *etiam alibi interlocutoris est, cf. dial. VI 17, 1; 21, 1.* etiam *maluit Buecheler* ‖ **18** vetustas] *non integra haec esse putat Buecheler.* dedit *pro* abdidit *coniecit Madvig, hoc quasi* abdita dedit *interpretatur H. I. Mueller* ‖ **20** *v.* quid ergo? non quilibet — (*23*) transiere securi? *ad calcem prioris tmematis* (*ante* opus est) *reponi vult G. Gemoll, fortasse recte* | quilibet *vel* quamlibet ς quaelibet **B**. quaelibet virgea in cratem (in cratem *cod. Velz.*) *Haase* ‖ **21** obliuerunt *mutatum in* oblinierunt **B** ‖ **22** de stipula *cod. Harleianus 2659* despicula **B** | foliisque *ci. Buecheler. an* ramisque*?* | uastigium **B**, *post* fastigium *aliquid intercidisse suspicatur Buecheler,* hoc modo et calorem aestivum *sim.* ‖ **23** duuiis **B** | latentibus **B** | transiere ς transire **B**

busque propter nimios solis ardores nullum tegimentum satis repellendis caloribus solidum est nisi ipsa
18 arens humus? non fuit tam inimica natura, ut, cum omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre quaerendum, ut possit vita produci. ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. tecta tegimentaque et fomenta corporum et cibi et quae nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant et gratuita et opera levi parabilia: modus enim omnium prout necessitas erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. sufficit
19 ad id natura, quod poscit. a natura luxuria descivit, quae cotidie se ipsa incitat et tot saeculis crescit et ingenio adiuvat vitia. primo supervacua coepit concupiscere, inde contraria, novissime animum corpori addixit et illius deservire libidini iussit. omnes istae artes, quibus aut circitatur civitas aut strepit, corporis negotium gerunt, cui omnia olim tamquam servo praestabantur, nunc tamquam domino parantur. itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium mollesque cantus et infractos. recessit enim ille naturalis modus desideria ope necessaria finiens: iam
20 rusticitatis et miseriae est velle, quantum sat est. incredibilest, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros

4 facile **B** ‖ **6** horum] durum *mavult Aem. Hermes coll. ep. 90, 25* | aegrae *pr.* **B** ‖ **9** tegementaque *pr.* **B** | et *ante* quae *(quod secludi voluerat Madvig) om. cod. Velz.* et quaecunque nunc *ci. Windhaus. integrum esse* et quae *mihi non persuasit Baehrens beitr. p. 403* ‖ **12** prout *delet Madvig* | mira *'ex vetere lectione' Pinc.:* misera **B** **13** conquirenda] *a* renda *incipit quaternio secundus in* **A** *cui primus ereptus erat et* **B** *in quo post* conqui *in marg. infimo subnotatum est* q̄ı ‖ **16** inienio **A** ‖ **17** nouissimae **B** *sed* a *exp.* **18** oīs **A** ‖ **19** corporis ⊆ corpori **BA** ‖ **26** fas **BA** *sed in* **B** *minutioribus litteris eadem ut videtur m. super scriptum* sat *est*

dulcedo orationis abducat vero. eece Posidonius, ut mea fert opinio, ex is qui plurimum philosophiae contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur, deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam utrimque conprimentis tramae remolliat, spatha coire cogatur et iungi, textrini quoque artem a sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo 'tela iugo vincta est, stamen secernit harundo, inseritur medium radiis subtemen acutis, quod lato paviunt insecti pectine dentes.' quid, si contigisset illi adire has nostri temporis telas, [in] quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? transit deinde ad agricolas nec minus 21
facunde describit proscissum aratro solum et iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus, tunc sparsa semina et collectas manu herbas, ne quid fortuitum et agreste succrescat, quod necet segetem. hoc quoque opus ait esse sapientium, tamquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quae fertilitas augeatur. deinde non est contentus his arti- 22
bus, sed in pistrinum sapientem summittit. narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus panem coeperit facere. 'receptas' inquit 'in os fruges con-

10 *Ovidi met. VI 55 ss.*

1 uero **BA** a uero ς *illud defendit Bachrens* ‖ 2 is *Buecheler:* his **BA** hiis *cod. Rhedig.* ‖ 4 mollis **A** ‖ 5 deinde| *primo* de **B** 7 utrimque ς utrumque **BA** *sed in* **B** *inter* r *et* u *erasus aliqui ductus* ‖ 10 uincta *cod. Velz. ut Ovid.* iuncta **BA** ‖ 12 quod digiti expediunt atque inter stamina ductum percusso feriunt (pauent *fragm. Brit. pr. m.* feriunt *m. sec. cum plurimis*) insecti *Ovidius* pauiunt *Gruterus, recipit Korn in Ov.:* pariunt **BA** ‖ 13 addere **BA** adire *alii:* videre *Erasm.*[1] ‖ 14 quibus ς in quibus **AB** *retineri vult* in *Baehrens* ‖ 16 pudori est **B** pudorẽ. **A** ‖ 17 iteratum *Pincianus:* inter aratrum **BA** ‖ 18 solucior **A** *sed talia posthac omittam* | spersa **A** ‖ 20 agrestem **B** *sed* m *transfixa* ‖ 24 narrant **A** ‖ 26 ceperit **B** *primo* | inquid **A**

currens inter se duritia dentium frangit, et quicquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. cum pervenit in ventrem, aequali eius fervore concoquitur,
23 tunc demum corpori accedit. hoc aliquis secutus exemplar lapidem asperum aspero inposuit ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde utriusque attritu grana franguntur et saepius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. tum farinam aqua sparsit et adsidua tractatione perdomuit finxitque panem, quem primo cinis calidus et fervens testa percoxit, deinde furni paulatim reperti et alia genera, quorum fervor serviret arbitrio.' non multum afuit, quin su-
24 trinum quoque inventum a sapientibus diceret. omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. hominis enim, non sapientis inventa sunt, tam mehercules quam navigia, quibus amnes quibusque maria transimus aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis et additis a tergo gubernaculis, quae huc atque illuc cursum navigii torqueant. exemplum a piscibus tractum est, qui cauda reguntur et levi eius in utrum-
25 que momento velocitatem suam flectunt. 'omnia' inquit 'haec sapiens quidem invenit: sed minora quam ut ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit.' immo non aliis excogitata ista sunt quam quibus hodieque curantur. quaedam nostra demum prodisse memoria scimus, ut specularium usum perlucente testa clarum

2. 3 et umore miscetur *prop. Buecheler*, saliuae *post* uero *addunt* ς *nonnulli* ‖ 4 aequali eius **B** *sed* culi *supra* eius *scriptum est*, equaliculi **A** *in quo* q *ex* o *facta est*, aqualiculi ς 'culi *glossa fort. orta ex* coli *i. intestini, alvi, unde* κωλικά' *Buecheler* ‖ 8 franguntur] *prior* r *ex* a *facta in* **A** ‖ 9 minutitiam *sed* ti *priore loco exp.* **B** ‖ 11 fixitque *pr.* **B** ‖ 13 paulatim] *alteram* a *ex* ic *ut videtur* **A** ‖ 19 transiuimus **A** ‖ 20 adque **BA** ‖ 21 torqueat *pr.* **B** ‖ 23 inquid **A** ‖ 24 minor | aquam **B** *deinde* a *in altero versiculo deleta, priori addita est* ‖ 26 iis *ante* ista *exp.* **B** | 27 nostrae **BA** *sed in* **B** e *expuncta* | prodisse ς prodidisse **BA** | memoriam **BA** *sed* **B** m *fin. exp.*

transmittentium lumen, ut suspensuras balneorum et inpressos parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul ac summa foveret aequaliter. quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? quid lapideas moles in rotundum ac leve formatas, quibus porticus et capacia populorum tecta suscipimus? quid verborum notas, quibus quamvis citata excipitur oratio et celeritatem linguae manus sequitur? vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt: sapientia altius sedet nec manus edocet, animo- 26
rum magistra est. vis scire, quid illa eruerit, quid effecerit? non [de]decoros corporis motus nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus aut in exitu aut in transitu formatur in vocem. non arma nec muros nec bello utilia molitur, paci favet et genus humanum ad concordiam vocat. non est, 27
inquam, instrumentorum ad usus necessarios opifex. quid illi tam parvola adsignas? artificem vides vitae. alias quidem artes sub dominio habet. nam cui vita, illi vitae quoque ornantia serviunt: ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. quae sint 28
mala, quae videantur ostendit, vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam, inflatam vero et ex inani speciosam reprimit, nec ignorari sinit inter magna quid intersit et tumida, totius naturae notitiam ac suae tradit. quid sint di qualesque declarat, quid

1 transmitentium *pr.* **A** | balneorum *scd* aln *in ras.* **B** ‖ 3 ac *sed* c *ex* e *radendo corr.* **B** ae **A** ‖ 7 suscepimus *corr. in* suscipimus **B** suspendimus *cod. Harleianus 2659 idque probat Rossbach coll. de ira I 21, 1* 10 magnus **BA** *sed* g *exp.* **B** 12 efferit *pr.* **A** decoros ς: dedecoros **BA**, *in* **B** o *posterior in rasura est* ‖ 13 turbam *pr.* **B** | cantus **A** cantis aliqui **B** *sed in priore verbo* i *in* u *correctum, alterum totum punctis notatum.* canalis *Madvig, de cuius coniectura dubitat Buecheler* ‖ 15 bella **BA**: *corr. Madvig* ‖ 17 necessario **A** ‖ 18 illa **B** *sed* a *exp. et* i *super add.* | parauiola *aut potius* paraiuola **A** ‖ 19 domino *pr.* **B** ‖ 20 *post* uitae *intercidisse verbum videbatur Buechelero,* uitam *alii aut* ornamenta. *malo* vitã ornantia quoq. ‖ 24 *primo* sint **BA** ‖ 25 tocius **A** ‖ 26 dî **B** | qui inferi **BA**

inferi, quid lares et genii, quid in secundam numinum formam animae perpetitae, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. haec eius initiamenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens deorum omnium templum, mundus ipse reseratur, cuius vera simulacra verasque facies cernendas mentibus protulit. nam ad spectacula tam magna hebes visus est. ad initia deinde rerum redit aeternamque rationem toti inditam et vim omnium seminum singula proprie figurantem. tum de animo coepit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membra divisus. deinde a corporibus se ad incorporalia transtulit veritatemque et argumenta eius excussit, post haec quemadmodum discernerentur vitae aut vocis ambigua, in utraque enim falsa veris inmixta sunt. non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. nihil enim dignum inventu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus. ponenda non sumeret. 'Anacharsis' inquit 'invenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur.' deinde quia apud Homerum invenitur figuli rota, malunt videri versus falsos esse quam fabulam. ego nec Anacharsim auctorem huius rei fuisse contendo et si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tamquam sapiens, sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. cuperem Posidonio aliquem vitrearium osten-

21 *Il. XVIII 600 ss. cf. Strabo VII p. 303*

1 nominum **B A**: *corr. Erasm.*[2] | 2 animae] ę *in ras.* **B** | perpetuatae *explicat Schweighaeuser* '*recte opinor: novum vocabulum tum fortasse ex apotheoseon ritibus increbruerat*' *Buecheler.* prouectae *coni. Gothofredus,* receptae *Madvig* ‖ 4 eorum *pr.* **B** | 6 cernendas ς cernendis **B A** ‖ 11 quod *corr. in* quot **B** | membra **A** ‖ 12 sed ad] sed *pr.* **B** ‖ 15 adduxit *sed corr. in* abd- **B** ‖ 19 inquid **A**. *in eius marg. haec relicta erat inscriptio . . .* i]nuenit rotam | [fig]uli ‖ 21 mauult *editorum plerique* ‖ 23 concedo *optat Buecheler* ‖ 25 quã **A** quam *sed* m *exp.* **B** ‖ 26 esse sapientes **A** ‖ 27 omnis *pr.* **B** ‖ 28 uitrearium *mutatum in* uitri-

dere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format,
qui vix diligenti manu effingerentur. haec inventa
sunt, postquam sapientiam invenire desîmus. 'Demo- 32
critus' inquit 'invenisse dicitur fornicem, ut lapidum
curvatura paulatim inclinatorum medio saxo alligare-
tur.' hoc dicam falsum esse. necesse est enim ante
Democritum et pontes et portas fuisse, quarum fere
summa curvantur. excidit porro vobis eundem Demo- 33
critum invenisse, quemadmodum ebur molliretur, quem-
admodum decoctus calculus in zmaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides *in* hoc utiles colorantur. ista sapiens licet invenerit, non qua sapiens erat, invenit. multa enim facit, quae ab imprudentissimis aut aeque fieri videmus aut peritius atque
exercitatius. quid sapiens investigaverit, quid in lucem 34
protraxerit, quaeris? primum verum naturamque, quam non ut cetera animalia oculis secutus est tardis ad divina. deinde vitae legem, quam ad universa derexit, nec nosse tantum sed sequi deos docuit et accidentia
non aliter excipere quam imperata. vetuit parere opinionibus falsis et quanti quidque esset, vera aestimatione perpendit. damnavit mixtas paenitentia voluptates et bona semper placitura laudavit et palam fecit felicissimum esse cui felicitate non opus est, potentis-
simum esse qui se habet in potestate. non de ea phi- 35
losophia loquor, quae civem extra patriam posuit, extra mundum deos, quae virtutem donavit voluptati,

arium **B** uitriarum **A** ‖ 1 uitrum *corr. ex* nitrium **B** | in *om.* **A** ‖ 2 effringerentur **BA** *sed in* **B** r *prima expuncta* ‖ 3 sapientem **BA**: *corr. Buecheler* | desiuimus *ex* desimus **B** desiuimus **A** *cf. ep. 55, 1 adn.* ‖ 4 inquid **A** | inuenit se *pr.* **B** | forficem *corr. in* fornicem **B** ‖ 5 alligarentur **BA** *sed* n *expuncta in* **B** *ubi* rent' *in fine paginae post adiectum videtur. pluralem defendi posse opinatur Baehrens* ‖ 9 ebor *sed* u *supra* o **B** | molliretur] ll *corr. fortasse ex* o **A** ‖ 10 szmaragdum *sic* **A** ‖ 11 quia **A** | in *addidit Schweighaeuser* ‖ 14 uidemus *Erasm.*[2] uidimus **BA** ‖ 18 direxit **BA** *sed mutatum ex* derexit **B** ‖ 20 inperata **A** ‖ 22 pertendit *pr.* **B** ‖ 24 felicitatem **BA** *sed* m *exp.* **B** ‖ 26 ex patriam *pr.* **B**

sed ⟨de⟩ illa, quae nullum bonum putat nisi quod honestum est, quae nec hominis nec fortunae muneribus deleniri potest, cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. hanc philosophiam fuisse illo rudi saeculo, quo adhuc artificia deerant et ipso usu discebantur utilia, non credo. secutast fortunata tempora, cum in medio iacerent beneficia naturae promiscue utenda, antequam avaritia atque luxuria dissociavere mortales et ad rapinam ex consortio discurrere. non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. statum quidem generis humani non alium quisquam suspexerit magis, nec si cui permittat deus terrena formare et dare gentibus mores, aliud probaverit quam quod apud illos fuisse memoratur, apud quos 'nulli subigebant arva coloni, ne signare quidem aut partiri limite campum fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus omnia liberius nullo poscente ferebat.' quid hominum illo genere felicius? in commune rerum natura fruebantur. sufficiebat illa ut parens ita tutela omnium, haec erat publicarum opum secura possessio. quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non posses? inrupit in res optime positas avaritia et, dum seducere aliquid cupit atque in suum vertere, omnia fecit aliena et in angustum se ex inmenso redegit. avaritia paupertatem

14 *Verg. georg. I 125 ss.*

1 sed de illa *'vetus lectio' Pinc.*: sed illa **B A** ‖ 3 deleri **B A**: *corr. Muretus* ‖ 6 secutast *Buecheler:* sicutaut **B A**. si erant autem *Rossbach qui leniter interpungi vult post* discurrere, *cf. p. 396, 11 ss.* ‖ 9 *minus durum fuisset* ut ad r. ex c. discurrerent. *interim* discurrere docuere *prop. Buecheler,* coegerunt *P. Thomas coll. cp. 47, 19* | 10 facienda] n *ex* m **B** ‖ 11 no *erasum ante* non **B** | alium] u *ex* a **A** ‖ 12 susspexerit **A** | 13 formane *pr.* **A** ‖ 15 subiciebant **A** | ne sperare **B A** ‖ 16 ipsaquae *sed* a *alt. exp.* **B** ‖ 18 genore **B A** | naturã **B A** *sed in* **B** *punctum inpositum flexui* ‖ 19 pares **A** | ita tutela *Buecheler:* in tutela **B A** in tutelam ς ‖ 23 auaria **A** ‖ 24 facit *primo* **A** ‖ 25 ex in mense ex inmenso **B A** | redegit *(ut coniecerat Buecheler) cod. Velz.:* redacti **B A**

intulit et multa concupiscendo omnia amisit. licet ita- 39
que nunc conetur reparare quod perdidit, licet agros
agris adiciat vicinum vel pretio pellens vel iniuria,
licet in provinciarum spatium rura dilatet et posses-
sionem vocet per sua longam peregrinationem: nulla
nos finium propagatio eo reducet unde discessimus.
cum omnia fecerimus, multum habebimus: universum
habebamus. terra ipsa fertilior erat inlaborata et in 40
usus populorum non diripientium larga. quidquid
natura protulerat, id non minus invenisse quam in-
ventum monstrare alteri voluptas erat. nec ulli aut
superesse poterat aut deesse, inter concordes divide-
batur. nondum valentior inposuerat infirmiori manum,
nondum avarus abscondendo quod sibi iaceret, alium
necessariis quoque excluserat: par erat alterius ac sui
cura. arma cessabant incruentaeque humano sanguine 41
manus odium omne in feras verterant. illi quos ali-
quod nemus densum a sole protexerat, qui adversus
saevitiam hiemis aut imbris vili receptaculo tuti sub
fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio
noctis. sollicitudo nos in nostra purpura versat et
acerrimis excitat stimulis: at quam mollem somnum
illis dura tellus dabat! non impendebant caelata la- 42
quearia, sed in aperto iacentes sidera superlabebantur
et insigne spectaculum noctium mundus in praeceps
agebatur silentio tantum opus ducens. tam interdiu
illis quam nocte patebant prospectus huius pulcherri-
mae domus. libebat intueri signa ex media caeli parte
vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. quidni 43
iuvaret vagari inter tam late sparsa miracula? at vos

1 concupiscenda *sed* o *supra* a **B** ‖ 2 nunc concurrere parare **BA**: *corr. Buecheler et F. Gloeckner* ‖ 3 pellēs *(ut scripserat Haase) cod. Velz:* pelleris **BA** ‖ 5 suam **BA** *sed in* **A** m *transfossa* ‖ 14 pareat *pr.* **B** ‖ 15 incruenta ęque **A** ‖ 20 noctis **A** *in* noctes *corr.* **B** | nostrã **BA** *sed in* **B** *flexura puncto notata est* | purpuram **BA** *sed* m *exp.* **B** ‖ 23 iacentis *pr.* **B** ‖ 25 ducens ꝯ dicens **BA** ‖ 26 nocte] c *fortasse ex* r **A** | patebat *'ex vetere lectione' Pinc.* ‖ 27 signa] g *ex* n **A** ‖ 29 ad uos *pr.* **B**

ad omnem tectorum pavetis sonum et inter picturas vestras, si quid increpuit, fugitis adtoniti. non habebant domos instar urbium. spiritus ac liber inter aperta perflatus et levis umbra rupis aut arboris et perlucidi fontes rivique non opere nec fistula nec ullo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes et prata sine arte formosa, inter haec agreste domicilium rustica politum manu: haec erat secundum naturam dōmus, in qua libebat habitare nec ipsam nec pro ipsa timentem: nunc magna pars nostri metus tecta sunt.
41 sed quamvis egregia illis vita fuerit et carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. non tamen negaverim fuisse alti spiritus viros et, ut ita dicam, a dis recentes. neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effetus edidерit. quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit et ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus consummata. non enim dat natura virtutem: ars est
45 bonum fieri. illi quidem non aurum nec argentum nec perlucidos ⟨lapides⟩ *in* ima terrarum faece quaerebant parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat ⟨ut⟩ homo hominem non iratus, non timens, tantum spectaturus occideret. nondum vestis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc nec
46 cruebatur. quid ergo *est?* ignorantia rerum innocentes erant. multum autem interest, utrum peccare aliquis nolit an nesciat. deerat illis iustitia, deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. omnibus his virtutibus habebat similia quaedam rudis vita: virtus non

2 siquit **A** ‖ **4** perflatus **BA** *sed* per *exp.* **B** flatus ς ‖ **5** fontis *corr. in* fontes **B** ‖ **6** ponte **A** ‖ **7** formasa *sed* o *supra* a *priorem* **A** ‖ **12** in opere *sine* animo *non sufficere monet Buecheler* ‖ **14** dīs **B** ‖ **15** effectus **BA** *sed in* **B** c *deleta* ‖ **17** ingenita **BA** *sed* t *exp.* **B** ‖ **18** consumata **A** ‖ **20** lapides ς *om.* **BA** ‘*aut* lapillos’ *Buecheler* | in *add. Schweighaeuser* ‖ **21** mutis ς multis **BA** ‖ **22** ut ς *om.* **BA** ‖ **24** texabatur **A** ‖ **25** ẽ *add. A. Feige, cf. de benef. V 16, 5. verum puto quod observavit Gertz adn. in dial. IV 5, 3; 36, 3* | rerum] e *ex* u **A** ‖ **27** an ς aut **BA**

contingit animo nisi instituto et edocto et ad summum adsidua exercitatione perducto. ad hoc quidem, sed sine hoc nascimur et in optimis quoque, antequam erudias, virtutis materia, non virtus est. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Liberalis noster nunc tristis est nuntiato incendio, 1 XCI quo Lugdunensis colonia exusta est. movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriae suae amantissimum. quae res effecit, ut firmitatem animi sui quaerat, quam videlicet ad ea, quae timeri posse putabat, exercuit. hoc vero tam inopinatum malum et paene inauditum non miror si sine metu fuit, cum esset sine exemplo. multas enim civitates incendium vexavit, nullam abstulit. nam etiam ubi hostili manu in tecta ignis inmissus est, multis locis deficit, et quamvis subinde excitetur, raro tamen sic cuncta depascitur, ut nihil ferro relinquat. terrarum quoque vix umquam tam gravis et perniciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. numquam denique tam infestum ulli exarsit incendium, ut nihil alteri superesset incendio. tot pulcherrima opera, quae singula inlustrare 2 urbes singulas possent, una nox stravit, et in tanta pace quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugudunum, quod ostendebatur in Gallia, quaeritur. omnibus for-

1 et] ad **A** *in fine versus eadem sede quam in proximo versu* ad hoc *obtinebat* | edicto *sed* o *supra* i **B**. erudito *prop. Buecheler* ‖ **5** LI *in* LVCILIO *ex rasura* **A**. *rubricata est inscriptio in* **A** *ut in* **B** ‖ **9** *primo* efficit **B** ‖ **10** adaeque timeri **A** ‖ **12** mirror **A** | si *ante* sine *pr. omiserat* **B** ‖ **15** in tecta *Erasmus*[2]: iniecta **B** iniaecta **A** | immissus **A** | deficit ς defecit **B A** ‖ **17** *verbis* terrarum — everteret (**19**), *quibus quae de incendiis dicit Seneca interrumpuntur, refragari tmema nonum Aem. Hermes monuit* | **18** pernitiosus *sed* c *supra* t **B** ‖ **19** oppidę | uerteret *corr. in* oppida | euerteret **B** ‖ **24** quis *versui praepositum m. eadem in* **B**

tuna, quos publice adflixit, quod passuri erant, timere permisit. nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium: in hac una nox interfuit inter urbem maximam et nullam. denique diutius illam tibi per-
3 isse quam perît narro. haec omnia Liberalis nostri adfectum inclinant adversus sua firmum et erectum. nec sine causa concussus est. inexpectata plus adgravant: novitas adicit calamitatibus pondus, nec quisquam mortalium non magis quod etiam miratus est,
4 doluit. ideo nihil nobis inprovisum esse debet. in omnia praemittendus animus cogitandumque non quidquid solet, sed quicquid potest fieri. quid enim est, quod non fortuna, cum voluit, ex florentissimo detrahat? quod non eo magis adgrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? quid illi arduum quidve difficile
5 est? non una via semper, nec tota quidem incurrit: modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus invenit pericula sine auctore. nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus causae doloris oriuntur. bellum in media pace consurgit et auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. in subitas tempestates hibernisque maiores agitur aestiva tranquillitas. sine hoste patimur hostilia, et cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. invadit temperantissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena,

1 publicae *pr.* B puplice **A** | temere *sed* i *supra* e *primam* **B** 4 diuicius **A** ‖ 5 perit naro *pr.* **B** periit **A** ‖ 6 adfectum *corr. in* affectum **B** aff- **A** | inclinant *cod. Harleianus 2659:* inclinandum **BA** | sua **BA** cetera *cod. Harlei. 2659.* inclinant in adversa sua *Buecheler. fort.* adversus adversa sua *cf. p. 399, 17* ‖ 7 adgrabant *sed* u *supra* b **B** adgrabuant **A** ‖ 10 uobis **A** 11 praemittendus ꝫ permittendus **BA** ‖ 13 furtuna **A** *et pr.* **B** | florentissimo **A** ‖ 14 quatiat *ex* quantiat *ut videtur radendo factum in* **B** ‖ 15 quiduae dificilile **A** ‖ 17 nostros *sed* a *super scr. recentior m. in* **B** nostros **A** ‖ 21 securitas **A** ‖ 23 maioribus *sed* ibu *punctis notatae et* e *super scripta est* **B** maiore. agitur **A** | hostae **A** *sed talia ex* **A** *non iam adnotabimus* 24 claudis *pr.* **B** ‖ 26 pthisis **BA** | s *fin. in* innocentissimos *et* secretissimos *(p. 399, 1) super additam habet* **B**

secretissimos tumultus. eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. quidquid longa 6
series multis laboribus, multa deum indulgentia struxit, id unus dies spargit ac dissipat. longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit: hora momentumque temporis evertendis imperiis sufficit. esset aliquod inbecillitatis nostrae solacium rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. nihil privatim, nihil publice stabile est; 7
tam hominum quam urbium fata volvuntur. inter placidissima terror existit nihilque extra tumultuantibus causis mala, unde minime exspectabantur, erumpunt. quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, inpellente nullo ruunt. quota quaeque felicitatem civitas pertulit? cogitanda ergo sunt omnia et animus adversus ea, quae possunt evenire, firmandus. exilia, 8
tormenta morbi, bella, naufragia meditare. potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere, potest te in solitudines abigere, potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. tota ante oculos sortis humanae condicio ponatur, nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, praesumamus animo, si nolumus opprimi nec illis inusitatis velut novis obstupefieri: in plenum cogitanda fortuna est. quotiens Asiae, quotiens Achaiae urbes uno tre- 9
more ceciderunt? quot oppida in Syria, quot in Macedonia devorata sunt? Cypron quotiens vastavit haec

5 *post* morā *litt.* s *rasa in* **B** | didit malis **A** ‖ **6** horam **BA**: *corr. Gruterus* | sufficit *sed* ere *supra duas ultimas litteras punctis notatas* **B** sufficere **A**. suffecere *Gruterus* ‖ **7** esse **A** *et pr.* **B** | inbecilitatis *pr.* **A** ‖ **8** tam tarde perirent ς tanta reperirent **BA** ‖ **9** fiunt ς finiunt **BA** ‖ **10** priuatum *pr.* **B** ‖ **13** expect- **A** ‖ **18** tormenta morbi *iunxit Buecheler.* morbos ς. *an glossema* morbi? *cf. ep. 78, 16* | meditare ς meditari **BA** meditanda *alii* ‖ **20** abicere **BA**: *corr. Matthiae* **22** conditio *sed* c *supra* t **B** condictio **A** | **24** nec illo (illo *ex* ullo?) *sed* o *deletum et* is *super scr.* **B** | inusitatis *primo sine ultima* s **B** ‖ **27** quod *utrobique* **B** *sed corr. in* quot siria **A** | **28** n *in* quotiens *utrobique superne notatum puncto* **B**

clades? quotiens in se Paphus corruit? frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus, et nos inter quos ista frequenter nuntiantur, quota pars omnium sumus? consurgamus itaque adversus fortuita et quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnum
10 quam rumore iactetur. civitas arsit opulenta ornamentumque provinciarum, quibus et inserta erat et excepta, uni tamen inposita et huic non latissimo monti: omnium istarum civitatium, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet.
non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta sint nec quicquam
11 extet, ex quo appareat illas saltim fuisse? non tantum manu facta labuntur, nec tantum humana arte atque industria posita vertit dies: iuga montium diffluunt, totae desedere regiones, operta sunt fluctibus quae procul a conspectu maris stabant. vasta vis ignium colles, per quos relucebat, erosit et quondam altissimos vertices, solacia navigantium ac speculas, ad humile deduxit. ipsius naturae opera vexantur et
12 ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. casurae stant. omnes hic exitus manet, sive ventorum vis flatusque per clusa violenti pondus, sub quo te-

3 tota *sed* quo *supra* to **B** | per (per *compend.*) somnium **A** ‖ 4 *v.* consurgamus — iactetur (6) *infra inseri iubet post* rumoribus sparsus *(§ 20 extr.) O. Ribbeck, eadem in fine totius epistulae collocari vult aut potius omnino excludi Hilgenfeld* ‖ 5 incederit *corr. in* inciderit **BA** | saciamus **A** | nos *sed* n *supra* s **B** ‖ 6 qua *pr.* **B** | iacetetur (et *post* c *per notam*) **A** ‖ 8 latissimo *Buecheler:* altissimo **BA** ‖ 10 audis *in ras. m. fort. recentior* **B.** uides *alii codices* ‖ 12 consumta **A** | sint *corr. fortasse ex* ant **A** 13 quo ς qua **BA** | apareat **A** | saltem *corr. in* saltim **B** saltim **A** *cf. ep. 8, 4* ‖ 14 ardeatque *corr. in* ante, atque **B** ‖ 16 sunt *in loco raso septem litterarum capaci* **B** ‖ 17 vasta vis *Haupt:* uastauit **BA** ‖ 18 ignium *sed* s *supra* um *syllabam punctis notatam* **B** ignis **A** | relugebat *pr.* **B** ‖ 19 altissimo **A** ‖ 20 adhumilem **B** ad humilẽ **A** *sed ut supra* e *lineolam duxisse videretur interpolator idem qui* arenam *adscripsit recentissima aetate* ‖ 21 casura exstant **BA**: *corr. Haupt.* casurae exstant *Linde* ‖ 22 omnis *pr.* **B** | ventorum *Buecheler:* interna **BA** ventorum interna *censor ed. Ruhkopfii* ‖ 23 perclusa *in* preclusa *corr.* **B** pre-

nentur, excusserint, sive torrentium *inpetus* in abdito vastior obstantia effregerit, sive flammarum violentia conpaginem soli ruperit, sive vetustas, a qua nihil tutum est, expugnaverit minutatim, sive gravitas caeli egesserit populos et situs deserta corruperit. enumerare omnes fatorum vias longum est. hoc unum scio: omnia mortalium opera mortalitate damnata sunt, inter peritura vivimus. haec ergo atque eiusmodi sola- 13
cia admoveo Liberali nostro incredibili quodam patriae suae amore flagranti, quae fortasse consumpta est, ut in melius excitaretur. saepe maiori fortunae locum fecit iniuria. multa ceciderunt, ut altius surgerent. Timagenes felicitati urbis inimicus aiebat Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sci- 14
ret meliora surrectura quam arsissent. in hac quoque urbe veri simile est certaturos omnes, ut maiora certioraque quam amisere restituantur. sint utinam diuturna et melioribus auspiciis in aevum longius condita! nam huic coloniae ab origine sua centensimus annus est, aetas ne homini quidem extrema. a Planco

clusa **A**: *distinxit Buecheler.* sive interna vis flatusque praeclusa via violenti (via tenti *Madvig*) pondus *ci. H. Mueck* ‖ 1 inpetus *add. Buecheler, sed nescio an praestet* torrentium in abdito vastior turbo obstantia effr. *quod commendavit C. Brakman coll. ep. 79, 1* ‖ 3 comp- **A** | a qua *Erasm.*[2]: in qua **B A** ‖ 4 totum *corr. in* tutum **B** ‖ 5 egresserit **A**. eiecerit *Muretus* ‖ 6 ōm̃s **A** ‖ 8 *pr.* adque **B** ‖ 9 *post* admoueo *duae vel tres litt. eras. in fine lin.* **B** ‖ 10 fragranti *corr. in* flagr- **A** ‖ 12 et altius *sed* ut *supra* et **B** | surgerent et imagines. felicitati **B** *in quo* inmalus (*sic teste Aemilio Hermes*) *supra* imagines *positum,* surgerent etimagines inmalis. felicitati **A**. Timagenes *post N. Fabrum agnoverant sed ut retinerent* in maius, *hoc seclusit de Ian* ‖ 13 aieuat *corr. ex* aleuat **B** *in* **A** aleuat *an* aieuat *legeret incertus fuit Buecheler* ‖ 14 incentia **A** ‖ 17 restituantur *tamquam ex* **B A** *Buecheler, sed flexus qui post* restituant *legitur in* **B** *mihi aliisque potius interpunctionis signum videtur (cf. p. 298, 1 adn.).* restituant *Schweighaeuser* | diurna **B A** ‖ 19 centensimus *sed* n *ante* s *transfixum* **B** centesimus **A**. *accuratius fuit* centensimus septimus: *cf. Friderici Schultess diss. de Senecae quaest. nat. et epistulis ed. Bonnae a. 1872 p. 27 Hirschfeld mus. Rh. LII p. 295*

deducta in hac frequentia loci opportunitate convaluit,
quot tamen gravissimos casus intra spatium humanae
15 senectutis *tulit*. itaque formetur animus ad intellectum
patientiamque sortis suae et sciat nihil inausum esse
fortunae, adversus imperia illam idem habere iuris 5
quod adversus imperantes, adversus urbes idem posse
quod adversus homines. nihil horum indignandum est.
in eum intravimus mundum, in quo his legibus vivi-
tur. placet: pare. non placet: quacumque vis, exi.
indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum 10
est: sed si haec summos imosque necessitas alligat,
in gratiam cum fato revertere, a quo omnia resolvun-
16 tur. non est quod nos tumulis metiaris et his monu-
mentis, quae viam disparia praetexunt: aequat omnes
cinis. inpares nascimur, pares morimur. idem de ur- 15
bibus quod de urbium incolis dico: tam Ardea capta
quam Roma est. conditor ille iuris humani non na-
talibus nos nec nominum claritate distinxit, nisi dum
sumus. ubi vero ad finem mortalium ventum est,
'discede' inquit 'ambitio: omnium, quae terram pre- 20
munt, siremps lex esto.' ad omnia patienda pares
sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum
17 sui certior. Alexander Macedonum rex discere geo-
metriam coeperat, infelix, sciturus, quam pusilla terra
esset, ex qua minimum occupaverat. ita dico: infelix 25
ob hoc, quod intellegere debebat falsum se gerere

1 in hanc frequentiam ς *fort. recte.* provinciae frequentia *desiderat Buecheler* oport- **BA** *sed* opport- *pr.* **B** *teste Gloecknero* ‖ 2 quod (qđ **A**) **BA**: *corr. Weidner* 3 tulit *add. Buecheler* ‖ 4 fortis **A** sciat ς sciant **BA** ‖ 6 imperantis *pr.* **B** ‖ 8 in quod *sed* d *deletum* **B** ‖ 9 pare non placet *pr. omiserat* **B**. *cf. ep. 70, 15* | q; cumque *id est* quecumque **A** ‖ 10 iniqui ς iniq, *(prior* i *super addita)* **B** Iniq; **A** ‖ 11 summosimoque *pr.* **B** summo simosque **A** ‖ 13 stimulis *corr. in* tumulis **B** tumulus *corr. in* tumulis **A** 14 *pr.* omnis **B** ‖ 15 inparies *sed* i *post* r *puncto notata in* **B**, *hasta transfixa in* **A** ‖ 17 natalibus ς nontalibus **BA** ‖ 20 *post* quae *ob hirtam membranam spatium relictum est in* **B** ‖ 21 seremiles. esto **B** sere miles. esto **A**: *corr. Cuiacius* ‖ 24 pulsilla **A**

cognomen. quis enim esse magnus in pusillo potest? erant illa, quae tradebantur, suptilia et diligenti intentione discenda, non quae perciperet vesanus homo et trans oceanum cogitationes suas mittens. 'facilia' inquit 'me doce'. cui praeceptor 'ista' inquit 'omnibus eadem sunt, aeque difficilia'. hoc puta rerum 18
naturam dicere: 'ista, de quibus quereris, omnibus eadem sunt. nulli dare faciliora possum, sed quisquis volet, sibi ipse illa reddet faciliora.' quomodo? aequanimitate. et dolcas oportet et sitias et esurias et senescas, si tibi longior contigerit inter homines mora, et aegrotes et perdas aliquid et pereas. non est ta- 19
men quod istis, qui te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile aut durum. ex consensu istis metus est. sic mortem times quomodo famam. quid autem stultius homine verba metuente? eleganter Demetrius noster solet dicere eodem loco sibi esse voces inperitorum, quo ventre redditos crepitus. 'quid enim' inquit 'mea, susum isti an deosum sonent?' quanta dementia est vereri, ne infameris 20
ab infamibus? quemadmodum famam extimuistis sine causa, sic et illa, quae numquam timeretis, nisi fama iussisset. num quid detrimenti faceret vir bonus iniquis rumoribus sparsus? ne morti quidem hoc apud 21
nos noceat: et haec malam olitionem habet. nemo

9 *cf. ep. 49, 10*

1 s *post* pulsillo *eras.* **B** ‖ 6 aeque (aequę **A**) difficilia *seclusit Haase* | putaremur naturam **A** ‖ 8 dari ς | possunt **B A**: *corr. Buecheler* ‖ 9 ipse *Haase:* ipsi **B A** ‖ 15 timens *pr.* **A**, 16 famam *e corr.* **B**, *videtur primo fuisse* samem, *certe in altera syllaba* a *super addita ac deinde diluta est* | *post* homine *in hirta membrana intervallum relictum est in* **B** ‖ 17 elegantur **A** 18 *pone* uentre *in fine versiculi* reddito *deletum in* **B** | reddito screpitu **B** *primo sine* s *extrema*, redditos crepitos **A** ‖ 19 mea refert susum **B** *sed* refert *primo omiserat,* meas refert usum **A**. *recte defuit* refert, *ut monuit Vahlen ind. lect. Berol. 1881/82 p. 10, cf. ep. 14, 13* | anteosum **A** ‖ 20 clementia **A** ‖ 23 iussit set **A** ‖ 25 nos ς uos **B A** | malam olitionem *quod quamvis in* **A** *agnovisset recipere non ausus erat Schweighaeuser, recepit Buecheler:* mala molitionem **B** mala molitio nē **A**. malam opinionem *Gro-*

eorum, qui illam accusant, expertus est. interim temeritas est damnare, quod nescias. at illud scis, quam multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, querellis, suppliciis, taedio. non sumus in ullius potestate, cum mors in nostra potestate sit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XCII 1 Puto, inter me teque conveniet externa corpori adquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas movemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. in hoc principali est aliquid inrationale, est et rationale. illud huic servit, hoc unum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se refert. nam illa quoque divina ratio omnibus praeposita est, ipsa sub nullo est: et haec autem nostra
2 eadem est, quia ex illa est. si de hoc inter nos convenit, sequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. haec enim sola non submittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu securos servat. id autem unum bonum est, quod numquam defringitur. is est, inquam, beatus quem nulla res minorem facit. tenet summa, et ne ulli quidem nisi sibi innixus. nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. si aliter est, incipient multum in nobis valere non nostra. quis autem vult constare fortunam aut quis se prudens
3 ob aliena miratur? quid est beata vita? securitas et

novius | habet *eadem m. mutatum in* habent **B** ‖ **1** accusant ς accusat **BA** ‖ **4** supplicis *pr.* **B** | illius *sed* v *in locum rasae* i *litterae super additum* **B** ‖ **6** *inscriptio epistulae rubricata in* **BA**. IVCILIO **A** ‖ **7** corpora *sed* i *supra* a **A** ‖ **10** principalest *pr.* **B** ‖ **11** et ratione **A** | illud *fort. ex* illut **A** ‖ **13** refert *(ut coniecerat Madvig) cod. Velz.:* perfert **BA** . **14** subnulla **A** | et *deleverunt Buecheler et Windhaus, defendit Bachrens conl. Senecae patris Controv. II 1, 35 p. 126, 14 ss. M.* ‖ **15** quia ς quae **BA** | ex **B**: est *et punctum supra* e **A** ‖ **19** securos ς seruitus **BA** ‖ **25** uultus **BA** *sed* us *exp.* **B** | fortuna **BA**: *corr. Buecheler.* fortuita *ed. Mentel.* | aut **B** aût *id est* autem **A** | qui se *pr.* **B**

perpetua tranquillitas. hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. ad haec quomodo pervenitur? si veritas tota perspecta est. si servatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, innoxia voluntas ac benigna, intenta rationi nec umquam ab illa recedens, amabilis simul mirabilisque. denique ut breviter tibi formulam scribam, talis animus esse sapientis viri debet, qualis deum deceat. quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in his erit beata vita, sine quibus honesta. et quid turpius stultiusve quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectae huius auctores aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. vides autem quale sit die non esse contentum, nisi aliquis igniculus adluxerit. quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adici velis, quam ἀοχλησίαν vocant Graeci, aut voluptatem. horum alterum utcumque recipi potest. vacat enim animus molestia liber ad inspectum universi, nihilque illum avocat a contemplatione naturae. alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. adicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. ad hanc vitam facit titillatio corporis: quid ergo dubita- 4 5 6 7

13 quidam—18 adluxerit *Antipatri Tarsensis fr. 53 de Arn.*

10 ñonesta *id est* nononesta **A** ‖ 11 in is *Rossbach* | honesta *scripsi:* non est **B** ñest **A**. *dubitat A. I. Kronenberg* 13 *v.* quidam tamen—15 repugnantibus *immerito suspectabat O. Ribbeck* 16 dixit **A** ‖ 17 die non *Erasm.*[2]: zenon **B** *super addita virgula cum puncto duplici, sine nota* **A** ‖ 18 contemtum **B A** ‖ 20 *post* si *rasa littera in* **A** | honestate ς honesta **A** *et pr.* **B**. solo honesto *cod. Velz.* ‖ 21 AOX · HCIN *sed* Λ *inter* X *et* H *supra vers. plane eodem modo* **B** *et* **A**: *corr. Schweighaeuser* ‖ 22 morum *sed* h *supra priorem* m **B** ‖ 23 molestiam *sed* m *in fine deletum* **B** ‖ 26 ad hanc vitam *Buecheler:* magno vitam **B** magneuitam **A** | 27 dubitatis *fort. ex* dubitatus *corr.* **B**

tis dicere bene esse homini, si palato bene est? et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus et coloribus sonis*que* constat? excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo ac dis secundo: mutis adgregetur animal
8 pabulo lactum. inrationalis pars animi duas habet partes, alteram animosam, ambitiosam, inpotentem, positam in adfectionibus, alteram humilem, languidam, voluptatibus deditam: illam effrenatam, meliorem tamen, certe fortiorem ac digniorem viro reliquerunt, hanc necessariam beatae vitae putaverunt, [in] enervem et
9 abiectam. huic rationem servire iusserunt et fecerunt animalis generosissi*mi summ*um bonum demissum et ignobile, praeterea mixtum portentosumque et ex diversis ac male congruentibus membris. nam ut ait Vergilius noster in Scylla 'prima hominis facies et pulchro pectore virgo pube tenus, postrema inmani corpore pistrix delphinum caudas utero commissa luporum.' huic tamen Scyllae fera animalia adiuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibus
10 conposuere portentis? prima ars hominis est ipsa virtus: huic committitur inutilis caro et fluida, recep-

16 *Verg. Aen. III 426 ss.*

1 palato *sed* o *ex* e *radendo* **B** palate **A** | benc] *primo* be **B** || 2 hănc **B** | uinos *corr. in* uiros **B** || 3 saporibus *sed* p *ex* b *radendo* **B** | coloribus ς *nonnulli* caloribus **BA** odoribus *ex cod. Velz. commendat R. Muecke* || 4 sonisq. *Windhaus (cf. Epic. fr. 67 et 412 Vs.):* sonis **BA** solis *(ut scripserat Buecheler) cod. Velz.* constate' **A** || 5 ac dis *om.* **A** adgregaretur **BA** *sed in* **B** re *paenultima syllaba fortasse posterius facta* 6 papulo *sed* b *supra alteram* p **A** || 7 inpo tem **A** || 10 relinquerunt *sed* n *priore expuncta* **B** reliioquerunt **A** || 11 Inneruem **BA**. et enervem *ci. Rossbach* || 12 abieciam **A** || 13 generosissimi summum *Buecheler:* generosissimum **BA** generosissimi ς || 14 ignobilem **BA** *sed* m *exp.* **B** | prẹter eam **A** || 15 ac male *Schweighaeuser:* a. malis **B** *in quo supra punctum istud* ni *adscriptum est,* animalis **A** || 18 delphium **A** *et pr.* **B** || 19 scyllae **A** | fera] *ante* a *littera rasa in* **B** || 20 istis *sed* s *fin. exp.* **B** istis **A** *sed perplexis et indistinctis litteris quas in promptu erat* ifus *legere* sapientia **A** || 21 pars ς

tandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. virtus illa divina in lubricum desinit et superioribus eius partibus venerandis atque caelestibus animal iners ac marcidum adtexitur. illa utcumque altera quies nihil quidem ipsa praestabat animo, sed inpedimenta removebat: voluptas ultro dissolvit et omne robur emollit. quae invenietur tam discors inter se iunctura corporum? fortissimae rei inertissima adstruitur, severissimae parum seria, sanctissimae intemperans usque ad incesta. 'quid ergo?' inquit 'si virtutem nihil inpe- 11
ditura sit bona valitudo et quies et dolorum vacatio, non petes illas?' quidni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, et quia bono a me iudicio sumentur. quid erit tunc in illis bonum? hoc unum, bene eligi. nam ⟨cum⟩ vestem qualem decet, sumo, cum ambulo ut oportet, cum ceno quemadmodum debeo, non cena aut ambulatio aut vestis bona sunt, sed meum in iis propositum servantis in quaque re rationi convenientem modum. etiamnunc 12
adiciam: mundae vestis electio adpetenda est homini. natura enim homo mundum et elegans animal est. itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundae vestis electio, quia non in re bonum est, sed in

1 ait *corr. ex* at **A** ‖ 4 *v.* illa utcumque — emollit (6) *post* honesto inhonestum *(§ 6) transponi iubet O. Ribbeck* alta quies *Erasm.*[2] *cf. p. 405, 22* ‖ 7 corpora *sed* ũ *supra* a **A** ‖ 8 fortissime (e *corr. in* ę) **B** | intertissima *pr.* **B** adstruitur *sed* adst. *in ras.* **B** 10 ingesta **BA**: *corr. Gruterus* | inpediturast *Madvig* ‖ 11 uacatio ς uagatio **BA** ‖ 14 quid — eligi (15)] *hunc versum cum praetermisisset hoc loco scriba in* **A** *extremum paginae adiecit et quo referendus esset bis posito hoc signo* : + : *indicavit* ‖ 15 elegi *corr. in* eligi **BA** | cum *ante* uestem *recentissima manu adiectum in* **B**. *defuit in* **B** *pariter atque in* **A**. nam vestem qualem decet cum sumo *prop. Buecheler. an fuerat* nam vestem quom qualem d. s.*? cf. p. 411, 19 adn.* ‖ 18 in iis **B**: mus *vel* mus **A** *puncto posito super* i *priorem* | qua *corr. in* quaq; **A** ‖ 19 rẽ *sic* **B** et iam nunc *vel* etiam hoc *Buecheler. possis* etiamnunc aliquid adiciam, *sed vide de benef. III 8, 2* ‖ 20 aditiã **A** · uestis **B**: uetcus *fere* **A** *sed punctum supra* et *uno tractu comprehensum* ‖ 21 mundum ς mundus **BA** ‖ 23 sed electionẽ **A**. in electione

electione quali. actiones nostrae honestae sunt, non
13 ipsa quae aguntur. quod de veste dixi, idem me di-
cere de corpore existima. nam hoc quoque natura ut
quandam vestem animo circumdedit, velamentum eius
est. quis autem umquam vestimenta aestimavit arcula? 5
nec bonum nec malum vagina gladium facit. ergo de
corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum qui-
dem me, si detur electio, et sanitatem et vires, bonum
14 autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. 'est
quidem' inquit 'sapiens beatus: summum tamen illud 10
bonum non consequitur, nisi illi et naturalia instru-
menta respondeant. ita miser quidem esse, qui virtu-
tem habet, non potest, beatissimus autem non est, qui
naturalibus bonis destituitur ut valitudine, ut mem-
15 brorum integritate.' quod incredibilius videtur, id 15
concedis, aliquem in maximis et continuis doloribus
non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est,
negas, beatissimum esse. atqui si potest virtus effi-
cere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissi-
mus sit. minus enim intervalli ⟨a⟩ beato ad beatis- 20
simum restat quam a misero ad beatum. an quae res
tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter beatos
locet, non potest adicere quod superest, ut beatissimum
16 faciat? in summo deficit clivo? commoda sunt in
vita et incommoda, utraque extra nos. si non est 25
miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incom-
modis, quomodo non est beatissimus, si aliquibus com-
modis deficitur? nam quemadmodum incommodorum
onere usque ad miserum non deprimitur, sic commo-

quali *primus recte iunxit Madvig adv. I p. 104* ‖ 5 *v.* quis autem — (6) gladium facit *suspectavit Ribbeck severius, cf. Diogenes ap. Diog. Laert. VI 65 extr.* ‖ 6 uagina] a *prior correcta fortasse ex* o **B** | fecit **A** ‖ 15 incredibilibus **BA** *sed altera* b *expuncta in* **B**, *transfixa in* **A** ‖ 20 interualli] ll *e corr.* **A** | a beato ς beato **BA** *sed* beata *pr.* **B**. *aliquotiens non nisi in altero membro poni praepositionem a Seneca quasi ἀπὸ κοινοῦ putat Baehrens beitr. p. 240* ‖ 22 calimit- **A** ‖ 24 commoda] *inter duas* m *litt. rasa in* **A** | in uita ς inuicta **BA** ‖ 25 et commoda *pr.* **B** ‖ 29 ut quem B^1A *corr. in* usque *alia manu atramento caeruleo* **B**

dorum inopia non deducitur a beatissimo, sed tam
sine commodis beatissimus est, quam non est sub in-
commodis miser, aut potest illi eripi bonum suum, si
potest minui. paulo ante dicebam igniculum nihil 17
conferre lumini solis. claritate enim eius quicquid
sine illo luceret, absconditur. 'sed quaedam' inquit
'soli quoque opstant'. at sol integer est etiam inter
opposita, et quamvis aliquid interiacet, quod nos pro-
hibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur.
quotiens inter nubila eluxit, non est sereno minor, ne
tardior quidem, quoniam multum interest, utrum ali-
quid obstet tantum, an inpediat. eodem modo virtuti 18
opposita nihil detrahunt: non est minor, sed minus
fulget. nobis forsitan non aeque apparet ac nitet, sibi
eadem est et more solis obscuri in occulto vim suam
exercet. hoc itaque adversus virtutem possunt cala-
mitates et damna et iniuriae, quod adversus solem
potest nebula. invenitur, qui dicat sapientem corpore 19
parum prospero usum nec miserum esse nec beatum.
hic quoque fallitur, exaequat enim fortuita virtutibus
et tandundem tribuit honestis quantum honestate ca-
rentibus. quid autem foedius, quid indignius quam
comparari veneranda contemptis? veneranda enim sunt
iustitia, pietas, fides, fortitudo, prudentia: e contrario
vilia sunt, quae saepe contingunt pleniora vilissimis,
crus solidum et lacertus et dentes et horum sanitas
firmitasque. deinde si sapiens, cui corpus molestum 20

2 sub commodis miser **A** ‖ **3** si non potest **A** ‖ **6** ullo *corr. in* illo **B** ‖ **7** opstant. at sol (*vel* sol ipse) integer est *Buecheler:* ipsamasole integra est **BA**. obstant. (*sic* ꝭ) at solis vis et lux integra est *Erasm.*[2] *et v.* solis uis et lux integra est *ex Harleiano 2659, qui v.* soli — at (**7**) *omisit, enotat Rossbach* ‖ **10** inter *bis scriptum in* **A** | nubilaeluxit **B** *sed* e *transverberata,* nubileluxit **A** | sereno] *ultima syllaba* no *repetita est in* **B** *sed altero loco ante* minor *deleta* ‖ **11** quoniam] q̄m **B** q̃m **A** ‖ **14** forsitam *corr. in* forsitan **B** ‖ **16** calamites **A** ‖ **18** quid *pr.* **B** ‖ **20** binc **A** ‖ **21** honestatem *pr.* **B** honeste **A** ‖ **25** bilia *corr. in* uilia **B** | plenora *et* a *supra* e *scriptum in* **B**, plẽniora *sic* **A** ‖ **26** et ceterorum *prop. Buecheler,* et nervorum *A. I. Kronenberg* | sanita **A**

est, nec miser habebitur nec beatus, sed ⟨in⟩ medio relinquetur, vita quoque eius nec adpetenda erit nec fugienda. quid autem tam absurdum quam sapientis vitam adpetendam non esse? aut quid tam extra fidem quam esse aliquam vitam nec adpetendam nec fugiendam? deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, ne interpellandi qui-
21 dem optimum. 'frigidum' inquit 'aliquid et calidum novimus, inter utrumque tepidum est: sic aliquis beatus est, aliquis miser, aliquis nec beatus nec miser.' volo hanc contra nos positam imaginem excutere. si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum. si plus calidi adfudero, fiet novissime calidum. at huic nec misero nec beato quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo
22 imago ista dissimilis est. deinde trado tibi hominem nec miserum nec beatum. huic adicio caecitatem: non fit miser. adicio debilitatem: non fit miser. adicio dolores continuos et graves: miser non fit. quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, ne ex
23 beata quidem educunt. si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? quae res illum non patitur ad imum devolvi, retinet in summo. quidni non possit beata vita rescindi? ne remitti quidem potest, et ideo virtus ad illam per se
24 ipsa satis est. 'quid ergo?' inquit 'sapiens non est beatior, qui diutius vixit, quem nullus avocavit dolor, quam ille, qui cum mala fortuna semper luctatus est?' respondo mihi: numquid et melior est et honestior? si haec non sunt, ne beatior quidem est. rectius vivat

1 in medio ς *pauci:* medio **B A** ‖ 8 transferendi ς transiendi **B A**. *an* transiciendi *?* ‖ 9 fridiдum **A** ‖ 10 in utrumque *pr.* **B** ‖ 13 tepidu *pr.* **A** | illo **A** | ingressore **A** ‖ 14 ad *corr. in* at **B** 15 beatu *pr.* **B** beatti *quod ex* beatu *mutatum videbatur* **A** | misereas **A** ‖ 17 disimilis *pr.* **A** ‖ 23 dedidere *corr. in* decidere **A** 24 qui illa coepit **B A**: *corr. Muretus* ‖ 29 quid *corr. in* qui **B**

oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. non intenditur virtus, ergo ne beata quidem vita, quae ex virtute est. virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem aevi et dolorem et corporum varias offensiones. nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. quid est in virtute praecipuum? futuro non indigere nec dies suos computare: in quantulo libet tempore bona aeterna consummat. incredibilia nobis haec videntur et supra humanam naturam excurrentia. maiestatem enim eius ex nostra inbecillitate metimur et vitiis nostris nomen virtutis inponimus. quid porro? non aeque incredibile videtur aliquem in summis cruciatibus positum dicere 'beatus sum'? atqui haec vox in ipsa officina voluptatis audita est. 'beatissimum' inquit 'hunc et hunc diem ago' Epicurus, cum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. quare ergo incredibilia ista sint aput eos, qui virtutem colunt, quom aput eos quoque reperiantur, aput quos voluptas imperavit? hi quoque degeneres et humillimae mentis aiunt in summis doloribus, in summis calamitatibus sapientem nec miserum futurum nec beatum. atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. non video enim, quomodo non in imum agatur e fastigio suo deiecta

15 *Epic. fr. 138 Vs.*

1 ne (*vel* nec) beatius quidem ς ne beatus quidem **B A** ‖ 2 iutend- *pr.* **A** ‖ 4 accensiones *corr. in* accessiones **B** | munitas **A** ‖ 5 dolorum **B** ‖ 7 quidem in **A** ‖ 9 *ante* hec *rasa litt. fortasse* a *in* **A** ‖ 10 exsurgentia *Cornelissen* ‖ 11 metimur ς mentitur *mutatum in* mentimur **B** mentimur **A** ‖ 12 parro *corr. in* porro **B** ‖ 13 none *sed* e *exp.* **A** | crutiatibus **A** ‖ 14 *pr.* beatissimum *tum* beatissũ **A** | atque **A** ‖ 16 hunc et hunc **B A** hunc et ultimum ς hunc et summum *Buecheler. illud servari posse vidit Vahlen* | *post* illum *desinente versu quattuor litt. rasae in* **A** 19 quom *O. Rossbach:* quã cũ *sed* quam *expunctum,* cum *versui praepositum* **B** cum **A** ‖ 20 reperiantur ς aperiantur **B A** | imperat *Muretus,* semper imperavit *Hermes* ‖ 21 generes *pr.* **B** denegeres **A** | 25 non infirmum **B A**: *corr. Buecheler.* non in infimum *vulgo* | defecta *corr. in* deiecta **B**

virtus. aut beatum praestare debet, aut si ab hoc de-
pulsa est, non prohibebit fieri miserum. stans non
27 potest mitti: aut vincatur oportet aut vincat. 'dis'
inquit 'inmortalibus solis et virtus et beata vita con-
tigit, nobis umbra quaedam illorum bonorum et simi-
litudo. accedimus ad illa, non pervenimus'. ratio vero
dis hominibusque communis est: haec in illis consum-
28 mata est, in nobis consummabilis. sed ad desperatio-
nem nos vitia nostra perducunt. nam ille alter secundus
est ut aliquis parum constans ad custodienda optima,
cuius iudicium labat etiamnunc et incertum est. desi-
deret oculorum atque aurium sensum, bonam valitu-
dinem et non foedum aspectum corporis et habitu
29 manente suo aetatis praeterea longius spatium. per
hanc potest non paenitenda agi vita, at inperfecto viro
huic malitiae vis quaedam inest, quia animum habet
mobilem ad prava, illa apparens malitia et exagitata
abest [de bono]. non est adhuc bonus, sed in bonum
fingitur: cuicumque autem deest aliquid ad bonum,
malus est. sed 'si cui virtus animusque in corpore
30 praesens', hic deos aequat, illo tendit originis suae
memor. nemo inprobe eo conatur ascendere, unde
descenderat. quid est autem cur non existimes in eo
divini aliquid existere, qui dei pars est? totum hoc,
quo continemur, et unum est et deus: et socii sumus
eius et membra. capax est noster animus, perfertur
illo, si vitia non deprimant. quemadmodum corporum

20 *Verg. Aen. V 363*

1 beatam **B** *sed* u *supra* a ‖ 2 anserum *corr. in* miserum **B** ‖ 5 bonum *pr.* **B** ‖ 7 consumata *et* (8) consumabilis **A** ‖ 9 uina *potius quam* uitia **B** uina **A** | ferundus *Madvig* ‖ 11 labet *sed* a *supra* e **B** laba'. **A** ‖ 12 adque **BA** ‖ 14 manentem '*vetus lectio*' *Pinc.* ‖ 15 agi vita at *Buecheler:* agitauit **BA** | uiro **B** utro **A** ‖ 17 aitarens malitia et ea agitata **BA**: *corr. Buecheler* ‖ 18 de bono *in marg.* **B** *manu alia adiectum versui qui desinit in* abest, *sine ullo fraudis indicio ceteris intextum* **A** ‖ 19 aũ deest **A** aũest *corr. in* aũ deest *m. sec., in* autem deest *m. recentissima* **B** ‖ 20 nunc si cui *Verg.* ‖ 21 origini *pr.* **B** ‖ 25 contemnimur *sed* inc *supra* emni **B**

nostrorum habitus erigitur et spectat in caelum, ita animus, cui in quantum vult licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, ut paria dis velłet. et si utatur suis viribus ac se in spatium suum extendat, non aliena via ad summa nititur. magnus erat labor 31 ire in caelum: redit. cum hoc iter nactus est, vadit audaciter contemptor omnium nec ad pecuniam respicit aurumque et argentum illis, in quibus iacuere, tenebris dignissima non ab hoc aestimat splendore, quo inperitorum verberant oculos, sed a vetere caeno, ex quo illa secrevit cupiditas nostra et effodit. scit, inquam, aliubi positas esse divitias quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. hunc in- 32 ponere dominio rerum omnium licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut sua orientis occidentisque terminis finiat deorumque ritu cuncta possideat, cum opibus suis divites superne despiciat, quorum nemo tam suo laetus est quam tristis alieno. cum se 33 in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque ut oneris necessarii non amator, sed procurator est nec se illi, cui inpositus est, subicit. nemo liber est, qui corpori servit. nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. ab hoc modo aequo animo exit, 34 modo magno prosilit, nec quis deinde relicti eius futurus sit exitus quaerit. sed ut ex barba capilloque

1 spectant *pr.* **B** ‖ 3 rerum *supra* roma *scr.* **B** *sed* roma *exp.* | *ante* et si *distinxit Buecheler* ‖ 5 uita **BA**: *corr. Schweighaeuser* | adsumanitur **A** ‖ 6 natus **A** ‖ 7 audaciter] *cf. adn. in p. 269, 19* | nec] ne **A** 8 nebris *corr. in* tenebris **A** ‖ 9 dignissima] a *e corr.* **B** | ad hoc aestimat splendorem **BA**: *corr. Rubenius* ‖ 10 inperitorum *cod. Velz.*: inperitior **B** inpericior **A** | a vetere caeno (*vel potius* a veteri coeno) *Rubenius:* auertero caelo **BA** ‖ 15 suac *sed* e *m. rec.* **B** ‖ 16 finiat ς fiat **BA** | possideat ς possideant **BA**. possideat, ut *Buecheler* ‖ 19 hac sublimitate *pr.* **B** | ut *Buecheler:* uel **BA** uelut *in* **B** *recentissima m.* ‖ 23 sollitudo *pr.* **A** | morbosum **B**, *item* **A** *sed* b *correcta fortasse ex* o | impertum *pr.* **B** ‖ 25 nequis **A** ‖ 26 capillosque tonsa **B** *sed* que *exp. et* de *supra scr.*, capillos detonsa **A**. capilloque *recte Madvig*

tonsa neglegimus, ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud † excludat an terra contegat an ferae distrahant, non magis ad se iudicat pertinere quam secundas ad editum infantem. utrum proiectum aves differant, an consumatur 'canibus data praeda marinis', quid ad illum, qui nullus *est*? sed tunc quoque, cum inter homines est, *non* timet ullas post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est. non conterret, inquit, me nec uncus nec proiecti ad contumeliam cadaveris laceratio foeda visuris. neminem de supremo officio rogo, nulli reliquias meas commendo. ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. quem saevitia proiecerit, dies condet. diserte Maecenas ait: 'nec tumulum curo. sepelit natura relictos.' alte cinctum putes dixisse. habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud secundis ⟨dis⟩cinxisset. VALE.

2 *ss. de fontibus graecis egimus prol. in Teletis rel.*[2] *p. CII ss. cf. Tel. rel.*[2] *p. 31 ss. et adn.* ‖ 6 *Verg. Aen. IX 483* ‖ 15 *Maec. fr. 6 Lunderstedt*

1 ita et ille **A** ‖ 3 excludat **BA** exurat ς exedat *Buecheler* ignis illud ex⟨urat an lapis in⟩cludat an terra *O. Rossbach coll. rem. fortuit. 5, 4* ‖ 4 an magis *sed* no *supra* a **B**, non *(altera* n *ex corr.)* animagis **A** | secondas **A** ‖ 6 praeda Latinis *Verg.* ‖ 7 qui nullus est *scripsi:* qui nullus **BA**. *illud legitur ep. 99, 30. 102, 4 dial. VI 19, 5 extr.* qui nullus est? tunc *ante me Madvig Adv. cr. II p. 498* 8 est, non timet ullas *Buecheler:* estimet (t *super addita corr. in* est timet) ullas **B** est timet | ullas **A**. est, timet nullas *L. de Ian* ‖ 9 conterret] *inter duas* r *in* **A** *erasum fort.* et ‖ 10 necunctus *sed* t *deletum* **B** ‖ 11 uisurus **A** ‖ 12 suppremo **B** subpremo **A** ‖ 13 sit *quidam libri.* exeat *aliquando Buecheler,* extet *Leo et Windhaus* | prospicit **BA**: *corr. Buecheler. cf. p. 338, 8 adn.* ‖ 14 saeuitia] *a* uitia *quarti quaternionis primum folium incipit in* **BA**, *post* sę *in ima media pagina scriptum est* QIII *in utroque codice* | condet ς condit **A** condit *ex* comdit *radendo* **B** 17 secundis discinxisset ς secundis cinxisset **BA**. secundis rebus discinxisset *Buecheler, sed cf. Tac. hist. III 77* miles secundis ferox

L. ANNAEI SENECAE AD LIB. XIIII EXPLICIT INCIPIT LIB. XV.

Seneca Lvcilio svo salvtem.

In epistula, qua de morte Metronactis philosophi 1 XCIII
querebaris, tamquam et potuisset diutius vivere et debuisset, aequitatem tuam desideravi, quae tibi in omni persona, in omni negotio superest, in una re deest, in qua omnibus. multos inveni aequos adversus homines, adversus deos neminem. obiurgamus cotidie fatum: 'quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? quare senectutem et sibi et aliis gravem extendit?' utrum, obsecro te, aequius iudicas te naturae 2
an tibi parere naturam? quid autem interest, quam cito exeas, unde utique exeundum est? non ut diu vivamus curandum est, sed ut satis. nam ut diu vivas, fato opus est, ut satis, animo. longa est vita, si plena est. impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit et ad se potestatem sui transtulit. quid illum 3
octoginta anni iuvant per inertiam exacti? non vixit iste, sed in vita moratus est, nec sero mortuus est, sed diu. octoginta annis vixit. interest, mortem eius ex quo die numeres. at ille obiit viridis. sed officia 4
boni civis, boni amici, boni filii executus est: in nulla parte cessavit. licet aetas eius inperfecta sit, vita perfecta est. octoginta annis vixit. immo octoginta annis fuit, nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. obsecro te, Lucili, hoc agamus, ut quemadmodum pretiosa rerum sic vita nostra non multum pateat, sed multum pendeat. actu illam metia-

1—3 *librorum indicium uno versu comprehendit* **A** *inscriptio epistulae et prima littera rubricatae in* **B**, *inscriptio item in* **A** ; 6 aquitatem **A** ‖ 8 aquos **A** ‖ 9 factum *pr.* **A** ‖ 16 facto *pr.* **A** , 17 sibonum **A** ‖ 20 mortuus *corr. ex* moratus **B** ‖ 25 *v.* octoginta—arbores vivere (27) *ante* at ille obiit (22) *traiecit Haase*] uixit] uix. *sic* **A** ‖ 26 eum *corr. ex* cum **B** ‖ 27 arbores] es *in ras. scriptum* **A** ‖ 29 pendeat *sic* **B A**. *cf. ep. 66, 30 adn.*

mur, non tempore. vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunae functum omnibus vitae humanae stipendiis atque in summum bonum eius evectum, et illum, cui multi anni transmissi sunt? alter post mortem quoque est, alter ante mortem perît. laudemus itaque et in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcumque temporis contigit, bene conlocatum est. vidit enim veram lucem. non fuit unus e multis. et vixit et viguit. aliquando sereno usus est, aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. quid quaeris quamdiu vixerit? vivit: ad posteros usque transiluit et se in memoriam dedit. nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim, nihil tamen mihi ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. non enim ad eum diem me aptavi, quem ultimum mihi spes avida promiserat, sed nullum non tamquam ultimum aspexi. quid me interrogas, quando natus sim, an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic et in minore temporis modo potest vita esse perfecta. aetas inter externa est. quamdiu sim, alienum est: quamdiu ero, ut sim, meum est. hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar, ut agam vitam, non ut praetervehar. quaeris quod sit amplissimum vitae spatium? usque ad sapientiam vivere. qui ad illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. ille vero glorietur audacter et dis agat gratias interque eos sibi, et rerum naturae inputet, quod fuit. merito enim inputabit: meliorem illi vitam reddidit quam accepit. exemplar boni viri posuit, qualis quantusque esset ostendit. si quid adiecisset, fuisset

2 furtunae *pr.* **B** ‖ **5** perit **B A** ‖ **10** sidoris *pr.* **B** | nubilaemicuit **B** nubilęmicuit **A** ‖ **11** uiuit *sed correctum in* uixit **B** uixit **A**. *illud recte defendit Windhaus* ‖ **12** transiluit **B** transiliuit **A** | nec ideo, inquit (*sc.* sapiens), mihi *prop. Ioannes Mueller* ‖ **23** ero *Buecheler:* uero **B A** ‖ **24** emitiar *pr.* **B** ‖ **25** prẹter uear *pr.* **B** ‖ **28** dîs *sic* **B**

simile praeterito. et tamen quo usque vivimus? omnium 9
rerum cognitione fruiti sumus. scimus a quibus principiis natura se adtollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas annum vices revocet, quemadmodum omnia, quae usquam erant, cluserit et se ipsam finem sui fecerit. scimus sidera impetu suo vadere, praeter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. scimus quemadmodum solem luna praetereat, quare tardior velociorem post se relinquat, quomodo lumen accipiat aut perdat, quae causa inducat noctem, quae reducat diem. illuc eundum est, ubi ista propius aspicias. nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, 10
quod patere mihi ad deos meos iter iudico. merui quidem admitti et iam inter illos fui animumque illo meum misi et ad me illi suum miserant. sed tolli me de medio puta et post mortem nihil ex homine restare: aeque magnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. non tam multis vixit annis quam po- 11
tuit. et paucorum versuum liber est et quidem laudandus atque utilis: annales Tanusii scis quam ponderosi sint et quid vocentur. hoc est vita quorumdam longa, et quod Tanusii sequitur annales. numquid 12
feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum, qui medio occiditur? numquid aliquem tam stulte cupidum esse vitae putas, ut iugulari in spoliario quam in harena malit? non maiore spatio alter alterum praecedimus. mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. minimum est, de quo solli-

1 vivimus?] *recte sic ante Fickertum distinctum esse monuit Madvig adv. I p. 105* ‖ 2 fruiti *corr. in* fructi **B** fructi **A** | principiis *Lipsius*: principalis **B A** ‖ 3 attollat **B** ‖ 5 omnia *sed* om *in ras.* **B** ‖ 10 *primo* quam *tum* quae *ante* causa **B** ‖ 12 *pr.* aspicius **A** | hac *sed* c *radendo ex o* **B** ‖ 18 excido *pr.* **B** ‖ 20 annale est anusii *sed altera* e *deleta et virgula ante* t *interposita est in* **B** anale est anusii **A** | nonderosi *sed* p *supra* n *priorem* **A** non derosi **B** ‖ 21 quid vocentur *ad Catulli c. 36, 1* annales Volusi, cacata charta *rettulit Haupt op. I p. 71, sed vide Bernh. Schmidt proleg. Cat. p. XLV s.* ‖ 23 summo hodie *sed* ho *deleta* **B** ‖ 25 uita *pr.* **B** ‖ 27 omni | sit *primo, tum* omnes | it **B** ‖ 28 inimum *corr. in* minimum **B**

citissime agitur. quid autem ad rem pertinet, quam diu vites, quod evitare non possis? VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XCIII 1 Eam partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta nec in universum conponit hominem, sed marito suadet quomodo se gerat adversus uxorem, patri quomodo educet liberos, dominō quomodo servos regat, quidam solam receperunt, ceteras quasi extra utilitatem nostram vagantes reliquerunt, tamquam quis posset de parte suadere nisi qui 2 summam prius totius vitae complexus est. sed Ariston Stoicus contrario hanc partem levem existimat et quae non descendat in pectus usque anilia habentem praecepta, plurimum ait proficere ipsa decreta philosophiae constitutionemque summi boni. quam qui bene intellexit ac didicit, quid in quaque re faciendum sit 3 sibi ipse praecipit. quemadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat et manum format ad derigenda quae mittet, cum hanc vim ex disciplina et exercitatione percepit, quocumque vult illa utitur, didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcumque voluerit: sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum, non enim quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed

5—9 *Aristonis Chii fr. 358 de Arn.* ‖ 12 sed Ariston—18 ipse praecipit *Arist. fr. 358 de Arn.*

1 *post* quid *duae tresve litt. erasae in* **A** ‖ 3 *inscriptio rubricata in* **BA** ‖ 10 uagantis *pr.* **B** ‖ 12 complexus esset. Ariston *Klammer, cf. ep. 87, 40 init.* | se *pr.* **B** | Ariston Chius *Madvig* ‖ 13 e contrario *ed. Ven. a. 1492 f. XXXXIIIv recte, ut puto, quamquam* contrario *etiam nat. quaest. VI 13, 4* ‘omnes codices’ *habere testatur G. Mueller de Sen. quaest. nat. (Bonnae ed. a. 1886) p. 41* ‖ 14 anilla **B** anillã *mutatum in* atillã **A**: *corr. Buecheler.* in pectus usque. at illam nulla habentem *alii* ‖ 18 praecipit ς praecepit **BA** ‖ 19 format (*corr.* t *ex* d) ad (*corr.* d *ex* t) **B** | dir- **BA**

quomodo bene viveret. in hoc est et quomodo cum uxore ac liberis vivat. Cleanthes utilem quidem iudicat et hanc partem, sed inbecillam nisi ab universo fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita cognovit. in duas ergo quaestiones locus iste dividitur: utrum utilis an inutilis sit, et an solus virum bonum possit efficere, id est utrum supervacuus sit an omnes faciat supervacuos. qui hanc partem videri volunt supervacuam, hoc aiunt: si quid oculis oppositum moratur aciem, removendum est. illo quidem obiecto operam perdit qui praecipit: sic ambulabis, illo manum porriges. eodem modo ubi aliqua res occaecat animum et ad officiorum dispiciendum ordinem inpedit, nihil agit qui praecipit: sic vives cum patre, sic cum uxore. nihil enim proficient praecepta, quamdiu menti error offusus est: si ille discutitur, apparebit, quid cuique debeatur officio. alioqui doces illum, quid sano faciendum sit, non efficis sanum. pauperi ut agat divitem monstras: hoc quomodo manente paupertate fieri potest? ostendis esurienti quid tamquam satur faciat: fixam potius medullis famem detrahe. idem tibi de omnibus vitiis dico: ipsa removenda sunt, non praecipiendum quod fieri illis manentibus non potest. nisi opiniones falsas, quibus laboramus, expuleris, nec avarus, quomodo pecunia utendum sit, exaudiet, nec timidus, quomodo periculosa contemnat. efficias oportet, ut sciat pecuniam nec bonum nec malum esse; ostendas illi miserrimos divites. efficias, ut quicquid publice

2 Cleanthes — cognovit] *Cleanth. fr. 582 de Arn.* ‖ 8 qui hanc — *p. 422, 25* dicuntur *Aristonis Chii fr. 359 de Arn.*

7 utrum supervacuus sit an non, et an omnes *prop. Gertz Mél. Graux p. 372* | *pr.* omnis **B** ‖ 11 perdidit **BA**: *corr. Buecheler et Windhaus* | praecipit **B**: praecepit **A** ‖ 12 occecat **B** *mutatum in* obcecat *idque* **A** *exhibet* ‖ 14 pracepit **A** ‖ 15 offusus *mutatum in* obfusus **B** obfusus **A** ‖ 17 illum *cod. Rhedig. m. sec.*: illo **BA**. *suspectum est pronomen Fickerto* ‖ 24 expuleris] *ante* r *rasa littera ut* t *in* **B** ‖ 26 efficias] *post* effi *duae litterae* (*fort.* ca) *rasae in* **B**, *item in versu 28*

expavimus, sciat non esse tam timendum quam fama circumfert, nec dolere [quemquam] nec mori: saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solacium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius sibi facit, quicquid contumaciter passus est. optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur magnus esse nec qui est magnus extendi: omnia fortiter excipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. his decretis cum illum in conspectum suae condicionis adduxeris et cognoverit beatam esse vitam non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam, cum virtutem unicum bonum hominis adamaverit, turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valitudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem nec bonis adnumerandam nec malis, monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: sic incede, sic cena. hoc viro hoc feminae, hoc marito hoc caelibi convenit. ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit, et irascendum non esse magister iracundissimus disputat. si ludum litterarium intraveris, scies ista, quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. utrum deinde manifesta an dubia praecipies? non desiderant manifesta monitorem, praecipienti dubia non creditur:

7 *cf. Sen. ep. 30, 14 Epicuri fr. 446 Vs.* ‖ 13 ss. *cf. Aristonis Chii fr. 361 ss. de Arn.* ‖ 21 avia nepoti] *in graeco commentario Senecam τίτθας legisse, intellexisse τήθας suspicatus est Bernays ges. abh. I p. 270. nam τούτους (sc. τόν τε παραινετικὸν καὶ τὸν ὑποθετικὸν τόπον) γὰρ εἰς τίτθας καὶ παιδαγωγοὺς πίπτειν inter Aristonea obferri a Sexto adv. math. VII 12. speciosius hoc ille quam verius: Persi sat. II 31. 39 commonet Buecheler*

2 dolere *corr. ex* dolore **B** dolore **A** | quemquam *secl. de Arnim* ‖ 10 conditionis **BA** ‖ 12 uoluptatem ς uoluntatem **BA** | 15 honores *sed* e *corr. fort. ex* o **B** ‖ 17 desiderabit ς desiderauit **BA** ‖ 19 conuenit *sed* u *in ras.* **B** ‖ 22 esse *scriptum supra* et si **B** ‖ 23 ingeniti *pr. ut videtur* **B** ‖ 24 iactanti. in **A** | inperili *pr.* **B**

supervacuum est ergo praecipere. id adeo sic disce. si id mones, quod obscurum est et ambiguum, probationibus adiuvandum erit. si probaturus es, illa per quae probas plus valent satisque per se sunt. sic 11
amico utere, sic cive, sic socio. quare? quia iustum est. omnia ista mihi de iustitia locus tradit. illic invenio aequitatem per se expetendam, nec metu nos ad illam cogi nec mercede conduci, non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet praeter ipsam. hoc
cum persuasi mihi et perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? praecepta dare scienti supervacuum est, nescienti parum. audire enim debet non tantum, quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. utrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis ma- 12
lisque sunt necessaria an non habenti? qui non habet, nihil a te adiuvabitur. aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit, ⟨quid⟩ sibi faciendum sit, etiam te tacente. tota ergo pars ista philosophiae
summoveri potest. duo sunt, propter quae delinqui- 13
mus: aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta aut, etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est et cito specie quo non oportet trahente corrumpitur. itaque debemus aut percurare mentem
aegram et vitiis liberare, aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam praeoccupare. utrumque decreta philosophiae faciunt: ergo tale praecipiendi genus nil agit. praeterea si praecepta singulis damus, inconpre- 14
hensibile opus est. alia enim dare debemus faeneranti,
alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. in 15

1 disces *sed* s *altera erasa* **B** ‖ 2 si] t *in fine erasum* **B** ‖ 5 ciues *pr.* **B** ‖ 9 quicquam **BA** *sed in* **B** *primo* quidquam ‖ 10 perbibi ς perhibi **BA** ‖ 17 fame *sed* a *supra* e **B** ‖ 18 scit quid ς scit **BA** ‖ 19 sit *mutatum in* scit **B** scit.' **A** scit *cod. Harlei. 2659. an* scit quid s. f. sit, scit etiam? *idem sed priore* scit *omisso suasit Windhaus* ‖ 21 praeuis **A** ‖ 23 quod **BA** ‖ 25 uacantem ς uagantem **BA** ‖ 30 amiticias **A**

matrimonio praecipies, quomodo vivat cum uxore aliquis, quam virginem duxit, quomodo cum ea, quae alicuius ante matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. an non putas aliquid esse discriminis inter sterilem et fecundam, inter provectiorem et puellam, inter matrem et novercam? omnes species conplecti non possumus, atqui singulae propria exigunt, leges autem philosophiae
16 breves sunt et omnia alligant. adice nunc, quod sapientiae praecepta finita debent esse et certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. ergo ista praeceptiva pars summovenda est, quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest, sapientia autem omnes
17 tenet. inter insaniam publicam et hanc, quae medicis traditur, nihil interest nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. altera causas furoris traxit ex valitudine, altera animi mala valitudo est. si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato, erit ipso, quem monebit, insanior: [si] bilis nigra curanda est et ipsa furoris causa removenda. idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioqui abibunt in vanum monen-
18 tium verba. haec ab Aristone dicuntur. cui respondebimus ad singula. primum adversus illud, quod ait, si quid obstat oculo et inpedit visum, debere removeri. fateor huic non esse opus praeceptis ad videndum, sed remedio, quo purgetur acies et officientem sibi moram effugiat. natura enim videmus, cui usum sui reddit qui removet obstantia. quid autem cuique
19 debeatur officio, natura non docet. deinde cuius cu-

1 p̄raecipies *sic* **A** ‖ 4 locupletem *corr. m. posterior* **B** ‖ indotatā **B** ‖ 7 omnis *corr. in* omnes **B** omnes **A** ‖ 14 omnis *corr. in* omnes **B** om̄s **A** ‖ 22 bilis *vulgo:* sibilis **BA** *sed prior* s *e corr. in* **B**. scilicet bilis *Gruterus,* ei bilis *A. I. Kronenberg* ‖ 28 opus esse **A** *ut videtur* ‖ 29 se **A** ‖ 31 remouet *ed. Rom.:* remouit **BA** ‖ 32 non *sed* s *supra alteram* n **B** nos **A**

rata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus et liberat. non opus est exhortatione, ne consilio quidem, ut colorum proprietates oculus intellegat, a nigro album etiam nullo monente distinguet. multis contra praeceptis eget animus, ut videat, quid agendum sit in vita. quamquam oculis quoque aegros medicus non tantum curat sed etiam monet. non est, inquit, quod 20 protinus inbecillam aciem committas inprobo lumini: a tenebris primum ad umbrosa procede, deinde plus aude et paulatim claram lucem pati adsuesce. non est quod post cibum studeas, non est quod plenis oculis ac tumentibus imperes: adflatum et vim frigoris in os occurrentis evita: alia eiusmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. adicit remediis medicina consilium. 'error' inquit 'est causa peccandi. hunc 21 nobis praecepta non detrahunt nec expugnant opiniones de bonis ac malis falsas.' concedo per se efficacia praecepta non esse ad evertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo *nihil ne* aliis quidem adiecta proficiunt. primum memoriam renovant. deinde quae in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur. aut [in] isto modo licet et consolationes dicas supervacuas et exhortationes: atqui non sunt supervacuae, ergo ne monitiones quidem. 'stultum est' inquit 'praecipere aegro, quid facere tam- 22 quam sanus debeat, cum restituenda sanitas sit, sine qua inrita sunt praecepta.' quid, quod habent aegri quaedam sanique communia, de quibus ammonendi sunt? tamquam ne avide cibos adpetant, ut lassitu-

3 exortatione *pr.* **B** ‖ 6 eget *corr. radendo ex* aget **B** | ut] uit **A** | post uideat *una litt. rasa* **B** ‖ 8 sed *pr. omiserat* **B** | 9 inbecillam *sed* b *ex* h **B** ‖ 13 at flatum **BA** *sed* ad *pr.* **B** | 17 trahunt *pr.* **B** ‖ 18 falsa *pr.* **B** ‖ 20 nihil ne *add. Buecheler,* ne *iam Erasmus*^{2} ‖ 23 aut inisto **BA** aut tu isto *fuere qui scriberent.* aut isto *praetuli cum Buechelero, cf. § 49* ‖ 29 ammonendi **BA** ‖ 30 aut cibos *sed* de *(et* d *quidem punctis duobus circumdatum) supra* t **B** aut decibos *sed recenti m.* auide *superscr.* **A**

dinem vitent. habent quaedam praecepta communia
23 pauper et dives. 'sana' inquit 'avaritiam, et nihil habebis quod admoneas aut pauperem aut divitem, si cupiditas utriusque consedit.' quid, quod aliud est non concupiscere pecuniam, aliud uti pecunia scire? cuius avari modum ignorant, etiam non avari usum. 'tolle' inquit 'errores: supervacua praecepta sunt.' falsum est. puta enim avaritiam relaxatam, puta adstrictam esse luxuriam, temeritati frenos iniectos, ignaviae subditum calcar: etiam remotis vitiis quid et quemadmodum de-
24 beamus facere, discendum est. 'nihil' inquit 'efficient monitiones admotae gravibus vitiis.' ne medicina quidem morbos insanabiles vincit, tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. ne ipsa quidem universae philosophiae vis, licet totas in hoc vires suas advocet, duram iam et veterem animis extrahet pestem:
25 sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. 'quid prodest' inquit 'aperta monstrare?' plurimum. interdum enim scimus nec adtendimus. non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet nec patitur elabi. pleraque ante oculos posita transimus: admonere genus adhortandi est. saepe animus etiam aperta dissimulat. ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda sententia est: 'factum esse ambitum scitis,
26 et hoc vos scire omnes sciunt.' scis amicitias sancte colendas esse, sed non facis. scis inprobum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum; scis ut illi nil cum adultero, sic tibi nil esse debere cum paelice, et non facis. itaque subinde ad memoriam reducendus es. non enim reposita illa esse

25 factum ambitum scitis omnes, et hoc vos *e. q. s. Quintil. VI 1, 13*

2 sana ς saniat **B A** ‖ 3 si *pr. omisit* **B** ‖ 4 consedit *prop. Schweighaeuser:* considet **B A** | aliud] d *fort. ex* t **A** ‖ 5 scr re **A** ‖ 8 adstritam (*rasa* s *post* it) **B**^{1} *ut legit Buecheler,* adstridā *agnovisse sibi visus est Aem. Hermes* ‖ 16 pestim *ut videtur pr.* **A** ‖ 17 u *ante* ideo *rasum in* **B** ‖ 29 sic ς sit **B A** ‖ 30 paelicē **B** *sed deleta ut videtur lineola illa*

oportet, sed in promptu. quaecumque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe versari, ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. adice nunc, quod aperta quoque apertiora fieri solent. 'si dubia sunt' 27
inquit 'quae praecipis, probationes adicere debebis : ergo illae, non praecepta proficient.' quid, quod etiam sine probationibus ipsa monentis auctoritas prodest? sic quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiam si ratio non redditur. praeterea ipsa, quae praecipiuntur, per se multum habent ponderis, utique si aut carmini intexta sunt aut prosa oratione in sententiam coartata, sicut illa Catoniana: 'emas non quod opus est, sed quod necesse est; quod non opus est, asse carum est', qualia sunt illa aut reddita oraculo aut similia: 'tem- 28
pori parce', 'te nosce'. numquid rationem exiges, cum tibi aliquis hos dixerit versus? 'iniuriarum remedium est oblivio.' 'audentes fortuna iuvat, piger ipse sibi opstat.' advocatum ista non quaerunt. adfectus ipsos tangunt et natura vim suam exercente proficiunt. omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quae 29
admonitione excitantur, non aliter quam scintilla flatu levi adiuta ignem suum explicat. erigitur virtus, cum tacta est et inpulsa. praeterea quaedam sunt quidem in animo, sed parum prompta, quae incipiunt in expedito esse, cum dicta sunt. quaedam diversis locis iacent sparsa, quae contrahere inexercitata mens non potest. itaque in unum conferenda sunt et iungenda, ut plus valeant animumque magis adlevent. aut si 30

12 *Catonis rel. p. 79 Iord.* ‖ 16 *Syri versus 250 Ribb.*[2] ‖ 17 *prius hemistichium est Vergili Aen. X 284* ‖ 20 *cf. ep. 108, 8*

6 ille **B A** ‖ 11 intecta *sed* x *supra* c **B** ‖ 14 *fort.* sunt et illa ‖ 17 audentis *(sic Verg.) in* audentes *corr.* **B** audentes **A** | *v.* piger — opstat *priori hemistichio iunxit Buecheler, qui Senecam totum versum in Vergili exemplari suo interpolato legisse suspicatur (mus. Rh. XXXIII p. 623 s.). sed non de suo illum addidisse alterum colon equidem vix spoponderim* ‖ 18 opstat *m. recenti mutatum in* obstat **B** ‖ 19 naturam *sed* m *exp.* **B A** ‖ 22 explcat **A** ‖ 26 inexercitata] erc *ex corr.* **B** inexcitata *cod. Velz.* ‖ 28 et plus *sed* et *exp. et* ut *super scr.* **B**

praecepta nihil adiuvant, omnis institutio tollenda est, ipsa natura contenti esse debemus. hoc qui dicunt, non vident alium esse ingenii mobilis et erecti, alium tardi et hebetis, utique alium alio ingeniosiorem. ingenii vis praeceptis alitur et crescit novasque persua-
31 siones adicit innatis et depravata corrigit. 'si quis' inquit 'non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuvabunt vitiosis obligatum?' hoc scilicet, ut illis liberetur. non enim extincta in illo indoles naturalis est, sed obscurata et oppressa. sic quoque temptat resurgere et contra prava nititur, nancta vero praesidium et adiuta praeceptis evalescit, si tamen illam diutina pestis non infecit nec enecuit: hanc enim ne disciplina quidem philosophiae toto inpetu suo conisa restituet. quid enim interest inter decreta philosophiae et praecepta, nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? utraque res praecipit, sed altera
32 in totum, particulatim altera. 'si quis' inquit 'recta habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur.' minime. nam hic quoque doctus quidem est facere quae debet, sed haec non satis perspicit. non enim tantum adfectibus inpedimur, quo minus probanda faciamus, sed inperitia inveniendi quid quaeque res exigat. habemus interdum compositum animum, sed residem et inexercitatum ad inveniendam officiorum
33 viam, quam admonitio demonstrat. 'expelle' inquit 'falsas opiniones de bonis et malis, in locum autem earum veras repone, et nihil habebit admonitio, quod agat.' ordinatur sine dubio ista ratione animus, sed non ista tantum. nam quamvis argumentis collectum

1 adiuuat *pr.* **B** ‖ 4 ingenio siorem **B** *erasis ante* s *litteris quibusdam* ‖ 9 extincto *sed* a *supra* o **B** ‖ 11 nacta *pr.* **B** ‖ 13 interfecit *Buecheler* ‖ 17 altera] *super add.* praecepta **A** ‖ 22 *a* tantum *incipit quinti quaternionis primum folium in* **BA**, *in utroque superioris folii margini inscriptum est* QIIII ‖ 24 residem *sed* si *post adiectum in* **B** ‖ 25 ad inueniendam ς adueniendam **BA** ‖ 26 inquid **A** ‖ 27 et *primo bis scriptum* **A** ‖ 29 dubio] *inter* i *et* o *rasa litt. in* **A**

sit, quae bona malaque sint, nihilominus habent praecepta partes suas. et prudentia et iustitia officiis constat, officia praeceptis disponuntur. praeterea ipsum 34
de malis bonisque iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam praecepta perducunt. utraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt praecedere, ut non haec sequantur, et haec ordinem sequuntur suum. unde apparet illa praecedere. 'infinita' inquit 'prae- 35
cepta sunt.' falsum est. nam de maximis ac necessariis rebus non sunt infinita. tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personae, sed his quoque dantur praecepta generalia. 'nemo' inquit 36
'praeceptis curat insaniam: ergo ne malitiam quidem.' dissimile est. nam si insaniam sustuleris, sanitas redit, at si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum. ut sequatur, tamen admonitio conroborabit rectam de bonis malisque sententiam. illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere praecepta. nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adiuvant. et denuntiatio et castigatio insanos coercuit. de illis nunc insanis loquor, quibus mens mota est, non erepta. 'leges' in- 37
quit 'ut faciamus, quod oportet, non efficiunt, et quid aliud sunt quam minis mixta praecepta?' primum omnium ob hoc illae non persuadent, quia minantur, at haec non cogunt, sed exorant. deinde leges a scelere deterrent, praecepta in officium adhortantur. his adice quod leges quoque proficiunt ad bonos mores,

3 officio **B A** *sed in* **B** a, *in* **A** *signum circumflexi simile extremae litterae inpositum* | praeterea ≤ praeter **B A** ‖ 4 bonique *pr.* **A** ‖ 8 unde *pr. omiserat* **B** ‖ 11 loca *sed* a *ex corr.* **A** ‖ 12 de his *mavult Buecheler,* hic *Rossbach* ‖ 13 m *rasum ante* ne **A** 14 sustuleris *sed post* s *primam aliquid rasi est in* **B** *ex* sustulerit *corr.* **A** | redit, at *Buecheler:* reditat *sed mutatum in* redita est **B**, redita est **A** ‖ 16 adminitio **B A** ‖ 18 insanos] sa *post adiectum* **A** ‖ 19 quam admodum **A** *sed* e *supra* a *priorem* ‖ 20 currationem **A** | 22 non] no *primo* **A** ‖ 24 aliud] d *fort. ex* t **B** | nimis **A** ‖ 25 ob *om.* **A** ‖ 26 at *ex* ad **B** ‖ 27 adortantur **A** ‖ 28 quod ≤ quo **B A**

38 utique si non tantum imperant, sed docent. in hac re dissentio a Posidonio, qui 'inprobo' inquit 'quod Platonis legibus adiecta principia sunt. legem enim brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur. velut emissa divinitus vox sit: iubeat, non disputet. nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius quam lex cum prologo. mone, dic, quid me velis fecisse: non disco, sed pareo.' proficiunt vero: itaque malis moribus uti videbis civitates usas malis legibus.
39 'at non apud omnis proficiunt.' ne philosophia quidem: nec ideo inutilis et formandis animis inefficax est. quid autem? philosophia non vitae lex est? sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, ut ne monitiones quidem proficiant. aut sic et consolationes nega proficere dissuasionesque et adhortationes et obiurgationes et laudationes. omnia ista monitionum genera sunt. per ista ad perfectum animi statum per-
40 venitur. nulla res magis animis honesta induit dubiosque et in pravum inclinabiles revocat ad rectum quam bonorum virorum conversatio. paulatim enim descendit in pectora et vim praeceptorum obtinet frequenter aspici, frequenter audiri. occursus mehercules ipse sapientium iuvat, et est aliquid, quod ex magno viro
41 vel tacente proficias. nec tibi facile dixerim quemad-

1 inperant **A** ‖ 2 possid- **A** | qui 'inprobo' inquit 'quod *Rossbach:* qui pro quod **B** *primo, deinde* qui pro eo quod *idque in* **A** *est.* non probo quod (*abiecto* qui *cum* ς) *Muretus,* vitupero quod *Vsener* ‖ 4 ab *corr. ex* ad **B** | inp- **A** | tenuatur **A** *primo* 5 diuitus *pr.* **A** ‖ 7 cum prologo. mone *Erasm.*², *nam* cum prolegomene **B** *sed ut* e *paenultima correcta in* o *sit,* comprolegomene **A**. cum prologo. domine *Madvig* | uellis *pr.* **B** | 8 no *pr.* **B** | proficiunt vero *Schweighaeuser:* proficiuntur **B** profitiuntur **A** *in quo post* iti *rasa littera fuit* | iteque *corr. in* itaque **A** ‖ 9 malis (*ante* mor.) *om.* **A** ‖ 10 omnis *bis scr., dein prius erasit in fine folii* **A** | philophia *pr.* **B** ‖ 13 nemotiones **A** *primo* ‖ 15 abiurg- *in* obiurg- *corr.* **A** ‖ 16 ladationes *postquam ante* l *rasa littera velut* c *est* **A** *sed priori* a *super addita* u *est* | montionum *sed* ni *supra* n **A** ‖ 17 animis **A** ‖ 18 nulla] a *ex corr.* **A** | *post* res *erasa* g *in* **A** ‖ 21 peccora **A** | praecepti **A** *in exitu versus ubi* or *rasum fuit fortasse* ‖ 24 tacente ς iacente

modum prosit, sic ut illud intellegam profuisse. 'minuta quaedam' ut ait Phaedon 'animalia cum mordent non sentiuntur. adeo tenuis illis et fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum et in ipso tumore nullum vulnus apparet. idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet. non deprehendes, quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse deprendes.' quorsus, inquis, hoc pertinet? aeque praecepta bona, si saepe tecum sint, profutura quam bona exempla. Pythagoras ait alium animum fieri intrantibus templum deorumque simulacra ex vicino cernentibus et alicuius oraculi opperientibus vocem. quis autem negabit feriri quibusdam praeceptis efficaciter etiam inperitissimos? velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: 'nil nimis', 'avarus animus nullo satiatur lucro', 'ab alio exspectes, alteri quod feceris'. haec cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare aut interrogare 'quare?', adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. si reverentia frenat animos ac vitia compescit, cur non et admonitio idem possit? si inponit pudorem castigatio, cur admonitio non faciat, etiam si nudis praeceptis utitur? illa vero efficacior est et altius penetrat, quae adiuvat ratione quod praecipit, quae adicit, quare quidque faciendum sit et quis facientem oboedientemque praeceptis fructus exspectet. si imperio proficitur, et admonitione, at- 42 43 44

15 avarus] *com. inc. 81 Ribb.*[3] ‖ 16 *Syri versus 2 Ribb.*[2]

B A | profacias *pr.* **A** ‖ 1 prosit, cum illud *coni. Baehrens*, prosit, licet illud *Buecheler* | intelligo *Schweighaeuser* | minutam **B A** *sed* m *fin. expuncta in* **B**, *erasa in* **A** ‖ 2 phaedron **A** *et ex corr.* **B** | cum] u *fortasse ex* o **A** ‖ 4 *post* uis *rasa fortasse* t *in* **A** | inducat *sed* i *supra* u **B** ‖ 6 deprehendis *pr.* **B** ‖ 7 proxis **A** *in* prosit *corr. m. rec.* ‖ 8 inquits *sed* t *exp.* **A** ‖ 9 tetecum **B A** *sed prius* te *in* **B** *deletum* | profutura] fu *ex* fa **B** ‖ 11 uitino **A** ‖ 12 operientibus **B A** ‖ 13 negauit **B A**: *corr. Buecheler et Windhaus* ‖ 19 lucet *ci. Koch*, elucet *Aem. Hermes* ‖ 20 conp- **A** ‖ 21 inponis *sed* t *supra* s **B** ‖ 24 prȩcepit que addicit **A** ‖ 26 atqui *Erasmus*[2]: atque *sed* e *supra* t *non expunctam* **B** aeq. **A**

45 qui proficitur imperio, ergo et admonitione. in duas
partes virtus dividitur, in contemplationem veri et
actionem: contemplationem institutio tradit, actionem
admonitio. virtutem et exercet et ostendit recta
actio. acturo autem si prodest qui suadet, et qui
monet proderit. ergo si recta actio virtuti neces-
saria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat,
46 et admonitio necessaria est. duae res plurimum ro-
boris animo dant, fides veri et fiducia: utramque ad-
monitio facit. nam et creditur illi et, cum creditum
est, magnos animus spiritus concipit ac fiducia imple-
tur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa,
vir ingentis animi, qui solus ex iis, quos civilia bella
claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, di-
cere solebat multum se huic debere sententiae: 'nam
concordia parvae res crescunt, discordia maximae dila-
buntur'. hac se aibat et fratrem et amicum optimum
47 factum. si eiusmodi sententiae familiariter in animum
receptae formant eum, cur non haec pars philosophiae,
quae talibus sententiis constat, idem possit? pars vir-
tutis disciplina constat, pars exercitatione: et discas
oportet et quod didicisti agendo confirmes. quod si
est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam
praecepta, quae adfectus nostros velut edicto coercent
48 et ablegant. 'philosophia' inquit 'dividitur in haec,
scientiam et habitum animi. nam qui didicit et fa-
cienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi
in ea, quae didicit, animus eius transfiguratus est.

15 *Sallusti Iug. 10*

4 admonitio] n *ex* t **A** ‖ 8 et admonitio *adiectum atramento minus fusco* **B** ‖ 9 utramque *'vetus lectio' Pinc.*: utraque **B A**. *fuit igitur* utrāq. ‖ 11 magnus *pr.* **A** ‖ 15—16 namcordia **A** ‖ 19 recepta **A** ‖ 21 discat *pr.* **B** ‖ 22 didicisti] *alteram* d *ex* c **B** ‖ 24 adfectus *mutatum in* aff- **B** aff- **A** ‖ 25 ablegant **B A** adligant ς. ablegant *commendavit iam de Ian. 'ablegatio ut coercitio fit ex edicto' Buecheler* ‖ 28 didit **A**

tertia ista pars praecipiendi ex utroque est, et ex decretis et ex habitu. itaque supervacua est ad implendam virtutem, cui duo illa sufficiunt.' isto ergo modo 49
et consolatio supervacua est, nam haec quoque ex utroque est, et adhortatio et suasio et ipsa argumentatio. nam et haec ab habitu animi compositi validique proficiscitur. sed quamvis ista ex optimo habitu animi veniant, optimus animi habitus ex his est: et facit illa et ex illis ipse fit. deinde istud, quod dicis, iam 50
perfecti viri est ac summam consecuti felicitatis humanae. ad haec autem tarde pervenitur: interim etiam inperfecto sed proficienti demonstranda est in rebus agendis via. hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia, quae iam eo perduxit animum, ut moveri nequeat nisi in rectum. inbecillioribus quidem ingeniis necessarium est aliquem praeire: hoc vitabis, hoc facies. praeterea si expectat tempus, quo 51
per se sciat quid optimum factu sit, interim errabit et errando inpedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. pueri ad praescriptum discunt. digiti illorum tenentur et aliena manu per litterarum simulacra ducuntur, deinde imitari iubentur proposita et ad illa reformare chirographum: sic animus noster
dum eruditur ad praescriptum, iuvatur. haec sunt, 52
per quae probatur hanc philosophiae partem supervacuam non esse. quaeritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. huic quaestioni suum diem dabimus: interim omissis argumentis nonne apparet
opus esse nobis aliquo advocato, qui contra populi

1 ex *ante* decretis *om.* **A** ‖ 3 sufficiunt *et* a *supra alteram* u *non expunctam* **B** sufficiant **A** *in quo* c *quoque ex* a *correcta est* ‖ 8 habitus] habitu *pr.* **B** ‖ 18 factum **BA** *sed* m *exp.* **B** ‖ 19 eterramdo **A**, *item in* **B** *in* errando *primum* m *fuit* | illum **A** ‖ 20 possit] i *ex* c **A** ‖ 23 proposita ς praeposita **B** prę- **A** ‖ 24 cyrographum **BA** h *supra* y *m. recentissima in* **B** ‖ 25 iuuatur ς iuuat *vel* uiuat **A** uiuat **B** ‖ 28 sola] ol *ex* uf **B** ‖ 29 dabimus] d *ex corr.* **B**

53 praecepta praecipiat? nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui execrantur. nam et horum inprecatio falsos nobis metus inserit et illorum amor male docet bene optando. mittit enim nos ad longinqua bona et incerta et errantia, 5
54 cum possimus felicitatem domo promere. non licet, inquam, ire recta via. trahunt in pravum parentes, trahunt servi. nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos accipitque invicem. et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. 1
dum facit quisque peiorem, factus est. didicit deteriora, dein⟨de⟩ docuit, effectaque est ingens illa nequitia congesto in unum quod cuique pessimum scitur.
55 sit ergo aliquis custos et aurem subinde pervellat abigatque rumores et reclamet populis laudantibus. erras 1
enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt, ingesta sunt. itaque monitionibus crebris opiniones,
56 quae nos circumsonant, repellantur. nulli nos vitio natura conciliat: illa integros ac liberos genuit. nihil quo avaritiam nostram inritaret, posuit in aperto. pe- 2
dibus aurum argentumque subiecit calcandumque ac premendum dedit quidquid est propter quod calcamur ac premimur. illa vultus nostros erexit ad caelum et quidquid magnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus voluit: ortus occasusque et pro- 2
perantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, nocte caelestia, tardos siderum incessus si

23—25 *cf. ep. 92, 30*

1 praecipiat] *rasa litt. ante* t *in* **B** | ad *om.* **A** ‖ **10** singuli **B** *primo* ‖ **12** deinde ς dein **BA**. *cf. C. Naegleri de particularum usu dissertationis Halis ed. a. 1873 p. 4* ‖ **15** populis] i *ex* u **B** ‖ **17** opiniones] *super scr.* conuicia **A** ‖ **18** *ante* repellantur *litt. rasa in* **A** ‖ **19** illa *vel* nos illa ς nulla **BA** *sed erasum est in* **A** *qui in marg. hoc scholion habuit* De rebus quas natura ordinauit ad ualitute nram (*vel* ualicato nram) ‖ **20** inritare *pr.* **B** | pedibus] *super scr.* natura **A** ‖ **21** *ante* subiecit *rasum aliquid* **B** ‖ **21** ac] ad **A** ‖ **23** illa] *super scr.* natura **A** | nostros] r *ex* o **A** ‖ **26** inter|uterrena **A**

conpares toti, citatissimos autem si cogites, quanta spatia numquam intermissa velocitate circumeant, defectus solis ac lunae invicem obstantium, alia deinceps digna miratu, sive per ordinem subeunt sive subitis causis mota prosiliunt, ut nocturnos ignium tractus et sine ullo ictu sonituque fulgores caeli patescentis columnasque ac trabes et varia simulacra flammarum. haec supra nos itura disposuit, aurum quidem et ar- 57
gentum et propter ista numquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. nos in lucem, propter quae pugnaremus, extulimus, nos et causas periculorum nostrorum et instrumenta disiecto terrarum pondere eruimus, nos fortunae mala nostra tradidimus nec erubescimus summa apud nos haberi, quae fuerant ima terrarum. vis scire, quam falsus 58
oculos tuos deceperit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa et involuta caeno suo iacent, foedius, nihil obscurius, quidni? quae per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur. nihil est illis, dum fiunt et a faece sua separantur, informius. denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrae genus et infernum perpurgatur: videbis quanta fuligine oblinantur. atqui ista magis inquinant animos quam corpora, 59
et in possessore eorum quam in artifice plus sordium est. necessarium itaque admoneri est, habere aliquem advocatum bonae mentis et in tanto fremitu tumultuque falsorum unam denique audire vocem. quae erit illa vox? ea scilicet, quae tibi tantis clamoribus ambitionis exsurdato salubria insusurret verba, quae di-

5 nocturni **BA** *sed in fine* s *rasa videtur in* **B**: *corr. Buecheler* ‖ **6** patescentes **BA** | columnaeque ς ‖ **8** natura ς itura **B**. ituranatsposuit *pr. ut videtur* **A** *mutatum in* ituran-disposuit | quidem **B** que|dem *et* i *supra priorem* e **A** ‖ **12** causa *pr.* **B** ‖ **13** eruimus] g *rasa ante* m *in* **A** ‖ **15** fuerint *sed* a *supra* i **B** ‖ **16** deceperit *sed* t *in ras.* **B** ‖ **23** atque **A** ‖ **24** possessione *pr.* **B** ‖ **25** est *Buecheler:* et **BA** est admoneri et ς ‖ **26** et in tanto *Schweighaeuser:* etantanto **BA** *ante* e *in* **A** *rasa* s

60 cat: non est quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat, non est quod tibi compositae mentis habitum et sanitatem plausus excutiat, non est quod tibi tranquillitatis tuae fastidium faciat ille sub illis fascibus purpura cultus, non est quod feliciorem eum iudices cui summovetur, quam te ⟨quem⟩ lictor semita deicit. si vis exercere tibi utile, nulli autem
61 grave imperium, summove vitia. multi inveniuntur qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia saeculis et per aliquot aetates tuta prosternant, qui aequum arcibus aggerem attollant et muros in miram altitudinem eductos arietibus ac machinis quassent. multi sunt qui ante se agant agmina et tergis hostium [et] graves instent et ad mare magnum perfusi caede gentium veniant, sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni crudelitatique restiterant: tunc,
62 cum agere alios visi sunt, agebantur. agebat infelicem Alexandrum furor aliena vastandi et ad ignota mittebat. an tu putas sanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit? qui quod cuique optimum est, eripit, Lacedaemona servire iubet, Athenas tacere? non contentus tot civitatium strage, quas aut vicerat Philippus aut emerat, alias alio loco proicit et toto orbe arma circumfert, nec subsistit usquam lassa crudelitas immanium ferarum modo, quae plus quam
63 exigit fames mordent? iam in unum regnum multa regna coniecit, iam Graeci Persaeque eundem timent,

1 inuidias **A** ‖ 2 populos **A** *in quo post id nomen rasa* q *fuit* | uocat] at *in ras.* **B** ‖ 6 quem ς *om.* **BA** | lector *pr.* **B** ‖ 7 semiita *sed* i *alt. exp.* **A** ‖ 8 summoue *in* subm- *mutatum m. rec. in* **A** | inueuntur *pr.* **B** ‖ 10 aliquod *corr. in* aliquot **B** ‖ 11 attollent *corr. in* attollant **B** attollant **A** *sed alt.* t *ex corr.* | miramultitudinem *pr.* **B** ‖ 13 agent *corr. in* agant **A** | hostium graues ς hostium et graues **BA**. *fort.* et tergis hostium hostiles et graves ‖ 15 hi^{i} **B** hii **A** ‖ 16 cupiditatẽ **A** | uicti **A** *sed* i *prior transfossa* ‖ 20 *ante* an *rasum aliquid in* **B** ‖ 23 ciuitatem **A** ‖ 27 fames ς famis **BA** ‖ 28 coiecit *in* coniecit *corr.* **B** coniecit **A**. coicit *Windhaus* | eumdem *pr.* **B**

iam etiam a Dareo liberae nationes iugum accipiunt, it tamen ultra oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturae vim parat. non ille ire vult, sed non potest stare, non aliter quam in praeceps deiecta pondera, quibus eundi finis est iacuisse. ne Gnaeo quidem 64
Pompeio externa bella ac domestica virtus aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitudinis falsae. modo in Hispaniam et Sertoriana arma, modo ad colligandos piratas ac maria pacanda vadebat. hae praetexebantur causae ad continuandam potentiam. quid illum in 65
Africam, quid in septentrionem, quid in Mithridaten et Armeniam et omnis Asiae angulos traxit? infinita scilicet cupido crescendi, cum sibi uni parum magnus videretur. quid C. Caesarem in sua fata pariter ac publica inmisit? gloria et ambitio et nullus supra ceteros eminendi modus. unum ante se ferre non potuit, cum res p. supra se duos ferret. quid, tu C. 66
Marium semel consulem — unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit — cum Teutonos Cimbrosque concideret, cum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas adpetisse virtutis instinctu? Marius exercitus, Marium ambitio ducebat. isti cum 67
omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur et ob hoc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est ideoque cum multis fuerunt malo, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt.

2 occeanum **A** ‖ 3 uictoriam **BA**. victor viam *Buecheler*, 4 uimperat **A** ‖ 6 negneo **BA** ‖ 9 colligendos **BA**: *corr. Madvig.* cohibendos *P. Thomas probante G. Gemollio. librorum scripturam tuetur loco Vellei II 32,5 O. Rossbach* ‖ 10 pretecxebantur *sed* c *erasa* **A** ‖ 11 continuandum *pr.* **A** | qui **A** ‖ 12 affricam *ut videtur pr.* **B** | septemtrionem **A** | qui **A** | mitridaten **A**, *et in* **B** h *corrigendo facta* ‖ 15 G. *supra vers.* **B** *om.* **A** gaium *cod. Velz.* | facta *sed* c *deleta* **B** ‖ 16 inmissit **A** *sed priorem* s *exp.* | ābicio **A** ‖ 17 ceterosominendi **A** ‖ 18 resp. **BA** | .G. **B**, *in* **A** *nota distinctionis signo quam* G *litterae similior fuit* ‖ 23 marisus **A** *sed prior* s *expuncta*

non est quod credas quemquam fieri aliena infelicitate
68 felicem. omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt et plenum malis sermonibus pectus exhauriendum: inducenda in occupatum locum virtus, quae mendacia et contra verum placentia exstirpet, quae nos a populo, cui nimis credimus, separet ac sinceris opinionibus reddat. hoc est enim sapientia, in naturam converti et eo restitui,
69 unde publicus error expulerit. magna pars sanitatis est hortatores insaniae reliquisse et ex isto coitu invicem noxio procul abisse. hoc ut esse verum scias, aspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. non est per se magistra innocentiae solitudo nec frugalitatem docent rura, sed ubi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari et con-
70 spici fructus est. quis eam, quam nulli ostenderet, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicuius arboris rusticae proiectus umbra luxuriae suae pompam solus explicuit? nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem aut familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo
71 turbae spectantis expandit. ita est: inritamentum est omnium, in quae insanimus, admirator et conscius. ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. ambitio et luxuria et inpotentia scaenam desiderant: sa-
72 nabis ista, si absconderis. itaque si in medio urbium fremitu conlocati sumus, stet ad latus monitor et contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitem et usu opes metientem. contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat tra-

1 felicitate *pr.* **B** ‖ 4 exauriendum **BA** | indocenda *sed* u *supra* o **B** ‖ 5 mendicia *pr.* **B** ‖ 10 exito *pr.* **B** | coitu **BA** coetu ς. *illud servat Buecheler comparans Stati silv. III 1, 86 aliaq. exempla* ‖ 12 uiuat alter *pr.* **A** ‖ 13 solido **A** *sed corr. m. rec.* 18 proiectus ς protectus **BA** ‖ 19 luxuriam suam *sed* e *supra* m *fin. utriusque nominis* **B** | pompam] a *ex corr.* **B** ‖ 19—20 nemoculis *pr.* **B** ‖ 28 ingenium *pr.* **A** ‖ 29 metientem] *post* me *rasa litt. velut* n *in* **B** ‖ 30 suscipiat **A**

ditum litteris et animum ab externis ad sua reversum.
ostendat ex constitutione vulgi beatos in illo invidioso 73
fastigio suo trementes et adtonitos longeque aliam de
se opinionem habentes quam ab aliis habetur. nam
quae aliis excelsa videntur, ipsis praerupta sunt. ita-
que exanimantur et trepidant, quotiens despexerunt in
illud magnitudinis suae praeceps. cogitant enim varios
casus et in sublimi maxime lubricos. tunc adpetita 74
formidant et quae illos graves aliis reddit, gravior ipsis
felicitas incubat. tunc laudant otium lene et sui iuris,
odio est fulgor et fuga a rebus adhuc stantibus quae-
ritur. tunc demum videas philosophantis metu et
aegrae fortunae sana consilia. nam quasi ista inter
se contraria sint, bona fortuna et mens bona, ita me-
lius in malis sapimus: secunda rectum auferunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Petis a me, ut id, quod in diem suum dixeram 1 XCV
debere differri, repraesentem et scribam tibi, an haec
pars philosophiae, quam Graeci paraeneticen vocant,
nos praeceptivam dicimus, satis sit ad consummandam
sapientiam. scio te in bonam partem accepturum, si
negavero. eo magis promitto et verbum publicum

17 dixeram] *ep. 94,52 ‖ p. 438,1 pro versu com. habuit Ribbeck*

1 ad] a *pr.* **A** ‖ 2 constitutionem *sed* m *deleta* **B** | beato *pr.* **A** 3 fastigio] f *fort. ex* u **B** | trementis *pr.* **B** | *inter* longe *et* que *rasum aliquid in* **B** *et fuerat* longe atque *secundum Aemilium Hermes* ‖ 4 habentis *pr.* **B** ‖ 5 excessa *sed* l *supra priorem* s **A** ‖ 6 examinantur *corr. in* exanimantur **B** | desperunt *pr.* **A** ‖ 7 illū *sed* d *recenti m. adiectum* **A** ‖ 9 grauior *sed* u *fortasse ex* t **B** ‖ 10 claudant **B A** *sed in* **B** c *atramento albescente expuncta* | ostium **B A** *sed* s *eodem modo exp.* **B** ‖ 12 pholosophantis **A** | metus **B A**: *corr. Muretus. ante* metus *quod retinet plene distingui vult Ribbeck* ‖ 15 *post* auferunt *in* **A** *primo* VEL *fuit, tum raso illo* VALE ‖ 16 *inscriptio rubricata est in* **B A** ‖ 18 debere] *post* de *rasa litt. velut* f *in* **B** | representem **B A** ‖ 19 greci **A** *sed talia posthac raro enotabimus* | pareneticen **B A** *sed post* r *in* **B** *littera adglutinata, fort.* a ‖ 20 preceptiuam **A** | consummandam ς consummendam **B** consumendam **A**

perire non patior: 'postea noli rogare, quod inpetrare
2 nolueris.' interdum enim enixe petimus id, quod recusaremus, si quis offerret. haec sive levitas est sive vernilitas, punienda est annuendi facilitate. multa videri volumus velle, sed nolumus. recitator historiam ingentem attulit minutissime scriptam, artissime plictam et magna parte perlecta 'desinam' inquit 'si vultis.' adclamatur 'recita, recita' ab iis, qui illum ommutescere illic cupiunt. saepe aliud volumus, aliud optamus et verum ne dis quidem dicimus, sed di aut
3 non exaudiunt aut miserentur. ego me omissa misericordia vindicabo et tibi ingentem epistulam inpingam, quam tu si invitus leges, dicito: 'ego mihi hoc contraxi' teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet, inter illos, quos divitiae per summum adquisitae sudorem male habent, inter illos, quos honores nulla non arte atque opera petiti dis-
4 cruciant, et ceteros malorum suorum compotes. sed ut omisso principio rem ipsam adgrediar, 'beata' inquiunt 'vita constat ex actionibus rectis. ad actiones rectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt.' non semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed cum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones
5 obsident pravae. deinde etiam si recte faciunt, nesciunt

1 quod **BA**. quom *O. Ribbeck* ‖ 2 enixe (ob *supra* e *priorem expunctam*) **B** obnixe **A** ‖ 4 annuendi *Windhaus et Buecheler:* mutendi **BA** *sed in* **B** *addito signo quo corruptela indicari videtur.* mutua promittendi *coni. Madvig* ‖ 6 minutissimis *pr.* **B** | plictam **BA** plicatam ς, *cf. Stat. silv. IV 9, 29* replictae. '*sunt ἰσόκωλα*' *Buecheler* ‖ 7 perlecta *ex* perlicta **B** | si uultis ς si multis **B** simultis **A** ‖ 8 recita. recita *sed post priorem* recita *supra scriptum* re **B** recitare recita **A** *ubi* re *medium delevit m. recens* ‖ 9 illico *Erasm.*[2] *sed* ilico *ubi Seneca? debuit* olī cupiunt. *nervosius hoc quam quod nuper proposuit C. Brakman* scilicet cupiunt | 10 dīs **B** | dii **BA** ‖ 12 epistůlam **B** epistolam **A** ‖ 13 inuitus] in *supra scr. m. non diversa* **A** ‖ 17 discrutiant **A** ‖ 19 omnisso **A** ‖ 25 deinde — (*p. 439, 1*) se recte *suspectat Hilgenfeld*

facere se recte. non potest enim quisquam nisi ab initio formatus et tota ratione compositus omnes exequi numeros, ut sciat, quando oporteat et in quantum et cum quo et quemadmodum et quare. non potest toto animo honesta conari, ne constanter quidem aut libenter, sed respiciet, sed haesitabit. 'si honesta' inquit 'actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt: atqui ⟨est⟩ illud, ergo et hoc.' his respondebimus actiones honestas et praeceptis fieri, non tantum praeceptis. 'si aliae' inquit 'artes contentae sunt praeceptis, contenta erit et sapientia, nam et haec ars vitae est. atqui gubernatorem facit ille, qui praecipit: sic move gubernaculum, sic vela summitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. alios quoque artifices praecepta conformant: ergo in hoc idem poterunt artifice vivendi.' omnes istae artes circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. itaque multa illas inhibent extrinsecus et inpediunt, spes, cupiditas, timor. at haec, quae artem vitae professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. discutit enim inpedimenta et traicit obstantia. vis scire, quam dissimilis sit aliarum artium condicio et huius? in illis excusatius est voluntate peccare quam casu, in hac maxima culpa est sponte delinquere. quod dico, tale est. grammaticus non erubescet soloecismo, si sciens fecit, erubescet, si nesciens; medicus

2 omnes *ex* omnis **B** ‖ 5 animoteonesta **BA** animo ad honesta ς | conari ne ς conari me **A** conarime **B**. ad honesta coniti, ne *Madvig frustra* ‖ 8 atqui est *'vetus lectio' Pinc.*: atque **BA** i *pro* e *recens ut videtur m. in* **B** ‖ 12 *aut* et *aut* vitae *melius abesset* ‖ 13 praecepit **A** ‖ 15 alios] *hic desinit quaternio quintus in* **BA**. *uterque codex in imo margine subnotatum habet* QV. *a* quoque *incipit sexti quaternionis primum folium* ‖ 16 confirmant **BA**: *corr. Hermes et Gertz* | ergo in hac idem poterunt arte vivendi *ci. Gloeckner* | potuerunt **A** ‖ 20 athaec *sed* at *ex* ad *corr.* **B** adhęc **A** ‖ 22 traicit *Bartsch:* tractat **BA**. tranat *Baehrens* ‖ 24 excusatus **BA** *sed* i *supra scr.* **B** ‖ 26 soloecismo] *post* is *est alterum* is *vel* si *erasum in* **B**

si deficere aegrum non intellegit, quantum ad artem, magis peccat quam si se intellegere dissimulat. at in hac arte vivendi turpior volentium culpa est. adice nunc, quod artes quoque pleraeque, immo ex omnibus liberalissimae habent decreta sua, non tantum praecepta, sicut medicina. itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. praeterea nulla ars contemplativa sine decretis suis est, quae Graeci vocant dogmata, nobis vel decreta licet appellare vel scita vel placita, quae et in geometria et in astronomia invenies. philosophia autem et contemplativa est et activa: spectat simul agitque. erras enim, si tibi illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. totum, inquit, mundum scrutor nec me intra contubernium mortale contineo suadere vobis ac dissuadere contenta. magna me vocant supraque vos posita. 'nam tibi de summa caeli ratione deumque disserere incipiam et rerum primordia pandam: unde omnis natura creet res, auctet alatque, quoque eadem rursus natura perempta resolvat', ut ait Lucretius. sequitur ergo ut, cum contemplativa sit, habeat decreta sua. quid? quod facienda quoque nemo rite obibit nisi is, cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exequi possit, quos non servabit, qui in rem *praesentem* praecepta acceperit, non in omnem. inbecilla sunt per se et, ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. decreta sunt, quae muni-

17 *Lucreti I 54 ss.*

1 partem *sed* p *transfossa* **B** ‖ 2 at **BA** *sed ex* ad *corr.* **B** ‖ 3 uiolentium *pr.* **B** ‖ 4 pleraque **BA** ‖ 5 liberatissimae **BA** ‖ 8 contemptiua *pr.* **B** *ut* 11 ‖ 10 geometria] g *super scr.* **B** ‖ 13 operas ς opera **BA** ‖ 15 contineo] e *correcta ex* u **B** ‖ 18 pandam *sed altera* a *corr. ex* e *fortasse* **B** ‖ 19 naturę re et **BA** ‖ auctet *sed supra* t *priorem add.* i **B** aucitet **A** ‖ 20 quove eadem rursum *Lucr.* ‖ 21 cum contemplatiua **B** cumtemplatiua **A** ‖ 24 omnes *ex* omnis *corr.* **B** omnes **A** ‖ 25 in rem praesentem *Aem. Hermes:* in rem **BA**. in unam rem *Linde. fort.* in rem praecipuam ‖ 26 omnem ς omne **BA**

ant, quae securitatem nostram tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam totamque rerum naturam simul contineant. hoc interest inter decreta philosophiae et praecepta, quod inter elementa et membra: haec ex illis dependent, illa et horum causae sunt et omnium. 'antiqua' inquit 'sapientia nihil aliud quam 13 facienda ac vitanda praecepit, et tunc longe meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. simplex enim illa et aperta virtus in obscuram et sollertem scientiam versa est docemurque disputare, non vivere.' fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia 14 cum maxime nascens rudis non minus quam ceterae artes, quarum in processu subtilitas crevit. sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. nondum in tantum nequitia surrexerat nec tam late se sparserat. poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto vehementiora sunt, quibus petimur. medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, 15 quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent, paulatim deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. nec est mirum tunc illam minus negotii habuisse firmis adhuc solidisque corporibus et facili cibo nec per artem voluptatemque corrupto, qui postquam coepit non ad tollendam, sed ad inritandam famem quaeri et inventae sunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur, quae desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. inde pallor et nervorum vino ma- 16 dentium tremor et miserabilior ex cruditatibus quam ex fame macies. inde incerti labantium pedes et semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. inde in totam cutem umor admissus distentusque venter, dum male

4 menbra **A**. membra *num recte traditum sit, dubitat Badstuebner* ‖ 9 solertem **B A** ‖ 17 operiosiora **B** *sed* i *prior transfossa* ‖ 25 adtollendam **B** | adritandam *sed* in *super add.* **B** ‖ 27 diserantibus *pr.* **B** ‖ 30 labantium ς labentium **B A** ‖ 32 *ante* umor *adiecit* h *m. recentissima in* **B** | uenter dū ex uendendum *corr.* **B**

adsuescit plus capere quam poterat. inde suffusio luridae bilis et decolor vultus tabesque in se putrescentium et retorridi digiti articulis obrigescentibus nervorumque sine sensu iacentium torpor aut palpitatio
17 [corporum] sine intermissione vibrantium. quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta et cerebri exaestuantis verminationes et omnia, per quae exoneramur, internis ulceribus adfecta? innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu saevientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore et multa membrorum quassatione venientium?
18 quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriae? immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis solverant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. corpora opere ac vero labore durabant aut cursu defatigati aut venatu aut tellure versanda. excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non posset. itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile nec tot ferramentis atque pyxidibus. simplex erat ex causa simplici valitudo: multos morbos multa
19 fericula fecerunt. vide, quantum rerum per unam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix. necesse est itaque inter se tam diversa dissideant et hausta *male* male digerantur aliis alio nitentibus. nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est et illa ex contrariis

2 tabesque viscerum putrescentium *P. Thomas. potius* dentium *post* putr. *addi voluit Koch* ‖ 5 corporum *seclusit Muretus.* cordum *prop. Windhaus,* praecordiorum *Buecheler coll. ep. 74, 3* ‖ 6 uergigines *pr.* **B** ‖ 7 cerebri *sed* e *prior super addita* **B** celebri **A** ‖ 11 horrere **B** *sed prior* e *transfossa et* o *supra scripta* | menbrorum *pr.* **A** | uiuentium **B** *sed* uiu *exp. et* ueni *supra scr.* ‖ 12 subplitia **A** ‖ 14 diliciis **A** ‖ 16 tellure ꝫ tollere **BA** | uersantia **BA**: *corr. Windhaus* ‖ 19 ferramentu **B** *sed* u *transfossa et* is *supra scriptum* | puxidibus *sed* u *exp. et* y *supra scr.* **B** ‖ 20 ex cena s. *Buecheler* ‖ 21 fericula *in* fercula *corr.* **B** fercula **A** ‖ 22 permisceat] *alteram* e *supra scriptam habet* **B** | luxoria **A** ‖ 23 tā *eadem manu supra scr.* **A** ‖ 24 male *suppl. Gertz. secus sentit Linde* ‖ 25 instans **B** *sed* c̄ *supra scr.*

naturae partibus in eundem compulsa redundant. inde tam multo aegrotamus genere quam vivimus. maxi- 20
mus ille medicorum et huius scientiae conditor feminis nec capillos defluere dixit nec pedes laborare: atqui
5 et capillis destituuntur et pedibus aegrae sunt. non mutata feminarum natura, sed victa est: nam cum virorum licentiam aequaverint, corporum quoque virilium incommoda acquarunt. non minus pervigilant, non 21
minus potant, et oleo et mero viros provocant; aeque
10 invitis ingesta visceribus per os reddunt et vinum omne vomitu remetiuntur; aeque nivem rodunt, solacium stomachi aestuantis. libidine vero ne maribus quidem cedunt, pati natae, di illas deaeque male perdant! adeo perversum commentae genus inpudicitiae
15 viros ineunt. quid ergo mirandum est maximum medicorum ac naturae peritissimum in mendacio prendi, cum tot feminae podagricae calvaeque sint? beneficium sexus sui vitiis perdiderunt et, quia feminam exuerant, damnatae sunt morbis virilibus. antiqui 22
20 medici nesciebant dare cibum saepius et vino fulcire venas cadentes, nesciebant sanguinem mittere et diutinam aegrotationem balneo sudoribusque laxare, nesciebant crurum vinculo brachiorumque latentem vim et in medio sedentem ad extrema revocare. non erat ne-
25 cesse circumspicere multa auxiliorum genera, cum essent periculorum paucissima: nunc vero quam longe 23
processerunt mala valitudinis! has usuras voluptatium pendimus ultra modum fasque concupitarum. innu-

1 in eundem locum *vel* ventrem compulsa *coni. Stephanus* conpulsa **A** | repugnant *coni. Schultess* ‖ 2 nullo **BA**: *corr. Haupt.* novo *P. Thomas,* nullo non *Stephanus fort. recte* ‖ 5 distituuntur *corr. in* dest- **B** dest- **A** ‖ 6 uicta **BA** uita *alii. vide Madvigii adv. III p. 211 adn.* ‖ 10 inuitiis *sed extrema* i *transfossa* **B** ‖ 12 sthomachi **BA** ‖ 13 cędunt **B** ‖ 16 mendatio **BA** *sed* c *supra* t *deletam* **B** ‖ 18 sui **B** suis **A** ‖ 19 morbis *sed* i *ex* o *corr.* **A** | Antiquis *pr.* **B** ‖ 20 scyphum *Pinciani* 'correctissimum exemplar' ‖ 21 cadentes **A** *ex* cadentis *fecit* **B** sanginem **B** ‖ 26 essent *sed* n *supra vers.* **B** ‖ 27 uoluptatium] i *delevit m. recentissima in* **B** ‖ 28 concupitarum *sed* a *ex* o **B**

merabiles esse morbos non miraberis: cocos numera. cessat omne studium et liberalia professi sine ulla frequentia desertis angulis praesident. in rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est: at quam celebres culinae sunt, quanta circa nepotum focos iuven-
24 tus premitur! transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta convivia aliae cubiculi contumeliae exspectant. transeo agmina exoletorum per nationes coloresque discripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur. transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam cenam discurritur.
25 di boni, quantum hominum unus venter exercet! quid? tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam si praesentanci non fuerunt? quid? tu illam aestivam nivem non putas callum iocineribus obducere? quid? illa ostrea, inertissimam carnem caeno saginatam, nihil existimas limosae gravitatis inferre? quid? illud sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe praecordia? quid? illa purulenta et quae tantum non ex ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus extingui? quam foedi itaque pestilentesque ructus sunt, quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem! scias putrescere sumpta, non
26 concoqui. memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem

1 non miraberis] *cf. p. 387, 7 adn.* ‖ 3 rhetorum *sed prior* h *transfossa* **B** rethorum **A** ‖ 6 premitur *ut Pincianus* **B** *fort., ubi* premit *cum distinctionis signo,* premit **A**. se premit *Linde* ‖ 7 contummeliae **A** ‖ 8 exsoletorum **BA** *sed* s *supra scripta* **B** ‖ 9 descripta **BA** *sed* e *ex* i *facta in* **B** | sit taedem **B** *sed* ta *transverberatum est et super scripta* a *post* e *priorem* ‖ 11 *inter* coma *et* crispulis *erasa* s *in* **B** ‖ 13 cęnam **B** caenam **A** | 14 *post* boni *aliquid rasi* **B** ‖ 21 falsa **A** *et pr.* **B** ‖ 24 *ante* uisceribus *rasa* s *in* **A** ‖ 25 quantam **A** *pr.* ‖ 26 crapulam hesternam *coni. Cornelissen,* crapulam. in ventre *Gertz* ‖ 28 pati nam **B** *sed post* i *una hasta erasa*

ducere, properans in damnum suum popina congesserat: veneriae spondylique et ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, intervenientibus distinguebantur echinis. totam †destructique sine ullis ossibus mulli constraverant. piget esse iam singula: coguntur in unum sa- 27
pores. in cena fit, quod fieri debebat in ventre: expecto iam, ut manducata ponantur. quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa et dentium opera cocum fungi? 'gravest luxuriari per singula: omnia semel et in eundem saporem versa ponantur. quare ego ad unam rem manum porrigam? plura veniant simul, multorum ferculorum ornamenta coeant et cohaereant. sciant protinus hi, qui iactationem ex 28
istis peti et gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. pariter sint, quae disponi solent, uno iure perfusa. nihil intersit: ostrea, echini, spondyli, mulli perturbati concoctique ponantur.' non esset confusior vomentium cibus. quomodo ista perplexa 29
sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi, multiformes, adversus quos et medicina armare se coepit multis generibus, multis

3 echiinitotam *sed* ini *exp. et* nis *super scr.* **B** *in quo* am *transfodit et* torti *scripsit m. recens,* echinis totam **A** *ubi supra* totam *scr.* torti *m. recens.* intervenientibus turdis *(cf. Plin. n. h. XXXII 151)* distinguebantur. echini totam distructique sine ullis ossibus mulli constraverunt *temptavit Hermes* ‖ 4 totam dissecti structique *sim. Buecheler* | multi *in* mulli *corr.* **B** | constraverunt *Erasmus*[1] ‖ 5 conguntur **B A** *sed punctum supra* n *priorem* **B.** congeruntur *Windhaus* | saporis **B A** ‖ 6 quo̥d *sic* **B** quid **A** | debebat *Gertz:* debet saturo **B A** *sed* uro *supra vers.* **B** ‖ 9 grauest *in* grauest *corr.* **B** graue est **A** ‖ 11 ueniant *ex* ueniunt *corr.* **A** ‖ 13—14 ex isti *pr.* **B** ‖ 16 *ante* nihil *aliquid rasum est in* **A** | ostrea *ex* ostria *corr.* **B** | echinisponduli **A** echini spondus li *sed* s *transfossa mutavit* u *in* y *m. recens in* **B** ‖ 17 mulli **B A** *sed* s; *ut videtur in* **A** *add. m. recens* ‖ 18 *post* confusior *aliquid rasum est in* **B** | mo̥uentium **B** *sed ante* mo- *duae litt., fort.* uo, *rasae,* mumentium **A** vo *supra* mu *m. recens* ‖ 21 multigeneribus observationibus *Lipsius,* multis remediis, multis obs. *G. Gemoll. fort.* multis remediorum generibus, multis obs.

observationibus. idem tibi de philosophia dico. fuit aliquando simplicior inter minora peccantes et levi quoque cura remediabiles: adversus tantam morum eversionem omnia conanda sunt. et utinam sic deni-
30 que lues ista vindicetur! non privatim solum, sed publice furimus. homicidia compescimus et singulas caedes: quid bella et occisarum gentium gloriosum scelus? non avaritia, non crudelitas modum novit. et ista quamdiu furtim et a singulis fiunt, minus noxia minusque monstruosa sunt: ex senatus consultis plebisque scitis saeva exercentur et publice iubentur vetata
31 privatim. quae clam commissa capite luerent, tum quia paludati fecere, laudamus. non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno et bella gerere gerendaque liberis tradere, cum inter se etiam
32 mutis ac feris pax sit. adversus tam potentem explicitumque late furorem operosior philosophia facta est et tantum sibi virium sumpsit, quantum iis, adversus quae parabatur, accesserat. expeditum erat obiurgare indulgentes mero et petentes delicatiorem cibum, non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a
33 qua paullum discesserat: 'nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.' voluptas ex omni quaeritur. nullum intra se manet vitium: in avaritiam luxuria praeceps est. honesti oblivio invasit. nihil turpest,

22 *Vergiliana conflata ex Aen. VIII 441 et VI 261*

cf. ep. 95, 22 extr. | 2 peccantis *pr.* **B** | 3 curaremediabiles **B** curaremediabiles *sed* rę *transfossum* **A** | medicabiles *Windhaus* || 5 uindicatur *in* uindicetur *mutatum* **B** || 10 monstrosa *in* monstruosa *corr.* **B** monstruosa **A** || 11 uetata **B A** uctita ς. vetavit *Persius V 90* || 12 luerent tum **B A** *supra* tum *m. recentissima* eadem *in* **A.** luerentur *Haase. illud verum esse monuit Buecheler* | 13 pudet ς putet **B A** || 19 quae *ex* quam *corr.* **B** *ex* quem **A** | accesserat *ex* accesserit *corr.* **B** | *propono* accesserat. ante expeditum erat — nunc | expeditum tum erat *ci. Aem. Hermes* | obiurgaret *pr.* **B** || 20 indulgentis — petentis *pr.* **B** | delicatiorem *ex* delicatorem *factum* **B** || 22 paullum *Haase:* pauilum *in* paululum *corr.* **B** paululum **A** *cf. ep. 108, 4 adn.* | discescerat **A** || 25 turpe est **B A** *sed* turpest *pr.* **B**

cuius placet pretium. homo, sacra res homini, iam per lusum ac iocum occiditur et quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur satisque spectaculi ex homine mors est. in hac ergo morum perversitate desideratur 34 solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat: decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. his si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. si volumus habere obligatos et malis, 35 quibus iam tenentur, avellere, discant, quid malum, quid bonum sit. sciant omnia praeter virtutem mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. quemadmodum primum militiae vinculum est religio et signorum amor et deserendi nefas, tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum adactis, ita in iis, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt et insinuanda virtus. huius quadam superstitione teneantur; hanc ament; cum hac vivere velint, sine hac nolint. 'quid ergo? non 36 quidam sine institutione subtili evaserunt probi magnosque profectus adsecuti sunt, dum nudis tantum praeceptis obsecuntur?' fateor, sed felix illis ingenium fuit et salutaria in transitu rapuit. nam ut di inmortales nullam didicere virtutem cum omni editi et pars naturae eorum est bonos esse, ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem in ea, quae tradi solent, perveniunt sine longo magisterio et honesta complexi

2 iocum *in* locum *corr.* **B** *alia m.* ‖ **3** iis *pr.* **B** ‖ **4** in homine *ed. Rom.* ex hominis morte est *ci. G. Gemoll,* vix hominis mors est *Linde* ‖ **6** solitu **A** ‖ **7** reuelletur **A** ‖ **9** potuerunt *pr.* **A** ‖ **10** si nolumus (*sic* ς) habere obligatos, set malis *e. q. s. ci. Baehrens. concinnius erit* si bono (*vel* bonis) volumus habere obligatos et ‖ **11** auulnere **BA** auellere *super scr. m. rec.* **A** ‖ **13** mala fieri **A** malafieri *ex* malefieri **B** ‖ **14** singulorum **BA** signorum *super scr. m. recens in* **A** ‖ **15** ceterę **A** ceterae **B** ‖ **16** mandanturque **BA** *sed punctum supra alt.* n **B** ‖ **17** fundamenta *sed* fi *in ras.* **B** ‖ **18** *post* iacienda *rasura est in* **B** ‖ **21** subtile *in* subtili *corr.* **B** ‖ **24** dii **BA** ‖ **27** tradi diu solent *coni. Gertz*

sunt, cum primum audiere, unde ista tam rapacia virtutis ingenia vel ex se fertilia. illis autem hebetibus et optusis aut mala consuetudine obsessis diu robigo
37 animorum effricanda est. ceterum, ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, et hos inbecilliores adiuvabit malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria, sic licet videas. quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. nec haec audacia reprimi potest nec illa inertia suscitari, nisi causae eorum eximuntur, falsa admiratio et falsa formido. haec nos quamdiu possident, dicas licet: 'hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus': temptantem avaritia retinebit. sciet pro patria pugnandum esse, dissuadebit timor; sciet pro amicis desudandum esse ad extremum usque [sudorem], sed deliciae vetabunt; sciet in uxore gravissimum esse genus iniuriae paelicem, sed illum libido
38 in contraria inpinget. nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoveris obstatura praeceptis, non magis quam proderit arma in conspectu posuisse propiusque admovisse, nisi usurae manus expediuntur. ut ad praecepta, quae damus, possit animus ire, solven-
39 dus est. putemus aliquem facere, quod oportet: non faciet adsidue, non faciet aequaliter. nesciet enim,

1 audire *pr.* **B** | inde *Bartsch,* sunt (sunt enim *Rossbach*) *Windhaus,* abunde *A. I. Kronenberg* | rapaci *pr.* **B** ‖ 2 Illis autem *cod. Harlei. 2659*: et illis aut **B A** at *super scr. m. rec.* **A** ‖ 4 effic- *pr.* **B** | cęt- **B** | ut **B A**. et *Bartsch et Madvig* ‖ 5 educit **B A**. educet *Bartsch et Madvig* | *non opus est* summa, ita et ‖ 6 extraet *in* extrahet *corr. m. eadem* **A** ‖ 8 sic licet *Haase:* scilicet **B A** ‖ 8—9 ad agros pigros **B A** alia *super scr. m. recens in* **A** ‖ 13 hospitibus *sed* p *ex* ti *corr.* **B** ‖ 15 esse, sed diss. *Koch* ‖ 16 desuadendum *pr.* **B** *sed* a *exp.*, desudendum **A** *sed* a *supra alteram* e *m. recens addidit* | usque ad sudorem *pr.* **B** usque sudorem **A** *et Harlei. 2659.* sudorem *suspectum fuit iam Grutero, nam* desudare *est translate dictum, cf. ep. 98, 6. aliter iudicat Rossbach* | 17 delitiae *pr.* **B** | *erant qui praeoptarent* in uxorem, *sed vide ep. 81, 16* ‖ 19 impinget *Erasm.*²*:* inpingit **B A** *sed* inpinguit *pr.* **B**

quare faciat. aliqua vel casu vel exercitatione exibunt recta, sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse, quae fecit. non promittet se talem in perpetuum, qui bonus casu est. deinde 40
5 praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet faciat, non praestabunt, ut quemadmodum oportet: si hoc non praestant, ad virtutem non perducunt. faciet quod oportet monitus, concedo: sed id parum est, quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo, quem-
10 admodum fiat. quid est cena sumptuosa flagitiosius 41
et equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi hoc et genio suo praestet? et deciens tamen sestertio aditiales cenae frugalissimis viris constiterunt. eadem
15 res, si gulae datur, turpis est, si honori, reprensionem effugit. non enim luxuria, sed inpensa sollemnis est. mullum ingentis formae -- quare autem non pondus 42
adicio et aliquorum gulam inrito? quattuor pondo et selibram fuisse aiebant — Tiberius Caesar missum
20 sibi cum in macellum deferri et veniri iussisset: 'amici' inquit 'omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit aut P. Octavius.' ultra spem illi coniectura processit: liciti sunt, vicit Octavius et ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque ester-
25 tiis emisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius

2 at quam **BA** ‖ 3 redat **A** ‖ 4 casu ς casus **BA** ‖ 6 facias **BA** *sed ex* faciat *ut videtur* **B**. *hoc verum esse monuit Gertz* ‖ 8 qm̄ (*i.* quoniam) **B** quo **A** ‖ 9. 10 quemadmodom *pr.* **A** | cęna **B** caena **A** ‖ 11 cę nam *sed* nam *transfossum* **B** caenam **A** censum *super scr. m. recens in* **A** ‖ 12 ganeoses **BA** ‖ 13 deciens *Hermes:* docens **BA** totiens ς. *est senatorius census, quo similiter utitur de benef. VII 9, 2* ‖ 14 frugalessimis *pr.* **A** ‖ 15 singula edatur **A** singulaedatur **B** *corr. m. recens in* **A** ‖ 17 mullum *ex* mulum **B** ‖ 18 ponde *pr.* **B** ‖ 19 agebant *pr.* **B** | tĩb *sed* b *et lineola postea adiecta* **B** tibus (er *super scr. m. recens*) **A** ‖ 20 uenire *ex* ueniri *corr.* **B** ueniri *sed* e *super scripta a m. recenti* **A**. *cf. Diomed. p. 368, 24 K.* ‖ 21 mallum *pr.* **A** ‖ 22 illicoiectura *pr.* **B** ‖ 24 quinque sestertius *pr.* **A**, millib. *super scripsit et* s *fin. vocis* sestertius *mutavit in* m *m. recens* ‖ 25 quē *corr. e* quae **B**

quidem emerat. numerare tantum Octavio fuit turpe,
non illi, qui emerat, ut Tiberio mitteret, quamquam
illum quoque reprenderim: admiratus est rem, qua
43 putavit Caesarem dignum. amico aliquis aegro ad-
sidet: probamus. at hoc hereditatis causa facit: vul-
tur est, cadaver expectat. eadem aut turpia sunt aut
honesta: refert, quare aut quemadmodum fiant. omnia
autem honesta fient, si honesto nos addixerimus idque
unum in rebus humanis bonum iudicaverimus quaeque
44 ex eo sunt, cetera in diem bona sunt. ergo infigi
debet persuasio ad totam pertinens vitam: hoc est,
quod decretum voco. qualis haec persuasio fuerit,
talia erunt, quae agentur, quae cogitabuntur. qualia
autem haec fuerint, talis vita erit. in particulas sua-
45 sisse totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo
libro, quem *περὶ καθήκοντος* inscripsit, dat multa
praecepta et parentibus et liberis et fratribus: haec
nemo faciet, quemadmodum debet, nisi habuerit, quo
referat. proponamus oportet finem summi boni, ad
quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictum-
que respiciat: veluti navigantibus ad aliquod sidus
46 derigendus est cursus. vita sine proposito vaga est.
quod si utique proponendum est, incipiunt necessaria
esse decreta. illud, ut puto, concedes, nihil esse tur-
pius dubio et incerto ac timide pedem referente. hoc
in omnibus rebus accidet nobis, ⟨nisi⟩ eximuntur,
quae reprendunt animos et detinent et †preconarique

19 *ss. cf. ep. 71, 2 ss. 94, 2 s.*

2 non *in* nam *corr.* **B** nam **A** | ille **B A**. non illi '*vetus lectio*' *Pinc.* ‖ 5 at *ex* ad *corr.* **B** ‖ 8 honesta *ex* honeste *corr.* **B** *m. rec.* ‖ 9 iudica | remus B^1, ue *in fine lineae add. et* e *in* i *corr. alia m.* **B** ‖ 10 infigi *ex* infidi **B** infigi **A** infundi ς ‖ 12 fuit *pr.* **B** ‖ 13 cogitabuntur *pr.* **B** ‖ 16 peri cathecontos **B A** | dat *ex* dati *corr.* **B** ‖ 19 referat *Muretus:* perferat **B A** ‖ 20 atq; *sic* **B** at quem **A** | omnem *sed* m *fin. rasam* **A** ‖ 22 dirig- **B A** ‖ 24 illut **A** | 25 ac timido **A** actimido *ex* actumodo *mutatum* **B**: *corr. Bartsch.* ac motum modo pedem referente *Io. Mueller* ‖ 26 nisi ς *om.* **B A** ‖ 27 reprendunt ς reppendunt **B A** | et preconarique **B A**.

totos vetant. quomodo sint di colendi, solet praecipi. 47
accendere aliquem lucernas sabbatis prohibeamus, quoniam nec lumine di egent et ne homines quidem delectantur fuligine. vetemus salutationibus matutinis fungi et foribus adsidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur, deum colit, qui novit. vetemus lintea et strigiles Iovi ferre et speculum tenere Iunoni: non quaerit ministros deus. quidni? ipse humano generi ministrat, ubique et omnibus praesto est. audiat 48
licet, quem modum servare in sacrificiis debeat, quam procul resilire a molestis superstitionibus: numquam satis profectum erit, nisi qualem debet deum mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficum gratis. quae causa est dis bene faciendi? na- 49
tura. errat, si quis illos putat nocere nolle: non possunt. nec accipere iniuriam queunt nec facere. laedere etenim laedique coniunctum est. summa illa ac pulcherrima omnium natura quos periculo exemit, ne periculosos quidem fecit. primus est deorum cultus 50
deos credere. deinde reddere illis maiestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla maiestas est. scire illos esse, qui praesident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt interdum *in*curiosi singulorum. hi nec dant malum nec

8 non quaerit — (9) praesto est *haec in usum suum convertit Minucius Felix Oct. 33, 1*

et perconari *voluit Erasmus*^{2} *novo verbo et, vereor, inepto. conieci* et periclitari conarique, *contra* et ire conarique *Buecheler coll. p. 448, 23 al.*, et pergere conarique *A. I. Kronenberg* ‖ 1 dii **BA** | solet *sed* t *in ras.* **B** ‖ 2 accedere *pr.* **B** | prohibeamus ς prohibebamus **BA** | qm̄ **B** quō **A** ‖ 3 dii **BA** | dilectantur **BA** ‖ 4 uet^{a}emus **B** uet^{e}amus **A** ‖ 5 huma^{na} **B** ‖ 7 stringiles *sed* n *erasa* **B** stingeles **A** | ferre ς ferri **BA** ‖ 9 praesto *ex* praestu *corr.* **B** ‖ 10 quem ad modum **BA** *sed* ad *deletum duobus punctis super positis* **B** ‖ 11 molestiis **BA** *in* molestis *corr.* **B** ‖ 13 beneficum *(ut ci. Windhaus et Madvig) cod. Velz.:* beneficium **BA** ‖ 14 dantem *post* gratis *addidit in* **B** *m. recentissima* | dîs **B** ‖ 15 nolle] uelle *super scr. m. recens in* **A** ‖ 22 ut **BA** ui *super scr. m. recens in* **A** ‖ 24 curiosi **BA**: *corr. Madvig*

habent: ceterum castigant quosdam et coercent et inrogant poenas et aliquando specie boni puniunt. vis deos propitiare? bonus esto. satis illos coluit. quis-
51 quis imitatus est. ecce altera quaestio, quomodo hominibus sit utendum. quid agimus? quae damus praecepta? ut parcamus sanguini humano? quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse! magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. praecipiemus, ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? quando omnia, quae praestanda ac vitanda sunt, dicam, cum possim breviter hanc illi formulam humani officii tradere:
52 omne hoc, quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. natura nos cognatos edidit, cum ex isdem et in eadem gigneret. haec nobis amorem indidit mutuum et sociabiles fecit. illa aequum iustumque composuit. ex illius constitutione miserius est nocere quam laedi.
53 ex illius imperio paratae sint iuvandis manus. ille versus et in pectore et in ore sit: 'homo sum, humani nihil a me alienum puto.' habeamus in commune: nati sumus. societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi in vicem ob-
54 starent, hoc ipso sustinetur. post deos hominesque dispiciamus, quomodo rebus sit utendum. in supervacuum praecepta iactavimus, nisi illud praecesserit, qualem de quacumque re habere debeamus opinionem, de paupertate de divitiis, de gloria de ignominia, de

20 *Terenti Heaut. I 1, 54*

3 esto *sed* o *ex* u *factam* **A** ‖ **6** parcamus **B** parecamus **A** sanguine *pr.* **B** ‖ **7** ei] et *pr.* **B** ‖ **9** ut] et *pr.* **B** ‖ **10** Quando **BA** quam diu *Koch, sed recte interpretatur Windhaus* ‖ **12** formulam **BA** *ex* fortunam *corr.* **B** ‖ **15** natura] n *corr. ex* u *ut videtur* **A** | exisdem **B** ‖ **19** iuuandis *in* ad iuuandum *mutavit m. recens in* **B** | ille ≤ illi **BA** ‖ **20** in hore **A** | homo sum **B** ‖ **21** *distinxit Buecheler, cf. 15.* cohaereamus: in c. n. s. *non bene Bartsch,* hac eamus. in c. n. s. *Gertz dubitans ipse* ‖ **23** obstaret **BA**: *corr. Buecheler* ‖ **26** iactabimus *Bentley* **28** ignomina *pr.* **A**

patria de exilio. aestimemus singula fama remota et quaeramus, quid sint, non quid vocentur. ad virtutes transeamus. praecipiet aliquis, ut prudentiam magni aestimemus, ut fortitudinem complectamur, iustitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras nobis adplicemus, sed nil aget, si ignoramus, quid sit virtus, una sit an plures, separatae aut innexae, an qui unam habet, et ceteras habeat, quo inter se differant. non 56
est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium, quis usus sit, non magis quam pantomimo de arte saltandi: omnes istae artes † se sciunt, nihil deest. non enim ad totam pertinent vitam: virtus et aliorum scientia est et sui. discendum de ipsa est, ut ipsa discatur. actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas, 57
ab hac enim est actio. rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit, ab hoc enim est voluntas. habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitae leges perceperit et quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. non contingit tranquillitas nisi inmutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde et reponuntur et inter missa adpetitaque alternis fluctuantur. causa 58
his quae iactationis est? quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. si vis eadem semper velle,

2 uirtutes] *inter alteram* u *et* t *est erasa* s *in* **A** ‖ 3 traseamus **A** | prudentia **A** ‖ 4 conplectamur **A** ‖ 5 uieri *pr.* **A** ‖ 5 *et* 8 cet- **B** ‖ 6 set **A** | aget **BA** *sed post* aget *aliquid rasi in* **B** ‖ 7 an innexae *vel* an nexae ς ‖ 8 differat **A** ‖ 9 fabraca *ut videtur* **A** ‖ 11 ista cert[a] esse (certa esse **A**) sciunt **BA**. istae artes (*sic* ς) si se sciunt *Haupt.* istae artes si se nesciunt *Madvig,* istae artes si nesciuntur *Rossbach* ‖ 14 *ante prius* recta *rasa* r *ut videtur* in **B** ‖ 15 hac *ex* haec *ut videtur corr.* **B** | uolutas *sed* n *super scr.* **A** uoluntas *ex* uoluptas *corr.* **B** ‖ 16 habitus *ex* hubitus *corr.* **A** ‖ 17 in optimonis totius **A** . 20 inmutabile *sed* a *ex* u **A** ‖ 22 intermissa **BA**, *distinxit Schweighaeuser* | causarisque **B** *ubi* risque *delevit et super scripsit* huius *m. recens,* causa[v]risque **A**: *corr. Gertz* ‖ 24 uis *fortasse ex* his *vel* lis *corr.* **B**

vera oportet velis. ad verum sine decretis non pervenitur: continent vitam. bona et mala, honesta et turpia, iusta et iniusta, pia et impia, virtutes ususque virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valitudo, vires, forma, sagacitas sensuum: haec omnia aestimatorem desiderant. scire liceat, 59 quanti quidque in censum deferendum sit. falleris enim et pluris quaedam quam sunt putas, adeoque falleris, ut, quae maximi inter nos habentur, divitiae, gratia, potentia, sestertio nummo aestimanda sint. hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se aestimantur, inspexeris. quemadmodum folia per se virere non possunt, ramum desiderant, cui inhaereant, ex quo trahant sucum: sic ista praecepta, si sola sunt, 60 marcent: infigi volunt sectae. praeterea non intellegunt hi, qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. quid enim dicunt? praeceptis vitam satis explicari, supervacua esse decreta sapientiae, id est dogmata. atqui hoc ipsum, quod dicunt, decretum est tam ⟨me⟩hercules quam si nunc ego dicerem recedendum a praeceptis velut supervacuis, utendum esse decretis, in haec sola studium conferendum: hoc ipso, quo negarem curanda esse praecepta, praeciperem. 61 quaedam admonitionem in philosophia desiderant, quaedam probationem et quidem multam, quia involuta sunt vixque summa diligentia ac summa subtili-

2 *post* continent *in* **BA** *in margine infimo signatum est* Q VI *sed* Q *omissum in* **A** uitam *in* **BA** *principium est quaternionis septimi folio primo* | 5 dignitas ς dignitatis **BA** | sagacitas ς sagittas *in* sanitas *corr.* **B** sanitas **A** | sensum (-sū **A**) **BA** | 9 maxime **BA**: *corr. Windhaus.* maxima ς | 11 nescies ς *'vetus lectio' Pinc.* nescias **BA** | 11—12 inter aestimantur *pr.* **B** rite aestimantur *ci. Gertz* | 18 superuacuum *pr.* **B** | 18—19 *v.* id est dogmata *suspectat Hermes coll. p. 440. 8 s., conservat quasi novi excerpti indicium Buecheler, cf. Hoyer 'die heilsl. des Antiochus' Bonnae ed. a. 1897 p. 24 ss.* | 19 quo dicunt *pr.* **B** 20 tam me hercules *cod. Velz.*: tam hercules (-lus **A**) **BA** | 21 *post* a *littera rasa, fortasse* d *in* **B** | super uacuis **B** | 25 multa **BA**: *corr. Madvig*

tate aperiuntur. si probationes necessariae sunt, et decreta, quae veritatem argumentis colligunt. quaedam aperta sunt, quaedam obscura: aperta, quae sensu conprehenduntur, quae memoria; obscura, quae extra haec sunt. ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars pulchriorque in occultis est. occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est: necessaria ergo decreta sunt. quae res communem sen- 62
sum facit, eadem perfectum, certa *re*rum persuasio: sine qua si omnia in animo natant, necessaria sunt decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. deni- 63
que cum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco, quo se, ut ex inimico cogitet fieri posse amicum, in illo amorem incitet, in hoc odium moderetur, adicimus: 'iustum est et honestum'. iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. sed 64
utrumque iungamus. namque et sine radice inutiles rami sunt et ipsae radices iis, quae genuere, adiuvantur. quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet, aperte iuvant: cor illud, quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. idem dicere de praeceptis possum: aperta sunt, decreta vero sapientiae in abdito. sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt, ita in philosophia arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur, at praecepta et alia eiusmodi profanis quoque nota sunt. Posidonius non 65
tantum praeceptionem, nihil enim nos hoc verbo uti

1—2 et decreta **B** decreta **A**. si probationes necessariae sunt, necessaria sunt decr. *Schweighaeuser. lenius scripsi in proecdosi* si probationes necessariae sunt, sunt et decreta. *nescio tamen an alterutro loco subaudiri possit verbum, cf. p. 429, 26. ep. 118, 12. 120, 3. similiter interim iudicavit Baehrens beitr. p. 283 hoc quoque loco statuens figuram ἀπὸ κοινοῦ* ‖ 9 certa rerum *Schweighaeuser:* certarum **B A** *sed in* certum *corr.* **B** ‖ 10 qua si **A** quasi *sed* si *punctis notatum* **B** ‖ 14 incitet *om.* **A** ‖ 15 iustum est honestum *pr.* **B** ‖ 16 decretorum] *ante* u *una litt. rasa est in* **B** ‖ 17 neccessaria **A** ‖ 19 is *pr.* **B** *fort. recte* ‖ 20 habeant ς habeat **B A** ‖ 26 at *ex* ad *corr.* **B**

prohibet, sed etiam suasionem et consolationem et exhortationem necessariam iudicat. his adicit causarum inquisitionem, aetiologian quam quare nos dicere non audeamus, cum grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. ait utilem futuram et descriptionem cuiusque virtutis: hanc Posidonius ethologian vocat, quidam characterismon appellant, signa cuiusque virtutis ac vitii et notas reddentem,
66 quibus inter se similia discriminentur. haec res eandem vim habet quam praecipere. nam qui praecipit, dicit: 'illa facies, si voles temperans esse', qui describit, ait: 'temperans est, qui illa facit, qui illis abstinet.' quaeris, quid intersit? alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. descriptiones has et, ut publicanorum utar verbo, iconismos ex usu esse con-
67 fiteor: proponamus laudanda, invenietur imitator. putas utile dari tibi argumenta, per quae intellegas nobilem equum, ne fallaris empturus, ne operam perdas in ignavo? quanto hoc utilius est, excellentis animi no-
68 tas nosse, quas ex alio in se transferre permittitur. 'continuo pecoris generosi pullus in arvis altius ingreditur et mollia crura reponit: primus et ire viam et fluvios temptare minantis audet et ignoto sese committere ponti, nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix argutumque caput, brevis alvus obesaque terga, luxuriatque toris animosum pectus. tum, si qua sonum pro-

21 *Verg. georg. III 75 ss.*

1 consol.] *vide Bernays ges. abh. I p. 269 adn.* ‖ 3 ethiologian *in* ethimologian *corr.* B ethimologian A ‖ nos dicere non ς non (ñ A) dicere non BA *sed prius* non *exp.* B ‖ 4 audamus *pr.* B ‖ sermones *pr.* B ‖ 7 ethologian BA *sed* n *ex* m *ut videtur* A ‖ caracterismon BA ‖ 9 eandem vim (*ut scripserat Erasm.*[1]) *cod. Velz.*: eam demũ BA ‖ 13 qui A ‖ 15 iconismos *cod. Velz.*: iconismo BA ‖ 16 imitatur A imitator *sed* o *ex* u *corr.* B ‖ 18 fallarisempturus BA *sed supra* p *lineola a m. recentiore addita est in* B ‖ ne] eo BA ‖ 20 ex illo in se *ci. Aem. Baehrens* ‖ 21 increditor BA ‖ 23 ignotos esse BA ‖ 24 ponti BA i *in* o *corr. m. recentior in* B ‖ 25 breues BA ‖ 26 pectus. honesti spadices glaucique, color deterrimus albis et gilvo. tum

cul arma dederunt, stare loco nescit, micat auribus et tremit artus conlectumque premens volvit sub naribus ignem.' dum aliud agit, Vergilius noster descripsit 69
virum fortem: ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. si mihi M. Cato exprimendus *sit*, inter fragores bellorum civilium inpavidus et primus incessens admotos iam exercitus Alpibus civilique se bello ferens obvium: non alium illi adsignaverim vultum, non alium habitum. altius certe nemo ingredi po- 70
tuit quam qui simul contra Caesarem Pompeiumque se sustulit et aliis Caesareanas opes, aliis Pompeianas †tibi foventibus utrumque provocavit ostenditque aliquas esse et rei publicae partes. nam parum est in Catone dicere: 'nec vanos horret strepitus.' quidni? cum veros vicinosque non horreat, cum contra decem legiones et Gallica auxilia et mixta barbarica arma civilibus vocem liberam mittat et rem publicam hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura quam itura. quantum 71
in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciaest! scit se unum esse, de cuius statu non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, sed an inter liberos sit: inde periculorum gladiorumque contemptus. libet admirantem invictam constantiam viri inter publicas ruinas non labantis dicere: 'luxuriatque toris animosum pectus.' proderit nan tantum quales 72

si qua *Vergilius, ex Vergilio nonnulli* ς ‖ 1 dedere *Verg.* ‖ 2 conlectum *ex corr.* **B** conectum **A** ‖ 3 uergilbus **A** ‖ 5 simihi cato *praenominis initiali litterae spatio relicto* **A** | sit *add. Hermes* ‖ 7 admotos '*vetus lectio*' *Pinc.:* admotus **BA** ‖ 11 aliis] s *rasa est in* **A** | caesareaneas *pr.* **B** ‖ 12 tibi fouentibus **BA** *sed* tib *transfossa sunt a m. ut videtur recentiore in* **B.** sibi f. *editores nonnulli. recte omitti* tibi *in* ς *putat Rossbach* ‖ 13 rei · p · **BA** ‖ 15 ueros ς uiros **BA** ‖ 18 omnia *cod. Harlei. 2659: om.* **BA.** extrema *praetulit Hermes. scias autem ab* experiatur *incipere septimi quaternionis tertium folium in* **BA** ‖ 20 ac] c *ex* s *corr.* **A** ‖ 23 gladiorumque ς gladiatorumque **BA** ‖ 24 lilibet **BA** *sed prius* li *transfossum* **B** | constantiãm *sic* **A** ‖ 25 luxuriatatque *sed prius* at *eras.* **B** ‖ 26 proderint **BA**, n *deleta est in* **B**

esse soleant boni viri, dicere formamque eorum et lineamenta deducere, sed quales fuerint narrare et exponere, Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas emisit animam, Laeli sapientiam et cum suo Scipione concordiam, alterius Catonis domi forisque egregia facta, Tuberonis ligneos lectos, cum in publicum sternerent, haedinasque pro stragulis pelles et ante ipsius Iovis cellam adposita conviviis vasa fictilia. quid aliud paupertatem in Capitolio consecrare? ut nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? censura fuit
73 illa, non cena. o quam ignorant homines cupidi gloriae, quid illa sit aut quemadmodum petenda! illo die populus Romanus multorum supellectilem spectavit, unius miratus est. omnium illorum aurum argentumque fractum est et [in] milliens conflatum, at omnibus saeculis Tuberonis fictilia durabunt. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. XV EPISTVLARVM MORALIVM EXPLICIT INCIPIT EIVSDEM LIB. XVI.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XCVI 1 Tamen tu indignaris aliquid aut quereris et non intellegis nihil esse in istis mali nisi hoc unum, quod indignaris et quereris? si me interrogas, nihil puto viro miserum nisi aliquid esse in rerum natura, quod putet miserum. non feram me, quo die aliquid ferre non potero. male valeo: pars fati est. familia decu-

2 liniamenta **BA** e *pro altera* i *m. recentior in* **B** | sed *transfossum m. recenti* **B** ‖ 4 emisit *Stephanus:* amisit **BA** | Laeli *scripsi:* laeti *corr. in* laelii **B** laetitii **A** ‖ 6 lectus *sed* u *in* o *corr.* **B** lectis **A** lectulos *'vetus lectio' Pinc.* ‖ 7 sterneret *ci. Hermes* | haecdinasque **A** ‖ 11 cationibus **BA** ‖ 14 supellectile **BA** *sed post* e *finalem una litt. rasa est in* **B**, *ubi supra eandem* e *addidit lineolam m. recens* ‖ 15 miseratus *in* miratus *corr.* **BA** ‖ 16 et inmilliens **A** et in milliens *sed alteram* n *a m. recentiore deletam* **B** et milies ȿ ‖ 18 *librorum indicium sicut epistulae inscriptio rubricata in* **BA**, *prima littera item in* **A** ‖ 24 qđ *perfossum est in* **A** ‖ 26 male non ualeo **A**

buit, faenus offendit, domus crepuit, damna, vulnera, labores, metus incucurrerunt: solet fieri. hoc parum est: debuit fieri. decernuntur ista, non accidunt. si 2
quid credis mihi, intimos adfectus meos tibi cum maxime detego: in omnibus, quae adversa videntur et dura, sic formatus sum: non pareo deo, sed adsentior. ex animo illum, non quia necesse est, sequor. nihil umquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu. nullum tributum invitus conferam. omnia autem, ad quae gemimus, quae expavescimus, tributa vitae sunt: horum, mi Lucili, nec speraveris immunitatem nec petieris. vesicae te dolor inquietavit, epistulae 3
venerunt parum dulces, detrimenta continua, propius accedam, de capite timuisti. quid, tu nesciebas haec te optare, cum optares senectutem? omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via et pulvis et lutum et pluvia. 'sed volebam vivere, carere tamen incommodis 4
omnibus.' tam effeminata vox virum dedecet. videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio: neque di neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat. ipse te 5
interroga, si quis potestatem tibi deus faciat, utrum velis vivere in macello an in castris. atqui vivere, Lucili, militare est. itaque hi, qui iactantur et per operosa atque ardua sursum ac deorsum eunt et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt primoresque castrorum; isti, quos putida quies aliis laborantibus molliter habet, turturillae sunt, tuti contumeliae causa. VALE.

20 *ss. cf. ep. 67, 15* ‖ 23 *cf. ep. 51, 6 et quae collegi in Teletis rel.*[2] *p. 54, 2*

7. 8 Nihilūquam **B** ‖ 8 malo *ex* malu *corr.* **A** ‖ 9 trubutum **A** ‖ 12 uesicae te ς uesica te **BA** ‖ 13 venerunt *de Ian:* uero erunt **BA** ‖ propius ς propitius **BA** ‖ 19 illud ς illū **A** illum **B** ‖ 20 faci **A** ‖ 24 iactatur *pr.* **B** ‖ 27 castrorum ς castorum **BA** ‖ putida ς putica **BA**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

XCVII 1 Erras, mi Lucili, si existimas nostri saeculi esse vitium luxuriam et neglegentiam boni moris et alia, quae obiecit suis quisque temporibus: hominum sunt ista, non temporum. nulla aetas vacavit a culpa. et si aestimare licentiam cuiusque saeculi incipias, pudet dicere, numquam apertius quam coram Catone peccatum 2 est. credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat P. Clodius ob id adulterium, quod cum Caesaris uxore in operto commiserat violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri dicitur sic summotis extra consaeptum omnibus viris, ut picturae quoque masculorum animalium contegantur? atqui dati iudicibus nummi sunt et, quod hac etiamnunc pactione turpius est, stupra insuper matronarum et adulescentulorum nobilium stilari loco ex- 3 acta sunt. minus crimine quam absolutione peccatum est: adulterii reus adulteria divisit nec ante fuit de salute securus, quam similes sui iudices suos reddidit. haec in eo iudicio facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testimonium dixerat. ipsa ponam verba Ciceronis, 4 quia res fidem excedit. [Vale. Ciceronis epistvlarvm ad Atticvm liber I] ‘accersivit ad se, promisit, intercessit, dedit. iam vero — o ⟨di⟩ boni, rem perditam! — etiam noctes certarum mulierum atque adulescentulorum nobilium introductiones nonnullis iu-

21 *ad Att. I 16, 5*

1 *inscr. epistulae rubricata in* **BA**, *item prima litt. in* **A** ‖ 2 Erras *ex* Eraas *fort. corr.* **B** ‖ 4 *erant qui praeferrent* obicit ‖ 5 uacauit *sed posteriore a aliquo modo correcta* **B** uicauit **A** ‖ 5—6 et estimare **A** ‖ 8 peccuniam **A** ‖ 9 p. Clodius *ed. Mentel.:* .a. clodius **BA** ‖ 10 operto ς aperto **BA** ‖ 11 pro *sic* **A** ‖ 12 conceptum *ex* conseptum (*sic* **B**) *littera* s *erasa fecit* **A** ‖ 14 atqui ς atq. **B** atq; **A** ‖ 16 stilari **BA** salarii *ed. Ven. a. 1492 f. XXXXVI°.* salari *probat Buecheler* ‖ 20 .hec *supra vers. m. vet.* **A** ‖ 22—23 CICERONIS EPISTVLARVM AD ATTICVM LIBER I (.I. **B**) *quasi novi Annaeani libri initium rubricatum in* **BA**. *recte ex marg. repetiit Lunderstedt* | arcessivit *Cic.* ‖ 24 di ς *Cic.: om.* **BA**

dicibus pro mercedis cumulo fuerunt.' non vacat de 5
pretio queri, plus in accessionibus fuit. 'vis severi
illius uxorem? dabo illam. vis divitis huius? tibi
praestabo concubitum. adulterium nisi feceris, damna.
illa formonsa, quam desideras, veniet. illius tibi noc-
tem promitto nec differo; intra comperendinationem
fides promissi mei stabit.' plus est distribuere ad-
ulteria quam facere: hoc vero matribus familiae de-
nuntiare est. hi iudices Clodiani a senatu petierant 6
praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium,
et inpetraverant. itaque eleganter illis Catulus ab-
soluto reo 'quid vos' inquit 'praesidium a nobis pete-
batis? an ne nummi vobis eriperentur?' inter hos
tamen iocos inpune tulit ante iudicium adulter, in iu-
dicio leno, qui damnationem peius effugit quam me-
ruit. quicquam fuisse corruptius illis moribus credis, 7
quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis poterat,
quibus in ea ipsa quaestione, quae extra ordinem
senatusconsulto exercebatur, plus quam quaerebatur,
admissum est? quaerebatur, an post adulterium ali-
quis posset tutus esse: apparuit sine adulterio tutum
esse non posse. hoc inter Pompeium et Caesarem, 8
inter Ciceronem Catonemque commissum est, Catonem
inquam illum, quo sedente populus negatur permisisse
sibi postulare Florales iocos nudandarum meretricum,
si credis spectasse tunc severius homines quam iudi-
casse. et fient et facta *sunt* ista, et licentia urbium
aliquando disciplina metuque, numquam sponte con-

2 precio **A** ‖ **3** *post* huius *distinxit Buecheler, ante* huius *distinguunt vulgo* ‖ **4** adalterium **A** ‖ **5** formonsa **BA** n *delevit m. recens in* **B** ‖ **6** comparendinationem (cõpar- **A**) **BA** ‖ **7** promisi *pr.* **B** | mei stabit *ed. Ven. a. 1492:* me extabit **BA** *sed* extabit *fort. ex* ixtabit *corr.* **B** ‖ **9** hii **BA** | clodiani *an* dodiani *sit in* **B** *vix discernas* ‖ **11** elegenter **BA** ‖ **12** inquid **A** **13** eriperentur timebatis *libri Ciceronis Att. I 16, 5* ‖ **16** illis ς illius **BA** ‖ **24** permississe **A** ‖ **25** nudantarum *pr.* **A** ‖ **26** sicredis **BA.** scilicet credas *Gertz* | spectasse ς spectasset **BA** |, **27** facta sunt ista *(ut fere cod. Velz.) Windhaus:* facta ista **BA** facta ista sunt ς ‖ **28** displina **A**

9 sidet. non est itaque quod credas nos plurimum libidini permisisse, legibus minimum. longe enim frugalior haec iuventus est quam illa, cum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud *reum* confiterentur, cum stuprum committeretur rei iudicandae causa, cum Clodius isdem vitiis gratiosus, quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causae dictione. credat hoc quisquam? qui damnabatur uni adulterio, ab-
10 solutus est multis. omne tempus Clodios, non omne Catones feret. ad deteriora faciles sumus, quia nec dux potest nec comes deesse, et res ipsa etiam sine duce, sine comite procedit. non pronum est tantum ad vitia, sed praeceps, et quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt offenduntque deerrantem, vitae peccata
11 delectant. non gaudet navigio gubernator everso, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit, at contra omnibus crimen suum voluptati est. laetatur ille adulterio, in quod inritatus est ipsa difficultate. laetatur ille circumscriptione furtoque, nec ante illi culpa quam culpae
12 fortuna displicuit. id prava consuetudine evenit. alioquin ut scias subesse animis etiam in pessima abductis boni sensum nec ignorari turpe, sed neglegi: omnes peccata dissimulant et, quamvis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. at bona

1 nos *Haase:* non **BA** nunc *super scr. m. recenti* **A** ‖ 4 reum *'sincerior et fidelior lectio' Pinciani:* eum **BA** ‖ 5 committeretur*ei* **A** ‖ 6 hisdem **BA** ‖ 7 -turas *ex* -turus **A** | causa edictione **A** causa · edictione **B** ‖ 8 uni ad.] *cf. Gertzi adn. in Sen. de ben. VI 8, 3* ‖ 9 multus *pr.* **A** ‖ 10 deteriorae (-rę **A**) **BA** ‖ 12 non pronum est (pronum iter est *Erasm.*²) *Lipsius:* non prae nuntius (prę- **A**) **BA** *sed* ae *in ras.* **B**. non pronum euntibus *Haase. minus probabilest quod proposuit H. Mueck diss. Marburg. a. 1890 p. 17 s* non pronus animus tantum *O. Rossbach,* non proclivis tantum ad vitia ⟨via est⟩, sed *P. Thomas* ‖ 13 qđ *ut in* quo *fortasse correctum sit* **A** ‖ 15 *post* pudori *una litt. (fort.* s) *rasa est in* **B** . 21 *post* ante *litt. rasa est in* **B** | cupae *pr.* **A**

conscientia prodire vult et conspici: ipsas nequitia tenebras timet. eleganter itaque ab Epicuro dictum 13
puto: 'potest nocenti contingere, ut lateat, latendi fides non potest', aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: 'ideo non prodest latere peccantibus, quia latendi etiam si felicitatem habent, fiduciam non habent.' ita est, tuta scelera esse possunt, *secura esse non possunt*. hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur, non iudico. quare? quia prima 14
illa et maxima peccantium est poena peccasse, nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, inpunitum est, quoniam sceleris in scelere supplicium est. sed nihilominus et hae illam secundae poenae premunt ac secuntur, timere semper et expavescere et securitati diffidere. quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illam in suspenso relinquam? illic dissentia- 15
mus cum Epicuro, ubi dicit nihil iustum esse natura et crimina vitanda esse, quia vitari metus non posse: hic consentiamus mala facinora conscientia flagellari et plurimum illi tormentorum esse eo, quod perpetua illam sollicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suae non potest credere. hoc enim ipsum argumentum est, Epicure, natura nos a scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est.

2 *Epic. fr. 532 Vs.* ‖ 18 *Epic. fr. 531 Vs.*

1 con conscientia **A** | 2 ab epuro **A** ‖ 4 modomélius *sic fere* **A** | explicare *in* explicari *corr.* **B** ‖ 7 esse **B** est|se **A** ‖ 8 secura esse non possunt *om.* **B A**, *in marg. add. m. recens in* **A** secura non possunt *ex editione Mureti opinor qui supplerat. praetuli* secura esse non possunt *conl. ep. 113, 4* singula esse possunt, multa esse non possunt | ego *ex* ergo *ut videtur corr.* **B** | 9 expidiatur **A** | primo *corr. in* prima **B** primo **A** ‖ 13 supplicium̃ *sic* **A** | haec *sed* c *rasam* **B** ‖ 14 praemunt *sed* a *rasam* **B** | 15 semper *sed lineolam rasam* **B** ‖ 19 posse **B A** possint *vel* possit ς ‖ 23 secutatis **A** ‖ 24 ē epicure *recte cod. Velz. et* est *illud suppeditat etiam* **B** *in quo* ep//icure *sed ut post* p *una litt. rasa sit, recens autem m.* -cure *in* -curi ẽ *mutarit.* epicure *nihil amplius* **A**

16 multos fortuna liberat poena, metu neminem. quare nisi quia infixa nobis eius rei aversatio est, quam natura damnavit? ideo numquam fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia et ipsos sibi ostendit. proprium autem est nocentium trepidare. male de nobis actum erat, quod multa scelera legem et vindicem effugiunt et scripta supplicia, nisi illa naturalia et gravia de praesentibus solverent et in locum patientiae timor cederet. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

XCVIII 1 Numquam credideris felicem quemquam ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui adventicio laetus est: exibit gaudium, quod intravit. at illud ex se ortum fidele firmumque est et crescit et ad extremum usque prosequitur: cetera, quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. 'quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt?' quis negat? sed ita, si illa 2 ex nobis pendent, non ex illis nos. omnia, quae fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si qui habet illa, se quoque habet nec in rerum suarum potestate est. errant enim, Lucili, ⟨qui⟩ aut boni aliquid nobis aut malum iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. valentior enim omni fortuna animus est et in utramque partem ipse res suas ducit beataeque ac miserae vitae sibi causa 3 est. malus omnia in malum vertit, etiam quae cum specie optimi venerant; rectus atque integer corrigit

13 *cf. ep. 42, 9*

1 multos] 1 multos *sic* **A** ‖ 3 lantendi **A** ‖ 8 pres- **A** ‖ 10 *inscriptio epistulae rubricata in* **BA**, *item prima littera in* **A** ‖ 13—14 exeortum **A** ‖ 18 que **A** | fortuna **B** fortunā **A** ‖ 19 intuetur **BA** intuentur ς ‖ 19—20 si qui ς si quis **BA** ‖ 20 habet illa] ens *supra* et *m. recens in* **A** ‖ 21 qui *omiserant* **BA** *add. m. recens in* **B** si *mavult Buecheler* ‖ 22 malum (-lũ **A**) **BA** mali ς *hoc sane concinnius* ‖ 28 integer *sed* t *ex corr.* **B**

prava fortunae et dura atque aspera ferendi scientia mollit idemque et secunda grate excipit modesteque et adversa constanter ac fortiter. qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas temptet, non continget illi bonum illud integrum et extra minas positum, nisi certus adversus incerta est. sive alios observare volueris, liberius 4 enim inter aliena iudicium est, sive te ipsum favore seposito: et senties hoc et confiteberis, nihil ex his optabilibus et caris utile esse, nisi te contra levitatem casus rerumque casum sequentium instruxeris, nisi illud frequenter et sine querella inter singula damna dixeris: 'dis aliter visum est.' immo mehercules ut carmen 5 fortius ac iustius petam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quotiens aliquid aliter quam cogitabas evenerit: 'di melius.' sic composito nihil accidet. sic autem conponetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitaverit, antequam senserit, si et liberos et coniugem et patrimonium sic habuerit tamquam non utique semper habiturus et tamquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. calami- 6 tosus est animus futuri anxius et ante miserias miser, qui sollicitus est, ut ea, quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. nullo enim tempore conquiescet et expectatione venturi praesentia, quibus frui poterat, amittet. in aequo est autem amissae rei *miseratio* et timor amittendae. nec ideo praecipio tibi neglegentiam. 7

13 *Verg. Aen. II 428*

2 modesque *pr.* **B** ‖ **6** extra minas fortunae positum ς. *cf. ep. 104, 22* ‖ **7** libertus **B A** *sed punctum supra* t **A** ‖ **9** rex *pro* ex *pr.* **A** ‖ **10** obtab- **A** | caris *in* carıs̄ *corr. recentior ut videtur m. in* **B** carus **A** | nihil te **B A** nisi *super scriptum a m. recenti* **A** ‖ 11 casuum **B A** *in* casum *corr.* **A** ‖ **13** dis saliter *pr.* **A**, est *om. Verg.* ‖ **20** et iamquam **B A** ‖ **22** furi **A** ‖ **26** amittet] et *eras.* **A** | rei *sed* i *correctam* **B**. *post* amissę (*sic* **B A**) rei *addidit* miseratio *Buecheler*. dolor amissae rei ς *velut Harlei. 2659* ‖ **27** nec *i.* nec tamen

tu vero metuenda declina. quidquid consilio prospici potest, prospice. quodcumque laesurum est, multo ante quam accidat speculare et averte. in hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia et ad tolerandum omne obfirmata mens. potest fortunam cavere, qui potest ferre. certe in tranquillo non tumultuatur. nihil est nec miserius nec stultius quam praetimere. quae ista
8 dementia est malum suum antecedere? denique ut breviter includam, quod sentio, et istos satagios ac sibi molestos describam tibi, tam intemperantes in ipsis miseriis quam sunt ante illas. plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse est. eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non exspectat; eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem suam, fingit crescere debere quaecumque contigerunt, non tantum durare, et oblitus huius petauri, quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum con-
9 stantiam spondet. egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea epistula, qua sororem amisso optimae indolis filio adloquitur: 'mortale est omne mortalium bonum.' de his loquitur bonis, ad quae concurritur. nam illud verum bonum non moritur, certum est sempiternumque, sapientia et virtus: hoc unum con-
10 tingit inmortale mortalibus. ceterum tam inprobi sunt tamque obliti, quo eant, quo illos singuli dies turbent, ut mirentur aliquid ipsos amittere amissuri uno die omnia. quicquid est, dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum et invictum est. tam necesse est perire quam perdere et hoc ipsum, si intellegimus, solacium est. aequo animo perde, pereundum est.

18 *Metrod. fr. 35 K.*

1 *post* declina *una litt. rasa est in* **B**, *fortasse* t ‖ **8—10** acssibi **A** ‖ **16** durarae **A** ‖ **19** amisso *ex* amissa *ut videtur corr.* **B** ‖ **20** filio *ex* oilio *corr.* **A** ‖ **26** *'forte* trudant' *Pincianus. an* pturbent*?* ‖ **27** cui *ante* dom. *addunt* ς, *om.* **B A** ‖ **30** perdere] quod *supra scr. manus recens in* **B** ‖ **31** solatium **A** | perde, per-

quid ergo adversus has amissiones auxili invenimus? 11
hoc, ut memoria teneamus amissa nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. habere eripitur, habuisse numquam. peringratus est, qui cum amisit, pro accepto nihil debet. rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit, quem nos iniquitate desiderii perdidimus. dic tibi: ex istis, quae terri- 12
bilia videntur, nihil est invictum. singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos vincamus aliquid. rursus ista, quae ut speciosa 13
et felicia trahunt vulgum, a multis et saepe contempta sunt. Fabricius divitias imperator reiecit, censor notavit. Tubero paupertatem et se dignam et Capitolio iudicavit, cum fictilibus in publica cena usus ostendit debere iis hominem esse contentum, quibus di etiamnunc uterentur. honores reppulit pater Sextius, qui ita natus, ut rem publicam deberet capessere, latum clavum divo Iulio dante non recepit. intellegebat enim quod dari posset, et eripi posse. nos quoque aliquid et ipsi
faciamus animose: simus inter exempla. quare defeci- 14
mus? quare desperamus? quicquid fieri potuit, potest, nos modo purgemus animum sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est et fortuitis serviendum. licet reverti in viam, licet in integrum restitui: restituamur, ut possimus dolores,

eundum *Madvig:* perdere pereundum **B** perdere per eundum **A**; perdere pereuntum (-tium) *Buecheler, sed praesens* pereuntum *minus commodum esse monet G. Gemoll* ‖ 1 auxili *in* auxilii *corr.* **B** auxilii **A** ‖ 4 peringratis **BA** *alterum* i *in* u *corr. m. recens in* **B** ‖ 6 usum ς usus **BA** ‖ 7 perdimus *ci. Muretus* ‖ 8 uicere *ex* uincere *radendo corr.* **B** ‖ 9 regulas *in* regulus *corr.* **B** ‖ 11 ista quae ut ς ita quae (itaqȩ **A**) uis **BA** ‖ 12 uulgum] *vide adn. in ep. 104, 31* ‖ 15 *post* caena *duae vel tres litt. rasae in* **B**. *an voluerat* fictilibus in p. cena (ua)sis usus? *cf. ep. 95, 72* ‖ 16 deberet is *pr.* **B** debere is **A** ‖ 17 sexius **BA** *corr.* **B** ‖ 18 rem p. **BA** ‖ 21 sumus **BA** *in* simus *corr. m. recentior in* **A** ‖ defecimus **B** *et pr.* **A** deficimus ς ‖ 25 fortuitus **A** ‖ 26 restituamur, ut] *fere* restituamurit *in fine versus* **A**

quocumque modo corpus invaserint, perferre et fortunae dicere: 'cum viro tibi negotium est: quaere, quem vincas.'

15 ***his sermonibus et his similibus lenitur illa vis ulceris, quam opto mehercules mitigari et aut sanari aut stare et cum ipso senescere. sed securus de illo sum: de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. nam ipse vitae plenus est, cui adici nihil desiderat sua causa, sed eorum, quibus utilis est. 16 liberaliter facit, quod vivit. alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere quam ad mortem confugere. 'quid ergo? non, si suadebit res, exibit?' quidni exeat, si nemo iam uti eo poterit? si 17 nihil aliud quam dolori operam dabit? hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere et ad verum exerceri: videre, quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem, cum illa accedat, hic premat. quid faciendum sit, a faciente discendum est. 18 adhuc argumentis actum est, an posset aliqui dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota summittere. quid opus est verbis? in rem praesentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem nec dolor contra mortem. contra utrumque sibi fidit nec spe mortis patienter dolet nec taedio doloris libenter moritur: hunc fert, illam expectat. VALE.

3 quem uincas] *his olim finita fuerit epistula, cf. Teletis rel.*[2] *p. 63, 3 H. alterius videntur esse quae de sene nescio quo narrantur in proximis.* Vale *quod omissum est, non mirum, postquam periit proximae epistulae exordium. utut res se habet, complura intercidisse primus vidit Muretus. non sufficiunt quae contra dixit Schweigh. vol. II p. 384* ‖ **5** *post* et aut *in infimo margine scriptum est* QVII *in* **B A**. *a* sanari *incipit in utroque codice quaternionis octavi primum folium* ‖ **8** ipsae *pr.* **B** ‖ **10** hos ς his **B A** | crutiatus **A** ‖ **11** finisset ς finis est **B A** | tam *sed* ta *e corr.* **B** tam *ex* cam *corr.* **A** ‖ **12** ego *in* ergo *corr.* **B** ‖ **13** uti] i *corr. ex* t *fort.* **B** ‖ **19** aliquid *sed* d *rasa* **B** aliqui **A** aliquis ς ‖ **21** *post* summittere *aliquid rasi, fort.* t **B** | uerbis *omiserat* **A** *in quo super scr. m. recentissima* ‖ **24** doris **B A** *sed* lo *eadem m. super scr.* **A**

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Epistulam, quam scripsi Marullo, cum filium par- 1 XCVIIII
vulum amisisset et diceretur molliter ferre, misi tibi,
in qua non sum solitum morem secutus nec putavi
leniter illum debere tractari, cum obiurgatione esset
quam solacio dignior. adflicto enim et magnum vul-
nus male ferenti paulisper cedendum est, exsatiet se
aut certe primum impetum effundat: hi, qui sibi lu- 2
gere sumpserunt, protinus castigentur et discant quas-
dam etiam lacrimarum ineptias esse. Solacia expectas?
convicia accipe. molliter tu fers mortem filii: quid
faceres, si amicum perdidisses? decessit filius incertae
spei, parvulus: pusillum temporis perît. causas doloris 3
conquirimus et de fortuna etiam inique queri volumus,
quasi non sit iustas querendi causas praebitura: at
mehercules satis mihi iam videbaris animi habere etiam
adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum,
quibus ingemescunt homines moris causa. quod dam-
norum omnium maximum est, si amicum perdidisses,
danda opera erat, ut magis gauderes, quod habueras,
quam maereres, quod amiseras. sed plerique non com- 4
putant, quanta perceperint, quantum gavisi sint. hoc
habet inter reliqua mali dolor iste: non supervacuus
tantum, sed ingratus est. ergo quod habuisti talem

1 *inscriptio epistulae rubricata in* **B A**, *in* **B** *iuxta tres primos epistulae versus in marg. adiectum est* de moderatione doloris ‖ **2** morullo **B A** ‖ **3** amisisset ς amisset **B A** ‖ **6** solatio **A** *ut passim* | dignior *sed* d *ex corr.* **B** | magno *sed* ũ *super add.* **B** ‖ **7** exsatiet **B A** *sed* exatiet *pr.* **B** ‖ **8** hii **B A** ‖ **9** discant] s *ex corr.* **A** ‖ **10** Sol.] *hinc epistulam Marullo scriptam incipere monuit Lipsius* ‖ **11** fili B^1 filii B^2 ‖ **12** incertae *sed extremam* e *postmodo add.* **B** incerta **A** ‖ **13** paruulus *ex* paruulis *ut videtur corr.* **A** | perit **B A** ‖ **14** conquerimus *in* conquir- *corr.* **A** | inique *in* iniquo *corr.* **B** iniquo **A** *sed* e *super scr. m. recens* ‖ **15** iustus *pr.* **A** | ad **B A** ‖ **17** nedum adversus istas *ci. Koch* ‖ **18** ingemescunt **B** *et pr.* **A** ‖ **20** ut **B** cũ *pr.* **A** | gauderes *ex* gauderis *corr.* **A** ‖ **21** mereres **A** *et pr.* **B** *ubi* o *super scr. m. recentissima* | amisseras **A** ‖ **23** iste ς isse **B A** ‖ **24** tatũ **A**

amicum, perît opera? tot annis, tanta coniunctione
vitae, tam familiari studiorum societate nil actum est?
cum amico effers amicitiam? et quid doles amisisse,
si habuisse non prodest? mihi crede, magna pars ex
iis, quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud
nos manet. nostrum est, quod praeteriit, tempus nec
5 quicquam est loco tutiore quam quod fuit. ingrati
adversus percepta spe futuri sumus, quasi non quod
futurum est, si modo successerit nobis, cito in prae-
terita transiturum sit. anguste fructus rerum determi-
nat, qui tantum praesentibus laetus est: et futura et
praeterita delectant, haec exspectatione, illa memoria,
sed alterum pendet et non fieri potest, alterum non
potest ⟨non⟩ fuisse. quis ergo furor est certissimo
excidere? adquiescamus iis, quae iam hausimus, si
modo non perforato animo hauriebamus et transmit-
6 tente quicquid acceperat. innumerabilia sunt exempla
eorum, qui liberos iuvenes sine lacrimis extulerint, qui
in senatum aut in aliquod publicum officium a rogo
redierint et statim aliud egerint. nec inmerito: nam
primum supervacuum est dolere, si nihil dolendo pro-
ficias. deinde iniquum est queri de eo, quod uni ac-
cidit, omnibus restat. deinde desiderii stulta conquestio
est, ubi minimum interest inter amissum et desideran-
tem. eo itaque aequiore animo esse debemus, quod
7 quos amisimus, sequimur. respice celeritatem rapi-
dissimi temporis, cogita brevitatem huius spatii, per
quod citatissimi currimus, observa hunc comitatum
generis humani eodem tendentis minimis intervallis
distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas
perisse, praemissus est. quid autem dementius quam,
cum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui

1 perit **BA** ‖ 3 amississe **A** ‖ 4 habuis non **A** ‖ 5 quod *pr.* **B** ‖ 7 turiore **A** ‖ 8 precepta **A** ‖ 9 successerit **BA** ‖ 14 non *ante* fuisse *om.* **BA** *super scr. in* **A** *m. recens* ‖ 16 perfurato **BA** o *supra* u *addidit m. recens in* **A** ‖ 19 officium *ex* offacium *corr.* **A** ‖ 21 dolere *ex* dolore *corr.* **B** dolore **A** *supra alt.* o *dedit* e *m. recens in* **A** ‖ 25 aquiore **A** ‖ 31 est *om.* **A** ‖ 32 eum *ex* cum *corr.* **B**

antecessit? flet aliquis factum, quod non ignoravit 8
futurum? aut si mortem in homine non cogitavit,
sibi inposuit. flet aliquis factum, quod aiebat non
posse non fieri? quisquis aliquem queritur ⟨mortuum
esse, queritur⟩ hominem fuisse. omnis eadem con-
dicio devinxit: cui nasci contigit, mori restat. inter- 9
vallis distinguimur, exitu aequamur. hoc quod inter
primum diem et ultimum iacet, varium incertumque
est: si molestias aestimes, etiam puero longum, si ve-
locitatem, etiam seni angustum. nihil non lubricum
et fallax et omni tempestate mobilius. iactantur cuncta
et in contrarium transeunt iubente fortuna, et in tanta
volutatione rerum humanarum nihil cuiquam nisi mors
certum est. tamen de eo queruntur omnes, in quo uno
nemo decipitur. 'sed puer decessit.' nondum dico 10
melius agi cum eo, qui *cito* vita defungitur: ad eum
transeamus, qui consenuit. quantulo vincit infantem?
propone temporis profundi vastitatem et universum
complectere, deinde hoc, quod aetatem vocamus hu-
manam, conpara immenso: videbis, quam exiguum sit,
quod optamus, quod extendimus. ex hoc quantum 11
lacrimae, quantum sollicitudines occupant? quantum
mors, antequam veniat, optata, quantum valitudo,

6 *verba* cui contigit nasci, instat et mori *leguntur in titulo sepulcrali CIL. VI 11252 ex Seneca adsumpta haud dubie sicut et alia. monuerunt Hosius mus. Rhen. XLVII p. 463, Buecheler carm. lat. epigr. II p. 757 II p. 858*

2 *verba* futurum? at *(sic)* si mortem in homine non cogitavit *in contextu omissa m. recens in marg. supplevit in* A. 'D. Pappi manus' *adnotatum est, a Schweighaeusero fortasse. nec diversum esse Pappum istum a recentis aevi correctore qui passim codicem interpolavit suspicatur Buecheler* ‖ 3 agebat **B A** *sed g correctum ex* cr *vel ex huius simili duarum litterarum complexu* **B**. sciebat *Bartsch* ‖ 4 mortuum esse queritur ς *velut Harlei. 2659, om.* **B** *et pr.* **A**. quis [quis] aliquem queritur hominem fuisse? *Buecheler* ‖ 6 contigit *ex* contingit *radendo factum* **A** ‖ 7 ditinguimur **A** ‖ 9 molestias *sed post* i *una litt. rasa* **A** | puro **A** ‖ 11 mobilius ς mobilibus **B A** ‖ 16 cito *add. Gertz,* puer *addi mavult C. Brakman,* ita *Rossbach* ‖ 22—23 quamtum mors *pr.* **A** ‖ 23 ueniant **A** | ualido *pr.* **A**

quantum timor? quantum tenent aut rudes aut inutiles anni? dimidium ex hoc edormitur. adice labores, luctus, pericula, et intelleges etiam in longissima
12 vita minimum esse, quod vivitur. sed quis tibi concedet non melius se habere eum, cui cito reverti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? vita nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. ita nihil ille perdidit nisi aleam in damnum certiorem. potuit evadere modestus et prudens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed, quod iustius timetur,
13 potuit fieri pluribus similis. aspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in harenam luxuria proiecit; aspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent mutuo inpudici, quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse manifestum erit. non debes itaque causas doloris accersere nec levia incommoda indi-
14 gnando cumulare. non hortor, ut nitaris et surgas; non tam male de te iudico, ut tibi adversus hoc totam putem virtutem advocandam. non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutrici adhuc quam patri
15 notiorem animo forti desideras. quid? nunc ego duritiam suadeo et in funere ipso rigere vultum volo et animum ne contrahi quidem patior? minime. inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum isdem oculis, quibus ipsos, videre nec commoveri ad primam familiarium divulsionem. puta autem me vetare: quaedam sunt sui iuris. excidunt etiam retinentibus lacri-

1 quantum teneri aut ς | aut *(ab* aut rudes *incipit in* **B A** *octavi quaternionis tertium folium) versui praefixum est ab eadem m. in* **B** ‖ 3 intellegens *pr.* **A** ‖ 4 este *pr.* **B** | concedit **B** concedet **A** *quod recepit Schweighaeuser.* concedat *'vetus lectio' Pinc.* ‖ 8 alaeam **A** *pr.*, **B** ‖ 18 horrior *pr.* **A** ‖ 19 maledic te *pr.* **A** ‖ 21 phi|lophia **B** philo|phia **A** ‖ 22 prosfecit *sed* s *rasam* **A** ‖ 24 regire **A** ‖ 25 contra hii **B** contrahii **A** ‖ 27 nec] necmo *sed* mo *in exitu vers. rasum* **A** ‖ 28 familiariom *in* familiarium *corr.* **B** famularium **A** | diuultsionẽ **A** ‖ 29 renitentibus *prop. Gruterus. sed* retinentib. *de conatu, cf. ep. 104, 1*

mae et animum profusae levant. quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus; fluat, quantum adfectus ediecerit, non quantum poscet imitatio. nihil vero maerori adiciamus nec illum ad alienum augeamus exemplum. plus ostentatio doloris exigit quam dolor: quotus quisque sibi tristis est? clarius, cum audiuntur, gemunt et taciti quietique dum secretum est, cum aliquos videre, in fletus novos excitantur. tunc capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere nullo prohibente liberius, tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur: sine spectatore cessat dolor. sequitur nos ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. a natura discedimus, populo nos damus nullius rei bono auctori et in hac re sicut in his omnibus inconstantissimo. videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat et efferatum; videt aliquem conlabentem et corpori adfusum: effeminatum ait et enervem. omnia itaque ad rationem revocanda sunt. stultius vero nihil est quam famam captare tristitiae et lacrimas adprobare, quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. dicam quid intersit. cum primus nos nuntius acerbi funeris perculit, cum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum: lacrimas naturalis necessitas exprimit et spiritus ictu doloris inpulsus quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem umorem perpremit et expellit. hae lacrimae per elisionem cadunt nolentibus nobis: aliae sunt, quibus exitum damus, cum memoria eorum, quos amisimus, retractatur, et inest quiddam dulce tristitiae, cum

16 17 18 19

10 compcantur **A** ‖ **14** qui soleat *in* quid soleat *corr. eadem m.* **A** | discédimus *sic* **A** ‖ **16** his *vulgo secludunt;* aliis *prop. Hermes. cf.* **12** ‖ **17** uoca **A** ‖ **18** uidet *in ras.* **B** ‖ **23** acerui **B** *et pr.* **A** ‖ **24** corpus se **B**, *pr.* **A** ‖ **25** lacrimis *pr.* **A** ‖ **26** ic^{tu} *eadem m.* **A** ‖ **28** premit *'vetus lectio' Pinc.* ‖ **31** tristitiae *fort. ex* trisutiae *corr.* **B**, *prius* ti *notatum est puncto superne et inferne addito.* tristiae **A**

occurrunt sermones eorum iucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas: tunc oculi velut in gaudio relaxantur.
20 his indulgemus, illis vincimur. non est itaque, quod lacrimas propter † circumstantem adsidentemque aut contineas aut exprimas: nec cessant nec fluunt umquam tam turpiter quam finguntur: eant sua sponte. ire autem possunt placidis atque compositis. saepe salva sapientis auctoritate fluxerunt tanto temperamento, ut illis nec humanitas nec dignitas deesset.
21 licet, inquam, naturae obsequi gravitate servata. vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat remota omni lugentium scaena, nihil erat nisi quod veris dabatur adfectibus. est aliquis et dolendi decor: hic sapienti servandus est et quemadmodum in ceteris rebus, ita etiam in lacrimis aliquid sat est: inprudentium ut gaudia sic dolores exundavere.
22 aequo animo excipe necessaria. quid incredibile, quid novum evenit? quam multis cum maxime funus locatur, quam multis vitalia emuntur, quam multi post luctum tuum lugent! quotiens cogitaveris puerum fuisse, cogita et hominem, cui nihil certi promittitur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde
23 visum est, dimittit. ceterum frequenter de illo loquere et memoriam eius, quantum potes, celebra. quae ad te saepius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiae.

4 circum stantem **A**. propter turbam circumstantem *scr. Haase,* propter circulum adstantem *ci. O. Rossbach* ‖ 5 cessent *in* cessant *corr.* **A** *m. rec.* ‖ 6 quam cum (quom *O. Rossbach*) fing. *Pincianus,* quam si fing. *Baehrens. sed recte Ruhkopf: omnium turpissimae habendae sunt quae finguntur* ‖ 7 adque **BA** | conpositis **A** ‖ 8 temperamento **B** temporamento **A** ‖ 9 umanitas **A** 12 scaena **B** scena **A** ‖ 13 delendi **B**, *pr.* **A** ‖ 14 seruandas *pr.* **A** ‖ 15 aliquit **BA** ‖ 16 inprudentium ς ut prudentium **BA** | exundauere *sed post* a *litt. rasa* **A** ‖ 19 uitaliemuntur **A** ‖ 22 ubi *pro* unde *male Bartsch, cf. ep. 88, 34 extr.* ‖ 24 potestelebra **A** | que **A** 25 reuertitur **A** | sine acerbitate ς inea ceruitate **BA** ‖ 26 conuertatur **BA** *corr.* **A** *m. rec.* | tristitiae *pr.* **B** *sed prius* ti *erasum,* tristiae **A**

si quos sermones eius, si quos quamvis parvoli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter adfirma. oblivisci quidem suorum ac me- 24
moriam cum corporibus efferre et effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. sic aves, sic ferae suos diligunt, quarum [contria] concitatus [actus] est amor et paene rabidus, sed cum amissis totus extinguitur. hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. illud nullo modo probo, quod 25
ait Metrodorus: esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem, hanc esse captandam in eiusmodi tempore. ipsa Metrodori verba subscripsi. *Μητροδώρου ἐπιστολῶν πρὸς τὴν ἀδελφήν. ἔστιν γάρ τις ἡδονὴ λύπῃ συγγ⟨ενής, ἣν χρὴ θηρεύ⟩ειν κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν.* de quibus non dubito quid sis sensurus. quid enim 26
est turpius quam captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum, et inter lacrimas quoque quod iuvet, quaerere? hi sunt, qui nobis obiciunt nimium rigorem et infamant praecepta nostra duritiae, quod dicamus dolorem aut admittendum in animum non

11 *Metrod. fr. 34 K.*

1 paruuli **A** ‖ 2 uoluptate ς uoluntate **BA** | audieras *sed posteriorem* a *e corr.* **A** ‖ 6 meminisse ς memisse **BA** | sicaues **B** ‖ 7 ferae suos diligunt foetus (fetus *ed. Mentel.*) '*vetus lectio*' *Pinc. ed. Mentel., inde* ferae fetus suos dil. *Muretus* | concitatus ς *velut Harlei. 2659* contria *(in fine versus)* concitatus actus **BA** antea concitatus *Buecheler* ‖ 8 cum ς eum **BA** ‖ 10 quod ς quid **BA** ‖ 12 hanc esse ς hanc ipse **BA**¹ hanc ipsam *Erasm.*² hanc ipsam esse *Windhaus* ‖ 13 · ΜΗΤΡΟΔΟΡΟΥ ΕΠΙCΤΟΛΑ(ω)Ν Τ|ΡΟC ΤΗΝΑΔΕΛΦΗΝ · ΕCΤΙΝ ΓΑΡ ΤΙΟCΗΔΟΝΗΝ|ΚΥΤΤΗCΟΥΤΤΕΙΝ ΚΑΤΑΤΟΥΤΟΝΤΟΝ ΚΑΤΡΟΝ | **B** · ΜΗΤΡΟΛΟΡΟΥ ΕΠΙCΤΟΛΑ(ω)Ν ΤΡΟCΤΗ | ΝΑΛΔΕΛΦΗΝ · ΕCΤΙΝ ΓΑΡ ΤΙΟC ΗΛΟΝΗΛΙΚΥΤΤΗCΟ|ΥΤ *(sive* ΥC)ΤΕΙΝΚ *(unius litterae rasura)* ΑΤΑΤΟΥ ΤΟΝ ΤΟΝ ΚΑΤΡΟΝ· **A**: *emendavit Buecheler. λύπῃ συγγενὴς invenerat Schweighaeuser, ἣν χρὴ Fickert, κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν Scaliger. ceterum fuere qui scriberent ἐπιστολῶν α′ πρὸς τ. ἀ. in marginem releganda esse v. Μητροδ.* — *ἀδελφήν putat Rossbach* ‖ 16 quid sis ς quis sis *sed* s *extremam ex* i *vel* t *correctam* **B** quissii **A** ‖ 17 capere **A** ‖ 19 hii **BA** ‖ 20 duritia **BA**: duritiae *Madvig fort. non necessario*

esse aut cito expellendum. utrum tandem est aut incredibilius aut inhumanius non sentire amisso amico
27 dolorem an voluptatem in ipso dolore aucupari? nos quod praecipimus, honestum est: cum aliquid lacrimarum adfectus effuderit et, ut ita dicam, despumaverit, non esse tradendum animum dolori. quid, tu dicis miscendam ipsi dolori voluptatem? sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte conpescimus. ne illo quidem tempore, quo filius ardet aut amicus expirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare maerorem? utrum honestius dolor ab animo summovetur an voluptas ad dolorem quoque admittitur? 'admittitur' dico? captatur et
28 quidem ex ipso. 'est aliqua' inquit 'voluptas cognata tristitiae.' istuc nobis licet dicere, vobis quidem non licet. unum bonum nostis voluptatem, unum malum dolorem: quae potest inter bonum et malum esse cognatio? sed puta esse: nunc potissimum cruitur? et ipsum dolorem scrutamur, an quid ha-
29 beat iucundum circa se et voluptarium? quaedam remedia aliis partibus corporis salutaria velut foeda et indecora adhiberi aliis nequeunt, et quod aliubi prodesset sine damno verecundiae, id fit inhonestum loco vulneris: non te pudet luctum voluptate sanare? severius ista plaga curanda est. illud potius admone, nullum mali sensum ad eum, qui perît, pervenire: nam
30 si pervenit, non perît. nulla, inquam, res eum laedit, qui nullus est: vivit, si laeditur. utrum putas illi male esse, quod nullus est, an quod est adhuc aliquis? atqui nec ex eo potest ei tormentum esse, quod non est: quis enim nullius sensus est? nec ex

1 utrum ς uirum **B A** ‖ 6 esset rad- **B** ‖ 7 consolamur ς consulamur **B A** ‖ 8 puero **A** ‖ 9 conp- **A** comp- **B** ‖ 11 uirum **A** *pr.*, **B** ‖ 15 tristiae **B A** ‖ 18 eriitur *et quidem* i *priorem in fine vers.* **A** 19 an quid *Buecheler:* aliquid **B A** an aliquid ς ‖ 20 iucundum *corr. ex* inc- **B** incundum **A** ‖ 21 salutari **B**, *pr.* **A** | fęda **A** ‖ 24 de **B A** *in* te *corr.* **B** *m. rec.* ‖ 26 perit **B A** ‖ 27 non perit **B A** | nullam *sed* m *rasam* **B** ‖ 31 *post* sensus *quattuor litt. rasae in* **B**

eo, quod est: effugit enim maximum mortis incommodum, non esse. illud quoque dicamus ei, qui deflet 31
ac desiderat in aetate prima raptum: omnes, quantum ad brevitatem aevi, si universo conpares, et iuvenes et senes, in aequo sumus. minus enim ad nos ex aetate omni venit quam quod minimum esse quis dixerit, quoniam quidem minimum aliqua pars est: hoc quod vivimus, proximum nihilost: et tamen, o dementiam nostram, late disponitur. haec tibi scripsi, non tam- 32
quam expectaturus esses remedium tam serum, liquet enim mihi te locutum tecum quicquid lecturus es, sed ut castigarem exiguam illam moram, qua a te recessisti, et in reliquom adhortarer, contra fortunam tolleres animos et omnia eius tela, non tamquam possent venire, sed tamquam utique essent ventura, prospiceres. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Fabiani Papiri libros, qui inscribuntur civilium, 1 C
legisse te cupidissime scribis, et non respondisse expectationi tuae, deinde oblitus de philosopho agi compositionem eius accusas. puta esse quod dicis et effundi verba, non figi: primum habet ista res suam gratiam et est decor proprius orationis leniter lapsae. multum enim interesse existimo, utrum exciderit an fluxerit. *adice* nunc, quod in hoc quoque, quod dicturus sum, ingens differentia est. Fabianus mihi non effun- 2

6 quis dixerit quoniam ς quis dixeris q̃m̃ **B** quidixerisq̃m̃ **A** s *super scripsit m. ant.* ‖ 7 quidẽminunum **A** ‖ 8 nihilest **BA** nihilo est ς | 9 nostram] nãm **B** nam̃ **A** ‖ 14 tale *pr.* **A** ‖ 17 *rubricata epistulae inscriptio est, item prima littera in* **B** ‖ 19 te cupidissime *sed* te cu *macula hodie obscuratum* **B** te cupisdissime *in* te cupidissime *radendo corr.* **A** | sed (*malo* set) *ut scribamus cum Pinciano, suadet* cupidissime. *vide tamen Gertzi adn. in dial. p. 55, 1* ‖ 20 olitus *in* oblitus *corr. m. ant. in* **A** ‖ 25 adice *addidi* | nunc quod **BA** nunc ς. *cf. Preisendanz l. c. p. 70 adn. 8. potius* nunc quidem *prop. Rossbach* | diciturus **A** ‖ 26 ingens ς indigens **BA** | diffir- **A** | fundere *et p. 478, 1* effundere *Pinc.; cf. p. 480, 11*

dere videtur orationem, sed fundere: adeo larga est et
sine perturbatione, non sine cursu tamen veniens. illud
plane fatetur et praefert, non esse tractatam nec diu
tortam. sed ita, ut vis, esse credamus: mores ille,
non verba conposuit et animis scripsit ista, non auri-
3 bus. praeterea ipso dicente non vacasset tibi partes
intueri: adeo te summa rapuisset, et fere quae inpetu
placent, minus praestant ad manum relata. sed illud
quoque multum est primo aspectu oculos occupasse,
etiam si contemplatio diligens inventura est quod
4 arguat. si me interrogas, maior ille est, qui iudicium
abstulit quam qui meruit: et scio hunc tutiorem esse,
scio audacius sibi de futuro promittere. oratio solli-
cita philosophum non decet: ubi tandem erit fortis et
constans, ubi periculum sui faciet, qui timet verbis?
5 Fabianus non erat neglegens in oratione, sed securus.
itaque nihil invenies sordidum: electa verba sunt, non
captata nec huius saeculi more contra naturam suam
posita et inversa, splendida tamen, quamvis sumantur
e medio. sensus honestos et magnificos habes, non
coactos in sententiam, sed latius dictos. videbimus,
quid parum recisum sit, quid parum structum, quid
⟨non⟩ huius recentis politurae: cum circumspexeris
6 omnia, nullas videbis angustias inanis. desit sane varie-
tas marmorum et concisura aquarum cubiculis inter-
fluentium et pauperis cella et quicquid aliud luxuria

19 *s. cf. quae exscripsi ad p. 479, 16* ‖ 26 *cf. ep. 18, 7*

2 perturbationem *pr.* **A** | tamen s ueniens (sue- **A**) **B A** *sed ut prior* s *deleta sit. an* subueniens? ‖ 3 preferi **A** | esset tractatam **B A**. esse se tr. *Muretus* | diutortam **B** diuitornã **A** diuturnam *igitur voluit, debuit* diu tortam *aut* diu tornatam ‖ 6 uocasset **B** *et pr.* **A** ‖ 9 aconspectu **A** ‖ 12 abtulit **A** | totiorem **B** tociorem *pr.* **A** ‖ 13 scio audacius] istum audacius *ci. Bartsch* ‖ 19 inuersa *sed post* r *unam litt., fort.* b *rasam* **B** | sumantur e medio ς sumanturamedio **B** sumantur a medio **A**. *fortasse* de medio ‖ 20 honestus **B A** ‖ 21 uidebimus] *cf. Madvig adv. II p. 487* ‖ 23 non ς: *om.* **B A**. *an* minus? ‖ 24 nullas *ex* nullus *corr.* **A** | argutias *Madvig, sed recte conparat ep. 102, 20 Io. Mueller. nec quadrat* argutias *in imaginem domus a v. 22 ad p. 479, 2 continuatam*

non contenta decore simplici miscet: quod dici solet, domus recta est. adice nunc, quod de conpositione non constat. quidam illam volunt esse ex horrido comptam, quidam usque eo aspera gaudent, ut etiam quae mollius casus explicuit, ex industria dissipent et clausulas abrumpant, ne ad expectatum respondeant. lege Ciceronem: compositio eius una est, pedem curvat 7 lenta et sine infamia mollis. at contra Pollionis Asinii salebrosa et exiliens et ubi minime exspectes, relictura. denique omnia apud Ciceronem desinunt, aput Pollionem cadunt exceptis paucissimis, quae ad certum modum et ad unum exemplar adstricta sunt. humilia 8 praeterea tibi videri dicis omnia et parum erecta: quo vitio carere eum iudico. non sunt enim ⟨humilia illa sed placida et ad animi⟩ tenorem quietum compositumque formata, nec depressa sed plana. deest illis oratorius vigor stimulique, quos quaeris, et subiti ictus sen⟨ten⟩tiarum. sed totum corpus, videris quam sit comptum, honestum est. non habet oratio eius, sed debet dignitatem. adfer, quem Fabiano possis praeponere. dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam 9

16 *Senecae patris contr. II pr. 2* deerat illi (*sc.* Fabiano Papirio) oratorium robur et ille pugnatorius mucro. splendor vero velut voluntarius non elaboratae orationi aderat *adscripsit Preisendanz*

2 rectaest **B** recte est **A**. *fort.* rectast ‖ 3 uolent **A** ‖ 5 molius **A** | explicuit *sed* i *alt. in ras.* **A** ‖ 6 ad exspectatum ς ad spectatum **B** adpectatu *antiquitus correctum* **A** ‖ 7 pedem curuat lenta **BA** seruat pedem curuat lenta ς *velut Harlei. 2659* pedem servat lenta *Haase* servat pedem curvatur lenta *Rossbach* ‖ 9 expectes **A** ‖ 10 desinũ **A** | apud **A** ‖ 13 discis *sed* s *priore erasa* **A** ‖ 14 enim humilia illa (illa hum. *ed. Mentel.*) sed placida et ad animi tenorem ς, *etiam Harlei. 2659* (*ubi* enim sunt): enim (*hac voce finitur versus* in **BA**) tenorem **BA**. enim tenuia aut abiecta sed ad tenorem *commendat Buecheler* ‖ 16 oratorius *sed* b *rasam post* i **B** ‖ 18 sentiarum **BA** | uideris *delevit m. rec.* **B** ‖ 20 debet **BA**. dabit *Lipsius adprobante Madvigio.* non habet gratiam oratio eius, sed habet (habet *Bartsch*) dignitatem *Aem. Baehrens. sed cf.* ὀφλισκάνειν (γέλωτα *sim.*)

pertinentes paene totidem sunt, quot Fabiani: cedam, sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. dic Asinium Pollionem: cedam, et respondeamus: in re tanta eminere est post duos esse. nomina adhuc T. Livium, scripsit enim et dialogos, quos non magis philosophiae adnumerare possis quam historiae, et ex professo philosophiam continentis libros: huic quoque dabo locum. vide tamen, quam multos antecedat, qui a tribus vincitur et tribus eloquentissimis. sed non praestat omnia: non est fortis oratio eius, quamvis elata sit; non est violenta nec torrens, quamvis effusa sit; non est perspicua, sed pura. 'desideres' inquis 'contra vitia aliquid aspere dici, contra pericula animose, contra fortunam superbe, contra ambitionem contumeliose. volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, inpotentiam frangi. sit aliquid oratorie acre, tragice grande, comice exile.' vis illum adsidere pusillae rei, verbis: ille rerum se magnitudini addixit, eloquentiam velut umbram non hoc agens trahit. non erunt sine dubio singula circumspecta nec in se collecta nec omne verbum excitabit ac punget, fateor. exibunt multa nec ferient et interdum otiosa praeterlabetur oratio, sed multum erit in omnibus lucis, sed ingens sine taedio spatium. denique illud praestabit, ut liqueat tibi illum sensisse quae scripsit. intelleges hoc actum, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi. ad profectum omnia tendunt, ad bonam mentem, non quaeritur plausus. talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quam teneo haeretque mihi color eorum non ex recenti

1 quod **B A** ‖ 2 maximo *fort. ex* maxime *corr.* **B** ‖ 3 'cedam *futurum (cf. 1. 8)*, resp. *fictae cogitationis' Buecheler.* cedam sed ut respondeam *ci. Erasmus*[2] ‖ 5 Livium] *post alteram* i *una litt. rasa est in* **B** ‖ 7 continentes **A** ‖ 11 torres **A** ‖ 13 aspicere *pr.* **A** ‖ 14 contrari ambitionem *sed* ri *deletum* **A** ‖ 15 libidem traduci **B** libidinemtaduci **A** ‖ 16 oratorię **A** ‖ 17 pusille **B A** *sed* s *ex* c *ut videtur corr. in fine vers.* **A** ‖ 18 rerũ rem agnitudini **A** | addixit ς adduxit **B A** ‖ 21 ac punget ς ag pugnet **B A** ‖ 24 prestabit **A** | ut *sed* t *super scr.* **B** | que **A** ‖ 26 placeret tibi ς placere tibi **A B** ‖ 27 ñ queritur **A** ‖ 29 exercen|ti **A**

conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia: cum audirem certe illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quae adulescentem indolis bonae attollerent et ad imitationem sui evocarent sine desperatione vincendi, quae mihi adhortatio videtur efficacissima. deterret enim qui imitandi cupiditatem fecit, spem abstulit. ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum in universum magnificus. VALE.

L. ANNAEI SENECAE LIB. XVI EXPLICIT INCIPIT EIVSDEM LIBER XVII.

SENECA LVCILIO S. S.

Omnis dies, omnis hora quam nihil simus ostendit et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos: tum aeterna meditatos respicere cogit ad mortem. quid sibi istud principium velit quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat et iam illi declivis erat cursus ad cetera. facilius enim crescit dignitas quam incipit. pecunia quoque circa paupertatem plurimum morae habet, dum ex illa erepat haeret. iam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi 1 CI 2

7 *Seneca pater contr. II pr. 3* nemo descripsit abundantius

2 audirent **A** ‖ 3 adulescentem *sed* s *ex* o *vel* c *corr.* **A** | 4 imitatione **A** | sui euocarent ς siue uocarent **B** siueuocarent **A** | 5 uincendiq; mihi **A** ‖ 10 *prior versus post* VALE *solito atramento scriptus, dein hic rubro* INCIPIT EIVSDEM LIBER XVII. SENECA LVCILIO·S·S·**B** ·L·ANNEI SENECAE LIB̄ XVI EXPLICIT·LIO·S·S | INCIPIT EIVSDEM LIBER XVII. SENECA LVCI **A** *ubi rubricata sunt* LIO·S·S· *et alter versus totus excepta* CI *syllaba extrema quae ultra versum in marg. adiecta est* ‖ 13 simus ostendit ς sumostendit **BA** ‖ 17 equitem ·r· splendidum **BA** ‖ 21 plurimum (plurimū **A**) amorem **BA**: *corr. Pincianus* ‖ 22 haeret: iam *Buecheler mus. Rh. XXXXVIII p. 88:* hae *vel* hac (*corr. m. recenti in* hic) etiam **B** hae etiam **A** | senescio *in* senecio *corr.* **B** | diuiciis *pr.* **B** ‖ 23 efficissimae **A**

et custodiendi scientia, quarum vel altera locuple-
3 tem facere potuisset. hic homo summae frugalitatis,
non minus patrimonii quam corporis diligens, cum me
ex consuetudine mane vidisset, cum per totum diem
amico graviter adfecto et sine spe iacenti usque in
noctem adsedisset, cum hilaris cenasset, genere valitu-
dinis praecipiti arreptus, angina, vix conpressum artatis
faucibus spiritum traxit in lucem. intra paucissimas
ergo horas, quam omnibus erat sani ac valentis offi-
4 ciis functus, decessit. ille, qui et mari et terra pe-
cuniam agitabat, qui ad publica quoque nullum relin-
quens inexpertum genus quaestus accesserat, in ipso
actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pe-
cuniae impetu raptus est. 'insere nunc, Meliboee, piros,
pone [in] ordine vites.' quam stultum est aetatem
disponere ne crastini quidem dominum! o quanta de-
mentia est spes longas inchoantium: emam aedificabo,
credam exigam, honores geram, tum deinde lassam et
5 plenam senectutem in otium referam. omnia, mihi
crede, etiam felicibus dubia sunt. nihil sibi quisquam
de futuro debet promittere. id quoque, quod tenetur,
per manus exit et ipsam, quam premimus, horam ca-
sus incidit. volvitur tempus rata quidem lege, sed
per obscurum: quid autem ad me, an naturae certum
6 sit quod mihi incertum est? navigationes longas et
pererratis litoribus alienis seros in patriam reditus
proponimus, militiam et castrensium laborum tarda
manipretia, procurationes officiorumque per officia
processus, cum interim ad latus mors est, quae quo-
niam numquam cogitatur nisi aliena, subinde nobis in-

14 *Verg. ecl. I 73* ‖ 17 *cf. Hor. carm. I 4, 15*

4 consuetudine *sed post* con *duae litt. rasae in* **A** | diem *om.* **A** ‖ 7 prę̄cipici **A** | compraessum *corr. in* compressum **B** ‖ 8 fautibus **A** | paucissima **A** ‖ 9 quam **B** *ubi* post *additum est in marg.,* postquam **A** ‖ 11 relinquens *sed priorem* n *super scriptam* **B** ‖ 15 pone in ordine **B A** ‖ 16 dispore *sed* r *ex* n *ut videtur corr.* **A** ‖ 22 preminus **A** ‖ 27 castrensium *sed* n *superne additam* **B** ‖ 28 officia *sed alt.* i *super scriptam* **A** ‖ 29 que **A**

geruntur mortalitatis exempla non diutius quam dum
miramur, haesura. quid autem stultius quam mirari id 7
ullo die factum, quod omni potest fieri? stat quidem
terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessi-
tas fixit, sed nemo scit nostrum, quam prope versetur
terminum. sic itaque formemus animum, tamquam
ad extrema ventum sit. nihil differamus. cotidie cum
vita paria faciamus. maximum vitae vitium est, quod 8
inperfecta semper est, quod [in] aliquid ex illa differ-
tur. qui cotidie vitae suae summam manum inposuit,
non indiget tempore. ex hac autem indigentia timor
nascitur et cupiditas futuri exedens animum. nihil est
miserius dubitatione venientium quorsus evadant:
quantum sit illud quod restat aut quale, sollicita mens
explicabili formidine agitatur. quo modo effugiemus 9
hanc volutationem? uno, si vita nostra non prominebit,
si in se colligitur. ille enim ex futuro suspenditur,
cui inritum est praesens. ubi vero, quidquid mihi
debui, redditum est, ubi stabilita mens scit nihil inter-
esse inter diem et saeculum, quicquid deinceps dierum
rerumque venturum est, ex alto prospicit et cum multo
risu seriem temporum cogitat. quid enim varietas
mobilitasque casuum perturbabit, si certus sis adver-
sus incerta? ideo propera, Lucili mi, vivere et sin- 10
gulos dies singulas vitas puta. qui hoc modo se apta-

3 quid **BA** ‖ 4 ubi] u *ex* i *vel* l *corr.* **A** ‖ 6 terminus **BA**: *corr. Buecheler.* terminus *secl. Muretus* ‖ 7 nihil differamus] *post* nihil *in imo margine* Q VIII **BA**. *a* differamus *incipit quaternionis noni primum folium in* **BA** ‖ 9 in aliquid ex illa **BA**. in aliud ex alio *Pincianus,* in diem aliquid ex illa *ci. Windhaus* ‖ 12 exedens **A** excedens *sed* c *rasa, dein* e *in* ę *correcta* **B** ‖ 14 sit *m. ant. super scr. in* **A** | quali **BA** | collecta **BA**: *corr. Buecheler l. c. p. 88.* coniectans *Gertz* ‖ 15 explicabili **BA** inexpl- ę. *illi favere quod statim subiungitur monuit Pincianus, item Buecheler. sed sic otiosum est, vereor,* explicabili *et debilitans sententiam. v.* quomodo — volut.? *intellego fere* 'quo modo cavebimus ne in formidinem istam inexplicabilem incidamus?' | formidini **A** ‖ 16 uoluntationem **A** ‖ 17 colligitur **BA** *sed* g *ex* c *corr.* **B**. colligetur *Erasmus*^{2} ‖ 22 uarietas *sed prior* a *ex corr.* **B** ‖ 24 lucili mi **BA** mi Lucili *alii* ‖ 25 aptabit **BA**: *corr. Stephanus*

vit, cui vita sua cotidie fuit tota, securus est: in spem viventibus proximum quodque tempus elabitur subitque aviditas et miserrimus ac miserrima omnia efficiens metus mortis. inde illud Maecenatis turpissimum votum, quo et debilitatem non recusat et deformitatem et novissime acutam crucem, dummodo inter haec mala spiritus prorogetur: 'debilem facito manu, debilem pede coxo, tuber adstrue gibberum, lubricos quate dentes: vita dum superest, benest; hanc mihi, vel acuta si sedeam cruce, sustine.' quod miserrimum erat, si incidisset, optatur et tamquam vita petitur supplici mora. contemptissimum putarem, si vivere vellet usque ad crucem: 'tu vero' inquit 'me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto et inutili maneat. depraves licet, dum monstroso et distorto temporis aliquid accedat. suffigas licet et acutam sessuro crucem subdas': est tanti vulnus suum premere et patibulo pendere districtum, dum differat id, quod est in malis optimum, supplicii finem? est tanti habere animam, ut agam? quid huic optes nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? huic putes umquam recitasse Vergilium 'usque adeone mori miserum est'? optat ultima malorum et quae pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit: qua mercede? scilicet vitae longioris. quod autem vivere est

4 Maecenatis] *fr. 1 p. 35 Lunderst.* ‖ **23** *Verg. Aen. XII 646*

1 in spem ς in spe **BA** ‖ **2** proximus *pr.* **B** ‖ **3** efficiens *ex corr.* **B** ‖ **7** porrogetur **A** ‖ **8** coxo] *i. claudo. cf. Loewe prodr. p. 309 Groeber arch. lex. lat. I p. 555 Buecheler l. c.* coxa ς ‖ **9** bene est **BA** *sed* e *in verbo* est *initio versus praeposita* **B** | hanc ς hac **BA** | si sidam *(ut glyconei forma fiat legitima) scribere cunctatur Buecheler, cui adsentitur etiam P. Lunderstedt De C. Maecenatis frag. p. 47* ‖ **11** supplicii *sed extremam* i *super scriptam offert* **B** subplicii **A** ‖ **12** uellen *pr.* **B** ‖ **13** inquid *pr.* **B** ‖ **15** distorto *Erasmus*[2] detorto *Haase*: deserto **BA** | aliquit **BA** | accedat *ex* accedas *corr.* **B** ‖ **16** sessuro] s *ante* u *ex corr.* **A** haesuro *non recte Duemmler. cf. Lunderstedt l. c.* | subtas *pr.* **B** ‖ **17** destrictum **BA** ‖ **22** huic *Muretus:* cui **BA** ‖ **26** silicet **A** | quod **BA** quid ς

diu mori? invenitur aliquis, qui velit inter supplicia 14
tabescere et perire membratim et totiens per stilicidia
emittere animam quam semel exhalare? invenitur,
qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis,
iam pravus et in foedum scapularum ac pectoris tuber
elisus, cui multae moriendi causae etiam citra crucem
fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? nega
nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse
est mori. multi peiora adhuc pacisci parati sunt: 15
etiam amicum prodere, ut diutius vivant, et liberos ad
stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre
tot consciam scelerum. excutienda vitae cupido est
discendumque nihil interesse, quando patiaris, quod
quandoque patiendum est. quam bene vivas refert,
non quam diu: saepe autem in hoc est bene, ne diu.
VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quomodo molestus est iucundum somnium videnti 1 CII
qui excitat, aufert enim voluptatem, etiam si falsam,
effectum tamen verae habentem: sic epistula tua mihi
fecit iniuriam. revocavit enim me cogitationi aptae
traditum et iturum, si licuisset, ulterius: iuvabat de 2
aeternitate animarum quaerere, immo mehercules cre-
dere. praebebam enim me facilem opinionibus magno-
rum virorum rem gratissimam promittentium magis
quam probantium. dabam me spei tantae. iam eram
fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemne-

1 subplicia **A** ‖ 2 totiens **BA** potius *Buecheler* | stilicidia *in* stillic- *corr.* **B** stillic- **A** ‖ 4 adactus **B** | illudinfelix *sed* di *ex* m *corr.* **A** ‖ 5 ac pectoris ς acceptoris **BA** ‖ 7 tracturā **B** *sed lineolam supra* a *add. m. fort. recentior* ‖ 9 paracisci *sed* ra *post* a *rasum* **B** ‖ 10 adtuprum **A** ‖ 11 manus sua *sed priorem* s *deletam* **B** ‖ 12 cupido ς cui|pido **BA** ‖ 13 dicendumque **B** *et pr.* **A** | 14 referre *Erasmus*^{2} ‖ 15 est *unus ex Gruteri libris:* esse **BA** ‖ 16 *post hanc epistulam statuit ampliorem lacunam Haase, cf. ep. 102, 3* ‖ 17 *inscriptio epistulae rubricata in* **BA**. *altera* E *in* SENECA *litterae* F *similior in* **B** ‖ 20 epistola **A** | 21 altae *Lipsius* ‖ 24 credebam **BA**: *corr. Buecheler. cf. ep. 116, 1.* dabam *ci. Gronovius* | facile **A**

bam in immensum illud tempus et in possessionem
omnis aevi transiturus: cum subito experrectus sum
epistula tua accepta et tam bellum somnium perdidi.
3 quod repetam, si te dimisero, et redimam. negat me
epistula prima totam quaestionem explicuisse, in qua
probare conabar id quod nostris placet, claritatem,
quae post mortem contingit, bonum esse. id enim me
non solvisse, quod opponitur nobis: 'nullum' inquiunt
'bonum ex distantibus. hoc autem ex distantibus
4 constat.' quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis
est loci alterius, et ideo non ⟨hoc⟩ tantum, sed alia
quoque ⟨eodem⟩ pertinentia distuleram. quaedam enim,
ut scis, moralibus rationalia inmixta sunt. itaque
illam partem rectam et ad mores pertinentem tractavi:
numquid stultum sit ac supervacuum ultra extremum
diem curas transmittere, an cadant bona nostra nobis-
cum nihilque sit eius, qui nullus est, an ex eo, quod,
cum erit, sensuri non sumus, antequam sit, aliquis
5 fructus percipi aut peti possit. haec omnia mores
spectant: itaque suo loco posita sunt. at quae a dia-
lecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda
fuerunt et ideo seposita sunt. nunc, quia omnia
exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis
6 occurram. nisi aliquid praedixero, intellegi non po-

1 i|nimmensum **B** ‖ 2 transiturus ς transiturũ **B** -turum **A** | expergefactus *vel* experrectus ς experfectus **BA** ‖ 4 demisero **BA** | negat **BA** negas *Erasm.*² *in re incomperta nihil mutavi* ‖ 5 ep. prima] *'initium tuae epistulae negat me' explicat Schweighaeuser.* epistula proxima *scr. Haase* ‖ 6 conabar id quod ς conabari quod **B** *et pr.* **A** ‖ 7 post *sed* t *ex corr.* **B** ‖ 8 nullam **A** *corr. m. ant.* ‖ 10 lucidi **A** ‖ 11 non hoc tantum ς non (non *in fine vers.* **B**) tantum **BA** hoc *versui praefixit m. rec. in* **B**. *an* non id t.*?* ‖ 12 eodem ς *om.* **BA**. *sufficit* eo *vel* huc. *et interim* et id non tantum sed alia quoque eo pertinentia distuleram *Gundermann ap. Binder, Die abfassungszeit von Sen. br. p. 31 adn. fortasse recte* ‖ 13 moralibus ς moralia **BA** | rationalia **A** *corr. ex* rationalibus **B** ‖ 14 recta ad mores *Muretus* ‖ 19 percipi aut ς percipit aut **BA** | omnia mores **BA** *in* **B** *ante* m *unam litteram deletam esse ut fuisse videatur* omniatmores *cum dicit Weidner, fallitur.* ad mores ς *fort. recte* ‖ 21 hant **A** ‖ 24 potuerunt **A**

terunt quae refellentur. quid est, quod praedicere velim? quaedam continua corpora esse, ut hominem; quaedam esse composita, ut navem, domum, omnia denique, quorum diversae partes iunctura in unum coactae sunt; quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tamquam exercitus, populus, senatus. illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti et singuli sunt. quid est, quod etiamnunc praedicere velim? 7 nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. hoc si quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quia in *nos* nostra tela mittuntur.

'Dicitis' inquit 'nullum bonum ex distantibus esse: 8 claritas autem ista bonorum virorum secunda opinio est. nam quomodo fama non est unius sermo nec infamia unius mala existimatio, sic nec claritas uni bono placuisse. consentire in hoc plures insignes et spectabiles viri debent, ut claritas sit. haec autem ex iudiciis plurium efficitur, id est distantium: ergo non est bonum. claritas' inquit 'laus est a bonis bono 9 reddita; laus oratio, vox est aliquid significans: vox est autem, licet virorum sit *bonorum*, *non* bonum. nec enim quicquid vir bonus facit, bonum est. nam et plaudit et sibilat, sed nec plausum quisquam nec sibilum, licet omnia eius admiretur et laudet, bonum dicit, non magis quam sternumentum aut tussim. ergo claritas bonum non est. ad summam dicite nobis, 10

1 praedicere ς praecidere **BA** ‖ 9 uellim **BA** ‖ 11 uno ς unde **BA** ‖ 13 probatur **BA** probabitur ς. *an* probetur *?* ‖ 14 nos *inseruit Schweighaeuser* ‖ 15 dicitis ς Dictis **BA** ‖ 16 *post* opinio est *v.* haec autem (20) — distantium (21) *traici vult Hermes* ‖ 19. 20 et spectabiles (*vel* et spectati *vel* et praestantes) ς exspectantes **B** exp- **A** ‖ 21 plurium ς plurimum **B** *et pr.* **A** ‖ 23 laus oratio. oratio uox est ς *sed intellege* 'laus oratio vel vox est' ‖ 24 *v.* bonorum, non *ante* bonum *inserenda esse perspexit Erasm.*[1] *p. 335 mrg.* ‖ 27. 28 botum *pr.* **A** ‖ 29 clari|tas **B**

utrum laudantis an laudati bonum sit: si laudati bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si adfirmetis meum esse, quod alius bene valeat. sed laudare dignos honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum, qui laudamur: atqui
11 hoc quaerebatur.' respondebo nunc singulis cursim. primum an sit aliquod ex distantibus bonum, etiamnunc quaeritur et pars utraque sententias habet. deinde claritas desiderat multa suffragia? potest et unius boni viri iudicio esse contenta: *unus* nos bonus bonos iudicat.
12 'quid ergo?' inquit 'et fama erit unius hominis existimatio et infamia unius malignus sermo? gloriam quoque' inquit 'latius fusam intellego, consensum enim multorum exigit.' diversa horum condicio est et illius. quare? quia, si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo si omnes boni idem sentirent: omnes enim, si me cognoverint, idem sentient. par illis idemque iudicium est, aeque vero inficiscitur. dissidere non possunt: ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant,
13 quia aliud sentire non possunt. ad gloriam aut famam non est satis unius opinio. illic idem potest una sententia, quod omnium, quia omnium, si perrogetur, una erit: hic diversa dissimilium iudicia sunt. difficiles adfectus, dubia omnia invenies, levia, suspecta. putas tu posse unam omnium esse sententiam? non est

1 si laudantis **BA**: *corr. Madvig, et* laudanti *iam cod. Velz.* ‖ 2 dicitis | istam *sed* is *ante* tam *deletum* **B** ‖ 3 adfirmentis *sed* n *transfossa* **B** ‖ 9 claritas non desiderat *Muretus,* desiderat nulla suffragia *Wolters. satis habui interrogative formare enuntiatum. eodem fere redit distinctio haec* deinde 'claritas—suffragia': potest *quam commendat Kronenberg* ‖ 10 unus nos *scripsi:* nos **BA**. unus *Windhaus,* nos *(i. Stoicos)* unus *Mueck* ‖ 14 condicio *sed* con *atramento pallidiore super scr.* **B** ‖ 18 iudicium *sed* iu *super scr.* **B** iuditium **A** | inficis|citur *ut tamen prior* c *correcta sit ex* s *fortasse* **B** inficiscitur **A** inficitur ς. insistitur *Erasmus*[1]. proficere—proficisci *comparat Buecheler* ‖ 23 dissimmilium **A** | difficiles **BA** dissimiles ς. diff. adf. *cum* invenies *iunxit Buecheler* ‖ 25 non est nisi unius *O. Rossbach*

unius una sententia. illi placet verum, veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus adsentiuntur. numquam autem falsis constantia est: variantur et dissident. 'sed laus' inquit 'nihil aliud 14 quam vox est, vox autem bonum non est.' cum dicunt claritatem esse laudem bonorum a bonis redditam, non ad vocem referunt, sed ad sententiam. licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude esse, laudatus est. praeterea aliud est laus, aliud 15 laudatio, haec et vocem exigit. itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. cum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. ergo laus etiam taciti est bene sentientis ac bonum virum apud se laudantis. deinde, ut dixi, ad 16 animum refertur laus, non ad verba, quae conceptam laudem egerunt et in notitiam plurium emittunt. laudat qui laudandum esse iudicat. cum tragicus ille apud nos ait magnificum esse 'laudari a laudato viro', laude digno ait. et cum aeque antiquos poeta ait 'laus alit artis', non laudationem dicit, quae corrumpit artes. nihil enim aeque et eloquentiam et omne aliud studium auribus deditum vitiavit quam popularis adsensio. fama vocem utique desiderat, 17 claritas potest etiam citra vocem contingere contenta iudicio. plena est non tantum inter tacentis, sed etiam

19 *Cn. Naevius 15 p. 9 R.*^{3} ‖ 21 *fragm. poet. R. p. 137 Baehr.*

1 illis *Muretus* illic *O. Rossbach* ‖ 3 constanta *littera* i *super addita* **B** constante *in* constanta *mutavit* **A** ‖ 5 non ēst *sic* **A** | dicunt *Lipsius:* dicant **BA** ‖ 6 *fort.* bono a bonis *coll. § 9 et 18* | redditam iam *vel* redditam ς: reddi. iam **BA** ‖ 7 non *om.* **A** | refferunt **A** ‖ 9 aliut laudatio **A** ‖ 12 constat *in marg. additum atramento minus nigro* **B** cuius officium in oratione est *prop. Windhaus* ‖ 14 sententiis *in* sententis *corr.* **B** *m. recentiore* ‖ 17 in notitiam ς innocentiam **BA** ‖ 20 antiquos **B** antiquus **A** ‖ 21 alit artes (*praetuli* artis) *Erasmus*^{2}: alitteris **BA** ‖ 25 claritas potest enim **BA**: *corr. Buecheler.* utiq. desiderat, non desiderat claritas. potest enim *Windhaus*

inter reclamantis. quid intersit inter claritatem et gloriam dicam: gloria multorum iudiciis constat, clari-
18 tas bonorum. 'cuius' inquit 'bonum est claritas, id est laus bono a bonis reddita? utrum laudati an laudantis?' utriusque. meum, qui laudor; quia natura me amantem omnium genuit, et bene fecisse gaudeo, et gratos me invenisse virtutum interpretes laetor: hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed et meum. ita enim animo conpositus sum, ut aliorum bonum meum iudicem, utique eorum, quibus ipse sum boni
19 causa. est istud laudantium bonum, virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. itaque utriusque bonum est merito laudari, tam mehercules quam bene iudicasse iudicantis bonum est et eius, secundum quem iudicatum est. numquid dubitas, quin iustitia et habentis bonum sit et autem sit eius, cui debitum solvit? merentem laudare iustitia est: ergo utriusque bonum est.

20 Cavillatoribus istis abunde responderimus. sed non debet hoc nobis esse propositum arguta disserere et philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere: quanto satius est ire aperta via et recta quam sibi ipsum flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? neque enim quicquam aliud istae disputationes
21 sunt quam inter se perite captantium lusus. dic potius,

1 interraclam antis *pr.* **A** ‖ 2 iudicis **BA**. iudicis *scr. Rossbach* ‖ 4 laus a bono **BA** *sed alt.* a *deleta* **B** | laudanti an *pr.* **A** | an *ex* am *radendo* **B** | 5 natura me amantem ς naturam mea amantem **BA** *sed* m *ut videtur post* mea *erasa in* **B** ‖ 6 bene fecisse **BA** bene fecisse me ς *nonnulli* ‖ 8 plurium ς plurimum **B** *et pr.* **A** ‖ 9 ut ς et **BA** ‖ 10 ipse *ut videtur* (ipsi *ed. Ven. a. 1492*) *vel* istius ς iste **BA** ‖ 12 *v.* hoc—13 essem *traicit post* causa (11) *Gertz* ‖ 15 et iudicantis *Gertz* ‖ 17 habentis *ex* habentes *corr.* **A** *m. ant.* | bonum *deleri vult Windhaus* | autem sit *delevit corrector recens in* **B**, *recte tenet Buecheler* ‖ 20 respondebimus **BA**: *corr. Pincianus* ‖ 22 magestate **A** ‖ 23 aperta ς aperte **B** *et pr.* **A** | ipsum *in* ipsi *mutari voluit corrector recens in* **B** ‖ 24 magna *ex* magno *fecit* **A**

quam naturale sit in inmensum mentem suam extendere. magna et generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes et cum deo terminos patitur. primum humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam aut si quod est etiamnunc frequentius accolis laetiusve tectis solum: patria est illi quodcumque suprema et universa circuitu suo cingit, hoc omne convexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aer humanis divina secernens *et*iam coniungit, in quo disposita tot lumina in actus suos excubant. deinde ar- 22
tam aetatem sibi dari non sinit: 'omnes' inquit 'anni mei sunt. nullum saeculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. cum venerit dies ille, qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hic, ubi inveni, relinquam, ipse me dis reddam. nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor.' per has mortalis aevi moras illi meliori vitae longiori- 23
que proluditur. quemadmodum decem mensibus tenet nos maternus uterus et praeparat non sibi, set illi loco, in quem videmur emitti iam idonei spiritum trahere et in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium maturescimus

16 *cf. ad Helv. consol. 6, 7* ex terreno et gravi . . corpore

1 naturales *in* naturale *radendo mutavit* **B** ‖ 3 et *om. aliquot* ς *adstipulante Madvigio nimis fort. argute. alioqui potuit* communes secum deo ‖ 5. 6 oculis **BA**: *corr. Pincianus.* incolis *vel* occulis ς | laetius uectis **BA**: *corr. Windhaus.* laetius tectis *iam Lipsius* ‖ 7 suppremа **BA** ‖ 8 iacent *ex* tacent *corr.* **B** ‖ 9 etiam *Pincianus:* iam **BA** | in quod **BA**: *corr. Schweighaeuser* ‖ 10 disposito *pr.* **BA** *ut appareat verum esse* in quo, *non* intra quod disp. *ut exhibent* ς | numina **BA**: *corr. Haase* ‖ 10. 11 actam **BA** r *ante* c *interposuit m. recens in* **B** *super scripsit in* **A** ‖ 11 anni '*ex correctioribus codicibus*' *Pinc.:* ante **BA**. *cf. dial. XII 11, 7.* ante me anni *Haase* ‖ 15 corpus *Pincianus:* tempus **BA** | diis ς diei **BA** ‖ 16 graviter regno (*sed* g *eras.*) **B** ‖ 18 decem ς inuicem **BA** enim decem *Rossbach. cf. Sen. Phoen. 535* ‖ 19 sibi sed ς sibi et **BA** ‖ 20 uidemur emitti] '*recte libri ut in re non pervia oculis manibusque*' *Buecheler.* eniti *cod. Velz. sed cf. p. 492, 20* ‖ 21 quod] quo d1. (*id est* di) **A** ‖ 22 alium *ex* aluum *corr.* **B** aluum *in* aluim *corr.* **A** | maturesimus **BA**

partum. alia origo nos expectat, alius rerum status.
24 nondum caelum nisi ex intervallo pati possumus.
proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice:
non est animo suprema, sed corpori. quidquid circa
te iacet rerum, tamquam hospitalis loci sarcinas specta:
transeundum est. excutit redeuntem natura sicut in-
25 trantem. non licet plus efferre quam intuleris, immo
etiam ex eo, quod ad vitam adtulisti, pars magna po-
nenda est: detrahetur tibi haec circumiecta, novissimum
velamentum tui, cutis; detrahetur caro et suffusus
sanguis discurrensque per totum; detrahentur ossa
26 nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. dies
iste, quem tamquam extremum reformidas, aeterni na-
talis est. depone onus: quid cunctaris, tamquam non
prius quoque relicto, in quo latebas, corpore exieris?
haeres, reluctaris: tum quoque magno nisu matris ex-
pulsus es. gemis, ploras: et hoc ipsum flere nascentis
est, sed tunc debebat ignosci: rudis et imperitus om-
nium veneras. ex maternorum viscerum calido molli-
que fomento emissum adflavit aura liberior, deinde
offendit durae manus tactus, tenerque adhuc et nullius
27 rei gnarus obstipuisti inter ignota: nunc tibi non est
novum separari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo
animo membra iam supervacua dimitte et istuc corpus
inhabitatum diu pone: scindetur, obruetur, abolebitur.
quid contristaris? ita solet fieri: pereunt † saepe vela-
menta nascentium. quid ista sic diligis quasi tua?
istis opertus es: veniet, qui te revellat dies et ex con-
28 tubernio foedi atque olidi ventris educat. huic nunc

1 *fuit qui coniceret* regio | statum *pr.* **A** ‖ **2** interuallo *pro* interfallo *m. ant. in* **A** ‖ **4** supprema **BA** ‖ **5** spectat transeundum *pr.* **B** ‖ **9** detrahentur **BA** | circum iecta **BA** ‖ **14** deponuonus **A** ‖ **15** in quo *super scr. m. ant. in* **A** | exieris *sed priorem* i *ex corr.* **B** ‖ **16** heres **BA** ‖ **24** menbra **A** ‖ **26** saepe **BA**: semper *Pincianus,* aeque *Gruterus,* secde (secundae) *Buecheler, cf. ep. 92, 34.* nempe *Kronenberg,* scilicet *C. Brakman* ‖ **28** est *sed* t *eras.* **B** ‖ **29** uentris seducat **A** | hinc ς

quoque tu, quantum potes, subduc *te* voluptatique, nisi quae necessariis *seriis*que cohaerebit, alienus iam hinc altius aliquid sublimiusque meditare: aliquando naturae tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo et lux undique clara percutiet. imaginare tecum, quantus ille sit fulgor tot sideribus inter se lumen miscentibus. nulla serenum umbra turbabit. aequaliter splendebit omne caeli latus: dies et nox aëris infimi vices sunt. tunc in tenebris vixisse te dices, cum totam lucem et totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscure intueris, et tamen admiraris illam iam procul: quid tibi videbitur divina lux, cum illam suo loco videris? haec cogitatio nihil sordidum 29
animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. deos rerum omnium esse testes ait. illis nos adprobari, illis in futurum parari iubet et aeternitatem proponere. quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. quidni 30
non timeat qui mori sperat? is quoque, qui animum tamdiu iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo, solutum statim spargit, ut etiam post mortem utilis esse possit. quamvis enim ipse ereptus sit ocu-

1 quantum potes subduc (*praetuli* potes, subduc te) voluptatique *Bartsch:* quantum potes subuoluptariquae **B A**. voluptatique *agnoverat de Ian.* subtrahe te vol. *Buecheler* ‖ 2 necessariis seriisque *scripsi:* necessarisque **B** necessariisque **A**. que *deleri voluit Bartsch* | iam ς tam **B A** ‖ 5 imaginare ς imagine re **B A** ‖ 9. 10 totam lucem totus *'vetus lectio' Pinc.* ‖ 11 atmiraris **B A** ‖ 13 sordidum *sed alteram* d *ab antiqua m. supra versum additam* **A** ‖ 14 subsidere | resinit **B A**. *post* subsidere *inc. f. 70^{v} in* **B** ‖ 15 illi nos *pr.* **B** ‖ 17 concepit *ex* concipit *corr.* **B** | hortet *in* horret *corr.* **B** ‖ 18 at *in* ad *corr.* **B** *m. rec.,* ad **A** ‖ 19 non *super scr. m. non diversa in* **A** | qui mori sperat? is (sperat, si is *Erasm.*[2]) quoque *Buecheler:* qui mori speriat (i *transfixit m. rec. in* **B**). Se quoque **B A**. qui morti sperat se superfuturum, si is quoque *Madvig inutiliter, ut probavit Io. Mueller* ‖ 21 spargit **B** *sed* t *transfossa m. recentiore* **B** spargi **A**. solutum spargi, statim spargit *Io. Mueller. cf. Bartsch et Buecheler mus. Rh. XXIV p. 272*

lis, tamen 'multa viri virtus animo multusque recursat gentis honos'. cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum non minus praesentiam esse utilem quam memoriam. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CIII 1 Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? incendium dico, ruinam, alia, quae nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa [vi de]vita, [illa] quae nos observant, quae captant. rariores sunt casus, etiam si graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini cotidianum periculum. adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. nullum est malum frequentius, 2 nullum pertinacius, nullum blandius. ac tempestas minatur, antequam surgat, crepant aedificia, antequam corruant, praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies [est] et eo diligentius tegitur, quo propius accedit. erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum, nisi quod illarum perniciosus est primus incursus: quos transiere, non quaerunt. numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas incitat: aut fame aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem 3 libet. tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum

1 *Verg. Aen. IIII 3 s.*

1 multusque *Verg.* multumque *pr.* **BA** | recusat **BA** || 2 quanta **B** quantum **A** || 5 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA** || 7 incidentium (-cium **A**) dico ruinam aliqua nobis **BA**: *corr. Pincianus* || 9 illa uideuita illa quae **B** illa ui deuita illa **A** *sed transfossa sunt et* ui *et alterum* illa *in* **A** illa deuita (*vel* uita) quae ς || 10 rariores sunt *Gruterus:* pari essunt **BA**. *dissentit Madvig* || 14 abtempestas *sed* ab *deletum a m. recenti* **AB**: *corr. Buecheler* || 16 est ex homine pernicies est et **BA** || 17 ei **BA** *in* eo *corr. m. recens in* **B** || 18 accendit *pr.* **A** || 19 effigies *ex* effugies **B** || 20 pernitiosius **B** perniciosius **A**: *corr. de Ian* || 22 inicit. Hae aut **BA** mittit (*vel* incitat). Haec autem ς: *corr. Buecheler* || 24 libet ς licet **B** *et pr.* **A**

sit, ut cogites, quod sit hominis officium. alterum intuere, ne laedaris, alterum ne laedas. commodis omnium laeteris, movearis incommodis et memineris, quae praestare debeas, quae cavere. sic vivendo quid consequaris? non te ne noceant, sed ne fallant. quantum potes autem, in philosophiam recede. illa te sinu suo proteget, in huius sacrario eris aut tutus aut tutior. non arietant inter se nisi in eadem ambulantes via. ipsam autem philosophiam non debebis iactare: multis fuit periculi causa insolenter tractata et contumaciter: tibi vitia detrahat, non aliis exprobret. non abhorreat a publicis moribus nec hoc agat, ut quicquid non facit, damnare videatur. licet sapere sine pompa, sine invidia. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem et quidem subrepentem. iam manum mihi iniecerat. medicus initia esse dicebat motis venis et incertis et naturalem turbantibus modum. protinus itaque parari vehiculum iussi. Paulina mea retinente exire perseveravi: illud mihi in ore erat do-

1 CIIII

4 consequaris **BA** consequeris ς. *intellege* quid consequaris quaeris ‖ 5 non tene **B** *et pr.* **A**. te ne noceant (*cf. βλάπτειν τινά*) *dicere vix ausus esset, nisi perrexisset* sed ne fallant (*cf. ep. 95, 52 extr.*). *si per se ponit,* nocere *semper dativo struit. vide etiam quae observavit Buecheler in archio lexicogr. II p. 118 vel carm. lat. ep. II 1522* ‖ 6 secede ς | te nisu suo **BA**: *corr. Erasm.*[2] ‖ 8 totior *pr.* **A** | nisui **BA** | eodem **BA** *ex* eadem *ut videtur fecit* **B**. *confirmatur igitur quadamtenus quod restituit Madvig* nisi in eadem ambulantes via ‖ 9 via *Madvig:* quia **BA** | autem ipsam **BA** *frustra commendat Baehrens: traiecit Muretus* | philophiam **B** ‖ 13 quidquid **B** ‖ 14 VALE *intra eundem versum excipitur inscriptione proximae epistulae rubricata sine novi libri indiculo in* **BA**. LIB. XVIII *addit m. recentissima in* **A** ‖ 16 *post* putas *trium vel quattuor verborum spatium in versu extremo vacuum relictum est in* **B** *propter membranam detritam* ‖ 18—19 *verba* medicus initia — turbantibus modum *quae inter* retinente *et* exire *collocant libri, traiecit Gertz* | 18 uenis set (*in* sed *corr.* **B**) **BA** ‖ 21 exire] *post* e *priorem litt. rasa in* **A** | ope *pr.* **B**

mini mei Gallionis, qui cum in Achaia febrem habere coepisset, protinus navem ascendit clamitans non cor-
2 poris esse, sed loci morbum. hoc ego Paulinae meae dixi, quae mihi valitudinem meam commendat. nam cum sciam spiritum illius in meo verti, incipio, ut illi consulam, mihi consulere. et cum me fortiorem senectus ad multa reddiderit, hoc beneficium aetatis amitto. venit enim mihi in mentem, in hoc sene et adulescentem esse, cui parcitur. itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet, *a me* im-
3 petrat illa, ut me diligentius amem. indulgendum est enim honestis adfectibus: et interdum, etiam si premunt causae, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus et in ipso ore retinendus est, cum bono viro vivendum sit non quamdiu iuvat sed quamdiu oportet: ille, qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverabit mori, delicatus est. hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum, si vult mori, sed si coepit, intermittat et suis ⟨se⟩ commodet.
4 ingentis animi est aliena causa ad vitam reverti, quod magni viri saepe fecerunt. sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est securior sui tutela et vitae usus animosior, attentius ⟨custodire⟩, si scias alicui tuorum esse dulce,

2 ascendit **B** asc- **A**. conscendit *Windhaus* ‖ 5 sciam ς scias **BA** ‖ 7 in hac (*sc.* Paulina) *pro* hoc *G. Gemoll,* in hoc (*sc.* in consulendo mihi) *A. I. Kronenberg.* hoc benef. aetatis amore uxoris amitto *ci. Gertz. si quid desit, supplerim* hoc benef. aetatis officio humanitatis amitto. *cf. 22 s.* ‖ 9 q̃m **B** ‖ 10 a me *post* illa *inseruit Muretus, probabilius Gertz post* amet ‖ 14 tormenteo *ut videtur* **A** ‖ 15 uiuat **B** *et fortasse* **A** ‖ 17 putet **B** | perseuerabat **BA** *sed* ba *transfossum* **A** perseuerabit *alii* ‖ 19 exiget *prop. O. Waldaestel* ‖ 20 suis se ς suis **BA** | cōmendet **B** ‖ 21 ingentes **B** ‖ 22 *post* sed *unam litt. rasam fort.* c **B** ‖ 23 humanitatis **B** ‖ 24 *post* uitae *littera rasa est in* **B** *fortasse* s ‖ 25 curare *aliquot libri, alii* custodire: *om.* **BA**. servare *Rossbach* | alicui ς aliquid **BA** alicui id *Buecheler*

utile, optabile. habet praeterea in se non mediocre ista res gaudium et mercedem. quid enim iucundius quam uxori tam carum esse, ⟨ut⟩ propter hoc tibi carior fias? potest itaque Paulina mea non tantum suum mihi timorem inputare, sed etiam meum. quaeris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? ut primum gravitatem urbis excessi et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quicquid pestiferi vaporis † obruent, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valitudinem sensi. quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? in pascuum emissus cibum meum invasi. repetivi ergo iam me. non permansit marcor ille corporis dubii et male cogitantis. incipio toto animo studere. non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestat animus, qui secretum in occupationibus mediis, si volet, habebit: at ille, qui regiones eligit et otium captat, ubique, quo distringatur, inveniet. nam Socraten querenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: 'non inmerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris.' o quam bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent! nunc premunt se ipsi, sollicitant, corrumpunt, territant. quid prodest mare traicere et urbes mutare? si vis ista, quibus urgueris, effugere, non aliubi sis oportet, sed alius. puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio

5 6 7 8

18 *cf. Sen. ep. 28, 2*

1 utile *ex* -lem *ut videtur radendo fecit* **B** ‖ **3** esse ut ς esse **BA**^{1} ‖ **9** obruent **BA** obtinent *vel* obruerant *aliquot exemplaria Pinciani.* obferunt *prop. F. Gloeckner,* obsorbent *Buecheler,* obruerunt *Rossbach* ‖ **11** attigit *in* attigi *corr.* **B** | ut in p. *ci. Windhaus* ‖ **12** emissus *ex* emissum *corr.* **A** ‖ **13** male cogitantis *pravis vexarunt coniecturis. intellege quasi 'infidi malumque minitantis', frequens est corporis prosopopoeia* ‖ **17** at *ex* ad *corr.* **B** ‖ **18** distrigatur *pr.* **B** | *malo* iam *pro* nam | quaer- **BA** ‖ **20** ferunt *m. non diversa ut videtur supra add. in* **B.** inveniet. narrant Socraten *excluso* ferunt *verbo Windhaus* ‖ **22** premunt *Bartsch:* primum **B** *et* **A**^{1} ‖ **23** se ipsi *scripsi:* se ipsos **BA.** *cf. p. 265, 21* ‖ **26** Putas **B** putas *pr. etiam* **A** | uenisse

tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores
9 habeat? tuos adferes. divitias iudicabis bonum: torquebit te paupertas, quod est miserrimum, falsa. quamvis enim multum possideas, tamen, quia aliquis plus habet, tanto tibi videris defici, quanto vinceris. honores iudicabis bonum: male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus, invidebis, quotiens aliquem in fastis saepius legeris. tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit.
10 maximum malum iudicabis mortem, cum ⟨in⟩ illa nihil sit mali, nisi quod ante ipsam est, timeri. exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones. vanis semper agitaberis. quid enim proderit 'evasisse tot urbes Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis?' ipsa pax timores sumministrabit. ne tutis quidem habebitur fides consternata semel mente. quae ubi consuetudinem pavoris inprovidi fecit, etiam ad tutelam salutis suae inhabilis est. non enim vitat, sed fugit.
11 magis autem periculis patemus aversi. gravissimum iudicabis malum, aliquem ex his, quos amabis, amittere, cum interim hoc tam ineptum erit quam flere, quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus decidant folia. quicquid te delectat, aeque vide †ut

13 *Verg. Aen. III 282 s.*

te e athenas **BA** *sed erasa est* e *ante* ath. *et* uenissete *corr. ex* uenisset *in* **B** | arbririo *pr.* **A** ‖ **1** illa *ex* ille *corr.* **B** ‖ **4** possideas *ex* possiteas *corr.* **B** | qui aliquisitus habet **B** *et pr.* **A** *ubi* plus *super scr. m. recens* ‖ **5** tanto ς: quanto **BA** | uideberis *ci. Pincianus* ‖ **6** iudicabis *(ut proposuerat Bartsch) cod. Velz.:* iudicatus **BA** *sed* tu *exp.* **B** *in* iudicas *corr. m. rec.* **A** ‖ **7** inuidebis ς uideberis **BA** ‖ **8** erit *ex* eris *corr.* **A** ‖ **10** cum in illa ς cũ illa **BA**. *cf. ep. 30, 5* ‖ **12** semper] *hic desinit quaternio nonus in* **BA**. *nota* QVIIII *servata est in utriusque libri imo margine sed detracta* Q *littera in* **A**. *ab* agitaberis *incipit decimi quaternionis primum folium* ‖ **14** argolicas *ex* argolidas *vel* -liclas *corr.* **B** argo|li as **A** ‖ **15** timoris **A** ‖ **17** inprouidi **B** improuidi **A** ‖ **18** est ς es **BA** ‖ **19** latemus **B** *et pr.* **A** **23** ut uideres dum uireret uter. alium **B** ut uideres dum uiueret uter. alium **A**. ut flores virides: dum virent, utere: alium *Haase, cui adsentitur Rossbach nisi quod mavult* ut virides ⟨frondes⟩. *potius* ut videres, dum vireret, ver *prop. Buecheler*

videres dum vireret uter: alium alio die casus excutiet. sed quemadmodum frondium iactura facilis est, quia renascuntur, sic istorum, quos amas quosque oblectamenta vitae putas esse, damnum, quia reparantur, etiam si non renascuntur. 'sed non erunt 12
idem.' ne tu quidem idem eris. omnis dies, omnis hora te mutat: sed in aliis rapina facilius apparet, hic latet, quia non ex aperto fiet. alii auferuntur, at ipsi nobis furto subducimur. horum nihil cogitabis nec remedia vulneribus oppones, sed ipse tibi seres sollicitudinum causas alia sperando, alia desperando. si sapis, alterum alteri misce: nec speraveris sine ⟨de⟩speratione nec ⟨de⟩speraveris sine spe. quid per se per- 13
egrinatio prodesse cuiquam potuit? non voluptates illa temperavit, non cupiditates refrenavit, non iras repressit, non indomitos amoris impetus fregit, nulla denique animo mala eduxit. non iudicium dedit, non discussit errorem, sed ut puerum ignota mirantem ad breve tempus rerum aliqua novitate detinuit. ceterum 14
inconstantia mentis, quae maxime aegra est, lacessit, mobiliorem levioremque reddit ipsa iactatio. itaque, quae petierant cupidissime loca, cupidius deserunt et avium modo transvolant citiusque quam venerant, abeunt. peregrinatio notitiam dabit gentium, novas 15
tibi montium formas ostendet, invisitata spatia camporum et inriguas perennibus aquis valles, alicuius fluminis sub observatione naturam, sive ut Nilus aestivo incremento tumet, sive ut Tigris eripitur ex oculis et

27 ss. *cf. Quaest. nat. III 26. VI 8*

1 casū **A** ‖ 4 damnum *secl. Haase* ‖ 6. 7 omnis ora **BA** ‖ 8 fiet **BA** fit ς ‖ 9 cogitabhis **BA** ‖ 10 appones ς ‖ 12 sapis ς satis **BA** | misce ς misces **BA** miscens *Buecheler.* | sine desperatione nec desperaueris ς sine speratione nec sperauerís **BA** ‖ 16 idomitos **BA** ‖ 20 inconstanciam *ed. Mentel.* | aegros lac. *Madvig* | lacessit] '*scil.* peregrinatio' *Buecheler* ‖ 25 inuisitata *in* inusit- *mutavit m. rec. in* **B** ‖ 27 *pro* sub observatione *optat* rariorem *Friedlaender sittengesch.*[6] *II p. 194 adn. 3. potuit* fluminis ab observatione remotiorẽ naturam, *sed teneo tradita*

acto per occulta cursu integrae magnitudini redditur, sive ut Maeander, poetarum omnium exercitatio et ludus, implicatur crebris anfractibus et saepe in vicinum alveo suo admotus, antequam sibi influat, flectitur, ce-
16 terum neque meliorem faciet neque saniorem. inter studia versandum est et inter auctores sapientiae, ut quaesita discamus, nondum inventa quaeramus: sic eximendus animus ex miserrima servitute in libertatem adseritur. quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum quid petendum, quid necessarium quid supervacuum, quid iustum quid iniustum sit, non erit hoc per-
17 egrinari, sed errare. nullam tibi opem feret iste discursus, peregrinaris enim cum adfectibus tuis et mala te tua sequuntur. utinam quidem sequerentur. longius abessent: nunc fers illa, non ducis. itaque ubique te premunt et paribus incommodis urunt. medicina aegro,
18 non regio quaerenda est. fregit aliquis crus aut extorsit articulum: non vehiculum navemque conscendit, sed advocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. quid ergo? animum tot locis fractum et extortum credis locorum mutatione posse sanari? maius est istud malum, quam ut ge-
19 statione curetur. peregrinatio non facit medicum, non oratorem, nulla ars loco discitur: quid ergo? sapientia, ars omnium maxima, in itinere colligitur? nullum est, mihi crede, iter, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto gens illuc humana pergeret. tamdiu ista urgue-

1 integrae magnitudinis *mavult Io. Mueller* ‖ 2 męander **B** meander **A** ‖ 3 acfractibus **B** *et pr.* **A** ‖ 4 aluaeo **B** | antequam *sed post* a *priorem erasa* d **B** ‖ 5 faciet ς: facient **BA**. *an* facient haec neque *?* ‖ 7 inuenia **A** ‖ 11 iniustum *Cornelissen:* honestum **BA** ‖ 12 nullam ς Nullum **BA** | ferret **A** ‖ 16 p̃munt **A** | incommodis urunt ς incommodis erunt **B** incōmodiserunt **A**. terunt *Buecheler* ‖ 18 navemve *fuit qui optaret, sed vide Klammeri animadv. Ann. p. 55* ‖ 24 sapientia, ars *scripsi:* sapientia res **BA** s. rerum ς. *cf. ep. 29, 3. 88, 28. 90, 44 extr. 92, 10. 95, 7. fr. 17 Haase* ‖ 26 te *Erasm.*[1]: se **BA** ‖ 27 agm. f.] *cf. Wirth l. c. p. 30* ‖ 28 urguebant **A**

bunt mala macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaveris causas. fugam tibi non prodesse miraris? tecum sunt, quae fugis. te igitur emenda, onera tibi detrahe et demenda desideria intra salutarem modum contine. omnem ex animo erade nequitiam. si vis peregrinationes habere iucundas, comitem tuum sana. haerebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoque convixeris; haerebit tumor, quamdiu superbo conversaberis. numquam saevitiam in tortoris contubernio pones. incendent libidines tuas adulterorum sodalicia. si velis vitiis exui, longe a 21 vitiorum exemplis recedendum est. avarus, corruptor, saevos, fraudulentus, multum nocituri, si prope a te fuissent, intra te sunt. ad meliores transi: cum Catonibus vive, cum Laelio, cum Tuberone. quod si convivere etiam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Zenone versare: alter te docebit mori, si necesse erit, alter, antequam necesse erit. vive cum Chrysippo, cum 22 Posidonio. hi tibi tradent humanorum divinorumque notitiam, hi iubebunt in opere esse nec tantum scite loqui et in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare et adversus minas erigere. unus est enim huius vitae fluctuantis et turbidae portus eventura contemnere, stare fidenter ac paratum tela fortunae adverso pectore excipere, non latitantem nec

18 *Zenonis fr. mor. 258 de Arn.*

3 igitur ēmda **A** ‖ 4 et demenda *scripsi:* et emenda **BA**. *potest* detrahe, eximenda, *sed cf. ep. 48, 9. 88, 3 al. tamquam dittographiam deleri vult* emenda *A. I. Kronenberg post Muretum* ‖ 5 intra salutarem *Haase:* intra salutem **BA** u *delevit m. rec. in* **A**. intra modum saltem ς *nonnulli velut Harlei. 2659. cf. de ira I 7, 1 ad Helv. 11, 4 sim.* ‖ 8 haerebit tumor ς habebit timor **BA** ‖ 9 super | conuersaueris **B** *et pr.* **A** ‖ 13 saeuos *in* saeuus *corr.* **BA** ‖ 15 aelio *pr.* **B**, *dein* ¹aelio, *denique cum oblitterata esset* l, *addita est alt.* l *supra* a *transfossam,* lelio **A** ‖ 19 *et* 20 hii **BA** ‖ 22 minas fortunae *Koch inutiliter, cf. ep. 98, 3* ‖ 23 enim hunus uitae **A** | turbidae *ex* turpidae *corr.* **B** turbide *sed* b *ex corr.* **A** ‖ 24 ac paratum *G. Gemoll:* adpartum (-tū **A**) **BA** adparatum *O. Rossbach*

23 tergiversantem. magnanimos nos natura produxit et
ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam sub-
dolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum et ex-
celsum spiritum, quaerentem ubi honestissime, non ubi
tutissime vivat, simillimum mundo, quem quantum
mortalium passibus licet, sequitur aemulaturque: pro-
24 fert se, laudari et aspici credit. ⟨dominus⟩ omnium
est, supra omnia est: itaque nulli se rei summittat,
nihil illi videatur grave, nihil quod virum incurvet.
'terribiles visu formae letumque labosque': minime
quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit et te-
nebras perrumpere. multa per noctem habita terrori
dies vertit ad risum. 'terribiles visu formae letum-
que labosque': egregie Vergilius noster non re dixit
25 terribiles esse, sed visu, id est videri, non esse. quid,
inquam, in istis est tam formidabile quam fama vul-
gavit? quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat labo-
rem vir, mortem homo? totiens mihi occurrunt isti,
qui non putant fieri posse quicquid facere non possunt,
et aiunt nos loqui maiora quam quae humana natura
26 sustineat. at quanto ego de illis melius existimo! ipsi
quoque haec possunt facere, sed nolunt. denique quem
umquam ista destituere temptantem? cui non faciliora
apparuere in actu? non quia difficilia sunt, non aude-

10 *Verg. Aen. VI 277*

1 tergiuersante **A** | magnanimes **BA**. *cf. ep. 88, 2* ‖ 5 mun-
do] deo *Bartsch. cf. nat. q. II 45, 3 prol. 13* ‖ 6 passibus ς:
passus **BA**. passu *Haase* ‖ 7 credit **BA**. gestit *ci. Pincianus,*
quaerit *Gruterus (cf. ep. 118, 6),* cupit *Hermes. an* c̃tendit *vel*
tendit*?* | dominus ς *om.* **BA**. dominus *addubitat Bartsch. fort.*
rector ‖ 8 sūmittat **BA** ‖ 10 terribilis **BA** | visus *pr.* **B** | laetum-
que **BA** ‖ 11 possit *ex* possis *corr.* **B** ‖ 13 forme **A** ‖ 14 uerg-
pr. **B** uirg- B^2A | non re ς in re **BA** ‖ 15 terribiles *ex* -is *corr.* **A**
id est cuideri **A** | non esse ς non posse **BA** ‖ 16 est *sed* t
e corr. **B** | qua fama **A** ‖ 17 quid obsecro **A** ‖ 18 isti *sed post*
is *litt. rasa* **B** ‖ 20 nos ς hos **BA** ‖ 21 at *suspectat Buecheler,*
sed cf. p. 274, 23 ‖ 22 nolunt *ex* volunt *corr.* **B** nonuolunt **A** |
deniq. — *(p. 503, 1)* difficilia sunt *bis bina membra ad parem*
syllabarum numerum conformata

mus, sed quia non audemus, difficilia sunt. si tamen 27
exemplum desideratis, accipite Socraten, perpessicium
senem, per omnia aspera iactatum, invictum tamen et
paupertate, quam graviorem illi domestica onera facie-
bant, et laboribus, quos militares quoque pertulit. quibus
ille domi exercitus ⟨est⟩, sive uxorem eius *reminiscimur*
moribus feram, lingua petulantem, sive liberos indociles
et matri quam patri similiores. si vere *reputes,* aut in bello
fuit aut in tyrannide aut in libertate bellis ac tyrannis sae-
viore. viginti et septem annis pugnatum est. post finita 28
arma triginta tyrannis noxae dedita est civitas, ex qui-
bus plerique inimici erant. novissima damnatio est sub
gravissimis nominibus impleta: obiecta est et religi-
onum violatio et iuventutis corruptela, quam inmittere
in deos, in patres, in rem publicam dictus est. post haec
carcer et venenum. haec usque eo animum Socratis non
moverant, ut ne vultum quidem moverent. *o* illam mira-
bilem laudem et singularem: usque ad extremum
nec hilariorem quisquam nec tristiorem Socraten vi-
dit. aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. vis 29
alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recen-
tiorem, cum quo et infestius fortuna egit et pertina-
cius. cui cum omnibus locis obstitisset, novissime et in
morte, ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna
vivere, invita mori: tota illi aetas aut in armis est exacta

17 *cf. Sen. de ira II 7, 1*

1 quia non audeant *sed* a *in* -eant *transfossam* **B** -mus *super scr. m. recens,* quia non audent **A**. *malim igitur* non audentur, sed quia non audentur, *cf. ep. 81, 29* ‖ 2 socratẽ **A** ‖ 5 *post* pertulit *plene distinctum est in* **B** ‖ 6 illi **A**. *fort.* ille ẽ domi ex. | exercitus **BA** exercitus est ς *pauci.* est exercitus *Schweigh.* | reminiscimur *addidi* ‖ 8 siuere **BA**. foris vero *Madvig,* intuere *Buecheler* | reputes *addidi* ‖ 9 bellis aut tyrannis **A** ‖ 11 ·xxx·tyrannis **BA** | noxe **A** | ciuitatès **B** ciuitates **A** ‖ 13 hominibus **BA**: *corr. Lipsius* ‖ 15 rem .p. **BA** ‖ 17 mouerent. o illam *Buecheler:* mouerint. Illam **BA** ‖ 18 *post* extremum *add.* seruauit ς *om.* **BA** *super scr. m. recens ex* ς ‖ 23 cum *in marg. add. antiqua ut videtur m.* **B** | obstitisset *sed* -et *e corr.* **B** | nouissime **A** nouisme **B** ‖ 24 mortem *sed* m *transfossam* **B** | inuita fortuna inuita uiuere **B** *sed alterum* inuita (*post* fort.) *exp.*

civilibus aut† intacta concipiente iam civile bellum. et hunc licet dicas non minus quam Socraten †inservisse dixisse, nisi forte Cn. Pompeium et Caesarem et
30 Crassum putas libertatis socios fuisse. nemo mutatum Catonem totiens mutata re publica vidit: eundem se in omni statu praestitit, in praetura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in contione, in exercitu, in morte. denique in illa rei publicae trepidatione, cum illinc Caesar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, totis exterarum gentium praesidiis, hinc Cn. Pompeius, satis unus adversus omnia, cum alii ad Caesarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit
31 aliquas et rei publicae partes. si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omne erectum ad res novas vulgum, hinc optumates et equestrem ordinem, quicquid erat in civitate sancti et electi, duos in medio relictos, rem publicam et Catonem. miraberis, inquam, cum animadverteris 'Atriden Priamumque et saevom ambobus Achillen'. utrumque
32 enim improbat, utrumque exarmat. hanc fert de utroque sententiam: ait se, si Caesar vicerit, moriturum, si Pompeius, exulaturum. quid habebat, quod timeret,

18 *Verg. Aen. I 458*

1 ciuilibus *sed syllabam* li *antiqua m. super scriptam* **A** | aut intacta· **BA** aut in· R. P. (*i. e.* in re publica) *unus Harlei. 2659 idque verum putat Rossbach.* aut in pace *Gronovius,* aut in iactatione *ego in proecdosi,* aut in toga *A. I. Kronenberg* ‖ **2** ñ minus **B** | inseruisse dixisse **BA.** in servis eluxisse *Buecheler.* inter servos vixisse *Bartsch, cf. ep. 24, 7. 95, 71.* servituti se eduxisse *Haase. malim* in servis se ⟨servituti e-⟩duxisse *(cf. de vit. beat. 2, 3) vel* in servis se ⟨libertati ad⟩dixisse | **5** re. p. **BA** | se *ex* ne *corr.* **B** ‖ **8** rei. p. **BA** ‖ **10** totis **BA** tot ꝯ. *cf. ep. 95, 70* | ·cn· ponpeius **A** ‖ **11** cęssarem *primo sed priorem* s *rasam* **A** ‖ **13** rei . p. **BA** ‖ **14** illic **A** ‖ **15** omnem ꝯ | uulgum **B** uultgum **A.** *cf. dial. VII 2, 2 de benef. I 2, 1 nat. q. I prol. 15 ep. 81, 13. 98, 13* ‖ **17** remictos *in* renlictos *mutatum* **A** | rem .p. **BA** ‖ **18** *post* cum *duas litt. rasas* **B** | animaaduerteris **A** | Atridas Priamumque et saevom ambobus Achillem *Verg.* ‖ **19** primumque *in* priamumque *corr.* **B** | saeuom *sed* u *supra* o *transfossam* **B** saeuum **A** ‖ **22** pompeus **A**

qui ipse sibi et victo et victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? perît itaque ex decreto suo. vides posse homines laborem 33
pati: per medias Africae solitudines pedes duxit exercitum. vides posse tolerari sitim: in collibus arentibus sine ullis inpedimentis victi exercitus reliquias trahens inopiam umoris loricatus tulit et, quotiens aquae fuerat occasio, novissimus bibit. vides honorem et notam posse contemni: eodem quo repulsus est die in comitio pila lusit. vides posse non timeri potentiam superiorum: et Pompeium et Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. vides tam mortem posse contemni quam exilium: et exilium sibi indixit et mortem et interim bellum. possumus itaque adversus ista tantum 34
habere animi, libeat modo subducere iugo collum. in primis autem respuendae voluptates: enervant et effeminant et multum petunt, multum autem a fortuna petendum est. deinde spernendae opes: auctoramenta sunt servitutum. aurum et argentum et quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur: non potest gratis constare libertas. hanc si magno aestimas, omnia parvo aestimanda sunt. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quae observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. 1 CV
tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si

1 qui ipse sibi *scripsi:* qui id sibi **BA** *frustra* id *defendere studet Baehrens* | que **A** ‖ 2 periit **BA** *ex* perit *corr.* **B** ‖ 4 solidines **A** ‖ 5 collis *in* collibus *corr.* **B** ‖ 9 contempni **A** ‖ 10 commitio **A** ‖ 12 audiebat **A** ‖ 14 *inter* quam *et* exilium *aliquid rasum est in* **B**, *scriptum fuisse fortasse* quam et exilium *adnotavit Buecheler, fuisse* quam auxilium *Weidner et Hermes* ‖ 15 interin **A** ‖ 17 respuende sũt *ed. Mentel.* restituendae (-de **A**) **BA** *cf. ep. 72, 3* | efferm- *pr.* **A** ‖ 18 petunt. id multum *Io. Mueller. sed* multum *nihil aliud quam τὸ πολύ* ‖ 19 spernendae ς (*?*) sperandae (-dę **A**) **BA** | auttoramenta *potius quam* auct- **A** ‖ 21 potis gratis **A** ‖ 24 *rubricata epistulae inscriptio in* **BA** ‖ 25 totior *in* tutior *corr.* **B** tucior **A** ‖ 26 censaeo **A**

tibi praeciperem, qua ratione bonam valitudinem in Ardeatino tuereris. considera, quae sint, quae hominem in perniciem hominis instigent: invenies spem, invi-
2 diam, odium, metum, contemptum. ex omnibus istis adeo levissimum est contemptus, ut multi in illo remedii causa delituerint. quem quis contemnit, violat sine dubio, sed transit. nemo homini contempto pertinaciter, nemo diligenter nocet. etiam in acie iacens
3 praeteritur, cum stante pugnatur. spem improborum vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam inritet, si nihil insigne possederis. concupiscuntur enim etiam *parva*, si †nnotarum sunt, †sic raro. invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu
4 gaudere. odium aut est ex offensa: hoc vitabis nemini lacessendo: aut gratuitum, a quo te sensus communis tuebitur. fuit hoc multis periculosum: quidam odium habuerunt nec inimicum. illud, ne timearis, praestabit tibi et fortunae mediocritas et ingenii lenitas. eum esse te homines sciant, quem offendere sine periculo possint; reconciliatio tua et facilis sit et certa. timeri autem tam domi molestum est quam foris, tam a servis quam a liberis. nulli non ad nocendum satis

2 in Ardeatino tuo tuereris *P. Thomas. cf. Strabo V p. 231* | tuereris sed *alt.* e *corr. ex* o **B** | consideras *sed* s *transfossa* **B** ‖ 3 pernitiem *in* perniciem *corr.* **B** pniuem **A** | instigent *radendo fecit ex* instingent **B** ‖ 4 motum **B** motũ *sed* e *super scr. m. recens* i *in* **A** | ista deo *in* is adeo *corr.* **B** *nil nisi* adeo **A** his adeo *Buecheler* | 6 detulerint **A** violat *Buecheler:* uincit *ex* uincat *corr.* **B** uincit **A** *in quo* calcat *m. recentissima.* calcat ς ‖ 7 percinatiter **A** ‖ 9 pugnantur *sed alt.* n *rasa* **B** ‖ 10 cupuditatam **A** ‖ 11 inritent *pr.* **A** 12 etiam parva, si ñ notarum rerum sunt *scripserim:* etiam (etam **A**) pars innotarum sunt **BA** 13 sic raro **BA**: *subesse puto* set (*vel* si) rariorum. *ante* invidiam *primus recte distinxit Madvig proponens* etiam parva, si notabilia (si parum nota *Buecheler, inde* si nota parum *Rossbach*) sunt, si rara | ingresseris **A** ‖ 15 aut est *Haase:* autem **BA** | hoc **BA** sic *super scr. in utroque codice m. recens* ‖ 17 hoc *antiqua m. super scr. in* **A** ‖ 18 illut **BA** | timeari **BA** ‖ 23 non *super scriptum est in* **B**

virium est. adice nunc, quod qui timetur, timet. nemo potuit terribilis esse secure. contemptus superest, cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit, qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. huius incommodum et artes bonae discutiunt et amicitiae eorum, qui aput aliquem potentem potentes sunt, quibus adplicari expediet, non inplicari, ne pluris remedium quam periculum constet. nihil tamen aeque proderit quam quiescere et minimum cum aliis loqui, plurimum secum. est quaedam dulcedo sermonis, quae inrepit et eblanditur et non aliter quam ebrietas aut amor secreta producit. nemo quod audierit, tacebit. nemo quantum audierit, loquetur. qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. habet unusquisque aliquem, cui tantum credat, quantum ipsi creditum est. ut garrulitatem suam custodiat et contentus sit unius auribus, populum faciet, si quod modo secretum erat, rumor est. securitatis magna portio est nihil inique facere: confusam vitam et perturbatam inpotentes agunt. tantum metuunt, quantum nocent, nec ullo tempore vacant. trepidant enim, cum fecerunt, haerent: conscientia aliud agere non patitur ac subinde respondere ad se cogit. dat poenas quisquis expectat. quisquis autem meruit, expectat. tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securum: putat enim se, etiam si non deprenditur, posse deprendi. et inter somnos movetur et, quotiens alicuius scelus loquitur, de suo cogitat: non satis illi obliteratum videtur, non

1 uirium *ex* uirtum *fecit* **B** ‖ 2 conceptus *pr.* **A** ‖ 5. 6 etiamicitiae **A** ‖ 9 minium *in* minimum *corr.* **B** ‖ 10 quidam *pr.* **A** | quae inrepitete blanditur **B** que inrepiteteblanditur **A** quae irrepit et eblanditur *'vetus lectio' Pinc.* ‖ 11 aliter *ex* alter *corr. antiqua m. in* **A** | aebrietas **A** ‖ 13 non *supra scriptum* **B** | tatuerit **A** ‖ 17 sic *ex* sit *corr.* **B** sic **A**: *corr. Buecheler* ‖ 18 portior *pr.* **A** | inique **B** iniquae *pr.* **A**. iniqui *Haase* ‖ 20 ullo ⊆: illo **B** *et pr.* **A** ‖ 21 harent *pr.* **A** ‖ 23 poenas quisque^{uis} (que *compendiose*) **B** poenas quisq.; quis **A** ‖ 27 sumnos **A** | quotiens *sed post* n *rasa* t **A**

satis tectum. nocens habuit aliquando latendi fortunam, numquam fiduciam. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CVI 1 Tardius rescribo ad epistulas tuas, non quia districtus occupationibus sum. hanc excusationem cave audias: vaco et omnes vacant, qui volunt. neminem res secuntur. ipsi illas amplexantur et argumentum esse felicitatis occupationem putant. quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem? id, de quo quaere- 2 bas, veniebat in contextum operis mei. scis enim me moralem philosophiam velle conplecti et omnes ad eam pertinentis quaestiones explicare. itaque dubitavi utrum differrem te, donec suus isti rei veniret locus, an ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum 3 est tam longe venientem non detinere. itaque et hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam et, si qua erunt eiusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. quae sint haec interrogas? quae scire magis iuvat quam prodest, sicut hoc, de quo quaeris: bonum an corpus 4 sit? bonum facit: prodest enim. quod facit, corpus est. bonum agitat animum et quodammodo format et continet, quae [ergo] propria sunt corporis. quae corporis bona sunt, corpora sunt: ergo et quae animi 5 sunt. nam et hoc corpus est. bonum hominis necesse est corpus sit, cum ipse sit corporalis. mentior, nisi

2 fudutiam **A** ‖ 3 *inscriptio epistulae rubricata in* **BA** | 4 epistolas **A** | destrictus **BA** ‖ 8 putat **A** ‖ 9 protinus *ex* pronius *corr.* **A** | rescriberem ei de quo **B** *et pr.* **A** *ubi* tibi *supra scr. m. recentissima: corr. Madvig* ‖ 10 contectum **B** *et pr.* **A**. *cf. adn. in ep. 94, 64* ‖ 11 philosophiam *sed* so *supra vers. m. antiqua in* **A** | vel[le] **A** *ubi* le *add. m. recens* ‖ 12 pertinenttis **A** ‖ 13 donon suus *pr.* **A** ‖ 14 an *quod in* **BA** *collocatur post* differrem te, *ante* ius *transposuit Fr. Eisele beitr. zur roem. rechtsgesch. Friburgi Br. ed. a. 1896 p. 46 adn. 14* ‖ 16. 17 querunt *pr.* **A** | utro **A** | que **A** ‖ 18 que **A** ‖ 20 bonum prodest. facile enim **BA** *sed puncto post* prodest *omisso* **A**: *corr. Schweighaeuser coll. ep. 117, 2* | corpus est *om.* **A** ‖ 22 ergo *secl. Schweighaeuser* ‖ 23 animi *ex* animis *corr.* **B**

et quae alunt illum et quae valitudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo et bonum eius corpus est. non puto te dubitaturum, an adfectus corpora sint — ut aliud quoque, de quo non quaeris, infulciam — tamquam ira, amor, tristitia, *n*isi dubitas, an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. quid ergo? tam manifestas notas corporis credis inprimi nisi a corpore? si adfectus cor- 6
pora sunt, et morbi animorum, ut avaritia, crudelitas, indurata vitia et in statum inemendabilem adducta: ergo et malitia et species eius omnes, malignitas, invidia, superbia: ergo et bona, primum quia contraria 7
istis sunt, deinde quia eadem tibi indicia praestabunt. an non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam et quietem reverentia? quantam serenitatem laetitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem lenitas? corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. omnes autem, quas rettuli, virtutes bona sunt, et quicquid ex illis est. numquid est dubium, an id, quo 8
quid tangi potest, corpus sit? 'tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res', ut ait Lucretius. omnia autem ista, quae dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. etiam nunc cui tanta vis 9
est, ut inpellat et cogat et retineat et inhibeat, corpus est. quid ergo? non timor retinet? non audacia inpellit? non fortitudo inmittit et impetum dat? non

24 *Lucr. I 304*

1 illud **BA**: *corr. Haase* ‖ 5 queris **A** | nisi *Gertz:* si **BA**. *possis etiam* tristitia: si dubitas, dubitas an ‖ 6 uultum *in ras.* **B** | fortem **A** ‖ 8 fugenti sanguinem **B** ‖ 9 corporis **BA** corpori ς | inprimi ς incrimi^{ne} **B** *sed* ne *super scr. m. recentior,* incrimine **A** ‖ 10 ut *Windhaus et Gertz idque offert cod. Velz.:* et **BA** ‖ 13 contria *pr.* **B** ‖ 14 issti **A** ‖ 16 quamtam mod. **B** ‖ 18 ueritas **BA** comitas *Bentley* lenitas *Haase. animum simplicem et apertum intellegit Lipsius* ‖ 21 bona ς bonae **B** bonę **A** ‖ 27 iubeat **BA**: *corr. Gertz*

moderatio refrenat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? denique quidquid facimus, aut malitiae aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est, quod vim corpori adfert, corpus. bonum corporis corporalest, bonum hominis et corporis bonum est: itaque corporale est. quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video: latrunculis ludimus. in supervacuis suptilitas teritur: non faciunt bonos ista, sed doctos. apertior res est sapere, immo simpliciter satius est ad mentem bonam uti litteris, sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, sed scholae discimus. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CVII 1 Vbi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? iam pusilla ⟨te res⟩ tangit? servi occupationes tuas occasionem fugae putaverunt. si amici deciperent — habeant enim sane nomen, quod illis noster error inposuit, et vocentur, quo turpius non sint — omnibus rebus tuis .... *nunc* de-

1 refrenata reuocat *sed* c *litt. post alteram* a *erasa* **A** ‖ 2 adducit **BA** *i. συστέλλει.* deducit *Gertz coll. Horati de arte poet. 110, sed* ad humum *addit Horatius* ‖ 4 corpus est quod ς corpus sit quod **BA**. corpus, si quod *Buecheler* | corpus est. bonum ς ‖ 5 corporalest *Windhaus:* corporalis **BA** corporalis res est ς ‖ 6 corporale est ς corporalis est **BA** ‖ 7 gessit tibi *pr.* **B** ‖ 10 simpliciter **B** *et pr.* **A** *sed* te *in ras.* **B** simplicior ς ‖ 10. 11 satius est *Buecheler:* faucis est **BA** paucis est ς. simplicior. paucis est ad m. b. usus litteris *Linde* ‖ 16 *inscriptio epistulae rubricata in* **BA** ‖ 17 ubi *ante v.* in disp. *omisit* **A** ‖ 18 tam ς *pauci* | te res tangit *scripsi:* tangit **BA** te res (*vel* res te) angit ς. pusilla tangunt *Erasm.*[1] *cui obsequitur Rossbach* ‖ 19 fuge **A** ‖ 20 *fort.* si amici te deciperent ‖ 21 error *Madvig:* epriori *quod scripserat in* epicurus *corr.* **B** epicurus **A** | *v.* quo turpius non sint *recte interpretatur Madvig (quo turpius sit, non esse eos, quod vocentur)* ‖ 22 desset aliquid: nunc *supplevi in proecdosi probante Buechelero qui suggessit pronomen*

sunt illi, qui et operam tuam conterebant et te aliis molestum esse credebant. nihil horum insolitum, nihil 2
inexpectatum est. offendi rebus istis tam ridiculum est quam queri, quod spargaris in publico aut inquineris in luto. eadem vitae condicio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam in te mittentur, quaedam incident. non est delicata res vivere. longam viam ingressus es: et labaris oportet et arietes et cadas et lasseris et exclames: 'o mors!' id est mentiaris. alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis: per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. mori vult? praeparetur animus contra omnia: 3
sciat se venisse, ubi tonat fulmen. sciat se venisse, ubi 'luctus et ultrices posuere cubilia curae pallentesque habitant morbi tristisque senectus.' in hoc contubernio vita degenda est. effugere ista non potes, contemnere potes. contemnes autem, si saepe cogitaveris et futura praesumpseris. nemo non fortius ad id, cui se diu 4
conposuerat, accessit et duris quoque, si praemeditata erant, obstitit. at contra inparatus etiam levissima expavit. id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit. et quia omnia novitate graviora sunt, hoc cogitatio adsidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. 'servi 5
me reliquerunt.' alium compilaverunt, alium accusaverunt, alium occiderunt, alium prodiderunt, alium

14 *Vergili Aen. VI 274 s. cf. ep. 108, 29*

aliquid. *dissentit Rossbach* ‖ 1 alis **B** ‖ 4 quaeri **B** queri **A** ‖ 5 conditio **A** | que **A** ‖ 6 intermittentur **BA**: *corr. Lipsius* ‖ 8 ingressus est **A** | laboris *in* labaris *corr.* **B** | aportet *pr.* **B** ‖ 9 laseris *in* lasseris *antiqua m. corr. in* **A** ‖ 10 comitem *sed* c *ex* i **B** | relinques *ex* relinquis *m. recens fecit in* **B** reliquis *sed* n *super scr. m. non diversa in* **A** | offeres *pr.* **A** ‖ 11 emetiendum *ex* emiti- *corr.* **B** emeti- **A** ‖ 12 mori vult *secl. Muretus immerito* ‖ 13 tonat ς ponat **B** *ex* ponan *corr. pr.* **A**. ponat *frustra defendit de Ian.* tonat, fulminat *prop. Haase codd.* ς *secutus* ‖ 14 cura *pr.* **B** ‖ 16 contemnere *sed* co *ex* tu *ut videtur correctum* **A** ‖ 20 ad contra **BA** ad *in* at *corr. m. recens in* **B** ‖ 21 inopinatum *ex* inopinantum *corr. sed ut prius litterae* n *dimidium relictum sit* **B** ‖ 24 accussauerunt **A** ‖ 25 prodiderunt *ex* proded- *corr.* **A**

calcaverunt, alium veneno, alium criminatione petierunt: quicquid dixeris, multis accidit. deinceps quae multa et varia sunt . . . in nos deriguntur. quaedam in nos fixa sunt, quaedam vibrant et cum maxime veniunt,
6 quaedam in alios perventura nos stringunt. nihil miremur eorum, ad quae nati sumus, quae ideo nulli querenda, quia paria sunt omnibus. ita dico, paria sunt. nam etiam quod effugit aliquis, pati potuit. aequum autem ius est non quo omnes usi sunt, sed quod omnibus latum est. imperetur aequitas animo et sine querella
7 mortalitatis tributa pendamus. hiems frigora adducit: algendum est. aestas calores refert: aestuandum est. intemperies caeli valitudinem temptat: aegrotandum est. et fera nobis aliquo loco occurret et homo perniciosior feris omnibus. aliud aqua, aliud ignis eripiet. hanc rerum condicionem mutare non possumus: illud possumus, magnum sumere animum et vi⟨ro⟩ bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur et naturae consen-
8 tiamus. natura autem hoc, quod vides, regnum mutationibus temperat: nubilo serena succedunt; turbantur maria, cum quieverunt; flant in vicem venti; noctem dies sequitur; pars caeli consurgit, pars mergitur. con-
9 trariis rerum aeternitas constat. ad hanc legem animus noster aptandus est; hanc sequatur, huic pareat. et quaecumque fiunt, debuisse fieri putet nec velit obiurgare naturam. optimum est pati, quod emendare non

2 quidquid **A** | deincepsque multa et uaria [sunt] in nos d. *Madvig.* varia sunt ⟨tela fortunae⟩ in nos d.' *sim. Buecheler. malim* varia sunt in nos ⟨tela⟩ derig. *coll. Nat. quaest. II 59, 2 de vita beata 2, 3.* deinceps quam multa et varia sunt, quae in nos der. *Rossbach* ‖ 3 diriguntur **BA** 5 stringunt *sed post priorem* n *una litt. rasa* **A** | miremus *in* miremur *corr. m. recens in* **A** ‖ 6 adq; nati **A** ‖ 10 querella *priore* l *erasa* **A** ‖ 11 gemis *in* n hiems *corr. m. altera in* **B** ‖ 12 algedum **B** ‖ 13 temptata *pr.* **BA** ‖ 14 alico **A** | pernitiosior **BA** ‖ 16 conditionem **BA** ‖ 17 animum *sed* ani *in ras.,* m *prior in marg. adscr.* **B** | et uiro bono *vel* et bono ꝯ et ut bono **BA** ‖ 20 *post* succedunt *litt. rasa* **B** ‖ 23 *post* aeternitas *in versus principio* tas *erasit* **A** ‖ 24 huit **A** | pereat *pr.* **A**

possis, et deum, quo auctore cuncta proveniunt, sine murmuratione comitari: malus miles est qui imperatorem gemens sequitur. quare inpigri atque alacres excipiamus imperia nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, cui quidquid patiemur, intextum est. et sic adloquamur Iovem, cuius gubernaculo moles ista derigitur, quem⟨admodum⟩ Cleanthes noster versibus disertissimis adloquitur, quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur Ciceronis, disertissimi viri, exemplo. si placuerint, boni consules; si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum. 'duc, o parens celsique dominator poli, quocumque placuit: nulla parendi mora est. adsum inpiger. fac nolle, comitabor gemens malusque patiar, facere quod licuit bono. ducunt volentem fata, nolentem trahunt.' sic vivamus, sic loquamur: paratos nos inveniat atque inpigros fatum. hic est magnus animus, qui se ei tradidit; at

1 *cf. ep. 71, 16 dial. VII 15, 5 extr.* ‖ 7 Cleanthes] *fr. 527 de Arn. cf. etiam Elter De gnomol. Gr. hist. atque orig. part. III (Bonnae a. 1893) p. 117 s. Praechter Philol. LXVII (a. 1908) p. 154 ss.* ‖ 11 *discrepat Augustinus de civ. dei V 8 p. 177, 34 Domb.* Annaei Senecae sunt, nisi fallor, hi versus: 'duc, summe pater altique dominator — nolentem trahunt' *sed* 'dei summi' *plus semel mentione facta in prioribus* 14 *v.* ducunt — trahunt *quem om. Arr. Epict. ench. 53, Cleanthis putat et ipsum P. Wendland Philos schr. ueber d. vorsehung p. 24 adn. 4, Senecae adsignant de Wilamowitz Griech. leseb. Erläut. II p. 203 Brinkmann mus. Rhen. LX (1905) p. 630 Praechter l. c. p. 157* ‖ 17 *cf. ep. 71, 16*

2 milles *sed primo ut videtur* mille **A** ‖ 3 quarẽ *fere* **B** quarem **A** | alacres *ex* alecres *corr.* **A** ‖ 4 deseramus (*vel* desinamus) ς desimus **B** desimus *sic* **A** oderimus *Gertz* ‖ 5 patiemur *scripsi:* patiamur **B** *et pr.* **A** patimur ς ‖ 6 gubern- ς tabernaculo **BA** ‖ 7 quem cleanthes **BA** ad modum *margini adiecit m. recentissima in* **B** *ex* ς quomodo Cl. ς *alii* ‖ 9 ceceronis **B** ‖ 10 displacuerint **A** ‖ 11 duc me summe parens (pater *Harlei. 2659*) ς ‖ 16 loquamur] *hic desinit quaternio decimus in* **BA**, *in quorum imo marg. additur nota* $\overline{\text{QX}}$. *a* paratos *in utroque codice quaternionis undecimi primum folium incipit* | nos *super scr. m. antiqua in* **A** ‖ 17 ei (*vel* deo) ς eo **BA** *cf. dial. I 5, 8* praebere se fato

contra ille pusillus et degener, qui obluctatur et de ordine mundi male existimat et emendare mavult deos quam se. VALE.

SENECA LVCILIO S. S.

CVIII 1 Id, de quo quaeris, ex his est, quae scire tantum eo, ut scias, pertinet. sed nihilominus, quia pertinet, properas nec vis exspectare libros, quos cum maxime ordino continentes totam moralem philosophiae partem. statim expediam, illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te vi- 2 deo, digerenda sit, ne ipsa se inpediat. nec passim carpenda sunt nec avide invadenda universa: per partes pervenietur ad totum. aptari onus viribus debet nec plus occupari quam cui sufficere possimus. non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantum habe animum: capies quantum voles. quo plus 3 recipit animus, hoc se magis laxat. haec nobis praecipere Attalum memini, cum scholam eius opsideremus et primi veniremus et novissimi exiremus, ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. 'idem' inquit 'et docenti et discenti debet esse propositum: ut 4 ille prodesse velit, hic proficere.' qui ad philosophum venit, cotidie aliquid secum boni ferat: aut sanior domum redeat aut sanabilior. redibit autem: ea philosophiae vis est, ut non studentes, sed etiam conversantes iuvet. qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur; qui in unguentaria taberna resederunt et paullo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt. et qui ad philosophum fuerunt, traxerint ali-

1 degecer *sed* g *ex* n *corr.* A ‖ 2 mala A ‖ 3 quam sequi *Velz.* ‖ 4 *inscriptio epistulae* SENECA LVCILIO · S · S · *sic rubricata est in* BA ‖ 5 ex is *Rossbach* ‖ 8 continentes *ex* continentis *corr.* B continentes A ‖ 10 flagrare *ex* fragrare *fecit* A ‖ 11 pessim A *primo* ‖ 12 inuadenda ṣ uniuersa A ‖ 17 haec] hęc *ex* hoc *corr.* A ‖ 23 quia philosophum *pr.* A ‖ 25 redebit *in* redibit *corr. m. recens in* BA ‖ 26 studentes *ex* -tis *corr.* B studentes A | conuersantes *ex* -tis *corr.* B conuersantes A ‖ 28 ungentaria BA ‖ 29 pauilo A

quid necesse est, quod prodesset etiam neglegentibus. attende, quid dicam : neglegentibus, non repugnantibus. 'quid ergo? non novimus quosdam, qui multis aput philosophum annis persederint et ne colorem quidem duxerint?' quidni noverim? pertinacissimos quidem et adsiduos, quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. quidam veniunt ut audiant, non ut discant, sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures oratione vel voce vel fabulis ducimur. magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola deversorium otii sit. non id agunt, ut aliqua illo vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, qua mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed ut verba, quae tam sine profectu alieno dicant quam sine suo audiunt. quidam ad magnificas voces excitantur et transeunt in adfectum dicentium alacres vultu et animo, nec aliter concitantur quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri et ex imperio furentes. rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias, facere. adficiuntur illis et sunt, quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus, honesti dissuasor, excipiat: pauci illam, quam conceperant mentem, domum perferre potuerunt. facile est auditorem concitare ad cupidinem recti. omnibus enim natura fundamenta dedit semen-

29 *cf. ep. 94, 29 init. Musonii rel. p. 7, 21 H.*

8 inheatrum **B** in aeatrum **A** | at delectandas **BA** ‖ 9 ducimus **A** ‖ 11 diuersorium **BA** ‖ 12 illic *ci. Pincianus* | accipiant, ad quam mores *Erasmus*[1] ‖ 16 discant ς ‖ 17 transeunt *ex* transiunt *corr.* **B** transiunt **A** ‖ 20 furentes *Erasm.*[1] *p. 344 mrg.:* fugientes **B** *et pr.* **A** ‖ 23 quae *sed punctum supra* a *potest esse fortuitum* **B** ‖ 24 iubentur ς iuuentur **BA** ‖ 27 conceperant *sed priore* n *supra vers. addita* **B** | donum **A** | pferere *pr.* **A** ‖ 28 cupidinem *sed* v *scripta supra duas litt. rasas* **A**

que virtutum. omnes ad omnia ista nati sumus: cum inritator accessit, tunc illa anima bona veluti soluta excitatur. non vides, quemadmodum theatra consonent, quotiens aliqua dicta sunt, quae publice adgnoscimus et consensu vera esse testamur? 'desunt inopiae multa, avaritiae omnia.' 'in nullum avarus bonus est, in se pessimus.' ad hos versus ille sordidissimus plaudit et vitiis suis fieri convicium gaudet: quanto magis hoc iudicas evenire, cum a philosopho ista dicuntur, cum salutaribus praeceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? 'nam', ut dicebat Cleanthes, 'quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba per longi canalis angustias tractum patentiore novissime exitu effudit, sic sensus nostros clariores carminis arta necessitas efficit.' eadem neglegentius audiuntur minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur, ubi accessere numeri et egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussiore torquetur. de contemptu pecuniae multa dicuntur et longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias, eum esse locupletem, qui paupertati suae aptatus est et parvo se divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, cum carmina eiusmodi dicta sunt: 'is minimo eget mortalis, qui mini-

5 *Syri sent. 236 Ribb.*^{2} ‖ 6 *pall. inc. fab. LXVII R.*^{3} *Syri sent. 234 R.*^{2} ‖ 12 Cleanthes] *fr. 487 de Arn.* ‖ 25 *Syri sent. 286 vel pall. inc. fab. LXV R.*^{3}

2 inritator *sed* o *ex* u *corr.* **B** | anima **BA** animi ς | solita **B** soluta **A** sopita ς ‖ 3 excitatur **BA** excitantur ς ‖ 5 taestatur **A** inopiae desunt pauca, a. o. *Publilii Syri sent.* desunt luxuriae multa, a. o. *Seneca pater controv. VII 18 p. 326, 7 Kiessl.* 7 paudit **A** l *super scripsit m. fortasse antiqua* ‖ 9 aș philosopho **A** | dicontur **A** ‖ 10 effacius **B** *pr.*, **A** ‖ 19 uelutiacerto *in* uelut lacerto *corr.* **B** | excussaretorquetur **BA** excusare- *in* excussare- *corr. vetus m. in* **A**: *corr. Gertz qui* palma excussissima *comparat ex Petroni sat. 95.* excussa contorquetur *ci. Rossbach* 20 conceptu **A** ‖ 21 homihes **A** ‖ 22 putant **A** | diuicias *pr.* **B** | locupletem *pr.* **B** ‖ 23 paupertatis *pr.* **B** | sed iuitem *in* se|diuitem

mum cupit.' 'quod vult habet, qui velle quod satis est potest.' cum haec atque eiusmodi audimus, ad con- 12
fessionem veritatis adducimur. illi enim, quibus nihil satis est, admirantur, adclamant, odium pecuniae indicunt. hunc illorum adfectum ⟨cum⟩ videris, urge, hoc preme, hoc onera relictis ambiguitatibus et syllogismis et cavillationibus et ceteris acuminis inriti iudicris. dic in avaritiam, dic in luxuriam; cum profecisse te videris et animos audientium adfeceris, insta vehementius: veri simile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta et tota in bonum audientium versa. facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem et adhuc docibilibus leviterque corruptis inicit manum veritas, si advocatum ido- 13
neum nancta est. ego certe cum Attalum audirem in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe miseritus sum generis humani et illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. ipse regem se esse dicebat, sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. cum vero 14
commendare paupertatem coeperat et ostendere, quam quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum et grave ferenti, saepe exire e schola pauperi libuit. cum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem non

1 *pall. inc. fab. LXVI R.*[3]

corr. **B** *sed ante* m *crasa* u | diuitem fecit — carmina eius *om.* **A** | 3 illi etiam, quibus *coni. Windhaus et Gertz. recte, nisi fuerit* vel (*aut* et) illi enim ‖ 4 indicuntur *pr.* **A** ‖ 5 cum uideris ς *velut Harlei. 2659* uideris **BA** | urge **BA** surge *ci. Aem. Thomas, sed cf.* 9 insta vehementius ‖ 6 onera ς honora **BA** ‖ 11 bonum *ex* bonam *corr.* **B** ‖ 12 facillime *ex* facile leme *corr.* **A** ‖ 13 docibilibus **BA** docilibus ς ‖ 14 aduotum **A** ‖ 15 nacta **B** nancta **A** | attallum *sed prior* l *transverberata* **B** actalum **A** ‖ 17 meseritus *in* miseritus *corr.* **B** miseritus **A** | sublimen **A** ‖ 18 humano *sed* o *supra versum m. antiqua in* **A** ‖ 20 censuram *ex* fensuram *corr.* **A** | regnauntium *pr.* **A** ‖ 21 quam *in* quod *radendo correctum est in fine vers. in* **A** *sed ut* m *litt. pelluceat* ‖ 24 cum coeperato

tantum ab inlicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis,
15 libebat circumscribere gulam ac ventrem. inde mihi
quaedam permansere, Lucili. magno enim in omnia
inceptu veneram. deinde ad civitatis vitam reductus
ex bene coeptis pauca servavi. inde ostreis boletis- 5
que in omnem vitam renuntiatum est. nec enim cibi,
sed oblectamenta sunt ad edendum saturos cogentia,
quod gratissimum est edacibus et se ultra quam capiunt
16 farcientibus, facile descensura, facile reditura. inde in
omnem vitam unguento abstinemus, quoniam optimus 10
odor in corpore est nullus. inde vino carens sto-
machus. inde in omnem vitam balneum fugimus, de-
coquere corpus atque exinanire sudoribus inutile simul
delicatumque credidimus. cetera proiecta redierunt, ita
tamen, ut quorum abstinentiam interrupi, modum 15
servem et quidem abstinentiae proximiorem, nescio an
difficiliorem, quoniam quaedem absciduntur facilius
17 animo quam temperantur. quoniam coepi tibi exponere,
quanto maiore impetu ad philosophiam iuvenis ac-
cesserim quam senex pergam, non pudebit fateri, quem 20
mihi amorem Pythagoras iniecerit. Sotion dicebat,
quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius.
dissimilis utrique causa erat, sed utrique magnifica.
18 hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse
credebat et crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in 25
voluptatem esset adducta laceratio. adiciebat contra-

sed o *fin. transfixa* **B** concoeperat **A**. *fuerit* quom coeperat **2** gylam *in* gulam *corr.* **B** | uentrem **A** ‖ **4** ueneran *in* ueneram *corr.* **B** *sed* m *litterae super scriptae puncto adposito* | de inde **B** ‖ **5** ex *in* e *corrigere fortasse voluit puncto infra posito* **A** | ceptis **BA** | bolestisque **A** **8** edatibus **A** **9** fartientibus **A** **10** abtinemus *in* abst- *antiqua m. corr. in* **A** | obtimus **A** ‖ **11** stomachus *sed ante* o *litteram erasa est* h *in* **B** ‖ **13** exinare *in* exainauire *corr.* **A** *ubi rasi aliquid ante* sudoribus ‖ **15** interúpi *sic* **BA** ‖ **17** quidem **BA** sed *ex* quedam *corr.* **A** quaedam ς | absti duntur **A** ‖ **19** ad *ex* ab *corr.* **A** ‖ **20** pudebit ς putebit **B** *et pr.* **A** ‖ **21** pythagoras **B** *pr. et* **A** pythagorae *recens m. corr.* **B** | inieceriat *pr.* **B** | sotio *ex* sotion *radendo fecit* **A** ‖ **23** dissimilis utrique *sed post* t *una litt. rasa* **B** ‖ **24** saguinem **A** ‖ **25** consuetudinem *ex* -inis *corr.* **A** | fieri *ex* fiere *corr.* **A** ‖ **26** adducta ς adducat **BA**

hendam materiam esse luxuriae. colligebat bonae valitudini contraria esse alimenta varia et nostris aliena corporibus. at Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat et animorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. nulla, si illi credas, anima interit, ne cessat quidem nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. videbimus, per quas temporum vices et quando pererratis pluribus domiciliis in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cum possent in parentis animam inscii incurrere et ferro morsuve violare, si in quo cognatus aliqui spiritus hospitaretur. haec cum exposuisset Sotion et inplesset argumentis suis, 'non credis' inquit 'animas in alia corpora atque alia discribi et migrationem esse quod dicimus mortem? non credis in his pecudibus ferisve aut aqua mersis illum quondam hominis animum morari? non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? nec tantum caelestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire et animos per orbem agi? magni ista crediderunt viri. itaque iudicium quidem tuum sustine, ceterum omnia tibi in integro serva. si vera sunt ista, abstinuisse animalibus innocentia est; si falsa, frugalitas est. quod istic credulitatis tuae damnum est? alimenta tibi leonum et vulturum eripio.' his ego instinctus abstinere animalibus coepi, et anno peracto non tantum facilis erat

3 ad **BA** ‖ 4 animorum *in* alimorum *mutavit m. antiqua in* **A**. animarum *adfertur ex cod. Romano* ‖ 5 nullasilli *(sed* a *ex* u *corr.)* **B** nullas illi **A** ‖ 6 ne — quidem *ut voluit Gertz cod. Velz.:* nec — quidem **BA** ‖ 8 set (*pro* et) **BA** s *delevit m. recens in* **B** ‖ 9 domiciis *in* domiciliis *corr. m. antiqua in* **A** ‖ 10 cum possint in **B** cũ pos|in **A**: *corr. Buecheler* ‖ 12 aliquid *sed* d *puncto superne et inferne addito deletam* **A** | hostisparetur **BA** hospitaretur *super scr. m. recentissima in* **B** ‖ 13 socion **A** ‖ 15 describi **BA** ‖ 17 animum *ex* animam *corr.* **B**. *Seneca fort.* illam — animam ‖ 19 circuitu *in* circuitus *corr.* **B** ‖ 24 credulitatis *cod. Rhedig. supra vers.:* crudelitatis **BA**

mihi consuetudo, sed dulcis. agitatiorem mihi animum esse credebam, nec tibi hodie adfirmaverim, an fuerit. quaeris, quomodo desierim? in primum Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat. alienigena tum sacra movebantur, sed inter argumenta superstitionis ponebatur quorundam animalium abstinentia. patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, sed philosophiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii. nec difficulter mihi, ut inciperem melius cenare, per-
23 suasit. laudare solebat Attalus culcitam, quae resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua vestigium apparere non possit. haec rettuli ut probarem tibi, quam vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quaeque, si quis[que] exhortaretur illos si quis incenderet. sed aliquid praecipientium vitio peccatur, qui nos docent disputare, non vivere, aliquid discentium, qui propositum adferunt ad praeceptores suos non animum excolendi, sed ingenium. itaque quae
24 philosophia fuit, facta philologia est. multum autem ad rem pertinet, quo proposito ad quamquam rem accedas. qui grammaticus futurus Vergilium scrutatur, non hoc animo legit illud egregium 'fugit inreparabile tempus': vigilandum est; nisi properamus, relinquemur; agit nos agiturque velox dies; inscii rapimur; omnia in futurum disponimus et inter praecipitia lenti sumus:

22 *Verg. georg. III 284*

1 agitatiorem **B** agitatio · rem **A** iliorem *in* **B** *post* ag *super scr. m. recentissima* ‖ 3 in primum Ti. *revocavit Buecheler:* in · i · tiberii **B** · in · i · tiberii **A** ‖ 4 principatum **B** principatu **A** | 6 quorumdam **A** ‖ 11 *post* utor *duae litt. rasae sunt in* **B**. *fuerat fortasse* tali utor ego etiam s. *cf. p. 519, 26* | apparere *ex* apparare *corr.* **B** ‖ 13 uehementes *ex* -tis *corr.* **A** ‖ 14 optimas **B** optimas **A** | quis *fort. recte* ⊆ quisq, **B** quisq; **A** ‖ 15 incenderet *scripsi:* inpenderet **B** *et pr.* **A**. inpelleret *Pincianus* ‖ 20 ad rēt pertinet **B** daret · pertinet **A** | quamquā (quamquā **A**) rem **B A** quamque ⊆ ‖ 21 grammaticus *ex* grammacus *corr. non valde antiqua ut videtur m. in* **A**

sed ut observet, quotiens Vergilius de celeritate temporum dicit, hoc uti verbo illum 'fugit'. 'optima quaeque dies miseris mortalibus aevi prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus, et labor et durae rapit inclementia mortis.' ille, qui ad philosophiam spectat, haec eadem quo debet, adducit: numquam Vergilius, inquit, dies dicit ire, sed fugere, quod currendi genus concitatissimum est, et optimos quosque primos rapi: quid ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocitatem rapidissimae rei possimus aequare? meliora praetervolant, deteriora succedunt. quemadmodum ex amphora primum, quod est sincerissimum, effluit, gravissimum quodque turbidumque subsidit, sic in aetate nostra quod est optimum, in primo est. id exhauriri [in] aliis potius patimur, ut nobis faecem reservemus? inhaereat istud animo et tamquam missum oraculo placcat: 'optima quaeque dies miseris mortalibus aevi prima fugit.' quare optima? quia quod restat, incertum est. quare optima? quia iuvenes possumus discere, possumus facilem animum et adhuc tractabilem ad meliora convertere; quia hoc tempus idoneum est laboribus, idoneum agitandis per studia ingeniis [est] et exercendis per opera corporibus; quod superest, segnius et languidius est et propius a fine. itaque toto hoc agamus animo et omissis, ad quae devertimur, in rem unam laboremus, ne hanc temporis pernicissimi celeritatem, quam retinere non possumus, relicti demum intellegamus. primus quisque tamquam optimus dies placcat et redigatur in nostrum. quod fugit, occu-

2 *ibid. 66 ss. cf. dial. X 9, 2*

1 uirg- **A** | celeritate ς claritate **BA** ‖ 6 edem *in* eadem *corr. m. antiqua in* **A** ‖ 7 inquid **BA** ‖ 8 rapi ς rapit **B** *et pr.* **A** ‖ 9 non ipsi **A** ‖ 12 effugit **A** ‖ 13 turbidumque *sed* b *ex* p *corr.* **B** ‖ 14 [in] aliis *Haase:* in aliis **BA**. alienis *Gertz* ab aliis *Windhaus* ‖ 22 et exerc. ς est et exerc. **BA** ‖ 24 segnius *ex* signius *corr.* **B** | proprus *vel* propyus *sed puncto supra* r (*vel* y) *litteram addito* **A** ‖ 25 omissis ς emissis **BA** | at quae **B** atque **A** | 28 optimus *ex corr.* **A**

28 pandum est. haec non cogitat ille, qui grammati⟨ci⟩ oculis carmen istud legit, ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit et adhuc adulescentiam cogitantibus supra caput est, sed ait Vergilium semper una ponere morbos et senectutem, non mehercules immerito. senectus
29 enim insanabilis morbus est. praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen inposuit, tristem illam vocat: 'subeunt morbi tristisque senectus.' alio loco dicit: 'pallentesque habitant morbi tristisque senectus.' non est quod mireris ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere: in eodem prato bos herbam
30 quaerit, canis leporem, ciconia lacertam. cum Ciceronis librum de *re p.* prendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus, alius alio curam suam mittit. philosophus admiratur contra iustitiam dici tam multa potuisse. cum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat: duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. nam de Servi matre dubitatur; Anci
31 pater nullus. Numae nepotis, dicitur. praeterea notat eum, quem nos dictatorem dicimus et in historiis ita nominari legimus, aput antiquos magistrum populi vocatum. hodieque id extat in auguralibus libris, et testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. aeque notat Romulum perisse solis de-

10 *Verg. Aen. VI 275 cf. ep. 107, 3* ‖ 18 *Cic. de re p. II 18 p. 316 Muell.*

1 grammati **B A** ‖ 2 occultilis *sed subducta infra* lti *litteras lineola* **A** | istud *radendo in* istuc *mutavit* **B** ‖ 3 senectus *sed* ne *alt. m. supra scr.* **A** ‖ 6 mehercules *ex* -lis *corr.* **A** ‖ 8 illam *ex* illum *corr.* **A** ‖ 13 m *post* ciconia *eras.* **B** ‖ 14 de re p. prendit *Erasm.*²: deprendit **B** deprendit **A** ‖ 16 philosophus *ex* philosophiis *corr.* **B** ‖ 18 accessi **A** | hoc sibi notat *mavult Gertz* | romanos *ex* ram- *corr.* **A** ‖ 20 servi *sed signum supra* i *litteram add. m. recens in* **B** servi **A** 21 Numae nepotis, dicitur *Buecheler:* Numae nepotes dicitur **B** numenepotes dicitur **A** ‖ 24 augurae| libus *ut videtur* **B**

fectione; provocationem ad populum etiam ⟨a⟩ regibus fuisse: id ita in pontificalibus libris et alii quiqui putant et Fenestella. eosdem libros cum grammaticus 32
explicuit, primum verba expressa, *re*apse dici a Cicerone, id est re ipsa, in commentarium refert, nec minus se*p*se, id est se ipse. deinde transit ad ea, quae consuetudo saeculi mutavit, tamquam ait Cicero: 'quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione revocati.' hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. deinde *En*nianos colligit versus et 33
in primis illos de Africano scriptos: 'cui nemo civis neque hostis quibit pro factis reddere opis pretium.' ex eo se ait intellegere, *opem* aput antiquos non tantum auxilium significasse, sed operam. ait [opera] enim Ennius neminem potuisse Scipioni neque civem neque hostem reddere operae pretium. felicem deinde 34
se putat, quod invenerit, unde visum sit Vergilio dicere: 'quem super ingens porta tonat caeli.' Ennium hoc ait Homero [se] subripuisse, Ennio Vergilium.

3 *fr. 6* p. 272 Peter* | *Cic. de re p. inc. libr. fragm. 7 p. 379, 14 Muell.* ‖ 11 *Enn. poesis rel.*[2] *p. 215 Vahl.* ‖ 17 *Verg. georg. III 260 s.*

1 etiam a ς etiam **BA** ‖ 2 id ita in p. libris esse et *Windhaus. fort.* id ita inveniri in p. l. et | & aliqui (*post* aliqui *una litt. rasa est, fort.* s *vel* l) qui putant **B** aliqui putant **A**. et alii putant *ci. Pincianus,* et alii argui putant *Madvig.* in p. libris et aliis scriptum esse antiqui putant et F. *ci. Buecheler* ‖ 3 fenestellam **B** | grammaticis *sed* u *m. recens super scr. in* **BA** ‖ 4 expressa ς expresse **BA** | reapse (reabse *Pincianus*) *Schweighaeuser:* ab se **BA** ‖ 5 cicerorone *sed prius* ro *erasum* **B** | commet- *pr.* **A** 6 sepse *Muretus:* sese **B** *et pr.* **A** ‖ 7 qm̃ **B** ‖ 8 aḍ (b) **B** | callẽ *pr.* **A** ‖ 10 Ennianos *Pincianus:* inanes **BA** ‖ 11 no *in* africano *supra versum add. m. antiqua in* **A** ‖ 12 quibit *Pincianus:* quiuult **BA** quiuit *Muretus* | profectis (a) *corr. m. antiqua in* **B** pro factis **A** | opis *Vahlen:* operae (-rę **A**)**BA** ‖ 13 *post* ait *una litt. rasa in* **B** | opem *add. Th. Korsch* ‖ 14 opera' **B** | ait enim Ennius *Vahlen et* Ennius *etiam Haase:* ait operaenim ineius **B** ait. Operaenĩ ineius **A** ‖ 15 Scipioni *'vetus lectio' Pinc.:* scipionem (-nẽ **A**)**BA** ‖ 18 ennius hoc **BA**: *corr. Pincianus* ‖ 19 se subripuisse **BA** *omitti* se *in uno codice Romano adnotat Fickert*

esse enim apud Ciceronem in his ipsis de re publica
hoc epigramma Enni: 'si fas endo plagas caelestum
ascendere cuiquam est, mi soli caeli maxima porta
35 patet.' sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum
aut grammaticum delabar, illud admoneo, auditionem 5
philosophorum lectionemque ad propositum beatae vitae
trahendam, non ut verba prisca aut ficta captemus et
translationes inprobas figurasque dicendi, sed ut pro-
futura praecepta et magnificas voces et animosas, quae
mox in rem transferantur. sic ista ediscamus, ut quae 10
36 fuerint verba, sint opera. nullos autem peius mereri
de omnibus mortalibus iudico quam qui philosophiam
velut aliquod artificium venale didicerunt, qui aliter
vivunt quam vivendum esse praecipiunt. exempla enim
se ipsos inutilis disciplinae circumferunt nulli non 15
37 vitio, quod insequuntur, obnoxii. non magis mihi po-
test quisquam talis prodesse praeceptor quam guber-
nator in tempestate nauseabundus. tenendum rapiente
fluctu gubernaculum, luctandum cum ipso mari, eri-
pienda sunt vento vela: quid me potest adiuvare rector 20
navigii attonitus et vomitans? quanto maiore putas
vitam tempestate iactari quam ullam ratem? non est
38 loquendum, sed gubernandum. omnia quae dicunt,
quae turba audiente iactant, aliena sunt: dixit illa
Platon, dixit Zenon, dixit Chrysippus et Posidonius 25
et ingens agmen nostrorum tot ac talium. quomodo

1 *Cic. de re p. libr. inc. fr. 6 p. 379 Muell.*

1 de re .p. (dere ·p· **A**) hoc epigramma **BA**. de Rep. libris epigramma ς ‖ **2** Ennii: si fas *Schweighaeuser:* ē·nisi fas **B** ·ē·nisisas **A** ‖ **5** delabar **BA** *sed* dil- *m. recenti* **B** ‖ **6** pholosoph- **A** | uitae *recens demum m. super scr. in* **A** ‖ **13** dedicerunt **B** *et pr.* **A** | aliter **BA** *sed* i *super add. alt. m. in* **A** ‖ **15** inutiles **BA**, *in utroque* i *supra* e *add. m. recens* ‖ **16** mi potest **BA** ‖ **18** nauseabundus *in* nausiab- *m. rec. corr. in* **B** naus abundus **A** *in quo* i *litteram super add. alt. m.* | tenendum (-dū **A**)**BA** tenendum est ς ‖ **20** rectos *pr.* **A** ‖ **22** ullaratem **A** ‖ **23** que dicunt que **A** ‖ **25** plato **A** | dixi chrysippus **A** ‖ **26** nostrorum *Buecheler:* non **BA**. ingens agmen non totum talium *Madvig destruens* tot ac talium *formulam sanissimam, cf. apoc. 10*

probare possint sua esse, monstrabo: faciant, quae dixerint. quoniam quae volueram ad te perferre, iam 39
dixi, nunc desiderio tuo satis faciam et in alteram epistulam integrum, quod exegeras, transferam, ne ad rem spinosam et auribus erectis curiosisque audiendam lassus accedas. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

An sapiens sapienti prosit scire desideras. dicimus 1 CIX
plenum omni bono esse sapientem et summa adeptum: quomodo prodesse aliqui possit summum habenti bonum, quaeritur. prosunt inter se boni. exercent enim virtutes et sapientiam in suo statu continent. desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quaerat. peritos luctandi usus exercet; musicum, qui 2
paria didicit, movet. opus est et sapienti agitatione virtutum: ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. quid sapiens sapienti proderit? 3
impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. praeter haec aliquas cogitationes suas exprimet. docebit, quae invenerit. semper enim etiam a sapiente restabit, quod inveniat et quo animus eius excurrat. malus malo nocet facitque peiorem, iram 4
eius incitando, tristitiae adsentiendo, voluptates laudando, et tunc maxime laborant mali, ubi plurimum vitia miscuere, et in unum conlata nequitia est: ergo ex contrario bonus bono proderit. 'quomodo?' inquis. 5
gaudium illi adferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu

1 mostr- **A** ‖ 3 in ς inter **BA** ‖ 4 epistol- *ex* epistulam *mutatum est a m. recenti in* **B** epistolã **A** ‖ 5 audiendam *ex* -dum *factum est in* **B** audiendum **A** ‖ 7 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA** ‖ 10 prodesse aliqui possit **B** *in quo* aliqui *in* aliquis *corr. m. recens,* ꝑesse aliqui possit **A** ‖ 15 sapienti agitatione ς sapientia·cogitatione **B** sapientia ᶜogitatione **A** *super scr.* c *m. non diversa* ‖ 21 a *transfodit m. recens in* **A** ‖ 22 malus *iteratur in marg. codicis* **B** | facitque *ut coniecerat Madvig, cod. Velz.:* facit quoque **BA** | iram eius ς iram metus **BA** ‖ 27 confirmauit *pr.* **B**

mutuae tranquillitatis crescet utriusque laetitia. praeterea quarumdam illi rerum scientiam tradet. non enim omnia sapiens scit. etiam si sciret, breviores vias rerum aliqui excogitare posset et has indicare,
6 per quas facilius totum opus circumfertur. proderit sapienti sapiens, non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius, quem adiuvat. potest quidem ille etiam relictus sibi explicare partes suas. nihilominus adiuvat etiam currentem hortator. 'non prodest sapienti sapiens, sed sibi ipse. hoc scias. detrahe illi vim propriam, et ille
7 nihil aget.' illo modo dicas licet non esse in melle dulcedinem: nam ipse ille, qui esse debeat, ita aptatus lingua palatoque est ad eiusmodi gustum, ut illa talis sapor capiat, *aut* offendetur. sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. oportet utrumque valere, ut et ille prodesse possit et hic profuturo ido-
8 nea materia sit. '*si* in summum' inquit 'perducto calorem calefieri supervacuum est, et in summum perducto bonum supervacuum est *si* qui prosit. numquid instructus omnibus rebus agricola ab alio instrui quaerit? numquid armatus miles, quantum in aciem

4 aliqui *in* aliquis *corr. m. recens in* **B** | possit *pr.* **B** ‖ **6** tantũ **BA**. *verba* scilicet tantum *tamquam scholium secl. Schweigh.* **8** adiuuant **B** adiuuat *pr.* **A** *sed* N *super scr. m. eadem* **9** hortatur **BA**: hortator *Schweigh.* hortaturi *Buecheler,* adiuuat etiam qui currentem hortatur ς adiuvat et iam currentem hortatur *C. Watzinger* | *post* prodest *a m. recenti super additum est* tantum *in* **B**. *v.* non prodest — **11** nihil aget *interlocutori dedit Gertz* ‖ **10** hoc sic scias *ci. Windhaus* | uiam **B** *pr. et* **A**. *suppuncta est* a *in* **B** ‖ **11** agit **BA**: *corr. Windhaus* | illo *Windhaus:* uno **BA**. isto *ci. Pincianus* ‖ **12** ipse] nisi *Buecheler* ‖ **13** illa *(i. palatum linguamq.) Buecheler:* ille **BA**. ille tali sapore capiatur *Muretus* illi talis sapor faciat *Gertz* ‖ **14** aut *add. Klammer* | *ante* sunt *aliquid rasi est in* **A** ‖ **16** colore^{a} ut^{e} **B** calere ut **A**: *corr. Haase* | posset *in* possit *ab antiqua m. correctum est in* **A** ‖ **17** si *suppl. Gertz* | perducto *'vetus lectio' Pinc.* perducti **BA** ‖ **18** perducto ς perductum (-tũ **A**) **BA** ‖ **19** superuacuum (-cuũ **A**) **BA**. -cuus *Schweighaeuser* | si *addidit Buecheler* numquit *pr.* **B** ‖ **20** ab altio **B** ab altio **A**

exituro satis est *tuti*, amplius arma desiderat? ergo nec sapiens. satis enim vitae instructus, satis armatus est.' ad haec respondeo: et qui in summo *est calore*, 9 opus est calore adiecto, ut summum teneat. 'sed ipse se' inquit 'calor continet.' primum multum interest inter ista, quae comparas. calor enim unus est, prodesse varium est. deinde calor non adiuvatur adiectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu mentis suae stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. adice 10 nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. itaque prodest, qui virtutes alicuius paris sui amat amandasque invicem praestat. similia delectant, utique ubi honesta sunt et probare ac probari sciunt. etiamnunc sapientis animum perite movere nemo alius 11 potest quam sapiens, sicut hominem movere rationaliter non potest nisi homo. quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus est, sic ut moveatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. prodesse dicuntur et 12 qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitae cara aut necessaria. in his dicetur etiam stultus prodesse sapienti. prodesse autem est animum secundum naturam movere virtute sua ut eius, qui movebitur. hoc non sine ipsius quo-

1 tuti *Buecheler:* uti **B** ut **A** *in quo post* ut *rasa videtur* i *littera.* ulla *de Ian* ‖ 3 et **BA** ei *Fickert* | in summo est calore, opus est calore adiecto *Madvig:* in summamotus est calore adiecto **B** in sūma motus est calore adiecto **A** in summo calore est, opus est adiecto *cod. Velz.* et qui in summo (*sc.* calore) ē, opus est calore adiecto *sufficere putat Baehrens* ‖ 4 suum **BA**: *corr. Schweighaeuser* ‖ 12 pares suis *ut coniecerat Pincianus* ς partes sui **BA**: *corr. Buecheler* ‖ 13 amandaınque (-dāque **A**) **BA** *in* amandasque *corr. m. recentissima in* **B** ‖ 15 periti **BA** ‖ 20 incolomitatem **BA** ‖ 22 stultius **BA** *sed* i *transverberata* **B** | prodesse. sapienti prodesse autem est *(quasi dativus cum* est *coniungendus sit) Gertz, sed rectius ipse monet e regione poni* prodesse dicuntur *et* prodesse est. *nec puto* vere *addere debuisse in ultimo membro Senecam, ut illi quidem visum est* ‖ 24 ut **BA** *sed* a *ante* ut *super add. recens ut videtur m. in* **B**. virtute sua, vi eius *prop. Gertz,* v. sua et eius *Windhaus, sed recte libri* | mo bitur **A**

que, qui proderit, bono fiet. necesse enim alienam
13 virtutem exercendo exerceat et suam. sed ut removeas
ista, quae aut summa bona sunt aut summorum effi-
cientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt.
invenire enim sapientem sapienti per se res expetenda 5
est, quia natura bonum omne carum est bono et sic
quisque conciliatur bono quemadmodum sibi.
14 Necesse est ex hac quaestione argumenti causa in
alteram transeam. quaeritur enim, an deliberaturus
sit sapiens, an in consilium aliquem advocaturus. quod
facere illi necessarium est, cum ad haec civilia et do-
mestica venitur et, ut ita dicam, mortalia. in his sic
illi opus est alieno consilio quomodo medico, quomodo
gubernatori, quomodo advocato et litis ordinatori.
proderit ergo sapiens aliquando sapienti, suadebit
enim. sed in illis quoque magnis ac divinis, ut dixi-
mus, communiter honesta tractando et animos cogita-
15 tionesque miscendo utilis erit. praeterea secundum
naturam est et amicos complecti et amicorum auctu
ut suo proprioque lactari. nam nisi hoc fecerimus,
ne virtus quidem nobis permanebit, quae exercendo
sensu valet. virtus autem suadet praesentia bene con-
locare, in futurum consulere, deliberare et intendere
animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem
sibi adsumpserit. quaeret itaque aut perfectum virum
aut proficientem vicinumque perfecto. proderit autem

1 necesse est enim ς ‖ 5 expetenda ς excedenda **B** *et pr.* **A** ‖ 6 et] *ex* est *corr.* **B** est **A** ‖ 9 an deliberaturus solus sit *prop. Hermes. rectius Pincianus* an deliberaturus sit sapiens [an] in consilium aliquem advoc. *sed virgulam ponere debuit post* sapiens. *verba* an — sapiens *accuratius explicantur membro proximo ἀσυνδέτως. minus placet* an *particulae anaphora* ‖ 11 *post* illi *rasa* s *est in* **B** ‖ 12 siciliopus **A** ‖ 14 gubernatori — ordinatori **BA** gubernatore — ordinatore ς ‖ 19 auctu *Haase:* actu **BA** ‖ 20 ut suo ς et suo **BA** ‖ 22 sensu **BA**. usu sui *scr. Haase* ‖ 24 aliquaem sibi adsūpse. quaerit **A** ‖ 25 quaeret ς quaerit **BA** *cf. 15. 18. 21. 24 ss.* ‖ 26 proderit autem] *his verbis finitur in* **BA** *quaternio undecimus cuius notam* QXI *uterque codex exhibet in infima pagina. ab* ille perfectus *duodecimi primum folium incipit*

ille perfectus, si consilium communi prudentia iuverit. aiunt homines plus in alieno negotio videre. vitio hoc illis evenit, quos amor sui excaecat quibusque dispectum utilitatis timor in periculis excutit: incipiet sapere securior et extra metum positus. sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio quam in se diligentius vident. praeterea illud dulcissimum et honestissimum 'idem velle atque idem nolle' sapiens sapienti praestabit: egregium opus pari iugo ducet. 16

Persolvi id, quod exegeras, quamquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. cogita, quod soleo frequenter tibi dicere, in istis nos nihil aliud quam acumen exercere. totiens enim illo revertor: quid ista me res iuvat? fortiorem fac iam, iustiorem, temperantiorem. nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. quid me poscis scientiam inutilem? magna promisisti: exige, vide. dicebas intrepidum fore, etiam si circa me gladii micarent, etiam si mucro tangeret iugulum; di- 17 18

8 *Sall. Catil. 20, 4 cf. adn. in Sen. ep. 20, 5*

2 iaunt **A** | uitio ς Initio **B** initio **A** || 3 amori subexcaecat (-cecat **A**) **A** *et pr.* **B** *in quo* i sub *transfossum est et super scriptum* sui *a m. recenti* || 4 despectum **B A** | Incipiciet **A** || 7 dulcissimum est honestissimum **B A** *post* hones *rasa videtur* s *in* **A** || 8 uele **A** | adque **B** adq. **A** | idem *sēd* ide *in ras.* **B** || 11 persolvi id *Windhaus:* persoluit **B A** r *ex* s *corr.* **A**. persolui ς || 12 uoluminibus] *post* i *alteram rasa* s *est in* **A** || 13 cogita tamen, quod *prop. Gertz* || 16 faciam **B** *pr. et* **A** faciat *corr. m. recens in* **B**: *distinxi.* faciet (facit me *Gertz*) ς | temperatiorem? *vulgo* | temperantiorem *Buecheler:* temperatiorem **B A** *ex* temperationem **B** *cf. ep. 111, 2* || 17 exerceri *ex* exerciti *corr.* **B** | medico ς modico **B A** || 18 poscis ς posces **B A** *post* posces *(vel* poscis: *hoc ambiguum) erasit* est **A**. doces *Erasmus*^{2}. pascis scientia inutili *Pontanus* | exige **B** *ubi* ua *super add. m. recens,* exige' **A**. exhibe *ci. Erasmus*^{3} || 19 uide **B** *in quo super scripta* o *est a m. recenti,* uide' **A** || 20 gadii *ex* gallii *ut videtur corr.* **B** gladii **A** | micarent *sed ut* i *rasa sit vel* c *post* mi **A** | m uero *pr.* **B** muero **A**: *corr. radendo* **B**

cebas securum fore, etiam si circa me flagrarent incendia, etiam si subitus turbo toto navem meam mari raperet: hanc mihi praesta curam, ut voluptatem, ut gloriam contemnam. postea docebis inplicta solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce quod necesse est. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTVLARVM MORALIVM LIBER XVIII EXPLICIT.

INCIPIT EIVSDEM EPISTVLARVM MORALIVM LIBER XVIIII.

⟨SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.⟩

CX 1 Ex Nomentano meo te saluto et iubeo habere mentem bonam, hoc est propitios deos omnis, quos habet placatos et faventes, quisquis sibi se propitiavit. sepone in praesentia, quae quibusdam placent, unicuique nostrum paedagogum dari deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae ex eorum numero, quos Ovidius ait 'de plebe deos'. ita tamen hoc seponas volo,

17 *met. I 594* nec de plebe deo

3 reparet **A** | hanc **BA** haec ς. hoc *(ut ci. Gruterus) cod. Harlei. 2659* | praesta curam, ut *scripsi:* praestaturum (prest- **A**) **BA** presta interim *cod. Harlei. 2659* praesta tu, ut *coni. Pincianus* praesta et cura, ut *Gertz* 4 contēnā **B** | inplicta **BA** *cf. ep. 95, 2.* inplicita ς. implicata *ep. 121,22 apocoloc. 5* ‖ 5 ambingua **A** | ppisce *pr.* **A** ‖ 6 necesse *sed ut post* ne *littera rasa sit in* **B**, *puto* c ‖ 7 L · ANNAEI SENECAE AD LVCILIŪ EPISTULARŪ MORĀL LIB XVIII EXPLIC. **B** LANNAEI SENECAADLVTILIŪ EPISTOLARŪ MORĀALLIB PLICIT XVIII. EX **A** *his finitur in utroque codice quaternionis duodecimi primum folium rectum. versi folii initium hoc* INCIP EIUSDEM EPISTULARUM *(priorem* U *in* O *corr. m. recentior atramento)* MORALIVM LIB XVIIII. *habet* **B** *rubr., om.* **A**, *in quo novi libri inscriptioni primus versus vacuus relictus est* ‖ 10 *salutationis formulam om.* **BA** ‖ 11 momenta nomeo **A** | saluto *ex* salute *corr.* **A** 12 propitio **A** ‖ 13 Sepone *in* Seponet *correctum est m. recentiore in* **B** ‖ 14 on praesentia **A** | quod quibusdam placet *Th. Matthias* 16 notaex **B**

ut memineris maiores nostros, qui crediderunt, Stoicos fuisse: singulis enim et Genium et Iunonem dederunt. postea videbimus, an tantum dis vacet, ut privatorum 2 negotia procurent: interim illud scito, sive adsignati sumus, sive neglecti et fortunae dati, nulli te posse inprecari quicquam gravius, quam si inprecatus fueris, ut se habeat iratum. sed non est quare cuiquam, quem poena putaveris dignum, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiam si videtur eorum favore produci. adhibe diligentiam tuam et intuere, quid sint res 3 nostrae, non quid vocentur: et scies plura mala contingere nobis quam accidere. quotiens enim felicitatis et causa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? quotiens magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in praeceps et aliquem iam eminentem adlevavit etiamnunc, tamquam adhuc ibi staret, unde tuto cadunt? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quid- 4 quam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deiecit. prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, et illud, unde felix eicitur, et illud, unde infelix emittitur: nos utraque extendimus et longa spe ac metu facimus. sed si sapis, omnia humana condicione metire: simul et quod gaudes et quod times, contrahe. est autem tanti nihil diu gaudere, ne quid diu timeas. sed quare istuc malum adstringo? non est quod 5 quicquam timendum putes. vana sunt ista, quae nos

1 scoicos **A** ‖ 3 priuatorum *sed ut post* i *una litt. rasa sit in* **B** ‖ 4 procurent ς procurarent **BA**. *fort. obversabatur scribenti tale* ut (si vera esset ista opinio) priv. n. procurarent. *vix fuit* procurare laborent *sim.* | adsignati sumus **B** adsignatis simus **A**. adsignati is sumus *ci. Gertz. nec hoc nec* adsignati dis sumus *probarim* ‖ 8 optes] *supra* p *litteram scripta est* b, *tum rasa in* **A** ‖ 10 Adibe **A** ‖ 12 calamitatis *Gertz qui in proximo versu scribi vult* felicitas. *huic suspicioni obstare tam* contingere *istud positum contra* accidere *quam quae leguntur infra v.* 20 *et* 21 (utraque) *monet Buecheler* | est causa **BA**: *corr. Schweighaeuser* ‖ 13 inicium **A** ‖ 15 preceptis *pr.* **A** ‖ 16 tamęquam **A** ‖ 18 ultra quam **A** ‖ 19 breve est, inquam *Gertz* ‖ 22 condicionem etire **B** ‖ 26 *post* timendum *una litt. rasa est in* **B**

movent, quae attonitos habent. nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit; nemo ausus est ad id, quo perturbabatur, accedere et naturam ac bonum timoris sui nosse. itaque res falsa et inanis habet adhuc fidem, quia non coargui- 5
6 tur. tanti putemus oculos intendere: iam apparebit, quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est: 'nam veluti pueri trepidant atque omnia caecis in tenebris metuunt, ita nos in luce timemus.' quid ergo? 10 non omni puero stultiores sumus qui in luce time-
7 mus? sed falsum est, Lucreti, non timemus in luce: omnia nobis fecimus tenebras. nihil videmus, nec quid noceat nec quid expediat. tota vita incursitamus nec ob hoc resistimus aut circumspectius pedem ponimus. 15 vides autem, quam sit furiosa res in tenebris impetus. at mehercules id agimus, ut longius revocandi simus, et cum ignoremus, quo feramur, velociter tamen illo,
8 quo intendimus, perseveramus. sed lucescere, si velimus, potest. uno autem modo potest, si quis hanc 20 humanorum divinorumque notitiam scientia acceperit, si illa se non perfuderit, sed infecerit, si eadem, quamvis sciat, retractaverit et ad se saepe rettulerit, si

9 *Lucr. II 55 s.*

4 bonum *probe libri: velut si quis calamitatem timet, ignorat ille naturam ac bonum calamitatis i.* 'timoris sui.' calamitas virtutis occasio est *Sen. dial. I 4, 6.* modum *ci. Madvig,* voltum *Io. Mueller* ‖ 6 iam **B** etiam **A** ‖ 7 tota *in* tuta *corr. m. recens in* **BA**. stulta *prave Otto Matthiae* | timeant'. **B** ‖ 8 animonorum nostrorum, **B** *pr.*, **A** ‖ 9 adq; **B** adq. **A** ‖ 13 nobis *antiqua ut videtur m. super add. in* **B** | nihilluidemus **A** ‖ 15 auccircumspectius **A** ‖ 17 Ad mehercules **BA** ‖ 19 pergere persev. *Hermes,* properare persev. *Koch. cf. Suet. Vesp. 6 Pseudocaes. b. Afr. 18* 21 notitiam scientia acceperit **BA**. *vulgo expellunt* scientia *quasi glossema.* divinorumq. scientiam (scientiam *cod. Velz.*) acceperit *ci. Schweighaeuser* ‖ 23 sciat *ex* scias *correctum est in* **B** scias **A** sciens *cod. Velz.* | ad se saepe rettulerit *sed ut post* saepe *erasum* pe *sit* **B** ad se sepe retulerit **A**. ad se semper rettulerit *Windhaus*

quaesierit, quae sint bona, quae mala, quibus hoc falso sit nomen adscriptum, si quaesierit de honestis et turpibus, de providentia. nec intra haec humani in- 9
genii sagacitas sistitur: prospicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. ab hac divina contemplatione abductum animum in sordida et humilia pertraximus, ut avaritiae serviret, ut relicto mundo terminisque eius et dominis cuncta versantibus terram rimaretur et quaereret, quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. quidquid nobis bono futurum erat, 10
deus et parens noster in proximo posuit. non expectavit inquisitionem nostram et ultro dedit: nocitura altissime pressit. nihil nisi de nobis queri possumus: ea, quibus periremus, nolente rerum natura et abscondente protulimus. addiximus animum voluptati, cui indulgere initium omnium malorum est, tradidimus ambitioni et famae, ceteris aeque vanis et inanibus. quid ergo nunc te hortor ut facias? nihil novi — 11
nec enim novis malis remedia quaeruntur — sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. necessaria tibi ubique occurrent: supervacua et semper ⟨et⟩ toto animo quaerenda sunt. non est autem quod te nimis laudes, si contempseris 12
aureos lectos et gemmeam supellectilem. quae est enim virtus supervacua contemnere? tunc te admirare, cum contempseris necessaria. non magnam rem facis,

2 et turpibus **BA** de turpibus ς ‖ 3 nec ς et **BA**. de providentia et fortuna. nec intra *sim. prop. Buecheler* ‖ 5 licet *optat Gertz et sic cod. Velz.* ‖ 10 quaeret *in* quaeret *corr.* **B** quereret **A** | opsfoderet *in* ọeffoderet *corr.* **A** ‖ 13 nociture **A** ‖ 14 possimus **B** ‖ 15 rerunt *potius quam* rerum **A** ‖ 18 aequae uanis **A** ‖ 20 nouis] *extrema litt. super scripta* **B** ‖ 23 et ς *om.* **BA** | querenda **A** ‖ 24 aũ **B** autem **A**. *adscriptum est in marg.* de laude *in* **B**, *post* autem *ipsi verborum contextui illatum in* **A** ‖ 26 comtemnere **B** | admirare *ex* admirari *corr.* **B**

quod vivere sine regio apparatu potes, quod non desideras milliarios apros nec linguas phoenicopterorum et alia portenta luxuriae iam tota animalia fastidientis et certa membra ex singulis eligentis: tunc te admirabor, si contempseris etiam sordidum panem, si tibi persuaseris herbam, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci; si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus tamquam recepta servantem. sine fastidio inplendus est. quid enim ad rem pertinet, quid ac-
13 cipiat perditurus quicquid acceperit? delectant te disposita, quae terra marique capiuntur, alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam, alia, si diu pasta et coacta pinguescere fluunt ac vix saginam continent suam. delectat te nidor horum arte quaesitus. at mehercules ista sollicite scrutata varieque condita cum subierint ventrem, una atque eadem foeditas occupabit. vis ciborum voluptatem contemnere? exi-
14 tum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: 'diu' inquit 'mihi inposuere divitiae. stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat. existimabam similia esse quae laterent, his, quae ostenderentur. sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis caelatas et auro et argento et iis, quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores et vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium advectas; hinc puerorum perspicuos

1 regio ς recto **B** *et pr.* **A** | potest **A** | 2 milliarios *sed punctum supra* l *priorem* **B** miliarios **A** | foenicopt- **BA** ‖ 5 et tam *pro* etiam **BA** | *post* sordidum *una litt. rasa est in* **B** | si tibi **B** sibi $\mathbf{A}^1$ ‖ 6 *post* herbam *una litt. erasa est in* **B** ‖ 9 seruantem *ex* -tes *corr.* **A** ‖ 12 marique accipiuntur **A** ‖ 15 nidor *codices Pinciani:* nitor **BA** | 16 ad mehercules **BA** h *in* mehere. *supra vers. scr. m. antiqua in* **A** scruta^{ta} **B** ‖ 17 adq· **B** adq. **A** ‖ 18 occupabit *ex* occupauit **B** ‖ 20 inpusuere **A** ‖ 21 stupebant **A** ‖ 22 fulserat ς fulseram **BA** ‖ 24 caelatas **BA** *sed* s *in ras.* **B**: caelata vasa *coni. Gertz* | et auro *in* ex auro *mutavit m. recens in* **B** | iis *scripsi*: hiis **BA** ‖ 27 perspicuos **BA**. prospicuos *memorat Pincianus*, conspicuos *prop. Madvig. sed cf. Seneca pater exc. controv. II 7 p. 202, 13 Muell.* ut adultera tenui veste perspicua sit

cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia, quae res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. quid hoc est, inquam, aliud ⟨nisi⟩ inritare cupiditates hominum per se incitatas? quid sibi vult ista pecuniae pompa? ad discendam avaritiam convenimus? at mehercules minus cupiditatis istinc effero quam adtuleram. contempsi divitias, non quia supervacuae, sed quia pusillae sunt. vidistine, quam intra paucas horas ille ordo quamvis lentus dispositusque transierit? hoc totam vitam nostram occupavit, quod totum diem occupare non potuit? accessit illud quoque: tam supervacuae mihi visae sunt habentibus quam fuerunt spectantibus. hoc itaque ipse mihi dico, quotiens tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quotiens occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formonsis inposita calonibus: quid miraris? quid stupes? pompa est. ostenduntur istae res, non possidentur, et dum placent, transeunt. ad veras potius te converte divitias. disce parvo esse contentus et illam vocem magnus atque animosus exclama: habemus aquam, habemus polentam, Iovi ipsi controversiam de felicitate faciamus. faciamus, oro te, etiam si ista defuerint. turpe est beatam vitam in auro et argento reponere, aeque turpe in aqua et polenta. "quid ergo faciam, si ista non fuerint?" quaeris, quod sit remedium inopiae? famem fames finit: alioquin quid inter-

1 adque **BA** ‖ 3 aliud nisi inritare ς aliud inritare **BA**, 6 Ad mehercules **BA** ‖ 10 transierit **A** | occupabit *Muretus*, 11 ñ potuit **B** | accessit illud quoque *e. q. s.*] de diuitiis *adscriptum in marg. codicis* **B** ‖ 13 quotiens ătale **B** ‖ 14 praestrinxerit **BA**. praestrinxit *Madvig, illud defendit Baehrens beitr. p. 508 s.* 15 occurrerit *Waldaestel* | splenda **A** | lectica *ex* letica *correxit antiqua m. in* **A** ‖ 16 formonsis **BA** n *transfossa est in versus fine in* **A** ‖ 20 Habemus — habemus **A**: Habeamus — habeamus **B** ‖ 21 iouii ipsi **A** | *inter* ipsi *et* controuersiam *codicis* **B** *librarius inculcavit haec* quam pauper tu eras seneca qui ista dixisti. ‖ 22 felicitate ς fecilitate **B** facilitate **A** ‖ 23 auro *sed post* au *rasa est* a *in* **B**

est, magna sint an exigua, quae servire te cogant? quid refert, quantulum sit, quod tibi possit negare fortuna? haec ipsa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit. liber est autem non in quem parum licet fortunae, sed in quem nihil. ita est: nihil desideres oportet, si vis Iovem provocare nihil desiderantem.' haec nobis Attalus dixit, ⟨natura omnibus dixit⟩; quae si voles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris, et ut tibi videaris, non aliis. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXI 1 Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti a me. multi temptaverunt illis nomen inponere, nullum haesit. videlicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis nec in usu erat, nomini quoque repugnatum est. aptissi-
2 mum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: cavillationes vocat. quibus quisquis se tradidit, quaestiunculas quidem vafras nectit, ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit neque temperantior neque clatior. at ille, qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inex-
3 superabilis et maior adeunti. quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; cum accesseris, tunc manifestum fit, quo in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus et rebus, non artificiis philosophus. in edito stat admira-

15 *Cic. fragm. inc. 19 p. 413 Muell.*

4 autum **A** ‖ 5 ita ς ista **BA** ‖ 7 *v.* natura omnibus dixit (*vel* nat. d. omnibus) ς, *om.* **BA**. *cf. ad Marc. de consol. 17, 6 Herm.* dicit omnibus nobis natura *ep. 91, 18. fort.* haec nobis A. dixit, natura omnibus | ages ς agis **BA** e *supra* i *m. recentissima in* **A** ‖ 10 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA**, *item initialis litt. in* **A** ‖ 11 latine *ex* latene **A** | soph.] *cf. Nieschmidt l. c. p. 47* ‖ 12 temptauerunt **BA** *sed post* temp *aliquid rasi est in* **B** 13 non *in* nomen *corr.* **B** 14 husu *in* usu *mutavit radendo* **A** ‖ 15 cauillutiones *vel* cauillictiones *pr.* **B** ‖ 18 fortior sit **A** ‖ 19 qui *super add. m. antiqua in* **B** 21 magnis *ex* maginis *radendo corr.* **B** ‖ 23 manifestum sit **A** | quod in arduo **BA**: *corr. Windhaus.* quam in arduo *vulgo* ‖ 25 ędito **B**

bilis, celsus, magnitudinis verae. non exsurgit in plantas nec summis ambulat digitis eorum more, qui mendacio staturam adiuvant longioresque quam sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. quidni contentus sit eo usque crevisse, quo manus fortuna non porrigit? ergo et supra humana est et par sibi in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuatur et *it* per adversa ac difficilia: hanc constantiam cavillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. ludit istis animus, non proficit, et philosophiam a fastigio suo deducit in planum. nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc, cum voles nihil agere. hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt et animum specie suptilitatis inductum tenent ac morantur, cum tanta rerum moles vocet, cum vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. 'quid? regere' inquis. secundum opus est: nam nemo illam bene rexit nisi qui contempserat. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cupio mehercules amicum tuum formari, ut desideras, et institui: sed valde durus capitur, immo, quod est molestius, valde mollis capitur et consuetudine mala ac diutina fractus. volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. non quaelibet insitionem vitis pati- CXII

23 valde mollis capitur] *cf. quae composui in Teletis rel.*² *p. XCIX Musoni fr. XLVI p. 129* ‖ 24 *Senecae studium vinearum notum est tam ex nat. quaest. III 7, 1 quam ex Plinio (n. h. XIV 51)*

1 plantes *in* plantas *antiquitus correctum est in* B ‖ 2 *post* more *una litt. rasa est in* A ‖ 5 eos usq; A | fortuna *ex* fortunic *corr.* B ‖ 6 nori *in* non *corr.* B | porrigit] *duo puncta posita supra* it, *nunc eluta* B ‖ 7 secondo A ‖ 8 it *add. O. Rossbach* 12 prohiberim aliquam | ista A ‖ 13 uoles *ex* uolens *corr.* A ‖ 15 subtilitatis A | tenet *pr.* B ‖ 19 contemserat B contempserat A ‖ 20 *rubricata est inscriptio epistulae in* BA, *item mox litt. initialis in* A ‖ 24 fractus ς fructus BA

tur: si vetus et exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum aut non alet nec adplicabit sibi nec in qualitatem eius naturamque transibit. itaque solemus supra terram praecidere, ut si non respondit, temptari possit secunda fortuna, et iterum repetita
3 infra terram inseratur. hic, de quo scribis et mandas, non habet vires: indulsit vitiis. simul et emarcuit et induruit. non potest recipere rationem, non potest nutrire. 'at cupit ipse.' noli credere. non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. stomachum illi fecit
4 luxuria: cito cum illa redibit in gratiam. 'sed dicit se offendi vita sua.' non negaverim. quis enim non offenditur? homines vitia sua et amant simul et oderunt. tunc itaque de illo feremus sententiam, cum fidem nobis fecerit invisam iam sibi esse luxuriam: nunc illis male convenit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXIII 1 Desideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione iacta⟨ta⟩ aput nostros: an iustitia, fortitudo, prudentia ceteraeque virtutes animalia sint. hac suptilitate effecimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter inrita videremur et disputationibus nihil profuturis otium terere. faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. sed me in alia esse sententia profiteor: puto quaedam esse, quae deceant phaecasiatum palliatumque. quae sint ergo quae anti-

5 temptatori **B** ‖ 6 quo *supra vers. supplevit m. recentior in* **A** ‖ 7 emarcuit **BA** *sed* r *super add. m. fortasse recentior in* **B** ‖ 10 stomacum *pr.* **A** *sed* h *super scr. m. vetusta* ‖ 13 uitam suam **A** ‖ 16 nunc illi ȿ ‖ 17 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA**, *item prima vocis* Desideras *littera in* **A** ‖ 19 iacta **BA** 20 suptilitate **BA** *sed* b *ex* p *vel* p *ex* b *corr.* **A** ‖ 21 effecimus ȿ efficimus **BA** ‖ 22 uideremur **BA** *sed* re *in fine versus utque excedat solitam versuum mensuram additum est in* **B** uideamur *exemplar scholasticum Pinciani* ‖ 26 phecasi·atum **A** | quae sint ergo] *quasi argumenti indiculus margini adiecta sunt v.* animū constat animal esse *in* **B**, *in ipsum contextum inter* Que sint *et* ergo quę *inlata in* **A**

quos moverint, vel quae sint quae antiqui moverint, dicam. animum constat animal esse, cum ipse efficiat, 2 ut simus animalia, cum ab illo animalia nomen hoc traxerint. virtus autem nihil aliud est quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. deinde virtus agit aliquid. agi autem nihil sine impetu potest. si impetum habet, qui nulli est nisi animali, animal est. 'si animal est' inquit 'virtus, habet ipsa virtutem.' 3 quidni habeat se ipsam? quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. 'ergo' inquit 'et omnes artes animalia sunt et omnia, quae cogitamus quaeque mente conplectimur. sequitur, ut multa millia animalium habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa simus animalia aut multa habeamus animalia.' quaeris, quid adversus istud respondeatur? unaquaeque ex istis res animal erit: multa animalia non erunt. quare? dicam, si mihi accommodaveris suptilitatem et intentionem tuam. singula animalia singulas habere debent 4 substantias. ista omnia unum animum habent. itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. ego et animal sum et homo, non tamen duos esse nos dices. quare? quia separati debent esse. ita dico: alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. quicquid in uno multiplex est, sub unam naturam cadit. itaque unum est. et animus meus animal est et ego animal 5 sum, duo tamen non sumus. quare? quia animus mei pars est. tunc aliquid per se numerabitur, cum

1 *post* mouerint *quod legitur* uel quae sint quae antiqui mouerint *in* **BA** *transfossum a m. recenti in* **B** *om.* ς. *'lusus in auctore quam in librario credibilior et vafris nugis scite praepositus' Buecheler. cf. ep. 37, 5. 117, 21* ‖ 3 cum **B** et cum **A** 6 si impe|petum **A** ‖ 7 animali] i *super add. vetusta m. in* **B** 8 habet et ipsa *coni. Hermes. sed vide p. 135, 17 adn.* | ipsa **B**^{1}**A** ipsā *m. recentior atramento nigriore* **B** ‖ 12 milli^{a} **B** *sed prior* l *transfossa est et a m. antiqua* a *super addita,* milia **A** ‖ 13 peccatoris **A** ‖ 15 istud ς istut **BA** istuc *Schweigh. tamquam ex* **A** ‖ 16 Quarê **B** ‖ 17 accommodaueris *vel potius* aocommo- **B** ‖ 21 nos **BA** *cf.* 26 sumus ‖ 25 meus *ex* metus *radendo* **B** ‖ 27 par^{s} **B** | aliquit **B** | pernumerabitur **A**

per se stabit. ubi vero alterius membrum erit, non
poterit videri aliud. quare? dicam: quia quod aliud
est, suum oportet esse et proprium et totum et intra
6 se absolutum. ego in alia esse me sententia professus
sum. non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc
recipitur, sed opposita quoque illis vitia et adfectus,
tamquam ira, timor, luctus, suspicio. ultra res ista
procedet: omnes sententiae, omnes cogitationes ani-
malia erunt. quod nullo modo recipiendum est. non
7 enim quicquid ab homine fit, homo est. 'iustitia quid
est?' inquit. animus quodammodo se habens. 'ita-
que si animus animal est, et iustitia.' minime. haec
enim habitus animi est et quaedam vis. idem animus
in varias figuras convertitur et non totiens animal
aliud est, quotiens aliud facit. nec illud, quod fit ab
8 animo, animal est. *si* iustitia animal est, *si* fortitudo,
si ceterae virtutes, utrum desinunt esse animalia, sub-
inde autem rursus incipiunt, an semper sunt? desinere
virtutes non possunt. ergo multa animalia, immo in-
9 numerabilia in hoc animo versantur. 'non sunt' in-
quit 'multa, quia ex uno religata sunt et partes unius
ac membra sunt.' talem ergo faciem animi nobis
proponimus, qualis est hydrae multa habentis capita,
quorum unumquodque per se pugnat, per se nocet.
atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis

2 quarê **B** ‖ 7 tamquam mira **A** ‖ 8 procedit **A** | sentiae **B** *in quo semicirculum add. m. recens,* sentiae **A** ‖ 11 quodam homo^{do} **B** quodammodo **A** ‖ 12 iustitia minime ς iustitiam inme **B** iusticiam In me **A** ‖ 14 uarias *ex* uarius *corr.* **A** | *post* animal *aliquid rasi in* **B** ‖ 15 aliud est ς alius est **BA** ‖ 16 si *ante* iustitia *et ante* fort. *suppl. Muretus* ‖ 17 si ceterae *Muretus.* sic ceterae **B** sic cetetre *sed* r *ex* e *corr.* **A** ‖ 18 aut r. incipiunt *scripsi:* aut rursus incipiunt **BA** ut rursus incipiant ς. ac rursus incipiunt *Erasmus*^{2} ‖ 22 ac *ex* hac *corr.* **A** ‖ 23 habentes capite **B** *ubi* i *et* a *super scriptae sunt atramento nigriore,* habentis *(sed ut* a *ex* h *correcta videatur)* capita **A** ‖ 24 unumquoque **B**

caput, ceterum ipsa unum animal est. nemo in Chimaera leonem animal esse dixit aut draconem: hae partes erant eius. partes autem non sunt animalia. quid est, quo colligas iustitiam animal esse? 'agit' inquit 'aliquid et prodest. quod autem agit et prodest, impetum habet: ⟨quod autem impetum habet,⟩ animal est.' verum est, si suum impetum habet: ⟨suum autem non habet,⟩ sed animi. omne animal, donec moriatur, id est, quod coepit: homo, donec moriatur, homo est, equus ⟨equus, canis⟩ canis. transire in aliud non potest. iustitia, id est animus quodammodo se habens, animal est. credamus: deinde animal est fortitudo, id est animus quodammodo se habens. quis animus? ille, qui modo iustitia erat? tenetur in priore animali, in aliud animal transire ei non licet: in eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum est. praeterea unus animus duorum esse animalium non potest, multo minus plurium. si iustitia, fortitudo, temperantia ceteraeque virtutes animalia sunt, quo modo unum animum habebunt? singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. non potest unum corpus plurium animalium esse. hoc et ipsi fatentur. iustitiae quod est corpus? 'animus'. quid? fortitudinis quod est corpus? 'idem animus'. atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. 'sed idem animus' inquit 'iustitiae habitum induit et fortitudinis et temperantiae.' hoc fieri posset, si quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset, quo tempore fortitudo

10 11 12 13 14

h

1 chimera **B** cimera **A** h *super add. m. antiqua* ‖ 2 haec partes **A** ‖ 4 coligas *pr.* **A** ‖ 5 inquis ς ‖ 6 *v.* quod autem impetum habet *addunt ex* ς, *om.* **BA**. *et supervacua sunt respicienti p. 539, 6 s. certe satis verborum erit, si addas* si impetum habet (*sc.* iustitia) ‖ 8 suum autem non habet ς, *om.* **BA**. sed non suum habet, sed a. *Buecheler* ‖ 10 equus canis *semel exarata sunt in* **BA** ‖ 20 unum *ex* hunum *radendo corr.* **A** ‖ 22 plurium **B** plurium **A** ‖ 24 Atque **A** ‖ 26 inquid **A** | induit ς inbuit **BA** ‖ 28 iusticia esset **B** iustitia est **A** *idque recepit Schweigh.* | fortitudo est *Schweigh.*

esset, temperantia non esset: nunc vero omnes virtutes simul sunt. ita quomodo singulae erunt animalia, cum unus animus sit, qui plus quam unum
15 animal non potest facere? denique nullum animal pars est alterius animalis. iustitia autem pars est 5
animi: non est ergo animal. videor mihi in re confessa perdere operam. magis enim indignandum de isto quam disputandum est. nullum animal alteri par est. circumspice omnium corpora: nulli non et color
16 proprius est et figura sua et magnitudo. inter cetera, 10
propter quae mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, et quod in tanta copia rerum numquam in idem incidit: etiam quae similia videntur, cum contuleris, diversa sunt. tot fecit genera foliorum: nullum non sua proprietate signatum; tot ani- 15
malia: nullius magnitudo cum altero convenit, utique aliquid interest. exegit a se, ut quae alia erant, et dissimilia essent et inparia. virtutes omnes, ut dicitis,
17 pares sunt. ergo non sunt animalia. nullum non ani- 20
mal per se agit. virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut di, ⟨aut inrationalia, ut ferae, ut pecora⟩: virtutes utique rationales sunt: atqui nec homines
18 sunt nec di: ergo non sunt animalia. omne rationale animal nihil agit, nisi primum specie alicuius rei in- 25

2 singule **A** ‖ 3 cum munus **A** | quis plus **BA** ‖ 5 par *primo ut videtur* **A** | *post* alterius *litt. rasa est in* **B** ‖ 6 uideor **B** iudeorum **A** ‖ 8 par ς pars **BA** ‖ 11 que **A** ‖ 12 et quod **BA**. quod ς esse, quod *Pincianus.* et quod *nisi ita potest defendi, ut* hoc quoque *ad priora* (9 *s.*) *spectare putemus, malo* quod et ‖ 14 filiorum **BA** o *super scripta est a m. non vetusta in* **A** ‖ 16 nullius magnitudo **BA**: nullius imago tota *scripsit Haase. pro* nulli *postquam perperam scriptum sit* nullius *accessisse absurdum illud* magnitudo *ait Haupt op. III p. 456. dissentit Buecheler* ‖ 17 aliquit **BA** | utique **A** ‖ 18 disimilia **A** ‖ 19 ego *in* ergo *corr. m. antiqua in* **A** ‖ 22 ut Dii **B** ait dii **A** *cf.* 24 | aut inrationalia, ut ferae, ut pecora ς, *om.* **BA**. omnia animalia aut irrationalia sunt, ut ferae, ut pecora, aut rationalia sunt, ut homines, ut di *prop. Windhaus* ‖ 23 uirtuştes **A** | rationalia sunt **A** 24 neç|necdi **B** nec di **A** ‖ 25 spetię **A**

ritatum est, deinde impetum cepit, deinde adsensio confirmavit hunc impetum. quid sit adsensio, dicam. oportet me ambulare: tunc demum ambulo, cum hoc mihi dixi et adprobavi hanc opinionem meam; oportet me sedere: tunc demum sedeo. haec adsensio in virtute non est. puta enim prudentiam esse. quomodo adsentietur 'oportet me ambulare'? hoc natura non recipit. prudentia enim ei, cuius est, prospicit, non sibi. nam nec ambulare potest nec sedere. ergo adsensionem non habet, rationale animal non est. virtus si animal est, rationale est. rationale autem non est: ergo nec animal. si virtus animal est, virtus autem bonum, non est omne bonum animal? est. hoc nostri fatentur. patrem servare bonum est, et sententiam prudenter in senatu dicere bonum est, et iuste decernere bonum est: ergo et patrem servare animal est et prudenter sententiam dicere animal est. eo usque res exegit, ut risum tenere non possis: prudenter tacere bonum est, ⟨. . . cenare bonum est⟩: ita et tacere et cenare animal est. ego mehercules titillare non desinam et ludos mihi ex istis subtilibus ineptiis facere. iustitia et fortitudo, si animalia sunt, certe terrestria sunt. omne animal terrestre alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitudo esurit, clementia sitit. quid porro? non interrogabo illos, quam figuram habeant ista animalia? hominis

1 cepit ς coepit **BA** ‖ 2 inpetum **A** | adfensio **A** ‖ 3 ambure *sed* r *ex* l *corr.* **A** ‖ 4 dixiet *sed* e *corr. ex* t **B** ‖ 5 *post* sedeo *addidit* cum in hoc adsensi *Haase, at facile tale subauditur* ‖ 6 *s.* oportet eam ambulare: quomodo adsentietur? *Gertz* ‖ 9 adsensionem *ex* adsentionem *corr.* **A** | *post* non habet *addunt* quod adsensionem non habet ς *om.* **BA** ‖ 12 uirtus autem bonum. non est **BA** non *om.* ς ‖ 13 animal est **B** animal **A**. *distinxi post* animal ‖ 15 bonum est iuste discernere **A** | ergo et patrem ς ergo ut patrem **B** Ergo ut patȩrem **A** ‖ 17 animal est et iuste decernere animal est. eo usque *ut scribatur, suadeat concinnitas. contra Buecheler:* ergo ut patrem s. animal est, et prudenter s. dicere; 'animal est' eo usque res exegit, ut | exigitur *Gertz* ‖ 18 coenare bene bonum est *inserunt* ς. *expectabam* frugaliter cenare bonum est *sim.* ‖ 19 meherculus *pr.* **A** ‖ 22 titerrestre **A**

an equi an ferae? si rotundam illis qualem deo dederint, quaeram, an et avaritia et luxuria et dementia aeque rotundae sint. sunt enim et ipsae animalia. si has quoque conrotundaverint, etiamnunc interrogabo, an prudens ambulatio animal sit. necesse est confiteantur, deinde dicant ambulationem animal esse et
23 quidem rotundum. ne putes autem primum *me* ex nostris non ex praescripto loqui, sed meae sententiae esse: inter Cleanthen et discipulum eius Chrysippum non convenit, quid sit ambulatio. Cleanthes ait spiritum esse a principali usque in pedes permissum, Chrysippus ipsum principale. quid est ergo, cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet et ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, deri-
24 deat? 'non sunt' inquit 'virtutes multa animalia, et tamen animalia sunt. nam quemadmodum aliquis et poeta est et orator, et tamen unus, sic virtutes istae animalia sunt, sed multa non sunt. idem est animus et animus et iustus et prudens et fortis, ad singulas
25 virtutes quodammodo se habens.' sublata . . . convenit nobis. nam et ego interim fateor animum animal esse, postea visurus, quam de ista re sententiam

9 inter Cleanthen — 12 ipsum principale *Cleanth. fr. 525 Chrysipp. fr. phys. 836 de Arn.*

1 ferre *in* ferę *recens m. corr. in* **A** | rutundam *pr.* **B** ‖ 2 auaritia *ex* auariaia *factum* **A** ‖ 3 aequae **A** | rutundae *pr.* **B** *item* rutund- 4 *et* 7 | ipse **A** ‖ 7 me *add. Hermes.* me primum ς *nonnulli* ‖ 10 ambulatio **BA**. animatio *Madvig; cf. L. Stein die erkenntnisth. der stoa p. 319 adn. 728* ‖ 12 quid ς quod **BA** ‖ 13 tota *sed* a *eras.* **B** ‖ 14 quot ς quod **BA** ‖ 17 iste **BA** ‖ 18 animalia sunt] *hic desinit duodecimus quaternio, cuius indiculum* Q XII. *offerunt in imo margine* **BA**. *a* sed multa *incipit in utroque codice quaternionis tertii decimi primum folium* ‖ 19 et animus *secludunt vulgo.* et animus [et] iustus *prop. Buecheler,* et animus temperans (modicus *Stangl*) et iustus *sim. ut etiam* σωφροσύνῃ *suus sit locus, ego cf. p. 556, 13 s.* | at **BA** | singulae **B** singulas *pr.* **A** *sed* s *rasa est et* a *in* ae *correctum* ‖ 20 sublata lis (contentio *Gertz*) est *prop. Bartsch,* sublata lite *Hermes,* sublata lis est, ita *Buecheler,* sublata controversia *C. Brakman coll. de benef. III 7, 7*

feram: actiones eius animalia esse nego. alioqui et omnia verba erunt animalia et omnes versus. nam si prudens sermo bonum est, bonum autem omne animal est, · *sermo animal est.* prudens versus bonum est, bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. ita 'arma virumque cano' animal est, quod non possunt rotundum dicere, cum sex pedes habeat. 'tex- 26
torium' inquis 'totum mehercules istud, quod cum maxime agitur.' dissilio risu, cum mihi propono soloecismum animal esse et barbarismum et synlogismum et aptas illis facies tamquam pictor adsigno. haec disputamus attractis superciliis, fronte rugosa? non possum hoc loco dicere illud Caelianum: 'o tristes ineptias!' ridiculae sunt: quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus et quaerimus, quomodo ad virtutes pervenire possimus, quae nos ad illas via adducat. doce me non an fortitudo animal 27
sit, sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit et omnis casus, antequam exciperet, meditando praedomuit. quid est fortitudo? munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile, quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. utitur enim suis viribus, suis telis. hoc loco tibi Posidonii nostri referre sententiam volo: 28
'non est quod umquam fortunae armis putes esse te tutum: tuis pugna. contra ipsam fortuna non armat: itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes

6 *Verg. Aen. I 1*

3 *post* animal est *apodosin supplevi quae desideratur in* **BA**. sermo ergo animal est *addunt vulgo* ‖ 4 prudens versus — omne animal est (5) *om.* **A** ‖ 6 uirumque *sed* i *corr. ex* t **B** ‖ 7 rotundum *ex* rut- **B** ‖ 8 uehercules **BA** ‖ 10 synlogismum **B** ‖ 11 aptas^{n} **B** n *super addita est nigriore atramento,* aptans **A** ‖ 13 caelianum **BA** caecilianum ς *cf. ind. nom. s. v.* ‖ 14 aliquit **B** ‖ 17 uias **BA** | via ducat ς | non *pr. suppunxit dein puncta delevit* **B** ‖ 19 fortuitu **A** | casus ς causas **BA** ‖ 20 perdomuit *Windhaus* | qui est **A** ‖ 21 inbec- **A** ‖ 24 possid- **A** ‖ 26 t$^{\nabla}$otum **B** | ñ armat **B** ‖ 27 itque **A** | inermesunt **A**

29 sunt.' Alexander Persas quidem et Hyrcanos et Indos et quicquid gentium usque in oceanum extendit oriens, vastabat fugabatque, sed ipse modo occiso amico, modo amisso iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum maerens, victor tot regum atque populorum irae tristitiaeque succumbens. id enim egerat, ut omnia
30 potius haberet in potestate quam adfectus. o quam magnis homines tenentur erroribus, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere felicissimosque se iudicant, si multas [pro] milite provincias optinent et novas veteribus adiungunt, ignari, quod sit illud ingens parque dis regnum. imperare sibi maximum imperium
31 est: doceat me, quam sacra res sit iustitia alienum bonum spectans, nihil ex se petens nisi usum sui. nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. hoc ante omnia sibi quisque persuadeat: me iustum esse gratis oportet. parum est. adhuc illud persuadeat sibi: me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam inpendere iuvet. tota cogitatio a privatis commodis quam longissime aversa sit. non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium: maius in iusto
32 est. illud adhuc tibi adfige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinere, quam multi aequitatem tuam noverint. qui virtutem suam publicari vult, non virtuti

1 ircanos **A** ‖ 5 atque *sed* e *in correctione* **A** | iraeț tristitiaeque **B** iratristiciaeque *sed* i *ante* c *ex* r *fortasse facta radendo* **A** ‖ 8 quibus dominandi *sed ut* j *ex* b *correcta sit a manu recenti* **B** quib; dominandi **A** ‖ 9 s *in* trans *super add. m. vetusta* **A** ‖ 10 si multas ς: simulatas **B** *in quo per* simul- *finitur versus,* **A** | milite *Buecheler:* pro milite **BA**. proprio milite *ci. Madvig,* per militem *Windhaus.* provincias (*quo spectat* multas) *in eo erat ut anticiparet librarius, dein ipse se correxit sed* pro *quod scripserat non deleto. secus sentit Baehrens beitr. p. 441* ‖ 12 parque dis (*vel* diis) ς parqueris **B** parque ris **A** ‖ 13 doceat **BA** *sc.* imperare sibi. *non recte* doceas me *Ruhkopf vel* doce me *Haase* | secra **A** ‖ 16 persuadeat ς persuadet **BA** *post* t *litteram paululum rasum est in* **B**. persuadeto *Buecheler. illi favet* 17 | me *sed initium* m *litterae correctum* **B** ‖ 20 logissime *in* long- *antiqua m. corr.* **A** 21 in iusto *Madvig post Schweighaeuserum:* iniustae **BA**. in iustitia ς

laborat, sed gloriae. non vis esse iustus sine gloria? at mehercules saepe iustus esse debebis cum infamia. et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectet. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti 1 CXIIII
generis oratio quaeris, et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta et in morem cantici ducta? quare alias sensus audaces et fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspiciosae, in quibus plus intellegendum esset quam audiendum? quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure uteretur inverecunde? hoc quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: talis hominibus fuit oratio qualis vita. quemadmodum 2
autem uniuscuiusque actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores, si disciplina civitatis laboravit et se in delicias dedit. argumentum est luxuriae publicae orationis lascivia, si modo non in uno aut in altero fuit, sed adprobata est et recepta. non potest alius esse ingenio, alius 3
animo color. si ille sanus est, si compositus, gravis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato hoc quoque adflatur. non vides, si animus

1 iustus ς intus **BA** ‖ 2 admehercules **BA** | sępae **A** ‖ 4 VALE *om.* **A** ‖ 5 *inscriptio epistulae rubricata in* **BA** ‖ 6 quibudam *in* quibusdam *corr. m. antiqua* **A** ‖ 7 in quaedam **B**, *primo* inflata *quod eandem atque in proximo versu sedem obtinet* **A** ‖ 8 ingeniorum *ex* ingeneorum *factum* **A** | inflata explicataque (*sc.* oratio) *ci. Schultess* ‖ 11 alia apruptae **A** | suscipiosae **A** ‖ 13 translationis **A** *in quo* s *super add. m. antiqua* ‖ 17 accio **A** | dicenti ς dicendi **B** *et pr.* **A**. dicendis *Madvig minus apte. monuit Rossbach* ‖ 18 si ς sic **BA** ‖ 19 disciplina civitatis labavit *vel* disciplina civitas laborat *prop. Th. Stangl Berl. phil. wochenschr. 1910 p. 1071, sed* laboravit *quomodo intellegendum sit ipse indicat Seneca verbis* et se in delicias dedit ‖ 25 Nouides **B** Non uides **A**

elanguit, trahi membra et pigre moveri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu adparere mollitiam? si ille acer est et ferox, concitari gradum? si furit aut, quod furori simile est, irascitur, turbatum esse corporis motum nec ire, sed ferri? quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est; ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. quomodo Maecenas vixerit notius est, quam ut narrari nunc debeat, quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. quid ergo? non oratio eius aeque soluta est quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? magni vir ingenii fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intellegi, si non etiam in oratione diffluerit. videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam et errantem et licentiae plenam. [Maecenas de cultu suo.] quid turpius 'amne silvisque ripa comantibus?' vide ut 'alveum lyntribus arent versoque vado remittant hortos'. quid? si quis 'fe-

18 *ss. Maec. fr. 11 Lunderst.*

2 feminatus *pr.* **A** | adp- *sic* **BA** ‖ 3 fuerit *dein litt. rasa, fortasse* a **B** ‖ 4 arascitur **A** ‖ 8 uixierit **A** ‖ 10 uidere **B** ‖ 11 aequae saluta **A** ‖ 14 magni uiri ingenii **B** *et pr.* **A** | fuerit *in* fuerat *corr. m. antiqua* **A** ! egesset *pr.* **B** ‖ 16 ebri *in* ebrii *corr.* **B** ebrii **A** ‖ 18 Maecenas de cultu suo *litteris non uncialibus* **BA**. *interpolatori tribuit praecedente Grutero Hirzel der dialog II p. 6 adn. 3 (cf. etiam Rossbach de Sen. libr. rec. p. 175), quorum sententiam stabilivit Lunderstedt l. c. p. 85 s. interpolata putat verba etiam W. S. Summers qui emendare potius quam explicare haec fragmenta maluit The Classical Quarterly vol. II (1908) p. 170 ss.* ‖ 19 uide ut *Senecae dedit Harder, Maecenati Lunderstedt l. c. p. 74* | lyntribus *sic* **BA** ‖ 20 uado ς uada **BA** remittant *sed* a *ex* u *corr. (prima m. ut videtur Gertzio)* **B** remittunt *sed* u *transfossa et* a *super scripta m. recenti* **A** ¦ fem. — tyranni] *'locus describit trossulum amatorem mollem. cf. Pers. I 98 (ubi* laxa*) ut tenellum furentis libidine ac vagantis amatoris suspirium videas pingi. fanatici sunt cervi similesve ferae nemorales' Buecheler. 'Gallos' potius interpretatur nemoris*

minae cinno crispat et labris columbatur incipitque suspirans, ut cervice lassa fanantur nemoris tyranni'. 'inremediabilis factio rimantur epulis lagonaque temptant domos et spe mortem exigunt.' 'Genium festo vix suo testem. tenuisve cerei fila et crepacem molam. focum mater aut uxor investiunt.' non statim, cum haec legeris, hoc tibi occurret, hunc esse, qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? — nam etiam cum absentis Caesaris partibus fungeretur, signum a discincto petebatur — hunc esse, qui ⟨in⟩ tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput exclusis utrimque auribus, non aliter quam in mimo fugitivi divitis solent? hunc esse, cui tunc maxime civilibus bellis strepentibus et sollicita urbe et armata comitatus hic fuerit in publico, spadones duo, magis tamen viri quam ipse? hunc esse, qui uxorem milliens duxit, cum unam habuerit? haec verba tam improbe structa, tam neglegenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita ostendunt mores quoque non minus novos et pravos et singulares fuisse. maxima laus illi tribuitur mansuetudinis, pepercit gladio, sanguine abstinuit nec ulla

6 7

tyrannos Norden die ant. kunstprosa I p. 294. sed vide quae contra dixit Lunderstedt l. c. p. 79 ss. ‖ **1** cinno **BA** cincinno ς *velut Harlei. 2659.* cinno *verum esse comprobarunt G. Goetz, C. Maecenas (Ienae a. 1902) p. 9 et Lunderstedt l. c. p. 76 coll. corp. gloss. Lat. II p. 100, 50* cinnus: *νεῦμα vel V p. 633, 23* cinnus: notus (*i.* nutus) *al. ut* cinno crispat *de eo dicatur cuius vultus* cinno *i. e. nictando crispi fiunt* ‖ **3** lagonáquę *sed* ę *ex* e *corr. m. recentiore* **B** lagonaque **A** e *super add. m. recentior* ‖ **4** spe] *cf. ep. 115, 10* | Genium *e. q. s.*] *'describitur natalis festi apparatus sacer. ipsissima verba proponit Seneca triplici raptu excepta' Buecheler. aliter Norden l. c.* ‖ **5** testem] *antiquum et exsoletum verbi testandi genus activum: Lunderstedt p. 83* | ve *Senecae sit an Maecenatis, dubium* | fila *ex* filia *radendo factum* **A** ‖ **10** in tribunali ς tribunali **BA** *cf. quae adnotavi in ep. 92, 15* ‖ **12** capud **A** ‖ **13** fugitiui diuites **B** fugitiui duites *vel* diutes **A**: *corr. Lipsius. cf. com. fr. p. 383 Ribb.*[3] ‖ **15** comitatus *ex* commi- *radendo corr.* **A** ‖ **16** plblico *pr.* **A** | **17** duxerit *Windhaus* ‖ **22** *in* pepercit *super add.* r *m. antiqua* **A** | saguine **A**

alia re, quid posset, quam licentia ostendit: hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimae
8 deliciis. apparet enim mollem fuisse, non mitem. hoc istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus miri, magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient: motum illi felicitate nimia caput. quod vitium hominis esse interdum,
9 interdum temporis solet. ubi luxuriam late felicitas fudit, cultus primum corporum esse diligentior incipit. deinde supellectili laboratur. deinde in ipsas domos inpenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor. deinde ad cenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur, ut ea, quae includere solent cenam, prima ponantur, ut quae advenientibus dabantur,
10 exeuntibus dentur. cum adsuevit animus fastidire, quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione, quod novum est, quaerit et modo antiqua verba atque exsoleta revocat ac profert, modo fingit et ignota ac deflectit, modo, id quod nuper increbruit, pro cultu habetur audax translatio ac fre-
11 quens. sunt qui sensus praecidant et hoc gratiam spe rent, si sententia pependerit et audienti suspicionem

4 istae *ex* iste *corr. m. antiqua* **A** ‖ **5** miri *Buecheler:* mihi **BA** initio *Hermes* illi *Rossbach* | magn^{i} *a m. vetusta* **A** | sępe *sed altera* e *correcta* **A** ‖ **7** cupit *in* capvt *corr.* **B** ctipuit *ut videtur* **A** ‖ **9** fuit *sed* d *super add. m. antiqua* **A** | cultus *Muretus:* luxus **BA** | incepti *in* incipit *mutatum m. rec.* **BA** ‖ **10** super lectili *pr.* **A** ‖ **11** *inter* inpenditur *et* cura *litt. rasa est in* **B** | utem in laxitatem **A** | ruris *ex* puris *corr.* **B** ruris **A**. urbis *Cornelissen coll. de benef. VII 10, 5* | excurrent *pr.* **B** ‖ **12** pariet|tes **B** | aduentis *pr.* **A** | trās **A** ‖ **14** tranfertur *in* transfertur *antiqua m. corr.* **A** ‖ **16** includore *pr.* **A**. cludere *Erasm.*^{1} *cf. Martial. XIII 14* | solent *ex* selent *corr.* **A**. solebant *mavult Hermes* ‖ **18** fastidere *pr.* **B** ‖ **21** atiqua *in* ātiqua *corr. m. rec. in* **A** | exoleta ς exolita **BA** | mod fingit **A** ‖ **22** increbuit **A** ‖ **24** et ex hoc *Madvig.* hinc *pro* hoc ς. *sed cf. p. 564, 20* ‖ **25** sententiam penderit **A**

sui fecerit. sunt qui illos detineant et porrigant. sunt, qui non usque ad vitium accedant, necesse est enim hoc facere aliquid grande temptanti, sed qui ipsum vitium ament. itaque ubicumque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descivisse non erit dubium. quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium aegrae civitatis indicia sunt, sic orationis licentia, si modo frequens est, ostendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidisse. mirari 12 quidem non debes corrupta excipi non tantum ⟨a⟩ corona sordidiore, sed ab hac quoque turba cultiore, togis enim inter se isti, non iudiciis distant. hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed vitia laudentur. nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. da mihi quemcumque vis, magni nominis virum: dicam, quid illi aetas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. multos tibi dabo, quibus vitia non nocuerint, quosdam, quibus profuerint. dabo, inquam, maximae famae et inter admiranda propositos, quos si quis corrigit, delet: sic enim vitia virtutibus inmissa sunt, ut illas secum tractura sint. adice nunc, quod oratio certam regulam 13 non habet: consuetudo illam civitatis, quae numquam in eodem diu stetit, versat. multi ex alieno saeculo petunt verba, duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis et Crassus et Curio nimis culti et recentes sunt, ad Appium usque et Coruncanium redeunt. quidam

22 *Sen. rhetoris contr. IX 6, 11* eloquentia, cuius regula incerta est *comparat Preisendanz l. c. p. 70*

1 illos ς illo **BA** | detineat *sed* n *super add.* **B** ‖ 4 rationem **A** ‖ 10 a ς *om.* **BA** *cf. quae adnotavi in ep. 92, 15* ‖ 12 isti *super scr.* i *m. recentissima in* **A** ‖ 13 tantum *ex* tamtam *factum* **A** ‖ 14 laudantur *cod Velz.* ‖ 15 uenia ς uenta **BA** | quẽcuq; **A** ‖ 16 uirum ς utrum **BA** | ignouorit **A** ‖ 17 scies **B** | multas **A** ‖ 18 tabo **A** ‖ 21 inmissa **BA** inmixta ς ‖ 24 inoeodem **A** ‖ 25 gracchus *sed prior* c *ex* e *corr.* **B** grechus **A** ‖ 27 coruncantum **BA**

contra, dum nihil nisi tritum et usitatum volunt, in
14 sordes incidunt. utrumque diverso genere corruptum
est, tam mehercules quam nolle nisi splendidis uti ac
sonantibus et poeticis, necessaria atque in usu posita
vitare. tam hunc dicam peccare quam illum: alter se
plus iusto colit, alter plus iusto neglegit; ille et crura.
15 hic ne alas quidem vellit. ad compositionem transea-
mus. quot genera tibi in hac dabo, quibus peccetur?
quidam praefractam et asperam probant. disturbant
de industria, si quid placidius effluxit. nolunt sine
salebra esse iuncturam. virilem putant et fortem,
quae aurem inaequalitate percutiat. quorundam non
est compositio, modulatio est: adeo blanditur et mol-
16 liter labitur. quid de illa loquar, in qua verba dif-
feruntur et diu expectata vix ad clausulas redeunt?
quid illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa
et molliter detinens nec aliter quam solet, ad morem
suum pedemque respondens? non tantum in genere
sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt et pueri-
les aut improbae et plus ausae quam pudore salvo
licet, si floridae sunt et nimis dulces, si in vanum
exeunt et sine effectu nihil amplius quam sonant.
17 haec vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc elo-
quentia est, ceteri imitantur et alter alteri tradunt.
sic Sallustio vigente anputatae sententiae et verba ante
exspectatum cadentia et obscura brevitas fuere pro
cultu. L. Arruntius, vir rarae frugalitatis, qui histo-
rias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus et in illud
genus nitens. est apud Sallustium: 'exercitum argento
fecit', id est, pecunia paravit. hoc Arruntius amare

29 *Sall. hist. fragm. inc. 33 Kr.*

1 usitatum **BA** *sed post* a *rasa* n *est in* **A** ‖ 4 peticis **A** ‖ 5 uisitare **A** ‖ 7 ne alas quidem **A** nec alas quidem **B** | compo-
ra
tionē **A** ‖ 8 quot ꝙ quod **BA** ‖ 9 praefectam **A** | disturpant **BA** 12 aequalitate *pr.* **A** ‖ 15 ad clausulas redeunt **BA** *sed* ad *et* s re *in ras.* **A** ad cl. prodeunt *ci. Hermes* ‖ 17 desinens *Erasm.*[1] 22 eff/ctu **A** ‖ 23 Haec utia **A** ‖ 24 traduntur **A** ‖ 25 anp- *sic* **BA** 26 breuita tas **A** ‖ 27 frugilatatis *pr.* **A** ‖ 28 sripsit **A**

coepit: posuit illud omnibus paginis. dicit quodam loco: 'fugam nostris fecere.' alio loco: 'Hiero, rex Syracusanorum, bellum fecit.' et alio loco: 'quae audita Panhormitanos dedere Romanis fecere.' gustum 18
tibi dare volui: totus his contexitur liber. quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt et paene continua, nec sine causa: ille enim in haec incidebat, at hic illa quaerebat. vides autem, quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. dixit Sal- 19
lustius: 'aquis hiemantibus.' Arruntius in primo libro belli Punici ait: 'repente hiemavit tempestas.' et alio loco cum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: 'totus hiemavit annus.' et alio loco: 'inde sexaginta onerarias leves praeter militem et necessarios nautarum hiemante aquilone misit.' non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. quodam loco dicit Sallustius: 'inter arma civilia aequi bonique famas petit.' Arruntius non temperavit, quo minus primo statim libro poneret ingentes esse 'famas' de Regulo. haec ergo et eiusmodi vi- 20
tia, quae alicui inpressit imitatio, non sunt indicia luxuriae nec animi corrupti: propria enim esse debent et ex ipso nata, ex quibus tu aestimes alicuius adfectus: iracundi hominis iracunda oratio est, commoti nimis incitata, delicati tenera et fluxa. quod vides istos sequi, 21
qui aut vellunt barbam aut intervellunt, qui labra pressius tondent et adradunt servata et summissa cetera parte, qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quicquam, quod hominum oculis transire liceat: inritant illos et in se a⟨d⟩-

2 *ss. fr. 1—7 p. 238 s. Peter* ‖ 9 *Sall. fr. inc. 87* ‖ 16 *Sall. fr. inc. 42*

4 dedere **BA** sededere ς dedere se *O. Rossbach* ‖ 8 ad **BA**. *voculam tolli iubet Windhaus tamquam dittographiam* ‖ 14 nessarios **A** ‖ 15 misit **A** mistit **B** ‖ 17 anma **A** | aequi boni famas ς | petît *Rossbach* ‖ 18 tempor- **A** ‖ 20 inpraesit **A** ‖ 23 nimis *bis posuit cod. Velz.* ‖ 24 quod **BA**. quot *ed. Mentel.* ‖ 25 interuellunt labra praesius **A** ‖ 26 adradunt *pr.* **B** adrachint **A** ‖ 27 inprobi **A** ‖ 29 trans sire **A** | aduertunt ς avertunt **BA**

vertunt. volunt vel reprehendi, dum conspici. talis est oratio Maecenatis omniumque aliorum, qui non casu
22 errant sed scientes volentesque. hoc a magno animi malo oritur: quomodo in vino non ante lingua titubat quam mens cessit oneri et inclinata vel prodita est: ita ista orationis quid aliud quam ebrietas nulli molesta est, nisi animus labat. ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. illo sano ac valente oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, et cetera ruinam
23 sequuntur. 'rege incolumi mens omnibus una est: amisso rupere fidem.' rex noster est animus. hoc incolumi cetera manent in officio, parent, optemperant: cum ille paulum vaccillavit, simul dubitant. cum vero cessit voluptati, artes quoque eius actusque marcent
24 et omnis ex languido fluidoque conatus est. quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo: animus noster modo rex est, modo tyrannus. rex, cum honesta intuetur, salutem commissi sibi corporis curat, et illi nihil imperat turpe, nihil sordidum. ubi vero inpotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum et fit tyrannus. tunc illum excipiunt adfectus inpotentes et instant, qui initio quidem gaudent, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, et quae
25 non potest haurire, contrectat. cum vero magis ac magis vires morbus exedit et in medullas nervosque descendere deliciae, conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptati-

11 *Vergili versus georg. IV 212 s.*

1 dum conspici **BA**. dum conspiciantur *ed. Curionis* ‖ 4 ligua titubat quamens **A** ‖ 5 prodita **BA** perdita ς ‖ 6 oratio nisi **BA** oratio ς: *corr. Buecheler* ‖ 7 curretur **A** ‖ 9 incensus *pr.* **A** ‖ 14 uaccillauit *sic* **BA** *ut Lucretius* | simul titubant *ci. Lipsius* | cum *sed* c *ex* e *radendo factum* **B** eum **A** ‖ 19 commisi **B** commissa **A** ‖ 20 inperat **A** ‖ 22 tyrandus (s *ex corr.*) **A** | accipiunt **A** 24 notit- *pr.* **A** ‖ 25 contrectat **B** contrecta *pr.* **A** contrectans ς 27 conspectum (-tū **A**) eorum **BA**

bus habet alienarum spectaculum, sumministrator libidinum testisque, quarum usum sibi ingerendo abstulit. nec illi tam gratum est abundare iucundis quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit, quod non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur, maeretque, quod magna pars suae felicitatis exclusa corporis angustiis cessat. numquid enim, mi Lucili, in hoc furor est, 26 quod nemo nostrum mortalem se cogitat, quod nemo inbecillum? in illo, quod nemo nostrum unum esse se cogitat! aspice culinas nostras et concursantis inter tot ignes cocos: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? aspice veteraria nostra et plena multorum saeculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina cluduntur? aspice, quot locis terra vertatur, quot millia colonorum arent, fodiant: unum videri putas ventrem, cui et in Sicilia et in Africa seritur? sani 27 erimus et modica concupiscemus, si unusquisque se numeret, metiatur simul corpus, sciat, quam nec multum capere nec diu possit. nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum quam frequens cogitatio brevis aevi et huius incerti: quidquid facies, respice ad mortem. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Nimis anxium esse te circa verba et compositionem, 1 CXV mi Lucili, nolo: habeo maiora, quae cures. quaere, quid scribas, non quemadmodum. et hoc ipsum non ut scri-

8 furor est **BA** furor non est ς ‖ 10 *post* inbecillum *distinxit Buecheler* | in illo **B** *et pr.* **A**. imo *Erasmus*² immo in illo *Pinciani* 'exemplar Franciscanum' ‖ 13 ueterana *Pinciani* 'exemplar Franciscanum'. *cf. nat. quaest. IV 13, 3* ‖ 16 cludantur *pr.* **A** | quod locis **BA** | quod millia *sed ut punctum infra* l *litteram perpallidum sit* **B** quod milia **A** ‖ 17 *post* uideri *rasa est* s *ut videtur in* **B** ‖ 18 secilia **A** i *super scr. m. vet.* ‖ 20 numeret. metiatur simul corpus: sciet *Haase* | quam **B** *sed transfodit alia m.* ‖ 23 eui *in* ęui *corr.* **B** aeui **A** ‖ 25 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA**

bas, sed ut sentias, ut illa, quae senseris, magis adplices
2 tibi et velut signes. cuiuscumque orationem videris sollicitam et politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. magnus ille remissius loquitur et securius; quaecumque dicit, plus habent fiduciae quam curae. nosti comptulos iuvenes, barba et coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. oratio cultus animi est: si circumtonsa est et fucata et manu facta, ostendit illum quoque non esse sincerum et habere aliquid fracti. non est ornamentum
3 virile concinnitas. si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus, hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus! praeter has frugalitas et continentia et tolerantia et liberalitas comitasque et — quis credat? — in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum adfunderent. tunc providentia cum elegantia et ex istis magnanimitas eminentissima quantum, di boni, decoris illi, quantum ponderis gravitatisque adderent! quanta esset cum gratia auctoritas! nemo illam amabi-
4 lem, qui non simul venerabilem diceret. si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat et, ut 'fas sit vidisse', tacitus precetur? tum evocante ipsa vultus benignitate productus adoret

25 *'legerat Seneca bucolicum carmen. Einsidlense (poet. l. min. III p. 61 Baehr.) v. 26* fas mihi sit vidisse deos' *Buecheler. immo rectius putabimus hanc precandi formulam similesve in eius modi narrationibus sollemnes fuisse, cf. Liv. I 16, 6 s.*

1 ille A^1 ‖ 2 oratiotiem **A** ‖ 6 complutos **B** *et pr.* **A** *sed a* -tos *novus incipit versus in* **B**: *corr. Buecheler* ‖ 8 est et ς esset **B** esse *pr.* **A** ‖ 10 fracti **BA** ficti *vel* facti ς. facti *quod praebet etiam Harlei. 2659 et probavit Schweighaeuser, iteratione molestum esset ut* fucati, *nec verum puto* bratteati ‖ 13 hinc et iustitia **A** ‖ 14 tempor- **A** ‖ 17 bonum *suspectum Bartschio* ‖ 18 adfunderet *in* -derent *corr.* **A** *m. vet.* ‖ 24 nominis *in* numinis *diverso atramento corr.* **B** nominis **A** ‖ 26 tū meuocante **B**

ac supplicet, et diu contemplatus multum extantem superque mensuram solitorum inter nos aspici elatam, oculis mite quiddam, sed nihilominus vivido igne flagrantibus, tunc deinde illam Vergili nostri vocem verens atque attonitus emittat? 'o quam te memorem, virgo? namque haut tibi vultus mortalis nec vox hominem sonat. sis felix, nostrumque leves quaecumque laborem.' aderit levabitque, si colere eam voluerimus. colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis nec auro argentoque suspenso nec in thensauros stipe infusa, set pia et recta voluntate. nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret: nunc enim multa obstrigillant et aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt aut obscuro retinent. sed si, quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet et repurgari, sic nos aciem animi liberare inpedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, etiam humilitate et infamia obiacentibus. cernemus, inquam, pulchritudinem illam quamvis sordido obtectam. rursus aeque malitiam et aerumnosi animi veternum perspiciemus, quamvis multus circa divitiarum radiantium splendor inpediat et intuentem hinc honorum, illinc magnarum potestatium falsa lux verberet. tunc intellegere no-

5 ss. Verg. Aen. I 327 s. 330 ‖ *24 ss. Aristonis Chii fr. 372 de Arn. huic loco cognatos collegi mus. Rhen. XLV p. 551 s. Festschr. für Th. Gomperz (Vindob. 1902) p. 187 s.*

1 supplicet · cet diu **A** | superque *in* supraque *corr.* **B** supraque **A** ‖ 3 utuido *pr.* **B** | igne *fort. ex* igni **A** ‖ 4 uergili *in* vergilii *corr.* **B** uergilii **A** | 6 haut *recenti m. in* haud *corr.* **B** haud **A**. hau tibi voltus *Verg.* | sonat; o dea certe, an Phoebi soror? an nympharum sanguinis una? sis felix *e. q. s. Verg.* ‖ 8 colore **B** *et pr.* **A** ‖ 10 thensauros *pr.* **B** thesauros **A** | infusa set (sed *manus recentior*) **B** infusas &d *sic* **A** ‖ 13 obstigillant **BA**: *corr. Pincianus* ‖ 14 obscure **BA**. obscuro *Muretus* obscuritate *Pincianus*. obscuro *vel* in obscuro *si verum est, substantivi vice fungitur. cf.* 20 | quidemadmodum **A** ‖ 16 sic nos aciem ς *haud pauci:* ste nos actem **BA** ‖ 20 quamtuis *pr.* **B**. *non subesse* quantŭis *(cf. ep. 122, 17 apocoloc. 9) docent proxima*

bis licebit. quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est: parentibus quippe nec minus fratribus praeferunt parvo aere empta monilia. quid ergo inter nos et illos interest, ut Ariston ait, nisi quod nos circa tabulas et statuas insanimus carius inepti? illos reperti in litore calculi leves et aliquid habentes varietatis delectant, nos ingentium maculae columnarum, sive ex Aegyptiis harenis sive ex Africae solitudinibus advectae porticum aliquam
9 vel capacem populi cenationem ferunt. miramur parietes tenui marmore inductos, cum sciamus, quale sit quod absconditur. oculis nostris inponimus, et cum auro tecta perfudimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium istorum, quos incedere altos vides, bratteata felicitas est. inspice, et scies, sub ista
10 tenui membrana dignitatis quantum mali iaceat. haec ipsa res, quae tot magistratus, tot iudices detinet, quae et magistratus et iudices facit, pecunia, ex quo in honore esse coepit, verus rerum honor cecidit, mercatoresque et venales in vicem facti quaerimus non quale sit quidque, sed quanti: ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii, et honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur, in contrarium transituri, si plus sce-
11 lera promittent. admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt, et teneris infusa cupiditas altius sedit crevitque nobiscum. deinde totus populus in alia discors in hoc convenit. hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc dis velut rerum humanarum maximum.

2 pueris c quibus **A** *sed* c *m. recentiore* ‖ 4 monilia *Erasm.*[1]: mobilia **E** mobiba, *dein* mobiba[i] *antiqua m. in* **A** ‖ 5 inanimus **BA** s *super add. m. recentissima in* **B** ‖ 7 post delectant *una litt. rasa* **B** ‖ 8 harent. siue **BA** arenis siue ꝯ ‖ 19 res tot tot m. **A** ‖ 20 peccunia **A** | ex quo *bis scriptum est, dein prius deletum in* **B** ‖ 22 uales **A** | ñquele **A** ‖ 25 si *om.* **A** | scelera] ce *ex corr.* **A** ‖ 29 suscipiunt **A**

cum grati videri volunt, consecrant. denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contempta divitibus, invisa pauperibus. accedunt deinde carmina poetarum, quae adfectibus nostris facem subdant, quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentumque laudantur. nihil illis melius nec dare videntur di immortales posse nec habere. 'regia Solis erat sublimibus alta columnis clara micante auro.' eiusdem currum aspice: 'aureus axis erat, temo aureus, aurea summae curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.' denique quod optimum videri volunt saeculum, aureum appellant. nec apud Graecos tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutent. 'sine me vocari pessimum, [simul] ut dives vocer.' 'an dives, omnes quaerimus, nemo, an bonus.' 'non quare et unde, quid habeas, tantum rogant.' 'ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.' 'quid habere nobis turpe sit quaeris? nihil.' 'aut dives opto vivere aut pauper mori.' 'bene moritur, quisquis moritur dum lucrum facit.' 'pecunia, ingens generis humani bonum, cui non voluptas matris aut blandae potest par esse prolis, non sacer meritis parens: tam dulce si quid Veneris in vultu micat, merito illa amores caelitum atque hominum movet.' cum hi novissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent,

7 Ovidi met. II 1 s. ‖ *9 Ov. met. II 107 s.* ‖ **14** *trag. gr. fr. adesp. 181, 1 N.*^{2} ‖ **15—20** *cf. trag. gr. adesp. 461 N.*^{2} *Elter de gnomolog. gr. hist. atque orig. p. 111* ‖ **20** *Eur. fr. 324 N.*^{2} *Δανάῃ tribuit Stob. IV 31*^{a}*, 4 H. et de Bellerophonte errasse Senecam putat Nauck consimili de Ixione narratiuncula comparata ex Plutarcho de aud. poet. p. 19 E. Senecae testimonium dignius putat cui fides habeatur Ericus Mueller De Gr. deorum part. tragicis p. 95*

8 colŭbis · **A** ‖ **12** grę/cos **A** ‖ **13** oppi- **A** ‖ **17** ubique tanti] *hic desinit in* **BA** *quaternio tertius decimus, cuius nota* Q XIII *subicitur imo margini. a* quisque *in utroque codice quaternionis quarti decimi primum folium incipit* ‖ **23** *post* dulce *aliquid rasi* **B** | uenerit **BA** *corr. in* Veneris *m. recentissima in* **B**, *similiter in* **A** | illa mores **BA** ‖ **24** hii **BA**

totus populus ad eiciendum et actorem et carmen consurrexit uno impetu, donec Euripides in medium ipse prosilivit petens, ut expectarent viderentque, quem admirator auri exitum faceret. dabat in illa fabula
16 poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. nulla enim avaritia sine poena est, quamvis satis sit ipsa poenarum. o quantum lacrimarum, quantum laborum exigit! quam misera desiderat esse, quam misera e partis est! adice cotidianas sollicitudines, quae pro modo habendi quemque discruciant. maiore tormento pecunia possidetur quam quaeritur. quantum damnis ingemescunt, quae et magna incidunt et videntur maiora! denique ut illis fortuna nihil detrahat, quid-
17 quid non adquiritur, damnum est. 'at felicem illum homines et divitem vocant et consequi optant, quantum ille possidet.' fateor. quid ergo? tu ullos esse condicionis peioris existimas quam qui habent et miseriam et invidiam? utinam qui divitias optaturi essent, cum divitibus deliberarent; utinam honores petituri cum ambitiosis et summum adeptis dignitatis statum! profecto vota mutassent, cum interim illi nova suscipiunt, cum priora damnaverint. nemo enim est, cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satis faciat. queruntur et de consiliis et de processibus suis maluntque semper quae reliquerunt. itaque hoc tibi philo-
18 sophia praestabit, quo equidem nihil maius existimo: numquam te paenitebit tui. ad hanc tam solidam

2 eripides *pr.* **B A** 3 exspectarent *Muretus:* spectarent **B A** 4 admiratori *Nauck non recte* ‖ 5 in sua quisque dat vita *Koch, sed vide adnot. in p. 295, 18* ‖ 8 desideratesse *sed ut* -se *adiectum sit supra versus mensuram atramento pallidiore in* **B** desideratesse **A** desideratis *Erasm.*[1] | misera e *Buecheler:* miserae **B** miserę **A** misera *Erasm.*[1] ‖ 10 discrutiant **B** | peccu- **A** ‖ 13 *post* fortuna *aliquid rasi* **B** ‖ 16 qui[d] **B** *ubi* d *super add. m. antiqua* ‖ 17 condicionis **A** conditionis **B** | peiores **B** *primo et* **A** | existimat s· *sic* **A** ‖ 19 teliberarent *pr.* **B** ‖ 22 noua ς nouas **B A** | suscipiunt *duo codd. Gruteri:* suspiciunt **B A** *cf. p. 558, 29 adn.* | damnauerunt ς *Madvig adv. II p. 449* ‖ 27 soclidam *in* socilidam *corr.* **A**[1]

felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta et oratio fluens leniter: eant, ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus et opinionum securus et ob ipsa, quae aliis displicent, sibi placens, qui profectum suum vita aestimet et tantum scire se iudicet, quantum non cupit quantum non timet. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Vtrum satius sit modicos habere adfectus an nullos, 1 CXVI
saepe quaesitum est: nostri illos expellunt, Peripatetici temperant. ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. noli timere: nihil eorum, quae tibi non vis negari, eripio. facilem me indulgentemque praebebo rebus, ad quas tendis et quas aut necessarias vitae aut utiles aut iucundas putas: detraham vitium. nam cum tibi cupere interdixero, velle permittam, ut eadem illa intrepidus facias, ut certiore consilio, ut voluptates ipsas magis sentias: quidni ad te magis perventurae sint, si illis imperabis, quam si servies? 'sed naturale est' inquis 'ut desi- 2
derio amici torqueat: da ius lacrimis tam iuste cadentibus. naturale est opinionibus hominum tangi et adversis contristari: quare mihi non permittas hunc tam honestum malae opinionis metum?' nullum est vitium sine patrocinio. nulli non initium verecundum est et exorabile, sed ab hoc latius funditur. non obtinebis, ut desinat, si incipere permiseris. inbecillus 3
est primo omnis adfectus. deinde ipse se concitat et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius quam expellitur. quis negat omnis adfectus a quodam quasi

9 *ss. cf. ep. 85, 3 ss.*

3 sua **A** suo *in* sua *corr. m. recens in* **B** ‖ 8 *rubricatus versus in* **BA** ‖ 13 negari *ex* -re *ut videtur corr.* **B** ‖ 14 ribus B^1A^1 ‖ 19 sint *fortasse ex* sent **B** ‖ 21 da ius *Lipsius:* datus **BA** ‖ 25 uerecumdum **A** ‖ 26 et ς ut BA^1 vel *Buecheler*

naturali fluere principio? curam nobis nostri natura mandavit, sed huic ubi nimium indulseris, vitium est. voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut ea, sine quibus non possumus vivere, grata nobis illius faceret accessio: suo veniat iure, luxuria est. ergo intrantibus resistamus, quia facilius, ut dixi, non recipiuntur quam exeunt. 'aliquatenus' inquis 'dolere, aliquatenus timere permitte.' sed illud 'aliquatenus' longe producitur nec ubi vis, accipit finem. sapienti non sollicite custodire se tutum est, et lacrimas suas et voluptates ubi volet sistet: nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. eleganter mihi videtur Panaetius respondisse adulescentulo cuidam quaerenti, an sapiens amaturus esset. de sapiente, inquit, videbimus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente longe absumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, inpotentem, alteri emancupatam, vilem sibi. sive enim non respuit, humanitate eius inritamur, sive contempsit, superbia accendimur. aeque facilitas amoris quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. itaque conscii nobis inbecillitatis nostrae quiescamus. nec vino infirmum animum committamus nec formae nec adulationi nec ullis rebus blande trahentibus. quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus adfectibus dico. quantum possumus, nos a lubrico recedamus: in sicco quoque parum

13 *Panaetii libr. fragm. 56 Fowler*

1 naturali *ex* natulali *factum* **B** ‖ 3 cessariis **A**^{1} ‖ 5 grata *ut coniecit Windhaus cod. Velz.*: gratia **B** gracia *pr.* **A** gratiora ς 6 si suo ς | luxuria *fort. ex* luxuriet *corr.* **B**. *non latet* luxuries 11 tǫtum **B** tutum **A** ‖ 14 quaerentiam^{N} **B** quaerenti · an **A** 15 maturus *in* amaturus *corr. antiqua m. in* **B** amaturus **A** | inquid^{t} **B** inquid **A** ‖ 18 emancup- *sic* **BA** ‖ 19 non **BA** nos ς | respicit **BA**: *corr. Buecheler* | humanitatẽ **BA** ‖ 23 *verba* nec vino — blande trahentibus *post* (26) adfectibus dico *traicit Haase* ‖ 25 panaecius **B** panęcius **A** ‖ 27 recedamus **BA** *sed ut post* rece *duae litt. rasae sint in* **A**. reducamus *(ut ci. Gertz) cod. Velz. nec hoc*

fortiter stamus. occurres hoc loco mihi illa publica 7
contra Stoicos voce: 'nimis magna promittitis, nimis
dura praecipitis. nos homunciones sumus, omnia nobis
negare non possumus. dolebimus, sed parum; con-
cupiscemus, sed temperate; irascemur, sed placabimur.'
scis, quare non possumus ista? quia nos posse non 8
credimus. immo mehercules aliud est in re: vitia
nostra quia amamus, defendimus et malumus excusare
illa quam excutere. satis natura homini dedit roboris,
si illo utamur, si vires nostras colligamus ac totas
pro nobis, certe non contra nos concitemus. nolle in
causa est, non posse praetenditur. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Multum mihi negotii concinnabis et, dum nescis, 1 CXVII
in magnam me litem ac molestiam inpinges, qui mihi
tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissen-
tire a nostris salva gratia nec consentire salva con-
scientia possum. quaeris, an verum sit, quod Stoicis
placet, sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse.
primum exponam, quid Stoicis videatur. deinde tunc
dicere sententiam audebo. placet nostris, quod bonum 2
est, corpus esse, quia quod bonum est, facit: quidquid
facit, corpus est. quod bonum est, prodest. faciat
autem aliquid oportet, ut prosit: si facit, corpus est.
sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, ut necesse sit
illam corporalem quoque dicere. at sapere non putant 3
eiusdem condicionis esse. incorporale est et accidens
alteri, id est sapientiae: itaque nec facit quidquam
nec prodest. 'quid ergo?' inquit 'non dicimus, bo-

necesse nec recipiamus ‖ 1 hoc *ex* hol *corr.* **B** ‖ 3 omnina **A** ‖ 6 possimus *Madvig* | non posse nos *Gertz coll. versu 12* ‖ 7 inmo **A** ‖ 9 exutere **A** ‖ 10 illo mutamur *pr.* **B** *sed punctum supra* m *priorem transfossam* | utres *in* uires *corr.* **B** ures *pr.* **A** *in quo super additum est* uires *a m. non prima* ‖ 13 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA** ‖ 26 ad *in* at *corr.* **B** At **A** ‖ 28 quidquam *in* quicquam *corr.* **B** quicquam **A**

num est sapere?' dicimus referentes ad id, ex quo
4 pendet, id est ad ipsam sapientiam. adversus hos
quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio
secedere et in alia parte considere. 'isto modo' in-
quiunt 'nec beate vivere bonum est. velint nolint,
respondendum est beatam vitam bonum esse, beate
5 vivere bonum non esse.' etiamnunc nostris illud quo-
que opponitur: 'vultis sapere. ergo expetenda res est
sapere. si expetenda res est, bona est.' coguntur
nostri verba torquere et unam syllabam expetendo
interponere, quam sermo noster inseri non sinit. ego
illam, si pateris, adiungam. 'expetendum est' inquiunt
'quod bonum est; expetibile, quod nobis contingit, cum
bonum consecuti sumus. non petitur tamquam bonum,
6 sed petito bono accedit.' ego non idem sentio et
nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo vin-
culo tenentur et mutare illis formulam non licet.
multum dare solemus praesumptioni omnium hominum,
et apud nos veritatis argumentum est aliquid omnibus
videri. tamquam deos esse inter alia hoc colligimus,
quod omnibus insita de dis opinio est nec ulla gens
usquam est adeo extra leges moresque proiecta, ut
non aliquos deos credat. cum de animarum aeternitate
disserimus, non leve momentum apud nos habet
consensus hominum aut timentium inferos aut colen-
tium. utor hac publica persuasione: neminem in-
venies, qui non putet et sapientiam bonum et sapere.
7 non faciam, quod victi solent, ut provocem ad popu-
lum: nostris incipiamus armis confligere. quod accidit
alicui, utrum extra id, cui accidit, est an in eo, cui
accidit? si in eo est, cui accidit, tam corpus est quam

9 bonum est ς ‖ 10 sull- *in* syll- *corr.* **B** ‖ 17 lucet A^1 ‖ 21 dis **B** ‖ 23 de *supra scr. m. antiqua in* **B** ‖ 26 utar — persuasione? *Hermes* ‖ 27 et sapientiam bonum et sapere *ed. Mentel.* et sapientiam et bonum sapere **B** et sapientiã bonũ sapere **A** et sapientiam bonum et sapere bonum ς. et sapientiam et sapere bonum *Hermes* ‖ 31 si in eo — *p. 565, 1* accidit *om.* A^1

illud, cui accidit. nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. si extra est, posteaquam acciderat, recessit. quod recessit, motum habet. quod motum habet, corpus est. speras me dicturum non esse 8
aliud cursum, aliud currere, nec aliud calorem, aliud calere, nec aliud lucem, aliud lucere: concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. si valetudo indifferens est, *et valere indifferens est;* si forma indifferens est, et formonsum esse. si iustitia bonum est, et iustum esse. si turpitudo malum est, et turpem esse malum est, tam mehercules quam, si lippitudo malum est, lippire quoque malum est. hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. qui sapit, sapiens est; qui sapiens est, sapit. adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. sed illud libenter quaesierim, 9
cum omnia aut mala sint aut bona aut indifferentia, sapere in quo numero sit? bonum negant esse, malum utique non est: sequitur ut medium sit. id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono possit, tamquam pecunia, forma, nobilitas. hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. quod nisi bonus non habet, bonum est. sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. 'accidens est' 10

7 *ss. cf. ep. 82, 10 et adn.*

1 Nihil enim accidere sine. | tactu potest quod tangit corpus est **A** nihil enim accidere sine tactu potest. quod tangit corpus est. Nihil accidere sine | tactu *(sed* t *priore transfossa)* potest. quod agit corpus est **B** ‖ **6** lucere **B** lucerem *sed* m *rasa* **A** ‖ **8** et valere indifferens est *add. Erasm.*[2], *om.* **BA** bene ualere indifferens est ς ‖ **9** formonsum *transfossa* n *a m. recenti in* **B** formosum *sed post alteram* o *aliquid rasi in* **A** ‖ **12** *malim* horũ, ut ‖ **16** atque **A** adque **B** ‖ **19** ad autem **A**[1] ‖ **20** adque *in* atque *corr.* **B** atque **A** ‖ **21** positam *in* possit tam *corr.* **B** ‖ **23** me malum quidum **A** ‖ **25** nisi bonum *sed* m *exp. et* s *super add.* **B** ‖ **26** ñ *ante* nisi *super add. antiqua m. in* **B** | nisi bonũ habet *pr.* **B** *sed flexus puncto notatus est et* s *post* u *addita*

inquit 'sapientiae.' hoc ergo, quod vocas sapere, utrum facit sapientiam an patitur? utroque modo corpus est. nam et quod fit et quod facit, corpus est: si corpus est, bonum est. unum enim illi deerat, quo-
11 minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet nihil interesse inter sapientiam et sapere, cum in utrolibet eorum et alterum sit. numquid enim quemquam existimas sapere nisi qui sapientiam habet? numquid quemquam, qui sapit, non putas habere sa-
12 pientiam? dialectici veteres ista distinguunt. ab illis divisio usque ad Stoicos venit. qualis sit haec, dicam. aliud est ager, aliud agrum habere, quidni? cum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. sic aliud est sapientia, aliud sapere. puto concedes duo esse haec, id, quod habetur, et eum, qui habet: habetur sapientia, habet qui sapit. sapientia est mens perfecta vel ad summum optimumque perducta. ars enim vitae est. sapere quid est? non possum dicere 'mens perfecta', sed id, quod contingit perfectam mentem habenti: ita alterum est mens bona, alterum quasi
13 habere mentem bonam. 'sunt' inquit 'naturae corporum, tamquam hic homo est, hic equus. has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. hi habent proprium quiddam et a corporibus seductum, tamquam video Catonem ambulantem. hoc sensus ostendit, animus credidit. corpus est, quod video, cui et oculos intendi et animum. dico deinde: Cato ambulat. non corpus' inquit 'est, quod nunc loquor, sed enuntiativom quiddam de corpore, quod alii effatum

1 inquid *in* inquit *corr.* **B** inquid **A** ‖ **2** *inter* patitur? *et* utroque *quod habent* ≤ siue facit illud siue patitur *non tam supervacua putat Rossbach quam putarant Fickert et Bartsch cf. praef. in proecdosin p. XXV* ‖ **11** dicamus **A** ‖ **23** enuntiatibi *in* enuntiatiui *corr.* **B** enuntiatiui **A** | hii *altera* i *deleta a m. recenti* **B** hii **A** ‖ **24** propriam *sed* a *expuncta et* u *super scripta in* **B** ‖ **25** anbul- **A** ‖ **28** inquid *pr.* **B** | sed enuntiauom **B**, *ubi* enuntiativum *corr. m. recens,* sede nunciau m *inter* u *et* m *rasa una litt. in* **A**

vocant, alii enuntiatum, alii dictum. sic cum dicimus sapientiam, corporale quiddam intellegimus; cum dicimus 'sapit', de corpore loquimur. plurimum autem interest, utrum illum dicas an de illo.' putemus in 14
praesentia ista duo esse — nondum enim, quid mihi videatur, pronuntio — quid prohibet, quominus aliud quidem ⟨sit⟩, sed nihilominus bonum? dicebam paulo ante aliud esse agrum, aliud habere agrum. quidni? in alia enim natura est ⟨qui habet, in alia quod habetur: illa terra est,⟩ hic homo est. at in hoc, de quo agitur, eiusdem naturae sunt utraque, et qui habet sapientiam, et ipsa. praeterea illic aliud 15
est, quod habetur, alius, qui habet: hic in eodem est et quod habetur et qui habet. ager iure possidetur, sapientia natura. ille abalienari potest et alteri tradi, haec non discedit a domino. non est itaque quod compares inter se dissimilia. coeperam dicere posse ista duo esse et tamen utraque bona, tamquam sapientia et sapiens duo sunt et utrumque bonum esse concedis. quomodo nihil obstat, quominus et sapientia bonum sit et habens sapientiam, sic nihil obstat, quominus et sapientia bonum sit et habere sapientiam, id est sapere. ego in hoc volo sapiens 16
esse, ut sapiam. quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud bonum est? vos certe dicitis sapientiam, si sine usu detur, accipiendam non esse: quid est usus sapientiae? sapere. hoc est in illa pretiosissimum, quo detracto supervacua fit. si tormenta mala sunt, torqueri malum est, adeo quidem, ut illa non

1 dictum] *non discrepant* **BA** ‖ 4 illum dicas **BA** dicas illud ς illud dicas *Haase* ‖ 7 sit *in vers. exitu om.* **BA** | dicebam *Hermes (cf. § 12):* dicebas **BA**. *an* dicebamus? *cf. adn. p. 566, 11* ‖ 9 *v.* qui habet — terra est ς *om.* **B** *et pr.* **A** *cf. quae dixi de hoc loco praef. ed. prioris p. XXIV* ‖ 10 homo *sed expuncta est* h *nisi casui debeatur punctum* **B** | ad *in* at *corr.* **B** ‖ 12 *post* ipsa *addunt* quae habetur ς *om.* **BA** ‖ 16 discendit *sed* n *rasa* **A** ‖ 18 et tamquam **BA** *sed exp.* et **B** esse, tamquam *Rossbach* ‖ 25 illut *pr.* **A** ‖ 26 quis est **BA** quid est ς ‖ 27 hoces · in **A**

sint mala, si quod sequitur, detraxeris. sapientia habitus perfectae mentis est, sapere usus perfectae mentis: quomodo potest usus eius bonum non esse, quae
17 sine usu bonum ⟨non⟩ est? interrogo te, an sapientia expetenda sit: fateris. interrogo, an usus sapientiae expetendus sit: fateris. negas enim te illam recepturum, si uti ea prohibearis. quod expetendum est, bonum est. sapere sapientiae usus est, quomodo eloquentiae eloqui, quomodo oculorum videre. ergo sapere sapientiae usus est, usus autem sapientiae expetendus est: sapere ergo expetendum est. si expetendum est, bonum est.

18 Olim ipse me damno, qui illos imitor, dum accuso, et verba apertae rei impendo. cui enim dubium potest esse, quin si aestus malum est, et aestuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, et vivere bonum sit? omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt. at nobis in ipsa com-
19 morandum est. etiam si quid evagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus: de deorum natura quaeramus, de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus, an ad illarum motus nostra moveantur, an corporibus omnium animisque illinc impetus veniat, an et haec, quae fortuita dicuntur, certa lege constricta sint nihilque in hoc mundo repentinum aut expers ordinis volutetur. ista iam a for-

2 usus perfecta **BA** e *supra* a *litteram add. m. recens in* **B** | **4** non ς *om.* **BA** | Interroga te *sed* a *exp. et* o *super add.* **B** Interrogoate **A** ‖ **6** illani **A** ‖ **10** sapientiae usus *sed supra alt.* a *aliquid rasi* **B** | *post* autem sapienciae, *qua voce finitur in* **A** *quaternionis quarti decimi quintum folium versum, iterantur v.* usus est. usus autem, sapientiae *in* **A** ‖ **15.16** aestuarem alium **A** | sit et algere *cod. Velz.* 'tanto efficacius et vivere bonum, *si in* malo *secundo* et *omissum erat' adscr. Buecheler* ‖ **20** spatiososque ς speciososq· *sic* **BA**. *vide ep. 88, 33* ‖ **21** desiderium *sed* i *altera transverberata* **B** desiderum **A** | deistam **A** ‖ **23** moueantur **B** corpora *supra vers. m. recentissima* **B** moueatur **A** n *super scr. m. recens* | an ς in **B** In **A** ‖ **26** im^{a} **B** iam **A**

matione morum recesserunt, sed levant animum et ad
ipsarum, quas tractat, rerum magnitudinem attollunt;
haec vero, de quibus paulo ante dicebam, minuunt et
deprimunt nec, ut putatis, exacuunt, sed extenuant.
obsecro vos, tam necessariam curam maioribus melio- 20
ribusque debitam in re nescio an falsa, certe inutili
terimus? quid mihi profuturum est scire, an aliud sit
sapientia, aliud sapere? quid mihi profuturum est scire
illud bonum esse, *hoc non esse?* temere me geram,
subibo huius voti aleam: tibi sapientia, mihi sapere
contingat: pares erimus. potius id age, ut mihi viam 21
monstres, qua ad ista perveniam. dic, quid vitare de-
beam, quid adpetere, quibus animum labantem studiis
firmem, quemadmodum quae me ex transverso feriunt
aguntque, procul a me repellam, quomodo par esse
tot malis possim, quomodo istas calamitates removeam,
quae ad me inruperunt, quomodo illas, ad quas ego
inrupi. doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu
meo, felicitatem sine alieno, quomodo ultimum ac
necessarium non expectem, sed ipseme*t*, cum visum
erit, profugiam. nihil mihi videtur turpius quam op- 22
tare mortem. nam si vis vivere, quid optas mori?
sive non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti de-
derunt? nam ut quandoque moriaris, etiam invito posi-
tum est, ut cum voles, in tua manu est. alterum tibi
necesse est, alterum licet. turpissimum his diebus 23
principium diserti mehercules viri legi: 'ita[que]' in-
quit 'quamprimum moriar.' homo demens, optas rem

9 ille **A** | hoc non esse *suppl. Muretus. margini adpictum est signum hoc fere* Λ *et dextrorsum magis* Z *ab antiqua m. in* **B** ‖ **10** subito **BA**: *corr. Erasmus*^{2} ‖ **12** monstres qui *sed ante* n rasa t **A** ‖ **13** labantem *ex* libantem *corr.* **B** ‖ **14** transueroso *sed priore* o *rasa* **A** ‖ **19** felitatem **A** | ac *delet Muretus* ‖ **20** ipsemecum **BA**: *corr. Pincianus ex vetere lectione* ‖ **21** uidetur piusquam **A** ‖ **22** nam sive vis *scripsit Haase. sed vide quae adnotavit Mueller in Cic. de fin. I 6, 20. cf. etiam Aem. Ackermann mus. Rhen. LXVII (1912) p. 471 adn. 1* ‖ **27** que *seclusit Pincianus* ‖ **28** moriar fortas homo **A** *anticipato p. 570, 1*

tuam. 'ita quamprimum moriar.' fortasse inter has voces senex factus es. alioqui quid in mora est? nemo te tenet: evade, qua visum est. elige quamlibet rerum naturae partem, quam tibi praebere exitum iubeas. haec nempe sunt [et] elementa, quibus hic mundus administratur, aqua, terra, spiritus. omnia ista tam causae
24 vivendi sunt quam viae mortis. 'ita quamprimum moriar': 'quamprimum' istud quid esse vis? quem illi diem ponis? citius fieri quam optas, potest. inbecillae mentis ista sunt verba et hac detestatione misericordiam captantis: non vult mori qui optat. deos vitam et salutem roga: si mori placuit, hic mortis est fructus,
25 optare desinere. haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. hoc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus suptilitatem vanissimam agitare. tot quaestiones fortuna tibi posuit, nondum illas solvisti: iam cavillaris? quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. remove ista lusoria arma: decretoriis opus est. dic, qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet, qua ratione hoc secretarum cupiditatium pondus effundam. agatur
26 aliquid. 'sapientia bonum est, sapere non est bonum': sic fit, *ut* negemur sapere, ut hoc totum studium derideatur tamquam operatum supervacuis. quid, si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? quid enim dubi est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea nec futuram adulescentiam pueritia viribus aut ullo robore intellegat? aegro interim nil

2 esalioqui *sed ut* a *ex* t *correcta sit* **B** ‖ **5** elementa ς et elementa **BA**. et elementa *secl. Haase* | munus *in* munus^{d} *corr.* **B** ‖ **6** spiritus, ignis: omnia *ci. Windhaus.* ‖ **13** firmemus *ci. Hermes* **15** disputanti unculis **A** ‖ **21** cupiditatium *in* -tum *radendo mutavit* **A** ‖ **22** aliquit **BA** | sapientiam *sed* m *transfossa* **B** ‖ **23** ut *add. Schweighaeuser.* ut *quo facilius omitti poterat post* fit, *eo minus adstipulor Baehrensio beitr. p. 264* ‖ **25** sit futura sapientia *Pinciani 'exemplar Franciscanum':* sit puta (sit · puta **A**) sapientia **BA** ‖ **26** dubi **BA** *super addita* i *altera in* **B** | an **BA**. quin *Madvig. cf. p. 565, 14*

ventura sanitas prodest, non magis quam currentem luctantemque post multos secuturum menses otium reficit. quis nescit hoc ipso non esse bonum id, quod futurum est, quia futurum est? nam quod bonum est, utique prodest. nisi praesentia prodesse non possunt: si non prodest, bonum non est; si prodest, iam est. futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cum fuero, interim non est. prius aliquid esse debet, deinde quale esse. quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? quomodo autem tibi magis vis probari non esse aliquid, quam si dixero: futurum est? nondum enim venisse apparet quod venit. ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. aestas secutura est: scio aestatem non esse. maximum argumentum habeo nondum praesentis futurum esse. sapiam, spero, sed interim non sapio. si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum sapere me intellegas. non possum simul et in illo bono et in hoc malo esse. duo ista non coeunt nec aput eundem sunt una malum et bonum. transcurramus sollertissimas nugas et ad illa, quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. nemo, qui obstetricem parturienti filiae sollicitus accersit, edictum et ludorum ordinem perlegit. nemo, qui ad incendium domus suae currit, tabulam latruncullariam prospicit, ut sciat, quomodo alligatus exeat calculus. at mehercule omnia tibi undique nuntiantur, et incendium domus et periculum liberorum et obsidio patriae et bonorum direptio; adice isto naufragia motusque terra-

27 28 29 30 31

2 menses ς senses **BA** *sed super* s *priorem additum est corruptelae signum illud quod commemoravi ep. 117, 20, dein altera* e *in* u *mutata est m. rec.* **B** ‖ 3 ipsŏ *sic fere tamquam accentu deleto* **B** ‖ 6 simon **A** | ia^{m} est **B** iam est **A** ‖ 7 futuru/ssum **A** ‖ 12 veniet *ci. Hermes* | securum *in* secuturum *corr.* **B** tu *super addito* ‖ 18 intellegam *pr.* **A** ‖ 19 coēunt nec caput *sed tertia* c *deleta* **B** ‖ 23 obs^{t}etricm **A** t *super scr. m. recens* ‖ 25 latruncullariam *sed prior* l *ex* t *correcta est* **B** ‖ 26 ad *in* at *corr.* **B** | mehercules *recte cod. Velz., vide quae monui in ep. 78, 9*

rum et quicquid aliud timeri potest: inter ista districtus rebus nihil aliud quam animum oblectantibus vacas? quid inter sapientiam et sapere intersit, inquiris? nodos
32 nectis ac solvis tanta mole impendente capiti tuo? non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere. et vide, quam multa etiam diligentissimis pereant: aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum; aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt; vitam nobiscum dividit somnus. ex hoc tempore tam angusto et rapido et nos auferente quid iuvat maiorem partem mittere in va-
33 num? adice nunc, quod adsuescit animus delectare se potius quam sanare et philosophiam oblectamentum facere, cum remedium sit. inter sapientiam et sapere quid intersit nescio: scio mea non interesse, sciam ista an nesciam. dic mihi: cum quid inter sapientiam et sapere intersit didicero, sapiam? cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines quam inter opera? fac me fortiorem, fac securiorem, fac fortunae parem, fac superiorem. possum autem superior esse, si derexero *eo* omne, quod disco. VALE.

L. ANNAEI SENECAE LIBER XVIIII EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM LIBER XX.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXVIII 1 Exigis a me frequentiores epistulas. rationes conferamus: solvendo non eris. convenerat quidem, ut tua

1 distructus *sed expuncta est* u *prior et* i *super scripta* **B** ‖ 4 tantomole *pr.* **A** | impetente *in* imped- *mutavit* **A** ‖ 5 liberare *pr.* **A** ‖ 6 aliquo *in* aliquid *corr.* **B** | uacet *sed* ua *in ras.* **B** ‖ 9 puplica **BA** ‖ 10 ex *Pincianus:* et **BA** ‖ 12 adsuescis *sed* s *fin. exp. et* t *super add.* **B** ‖ 14 redemedium **A** ‖ 17 sapiam ς sapientiam **B** ·sapienciā· **A** ‖ 18 sapiencie *sed ante* e *fin. duae vel tres litt. rasae in* **A** ‖ 20 fac *om.* **A** | direxero **BA** ‖ 21 eo *addidit Haase* ‖ 22 expli **BA** ‖ 23 incipit eivsdem lib̄ xx · — salvtem *haec rubricata sunt in* **BA** ‖ 25 epistulas *sed* u *in* o *mutata a m. recentiore* **B**

priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. sed non ero difficilis: bene credi tibi scio. itaque in anticessum dabo nec faciam, quod Cicero, vir disertissimus, facere Atticum iubet, ut etiam 'si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat'. numquam potest deesse, 2 quod scribam, ut omnia illa, quae Ciceronis implent epistulas, transeam: quis candidatus laboret; quis alienis, quis suis viribus pugnet; quis consulatum fiducia Caesaris, quis Pompei, quis arcae petat; quam durus sit faenerator Caecilius, a quo minoris centesimis propinqui nummum movere non possint: sua satius est mala quam aliena tractare, se excutere et videre, quam multarum rerum candidatus sit, et non suffragari. hoc 3 est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere et tota fortunae comitia transire. quam putas esse iucundum tribubus vocatis, cum candidati in templis suis pendeant et alius nummos pronuntiet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti vocem praeconis exspectent, stare otiosum et spectare illas nundinas nec ementem quicquam nec vendentem? quanto hic maiore gaudio 4 fruitur, qui non praetoria aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniversarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque!

4 *Cic. ad Att. I 12, 4* ‖ 9 *ib. I 12, 1*

1 prior essent **A** ‖ 2 anticessum **BA** *non fugit Ritschelium opusc. II p. 559* ‖ 3 disser- **A** ‖ 4 habes *Cic.* ‖ 5 scribito *Cic.* ‖ 7 epistolas *ex* epistulas *corr.* **B** epistolas **A** ‖ 8 consulat fiducia **BA** ‖ 10—11 a Caecilio propinqui minoris (minore *vulgo*) centesimis nummum movere non possunt *Cic.* ‖ 17 alios **B** ‖ 20 exspectant **BA**: *corr. Haase* ‖ 21 Starecciosum **A** | numdinas **B** | ementem] *hic desinit in* **BA** *quartus decimus quaternio, cuius notam* Q XIIII *offert uterque codex in infimo margine. a* quicquam *incipit quaternionis quinti decimi primum folium* ‖ 22 maiora *in* -rae *corr.* **A** ‖ 24 magni illā · in *pr.* **A** ‖ 26 prospero^{s} **B**

quanti animi res est solum nihil petere, nulli supplicare, et dicere: 'nihil mihi tecum, fortuna. non facio mei tibi copiam. scio aput te Catones repelli, Vatinios fieri. nihil rogo.' hoc est privatam facere fortunam. licet ergo haec in vicem scribere et hanc semper integram egerere materiam circumspicientibus tot milia hominum inquieta, qui ut aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum petuntque mox fugienda aut etiam fastidienda. cui enim adsecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? non est, ut existimant homines, avida felicitas, sed pusilla: itaque neminem satiat. tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaces: ei vero, qui ad illa pervenit, humilia sunt. mentior, nisi adhuc quaerit escendere: istud, quod tu summum putas, gradus est. omnes autem male habet ignorantia veri. tamquam ad bona feruntur decepti rumoribus, deinde mala esse aut inania aut minora quam speraverint, adepti ac multa passi vident. maiorque pars miratur ex intervallo fallentia, et vulgo bona pro magnis sunt. hoc ne nobis quoque eveniat, quaeramus, quid sit bonum. varia eius interpretatio fuit, alius illud aliter expressit. quidam ita finiunt: 'bonum est quod invitat animos, quod ad se vocat.' huic statim opponitur: quid, si invitat quidem, sed in perniciem? scis, quam multa mala blanda sint. verum et veri simile inter se differunt. ita quod bonum est, vero

1 animi nires **A** ‖ 3 apud **A** | reppelli uaticios^{ni} *m. antiqua* **A** | 5 libet *Erasm.*^{2} ‖ 6 egerere *sed* re *posterius transfossum m. recenti* **B** ‖ 10 optant · Inimium **A** | exittimant homnes **A** ‖ 13 et uero **BA** *sed* et *in* ei *corr.* **B** ‖ 14 quaerit ^{a}escendere **B** quaeritaescendere *pr.* **A** *in quo* adscendere *corr. m. recens* | istut **BA** istuc *Schweighaeuser* | tu summũ (*vel* sinimiũ) putas **A** ‖ 16 ueritatem quãna feruntur *pr.* **A** | decepit^{i} *sed priore* i *transfossa* **B** ‖ 17 minora ⸗ miro **BA** ‖ 18 multi **A** ‖ 19 vulgo magna pro bonis s. *Muretus,* vulgo nova pro m. s. *non recte Madvig adv. I p. 22,* vulgo longa bona p. m. s. *Io. Mueller. putaram* v. vana p. m. s. 21 interpraetatio **B** interpraet&atio **A** ‖ 23 quo **A** | inuitata **B** inuitata · **A** ‖ 24 quid *ex* quis **A** ‖ 25 stis **A**

iungitur; non est enim bonum nisi verum est. at quod invitat ad se et adlice facit, veri simile est: subripit, sollicitat, adtrahit. quidam ita finierunt: 'bonum est, 9
quod petitionem sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad se movet.' et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quae petantur petentium malo. melius illi, qui ita finierunt: 'bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet et ita demum petendum est, cum coepit esse expetendum.' iam et honestum est: hoc enim est perfecte petendum. locus ipse me admonet, ut quid intersit inter bonum 10
honestumque dicam. aliquid inter se mixtum habent et inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest, et honestum ⟨utique bonum est. quid ergo inter duo interest? honestum⟩ est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. quod dico, talest: sunt quaedam neque 11
bona neque mala, tamquam militia, legatio, iurisdictio. haec cum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt et ex dubio in bonum transeunt. bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. quod bonum est, malum esse potuit; quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. hanc quidam finitionem reddiderunt: 12
'bonum est, quod secundum naturam est.' attende, quid dicam: quod bonum, est secundum naturam; non protinus quod secundum naturam est, etiam bonum

2 adlicer, facit **B** adicer. facit **A**: *corr. Gronovius* | subrepit *Pincianus* ‖ 5 tendentes **BA** *sed extrema* e *expuncta et super addita* i *atramento non diverso* **B** ‖ 7 melius ita ui ita finierunt **A** 9 esset expetendum **A** ‖ 10 hoc enim est *om.* **A** ‖ 12 iter **A** 14 *post* honestum *addunt* utique bonum est. quid ergo inter duo interest? honestum ς, *etiam Harlei. 2659, om.* **BA**. *haec immerito sprevi in proecdosi. monuit Rossbach* ‖ 16 quod *pr.* **A** *altera* a *in* aliquoque *supra vers. addita est in* **B** ‖ 17 talest *sed alt.* e *super add.* **B** tale est **A** ‖ 26 *post* bonum est *supra scr.* et *m. recens in* **B**. *fort.* quod bonum est, est *nisi sufficiet distinguere ut feci supra. cf. adn. in ep. 120, 3* | secundum naturam est ς

est. multa naturae quidem consentiunt, sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. levia enim sunt, contemnenda. nullum est minimum contemnendum bonum. nam quamdiu exiguum est, bonum non est: cum bonum esse coepit, non est exiguum. unde adcognoscitur bonum? si perfecte secundum na-
13 turam est. 'fateris' inquis 'quod bonum est, secundum naturam esse. haec eius proprietas est. fateris et alia secundum naturam quidem esse, sed bona non esse. quomodo ergo illud bonum est, cum haec non sint? quomodo ad aliam proprietatem pervenit, cum utrique praecipuum illud commune sit, secundum naturam
14 esse?' ipsa scilicet magnitudine. nec hoc novum est, quaedam crescendo mutari. infans fuit; factus est pubes: alia eius proprietas fit. ille enim inrationalis est, hic rationalis. quaedam incremento non tantum
15 in maius exeunt, sed in aliud. 'non fit' inquit 'aliud quod maius fit. utrum lagonam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. et exiguum mellis pondus et magnum sapore non differt.' diversa ponis exempla: in istis enim eadem qualitas
16 est; quamvis augeantur, manet. quaedam amplificata in suo genere et in sua proprietate perdurant. quaedam post multa incrementa ultima demum vertit adiectio et novam illis aliamque quam in qua fuerunt, condicionem inprimit. unus lapis facit fornicem, ille, qui latera inclinata cuneavit et interventu suo vinxit. summa adiectio quare plurimum facit vel exigua? quia
17 non auget, sed implet. quaedam processu priorem

3 contempnenda **BA** | contempnendum **BA** ‖ 5 exigum **B** ‖ 6 adcognoscitur **BA** agnoscitur '*codices quidam*' *Pinciani* ‖ 11 *post* cum *una litt. rasa, fortasse* p *in* **B** ‖ 13 ipsam scilicet magnitudinem **BA** ipsa—magnitudine ς ‖ 14 factu^{s} *antiqua m.* **A** ‖ 17 aliut quod **B** ‖ 18 lagonam *sic* **BA** ‖ 20 et magnum ς ex magno **BA** ‖ 21 qualitas ς, *etiam Harlei. 2659:* aequalitas **BA** 22 manet *in* manent *mutavit m. recens in* **B** ‖ 26 conditionem **A** | fornacem **B** *et pr.* **A** ‖ 27 cuneauit ς *velut Harlei. 2659* cenauit **BA** ‖ 29 aget *sed* u *super add. m. antiqua* **A**

exuunt formam et in novam transeunt. ubi aliquid animus diu protulit et magnitudinem eius sequendo lassatus est, infinitum coepit vocari. quod longe aliud factum est quam fuit, cum magnum videretur, sed finitum. eodem modo aliquid difficulter secari cogitavimus: novissime crescente hac difficultate insecabile inventum est. sic ab eo, quod vix et aegre movebatur, processimus ad inmobile. eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit et bonum fecit. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quotiens aliquid inveni, non expecto, donec dicas 1 CXVIIII
'in commune'. ipse mihi dico. quid sit, quod invenerim quaeris. sinum laxa, merum lucrum est. docebo, quomodo fieri dives celerrime possis. quam valde cupis audire! nec inmerito: ad maximas te divitias conpendiaria ducam. opus erit tamen tibi creditore. ut negotiari possis, aes alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum iactent: paratum tibi creditorem dabo Catonianum 2
illum, a te mutuum sumes. quantulumcumque est, satis erit, si, quidquid deerit, id a nobis petierimus. nihil enim, mi Lucili, interest, utrum non desideres an habeas. summa rei in utroque eadem est: non torqueberis. nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges — contumax est, non potest vinci, suum poscit — sed

20 *M. Catonis rel. p. 79 Iord.*

3 longe *sed* ge *supra versum m. antiqua* A ‖ 4 uidetur *sed* re *super scr.* B ‖ 5 finito A ‖ 9 magnitudo sua B magnitudine A ‖ 10 facit A. *lacunam signavit Haase* ‖ VALE *rubricatum in* A ‖ 11 *inscriptio epistulae rubricata* BA ‖ 13 cōmune B ‖ 14 lucru est A ‖ 17 creditore *ex* creditori *corr.* B ‖ 21 illud ς *non recte praetulit Iordan* ‖ 22 deerit ς dederit BA *altera* d *ex* r *correcta* A *sed* deerit, *non* derit *traditur etiam de benef. V 7, 5* M. Cato ait 'quod tibi deerit, a te ipso mutuare' ‖ 24 an *supra versum antiqua ut visum est m.* A ‖ 25 neges *sed* u *super add. antiqua m.* A

ut quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non
3 necessarium. esurio: edendum est. utrum hic panis sit
plebeius an siligineus, ad naturam nihil pertinet. illa
ventrem non delectari vult, sed impleri. sitio: utrum
haec aqua sit, quam ex lacu proximo excepero, an ea,
quam multa nive clusero, ut rigore refrigeretur alieno,
ad naturam nihil pertinet. illa hoc unum iubet, sitim
extingui. utrum sit aureum poculum an crustallinum
an murreum an Tiburtinus calix an manus concava,
4 nihil refert. finem omnium rerum specta, et super-
vacua dimittes. fames me appellat: ad proxima quae-
que porrigatur manus; ipsa mihi commendavit quod-
5 cumque comprendero. nihil contemnit esuriens. quid
sit ergo, quod me delectaverit quaeris? videtur mihi
egregie dictum: sapiens divitiarum naturalium est
quaesitor acerrimus. 'inani me' inquis 'lance muneras.
quid est istud? ego iam paraveram fiscos. circumspicie-
bam, in quod me mare negotiaturus inmitterem, quod
publicum agitarem, quas arcesserem merces. decipere
est istud, docere paupertatem, cum divitias promiseris.'
ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? 'suo' inquis 'et
patientiae suae beneficio, non fortunae.' ideo ergo illum
non iudicas divitem, quia divitiae eius desinere non
6 possunt? utrum mavis habere multum an satis? qui
multum habet, plus cupit. quod est argumentum non-
dum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est,
quod numquam diviti contigit, finem. an has ideo
non putas esse divitias, quia propter illas nemo pro-

2—3 sit · utblepeius *m. vetusta in initio versus* A ‖ 4 sitio: bibendum est. utrum *Bartsch. vix necessario, ut monuit Io. Mueller* ‖ 5 haec ς hoc BA ‖ 8 crustalinum B *et pr.* A. *prior* u *in* i *radendo mutata est in* A *cf. ep. 123, 7 adn.* ‖ 9 calix in manus B *et pr.* A. manus *sed* s *pallido atramento exp.* B | conuaca *pr.* A ‖ 12 commendauit *sic* BA commendabit ς ‖ 16 inani me ς Inanima B INANIMA A ‖ 19 arcesserem *sic* BA | decipire *pr.* A ‖ 21 Ita ut p. A | cum nihil A ‖ 24 maius *ex* mauis B maius A ‖ 27 diuitis BA s *exp.* B, *m. recenti transfossam* A *ut voluerat Erasmus*[2]. diuitiis ς | contingit ς

scriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor inpegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est nec operosum disponere? 'at parum habet qui tantum 7 non alget, non esurit, non sitit.' plus Iuppiter non habet. numquam parum est quod satis est, et numquam multum est quod satis non est. post Dareum et Indos pauper est Alexander. mentior? quaerit, quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in oceanum classes novas mittit et ipsa, ut i⟨ta⟩ dicam, mundi claustra perrumpit. quod naturae satis est, homini non est. in- 8 ventus est qui concupisceret aliquid post omnia. tanta est caecitas mentium et tanta initiorum suorum unicuique, cum processit, oblivio. ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus tacto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. neminem 9 pecunia divitem fecit, immo contra nulli non maiorem sui cupidinem incussit. quaeris, quae sit huius rei causa? plus incipit habere posse, qui plus habet. ad summam quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinoque numerantur, in medium licet protrahas. adferat censum, et quicquid habet et quicquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est, si tibi, potest esse. at hic, qui se ad ⟨id⟩, quod 10 exigit natura, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coartare, hic

4 ad parum **BA** | tantam *pr.* **A** ‖ 5 Iupiter **A** ‖ 7 post dareum *sed* e *in* i *ut videtur mutavit m. recens* **B** possitareum *pr.* **A** 8 mentior? *aut sic distinguendum esse aut scribendum* mentior, nisi quaerit *monuit Madvig* ‖ 10 ipsa *om.* ς *nonnulli. cf. ep. 122, 1* | ut ita dicam ς uti dicam **BA** ‖ 12 aliquit **B** ‖ 15 terraram **A** ‖ 19 posset qui **A** ‖ 21 croeso licinioque **BA** crasso licinioque '*quaedam exemplaria*' *Pinciani.* Licinum *agnovit Muretus demum, quamquam Persi II 36 iam commonuerat Pincianus. cf. etiam ep. 120, 19 apocol. 6* ‖ 24 ad hic **BA** | ad id ς *Erasm.*[2] ad **BA** hoc *supra scr. m. recens in* **B**. ad quod *retineri vult Baehrens beitr. p. 326*

ipse, quem circa dicimus, quem tu vocas pauperem,
11 habet aliquid et supervacui. at excaecant populum et
in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua
domo effertur, si multum auri tecto quoque eius in-
linitur, si familia aut corporibus electa aut spectabilis
cultu est. omnium istorum felicitas in publicum spec-
tat: ille, quem nos et populo et fortunae subduximus,
12 beatus introsum est. nam quod ad illos pertinet, apud
quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas, sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. e contrario dicere solemus: febris illum tenet. eodem modo dicendum est: divitiae illum tenent. nihil ergo monuisse te malim quam hoc, quod nemo monetur satis, ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat aut parvo:
13 tantum miscere vitia desideriis noli. quaeris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis et levibus adferatur cibus? nihil praeter cibum natura desiderat. 'num tibi, cum fauces urit sitis, aurea quaeris pocula? num esuriens fastidis omnia praeter pavonem rhom-
14 bumque?' ambitiosa non est fames, contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. infelicis luxuriae ista tormenta sunt: quaerit, quemadmodum post saturitatem quoque esuriat, quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat, quemadmodum sitim prima po-

18 *Hor. sat. I 2, 114 ss.*

1 circadicimus **B** *et pr.* **A**, *ceterum* us *compendiose factum in fine versus* **B** quem circa *iunxit Buecheler.* circumcidimus *Madvig* ‖ 2 Ad excaecant **B** Adest caecant **A** ‖ 5 fitmilia *ex* familia *ut videtur mutatum* **B** *in quo super additum est vocabulo corruptelae signum (cf. adn. ad ep. 117, 20),* familia **A** ‖ 6 cultu ς cultus **BA** ‖ 7 subduximus ς subdiximus **BA** subducimus *ed. Mentel.* ‖ 8 introsum **BA**. *cf. p. 173, 21 adn. ep. 91, 19; Hermes in dial. VII 8, 4 adn.* ‖ 9 quos] quod **A** ‖ 10 habere *sed* b *in ras.* **B** ‖ 15 mentiaris *sed* n *rasa* **B** ‖ 16 uitia *sed priore* i *super addita a m. antiqua* **A** ‖ 17 quaparibus **A** ‖ 24 esuriat] t *supra scr. vetusta m. in* **A** | ñ impleat *sed ut* ñ *deletum videri possit m. alt.* **A** ‖ 25 uen^{trē} *post* n *rasa* o **A** farciat ς faciat **B** *et pr.* **A** | sit|in **B** sitIn **A** | positione **A**

tione sedatam revocet. egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua aut quam eleganti manu ministretur. nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. inter reliqua hoc nobis praestitit natura 15 praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. recipiunt supervacua dilectum: hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos laedit. id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi iura discripsit, ut salvi essemus, non ut delicati. ad salutem omnia parata sunt et in promptu, delicis omnia misere ac sollicite conparantur. utamur ergo hoc naturae bene- 16 ficio inter magna numerando et cogitemus nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur. Vale.

Seneca Lvcilio svo salvtem.

Epistula tua per plures quaestiunculas vagata est, 1 CXI sed in una constitit et hanc expediri desiderat, quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit. haec duo apud alios diversa sunt, aput nos tantum divisa. quid sit hoc dicam. bonum putant esse aliqui *id*, quod 2 utile est. itaque hoc et [de] divitiis et equo et vino et calceo nomen inponunt: tanta fit apud illos boni vilitas et adeo in sordida usque descendit. honestum putant, cui ratio recti officii constat, tamquam pie curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem,

1 sedata **B A** *supra alteram* a *m. recens add.* um *in* **B** | *supra* negat *a quo versus incipit legitur ab eadem antiqua m. litteris minutis scriptum* hic incipe *in* **B** ‖ 2 aquae **B A** e *transfossa est in* **B**. *vide ne glossema sit* aqua *vel* aquae. *cf. Cic. Verr. III 44, 105* maximisq. poculis administraretur ‖ 3 atte **A** a͂tte **B** *ubi signum add. alia m.* **B** ‖ 7 dicens *pr.* **A** e *supra* i *m. non nimis recens* ‖ 8 lautum *Lipsius* ‖ 9 descripsit **BA** ‖ 11 delicis *sic* **BA** ‖ 14 quicquid *sed* c *ex* d *rasa videtur* **A** ‖ 16 *inscriptio rubricata in* **BA** ‖ 17 epistula *mutatum in* epistola **B** epistola **A** ‖ 20 apud apud alios **BA** *sed ut in* **B** *prius* apud *sit erasum, recens perfossum in* **A** *posterius* ‖ 21 aliqui id *Buecheler et Windhaus:* aliquit **BA** ‖ 22 et diuitiis ς et dediuitiis **BA**

fortem expeditionem, prudentem moderatamque sen-
3 tentiam. ⟨nos⟩ ista duo quidem facimus, sed ex uno.
nihil est bonum, nisi quod honestum est. quod ho-
nestum, est utique bonum. supervacuum iudico adicere,
quid inter ista discriminis sit, cum saepe dixerim. hoc
unum dicam, nihil ⟨bonum⟩ nobis videri, quo quis et
male uti potest. vides autem divitiis, nobilitate, viribus
quam multi male utantur. nunc ergo ad id revertor,
de quo desideras dici, quomodo ad nos prima boni
4 honestique notitia pervenerit. hoc nos natura docere
non potuit: semina nobis scientiae dedit, scientiam non
dedit. quidam aiunt nos in notitiam incidisse, quod
est incredibile, virtutis alicui speciem casu occucurrisse.
nobis videtur observatio collegisse et rerum saepe fac-
tarum inter se conlatio, per analogian nostri intellec-
tum et honestum et bonum iudicant. hoc verbum cum
Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum
non puto, *puto* in civitatem suam redigendum. utar
ergo illo non tantum tamquam recepto, sed tamquam
5 usitato. quae sit haec analogia, dicam. noveramus cor-
poris sanitatem: ex hac cogitavimus esse aliquam et
animi. noveramus vires corporis: ex his collegimus
esse et animi robur. aliqua benigna facta, aliqua hu-
mana, aliqua fortia nos obstupefecerant: haec coepimus
tamquam perfecta mirari. suberant illis multa vitia,
quae species conspicui alicuius facti fulgorque celabat:
haec dissimulavimus. natura iubet augere laudanda,
nemo non gloriam ultra verum tulit: ex his ergo spe-
6 ciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis

1 sententiam ς sentiam (-tiā A)**BA** ‖ 2 nos *ex codice Vaticano 2215 enotatur: om.* **BA**. nos etiam *Gertz* facimus nos, sed *Rossbach* ‖ 3. 4 quod honestum est, utique bonum est ς quod honestum est, est u. b. *scr. Buecheler, cf. ep. 118, 12* ‖ 6 nihil bonum nobis *cod. Ottobon. 1031* nihil nobis **BA** nihil nobis bonum ς bonum nihil nobis *Buecheler. sed facilius intercidere poterat* bonū *ante* nob. ‖ 7 diuitiis ς diuitis **BA** *cf. p. 581, 22* ‖ 17 damnandum *ut glossema sustulit Haase* ‖ 18 puto *add. Buecheler.* nec *vulgo* ‖ 22 collegimus ς colligimus **BA** ‖ 26 facti ς facta **BA** *corr. m. rec. in* A ‖ 29 pyrrii *pr.* B pyrrhi B *ex corr., etiam* A

aurum reppulit maiusque regno iudicavit regias opes posse contemnere. idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum monuit Pyrrhum, caveret insidias. eiusdem animi fuit auro non vinci, veneno non vincere. admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem, quod difficillimum est, in bello innocentem, qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas, qui in summa paupertate, quam sibi decus fecerat, non aliter refugit divitias quam venenum. 'vive' inquit 'beneficio meo, Pyrrhe, et gaude quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi.' Horatius Cocles solus im- 7
plevit pontis angustias adimique a tergo sibi reditum, dummo⟨do⟩ iter hosti auferretur, iussit et tam diu prementibus restitit, donec revulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. postquam respexit et extra periculum esse patriam periculo suo sensit, 'veniat, si quis vult' inquit 'sic euntem sequi' iecitque se in praeceps et non minus sollicitus in illo rapido alveo fluminis ut armatus quam ut salvus exiret, retento armorum victricium decore tam tutus redît, quam si ponte venisset. haec 8
et eiusmodi facta imaginem nobis ostendere virtutis. adiciam, quod mirum fortasse videatur: mala interdum speciem honesti optulere et optimum ex contrario enituit. sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confinia, et perditis quoque ac turpibus recti similitudo est: sic mentitur prodigus liberalem, cum plurimum intersit, utrum quis dare sciat an servare nesciat. multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, sed proiciunt; non voco ego liberalem pecuniae suae iratum. imitatur neglegentia facilitatem, temeritas fortitudinem. haec nos similitudo 9

6 exempl *erasa ultima litt. quae* o *videtur fuisse* **B** ‖ 12 cochles **B** cocles *sed* h *supra alteram* c **A** ‖ 13 *ante* a *rasi aliquid* **B** ‖ 14 dummodo ς dummo **BA** *m. recenti super add.* do **B** ‖ tam ς iam **BA** ‖ 18 iecitque ς legitque **B** *et pr.* **A** ‖ 21 redit **BA** ‖ 24 optulere *in* obt- *m. recenti mutatum* **B** ‖ contrario *sed* c *corr. ex* t **B** ‖ enituit *Buecheler et sic cod. Ottobon. 1031,* emicuit *cod. Velz. m. alt.* nituit **BA**

coegit attendere et distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia, *ac* dum observamus eos, quos insignes egregium opus fecerat, adnotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset et magno impetu, sed semel. hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contempsimus
10 virum. alium vidimus adversus amicos benignum, adversus inimicos temperatum, et publica et privata sancte ac religiose administrantem, non deesse ei in iis, quae toleranda erant, patientiam, in iis, quae agenda, prudentiam. vidimus, ubi tribuendum esset, plena manu dantem, ubi laborandum, pertinacem et obnixum et lassitudinem corporis animo sublevantem. praeterea idem erat semper et in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere posset, sed nisi recte facere non posset.
11 intelleximus in illo perfectam esse virtutem. hanc in partes divisimus: oportebat cupiditates refrenari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda distribui: comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam et suum cuique dedimus officium. ex quo ergo virtutem intelleximus? ostendit illam nobis ordo eius et decor et constantia et omnium inter se actionum concordia et magnitudo super omnia efferens sese. hinc intellecta est illa beata vita secundo defluens cursu,
12 arbitrii sui tota. quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. numquam vir ille perfectus adeptusque virtutem fortunae maledixit, numquam accidentia tristis excepit, civem esse se universi et militem credens labores velut imperatos subît. quicquid inciderat, non tam-

2 ac *add. Gertz* ‖ **4** quis **BA** ut quis *cod. Laur. XXXVIII 24 aliique fort. recte* ‖ **5** impetu. sed semel (simul *coni. Ruhkopf*) *distingui solebat ante editionem Buecheleri* ‖ **10** ei *Schweighaeuser*: et **BA** et *vel* ei et ς | in hiis *hic et* **11 BA**: *corr. Buecheler* ‖ **13** obnixum *cod. Laur. plut. XXXVIII 24 et Ottobon.*: obnoxium **BA**. *cf. p. 221, 22 adn.* ‖ **25** concordia *sed ut* c *altera facta sit ex* s **B** consordia **A** ‖ **31** subit **BA**

quam malum aspernatus est et in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. hoc qualecumque est, inquit, meum est: asperum est, durum est, in hoc ipso navemus operam. necessario itaque magnus apparuit qui numquam 13
malis ingemuit, numquam de fato suo questus est: fecit multis intellectum sui et non aliter quam in tenebris lumen effulsit advertitque in se omnium animos, cum esset placidus et lenis, humanis divinisque rebus pariter aequus. habebat perfectum animum et ad sum- 14
mam sui adductum, supra quam nihil est nisi mens dei, ex quo pars et in hoc pectus mortale defluxit. quod numquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat et scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur, nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, et quidem breve hospitium, quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. maximum, in- 15
quam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiore sede venientis, si haec, in quibus versatur, humilia iudicat et angusta, si exire non metuit. scit enim, quo exiturus sit, qui unde venerit, meminit. non videmus, quam multa nos ⟨in⟩commoda exagitent, quam male nobis conveniat hoc corpus? nunc de capite, nunc de 16
ventre, nunc de pectore ac faucibus querimur. alias nervi nos, alias pedes vexant, nunc deiectio, nunc destillatio, aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc temptamur et expellimur. hoc evenire solet in alieno habitantibus. at nos corpus tam 17
putre sortiti nihilominus aeterna proponimus et in

1 casu *ed. Ven. a. 1492 f. LVIII°* casum **B** *in quo* s *vetus m. super addidit quidem ut fieret* cassum *sed rursus oblitteravit,* cassum **A** cassu *fortasse erunt qui in textu edant* ‖ 3 *supra* nauemus *in* **B** *signum est quo obscurum vocabulum notari putat Buecheler* ‖ 5 fatu *recenti m. corr. in* fato **BA** ‖ 7 effulsit **A** *ex corr. vetusta fortasse m.:* offulsit **B** *et pr.* **A** ‖ 9 et *om.* ς *aliquot* ‖ 10 adductum *(ut corr. Bartsch et Buecheler) Harlei. 2659:* adductus **BA** ‖ 11 ex qua *nonnulli* ς ‖ 21 incommoda ς commoda **BA** ‖ 23 querimur **A** quaerimur *ex* quaerimus **B** ‖ 27 ad nos **BA** | 28 aeterna *Pincianus:* alterna **BA**, ae *supra* al *m. recentissima in* **A** aterna *'exemplar Franciscanum' Pinciani*

quantum potest aetas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? nihil satis est morituris, immo morientibus. cotidie enim propius ab ultimo stamus, et illo, unde nobis caden-
18 dum est, hora nos omnis inpellit. vide in quanta caecitate mens nostra sit: hoc quod futurum dico, cum maxime fit, et pars eius magna iam facta est, nam quod viximus. erramus autem qui ultimum timemus diem, cum tantumdem in mortem singuli conferant.
non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. carpit nos illa, non corripit. ideo magnus animus conscius sibi melioris naturae dat quidem operam, ut in hac statione qua positus est, honeste se
atque industrie gerat, ceterum nihil horum, quae circa sunt, suum iudicat, sed ut commodatis utitur, pere-
19 grinus et properans. cum aliquem huius videremus constantiae, quidni subiret nos species non usitatae indolis? utique si hanc, ut dixi, magnitudinem veram
esse ostendebat aequalitas. vero tenor permanet, falsa non durant. quidam alternis Vatinii, alternis Catones sunt. et modo parum illis severus est Curius, parum pauper Fabricius, parum frugi et contentus vilibus Tubero, modo Licinum divitiis, Apicium cenis, Maece-
20 natem deliciis provocant. maximum indicium est malae mentis fluctuatio et inter simulationem virtutum amo-

10 *vide quae adscripsi ep. 24, 20*

5 cadendum **B**: eandū **A** ‖ 8—9 nam quod **BA** iam quoad *Buecheler non necessario, ut monuit Vahlen (per litt.)* ‖ 11 defecimus **A** ‖ 13 accedit ς accidit **BA** ‖ 19 uisitatae *nescio quis* ‖ 21 qualitas **BA**: *corr. Gronovius, et* equalitas *iam cod. Velz.* | ueri *Gronovius* ‖ 22 uatim *in* uatinī *corr.* B¹ uatini **A** ‖ 24 fugi **A** | contentos *pr.* **B** ‖ 25 Licinum (-nium ς) diuitiis *cod. Guelferb.* linum diuiditis **BA** | caenis **B** *sed* a *exp.* ‖ 26 *ante* deliciis *rasa littera in* **B** | male **BA** ‖ 27 et inter *Harlei. 2659:* ·cancer· **BA** | amoremque uitiorum *'vetus lectio' Pinc., etiam Harlei. 2659:* amorumque utiliorum **BA**

remque vitiorum adsidua iactatio. †is habebat saepe ducentos, saepe decem servos; modo reges atque tetrarchas, omnia magna loquens, modo "sit mihi mensa tripes et concha salis puri, toga quae defendere frigus quamvis crassa queat"; decies centena dedisses huic parco, paucis contento: quinque diebus nil erat.' homines isti tales sunt, qualem hunc describit Horatius 21
Flaccus, numquam eundem, ne similem quidem sibi: adeo in diversum aberrat. multos dixi? prope est, ut omnes sint. nemo non cotidie et consilium mutat et votum. modo uxorem vult habere, modo amicam, modo regnare vult, modo id agit, ne quis sit officiosior servus, modo dilatat se usque ad invidiam, modo subsidit et contrahitur infra humilitatem vere iacentium, nunc pecuniam spargit, nunc rapit. sic maxime coarguitur 22
animus inprudens: alius prodit atque alius et, quo turpius nihil iudico, impar sibi est. magnam rem puta unum hominem agere. praeter sapientem autem nemo unum agit, ceteri multiformes sumus. modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. mutamus subinde personam et contrariam ei sumimus, quam exuimus. hoc ergo a te exige, ut, qualem instituueris praestare te, talem usque ad exitum serves. effice ut possis laudari, si minus, ut adgnosci. de aliquo, quem here vidisti, merito dici potest: 'hic qui est?' tanta mutatio est. VALE.

1 *Hor. sat. I 3, 11 ss*

1 is **BA** *sed* s *in ras.* **B**. is *del. Muretus* aliquis *ci. Buecheler. veri simile neutrum. conicias* ·s· *id est* scilicet ‖ 2 ducem **BA**, u *corr. in* e *m. recenti* **A** | adq; tetrachas **BA** ‖ 4 puri et toga ς *Hor.* ‖ 5 crassa · que (quae **A**) adde cies **BA** | dedisset **BA** ‖ 6 nihil **BA** ‖ 7 homines *Buecheler:* Omnes **BA** ‖ 13 subdit *pr.* **A** *in quo* si *super scr. fortasse m. vetusta* ‖ 16 turpus *pr.* **B** ‖ 18 sapientem ς sapientiam **BA** ‖ 19 unum ς unam **BA** ‖ 21 ei ς et **BA** *in* ei *corr. m. rec.* **B** ‖ 25 quis ς

Seneca Lvcilio svo salvtem.

CXXI 1 Litigabis, ego video, cum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. iterum enim exclamabis: 'hoc quid ad mores?' sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium et Archidemum: hi iudicium accipient. deinde dicam: non quicquid morale est, mores 2 bonos facit. aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. omnia tamen ad hominem pertinent, etiam si non omnia meliorem eum faciunt. mores alia aliter attingunt: quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam naturam eorum et originem scru- 3 tantur. cum *quaero,* quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse? falsum est. quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi quid homini sit optimum, inveneris, nisi naturam eius inspexeris? tunc demum intelleges, quid faciendum tibi, quid vitandum sit, cum didiceris, 4 quid naturae tuae debeas. 'ego' inquis 'volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. superstitionem mihi excute. doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur, unam illi syllabam facillime accedere.' desiderio tuo satis faciam, et virtutes exhortabor et vitia converberabo. licet aliquis nimium inmoderatum-

2 Litigabis — 6 accipient *Archedemi Tars. fr. 17 de Arn.*

1 *inscriptio rubricata* **BA**. *inter* SVO *et* SALVTEM *rasa* 8 **A** ‖ 4 exclamauis *sed* u *in* b *corr.* **B** | exclamandum **BA** n *transfossa m. recenti* **A** *nam* exclama, dum *Gruterus.* exclamanti ς ‖ 7 morale ς mortale **BA** ‖ 7—8 mores bonos] *hic desinit quaternio quintus decimus cuius nota* $\overline{\text{Q XV}}$ *imo margini adscripta est in* **BA**. *a* facit *in* **BA** *quaternionis sexti decimi primum folium incipit* ‖ 9 at docendum *sed* t *in* d *corr. m. recenti* **B** ‖ 12 mores ς timores **BA** ‖ 14 quaero *add. Schweighaeuser.* quaeritur ς *om.* **BA** | produxerit quare praetulerit **B** produxerit quaeritur quare protulerit (pro *in* prę *corr.* **A**) **A** *sed ut* quaeritur, *de quo silet Buecheler, deesse testetur Schweighaeuser* | 18 intelliges **A**

que in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam et adfectus efferatissimos inhibere et voluptates ituras in dolorem compescere et votis opstrepere. quidni? cum maxima malorum optaverimus, et ex gratulatione natum sit quidquid adloquimur. interim permitte mihi ea, quae paulo remotiora videntur, excutere. quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus? esse autem ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent non aliter quam in hoc erudita. nulli non partium suarum agilitas est. artifex instrumenta sua tractat ex facili, rector navis scite gubernaculum flectit, pictor colores, quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat et inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat: sic animal in omnem usum sui mobilest. mirari solemus saltandi peritos, quod in omnem significationem rerum et adfectuum parata illorum est manus, et verborum velocitatem gestus adsequitur: quod illis ars praestat, his natura. nemo aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesitat. hoc edita protinus faciunt. cum hac scientia prodeunt: instituta nascuntur. 'ideo' inquit 'partes suas animalia sunt. ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in apte movent, quia si aliter moverint, dolorem sensura rectum, non voluntas movet.' quod est falsum. tarda enim sunt, quae necessitate inpelluntur, agilitas sponte motis est. adeo autem non adigit illa ad hoc doloris

5 adloquimur *loquendi et solandi verborum structuram sequitur.* adloquio solamur *Io. Mueller.* amolimur *non bene Madvig* | permittente mihi **A** ‖ **6** paulo **A** ‖ **8** apparet · et quod **A** ‖ **9** expidite **A** ‖ **12** scit **BA**: *corr. Windhaus* | flectit ς flecti **BA** | retendam *in* redendam *corr. atramento minus nigro* **B** reddendam **A** ‖ **14** ceteram **A** | facili ς facile **BA** *at sic periculum erat ne* opus facile *coniungeretur* ‖ **16** mobilẽ **B** *ət pr.* **A** *omisso* est | saltandi *Gronovius:* satiant **BA** Satiant saltandi *Harlei. 2659* | peritos **A** ‖ **20** aegre ς aegro **B** *et pr.* **A** | haesit · ad hoc **BA**: *corr. Madvig* ‖ **22** ita instituta *Th. Matthias sed enervans orationem* | nascuntur ς nascentur **BA** | partes **BA** *sed* t *exp.* **B**

timor, ut in naturalem motum etiam dolore prohibente
8 nitantur. sic infans, qui stare meditatur et ferre se
adsuescit, simul temptare vires suas coepit, cadit et
cum fletu totiens resurgit, donec se per dolorem ad
id, quod natura poscit, exercuit. animalia quaedam
tergi durioris inversa tam diu se torquent ac pedes
exerunt et obliquant, donec ad locum reponantur.
nullum tormentum sentit supina testudo, inquieta est
tamen desiderio naturalis status nec ante desinit [niti,]
9 quatere se, quam in pedes constitit. ergo omnibus
constitutionis suae sensus est et inde membrorum tam
expedita tractatio, nec ullum maius indicium habemus
cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod
10 nullum animal ad usum sui rude est. 'constitutio' in-
quit 'est, ut vos dicitis, principale animi quodam modo
se habens erga corpus. hoc tam perplexum et suptile
et vobis quoque vix enarrabile quomodo infans intel-
legit? omnia animalia dialectica nasci oportet, ut istam
finitionem magnae parti hominum togatorum obscuram
11 intellegant.' verum erat quod opponis, si ego ab ani-
malibus constitutionis finitionem intellegi dicerem, non
ipsam constitutionem. facilius natura intellegitur quam
enarratur. itaque infans ille quid sit constitutio, non
novit, constitutionem suam novit. et quid sit animal,
12 nescit, animal esse se sentit. praeterea ipsam constitu-
tionem suam crasse intellegit et summatim et obscure.

1 prohibente dolore **A** ‖ **4** resurgit ς resurgat **BA** ‖ **5** poscit ς poscet **BA** ‖ **7** *i.* exserunt ‖ **8** supina testudo ς supinate · studio **B** supinate studio **A** ‖ **9** nec ante ς negante **B** *et pr.* **A** | niti *secl. Haase fortasse iniuria, nec opus est* niti et quatere se *quod prop. Schweighaeuser* ‖ **11** constitutionibus *sed* bu *exp.* **B** ‖ **13** illa ς illam **BA** | uidendum *pr.* **A** ‖ **14** inquit *radendo factum ex* inquis *vel* inquid **A** ‖ **16** perflexum et suptile **B** perflexum et sculptile **A** ‖ **17** intelligit **A** ‖ **20** intellegat **B** intelligat **A** ‖ **21** intelligi **A** *et sic per totam epistulam* ‖ **24** *post* suam *punctum in* **B** **25** *ante* nescit *inseri iubet* animal *Bartsch* | -ea ipsam] *hic rursus incipit* p *duobus alienis a priore parte foliis* ‖ **26** suam *om.* **p** | obscurae **BA** *sed pr.* obscura **B**

nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit aut unde, nescimus. qualis ad nos [pervenerit] animi nostri sensus, quamvis naturam eius ignoremus ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus est. necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt, necesse est eius sensum habeant, cui parent, a quo reguntur. nemo 13
non ex nobis intellegit esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid sit illud, ignorat. et conatum sibi esse scit: quis sit aut unde sit, nescit. sic infantibus quoque animalibusque principalis partis suae sensus est non satis dilucidus nec expressus. 'dicitis' inquit 'omne 14
animal primum constitutioni suae conciliari, hominis autem constitutionem rationalem esse et ideo conciliari hominem sibi non tamquam animali, sed tamquam rationali. ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cum rationalis nondum sit?' unicuique 15
aetati sua constitutio est, alia infanti, alia puero, alia seni. omnes ei constitutioni conciliantur, in qua sunt. infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. nam et illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, aliam constitutionem habet tenera et vix eminens sulco, aliam, cum convaluit et molli quidem culmo, sed quo ferat onus suum, constitit, aliam, cum flavescit et ad aream spectat et spica eius induruit: in quamcumque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. alia est aetas infantis, 16
pueri, adulescentis, senis: ego tamen idem sum, qui et infans fui et puer et adulescens. sic, quamvis alia

1 nos scimus **A** p: noscimus **B** ‖ 3 peruenerit (peruerit **A**) *sustulit Haase. adscriptum videtur ex ep. 120, 1* ‖ **10** quis sit **B A** p quid sit ς ‖ 13 constitutionis **A** ‖ **19** infantia p^1 ‖ 19—20 alia puero, alia adulescenti, alia seni *Gertz recte, cf. 29 s.* ‖ **22** concilietur nam p^1 ‖ **26** sed *om.* p | quo ς quod (qđ **A**) **B A** p | **27** araeam *sed* a *media transfossa m. recenti* **B** aruea p^1 | eius] e *ex* c **B** | **29** cõponitur **A** ‖ **30** sumt qui *sed* t *inferne et superne puncto notata* **B**

atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est. non enim puerum mihi aut iuvenem aut senem, sed me natura commendat. ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuveni est. neque enim, si aliquid illi maius, in quod transeat, restat, non hoc
17 quoque, in quo nascitur, secundum naturam est. primum sibi ipsum conciliatur animal, debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. voluptatem peto, cui? mihi. ergo mei curam ago. dolorem refugio, pro quo? pro me. ergo mei curam ago. si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. haec animalibus
18 inest cunctis nec inseritur, sed innascitur. producit fetus suos natura, non abicit. et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. itaque, ut in prioribus epistulis dixi, tenera quoque animalia et materno utero vel ovo modo effusa, quid sit infestum, ipsa protinus norunt et mortifera devitant. umbram quoque transvolantium reformidant obnoxia avibus rapto viventibus. nullum animal ad
19 vitam prodit sine metu mortis. 'quemadmodum' inquit 'editum animal intellectum habere aut salutaris aut mortiferae rei potest?' primum quaeritur, an intellegat, non quemadmodum intellegat. esse autem illis intellectum ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, facient. quid est, quare pavonem, quare anserem gallina non fugiat, at tanto minorem et ne notum quidem sibi accipitrem? quare pulli faelem

1 constitutioni^{s} suae *super addita* s *m. vetere* **B** ‖ **2** enim puerum **p** enim in (enī In **A**) puerum **BA** enim infantem aut puerum *Gertz* ‖ **4** infans constitutionis suae conciliatus **p**^{1} | **5—6** enī nisi aliquid *sed* d *ex* t *mutata* **A** ‖ **8—9** aliqui desse *sed* i *alteram in ras.* **A** ‖ **9** ferantur **A** ‖ **10** dolorem ñ refugio **A** ‖ **16** in **p** *om.* **BA** | epistolis *sed* o *ex* u *facta* **B** epł.s **A**. *seclusit Muretus, sed haud pauca hodie desiderantur, cf. ep. 98, 15. 102, 3* ‖ **16** dixenera **p**^{1} ‖ **17** an. ex materno ς | ovo *Bartsch:* quo **BA** ‖ **18** ipsa *scripsi:* ipsi **Bp**^{1} *om.* **A** ipsis ς ‖ **27** non fugiat **A**: ne fugiat **Bp**^{1}. non refugiat *alii quod verum videtur Ianio,* nec timeat nec fugiat *ci. Rossbach* | ad tanto **BAp**^{1}

timeant, canem non timeant? apparet illis inesse nocituri scientiam non experimento collectam: nam antequam possint experisci, cavent. deinde ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent nec umquam obliviscuntur huius tutelae et diligentiae: aequalis est illis a pernicioso fuga. praeterea non fiunt timidiora vivendo. ex quo quidem apparet non usu illa in hoc pervenire, sed naturali amore salutis suae. et tardum est et varium, quod usus docet; quicquid natura tradit, et aequale omnibus est et statim. si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciosa intellegere conatur? sentit se carne constare. itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo opteri possit, quae sint animalia armata ad nocendum: horum speciem trahit inimicam et hostilem. inter se ista coniuncta sunt: simul enim conciliatur saluti suae quidque et † iuvant illa petit, laesura formidat. naturales ad utilia impetus, naturales a contrariis aspernationes sunt: sine ulla cogitatione, quae hoc dictet, sine consilio fit, quidquid natura praecepit. non vides, quanta sit subtilitas apibus ad fingenda domicilia, quanta dividui laboris obeundi *undi*que concordia? non vides,

1 nosciturі **BA** s *transfossa* **A** ‖ 3 possint ς possent **BA** experiscauent i *super additum m. eadem, sed recenti* s *transfossum, paene ut* experiri *intellegi possit* **B** experis cauent p^1 experiri cauent **A**: *corr. Buecheler arch. lex. lat. II p. 118* ‖ 6 pernitioso **BA** ‖ 10 *fort.* tradit, ⟨tradit⟩ et aequale omnibus [est] et statim. *et* est *suspectavit Rossbach* ‖ 11 si *om. in spatio quattuor litt.* p^1 | exigis *sed post* i *alt. aliquid rasi* **B** ‖ 12 intellegere *sed supra* e *secundam puncto addito* **B** ‖ 13 itaque sentit **BA** ita sentique *pr.* p. itaque cum sentit *vulgo,* ita quum (quom) sentit *ci. Schweigh.* ‖ 14 opteri] p *in* b *mutatum m. recenti* **B** ‖ 17 quidq. p^1 quidquę *sed punctum additum post* d *et* ę *ex* e *mutatum* **B** quid quae **A** | iuuant illa **B** p uiuant illa **A**: iuvantia utilia *Haase. vide ne olim fuerit* iuvatura | naturales — 18 impetus *om.* p ‖ 19 dictet *ex* dictit *corr. m. antiqua, dein recentiore puncta add. supra* t *priorem et infra* e **B** dictet **A** dicit p ‖ 20 quitquid **B** quicquid p quid **A** ‖ 21 diuidui **BA**. diuidendi (-undi *Windhaus*) *Haase* ‖ 22 obeundi undique *Buecheler:* obeundique

quam nulli mortalium imitabilis illa aranei textura, quanti operis sit fila disponere, alia in rectum inmissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, qua minora animalia, in quorum perniciem illa ten-
23 duntur, velut retibus implicata teneantur? nascitur ars ista, non discitur. itaque nullum est animal altero doctius: videbis araneorum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. incertum est et inaequabile, quidquid ars tradit; ex aequo venit, quod natura distribuit. haec nihil magis quam tutelam sui et eius peritiam tradidit, ideoque etiam simul incipiunt et
24 discere et vivere. nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. primum hoc instrumentum *in* illa natura contulit ad permanendum, [in] conciliationem et caritatem sui. non poterant salva esse, nisi vellent. nec [non] hoc per se profuturum erat. sed sine hoc nulla res profuisset. [sed] in nullo deprendes vilitatem sui, ⟨ne⟩ neglegentiam quidem. tacitis quoque et brutis, *quam*quam in cetera torpeant, ad vivendum sollertia est. videbis, quae aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

CXXII 1 Detrimentum iam dies sensit. resiluit aliquantum, ita tamen ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum

Bp *sed ut* c *prior pacne sit* o **B** obeundi **A** ‖ **1** imitabiles **BA**p^1 imitabilis sit *alii* ‖ **4** quam (quā **A**) minora **BAp** | perniciem ς praetium **Bp** p̄rium **A** ‖ **7** par est telas **BA** *sed prius* t *transfossum* **B** parsestellas p ‖ **9** ex aequo *'vetus lectio' Pinc.* Ex equo *Harlei. 2659:* et quo **Bp** *et pr.* **A.** et ex aequo *vel* aequo ς ‖ **14** in illa (*sc.* animalia) *Windhaus:* illa **BAp** in *secl. Bartsch* ‖ **15** porerant p^1 ‖ **16** nec non hoc per se **B** necñhocpse **A** nec non hoc p ‖ **17** nulla ars *Haase* sed *tamquam dittographiam sustulit Bartsch* | in nulla **BAp** ‖ **18** ne *omiserunt* **BAp**, *m. recentissima super add. in* **A** | neglegentiam **BA** *sed* m *puncto notata* **B** | taciti|is *sed* i *in fine versus exp.* **B** ‖ **19** quoque *om.* **A** | quamquam *scripsi:* quam (quā **A**) **B** p *et pr.* **A** quamuis ς. *cf. Gertzi adn. in dial. V 19, 1* ‖ **20** solertia **A** ‖ **22** *inscriptio epistulae quae post* Detrimentum *demum in* **A** *legitur rubricata est in* **BA** *omissa in* p ‖ **23** aliquantulū **A**

ipso, ut ita dicam, die surgat. officiosior meliorque, si quis illum exspectat et lucem primam †exuit: turpis, qui alto sole semisomnus iacet, cuius vigilia medio die incipit, et adhuc multis hoc antelucanum est. sunt qui 2
officia lucis noctisque perverterint nec ante diducant oculos hesterna graves crapula quam adpetere nox coepit. qualis illorum condicio dicitur, quos natura, ut ait Vergilius, sedibus nostris subditos e contrario posuit, 'nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis, illis sera rubens accendit lumina Vesper': talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. sunt quidam in eadam urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem umquam solem viderunt nec occidentem. hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, 3
qui nesciunt, quando? et hi mortem timent, in quam se vivi condiderunt? tam infausti quam nocturnae aves sunt. licet in vino unguentoque tenebras suas exigant, licet epulis et quidem in multa fericula discoctis totum perversae vigiliae tempus educant, non convivantur, sed iusta sibi faciunt. mortuis certe interdiu parentatur. at mehercules nullus agenti dies longus est. extendamus vitam: huius et officium et argumentum actus est. circumscribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. aves, quae conviviis conparantur, ut inmotae 4

9 *Verg. georg. 1 250 s.* ‖ 12 *M. Catonis rel. p. 110 Iord.*

2 expectat **A** | exuit **BA**p exiuit *'cod. Francisc.' Pinc.* excipit *Gruterus,* 'fortasse eruit' *Buecheler,* excivit *C. Brakman,* luce prima *(sic Pinc.)* exilit *Windhaus* ‖ 3 semisomnus **BA** -somnis ς. semisomnes *dial. X 14, 4 sed codicis Ambrosiani tertia demum m.* ‖ 4 incipit ς incepit **BA**p | adhuc *sed ut* huc *super scripserit m. vetusta* **A** ‖ 5 diducant ς deducantet (et *per notam*) deducant **B** deducante deducant p^1 deducant et deducant *pr.* **A** ‖ 6 adpetere p^1 ‖ 8 ait] *post* a *una litt. rasa* **B** ‖ 9 adflauit *sed* a *alt. super add.* **B** adfluit p^1 ‖ 11 omnibus omnib' *sed alterum exp.* **B** ‖ 12 ·m̄· **BA** ‖ 15 et hi] et in **B**p^1 etui *pr.* **A** ‖ 15—16 in quam se p in quam in se *sed prius* in *punctis notatum* **B** quā In se **A** ‖ 16 infausti homines (ominis *Pincianus*) quam p ‖ 17 suas *om.* **A** ‖ 18 pericula **BA**p: *corr. Turnebus* | discoctis **BA**p. distinctis *ci. Muretus,* discretis *Schweigh.* ‖ 21 ad **BA** | nullus **BA** *sed* lus *atramento minus nigro additum* **B** nil p ‖ 24 conuiuis **B**p^1 *et*

facile pinguescant, in obscuro continentur; ita sine ulla exercitatione iacentibus tumor pigrum corpus invadit, et superba umbra iners sagina subcrescit. at istorum corpora, qui se tenebris dicaverunt, foeda visuntur. quippe suspectior illis quam morbo pallentibus color est, languidi et evanidi albent, et in vivis caro morticina est. hoc tamen minimum in illis malorum dixerim. quanto plus tenebrarum in animo est! ille in se stupet, ille caligat, invidet caecis. quis umquam oculos
5 tenebrarum causa habuit? interrogas, quomodo haec animo pravitas fiat aversandi diem et totam vitam in noctem transferendi? omnia vitia contra naturam pugnant, omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriae propositum, gaudere perversis nec tantum discedere a recto, sed quam longissime abire, deinde etiam e
6 contrario stare. non videntur tibi contra naturam vivere ⟨qui⟩ ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis et ad cibum ebrii transeunt? atqui frequens hoc adulescentium vitium est, qui vires excolunt, ut in ipso paene balinei limine inter nudos bibant, immo potent et sudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, subinde destringant. post prandium aut cenam

16 non videntur — in vacuum venit *(p. 597, 4)*] *usus est hoc loco Novatianus de cibis Iudicis c. 6 ed. Landgr. et Weym.*

pr. **A** conp-] *post* n *una litt. rasa* **B** | inmota et facile **p** ‖ **2** tumor ς timor **BAp** | inaudit **A** ‖ **3** superba (supba **A** superua **p**) umbra **BAp**. super membra *cod. Rhedig.* sub ipsa umbra ς sub umbra *cod. Harlei. 2659 quod commendat Rossbach. mihi* umbra *i. e. cavea tenebricosa non sine quadam ironia dici videtur* superba, *aluntur ibi opipare, fruuntur quiete* | sagi **B** *in fine vers.*, **Ap** na *add. m. recens in* **BA** | subcrescit] b *in* c *corr. m. recens in* **B** | at ς *velut Harlei.:* ad **Bp**^{1} *et* **A** *in quo* d *delevit m. recens* ita ς *alii* ita et *Windhaus* ‖ **5** suspector **p**^{1} | color **p** calor **BA** ‖ **8—9** infe stupet **BA** in se stupe **p**^{1} **9** caecis *sed* e *correctum* **B** ‖ **11** aduersandi **p**^{1} **12** naturã le pugnant *sed* le *rasum* **B** ‖ **14** tãtũ **A** *m. pr.* ‖ **15** etiam me **p**^{1} ‖ **17** qui ieiuni ‘*vetus lectio*’ *Pinc., Harlei. 2659* ieiuni **BAp** ‖ **18** atqui ‘*vetus lectio*’ *Pinc.* atque **Bp** adq; **A** ‖ **19** ueres **p**^{1} | ut *om.* **BA**^{1}**p**^{1} ‖ **20** balinei] i *prior transfossa m. recenti* **B** ‖ **21** uerterunt **p** ‖ **22** aut tenã **A**

bibere vulgare est. hoc patres familiae rustici faciunt et verae voluptatis ignari: merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos. illa ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. non videntur 7
tibi contra naturam vivere qui commutant cum feminis vestem? non vivunt contra naturam qui spectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? quid fieri crudelius vel miserius potest? numquam vir erit, ut diu virum pati possit? et cum illum contumeliae sexus eripuisse debuerat, no*n* ne aetas quidem eripiet? non vivunt con- 8
tra naturam qui hieme concupiscunt rosam fomentoque aquarum calentium et calorum apta mutatione bruma lilium, florem vernum, ⟨ex⟩primunt? non vivunt co⟨ntra⟩ naturam qui pomaria in summis turribus serunt? quorum silvae in tectis domuum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo inprobe cacumina egissent? non vivunt contra naturam qui fundamenta thermarum in mari iaciunt et delicate natare ipsi sibi ⟨non⟩ videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? cum instituerunt omnia contra naturae consue- 9

1 patresfamilias p | 2 uere **BA** | delectat **A** *m. vetusta* | 6 uiunt **B** | expectant *'vetus lectio' Pinc.* expetunt *ci. Lipsius* ‖ 8 uir erit **Bp** *sed* i *priorem ex* t *radendo fecit* **B** utrerit. **A** ‖ 10 debcierat **A** | non ne *scripsi:* none **BA** ne p. *cf. ep. 88, 31 adn. usitatius fuisset* non eripiet ne aetas quidem? | eripet *pr.* **Bp**^{1} i *alteram super scr.* **B** *m. antiqua* eripet **A** ‖ 12 ualentium p. *malo* alentium. *fort. ex ep. 89, 21* aquarum calentium | colorum **Bp**^{1} calorum *ex vel* col- *ex* cal- **A**. locorum *Haase* ‖ 12 *s.* brumalium **Bp**^{1}**A**^{1} brummalium p^2. bruma lilium *ci. Pincianus* teporum apta imitatione bruma lilium [florem vernum] exprimunt *P. Thomas* ‖ 13 flore **B** | exprimunt ς primaint **B** prima Int **A** primunt p *corruptelae signum in marg.* **B**. *an* promunt? *cf. Colum. III 12, 1* | ñ **A** ‖ 14 contra naturam ς conaturam **BA**^{1}p^1 | summisit turribus *pr.* **BAp** ‖ 15 silue **BA** a *supra* e *add. m. recens in* **B** | domuum ς domum **Bp** domũ *sed* orum *super* ũ *transfossam m. rec.* **A** | nutant ς mutant **BAp** ‖ 16 inpr- p *et pr.* **A** impr- **B** | cacumina ς cacumine **BAp** ‖ 17 uiuut **A** ‖ 18 et **BAp**^{1} nec *Pincianus* | delicatae **B** | sibi non uidentur ς sibi dentur **B**^{1}p^1 ui *super scr. m. vetusta in* **B** uidentur **A** ‖ 19 fiantur **A** ‖ 20 naturas **B** | cum se etudinem **B** *in quo* e *primam exp. et* v *super scr. m. vetusta,* cum seetudine p^1 cũsuetudinẽ *pr.* **A**

tudinem velle, novissime in totum ab illa desuescunt. 'lucet: somni tempus est. quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. iam lux propius accedit: tempus est cenae. non oportet id facere, quod populus. res sordida est trita ac vulgari via vivere. dies publicus relinquatur: proprium nobis ac peculiare mane
10 fiat.' isti vero mihi defunctorum loco sunt. quantulum enim a funere absunt et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vivunt? hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus, inter quos et Acilium Butam, praetorium, cui post patrimonium ingens consumptum Tiberius paupertatem confitenti 'sero' inquit 'experrectus es'.
11 recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta et amicitia Tiberi notus et frigore. ortus et occasus libentissime inserebat. itaque cum indignaretur quidam illum toto die recitasse et negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: 'numquam possum liberalius agere: paratus sum illum audire ab ortu ad
12 occasum'. cum hos versus recitasset: 'incipit ardentes Phoebus producere flammas, spargere ⟨se⟩ rubicunda dies, iam tristis hirundo argutis reditura cibos ⟨in⟩mit-

17 Natta Pinarius] *ad hunc spectare CIL. X 1129 monuit Buecheler* ‖ **19** *ss. et p. 599, 5 s. fragm. poet. Rom. p. 355 Baehr.*

1 deseiscunt *altera* e *exp. et* v *super add.* **B** desuiscunt **A** desciscunt p disuescũt *ed. Mentel.* ‖ **2** lucet somni **B** luce · somni **A** iuciis omni p^1 ‖ 3 nunc gestemur p *cod. Harlei. 2659: om.* **BA** *suspectabat Bartsch, cui obloeutus est Rossbach, adsensus fere Buecheler. cf. p. 600, 4 ss.* nunc | non p^1 ‖ **6** publicus ς publices **BA** s *vetusta m. exp., recenti* u *add. supra* e **B** huplices p^1 | proprium ς proprius p propius **B** *et pr.* **A** ‖ **8** a *ante* funere *om.* p | quide aceruo **B** *et pr.* **A** ‖ **10** etacilium *sed ut flexus ille quo* c *in* t *mutari videtur rursus detersus sit* **B** ‖ **12** inquid **BA** | expectus p^1 ‖ **13** recitat p | Iulius] illius **B** p^1 *et pr.* **A** | poetaeamicitia p ‖ **14** occansus **BA** *sed* n *exp.* **B** hoccasus p^1 | libert- A^1 ‖ **15** inserabat p^1 | illom p^1 ‖ **17** pinnarius **BA** p pinarius *(ut CIL.) cod. Harlei. 2659* ‖ **17—18** liberalig sagere **BA** p^1 g *prior puncto notata in* **B** liberalius *ex cod. Harlei. enotat Rossbach* **18** paratus sum illum audire paratus sum arbor *(sed priore* r *expuncta)* tu p ‖ **20** spargere se ς spargere **BA** p^1 ‖ **21** hiraindo *corr. recenti m. in* hirundo **B** hiraindo *pr.* **A** | inmittere ς mittere pB^1A^1. mitterendis (*pro* inmittere nidis) p

tere nidis incipit et molli partitos ore ministrat', Varus eques Romanus, M. Vinicii comes, cenarum bonarum adsectator, quas improbitate linguae merebatur, exclamavit: 'incipit Buta dormire'. deinde cum subinde recitasset: 'iam sua pastores stabulis armenta locarunt, iam dare sopitis nox pigra silentia terris incipit', idem Varus inquit: 'quid dicis? iam nox est? ibo et Butam salutabo.' nihil erat notius hac eius vita in contrarium circumacta. quam, ut dixi, multi eodem tempore egerunt. causa autem est ita vivendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucundius, sed quia nihil iuvat †oblitum, et gravis malae conscientiae lux est, et omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. praeterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt. nam si tacetur, perdere se putant operam. itaque ⟨male habent,⟩ quotiens faciunt quod excidat fama. multi bona comedunt, multi amicas habent. ut inter istos nomen invenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere: in tam occupata civitate fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus, erat autem fabulator elegantissimus, habitasse se supra domum S. Papini. is erat ex hac turba lucifugarum.

1 incipiet moli p | partitus B^1Ap | uarus eq·s·r·m·uinicii B^1 *et fere* A uarusq; s. r. m. uiniciis p || 3 quasi probitate p^1 | lignue p 4 cum p *om.* BA || 5 armento *pr.* B || 7 uaris p inquid BA | putam BA || 8 contrarium *sed* ra *super add. m. vetusta* B || 12 oblitum BA^1, oblītū p *teste Ernesto Diehl:* solitum *vel* oblatum ς obuium *Erasm.*[2] publicum *Haase. malo* natura oblatum || 13 concupiscentis BAp s *finalem expunctam* Bp^2 *transfossam m. recenti* A | contenentis (c̄ten- A) *pr.* BAp || 16 nolunt A^1 || 17 male habent quociens faciunt ς, *etiam Harlei. 2659:* aliquotiens faciunt BAp || 18 excidat *Harlei. 2659:* excidet p^1 excitet Bp^2 excitaet A | famam p || 20 luxuriosam sam sed *pr.* A | notabilem p notilem BA^1. notilis *recte formatum ut* potilis coctilis *sim.* facere re *pr.* B || 23 elegat- BA *signum Z in marg.* B || 24 Sp. (S. *recte Buecheler coll. Tac. ann. VI 40. 49*) Papinii (*praetuli* -ni). is *Pincianus:* spaniis · BA spapinii (s *exp.* p^2) is p

'audio' inquit 'circa horam tertiam noctis flagellorum sonum. quaero, quid faciat: dicitur rationes accipere. audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum; quaero, quid sit: dicitur vocem exercere. quaero circa horam octavam noctis, quid sibi ille sonus rotarum
16 velit: gestari dicitur. circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. quaero, quid sit: dicitur mulsum et halicam poposcisse, a balneo exisse. excedebat' inquit 'huius diem cena minime, valde enim frugaliter vivebat: nihil consumebat nisi noctem. itaque credendo dicentibus illum quibusdam avarum et
17 sordidum vos' inquit 'illum et lychnobium dicetis.' non debes admirari, si tantas invenis vitiorum proprietates: varia sunt, innumerabiles habent facies, comprendi eorum genera non possunt. simplex recti cura est, multiplex pravi, et quantumvis novas declinationes capit. idem moribus evenit: naturam sequentium faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent; his distorti
18 plurimum et omnibus et inter se dissident. causa tamen praecipua mihi videtur huius morbi vitae communis fastidium. quomodo cultu se a ceteris distingunt, quomodo elegantia cenarum, munditiis vehiculorem, sic *se* volunt separare etiam temporum dispositione. nolunt

1 audio inquid circum · audio inquid circa horam **B** *et pr.* **A** | *v.* tertiam — 3 circa horam *om* **p** ‖ 4 exerceri **p** ‖ 6 uelit ς uellet **BAp** ‖ 8 mulsum **p** multum **BA**^{1} | halicam *sic* **BAp** ‖ 9 extendebat *Haase* | inquid **BAp**^{1} | eius *vel* huius ς cuius **BAp** ‖ 11 credendo **BAp** credo ς. credendo *poterit defendi, cf. Draeger synt*^{2}. *II § 599, 1 c* ‖ 12 inquid **BA** | illum ἑλλυχνιόβιον dicite *ci. Madvig* ‖ 13 tantes^{a} *corr. m. vetusta* **A** ‖ 14 uaria *ex* uicria *ut videtur* **B** uictoria *pr.* **A** | compr- *ex* conpr- **A** ‖ 18 his *secl. Haase tamquam dittographiam ante* dis-. his distortis *prop. Gronovius,* isti distorti (hi distorti *cod. Colon. Gruteri*) *scr. P. Thomas* 19 dissidens **BA** *sed* s *finali post addita* **B** | causa tamen **p** causatam **B** causa tã **A**^{1} ‖ 20 uitae **pA** uita **B** ‖ 21 cultu se] culte **p**^{1} distingunt *sic* **BA** ‖ 22 sic se volunt separare *scripsi:* si (sic **p** *ut videtur*) uolunt separare **BA**^{1}**p** *sed ut* ra *super additum sit atramento clariore* in **B**. sic volunt se separare *prop. Bartsch* ‖ 23 dispositiones (-iciones **A**)**BA**^{1}**p**: *corr. Muretus*

solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura 19
praescripsit, nec ab illa declinandum: illam sequentibus omnia facilia, expedita sunt, contra illam nitentibus non alia vita est quam contra aquam remigantibus. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Itinere confectus incommodo magis quam longo 1 CXXIII
in Albanum meum multa nocte perveni: nihil habeo parati nisi me. itaque in lectulo lassitudinem pono, hanc coci ac pistoris moram boni consulo. mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias, †quod indignandum nihil ⟨nisi⟩ ipse indignando adstruas. non habet panem meus pistor: 2
sed habet vilicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. 'malum panem' inquis. exspecta: bonus fiet. etiam illum tibi tenerum et siligineum fames reddet. ideo non est ante edendum quam illa imperat. exspectabo ergo nec ante edam quam aut bonum panem habere coepero aut fastidire desiero. necessarium est parvo 3
adsuescere: multae difficultates locorum, multae temporum etiam locupletibus et instructis ad voluptatem

1 spec care **A** spectare **Bp**: *corr. Erasmus*^{2} ‖ 2 petunt *corr. ex* petuin **B** | ut p *om.* **BA** | retro *Pincianus:* recto **BAp** ‖ 5 nitibus **B**^{1}**p**^{1} ten *super add. pallidiore atramento* **B** nitentibus **A** ‖ 6 remigantis **pB**^{1} bu *minus atrum super scr. in* **B** remigantibus **A** ‖ 8 *inscriptio rubricata in* **BA**, *etiam litt. initialis in* **A** | 9 confectus ς confestus **BA** ‖ 10 babeo **A** ‖ 11 in lectulossitudinem *sed* la *super scr. atramento clariore* **B** in lectulos lasitudinem **A** ‖ 14 quod indignandum **BA** quam indign. *(ut coniecit Pincianus)* ς. quod *secludi voluit Buecheler* | nihil nisi ipse ς nihil ipse **BA**^{1}. nihil si nihil ipse *Haase,* nihil nisi *Bartsch. vix traiciendum erit* indignandum nihil, quod ñ ipse ‖ 15 meus ς meum **BA** | plstor **A** | sed (set **A**) habe uilicus **BA** ‖ 17 etiam] iam *Haase* ‖ 18 retdet **A** ‖ 21 fastidire **BA** malum fastidire ς. *conieci* fastidire durũ *cf. ep. 18, 7. 119, 13* ‖ 22 locorum ς colorum **B**^{1}**A**^{1} ‖ 23 ad voluptatem *P. Thomas,* aduobus optantem **BA**. adversus optata *coni. Madvig,* animi dotibus optata *Io. Mueller*

prohibentes occurrent. quidquid vult, habere nemo potest, illud potest, nolle quod non habet, rebus oblatis hilaris uti. magna pars libertatis est bene moratus venter et contumeliae patiens. aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsa adsuescit: non unctores, non balineum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. nam quod labor contraxit, quies tollit. haec qualiscumque cena adi⟨ti⟩ali iucundior erit. aliquod enim experimentum animi sumpsi subito. hoc enim est simplicius et verius. nam ubi se praeparavit et indixit sibi patientiam, non aeque apparet, quantum habeat verae firmitatis: illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non †tum aecus molestias, sed placidus aspexit; si non excanduit, non litigavit; si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit et cogitavit aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi deesse coeperunt. utebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. quam multa autem paramus, quia alii paraverunt, quia aput plerosque sunt! inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla nec ratione conponimur, sed consuetudine abducimur. quod, si pauci facerent, nollemus imitari,

1 prohibentes *Pinciani exemplar familiare:* prohibent et (·et A) **BA** ‖ 6 unctores] un *in ras.* **A** ‖ 8 quies tollit ς qui extollit **B** quiex tollit **A** ‖ 9 adiali **BA** adiiciali *Erasm.*[1] *marg.* attali cena *cod. Harlei. 2659* | aliquod enim **BA** aliquando enim ς. *secl. verba Haase,* aliquotiens *ci. Weidner*, aliquod denique *Gertz,* adice quod exp. *P. Thomas* ‖ 11 patentiã *sed* i *post* t *vetusta m. super scr.* **A** ‖ 12 uere **BA** ‖ 14 si non tũm (*flexum m. rec.* **B** tũ **A**) aecus **BA** si non tantum aequus ς. si modo tum aecus m. et pl. *Gertz.* si non tumidus (*i.* tumens ira) *P. Thomas,* si non stomachosus (stumacosus) *Buecheler* | modestia sed **BA**: *corr. Windhaus.* molesta sed ς. molestiam sed *Erasm.*[2] molestias et *Gertz* ‖ 15 no^{n} lit- *vetusta m.* **B** ‖ 17 consuetudini suae ς consuetudine sua **B** *et pr.* **A** ‖ 18 esset^{n} *m. vetusta* **BA** ‖ 18—19 nisi deesse **BA** nisi cum deesse *ed. Mentel. utrumque dici licet cf. ep. 63, 9. 79, 14. 124, 11 extr.*

cum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur. et recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. omnes iam sic peregri- 7
nantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat: turpe est nullos esse, qui occurrentis via deiciant, aut qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. omnes iam mulos habent, qui crustallina et murrina et caelata magnorum artificum manu portent: turpe est videri eas te habere sarcinas totas, quae *e* toto concuti possint. omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat: turpe est neminem esse in comitatu *tuo* puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. horum omnium sermo vitandus est: hi sunt, qui vitia tradunt et alio aliunde transerunt. 8
pessimum genus horum hominum videbatur, qui verba gestarent: sunt quidam, qui vitia gestant. horum sermo multum nocet. nam etiam si non statim profecit, semina in animo relinquit sequiturque nos etiam cum ab illis discessimus, resurrecturum postea malum. quem- 9
admodum qui audierunt synphoniam, ferunt secum in auribus modulationem illam ac dulcedinem cantuum, quae cogitationes impedit nec ad seria patitur intendi, sic adulatorum et prava laudantium sermo diutius hae-

2 recti ς retu **BA** ‖ 4 praecurat **A** | aequit- **BA** ‖ 5 nollos *pr.* **A** ‖ 6 occuretis *in* occurentis *corr.* **B** | deiciant aut ς deiciantur ut **BA** ‖ 8 crust- *scripsi:* cristillina **BA** crystallina ς. *cf. ep. 119, 3 et cod. Ambr. dial. V 40, 2. 3* | celata **BA** ‖ 9 *s.* ta habere **A** ‖ 10 totas **BA** *deletum m. rec.* **A.** solas *Windhaus et Gertz.* sarcinas, tuto quae concuti possint *Haupt* | e toto *Buecheler:* toto **BA** tuto ς ‖ 11 pedag- **BA** | soluene *ex* **B** *enotat Hermes* sol uene **A** sol uel ne *fort. recte* ς. sol neve *Schweighaeuser.* 'neve *apud Senecam nusquam inveni' Iochring de particulis (Pragae a. 1894) p. 51* ‖ 12 tenerā **A** tenera **B** ‖ 13 comitatu tuo *Buecheler:* comitatuo **BA** *sed* o *exp.* **B** ‖ 15 trans(s)erunt *scripsi:* transeunt **BA** transferunt *'vetus lectio' Pinc. cf.* 18 semina *et ep. 94, 54* ‖ 16 horum *secl. Muretus,* hominum *delerunt* ς ‖ 20 discensimus **A** ‖ 21 synfoniam **BA** ‖ 22 dulcedinem *sed ut* e *prior (ex* i *facta sit* **B** | cantuumq' cogitationes **B** *et fere* **A** ‖ 23 serta **A** ‖ 24 parua **BA** | diuitius *scd* i *post* u *puncto*

ret quam auditur. nec facile est animo dulcem sonum excutere: prosequitur et durat et ex intervallo recurrit. ideo cludendae sunt aures malis vocibus et quidem primis: quom initum fecerunt admissaeque insunt, plus
10 audent. inde ad haec pervenitur verba: 'virtus et philo- 5
sophia et iustitia verborum inanium crepitus est. una felicitas est bene vitae facere. esse, bibere, frui patrimonio, hoc est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. fluunt dies et inreparabilis vita decurrit: dubitamus sapere? quid iuvat [et] aetati non semper 10
voluptates recepturae interim, dum potest, dum poscit, ingerere frugalitatem? eo mortem praecurre et quidquid illa ablatura est, iam sibi †interere. non amicam habes, non puerum, qui amicae moveat invidiam; cottidie sobrius prodis; sic cenas tamquam epheme- 15
ridem patri adprobaturus: non est istud vivere, sed
11 alienae vitae interesse. quanta dementia est heredis sui res procurare et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum magna faciat hereditas. plus enim gaudebit tua morte, quo plus acceperit. istos tristes et super- 20
ciliosos alienae vitae censores, suae hostes, publicos paedagogos assis ne feceris nec dubitaveris bonam vitam

20 *ss. nescio an meminerit Catulli 5, 2* rumoresq. senum severiorum omnes unius aestimemus assis

superne et inferne notata **B** ‖ **4** quam (nam **B**) initium **BA**: *corr. Buecheler* | admissaequeinsunt (in *ex* m) **B** admissae quae insunt **A** iam sunt *Linde* ‖ **7** re frui **B** refrui **A** ‖ **10** sapere? quid iuvat aetati *Buecheler et ego:* quod (quid ς) iuuat sapere et aetati **BA** dubitamus quod iuvat rapere et... ingerere? *Madvig* ‖ **11** uolutates *sed* p *super add. m. rec.* **BA** ‖ **12** ingerere frugalitatem eo (eos **A**) mortem praecurre et **BA**. ingerere? frugalitate ergo mortem praecurre et *Madvig.* frugalitate ergo aliquem mortem praecurrere et *P. Thomas, recte neuter* ‖ **13** iam sibi interere **BA** iam sibi interdicere *Erasm.*[2] iam tibi interverte *Madvig.* eo mortem praecurrere (*sic* ς) et quidquid — est, iam sibi intercipere? *Buecheler.* eo mortem praecurre et quidquid — est, iam s(ine t)ibi interire *ego* ‖ **14** amice **BA** ‖ **15** cotidiae *sed* a *exp.* **A** | prodis· sic *sed* is· sic *in ras. et* c *ex* t *corr.* **B** | caenas *sed* a *exp.* **A** | ephimeredem **BA** ‖ **17** heredes **BA** ‖ **20** tua morte ς tuamor **A** *et pr.* **B** | supercilioso aliae vitae *pr.* **BA**

quam opinionem bonam malle.' hae voces non aliter 12
fugiendae sunt quam illae, quas Vlixes nisi alligatus
praetervehi noluit. idem possunt: abducunt a patria,
a parentibus, ab amicis, a virtutibus et inter spem
†vitam misera nisi turpis inludunt. quanto satius est
rectum sequi limitem et eo se perducere, ut ea demum
sint tibi iucunda, quae honesta. quod adsequi poteri- 13
mus, si scierimus duo esse genera rerum, quae nos
aut invitent aut fugent. invitant ut divitiae, volup-
tates, forma, ambitio, cetera blanda et adridentia, fugat
labor, mors, dolor, ignominia, victus adstrictior. de-
bemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cu-
piamus. in contrarium pugnemus et ab invitantibus
recedamus, adversus petentia concitemur. non vides, 14
quam diversus sit descendentium habitus et ascenden-
tium? qui per pronum eunt, resupinant corpora, qui
in arduum, incumbunt. nam si descendas, pondus suum
in priorem partem dare, si ascendas, retro abducere
cum vitio, Lucili, consentire est. in voluptates descen-
ditur, in aspera et dura subeundum est: hic inpellamus
corpora, illic refrenemus. hoc nunc me existimas dicere, 15

1 non aliter] *hic desinit sextus decimus quaternio in* BA, *quorum uterque notam* Q XVI *adscripsit imo margini. restat complexus quattuor folia paulo exsuperans, cuius primum folium in* BA *a* fugiendae *incipit* ‖ 4—5 inter spem uitam misera nisi turpis inludunt B *et pr.* A inturpem uitam miseros illidunt *cod. Harlei. 2659:* in turpem vitam Sireniis *(vocibus)* turpius inlidunt *Herm. Saftien et Buecheler.* inter spem et vitam miseras et turpis illudunt *temptavit Madvig*, inter spem vitam miseram sibi parituris (miseram acturis *Linde*) inludunt *Aem. Thomas* turpem vitam misere amissuris illudunt *P. Thomas* ‖ 7 adsequi] d *ex* i *vel* t *corr.* B ‖ 8 scierimus ς fecerimus BA ‖ 9 inuiten aut A ¦ fugient *sed* i *deletum* BA | ut *secl. Schweigh.* *malim* invitant aut (*i.* autem) ‖ 11 mors *om. cod. Velz.* morbus *pro* mors *ci. Cornelissen* ‖ 14 penitentia A ‖ 15 ascend- BA *sed* a *m. rec.* B ‖ 16 pronumeilntre supiant A ‖ 18 ascendas *ex* esc- *corr. m. vetusta* B. *non solent opponi inter se* escendere *et* descendere ‖ 20 aspera et dura ς asperas et duras BA res *ante* asp- *super scr. m. rec.* B asperas ⟨res⟩ *vel* duras ⟨res⟩ *ci. Buecheler*, *sed aperta mendi origo* dura(s) sub-, *inde latius serpsit*

eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui doloris metus, per se formidabiles res, incutiunt? illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicae sectae hortantur ad vitia. hoc enim iactant: solum sapientem et doctum esse amatorem. 'solus sapit ad hanc artem: aeque conbibendi et convivendi sapiens est peritissimus. quaeramus, ad
16 quam usque aetatem iuvenes amandi sint.' ⟨haec Graecae consuetudini data sint,⟩ nos ad illa potius aures derigamus: 'nemo est casu bonus. discenda virtus est. voluptas humilis res et pusilla est et in nullo habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima et contemptissima advolant. gloria vanum et volucre quiddam est auraque mobilius. paupertas nulli malum est nisi repugnanti. mors malum non est: quid quaeris? sola ius aecum generis humani. superstitio error †insanandus est: amandos timet; quos colit, violat. quid
17 enim interest, utrum deos neges an infames?' haec discenda, immo ediscenda sunt: non debet excusationes

2 dolores **BA**: *corr. Pincianus* | formidabiles (formidiab- **A**) res **BA**. formidabilis rei *Pincianus contra Senecae sententiam, fallitur Bartsch mus. Rh. XXIV p. 274* ‖ 4 specie **BA** a *post* i *rasa* **B** ‖ 6 sapit *Buecheler:* apte **BA** aptus ς. aptus est *O. Rossbach* ‖ 7 conuiuendi **B** *et pr.* **A** conuiuandi ς ‖ 8 haec graecae (hec grece *cod. Harlei. 2659*) consuetudini data sint ς: *om.* **BA**. *cf. ep. 40, 11* in Graecis hanc licentiam tuleris; nos *e. q. s. ep. 113, 1* puto quaedam esse, quae deceant phaecasiatum palliatumque ‖ 9 dirigamus (dī ri- **A**) **BA** ‖ 12 praetio **BA** ‖ 13 uanam **A** | volucre *Schweighaeuser:* uolue **BA**[1] *sed* ue *deletum* **B**, *in quo* atile *super scr. m. rec.* uolubile ς ‖ 14 aura quem *sed* m *mutatum in* In *m. vetere* **B** aura · quem *sed* m *deletum m. recenti* **A** | mobilius ς mobilib *sed ut terminatio nunc scidula obtecta sit in* **B** mobilib· *pr.* **A** ‖ 15 quid **BA** quid sit ς ‖ 16 sola ius **BA**. scilicet ius *ci. Bartsch, potuit* 'quid' quaeris 'illa?' ius | aecuum **BA**[1] aequum ς. *praetuli* aecum insanandus **BA**[1] infantis *Pinciani* '*exemplar Franciscanum*' insanus ς *idque commendant Rossbach et A. I. Kronenberg,* insanientis *Schweighaeuser,* insani *Bartsch,* insaniae vicinus *Madvig,* infandus *Windhaus,* infamans (*malim* infamantis) deos *Io. Mueller* ‖ 17 *an* quid autem? *cf. ep. 55, 2 adn.* ‖ 19 debes — philosophiae **BA**: *corr. Muretus*

vitio philosophia suggerere. nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur. VALE.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

'Possum multa tibi veterum praecepta referre, ni 1 CXXIIII
refugis tenuisque piget cognoscere curas.' non refugis autem nec ulla te subtilitas abigit. non est elegantiae tuae tam magna sectari †sicuti illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis et tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur. quod ne nunc quidem fieri laborabo. quaeritur, utrum sensu conprendatur an intellectu bonum? huic adiunctum est in mutis animalibus et infantibus non esse. qui- 2
cumque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum, nos contra intellegibile, qui illud animo damus. si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiceremus, nulla enim non invitat, nulla ⟨non⟩ delectat; et e contrario nullum dolorem volentes subiremus, nullus enim non offendit sensum. praeterea 3
non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet quibusque summus est doloris timor. atqui improbamus gulae ac libidini addictos et contemnimus illos, qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. quid autem peccant, si sensibus, id est iudicibus boni ac mali, parent? his enim tradidistis adpetitionis et fugae arbitrium. sed videlicet ratio isti rei praeposita est: 4

4 *Verg. Georg. I 176 s.*

2 aeger ς aeque **BA**[1] ‖ 3 *inscriptio epistulae rubricata est in* **BA** ‖ 4 Possumus (P *rubro*) **A** | ni *ex* m **B** ‖ 6 eligantiae **B** *et pr.* **A** ‖ 7 tam **BA** tantum *Pincianus* | sicuti (sicut **A**) illud **BA**. sicut hoc, sic et illud *vel* sed et illud *Schweighaeuser*, sicut illud probo, ita et hoc probo, quod *coni. Hermes. potius* tam magna sectari secure. illud probo *Buecheler coll. Pers. III 61 s.*, tantum magna sectari. scilicet *Rossbach* ‖ 11 intellectum **BA** m *expuncta* **B** | *v.* huic adiunctum -- 12 non esse *Senecae esse negavit Ruhkopf* ‖ 12 mutis ς multis **BA** ‖ 16 nulla non ς nulla *(in fine vers.)* **BA** ‖ 17 delectat *ex* corr. **B**[1] | sibiremus **BA** ‖ 19 repraeh- **BA** ‖ 20 adqui **BA** ‖ 21 golae *sed* v *super addita* **B** ‖ 24 fuge **BA**

illa quemadmodum de beata vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic et de bono maloque constituit. nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, ut de bono pronuntiet sensus, obtunsa res et hebes et in homine quam in aliis animalibus tardior. 5
5 quid si quis vellet non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior adhoc acies nulla quam oculorum et intentior daret bonum malumque dinoscere. vides, in quanta ignorantia veritatis versetur et quam humi sublimia ac divina proiecerit, apud quem de summo, 10
6 bono malo, iudicat tactus. 'quemadmodum' inquit 'omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum sensuque conprehensum, ex quo oriatur et crescat, sic beata vita fundamentum et initium a manifestis ducit et eo, quod sub sensum cadat. nempe vos 15
a manifestis beatam vitam initium sui capere dicitis.'
7 dicimus beata esse, quae secundum naturam sint. quid autem secundum naturam sit, palam et protinus apparet, sicut quid sit integrum. quod secundum naturam est, quod contigit protinus nato, non dico bonum, sed 20
initium boni. tu summum bonum, voluptatem, infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus
8 homo pervenit. cacumen radicis loco ponis. si quis di-

1 illa *Haase:* illi **BA** | de beata vita *Madvig:* debeat debita *sed* b *in* debita *exp. et* v *super add.* **BA**. debeat vita *ed. Mentel.* ‖ 2 constitui **BA**: *corr. Haase* ‖ 3 meliores **BA** *sed* s *exp.* **B** ‖ 5 in (*ante* hom.) *super scr. m. vetusta in* **B** ‖ 6 Quod si quis **B** *et fere* **A** quid si quis ς | minnuta **BA** *sed prius* n *transfossa est in* **B** ‖ 7 ad hoc **BA** adhuc ς | nulla **BA**. multo *Madvig liberiore verborum collocatione ut videtur offensus. intellegendum: nulla acies, etiamsi adhuc subtilior esset et intentior quam oculorum, daret bonum malumque dinoscere. monuit P. Thomas* ‖ 8 daret **A** deret *sed in* daret *corr. m. recenti* **B**. reformidaret *ci. Madvig* ‖ 10 proiecerit *sed* e *prius super additum m. recentiore* **B** ‖ 11 malo *pr.* **BA** i *supra* o *non nuper demum superscriptum in* **B** maloque ς. *asyndeton defendit Buecheler* | inquid **BA** ‖ 12 adque **BA** ‖ 13 conpraeh- **BA** ‖ 14 manifesti *in* manifestis *corr.* **B**. *vix subest* manifesto *cf.* 16 ‖ 15 et ab eo ς ‖ 22 *post* ut *una litt. vel duae* (*fort.* de) *rasae in* **B**

ceret illum in materno utero latentem, sexus quoque incerti, tenerum et inperfectum et informem iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. atqui quantulum interest inter eum, qui cum[que] maxime vitam accipit, et illum, qui maternorum viscerum latens onus est? uterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus est, et non magis infans adhoc boni capax est quam arbor aut mutum aliquod animal. quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. ob hoc in infante quoque non est, nam et huic deest. tunc ad bonum perveniet, cum ad rationem pervenerit. est aliquod inration⟨al⟩e animal, est aliquod nondum rationale, est rationale sed inperfectum: in nullo horum bonum, ratio illud secum adfert. quid ergo inter ista, quae rettuli, distat? in eo, quod inrationale est, numquam erit bonum. in eo, quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest. *esse in eo, quod rationale est* sed inperfectum, iam potest bonum, sed non est. ita dico, Lucili: bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur et tantum abest ⟨ab⟩ infantia, quantum a primo ultimum, quantum ab initio perfectum. ergo nec in tenero, modo coalescente corpusculo est. quidni non sit? non magis quam in semine. hoc si dicas, aliquod arboris ac sati bonum novimus: hoc non est in prima

1 *s.* '*alius habebat* sexus quoq. incerti' *Erasmus*² *p. 268:* sexus quoque incepti **BA** ‖ 4 quicumq' **BA**: *corr. Erasm.*² ‖ 5 latens onus *Erasm.*²: latens unus **B** *et pr.* **A** ‖ 6 uterque ς inter quae **B** *et pr.* **A** ‖ 7 adhoc **BA** u *supra* o *m. rec. in* **B** ‖ 8 quam *supra versum additum m. vetere* **B** | mutum ς multum **BA** ‖ 12 est aliquod in ratione *(sic)* animal *bis scriptum* **BA** | irrationale ς | 13 nondum rationale *ex* nondum rationele **B** ‖ 15 quaere tuli **A** | 18 esse *Buecheler addidit,* in eo, quod rationale est *Schweighaeuser.* sed in eo quod est rationale ς *om.* **BA** 19 potest **BA** potest esse ς ‖ 20 in quolibet aetate **A** ‖ 21 ab *om.* **B** *et pr.* **A** *cf. quae adnotavi in ep. 92, 15* ‖ 23 in tenero ac modo coal. *ci. Madvig* 24 in semine hoc esse dicas. aliquod *scr. Haase,* in semine. hoc ut scias *Madvig*

fronde, quae emissa cum maxime solum rumpit. est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente nec cum folliculo se exerit spica mollis, sed cum frumentum aestas et debita maturitas coxit. quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, 12 nisi cum illi ratio perfecta est. quod autem hoc bonum? dicam: liber animus, erectus, alia subiciens sibi, se nulli. hoc bonum adeo non recipit infantia, ut puritia non speret, adulescentia inprobe speret: bene agitur cum senectute, si ad illud longo studio intentoque 13 pervenit. si hoc est bonum, et intellegibile est. 'dixisti' inquit 'aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae: potest ergo aliquod esse et infantis.' verum bonum nec in arboribus nec in mutis animalibus: hoc, quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. 'quod est?' inquis. hoc, quod secundum cuiusque naturam est. bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest: felicioris meliorisque naturae est. nisi ubi ra- 14 tioni locus est, bonum non est. quattuor hae naturae sunt, arboris, animalis, hominis, dei: haec duo, quae rationalia sunt, eandem naturam habent, illo diversa sunt, quod alterum inmortale, alterum mortale est. ex his ergo unius bonum natura perficit, dei scilicet, alterius cura, hominis. cetera tantum in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, a quibus abest ratio. hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum, universa autem natura rationalis est. cetera possunt in suo genere esse per-

3 folliculosae exerit **BA** ‖ 5 naturam **BA** *sed* m *exp.* **B** 7 illi ς illa **BA** ‖ 9 bonō **B** ‖ 10 adolesc- **BA** ‖ **12** si hoc et bonum et **BA**: *corr. O. Rossbach* ‖ 13 inquid **BA** ‖ 16 praecatio **B** precatio **A** *m. recenti corr. in* precario **BA**, *margini signum Z adscriptum* **B** ‖ 17 iniquis **A** ‖ 21 di **BA** ‖ 21—22 haec duo, qua rationalia s. *coni. Theod. Matthias* ‖ 22 illa diuersa **BA**: *corr. Schweighaeuser* ‖ 24 scilicet *secl. Haase* ‖ 25 tantum *(ut scripserat Schweighaeuser) cod. Harlei. 2659:* tam **BA** *nil nisi* in sua *'vetus lectio' Pinc.*

fecta. in quo non potest beata vita esse, nec id pot- 15
est, quo beata vita efficitur, beata autem vita bonis
efficitur. in muto animali non est beata vita ⟨nec
id, quo beata vita⟩ efficitur, in muto animali bonum
non est. mutum animal sensu conprendit praesentia. 16
praet⟨er⟩itorum reminiscitur, cum id incidit, quo sen-
sus admoneretur: tamquam ⟨e⟩quos reminiscitur viae,
cum ad initium eius admotus est. in stabulo quidem
nulla illi viaest quamvis saepe calcatae memoria [est].
tertium vero tempus, id est futurum, ad muta non
pertinet. quomodo ergo potest eorum videri per- 17
fecta natura, quibus usus perfecti temporis non est?
tempus enim tribus partibus constat, praeterito, prae-
sente, venturo. animalibus tantum quod gravissimum
est intracursum datum praesens. praeteriti rara me-
moria est nec umquam revocatur nisi praesentium
occursu. non potest ergo perfectae naturae bonum in 18
inperfecta esse natura, aut si natura talis [habet]
hoc habet, habent et sata. nec illud nego, ad ea,
quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis
animalibus impetus et concitatos, sed inordinatos ac
turbidos. numquam autem [aut] inordinatum est bo-
num aut turbidum. 'quid ergo?' inquis 'muta animalia 19

2 quo ς quod **BA** ‖ 3 *s.* nec id quo beata vita ς *om.* **BA** ‖ 4 efficitur ergo (*vel* igitur) in muto ς ‖ 5 sensu ς sensum **B** sensũ **A** ‖ 6 praetitorum **BA** | cũcum *sed* cũ *exp.* **B**. *scripserim* cum in id | quos **BA** *sed* s *expunctum* **B**, *m. rec. deletum* **A** ‖ 7 admoneretur **BA** *sed* re *deletum m. rec.* **A** | equus ς equos *O. Rossbach:* quos **BA** | reminiscitur *tam in fine versus quam in proximi principio scriptum* **B** *bis exaratum etiam* **A** ‖ 8 admotum est **BA**: *corr. Erasmus*^{2} ‖ 9 viaest **BA** uiae *'vetus lectio' Pinc.* | memoria ς *Buecheler:* memoriaeē *sed* e *paenultima expuncta* **A** memoria ēē **A** ‖ 10 *verba* tertium vero — (11) non pertinet *post* occursu (17) *traici iubet Bartsch* ‖ 14 breuissimum ς ‖ 15 intra cursũ **B** intracursum *pr.* **A** *'si non transcurritur' intellegit Buecheler* in transcursu ς ‖ 17 perfaete *sed* c *supra* t *vetusta m.* **A** ‖ 18 *s.* si naturalia habet · hoc habet · habent et sata **B** *et nisi quod punctum post alterum* habet *omisit* **A**: *corr. Buecheler.* si muta animalia habent hoc, habent et sata *Haase* ‖ 22 aut *secl. Bartsch*

perturbate et indisposite moventur ?' dicerem illa perturbate et indisposite moveri, si natura illorum ordinem caperet: nunc moventur secundum naturam suam. perturbatum enim id est, quod esse aliquando et non perturbatum potest; sollicitum est, quod potest esse se- 5
20 curum. nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse: mutis animalibus talis ex natura sua motus est. sed ne te diu teneam, erit aliquod bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum, sed nec bonum absolute nec virtus nec perfectum. haec enim 10 rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire quare, quatenus, quemadmodum. ita bonum in nullo
21 est, nisi in quo ratio. quo nunc pertineat ista disputatio quaeris, et quid animo tuo profutura sit? dico: et exercet illum et acuit et utique aliquid acturum 15 occupatione honesta tenet. prodest autem etiam quo moratur ad prava properantes. sed ⟨et⟩ illud dico: nullo modo prodesse possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo, si cum
22 deo pono. quid, inquam, vires corporis alis et exerces? 20 pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. quid excolis formam? cum omnia feceris, a mutis animalibus decore vinceris. quid capillum ingenti diligentia comis?

21 *cf. ep. 74, 15. 76, 9 de benef. II 29, 1*

1 dicerem illa ς dicere illa **B** *et pr.* **A** ‖ 2 moue *in* moueri *corr.* **B** *m. vetusta* moueri **A** ‖ 8 erit aliquod (*ut ci. Bartsch*) *Harlei. 2659:* erit aliquando **BA**. aliquod erit *Erasm.*[2] ‖ 10 bono *sed* v̄ *supra* o *alterum m. satis antiqua* **B** bonum **A** ‖ 11 rationalibus ς rationabilibus **BA** *cf. Gertzi adn. in dial. VII 13, 5* | scire si quare *sed* si *exp.* **B** ‖ 15 illum] *nisi casu ortum sit punctum,* l *prior expuncta est in* **B** ‖ 16 honestatem et **BA** *sed in* honestatenet *corr.* **B** | quo **BA** quod ς. *fort.* quom ‖ 17 properante (*sed* e *fin. et* i *super add.* **B**) sed **BA**: *corr. Madvig. fort.* properantis. *cf. dial. IX 3, 3* | sed et illud *(ut scripserat Schweighaeuser) cod. Harlei. 2659:* sed illum **BA** *fort* et illud ‖ 18 possum ς possunt **BA** ‖ 19 mutis ς multis **BA** ‖ 20 exerces **A** *ex* eierces **B**. *margini corruptelae ut videtur signum adpositum* **B** ‖ 21 istas ς ista **BA** ‖ 22 omnia **BA** *sed* om *supra versum m. satis antiqua* **B** ‖ 23 capillum ς eapullum **BA**

cum illum vel effuderis more Parthorum vel Germanorum modo vinxeris vel, ut Scythae solent, sparseris, in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum cervice formonsior. cum te ad velocitatem paraveris, par lepusculo non eris. vis tu relictis, in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? quod est hoc? animus scilicet emendatus ac purus, aemulator dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. rationale animal es. quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. an tu ad suum finem hanc evocas, in quantum potest plurimum crescere? tunc beatum esse te iudica, cum tibi ex ⟨ea⟩ gaudium omne nascetur, cum visis, quae homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, sed quod velis. brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias: tunc habebis tuum, cum intelleges infelicissimos esse felices. VALE.

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM EPISTVLAR· EXPLICIT LIB. XX.

1 effuderis ς effund- **BA** *sed* n *transfossa* **A** | Germanorum nodo vinxeris *minus concinne Pincianus* ‖ 2 ut *super add. m. vetere* **B** | scytae **BA** ‖ 3 aequo **BA** ‖ 4 formonsior *pr.* **BA**, *deleta est* n *m. recenti in* **B**, *rasa in* **A** ‖ 5 relictis *ex* relictus *radendo factum* **B** relictus *sed* u *transfossa est* i *super scripta m. recenti* **A** ‖ 10 an (hanc ς) tu ad suum finem hanc **BA** ‖ 11 euocas **BA** *sed* s *atramento pallidiore* **B** evoca ς. *meliorum librorum scripturam reposuit Buecheler* ‖ 13 tibi ex ea ς tibi ex **BA** *sed* ex *punctis notatum* **B** tibi ex te *'vetus lectio' Pinc. hanc comprobat Bonhöffer Die ethik des Stoikers Epikt. p. 13* | uisis **BA** in his ς in istis *scr. Haase* ‖ 17 infelicissimos *sed* o *ex* u *corr.* **B** ‖ 18 *post* VALE *subscriptio binis versibus solitoque atramento legitur in* **BA** *sed et* VALE *et ipsa subscriptio rubro reficta in* **A** ‖ 19 AD LVCIVM EPISTVLAR **A** ‖ 20 *post* XX· *quod additur* INCIPIT *in* **B**, *omisit* **A**

2 Mihi de omni eius ingenio deque omni scripto iudicium censuramque facere non necessum est; sed quod de M. Cicerone et Q. Ennio et P. Vergilio iudicavit, ea res cuiusmodi sit, ad considerandum ponemus.
3 in libro enim vicesimo secundo epistularum moralium, quas ad Lucilium conposuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego, antiquo viro, fecisse hos dicit: 'is dictust ollis popularibus olim, qui tum vivebant homines atque aevum agitabant, flos delibatus populi
4 Suadae⟨que⟩ medulla.' ac deinde scripsit de isdem versibus verba haec: 'admiror eloquentissimos viros et deditos Ennio pro optimis ridicula laudasse. Cicero
5 certe inter bonos eius versus et hos refert.' atque id etiam de Cicerone dicit: 'non miror' inquit 'fuisse, qui hos versus scriberet, cum fuerit, qui laudaret; nisi forte Cicero, summus orator, agebat causam suam et volebat hos versus videri bonos.' postea hoc etiam ad-
6 didit insulsissime: 'aput ipsum quoque' inquit 'Ciceronem invenies etiam in prosa oratione quaedam, ex quibus intellegas illum non perdidisse operam, quod
7 Ennium legit.' ponit deinde, quae aput Ciceronem reprehendat quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de re publica: 'ut Menelao Laconi quaedam fuit suaviloquens iucunditas', et quod alio in loco dixerit: 'brevi-

8 *Enn. poesis rel*^{2}. *p. 54 Vahl.* ‖ 13 *Cic. Brut. 15, 58* ‖ 23 *Cic. de re p. V 9, 11 Muell.*

2 *Gellius n. A. XII 2, 2 ss. Hos.* | eius] *sc.* Annaei Senecae ‖ 9 dictust ollis *Gronovius:* dictus tollis *codd. Gell.* dictus *codd. Bruti* ‖ 10 agebant *codd. Bruti. cf. Lachmann ad Lucr. II 466* ‖ 11 suadaeque medulla *codd. Bruti* suada medulla *codd. Gell.*

loquentiam in dicendo colat.' atque ibi homo nugator 8
Ciceronis errores deprecatur, et 'non fuit' inquit 'Ciceronis hoc vitium, sed temporis; necesse erat haec dici, cum illa legerentur'. deinde adscribit Ciceronem haec 9
ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lascivae orationis et nitidae. de Vergilio quoque eodem 10
in loco verba haec ponit: 'Vergilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentis interposuit quam ut Ennianus populus adgnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis.' sed iam verborum Senecae piget; 11
haec tamen inepti et insubidi hominis ioca non praeteribo: 'quidam sunt' inquit 'tam magni sensus Q. Ennii, ut licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter unguentatos placere.' et cum reprehendisset versus, quos supra de Cethego posuimus: 'qui huiuscemodi' inquit 'versus amant, liqueat tibi eosdem admirari et Soterici lectos.' dignus sane Seneca videatur lectione 12
ac studio adulescentium, qui honorem coloremque veteris orationis Soterici lectis compararit quasi minimae scilicet gratiae et relictis iam contemptisque. audias 13
tamen commemorari ac referri pauca quaedam, quae idem ipse Seneca bene dixerit, quale est illud, quod in hominem avarum et avidum et pecuniae sitientem dixit: 'quid enim refert, quantum habeas? multo illud plus est, quod non habes.'

14 *an* tamen et inter? ‖ 16 huiusmodi *codex Petavianus* | 20 comparavit *Haase*

INDEX NOMINVM

COMPOSVIT

CAROLVS KALBFLEISCH

Litteris obliquis scripta sunt ea nomina quae in ipsis epistulis non inveniuntur
* stellula praefixa est eis locis quibus ipsum nomen deest

Academici 96, 21 ‖ A. veteres beatum quidem esse etiam inter cruciatus fatentur, sed non ad perfectum 248, 3 ‖ A. qui novam induxerunt scientiam, nihil scire 375, 1 ‖ grammatici Homerum faciunt A. omnia incerta dicentem 364, 4

L. Accius: quantum apud Ennium et A. verborum situs occupaverit 178, 8

Achaia 496, 1 ‖ quotiens A. urbes uno tremore ceciderunt 399, 26 ‖ in A. clarissimarum urbium iam fundamenta consumpta 400, 11

Acherusius lacus 168, 23

Achilles: Achillis nomen 90, 14 ‖ annos Achillis inquirere 364, 14 ‖ Achillen (Verg.) 504, 19

Achivi 90, 18

Acilius Buta praetorius quam vitam egerit 598, 10 ss.

Aebutius Liberalis Lugdunensis 397, 6 398, 5 401, 9

Aegaeum mare 381, 7

Aegialus diligentissimus pater familiae, Scipionis Africani agri possessor 349, 11 351, 11

Aegyptii: latronum more quos *φιλήτας* A. vocant 156, 22 ‖ columnae ex Aegyptiis harenis advectae 558, 8

Aegyptus 245, 22

L. Aelius Seianus homo perniciosus 167, 22

Q. Aelius Tubero frugalitatis exemplum 501, 15 586, 24 ‖ Tuberonis lignei lecti vasaque fictilia in cena publica 458, 6 17 467, 14

M. Aemilium Lepidum C. Caesar iussit Dextro tribuno praebere cervicem 8, 10 ‖ M. Lepidi philosophum Aristonem 95, 7

Mam. Aemilius Scaurus de Aristone philosopho 95, 10

Aeneas: de Aeneae matre vera quaeritur in Didymi libris 373, 12 ‖ (Verg.) 66, 20 317, 15

Aethiops minimus elephantum iubet subsidere in genua et ambulare per funem 345, 13

Aetnam unicum dixerunt Messala et Valgius 153, 9 ‖ Aetnam consumi et sensim subsidere colligunt quidam 299, 4 301, 7 ‖ Lucilius Aetnam descripturus 299, 24 300, 14

Africa 78, 29 79, 4 245, 23 246, 3 323, 1 435, 12 555, 18 || Africae deserta 435, 21 || Africae solitudines 505, 4 || columnae ex Africae solitudinibus advectae 558, 9
Africanus 345, 19 523, 11 cf. *P. Cornelius* Sc. A. maior
Agamemnon 218, 4
Agrippa v. *Vipsanius*
Albanum Senecae 601, 10
Albinovanus: Pedo A. fabulator elegantissimus de S. Papinio 599, 22
Alburnus (Verg.) 177, 16
Alexander Macedonum rex discere geometriam coeperat 402, 23 || agebat infelicem A. furor aliena vastandi 434, 19 || post Dareum et Indos pauper 579, 8 || Clitum transfodit 328, 14 || victor tot regum irae tristitiaeque succumbens 546, 1 || Alexandrum intemperantia bibendi condidit 329, 12 || dicta 163, 24 191, 1
Alexandriam aut si quod est frequentius laetiusve solum 491, 4
Alexandrinae naves 284, 18 22 285, 7 || Alexandrina marmora 347, 1
Alpes 154, 17 457, 7
Anacharsis, inquit (Posidonius), invenit rotam figuli 392, 19 Anacharsim 392, 23
Anacreon libidinosior an ebriosior vixerit in Didymi libris quaeritur 373, 13
Ancipater nullus dicitur 522, 20 *Annaeus Seneca* pater 290, 18 || philosophiam oderat 520, 6
L. Annaeus Seneca 232, 22 nausiator *161, 17 ss || mala valetudine *165, 2 ss. *290, 12 ss. || apud Sotionem philosophum puer sedit *147, 10 || causas egit *147, 11 || ex Attali disciplina ei quaedam permansere *518, 2 ss. || abstinere animalibus coepit *519, 26 ss. || quomodo desierit *520, 3 ss. || moralem philosophiam volebat complecti *508, 10 ss. *514, 7 s. *529, 12
Annaeum Serenum immodice flevit Seneca 199, 24 || 200, 5 *Anonymi* 16, 21
antiquos poeta fr. 1 p. 137 Baehrens . . . 489, 20
fr. 24 p. 359 Baehr. . . . 285, 6
poet. L. min. III p. 61 Baehr. (? v. adnot.) 556, 25
trag. Rom. fr. XV p. 276 Ribbeck[3] . . . 305, 25
trag. Rom. fr. LV p. 289 Ribbeck[3] . . . 305, 20
trag. Gr. fr. adesp. 181, 1 Nauck[2] . . . 559, 14
trag. Gr. fr. adesp. 461 Nauck[2] . . . 559, 15 ss.
com. Rom. fr. LXIV p. 147 Ribbeck[3] . . . 26, 8
com. Rom. fr. LXV. LXVI p. 147 s. Ribbeck[3] . . . 516, 25 ss.
com. Rom. fr. LXVII p. 148 Ribbeck[3] . . . 516, 6
com. Rom. fr. LXVIII p. 148 Ribbeck[3] . . . 429, 15
com. Rom. fr. LXXII p. 149 Ribbeck[3] . . . 438, 1
Antipater Stoicus aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum (fr. 53 Arn.) 405, 15 || ait Posidonius hoc sophisma sic ab A. refelli (fr. 54 Arn.) 361, 15 362, 1
M. Antonium perdidit ebrietas et Cleopatrae amor 329, 22 || 319, 8
M. Apicius homo gulosus aetate Tiberii 449, 22 25 586, 25
Apion grammaticus de principio Iliadis 373, 28
Appius v. *Claudius*

Apuliae deserta 353, 7
Archidemus *Tarsensis* (fr. 17 de Arn.) 588, 6
Ardea capta 402, 16
Ardeatinus: in Ardeatino 506, 2
Argi: en impero Argis (poeta trag.) 305, 21
Argolicus: urbes Argolicas (Verg.) 498, 14
Aristarchi notae 373, 23
Ariston Chius Stoicus
fr. 357 de Arn. . . . 378, 28
„ 358 „ „ . . . 418, 12
„ 359 „ „ . . . 422, 25
„ 372 „ „ . . . 558, 5
„ 388 „ „ . . . 113, 12
Aristonem M. Lepidi philosophum, qui in gestatione disserebat 95, 8
Aristoteles plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit 13, 13 ‖ de specie et genere 179, 14 ‖ A. putat causam tribus modis dici . . quarta quoque accedit 204, 3 ‖ formam idos vocat 204, 6 ‖ haec quae ab A. et Platone ponitur turba causarum [206, 4
Armenia 435, 13
L. Arruntius qui historias belli Punici scripsit 552, 27 553, 10 fr. 1—7 p. 238 s. Peter . . . 553, 2 ss.
Asclepiadis *Bithyni* secta 440, 7
Asellius ait tractim dicere P. Vinicium 122, 22
Asia 164, 2 435, 13 ‖ quotiens Asiae urbes uno tremore ceciderunt 399, 26
C. Asinius Gallus: quotiens aliquos amicitiae Asinii Galli merserant 167, 21
C. Asinius Pollio: compositio eius salebrosa et exiliens 479, 8 ‖ omnia apud P. cadunt exceptis paucissimis 479, 10 ‖ A. P. praeponitur Fabiano 480, 3
Athenae 185, 12 302, 17 384, 11 434, 22 497, 26
Athenodorus: de cupiditatibus dictum 27, 27
M. Atilius Regulus 228, 1 229, 9 247, 27 467, 9 553, 19
Atriden (Verg.) 504, 18
Attalus philosophus Stoicus Senecae magister 21, 14 197, 26 229, 24 256, 1 313, 3 514, 18 517, 15 520, 10 534, 19 536, 7 cf. 286, 4 ss. cum adnot.
Atticus v. Pomponius A.
Aufidius Bassus semper infirmi corporis, in conspectu mortis hilaris 97, 14 98, 3 8 19 99, 24
Augustus v. *Iulius* Caesar A.

Babae vita stulta 47, 4
Baiae 153, 14 154, 3 155, 27 156, 16 169, 2 6 174, 22
Baiana regio 156, 4
Bassus v. Aufidius
Bellerophontes Euripideus
Brutus v. *Iunius* B. [560, 5
Buccillus (Rufillus Horatii) 'pastillos B. olet' 349, 5 7
Buta v. Acilius

Caecilius faenerator durus 573, 10
Q. Caecilius Metellus *Numidicus* exilium fortiter tulit 77, 8
Q. Caecilius Metellus Pius Scipio Cn. Pompei socer ferro se transverberavit 78, 28 246, 2
Caelianum illud 'o tristes ineptias' 545, 13*)

*) *hoc ad Rufum oratorem spectare videtur Buechelero et Henseo.* Caecilianum *vulgo scribunt referentes ad Statium comicum (fr. XXXI* p. 92 Ribb.*[3]*)*

Caesar v. Iulius
Caesareanas opes 457, 11
Caesonius vel Caesennius Maximus Senecae amicus 351, 24
Callistus v. *C. Iulius* Callistus
L. *Calpurnius* Piso urbis custos sub Tiberio, Thraciae praepositus ab Augusto, homo ebriosus 326, 27 327, 8
Calvisius Sabinus homo dives, sed stultus 90, 10 91, 3 8
Calvus v. *Licinius* Calvus
Cambyses furiosus magnos exercitus habuit 345, 23
Campania 284, 21 327, 6 ‖ Lucilii patria 147, 4 169, 13 ‖ Campaniae fomenta Hannibalem enervaverunt 154, 18
Candaviae deserta 104, 15
Canopus deversorium vitiorum 154, 2 3
Capitolium: Tubero paupertatem dignam Capitolio iudicavit 467, 14 458, 9 ‖ (Verg.) 66, 20
Capreae 285, 5
Carthago 79, 5 346, 22
C. Cassius Caesaris interfector homo sobrius 326, 19
Cassio Chaereae praestitit cervicem C. Caesar 8, 11
Cato v. *Porcius*
Catoniana sententia (p. 79 Iord.) 425, 12 ‖ creditorem Catonianum illum (ibid.) 577, 20
Catulus v. *Lutatius*
Centauri 181, 6
Cerberus 81, 16
Cethegus v. *Cornelius* C.
Chaerea v. *Cassius* Ch.
Chalybes (Verg.) 357, 3
Charino magistratu (ol. 118, 1 a. 308/7 a. Chr.) ad Polyaenum scripsit epistulas Epicurus 56, 13
Charondae leges 384, 14
Charybdis 41, 8 104, 16 133, 11 298, 20 22
Chelidon unus ex Cleopatrae mollibus 355, 20
Chimaera 541, 1
Chius Aristo 379, 1
Chrysippus 108, 4 501, 18 524, 25 ‖ Cleanthis discipulus 544, 9 ‖ Zenones et Chrysippi 71, 22
fr. ph. 836 de Arn.... 23, 19
„ m. 674 „ „ ...544, 9 1113
Chrysippus noster 171, 8*)
Cicero v. *Tullius* C.
Cimber v. Tillius [20
Cimbros Marius concidit 435,
Claranus condiscipulus Senecae 210, 2 13 22
Appius *Claudius Caecus*: ad Appium usque redeunt (ex alieno saeculo verba petentes) 551, 27
Cleanthes 108, 4 109, 10 20
Cleanthen 202, 25 ‖ Zenonem expressit 13, 10 ‖ aquam traxit 131, 15 ‖ discipulus eius Chrysippus 544, 9
fr. 487 de Arn.....516, 12
„ 525 „ „ 544, 9 10
„ 527 „ „ 513, 7
„ 582 „ „ 419, 2
Cleopatrae amor Antonium perdidit 329, 25 ‖ Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus 355, 21
Clitum transfodit Alexander 328, 15 *546, 3
Clodiani iudices 461, 9
P. Clodius reus erat ob adulterium cum Caesaris uxore commissum 460, 9 ‖ conciliaturas exercebat in ipsa causae dictione

*) *'Stoicum puto dici eiusque aliquem de salutatione libellum dictumve respici' Buecheler*

462, 6 ‖ omne tempus Clodios feret 462, 9
Cocles v. Horatius C.
M. Cornelius Cethegus: deridiculos versus Q. Ennium de C. fecisse 614, 8
Cossum *Cornelium Lentulum* urbis praefectum fecit Tiberius 327, 8 14
Cornelii 348, 5 ‖ Scipiones 79, 4 241, 14
P. Cornelius Scipio Africanus *maior* 85, 15 353, 17 ‖ Enniani versus de A. 523, 11 15 ‖ Literni exulabat 155, 26 ‖ Sc. A. villa 345, 19 346, 3 10 11 21 347, 14 348, 13 22
P. Cornelius Scipio *Africanus minor* qui Numantiam cludit 213, 20 ‖ Laelii cum suo Sc. concordia 458, 5
Cornelius Senecio eques Romanus Senecae amicus subito decessit 481, 17 22
Cornelius Severus Aetnam descripsit 300, 4
L. Cornelius Sulla violentissimus 29, 6 ‖ Sullae reditum suum negavit Rutilius 77, 10
Ti. Coruncanius: ad C. usque redeunt (ex alieno saeculo verba petentes) 551, 27
Crassus v. *Licinius* Cr.
Crates Stilbonis auditor 26, 21 27, 3
Croesus qua aetate servire coeperit 140, 16
Cumae 167, 10
Curio v. *Scribonius* C.
M'. Curius *Dentatus* 586, 23
Cyllenius ignis (Verg.) 366, 13
Cynici 96, 21 ‖ obvios monuerunt 94, 8
Cypron vastaverunt terrae motus 399, 28
Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt 378, 22 ‖ in quinque partes moralia dividunt 378, 24

Daedalus serram commentus est 386, 14
Dahae: si quid ultra D. bellicosum iacet 253, 9
Dareus 435, 1 579, 7 ‖ Darei mater 140, 17
December mensis 54, 4 9
P. Decius *Mus* se pro re publica devovit 228, 8 ‖ alter paternae virtutis aemulus 228, 10
Demetrius *Cynicus* quomodo vixerit 64, 3 196, 13 ‖ Demetrium secum circumferebat Seneca 196, 8 ‖ dicta eius 229, 18 403, 17
Demetrius Poliorcetes 25, 7
Democritus diu videbatur furere 302, 7 ‖ invenisse dicitur fornicem 393, 3 7 8 ‖ (fr. 302[a] Diels[3]) 16, 19
Dextro tribuno praebere cervicem Lepidum iussit C. Caesar 8, 10
Didymus grammaticus quattuor milia librorum scripsit 373, 9
Diogenes Cynicus 94, 7 ‖ qua aetate servire coeperit 140, 17 ‖ fregit calicem 386, 14 (-nen)
Dorica lingua 288, 10
Dossenni monumento inscriptus titulus 377, 17 s.
Drusus Caesar v. *Iulius*
Drusus Libo v. *Scribonius* L.

Eleates Zenon 374, 26
Ennianus: Ennianos versus de Africano scriptos (p. 215 Vahlen[2]) 523, 10 ‖ Enniana apud Ciceronem 614, 23 ‖ Ennianus populus 615, 10
Q. Ennius: quantum apud E. verborum situs occupaverit 178, 8 ‖ Q. Ennium deridiculos versus

de Cethego fecisse (p. 54 Vahl.[2]) 614, 7 13 22 ‖ de Africano (p. 215 V.[2]) 523, 15 18 s. ‖ epigramma Enni (p. 216 V.[2]) 524, 2 ‖ magni sensus Q. Ennii 615, 13
Ephesus aut si quod est frequentius laetiusve solum 491, 4
Epicureus 143, 13 ‖ Epicureas voces 232, 23 ‖ Epicuream cantilenam (de inferis, fr. 341 Vs.) 81, 11 ‖ Epicureum illud chaos 256, 14 ‖ Epicureum faciunt Homerum grammatici 364, 1 ‖ Epicurei (fr. 242 Vs.) 378, 15
Epicurus 13, 16 56, 9 64, 13 67, 16 21 107, 16 21 136, 27 302, 26 303, 1 309, 24 cf. *393, 25
fr. 132 Vs..... 65, 25 66, 4 14
„ 133 „ 70,8
„ 135 „ 67, 2
„ 138 „ . ..224, 2 7 11 411, 16
„ 158 „ 56, 14
„ 158 p. 346 Vs. *55, 12
„ 174 Vs..... 20, 2 5 25, 4 22
„ 175 „ 21, 25
„ 187 „ 96, 19
„ 188 „ 302, 15
„ 192 „ 157, 10 25
„ 199 „ 19, 1 6 8
„ 200 „ *9, 6
„ 201 „ 49, 26
„ 205 „ 88, 19
„ 206 „ 63, 26
„ 208 „ 16, 25
„ 209 „ 85, 19
„ 210 „ 30, 8
„ 211 „ 85, 3 5
„ 434 „ ... 223, 4
„ 446 „ ...*292, 5
„ 449 „ 223, 20 224, 7
„ 474 „ 25, 22
„ 475 „ 4, 5
„ 477 „ *9, 6 91, 16
„ 479 „ 53, 18
„ 484 „ 57, 12
„ 491 „ *46, 21
fr. 493 Vs 75, 21
„ 494 „ .. . 39, 8
„ 495 „ (60 Wotke) 72, 9 15
„ 496 „ 82, 16
„ 497 „ 82, 22
„ 498 „ ... 82, 20
„ 503* „ 101, 1 17
„ 508 „ 339, 4
„ 522 „ 93, 22
„ 531 „ ...463, 18 24
„ 532 „ ... 463, 2
„ 542 „ 60, 22
„ 601 „ 215, 10 14 230, 3
„ 602 „ 85, 3
„ 9 Wotke 34, 5 7
„ 25 „ *9, 6
„ 60 „ 72, 15
sent. 15 30 p. 74 78 Vs. *50, 8
epist. III p. 63, 19 Vs.....44, 5
Eretrici 375, 1
Euripides (Phoen. 479) *150, 11 (Danaes fr. 324 N.[2]) 559, 25 560, 2 cf. 559, 20 adn.

Fabianus v. Papirius
Fabios totum rei publicae bellum in unam transferentes domum 321, 26
Q. Fabius Maximus 348, 5
Fabricius divitias imperator reiecit, censor notavit 467, 13 582, 29 583, 11 586, 24
Favonius 169, 5
Februario mense 351, 6
Felicio Philositi Senecae vilici filius 31, 15
Fenestella (fr. 6* p. 272 Peter) 523, 3
Flaccus v. Horatius Fl.
Flaccus Lucilii amicus 196, 19
Florales ioci nudandarum meretricum 461, 25

Gallia 397, 26
Gallica auxilia Caesaris 457, 16
Gallio v. *Iunius* G.

Gallus v. Asinius G.
Gargonius Horatii 349, 6
Geminus v. Varius
Genius 531, 2 549, 4 cf. 31, 8 392, 1 449, 13
Germania 114, 15
Germani 240, 23 613, 1
Gigantes 181, 6
Gracchus v. *Sempronius*
Graecia 302, 22 374, 1 384, 17 434, 20
Graecinus v. Iulius Gr.
Graecus 46, 21 165, 5 189, 3 197, 6 276, 9 317, 21 559, 12 ‖ Graeci 109, 3 123, 8 177, 12 180, 9 181, 19 309, 19 318, 6 361, 17 369, 2 377, 14 405, 21 434,28 437,19 440,8 501,16 547,15
Grai (Verg.) 174, 1 177, 17
Graius mons 104, 15

Hadria 381, 7
Hannibal 154, 16 27 346, 13
Harpaste uxoris Senecae fatua 150, 25
Q. Haterius orator celeberrimus 123, 3
Hecato fr. 25 Fowler..11, 13
„ 26 „ ..13, 20
„ 27 „ ..21, 8
Hecuba 140, 16 364, 12
Helena 364, 12
Helles pontus (poet. trag.) [305, 22
Hephaestio Alexandri amicus *546, 4
Hephaestion regio Lyciae 299, 15
Heraclitus fr. 49ª Diels³ 183, 8
„ 106 „ 32, 19
Herculaneus scyphus 329, 16 ‖ nodus H. 361, 9
Hercules 435, 2
Hermarchus Epicureus 13, 15 10⁸, 6 157, 24
Hesiodus 90, 21 364, 10
Hiero rex Syracusanorum 553, 2
Hippocrates 440,6 ‖ (Aphor VI 28 29 [IV p. 570 L.] cf. Gal. XVIII 1, 41 K.) *443, 2
Hispania 245, 23 435, 9
Homerus 90, 20 181, 19 363, 25 364, 6 9 10 373, 11 22 374, 1 s. II. III 221 ss. I 247 ss..120, 17
V 749 .....523, 19
XVIII 600 .....392, 21
XIX 228s.....*197, 6
XXIV 602 .....*197, 8
Horatius Cocles 583, 12
Q. Horatius Flaccus
sat. I 2, 27 .....349, 4 7
„ I 2, 92 tangi vid. *108, 19
„ I 2, 114ss....581, 1
„ I 3, 11ss.....587, 7
ep. I 11, 27 tangitur *91, 23
Hyrcani 546, 1

Ianuariis Kalendis 324, 19
Idomeneus Epicureus 67, 1
Idomenei 66, 6 Idomeneo 65, 25 70, 9 Idomenea 66, 4
Ilias Homeri 374, 3
India 191, 1 (Verg.) 357, 2
Indi 331, 26 546, 1 579, 8
Ionium mare 305, 22 381, 7
Isionis vita stulta 47, 4
Isthmos (poet. trag.) 305, 22
Italia 364, 16 384, 17
Ithacae saxa 218, 4
Iuba rex Numidiae 245, 25
Iugurtha 435, 21
Iulius mensis 350, 4
C. Iulius Caesar 42, 17 20 78, 19 435, 15 457, 10 461, 22 504, 3 9 11 21 505, 11 573, 9 ‖ pater Sextius latum clavum divo Iulio dante non recepit 467, 19 ‖ P. Clodii adulterium cum Caesaris uxore commissum 460, 10 ‖ C. Caesaris caedes 326,17 | cf. 457, 11
C. Iulius Caesar Augustus: L. Pisonem divus A. praeposuit Thraciae 327, 4 ‖ absentis Cae-

saris partibus fungebatur Maecenas 549, 9
C. *Iulius* Caesar *(Caligula)* 373, 28 ‖ Chaereae praestitit cervicem 8, 11 ‖ dictum eius 289, 13
Drusus *Iulius* Caesar pronepos Attici 66, 9
Tiberius Caesar *Augustus* progener Attici 66, 9 ‖ Tib. proficiscens in Campaniam L. Pisoni secreta mandata dedit 327, 5 ‖ postea Cossum fecit urbis praefectum 327, 8 12 ‖ mullum ingentis formae missum sibi venire iussit 449, 19 25 450, 2 4 ‖ in primum Tiberi C. principatum iuventa Senecae incidit 520, 3 ‖ Montanus Iulius amicitia Tiberi notus 598,14‖dictum Tiberi 598, 11
C. Iulius Callistus C. Caesaris libertus 139, 16 22 s.
Iulius Graecinus de Aristone philosopho 95, 11
Iulius Montanus poeta amicitia Tiberi notus 598,13‖(fragm. p. R. 355 Baehr.) 598, 19 ss. 599,
Iunius mensis 350, 3 [5 ss.
M. *Iunius* Brutus *περὶ καθήκοντος* 450, 15
D. Iunius Brutus: mors turpis 319, 2 3 11
L. Iunius Gallio Senecae frater 496, 1
Iuno: speculum tenere Iunoni 451, 7 ‖ maiores nostri singulis et Genium et Iunonem dederunt 531, 2
Iuppiter 260, 2 6 13 17 18 579, 5 ‖ Iovis 24, 11 191, 8 458, 8 ‖ Iovi 535, 21 lintea et strigiles Iovi ferre 451, 7 ‖ Iovem 260, 1 513, 6 536, 6 ‖ Iove 85, 2
Ixionem rota volvi 81, 13

Lacedaemon: -na 434, 22
Lacon ille inpubis 288, 9 ‖ Menelao Laconi 614, 24 ‖ Laconas in Thermopylarum angustiis positos 321, 27
Ladas cursor 335, 27
C. Laelius Sapiens 15, 14 30, 18 85, 15 202, 24 458, 4 501, 15
Latinus: per Latinam viam 289, 14 ‖ Latine 178, 22 536, 11 ‖ grammatici custodes Latini sermonis 456, 4 ‖ Latini grammatici 582, 17 ‖ Latinum verbum 361, 25
Leonidas in Thermopylis 322, 8
Lepidus v. *Aemilius* L.
Liber 435, 3
Liberalis v. *Aebutius*
Libo v. *Scribonius* L.
C. Licinius Calvus: in Vatinium Calvi sententia 424, 24
L. Licinius Crassus orator 551, 26
M. Licinius Crassus triumvir 504, 4 ‖ homo ditissimus 579, 21 ‖ mors 8, 9
Licinus homo ditissimus 579, 21 586, 25
Liternum se recepit Scipio 346, 12 ‖ Literni exulabat 155, 26
T. Livius 136, 26 ‖ scripsit et dialogos et ex professo philosophiam continentis libros 480, 5
Lucilius passim. iuvenior Seneca 88, 11 ‖ Pompeiis vel Neapoli natus 147, 4 161, 6 235, 13 ‖ eques Romanus factus 131, 8 ‖ ingenii vigor, scriptorum elegantia, nobiles amicitiae 58, 19 ‖ Poeninum Graiumque montem, deserta Candaviae, Syrtes, Scyllam, Charybdim transiit procuratiunculae pretio 104, 14 ‖ sollicitus de iudicii eventu 76, 11 ‖ audivit Serapionem philosophum 120, 11 ‖ liber eius 136, 21 ‖ vexatus destillationibus ac febriculis 290, 10 ‖ Aetnam de-

scripturus 299, 24 300, 14 ‖ versus de morte 81, 19 ss.
fr. 3 p. 363 Baehrens . . 82, 9
fr. com. Rom. p. 373 R.³ . . . 19, 19 21
T. Lucretius *Carus* 180, 11
I 54—57 . . . 440, 21
I 304 . . . . . 509, 24
II 55 s. 532, 8 12
Lucrina ostrea 297, 7
Lugudunensis colonia exusta 397, 7 cf. *401, 19
Lugudunum 397, 25
Q. Lutatius Catulus quid iudicibus Clodianis dixerit 461, 11
Lycia 299, 14
Lycurgus legum lator 384, 12

Macedonis Alexandri exemplum 328, 14 ‖ Alexander Macedonum rex 402, 23
Macedonia: oppida in M. devorata 399, 27
Maeander 500, 2
C. Maecenas quomodo vixerit 548, 8 ss. 554, 2 586, 25
fr. 1 Lund. . . 484, 4
„ 6 „ . . . 414, 14
„ 10 „ . . . 60, 10 19
„ 11 „ . . . 548, 18
Marcellinus v. Tullius M
Mariana clades 140, 3
C. Marius 435, 19 23
Mars (stella) 366, 15
Martio mense exacto 351, 6
Marullo epistulam consolatoriam scripsit Seneca 469, 2
Maximus v. *Caesonius* et Fabius
Medorum extrema 253, 8
Megarici 375, 1
Meliboee (Verg.) 259, 20 482, 14
Menelao Laconi quaedam fuit suaviloquens iucunditas (Cic.) 614, 24 ‖ Menelae (e poeta trag.) 305, 25
Mercurius (stella) 366, 15
Messala v. *Valerius*
Meta Sudans 171, 18
Metellus v. *Caecilius* M.
Metrodorus Epicureus 13, 15 44, 6 56, 15 108, 6 157, 14 ‖ Epicurus Metrodoro superstes 302, 18 20 21
fr. 34 K. . . . 475, 11
„ 35 „ . . . 466, 18
„ 43 „ . . . 302, 25
„ 54 „ . . . 309, 24
Metronactis philosophi scholae Neapolitanae 276, 6 ‖ mors 415, 4
Mithridates: -ten 435, 12
Montanus v. Iulius M.
C. Mucius *Scaevola* 77, 14 25 78, 1 224, 25 225, 13 467, 9
L. Munatius Plancus: Lugudunensis colonia a Planco deducta 401, 20
Mycenarum nobiles muros 218, 5

Cn. Naevius (Hector prof. II p. 9 R.³) *489, 19
Natalis homo inpurus multorum heres 355, 22
Natta v. Pinarius
Nausiphanes ait nihil magis esse quam non esse 374, 23 375, 9
Neapolis 147, 4 Neapolim 174, 22 Neapoli 231, 16
Neapolitana crypta 175, 2
Neapolitanorum theatrum
Neptunus 258, 5 [276, 6
Nesis: ad Nesida derexi 161, 8
Nestoris vita 290, 1
Nilus aestivo incremento tumet 499, 27 ‖ Nili cadentis fragor 171, 12
Niobam etiam de cibo cogitasse 197, 8

Nomentanum Senecae 495, 16 530, 11
Numae nepos Ancus 522, 21
Numantiam Scipio cludit et conprimit 213, 20
Numidarum equitatus 603, 4 || cursores et Numidas 353, 22
Numidicis crustis distincta marmora Alexandrina 347, 2

P. Octavius homo gulosus 449, 22 23 450, 1
Odyssia Homeri 374, 3
Orci ianitor (Verg.) 320, 15
Oriens (Verg.) 595, 9
Orpheus: Orphea 373, 22
P. Ovidius *Naso*
met. I 594 . . . . 530, 17
„ II 1 s. *559, 7
„ II 107 s. . . . *559, 9
„ VI 55 ss. . . . *389, 10
„ XIII 823 . . . . *108, 10
„ XV 340 ss. . . . 300, 2

Pacuvius qui Syriam usu suam fecit 33, 10
Pallas (poet. inc.) 285, 6
Panaetius Stoicus 108, 4 || de amore 562, 13 25
Panhormitani: -nos (Arruntius) 553, 4
Paphus terrae motibus corruit 400, 1
S. Papinius ex turba lucifugarum 599, 24 (v. Buecheleri adnot.)
Papirius Fabianus vir disertus et elegans 178, 15 123, 12 159, 19 477, 26 478, 16 479, 20 || in senatum inductus erubuit 29, 9 || Ciceronis libri ad philosophiam pertinentes paene totidem sunt quot Fabiani 480, 1 || Fabiani Papiri libri qui inscribuntur civilium 477, 18
Parmenides ait nihil esse praeter unum 374, 24 375, 10
Parthenope Lucili urbs 161, 6
Parthia 114, 14
Parthus de Crasso sententiam tulit 8, 9 || Parthi 180, 9 || capillum effundunt 613, 1 || Parthorum reges non potest quisquam salutare sine munere 53, 16
Patrocli annos inquirere 364, 13
Paulina Senecae uxor 495, 20 496, 3 497, 4
Pedo v. Albinovanus
Pelops (poet. trag.) 305, 21
Penelopa an pudica fuerit 365, 1
Peripateticus 95, 10 || Peripateticum faciunt Homerum grammatici 364, 3 || P. dicit sapientem deteriorem fieri paupertate 342, 23 || Peripatetici 96, 21 || Peripateticis placet nihil interesse inter sapientiam et sapere 566, 5 || ab eo quod est bonum non utique fieri bonos 354, 19 || adfectus temperant, non expellunt 561, 10 335, 14 | de divitiis 361, 12 || quidam ex P. quartam philosophiae partem adiecerunt civilem 378, 9
Persae 107, 23 253, 8 434, 28 546, 1
Phaedon de conversatione virorum sapientium 429, 2
Phalaridis taurus 215, 11
Pharius puer Senecae 324, 5
Pharsalica acies 245, 11
Phidias 21, 2 344, 27
Philippus Macedo multas civitates aut vicerat aut emerat 434, 24
Philositus vilicus Senecae 31, 16
Phoebus (Iulius Montanus) 598, 20
Phrygii tibicinis sono 515, 19

Pinarius: Natta P. 598, 17 cf. Buecheleri adnot.
Piso v. *Calpurnius*
Plancus v. *Munatius*
Plato(n) 13, 13 177, 9 202, 25 524, 25 || Platonem non accepit nobilem philosophia sed fecit 131, 16 || Pl. servus 140, 17 || natali suo decessit et annum unum atque octogensimum implevit 185, 9 || sex modis τὸ ὄν a Platone dici 179, 7 181, 10 16 182, 11 || ideae 181, 24 182, 1 204, 23 205, 6 || omnia quae sensibus serviunt negat ex his esse quae vere sint 184, 9 182, 28 || quinque causas esse dicit 205, 11 18 23 206, 4 || Platonis liber (Phaedo) 78, 5 || (Theaet. 174 E) 131, 22 || Posidonius de Platonis legibus 428, 3
Platonicae ideae 184, 5
Poeninus mons 104, 14
Poeni 229, 10
Pollio v. Asinius P.
Polyaenus Epicureus 13, 15
Epicuri ad P. epistulae 56, 14
Pompeianarum partium prima acies senatus 245, 19 || Pompeianas opes fovere 457, 11
Pompeii Lucilii urbs 147, 4 235, 13
Cn. Pompeius nunquam non coram pluribus rubuit 29, 7 || Cn. Pompei socer Scipio 78, 28 || Cn. Pompeio bella suadebat insanus amor magnitudinis 435, 6 || P. et Caesar 42, 16 21 245, 17 326, 18 457, 10 461, 22 504, 3 10 12 22 505, 11 573, 9 || de Pompei capite pupillus et spado tulere sententiam 8, 8
Pomponius poeta? 6, 15 v. Buecheleri adnot.
T. Pomponius Atticus Ciceronis amicus 66, 7 [460, 23] 573, 4
Porcii Catones: Cato hominis exemplum 180, 11 181, 14 566, 25 27 || Catones 241, 14 458, 11 462, 10 501, 14 574, 3 586, 22 || M. Catonem utrumque 202, 24
M. Porcius Cato Censorius 353, 16 23 354, 9 458, 5 || aedilis 348, 5 || (p. 110 Iord.) 595, 12 cf. 425, 12 577, 20 || hunc dici existimo 15, 14 30, 16*) 85, 14
M. *Porcius* Cato recentior, cum quo infestius fortuna egit 503, 21 504, 5 12 17 || repulsae 245, 11 246, 5 302, 8 504, 6 cf. 42, 24 43, 1 574, 3 586, 22 || praetura 245, 11 504, 6 || eo sedente negatur populus permisisse sibi postulare Florales iocos 461, 23 || in Clodii iudicio testimonium dixit 460, 21 460, 7 || inter fragores bellorum civilium impavidus 457, 5 14 22 245, 12 42, 14 19 || mors 38, 13 78, 4 9 16 79, 8 228, 1 229, 14 240, 16 246, 4 27 247, 16 25 319, 1 10 458, 3 467, 10 || Catonem numquam habiturum fuisse Bais 156, 9
Porsenna 77, 25 225, 3
Posidonius Stoicus 108, 4 501, 19 524, 25 588, 6 || saeculo aureo penes sapientes fuisse regnum iudicat 383, 23 || artes vitae cotidianae a sapientibus esse inventas 384, 17 385, 22 386, 7 389, 1 392, 16 28 || quattuor esse artium genera 368, 15 || de partibus philosophiae moralis 455, 27 456, 6 || de divitiis 359, 23 360, 20 361, 13 || de fortuna 545, 24 || de eruditis imperitisque 298, 11 || ebrium duobus

*) *'dubito 30, 16 Censoriumne an Vticensem S. dixerit' Buecheler*

modis dici 325, 23 ‖ de virtute 407, 1 ‖ de principiis Platonis legibus adiectis 428, 2
Priamus 90, 14 ‖ (Verg.) 504, 19
Prometheus Maecenatis liber 60, 12
Protagoras ait de omni re in utramque partem disputari posse ex aequo 374, 20 375, 7
Publilius *Syrus*
sent. 1 R.² . . . 19, 13
„ 2 „ . . . *429, 16
„ 234 „ . . . *516, 6
„ 236 „ . . . *516, 5
„ 250 „ . . . *425, 16
„ 286 „ . . . *516, 25
Punica signa 155, 3 ‖ historias belli Punici scripsit L. Arruntius 552, 28 553, 11
Puteoli 161, 6 284, 21
Pyrrhonei 374, 27
Pyrrhus rex 582, 29 583, 2 3 11
Pythagoras Senecae iuveni amorem iniecit 518, 21 ‖ quare animalibus abstinuerit 519, 3 ‖ alium animum fieri intrantibus templum 429, 10 ‖ discipulis quinque annis tacendum erat 159, 13 ‖ Zaleucus Charondasque in Pythagorae secessu didicerunt iura 384, 15
Pythio non erat vulnerabilis serpens in Africa saeva 323, 3 (v. adnot. Buecheleri)
Pythocles Epicureus: Pythoclea 67, 3 5 10 12 14

Quadratus v. Satellius
Quiritium fidem implorare 46, 13

Regulus v. *Atilius*
Rhodii illius (Telesphori) vox 237, 2
Rhodon puta venisse te 497, 26
Roma 346, 3 ‖ semel capta 346, 22 402, 17 ‖ Romae 151, 11 346, 3 ‖ Romae incendia 401, 13
Romanus: Romani 180, 9 377, 14 553, 4 ‖ populus Romanus 156, 2 362, 10 458, 14 ‖ pater Romanus (Verg.) 66, 21 ‖ Romanos reges 522, 18 ‖ Romanis legionibus 323, 1 ‖ dux ille Romanus 322, 13 ‖ eques Romanus 105, 12 14 131, 8 132, 10 481, 17 599, 2 ‖ Antonii vitia non Romana 329, 24 ‖ Sextium Romanis moribus philosophantem 189, 4 ‖ Romana eloquentia 60, 15 123, 10 ‖ Romanus sermo 123, 11 ‖ angustiae Romanae (in lingua) 179, 1 ‖ nomen Romanum (Verg.) 177, 16
Romulum perisse solis defectione 522, 26
P. Rutilius *Rufus:* Rutili innocentia, damnatio, exilium 77, 7 9 228, 2 302, 9 467, 10

Sabaei (Verg.) 357, 2
Sabinus v. Calvisius
Sallustianus fuit L. Arruntius 552, 28
C. Sallustius *Crispus:* Sallustio vigente quae in dicendo pro cultu fuerint 552, 25 553, 6
Cat. 1, 1 . . . 194, 8
„ 20, 4 . . . *63, 2 *529, 8
Iug. 10, 6 . . . *430, 15
„ 37, 4 . . . 553, 9
Hist. fr. inc. 33 Kr. (I 27 M.) . . . 552, 29
Hist. fr. inc. 42 Kr. (I 90 M.) . . . 553, 16
Sappho an publica fuerit in Didymi libris quaeritur 373, 13
Sarmatia 306, 12
Satellius Quadratus stultorum divitum adrosor adrisor derisor 90, 27 91, 7

Sattia annis IC vixit 290, 1 (v. adnot.)
Saturnalia 54, 6
Saturni stella 366, 12 15 16
Scaurus v. *Mam. Aemilius* Scaurus
Scipio v. *Cornelius* et *Caecilius* Sc.
Scribonia amita Drusi Libonis 237, 24 238, 7
C. Scribonius Curio orator 551, 26
C. Scribonius Libo Drusus manus sibi attulit 237, 24
Scylla 104, 16 133, 11 298, 20 406, 16 19
Scythae capillum spargere solent 613, 2 || magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murum 387, 14
Scythia 306, 11
Seianus v. *Aelius* S.
C. Sempronius Gracchus orator 551, 25
Seneca v. *L. Annaeus* Seneca
Senecio v. Cornelius S.
Serapionem philosophum audivit Lucilius 120, 11
Serenus v. Annaeus Ser.
Sertoriana arma 435, 9
Servilius Vatia vir praetorius dives otio notus 167, 11 19 24 168, 2 3 169, 7
Servius *Tullius* rex: de Servi matre dubitatur 522, 20
Severus v. Cornelius Severus
Q. Sextius pater honores repulit 467, 17 || quare animalibus abstinuerit 518, 22 || eius liber 200, 22 201, 3 13 189, 2 || dictum 260, 1 19
Sicilia 41, 4 153, 9 298, 19 364, 17 384, 16 555, 18
Siculum pelagus 41, 6
Silari lucus (Verg.) 177, 15
Sirenes: adversus Sirenas 174, 19 [81, 14
Sisyphi umeris saxum trudi
Socrates 13, 14 15, 13 (-en) 202, 25 302, 7 || patricius non fuit 131, 14 || animi constantia 93, 16 503, 2 16 19 504, 2 || in carcere 77, 11 237, 17 22 247, 24 || mors 38, 13 228, 3 467, 9 501, 16 || totam philosophiam revocavit ad mores 244, 25 || dicta 91, 26 244, 25 497, 18
Solis regia (Ovid.) 559, 7
Solon 384, 10
Soterici lecti 615, 18 20
Sotion philosophus Senecae magister 147, 10 || dicebat quare Pythagoras et Sextius animalibus abstinuissent 518, 21 519, 13
Speusippus de bonis 339, 2
Stilbon: Stilbonis obiurgator Epicurus 25, 22 20, 5 25, 4 || Crates Stilbonis auditor 26, 22 || dictum 25, 4
Stoicum faciunt Homerum grammatici 363, 27 || Ariston Stoicus 418, 12 || liber Sexti licet neget Stoici 200, 24 || Stoica paradoxa 351, 16 606, 4 || Stoici de primo genere 180, 14 181, 2 || duo esse principia, causam et materiam 203, 16 || unam causam esse, id quod facit 204, 2 || de deis 531, 1 || de anima 176, 12 || sapientiam et philosophiam distrahi non posse *377, 18 || sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse 563, 18 20 566, 11 || an virtutes animalia sint *538, 19 || de bonis malisque 25, 19 *211, 5 *265, 11 342, 19 *358, 11 *486, 6 || de affectibus 35, 10 187, 14 *561, 10 563, 2 || St. otium 43, 5 70, 17 71, 21 230, 11 || de favore populari 96, 21 || de morte 286, 5

Suadae medulla (Enn.) 614, 11
Sulla v. *Cornelius* Sulla
Syracusanorum rex Hiero 553, 3
Syriam usu suam fecit Pacuvius 33, 10 || oppida in Syria devorata 399, 27
Syrtes 104, 16
Syrticae gentes 387, 24
Syrus v. Publilius

Tanusii annales 417, 20 22
Tarentum 231, 16
Tauromenitanum litus 299, 2
Telesphori Rhodii vox 237, 2
P. Terentius Afer Heaut. I 1, 54 . . . *452, 20
P. Terentius Varro Atacinus: Argon. III fr. I R. . . . *172, 5
Teutonos Marius concidit 435, 20
Thasius lapis 347, 4
Themisonis medici secta 440, 7
Theophrastus fr. 74 W. . . . 5, 12
Thermopylarum angustiae 321, 28
Thraciae L. Pisonem praeposuit Augustus 327, 5
Tiberis: -im 324, 21
Tiberius v. p. 623
Tiburtinus calix 578, 9
Tigris acto per occulta cursu integrae magnitudini redditur 499, 28
L. Tillius Cimber Caesaris interfector nimius in vino et scordalus 326, 18 20
Timagenes felicitati urbis (Romae) inimicus 401, 13
Timoneas cenas 55, 15
Tmolus (Verg.) 357, 1
Troianum bellum 374, 4 || Troianos 90, 17
Tubero v. *Aelius* T.
M. Tullius Cicero 180, 11 181, 14 461, 23 || gradarius fuit in dicendo 123, 9 || Ciceronis compositio 479, 7 10 552, 16 || Ennium admiratus imitatusque est 614, 17 19 615, 2 4 || Ciceronis libri ad philosophiam pertinentes 479, 21 || epistulae 66, 7 10 573, 6 || Ciceronis exemplo versus Graecos in Latinum mutat Seneca 513, 9 11
ad Att. I 12, 1 . . . 573, 9
„ „ I 12, 4 . . . 573, 3
„ „ I 16, 5 . . . 460, 21
Brut. 15, 58 . . . . . 614, 13
Hort. fr. 98 M. 51, 4
„ ? 148, 10
de re publ. 522, 13
„ „ „ II 18, 33 21, 37 M. . . . 522, 18
de re publ. III 5, 8 M. (Plasberg mus. Rhen. LIII 70) . . . 523, 3
de re publ. V 9, 11 M. . . . 614, 22 615, 2 4
de re publ. libri inc. fr. 6 p. 379 M. . . . 524, 1
de re publ. libri inc. fr. 7 p. 379 M. . . . 523, 3
libr. inc. fr. 10 p. 412 M. . . . 178, 13
libr. inc. fr. 19 p. 413 M. . . . 536, 15
Tullius Marcellinus amicus Senecae et Lucilii 94, 4 23 || morbo correptus mortem sibi conscivit 285, 22 286, 8 19 23

Vlixes 90, 14 162, 5 218, 3 || V. et Sirenes 102, 16 174, 19 605, 2 || de V. quaestiones 364, 15 20 365, 2
Vticensium fides 246, 1
M. Valerius Messala Aetnam unicum dixit 153, 10
C. Valgius *Rufus* Aetnam unicum dixit 153, 10

Varius Geminus de P. Vinicio 122, 22
Varro v. *Terentius V.*
Varus eques Romanus, M. Vinicii comes, de Acilio Buta 599, 1 7
Vatia v. Servilius
P. Vatinius: in Vatinium Calvi sententia 424, 24 ‖ Catones repelli, Vatinios fieri 574, 3 ‖ quidam alternis Vatinii, alternis Catones 586, 22
Veneris in vultu (ex Eurip.) 559, 23
Vergilianum illum versum (Aen. VI 513s.) 193, 2
P. Vergilius *Maro* 182, 13 14 ‖ duros quosdam versus interponit antiquitatis speciem affectans 615, 6 7 ‖ Vergilium, quotiens de celeritate temporis dicit, uti verbo fugiendi 521, 1 6 ‖ V. semper una ponere morbos et senectutem 522, 5
Aen. I 1 . . . . . *545, 6
„ I 94—96 . . . *228, 5
„ I 203 . . . . . *294, 17
„ I 327s. 330. . 557, 4
„ I 342. . . . . *380, 16
„ I 432s. 331, 19
„ I 458. . . . . *504, 18
„ II 428. . . . . *465, 13
„ II 494. . . . . *116, 13
„ II 726—729. . 173, 23
174, 11
„ III 72 . . . . . 91, 24
235, 17
„ III 277. . . . . 161, 22
„ III 282s. *498, 13
„ III 291 tangitur 235, 19
„ III 426—428. . . 406, 16
„ (III 571ss. 300, 3)
„ IV 3s. *494, 1
„ IV 158s. *201, 10
„ IV 653 . . . . . *33, 16
„ V 344 . . . . . *210, 11
Aen. V 363 . . . . . *412, 20
„ VI 3 . . . . . 161, 21
„ VI 78s. 92, 8
„ VI 95s. *321, 10
„ VI 103—105 . . *284, 3
„ VI 261 . . . . . *317, 14
*446, 22
„ VI 274s. *511, 14
„ VI 275 . . . . . 522, 10
„ VI 277 . . . . 502, 10 13s.
„ VI 278s. 187, 25
„ VI 376 . . . . . *287, 19
„ VI 400s. . . . *320, 15 16
(„ VI 513s. 193, 2)
„ VII 277—279 . . *353, 13
„ VII 808—811 . . 335, 28
„ VIII 296s. *320, 15
„ VIII 352 . . . . . *124, 19
„ VIII 364s. *57, 4
*105, 16
„ VIII 385s. *148, 23
„ VIII 442 . . . . . *446, 22
„ IX 446—449 . . . 66, 16
„ IX 485 . . . . . *414, 6
„ IX 641 . . . . . *146, 13
*260, 20
„ X 284 . . . . . *425, 17
„ XI 467 . . . . . 178, 5
„ XII 646 . . . . . 484, 23
„ XII 708s. 177, 21
Ecl. I 6s. *259, 20
„ I 9s. *259, 23
„ I 73 . . . . . *482, 14
Georg. I 53—58 . . . . *356, 23
„ I 125—128 . . *394, 14
„ I 139s. *385, 24
„ I 144 . . . . . *385, 12
„ I 176s. *607, 4
„ I 215s. 349, 23
„ I 250s. 595, 8
„ I 336s. *366, 12
„ I 424—426 . . *366, 24
„ II 58 cf. 489 . . . 349, 17
„ III 66—68 . . . . . 521, 2
521, 17 522, 9

Aen. III 75—81. 83—85 . . 456, 21—457, 3 457, 14 25
„ III 146—150 . . . 177, 15
„ III 260s. 523, 17 19
„ III 284. . . . . 520, 21
„ IV 212s. . . . *554, 11
Vesper (Verg.) 595, 10
M. Vinicii comes Varus 599, 2
P. Vinicius quomodo dixerit 122, 20 21 123, 1
M. *Vipsanius* Agrippa gener Attici 66, 8 ‖ vir ingentis animi 430, 12
Virgo aqua: in Virginem desilire 324, 21
Xenocrates de bonis (fr. 91 Heinze) 339, 2
Zaleuci leges 384, 13
Zenon Eleates ait nihil esse 374, 26 375, 10
Zenon Stoicus 13, 10 108, 3 109, 9 20 202, 25 524, 25 ‖ Zenones 71, 22
fr. 196 de Arn. 317, 22 321, 15
„ 229 „ „ 325, 14 23 325, 27 326, 10
„ 258 „ „ 501, 16

ADDENDA ET CORRIGENDA

Ep. 4, 4 *numeret* recipi vult Vhl l. c. p. 33. non accedo ep. 9, 12 *bonos*] *suos* Niemeyer Philol. LVIII p. 442 ep. 9, 17 p. 24, 16 *se contentus et liberos tollit* praestare putat Bourgery quia hoc membrum cum priore cohaereat artius ep. 12, 1 *iam* (pro *tam*) *putria* etiam Lebègue ep. 12, 7 vereor ne frustra mutaverim quod libri offerunt *excepit*. legitur enim ep. 82, 2 ⟨'*male*'⟩ *nunc sic excipe, quemadmodum a populo solet dici: dure, aspere, laboriose.* haesitavit utroque loco etiam Muretus qui *accepit* et *accipe* scribi voluit (cf. 3 p. 35, 24 adn.). sed licet rarior sit hic *excipiendi* verbi usus, vel duo illa exempla invicem se sustentant ep. 12, 9 p. 33, 16 in adnotatione superiore lege: Verg. Aen. IV 653 cf. Sen. dial. VII 19, 1 de benef. V 17, 5 ep. 13, 7 *liberum est, sanum* [*est*], *nec ullus* mavult Rossbach ep. 14, 13 *obrutus sputis portantium* S. Linde Adv. in lat. scr. p. 6 ep. 14, 15 *facit temperantia* ⟨*ad*⟩ *bonam valitudinem* A. I. Kronenberg ep. 16, 2 *aut adfirmatione tam longa* ⟨*non opus est*⟩*: intellego* e. q. s. S. Linde l. c. p. 6 ep. 19, 6 p. 59, 13 *talem esse necesse cupiditatum* Bourgery ep. 20, 2 p. 62, 4 s. nemo adhuc expedivit probabiliter. eodem iure commemorare poteram quae coniecit Linde l. c. p. 9 ep. 21, 3 p. 66, 1 adn. 1 lege: Epic. fr. 132 ep. 21, 6 p. 66, 23 *fuerant* pLPb (sic) defendit Vhl l. c. p. 41. *fuerunt* ante Gertzium prop. Feod. Gloeckner Quaest. Ann. diss. Hal. a. 1877 p. 9 ep. 21, 10 *et inscriptum hortulis* ⟨*titulum*⟩ '*hospes*' e. q. s. Linde ep. 22, 15 p. 72, 16 *quam quomodo natus est* defendit Aem. Thomas Philol. Suppl. VIII p. 228 adn. 221 cf. Arch. f. G. d. Phil. IV p. 566 adn. 44 ep. 23, 3 *nascetur* mavult Lebègue et sic iam Lipsius ep. 24, 4 p. 77, 10 adn. lege: *syllae* pLPb ep. 24, 21 p. 82, 9 adn. lege: *commodas* b *commendas* pLP ep. 29, 8 p. 96, 1 malim *non desinent, si intermittent* cum pPb. vide quae disseruit Linde l. c. p. 11 s. ep. 30, 7 p. 99, 6 adn. lege: dein exp. p ep. 30, 12 p. 100, 17 *opperiantur* ex p recipi vult Vhl l. c. p. 33. dissentio ep. 30, 12 p. 100, 21 *composuerunt* p defendit Vhl l. c. p. 47 ep. 40, 2 p. 120, 19 *superveniens oratori* defendere studet G. H. Mueller artificiosius

ep. 40, 4 p. 121, 14 *quid quo hec oratio* p teste Henrico Lebègue ep. 40, 8 p. 122, 17 *effectus impetus sui* commendat etiam G. H. Mueller l. c. p. 31 ep. 41, 2 p. 124, 15 *observator, custos* ex p commendat Vhl l. c. p. 48 fort. recte ep. 41, 7 p. 126, 16 adn. lege *formonsam* pP ep. 42, 5 p. 128, 10 *mentitus sum: pluma tenebatur* distingui mavult Aem. Thomas ep. 44, 7 p. 132, 23 *inpediunt* (non *imp-*) scribere volui, certe debui ep. 48, 4 p. 144, 6 *hic amicum sibi parat, ille se amico* ci. Niemeyer recte ep. 53, 6 p. 162, 19 adn. lege: V m. recentior (pro m. sec.). item p. 173, 18 adn. p. 175, 6 adn. p. 185, 18 adn. p. 186, 6 adn. p. 189, 8 adn. p. 190, 13 adn. p. 191, 5 adn. p. 192, 22 adn. p. 200, 25 adn. p. 201, 12 adn. p. 204, 23 adn. ep. 53, 10 p. 164, 4 integra esse verba *idem philosophia rebus omnibus* vidit interim etiam Bourgery l. c. p. 98 ep. 54—57 salutationis formula legitur etiam in P ep. 54, 1 p. 165, 8 *diu exspirat* merito retinuit Linde l. c. p. 19 ep. 56, 12 p. 173, 21 *introsus* quod exhibet p debui fortasse recipere. quamquam intra prius epistularum volumen *introrsus* sine librorum discrepantia ep. 7, 12. 23, 5 alibi fortasse ep. 59, 12 p. 191, 3 adn. deleatur quod scripsi: 'an *ubi?*' ep. 63, 12 p. 199, 9 *qui// ab omnibus* p teste Henrico Lebègue ep. 64, 3 p. 201, 1 adn. post *habent tantum* signum] quod legitur tollatur ep. 65, 16 p. 207, 12 adn. *Ita* etiam p ep. 66, 42 p. 222, 7 *aliquis protinus infans* Badstuebner ep. 67, 15 p. 230, 3 *ego tamen honestae rei* Veneto duce ci. Buecheler. non adsentior ep. 69 salutationis formula legitur etiam in P ep. 71, 15 p. 247, 9 *considenti* recte ex P enotat Chatelain, contestatur Kalbfleisch ep. 75, 11 p. 273, 17 *ut prauo* etiam P teste Chatelainio ep. 76, 23 p. 281, 6 adn. lege: emaculandae ep. 87, 38 *bonum animum habe* (pro *habere*) 'vetus lectio' Pinciani fort. recte, cf. ep. 108, 2 *bonum tantum habe animum* ep 88, 9 p. 365, 6 cf. Thes. l. l. vol. I p. 466, 30 ep. 88, 23 p. 369, 2: ad v. 2, non ad 3 pertinet adnotatio '*autem* compendiose V' e. q. s. ep. 92, 19 p. 409, 26 *et oculorum sanitas* Hermes *et laterum sanitas* Badstuebner ep. 94, 28 cf. Roscher Philol. LX 1901, p. 94. ep. 95, 56 p. 453, 11 *artes esse se sciunt, nihil deest* D. Steyns l. c. p. 118 adn. ep. 102, 23 p. 492, 1 *regio* quod prop. Cornelissen Coni. lat. p. 26, commendatur ep. 108, 20 *non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem?* monet Hermes ep. 104, 12 p. 499, 12 fort. defendi potest *misces*, sed cf. ep. 110, 4 *si sapis, omnia humana condicione metire* ep. 104, 15 p. 500, 5 *facient* fort. recte defendit Bourgery l. c. p. 105 ep. 109, 6 p. 526, 8 debui recipere quod proposuit Watzinger *adiuvat et iam currentem hortatur*. cf. ep. 34, 2 *sed iam currentem hortor*

et invicem hortantem. confirmat etiam Plin. ep. III 7, 15 ep. 109, 7 p. 526, 11 *uno modo* interpretatur 'eodem modo' Bourgery ep. 111, 3 p. 537, 2 *eorum ⟨in⟩ morem* ci. G. H. Mueller ep. 113, 20 p. 543, 18 *⟨bene⟩ cenare* si verum est, *bene* intellegendum erit ut ep. 70, 4 *non enim vivere bonum est, sed bene vivere* i. e. ut oportet, quemadmodum debes. cf. ep. 92, 11 p. 407, 16 ss. cur tamen haesitaverim, docebit ep. 108, 22 p. 520, 9 ubi *melius cenare* idem fere est quod lautius cenare, minus frugaliter ep. 114, 8 p. 550, 5 quod coniecit Hermes *initio magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt* etiam chiasmo commendari recte monet G. H. Mueller l. c. p. 111 adn.

ep. 119, 10 p. 579, 24 *qui se ad quod exigit natura composuit* nunc teneo cum Baehrensio. certe dial. III 1, 2 *in quod coepit pertinax et intenta* perapte comparat Bourgery

BENEDICTINE UNIVERSITY LIBRARY
871S2.HV.3 C001
L. ANNAEI SENECAE AD LUCILIUM EPISTULARU
3 2813 00083 8708